مارکس و ئەنارکیزم*-4- نوسینی : Rudolf Rocker

نوسینی : Rudolf Rocker
ساڵی 1925

و: زاهیر باهیر

بەشی چوارەم

مارکس وەک سەرنووسەری ڕۆژنامەی ڕینیش زایتونگ، (Rheinische Zeitung) کە یەکەکە لە ڕۆژنامە پێشنگەکانی دیموکراسی ئەڵمانیا، لەو ڕۆگایەوە بە گرنگترین نووسەرانی سۆسیالیستیی فەرەنسا ئاشنا بوو ، هەرچەندە خۆی هەشتا پشتگیری لە دەزی سۆسیالیستی نەکردبوو. پێشتر باسمان لەوە کردووە کە لە نوسینەکیدا ئاماژە بە ڤیکتەر کۆنسیدرانت و پیەر لیرەکس و پرەدۆن (Victor Considerant ، Pierre Leroux ، Proudhon) دەکات و گومانی تەدا نییە کە کۆنسیدرانت و پرەدۆن ئەو مامەستایانە بوون کە ئەویان بە سۆسیالیزم ڕاکێشاوە. بە هیچ گومانێک، کتێبی موکیەت چییە؟ کاریگەرییەکی سەرکی بوو لەسەر گەشەکردنی مارکس وەك سۆسیالیستێك. بەم پێیە لە گەڤاری دەوریدا باسی پرەدۆنی ئیلهامبەخش بە "خەڵاگرترین و ژیرترین نووسەرانی سۆسیالیستی" ناودەبات[7] . لە ساڵی 1843دا کە سانسەری بڕسسیا ' ڕینیشە زایتونگی' (Rheinische Zeitung) بەدەنگ کرد، مارکس وەاتی بەجەهەشت و هەر لەو قۆناغەدا بوو کە بەرەو سۆسیالیزم هەنگاوی نا. ئەم گەڕانکارییە لە نامەکانیدا بە نووسەری بەناوبانگ ئارنۆلد ڕوج (Arnold Ruge) تێبینی کراوە و تەنانەت زیاتریش لە بەرهەمەکەیدا بە ناوی "خەزانی پیەرز، ڕۆخنەیەك لە ڕۆخنەی ڕۆخنەگرانە" کە بەیەکەوە لەگەڵ فرەدریك ئەنگەس بەاویکردووەتەوە، تەواو دیار و بەرچاوە. کتێبەکەی ساڵی 1845 ی بە ئامانجی جەدەلکردن لە دژی ئەو مەیلە دەرکەوت کە بیرمەندی ئەڵمانی برۆنۆ باوەر (8] (Bruno Bauer] سەرکایەتی دەکرد. سەرەڕای بابەتە فەلسەفییەکان، کتێبەکە باسی ئابووری سیاسی و سۆسیالیزمیشی کردووە و بە تایبەتیش ئەم بەشانەن کە لەڕدا پێیوەندییان بە ئەمەوە هەیە.

لە هەموو ئەو بەرهەمانەی مارکس و ئەنگەس چاپیان کردووە، ' خەزانی

پیرەز' [The Holy Family] تاکە بەرهەمە کە وەرنەگەڕدراوەتە سەر زمانەکانی دیکە و سەسیالیستە ئەمانییەکان چاپیان نەکردووەتەوە. ڕاستە، فرانز مەهرینگ، [Franz Mehring] جەبەجەکاری ئەدەبییاتی مارکس و ئینگەلس، بەهاندانی حزبی سەسیالیستی ئەمانی، لەگەڵ نووسینەکانی دیکەی سانی سەرتای خەیان وەك سەسیالیستە چالاکەکان 'خەزانی پیرەزیان' بەاوکردەوە، بەنام ئەمە دوای شەست ساڵ لە دەرچوونی بە یەکەمجار ئەنجامدرا. هەروەها هەکارەکی دیکەش بەاوکردنەوەکەیان بە کەسانی موتەمەکین و پسپۆڕان بوو، بەو پەیەی کەینی بە کرەکار زەر گران بوو. جگە لەوەش، پرەدەن ئەوەندە نەناسراو بوو لە ئەمانیادا، تەنیا زەر کەم کەس دەرکیان بەوە کردووە کە کەلەنەکی گەورە لە نەوان ئەو بەچوونانەی کە مارکس لە یەکەم جاردا لە سەر ئەو و نوسینەکانی دەریبەیون و ئەو بەچوونانەی کە دواتر هەیبە.
لەگەڵ ئەوەشدا کتەبەکە بە ڕوونی گەشەسەندنی سەسیالیزمی مارکس و ئەو کاریگەرییە بەهەزە نیشان دەدات کە پرەدەن بەسەر ئەو گەشەسەندنەدا هەیبوو. لە کتەبی 'خەزانی پیرەزدا' مارکس دان بەوەدا دەنەت کە پرەدەن هەموو ئەو شایستەیانەی/ تایبەتمەندییانەی هەیە، کە دواتر دەکرا مایەی بایاخ و ئینمایی بەت بە مارکسییەکان.

با بزانین لەم بارەیەوە لە لاپەڕەی 36دا چی دەڵەت:
"هەموو دیراسەکان لەسەر ئابووری سیاسی، موڵکییەتی تایبەتی بە شتەکی ئاسایی وەردەگرن و حاشا هەڵنەگرە، ئەم بنەما بنەڕەتییە بە ئەوان ڕاستییەکە جەی مشتومە نییە کە هیچ لەکەڵینەوەیەکی زیاتری بە تەرخان ناکەن، لە ڕاستیدا ڕاستییەکەی کە قسەی لەسەر دەکرەت تەنها "ڕەکەوتە " ، وەك ئەوەی'سەی' (Say) ساویلکانە دان بەوەدا دەنەت [9] . بەنام پرەدەن لەکەڵینەوەیەکی ڕەخنەگرانە دەکاتە یەکەم لەکەڵینەوەی یەکلاکەرەوە و بەبەزەیی و لە هەمان کاتدا زانستیی لەسەر بنەمای ئابووری سیاسیی، موڵکییەتی تایبەتیی. ئەمە ئەو پەشکەوتنە زانستییە گەورەیە کە کردوویەتی، پەشکەوتنەك کە شەشەك لە ئابووری سیاسیدا دەکات و بە یەکەمجار زانستەکی ڕاستەقینەی ئابووری سیاسی دەکاتە مومکین . کتەبەکەی پرەدەن ' موڵکییەت چییە' بە ئابووری سیاسی مەدەرن هەندەی کارکانی' سەیس' گرنگە کە ' سەیەم ئیستەیتە'*** (The Third Estate) بە سیاسەتی مەدەرن".
جەگای سەرنجە کە ئەم قسانە بەراورد بکەین لەگەڵ ئەوەی کە مارکس دواتر لەبارەی بیرمەندی گەورەی ئەنارکیستەوە دەیگوت. لە کتەبی 'خەزانی پیرەزدا' سەبارەت بە کتەبەکەی پرەدەن 'موڵکییەت چییە؟'

دەیت یەکەم شیکاری زانستییە بە مەکیینەتی تایبەتیی و ئەوەی کە ئەگەری دروستکردنی زانستەکی ڕاستەقینەی لە ئابووری نیشتمانییەوە کردەوە. بەڵام لە نامە مەشوورەکەی کە بە مردنی پڕدەن بە سۆزیالدەمەکرات-ی نوسی ،(Sozialdemokrat) هەمان ماركس ئیدعای ئەوە دەکات کە لە مەژوویەکی زانستی تەواوی ئابووریدا ئەو کارە بەدەگمەن باسکردنەک هەدەسەنگێنێت.

درێژی هەیە..

.....

*وەرگێڕانی ئەم وتارە بە مەبەستی چڵەحانەی نێوانی مارکسیەکان و ئەنارکیستەکان نییە بەڵکو بە ڕوونکردنەوە یا تیشك خستنە سەر هەندەك لایەنی تاریکی دوو کەسایەتی زۆر گەورەیە کە ماركس و پڕدەنە . بەتایبەت ماركس کە مارکسیە کوردەکان بە ئاگای ئەوە نین کە مارکسی لاو ، لاوەکی یاخیی ، کەمەنیست بووە، بەڵام مارکسی بە تەمەن ڕادیکالییەکەی وردە وردە کاە دەبەتەوە تا ئەو جێیەی کە خەباتی پڕۆلیتاریا بەرەو پڕۆلەمانتاریزم دەبات .
بەڵای من زۆرورە کە مارکس وەکو خۆی کە بووە ببینین، نەك وەکو ئەوەی کە دەمانەوەت .

*** پێش شەش، کەمەی فەرەنسی بەسەر سە ڕیزبەندی / پۆلینە یان ئیستەیتەکانی پاشایەتیدا دابەش بوو بوو – ئیستەیتی/ پۆلینەی یەکەم (قەشە و کاهین و ڕەحانییەکان)، ئیستەیتی/ پۆلینەی دووەم (نوبەلاکان / ئەشراف) و ئیستەیتی/ پۆلینەی سێیەم(خەڵکانی ئاسایی) کە دژ بە پاشایەتی و دەسەڵاتداران بوون کە نزیکەی 27 ملیۆن کەس ژمارەیان بوو، واتە لەسەدا 98ی دانیشتوانی فەرەنسای ئەو کاتە. ئەم ئیستەیتە کە لەو دوانەی تر ژمارەیان زیاتر بوو بەڵام لەبەرچاو ون بوون واتە لە ڕوی سیاسییەوە حسابیان بە نەدەکرا، نوێنەرایەتی نەبوو لە حکومەتدا و هیچ کاریگەرییەکی لەسەر حکومەت نەبوو. ئەندامانی ئیستەیتی سێیەم لە سواڵکەر و کەبەری تەکشەرەوە تا دەگاتە پیشەکاران و کرێکارانی شار؛ لە دوکاندار و چینی ناوەندی بازرگانییەوە تا دەوەمەندترین جوتیاران و دوکانداران و بازرگانانی بچوك. سەرەای قەبارەی گەورەی ئەم بەشە و گرنگی بینینی ڕۆیان لە ئابووریدا، تاادەیەك هیچ ڕۆڵێکی لە حکومەت یان بەیاردانی ژەمی ئەو کاتەدا نەبوو. بەزاری و نەزایی و ئازارەکانی ئەم بەشە لە خەڵکی، بوونە هەکاری سەرەکی شۆشی فەرەنسا.

Rheinische Zeitung, 7 January 1843. [7]

B. Bauer [8] : بی.باوەر یەکێک بوو لە ئەندامە بەئەمەکەکانی بازنەی بەرلین "ئازاد"، کە کەسایەتییە دیارەکانی جیهانی بیری ئازادی ئێمانی (نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەهەم) لەوەدا دەبینرا. کەسایەتییەکانی وەک فەیەرباخ، نووسەری کتێبی جەوهەری مەسیحیەت، کە بەرهەمەکی قووەی بەدینیە، یان ماکس ستێرنەر، نووسەری کتێبی ئیگۆ و خۆی. بیری پاوانخوازانەی کارل ماركس لەگەڵ بیرکردنەوەی ئازادی بی.باوەر و هاوڕێکانیدا لە بەیەکدادادا بوو. لە نەویاندا نابێت ئی.باوەر لەبیر بکەین، کە کتێبەکەی Der Kritik mit Kirche und Staat [ڕەخنەیەک لە کەنیسە و دەوڵەت] بوو بە تەواوی، لەلایەن دەسڵاتدارانەوە چاپی یەکەم 1843 دەستی بەسەردا گیرا و سووتێنرا . چاپی دووەم (بەرن، 1844) بەختی باشتری هەبوو. بەڵام نووسەر خۆی نا، بەهۆی بیرکە دژە دەوڵەت و دژە کڵێساکانیەوە تەنها سزای بەسەردا سەپێندرا و زیندانیکرا. (تێبینی سەرنوسەر.)

[9] J. B. Say, ئابووریناسێکی ئینگلیزی ئەو سەردەمەیە کە بەرهەمە تەواوبووەکانی ماکس ستێرنەر وەریگێڕاوە بە زمانی ئێمانی. فەبیای کارل ماركس بە بیرمەندی ئەنارکیستی فەرەنسی (وەک دەزانین هەژاری فەلسەفەی ڕەخنەیەکی بەردەوامە لە فەلسەفەی هەژاری پرۆدۆن) یان بە ئازادبیرانی ئێمانی (کتێبی بەرفراوانی بەگەنامەکانی سۆسیالیزم هەوڵێکی بەهودە و پێکەنیناویە بە ئەوەی کەمێک لە(زە ئیگۆ و خۆی – ماکس شتێرنەر)، هەروەها دژی ئەم کەمەناسە ڕاپێیوە، کە لەو کاتەدا زۆر باسی لێدەکرا لەلایەن هەر کەسێکەوە کە ڕەخنەی لە دەوڵەت بوو و هەوەی ڕزگاربوون لە ستەمکاریەکەی دەدا.
(تێبینی سەرنوسەر)

.....

شانۆیی: مریریدا لەکوێیە؟.. نووسینی: زاهیر عەبڕەش و لاسی فرانزین

کەریگراف: ئەسە ئەن ئەستریەم
دانس: ئەسە ئەن ئەستریەم

لـويس كڤاربى
موسيک: الـعاطي الـلـه حسن
دەرهێنانی: زاهير عەبدوڵڵاش
ئەکتەرەکان:
لاسە فرانزين
لـويس كڤاربى
ماجدولـين الـيوسفي
نسرين اسموني
اسامە الـهواوير
عزيزلحسايني
سفيان انغور
الـمهدي عبد الجليل نعيمي
ئەم بەرهەمە بە هاوکـاری کۆمەڵەی Zåll Kultur Förening و جمعيـه فضاء الإبداع لـلسينما والـمسرح. بوو
بەرهەمهێنەری بەرهەم: عبدالـفتاح الديوري
بەرهەمهێنەری هونەری: فاطمه الـزهره الـهبطي
بەرهەمهێنەری ئاگەیەندان: سارة الـسفياني

شانۆیەکە لە شاری فاس لە وڵاتی مەگریب نمایشکرا. ئەم شانۆیە، نمایشکی سەما و گۆرانی ئامێز بوو، بە هەر سێ زمانی عەرەبی مەگریبی، فەرەنسی وئینگلیزی دیالۆگەکان دەوترا.
ناوی شانۆیەکە لە خاتوونێکی شاعیرەوە وەرگیراوە، مریریدا خاتوونێکی بەربەری بووە. هەر زوو بە منداڵی داویانەو بەشوو، بەڵام پاش ماوەیەک لە مەردەکەی جیا دەبێتەوە.
لە سەزانیخانەیەک سەرتا گۆرانی دەڵێت و، دەبێت بە گۆرانی بێژێکی گەڕەک و هەنراوە دەهێنێتەوە. شاعیرەکی نەخوێندەوار، بەڵام لە ئاستی باڵادا، بەدەماو دەم وبەزارەکی شیعری دەگوت. زۆر بەووردی وەسفی سروشتی کردووە لە هەنراوەکانیدا.
مەلەکەتی مەغریب ئەوسا لە ژێر کۆنیالی فەرەنسادا بووماموستایەکی وانەی زمانی فەرنسی بە نەوی ڕەنی ئەڵەج، کە دەوڵەتی فەرەنسا لە شاری دمنات دایمەزراندبوو.هاتوو چێی خانەکە دەکات، عاشقی میریریدا دەبێت، هەر بەهەی بەهەی عەشقی ئەوەو خەی فەری زمانی زمانی ئەمازیغ دەکات. لەبەر ئەوەی ئەڵەج مامەستای زمانی فەرەنسی و شاعیر و توێژەر بووە، سەر سام بووە بە شیعرەکانی مریریدا هەندێک لە هەنراوە زارەکیەکانی مریریدا کەدەکاتەوە وەریدەگێڕێتە سەر زمانی فەرەنسی و لە دیوانەکدا چاپی دەکات بە نەوی گۆرانیەکانی تاسوت

مریریدا بەرگریکارەکی تەواوی مافەکانی ژنان بوو، هەوەی بەرز ڕاگرتنی کولتوری بەربەری دابوو، ئەو داوای ئەوەی دەکرد با ژنان داوای مافی خۆیان بکەن. بە گژ کولتوری داگیری کاری و باوک سالاریدا بوەستنەوە، بەڵام جەری هەوەدان و خەباتی ئەو زەر جیوازتربوو. ئەو بانگەشەی ئەوەی دەکرد با ژنان هەوە نەدەن بچن بە قوتابخانە، و فەری زمانی داگیرکەران ببن، ئەو بە ژنانی دەوت دەبەت ئەوە تەنها بەزاری ئەمازیغی بدوەن، ئەگەر بچنە قوتابخانەو زمانی عەرەبی و فەرەنسی فیر بن ئەوا کاریگەری لەسەر ئەوە دەبەت و فەرهەنگی خۆتان بیر دەچەتەوە.

هاوکات لە لەگەڵ باسکردنی ژیانی مریریدا، باس لە کارین بۆیی Karin Boye دەکرا ئەو بەشەی ژیانی کە ئەویش شاعیرەکی بەناوبانگی سویدی و داکۆکیکاری مافی مرۆڤ بوو، هەردووکیان هەم مریریدا و هەم کارین بۆیی، لە هەمان ساەدا لەدایکبوون، مریریدا لە هەمان ساەدا کارین بۆیی خۆی دەکوژێت و مریریدا دایارنامەنیت و کەس نازانێت چی بەسەر هاتووە.

کەتایی نمایشەکەش هەم مریریردا و هەم کارین بۆیی لەگەڵ دەستەخۆشکەکانیدا گەرانی ژن ژیان ئازادی دەنەوە.

شایەنی باسە، زەرەک لە هونەرمەندە ناودارەکانی وەاتی مەگریب ئامادەی نمایشەکە بوون، بووە جەی ڕەزامەندیان.

أين مريريدا ؟
تحت إشراف: زاهر ابا راش
مع
أوسه ان او ستريوم
لوبس كفاري
لارس فرانس
ماجدولين اليوسفي
نسرين اسموني
أسامة لهواوير
عزيز لحسابي
سفيان أنفور
المهدي عبد الجليل نعيمي
مع سبقي
العاطي الله حسن
9 ماي 2023 بالنادي الرياضي القاسي

LONDON

لە پەراوێزی پێشنیاری یەکگرتنەوەی گەلان و یەکتیدا!.. عوسمانی حاجی مارف

هەڵبژاردنی ئەم جارەی پەرلەمان کە بەیارە لە ١٨/١١/٢٠٢٣دا بەڕێوەبچێت، لە هەڵومەرجێکی تایبەتیدا لایەنە سیاسیەکان ناچارکراون کەخەیان ئامادەبکەن بە مامەڵەکردن لەگەڵ

پەداویستیەکانی ئەم هەڵبژاردنەدا، کە بە خەشیان ڕەشن نیە دەرگیری کام بەرەی سیاسی دەبن و ئایندەی پێگەی سیاسیان لە کوێدا دەگیرسێتەوە و چییان بەسەر دێت. ئەم دەخە لەو شوێنەوە ناچارین بڵێین کە هەنگاو بەداوی هەنگاودا، دەبینین پێگەی حکومەتی هەرێم لە سایەی حکومەتی عێراقدا بەدەسەڵات ترو بچوکتر دەبێتەوە، واتە هەڵبژاردنی ئەمجارە هەوڵدانێکە بە بەڕێکردنی ئەو دەخە نالەبارەی دەرگیری لایەنە سیاسیەکانی هەرێم بووە، دەبێت کاردانەوەیەکیان هەبێت.

ئەم ڕەچونەی هاوسەنگی هێزەکانی بزوتنەوەی کوردایەتی، پاش ٣٠ساڵ زیاتری ڕەنی نەرێنیانە، لە هەژمەنی کەمەگە بە بیری دەمارگیری نەتەوەیی و داگیرکردنی کوردستان بە دەسەڵاتی میلیشیایی، کە جەرەک نمونەی ڕەنگدانەوەی ئەزمونەکی بن بەست و شکستخواردو بون لە بەڕێوەبردنی کەمەگەدا، نیان ویست و نیان توانی دابینکەری دەخەک لە ئارامی و ئاسودەیی سیاسی فەراهەم بهێنن.

گەورەترین کەشەیەک کە لە هەگبەی حزبەکانی بزوتنەوەی کوردایەتیدا نەگەیشتە ئاکامەکی یەکلایی کەرەوە، هەرگیزیش یەکلایی کەرەوە نابن، نەتوانین و نەویستنی دامەزراندنی "دەوەتە"، دەوەت لە جوگرافیایەکدا کە سی ساڵ زیاترە حوکمرانی تەدا دەکەن. ئەم حاڵەتە گەورەترین گرە کوێرە و ئاستی نزمی تەواوی مەژوی هەسورانی سیاسی بەرجوازی کوردە، هەر بۆیە هەمیشە زەلیل و پاشکە و ملکەچی بەرژەوەندی سیاسی دەوەتانی تر بون.

ئەم واقعیەتە لاسەنگە، پێگەو پراتیک و سونەتی تەواوی حزبە ناسیونالستەکانی کوردستانی خستەتە ناو یەک چوارچەوەو، کە لە هەمان کاتدا هەمیشە کاریگەری تەواویان لەسەر بڕجە نەگەیاندنی حەتمیەتی یەکەیزی و پەرشوبڵاوی خەیان و گەژاوی سیاسی داناوە.

گەورەترین پاڵەوانی ئەزمونی مەیدانی فەراهەم هەنانی ناجێگیری و گەژاوی سیاسی لە کوردستاندا، ئاشکرایە کە بەمەری جێگا پەنجەی پارتی و یەکەتی، بە مەری بنەماڵەی بارزانی و تاڵەبانی، لەسەر تەواوی کارەسات و ڕوداوە دژی ئینسانیەکاندا واژەکراوەو مەژویەکی تەڕخە بە ناوچەوانیانەوە.

جیابونەوەی گەڵان لە یەکەتی و دواتر هەسورانی سیاسی بزوتنەوەی گەڵان، نمونەیەکی ترە لە بڕجەستەکردنەوەی درەژدان بەهەمان هەڵشتنی تورەکەی خوەقاندنی کارەساتەکانی بزوتنەوەی کوردایەتی، کە گەڵان جگە لە پەکهەنانی دەخەکی تەماوی ناڕەشنی کاتی بە ئومەددان، شتەکی تریان نەکرد، دواتر دیمان کاریگەری بەڵاو مەینەتیەکان بەسەر ژیان و گوزەرانی کرەکاران و زەحمەتکەشان و خەڵکی بەشمەینەتی کوردستاندا تیژترو قوەتر بونەوە، چونکە

بزوتنەوەی گەلان جگە لەوەی لە دایک بوی ڕیزی هەمان چوارچێوەی نەوەکانی بزوتنەوەی کوردایەتیە، لە هەمان کاتدا نمونەیەکی کۆنەپەرستترو مەترسیدارترە لە ناو پێکهاتەی ناسیۆنالستی کورددا، هەر بۆیە خەڵکی کوردستان شانسی باشیان هەنا کە ئەم ڕەوتە بە زویی دامرکایەوە و شکستی خۆی سەلماند.

یەکێتی نیشتمانی کە ئێستا لە لوتکەی قەیرانی سیاسی و دەخەکی نالەباردایە، لە چوارچێوەی ئەو ئاهەنگە سیاسیانەی لە ناوچەکەو کەشکانی لە گەڵ پارتیدا دەرگیرە، کەوتەتە بەردەم پێگەیەکی زۆر نزمتر لە نەو هاوکێشە سیاسیەکاندا، بەتایبەتی کەوتەتە نەو دوپانکەوە لە پێیوەندی نەوان حکومەتی هەرەم و حکومەتی عەراقدا، زەحمەتە بتوانێت جێگایەکی سەربەخۆی گونجاو بە هەر بۆیارەکی سیاسی و پێیوەندی دیبلۆماسی لە گەڵ پارتی و حکومەتی عەراقدا پێیدا بکات، بە کوردیەکەی لە حاڵەتەکی دەشداماندا چاوەڕوانی ئەوەیە لەوە زیاتر بچوک بونەوەی خۆی قەبوە نەکات، گەر دەخەکە یارمەتی بدات.

هەروەک لەسەرەتادا دەربارەی بەڕەوچونی هەڵبژاردنی ١٨/١١/٢٠٢٣ ئەوەمان دەستنیشان کرد کە لە دەخەکی تایبەتدا لایەنە سیاسیەکان ناچارکراون خۆیان ئامادەکەن، ئەم هەڵبژاردنە بە یەکێتی نیشتمانی بارگرانیەکی زیاتر دەخاتە سەر دەورو پێگە سیاسیەکەی، گەر نەزانە و نەتوانە بە پاراستنی پێگەی سیاسی لە بەرامبەر پارتی و گەمەی سیاسی لەگەڵ ڕوداوەکاندا باش بجوڵێتەوە، یان بە مامەڵەیەکی گونجاوتر ڕوبەڕوبونەوەی هەلومەرجەکی تازە لە خۆی نیشان نەدات، ئەوە حەتمیە کە دەکەوێتە بەردەم ئایندەی خەسارەتەکی زیاترو مەترسیدارترەوە، لەم سەنگەیەوە یەکێتی کەوتەتە بەردەم حاڵەتەک، نە بەشداری لە هەڵبژاردن و نە بایکۆت بەرامبەر هەڵبژاردن، ئاسەیەکی ڕون ناخاتە بەردەم ئایندەی پێگەی سیاسی و ڕەی لە نەو ئاهەنگەکاندا. هەر بۆیە بۆیاردان لەسەر بەشداری لە هەڵبژاردندا بەبە ئامادەبونەک کە نیشانی بدات هاوکێشەکە تا ئاستێك ئەتوانە زیانی تیا نەکات، دەکەوێتە بەر چارەنوسەکی نادیار و دەاندنەکی گەورەوە.

ئەم هەوەی سەرەکی ئێستای یەکێتی نیشتمانی بانگەوازی بە دەکات کە دەڵێت"یەکیتی بە هەموو شێوەیەک ئامادەیە بە هەنگاونان بەرەو ڕەکەوتنەکی نوە و یەکگرتنەوە لەگەڵ گەلان"، فەدانی ئەم کارتەو کردنەوەی ئەم دەرگا سوزە، هەرچەندە قسەی سەرپێی و نافەرمیە،لەو هەوانەیە کە بافە دەیەوێت هاوسەنگی هەزکەی لەو هەڵبژاردندا بەهەر شێوازو بەهایەک بووە ساغکاتەوە، بە ئەمەش پێنا بە گەلان دەبات، بەڵام لە چەند ساڵی ڕابردودا پێگەیەک کە گەلان لە ئاستی

[illegible]ی هەزەکەی نیشانیداین، جگە لە گەلانەوەی بەردەوام بە دواوە وخسارەکی گەشبینی بە لایەنگرانی نیە، گەلان ئەستا جگە لە کاریکاتێری هەرەس و پەرشوبڵاوی شتێکی تری پێوە دیارنیە.
بە مانایەک ئەو بانگەوازەی بافل دەیەوەت ببگەیەک بە ڕزگاری یەکەتی لەو قەیرانەی دەرگیری بوە پەیداکات و پەداچونەوە بە دەستە کەن و تەنەو تەراوکانی یەکەتیدا بکات، هەر لەسەرتاوە ئاشکرایە خەریکە پاڵ بە دیوارەکەوە ئەدات، کەبناغەکەی سەرئاوی لافاوەکی لیخن کەوتوە، گەلان کاتی خۆی توانی هاوسەنگی یەکەتی بشکێنێ، بەڵام گەلانی ئەستا ناتوانێ هاوسەنگی یەکەتی ڕاست کاتەوە.
بەجیا لەوەش پێناچێت گەلانیش بەنیاز بێت خۆی بخاتە ناو گەژاوی ئایندەیەکەوە، کە ناڕەشنە، لە کاتێکدا یەکەتی ناڕەشنە چۆن لەو زەلکاوەی تێیکەوتوە بێتە دەرەوە، ئیترئەم بانگەوازەی بافل بە یەکگرتنەوەیان هیچ کەلەکەکی بە گەلان نابێت جگە لە کەتایی هەنان بەتەمەنی هەڵسورانی سیاسیان بە ناوی گەلانەوە.
یەکگرتنەوەی گەلان و یەکەتی لەهەر ئاستێکدا ببێ بکەوێت، بەجیا لەوەی کاریگەری لەسەر هەڵسانەوەی هاوسەنگی یەکەتی نابێت، لەلایەکی ترەوە ئایندەیەکی تەواو تەڕخ دەخاتە بەردەم ئەو هەڵسوراوانەی تا ئەستا لە گەلاندا کارەک دەکەن. لەهەمان کاتدا یەکەتیش دەکەوێتە ناو قەیران و گەژاوەکی زیاتر لەوەی کە ئەستا تیایدا دەژی، کەسەری خۆی و گەلانیش دەکات بە قورا.
یەکەتی نیشتمانی لەم دەخەی ئەستادا یەک ببگە لە بەردەمیدایە کە ئەگەری فرسەتی پاراستنی مانەوەی خۆی بپارێزێت، جا گەلان لەگەڵیا پەک دێت یان نا، قەبوە کردنی ئەو قەدەرانەیە کە پارتی لە ئەستادا مامەڵەی لە گەڵ حکومەتی عێراق و هەلومەرجی پاراستنی سەرمایەگوزاری و جەرەکی تر لەتاڵانچێتی خۆی ببکدەخات، چونکە یەکەتی هاوشان وهاوکاری تەواوی پارتیە لە داسپاندنی حکومەتی دژی خەکیدا، هەر بۆیە ناچارە پەشوازی لە پەیامەکەی بارزانی بکات و بەواتە ناو هەڵی کەبونەوەکانەوەو پەویست ناکات پەزی بەرژەوەندی خەک بجونەوە.

کۆمۆنیزمی کرێکاری و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی ژنان.. دیمانەی خەلیل کەیوان لەگەڵ حەمید تەقوایی

وەرگێڕانی کاوە عومەر

ئێم بابەتە لەسەر بنەمای چاوپێکەوتنێک لەگەڵ کۆنە جەدید وەرگیراوە

خەلیل کەیوان: سەرەتای ئەو سنووردارکردنانەی کە لەلایەن حکومەت و پەتای کۆرۆناوە دروستکرا، ئەمسا بەبۆنەی ٨ی مارسەوە کار و چالاکیی بەرفراوان ئەنجامدرا. هەواڵ و ڕاپۆرتەکان ئەوە دەردەخەن کە لەسەر ئاستی کۆمەڵایەتی و جەماوەری خەڵک ڕەزیان لەم ڕەژە گرتووە و پیرۆزبایی یەکتریان کردووە. چالاکیی جەراوجەر و زۆر لە دەرەوەی وڵات و هەروەها لە فەزای مەجازی و لە شەقامەکاندا ئەنجامدرا. لە ڕەژی جیهانی ژناندا جارێکی دیکە پرسی چەوساندنەوەی ژنان لە ئێراندا بە شێوەیەکی بەرفراوان تیشکی خرایە سەر. دەخی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی ژنان لە ئێران چۆنە؟

حەمید تەقوایی، ئەمسا چەند لەدوانێک لەلایەن ڕەکخراوە کرێکارییەکان، مامۆستایان، خانەنشینان، و ڕەکخراوەکانی داکۆکی لە مافەکانی ژنان بەاوکرایەوە. چالاکوانان و کەسایەتییە ناودارەکانی ئەو بزووتنەوانە پەیامیان بەاو دەکردەوە. کەبوونەوە و ڕەوەسمەکان لە تاران، مەشهەد، کەرەج، بەندەری ئەنزەلی، کرماشان، ئەهواز، شارەکانی کوردستان و ژمارەیەک لە شارەکانی دیکە بڕەوچوو. لە تاران لە پارکی ساعی کۆمەڵێک لە ژنان سرودی یەکسانییان دەوتەوە و لە مەشهەدیش کۆمەڵێک لە ژنان بە لافیتە دژ بە هەڵاواردنی جەندەری هاتنە سەر شەقام. چەندین کلیپ لە سۆشیال میدیا بەاوکرانەوە و چەندین سیمینار و مەزگەرد بڕەوچوو. من ویستم پرسیارتان لە بکەم سەبارەت بەم چالاکییە بەرفراوانانەی کە تەنها بەشکیانم باس کردووە، هەسەنگاندنتان بە ٨ی مارسی ئەمسا چییە و تایبەتمەندییەکانی چۆن دەبینن؟

حەمید تەقوایی: بەڵای من ٨ی ئازاری ئەمسا تەواو جیاواز بوو لە

ساڵانی پێشوو. ئەمەش بەو مانایەی کە دەکرێ بڵێین ڕۆژی جیهانی ژنان لە ئێران بەتەڕۆژی نادادپەروەری سەرتاسەری و ئاهەنگگێڕانی گشتی و جەماوەری، جگە لەو چالاکییانەی کە ئاماژەت پێدا، پەیامی دایکانی دادخواز و دایکانی قوربانیانی هەرشی تەزاب پرژزاندن ، هەروەها کەسوکاری قوربانیانی فەکەکە،کە کە پەیام و کلیپێکی شەککەریان بەاوکردەوە،ئاماژە پێ بەدەم هەروەها گرووپێ داکۆکیکارەکانی مافی ژنان لە سنە و سەقز لە بەیارنامەی ڕوون و ڕادیکاڵدا خوازیاری نەهەشتنی هەڵاواردنی جێندەری بوون و چێندین داواکاری یەکسانیخوازانەیان وروژاند.

بەڵام ئەمساڵ نەک هەر چالاکوانان، بەڵکو خەڵکی ئاساییش بەخەرهاتنی ٨ی مارسیان کرد و پیرەزبایی ڕۆژی جیهانی ژنیان لە یەکتر کرد. هەروەها دامەزراوەی شەڕشی ژنان و تەکۆشەرانی حیزبەکەمان چێندین پەیامی پیرەزباییان پێگەیشت. بەم مانایە ٨ی مارس نەک هەر وەک ڕۆژی نادادپەروەری بەرامبەر هەڵاواردن، بەڵکو وەک ڕۆژی ئاهەنگگێڕانی سەراسەری و یادکردنەوەی پێگەی ژن لە کەمەڵگادا جێگیر بووە و دامەزرا.
ساڵانێکی زۆرە کەماری ئیسلامی هەوڵی سەپاندنی ڕۆژی لەدایک بوونی فاتیمەی وەک ڕۆژی ژنان بەسەر کەمەڵگە داوە. لە لایەکی دیکەوە هەزە ڕاستەوەکانی ئەپۆزسیۆن دەیانەوێت ڕۆژی لەچک پێ فەیدانی ڕۆزاخانی بکەنە ڕۆژی ژنان. ٨ی مارسی ئەمساڵ هێندەی تر نیشانی دا کە ئەو هەوڵانە بە ئاکام بوون و ٨ی مارس بەنایەکە کە لەگەڵ مژووی چەپ و سۆسیالیستیدا بە تەواوی لە کەمەڵگادا جێگیر بووە.

ئەمەش ئەوە دەردەخات کە ئەو هەوڵانەی دەیانەوێت بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی ژنان بشێوێنن و بەلادەدا ببەن بە بەرگریکردن لە دەسەڵاتی پاشایەتی یان ئیسلام، لەسەر ئاستێکی کەمەایەتی فراوان ڕۆتکراونەتەوە.
هەشتی مارس لەگەڵ بزووتنەوەی کرێکاری و بزووتنەوەی سۆسیالیستی تێکەڵ بووە. هەشتی مارس ئەو ڕۆژەیە کە ئاڵای ڕزگاریخوازی ژنان لە لایەن بزووتنەوەی کرێکاریەوە هەڵکرا و ئەم ڕۆژە لەلایەن سۆسیالیستکانەوە وەک ڕۆژی جیهانی ژن ناسێندرا. قبوڵکردنی ئەم ڕۆژە لەلایەن کەمەڵگاوە، ئاماژەیەکی تری فراوانبوونی گوتاری ڕادیکاڵ و چەپ و ڕۆخنە و نادادپەروەریە لە کەمەڵگادا.

لە ئێران ئەمە لە سەرەتای سەرهەڵدانی ڕۆژیمی ئیسلامییەوە، ڕۆژی ٨ی مارس ڕۆژی نادادپەروەری بەرامبەر بە ژنکوژیی حکوومەت بووەلە گۆشەنیگای چەپ و ڕادیکاڵەوە. بە تایبەتی ئەمساڵ سەرە ڕای پرسی

کۆرنا و ده ستگیری و سه کوتکردنی کۆماری ئیسلامی شا هیدی چالاکییه کی به فراوان بووین و ئه مه ده بێ به هه نگاوێکی گه وره بۆ پێشه وه هه ژمار بکرێت. هه نگاوێک بۆ پێشوۆ نێک تۆنیا لێ بزووتنۆوی ژگاریخوازی ژنان بۆکو لێ بزووتنۆوی جۆماوۆری بۆ ووخاندنی کۆماری ئیسلامی.

خلیل کیوان: جگێ لێو چالاکییێ بۆرفراوانۆی کێ لێ کۆمۆگادا ووویاندا، ئۆمساڵ حیزب زۆر چالاکتر بوو لێ ابردوو. چ چالاکیێکی مۆیدانی لێ ئۆران و دۆرۆی وڵات و چ چالاکییێکی سۆشیال میدیا وێک کلیپ، بۆیاننامۆ، سیمینار، مۆزگۆردو هتد. ئایا حیزب چالاکتر بووێ یان ئۆمۆش دگۆتۆو بۆ کۆشوهۆوای گشتی کۆمۆگا؟
حۆمید تۆقوایی: بۆرفراوانبوونی چالاکییێکانی حیزب بۆهۆی هۆردوو فاکتۆرۆوۆیۆ. لێ لایێک کۆمۆگا خۆریکۆادکاتر و ناازیتر دبێت. خۆکێکی زۆرتر و زیاتر لێ هۆموو دۆرفۆتێکدا دنێ گۆپانێکێ بۆ ناۆزایۆتی دۆربۆین بۆرامبۆر بۆ هۆاواردن و نایێکسانی و یێکێک لێ بۆ ئابۆوترین و گۆرترین جیاکارییێکان بۆ مافی ژنانێ لێ کۆمۆگادا. ٨ی مارس دۆریخست کێ بۆشێکی زۆری خۆک چالاکتر و ادیکاتر بوون و شیعر و داواکاری ادیکاۆ و تۆواو ئینسانی و بنۆتی وروژۆنران بۆ بۆرنگاربوونۆوی هۆاواردنی جۆندۆری. ئه مه بۆ حیزبی ئۆمۆ که هه میشه خه باتکارێکی چالاک بووه له دژی ئاپارتایدی سێکسی و هه موو جۆره جیاکارییه کی دژ به ژنان و هه میشه له پۆپۆوانی هۆشتی مارسکاندا ئاۆای ژگاریخوازی ژنانی هه کردووه و ناۆه زایه تیی ده ربۆیوۆ له به امبۆر ئه و نادادپۆروۆرییه له ادبۆدۆر ی که له لایه ن ئیسلام و کۆماری ئیسلامیه و تۆواوی سیستۆمی سۆرمایۆداری وه به سۆر ژنانداا سۆپۆنراوه، هۆلومۆرجی لۆباری بۆ فراوانکردنی چالاکییێکان دابین کرد. نۆبزی حیزب لۆگۆ نۆبزی کۆمۆگا لۆدۆدات. حزبی ئۆمۆ بۆردۆوام مۆودای کاری خۆی لۆووی چالاکیی تۆبلیغی و چالاکیی سۆشیال میدیا و چالاکیی مۆیدانییۆو فراوانتر دۆکات و چۆندین کۆمپۆینێکی زۆر سازدۆکات و دۆستپۆشخۆری نوۆ بۆکاردۆهۆنێت.

ئۆمساڵ لێ ٨ی مارسدا ئۆم جۆرۆ چالاکییۆ حیزبییانۆمان بینی. من زۆر بۆ چۆی باسی ئۆم چالاکییانۆ دۆکۆم چونکۆ لۆم بۆرنامۆیۆداکات نییۆ بۆ مامۆڵکردن لۆگۆ هۆموویان. بۆشێک لۆو چالاکی و ووشوۆنانۆ سیمینار و وتارۆکانی ئۆنلاین بوون کێ لێ لایۆن حیزب و ئۆو دامۆزراوانۆی کێ حیزب پشتیوانیان کردبوو ووکخرابوو. مینا ئۆحۆدی چۆندین سیمیناری ئۆنجامدا، شۆشی ژنانۆ، ئۆکس موسلیم، کۆمیتۆی

خەبات بە ئازادکردنی زیندانیانی سیاسی و شیوا مەحبووبی سیمیناریان ئەنجامدا کە پەشوازییەکی باشیان لەکرا. سیمینارەک لە لایەن یەکەی حیزبەوە لە شاری قانکەڤەر بە زمانی ئینگلیزی ەەکخرا و تەیدا زیاتر لە هەشتا چالاکوانی بزووتنەوەی ژگاریخوازی ژنان بەشداری کەبوونەوەکەیان کرد. عەبدوەلا ئەسەدی و فیدراسیۆنی پەنابەران لە سەشیال میدیا لەگەە ئامادەبوونی پەنابەرانی ئەرانی لە تورکیا وتووەژکیان ئەنجامدا کە لە لایەن پەنابەرانی ئەرانیشەوە پەشوازی لەکرا. لەم سیمینارانەدا ژمارەیەکی زەر لە بەشداربووان و وتاربەژان و نەردراوانی ئەران و دەرەوەی ئەران غەیرحزبی بوون و ئەمەش ئاماژەیە بە ەەهەندە کەمەایەتییەکانی چالاکیی و پەیوەندییەکانی حیزب و ئەو دامەزراوانەی کە حیزب پشتیوانییان لەدەکەن.

ئەمە لایەنەکی چالاکیی بوو کە زەر بەرفراوانتر بوو لە سالانی پەشوو. لایەنەکی دیکە دەستپەشخەرییەکانی وەک پاسکیلسواری بوو وەک نامەزایەتییەک لە دژی مافەکانی ژنان لە ئەران کە لە لایەن کادیرانی حیزبەوە لە شارەکانی سوید و دانیمارک ەەکخرابوو. ئەم چالاکییە زەر سەرکەوتوو بوو، بەتایبەتی لە شاری کەپنهاگن و چالاکانی غەیرە ئەرانی بزووتنەوەی ژگاریخوازی ژنان لەم شارەش پەیوەست بوون بەم بزووتنەوەیە و نامەزایەتیان دەربەی بەرامبەر بە نەبوونی مافی ژنان لە ئەران. به هه مان شەوه چه ند کلیپەک له نەویاندا کلیپی سروودی یه کسانی، که له لایه ن هه سوەاوانی کەمیته ی خه بات بە ەزگاری زیندانیانی سیاسییه وه ئاماده کرابوو، به شەوه یه کی به ەفراوان له سەشیال میدیا بەاوکرایه وه و له لایه ن هه زاران که س پەشوازییان لەکرا.

من ئیتر ناچمە ناو باسی ئەو چالاکییە مەیدانییانەی کە لە ئەراندا دەکران، وەک کەبوونەوە و لەدیوار نوسین و هتد،. کەکردنەوەی ئەمانە دەریدەخات کە حیزب لەگەە نەبزی کەمەگادا نەبزی لە دەدات و هاوشان و لە چوارچەوەی ئەو بزووتنەوە مەزنەدا کە ئەمسا لە نامەزایەتی بەرامبەر بە مافەکانی ژنان لە ۸ی مارسدا پەکهەنرا، ەەەکی کارای هەبووە.

خەلیل کەیوان: بەەە بەم وەسفەی ئەوە کردتان، خەەکی ئەران وەامەکی توندیان دایەوە بە هەموو ئەو کەسانەی کە کەمەگای ئەران بە ئیسلامی دەزانن. زیاتر لە دوو دەیە لەمەوبەر کاتەک دەگوترا ئەران وەاتەکی ئیسلامی نییە، بەەکو حکومەتەکەی ئیسلامییە، یان دەگوترا شەشی ئەران ژنانەیە ، زەر کەس ئەو قسانەیان بە

زیادەوی و ناواقیعی دەزانی. ئەمانە بە یەکەمجار لەلایەن مەنسور حیکمەتەوە باس کران – وەک زۆرەک لەدەستەواژە نوێیەکانی تر. ئەستا بازنەی بەکارهێنانی شەشی ژنان زۆر فراوانە. کەس بە بیستنی ئەم وشەیە توشی سەر سوڕمان نابێت، بەڵام بەتە بەشەک لە فەرهەنگی کەمەڵگا و بە شتێکی ئاسایی وەردەگیرێت. شەشی ژنان مانای چییە؟ ئایا بەو مانایەیە کە ژنان بە شێوەیەکی بەرفراوان بەشداری تێدا دەکەن؟ ئایا داواکارییەکانیان بەرجەستەیە یان ەەی ەابەرایەتیان هەیە؟ مەبەستت چیە؟

حەمید تەقوایی: دەمەوێت بەەم کە مەنسوور حیکمەت ئەمەی وروژاند، زۆرەک لە چەپەکان دژایەتیان کرد و بەو دەرئەنجامە گەیشتبوون کە شەش شەشی کرێکاری یان سۆسیالیستی نییە، بەکو شەشی ژنانە. لە کاتێکدا واتاکە ئەوەیە کە شەشی سۆسیالیستی، شەشی دژە سەرمایەداری لە ئێراندا سیمایەکیژنانەی هەیە. ئەمەش ەەنگە هەندێک لە هەزە چەپەکان کەشیان لەگەە ئەم دەستەواژەدا هەبێت، بەەام خەشبەختانە لەسەر ئاستی کەمەایەتی مەینەیی شەش تا ەادەیەک قبوە کراوە کە ەەکخستنی لاوانی ئەو حیزبە لە ژێر ئەم ناوەدا بزووتنەوەیەکی ناەزایەتی و دامەزراوەیی ەەکخستووە ، و چەندین چالاکوان لە ئێران و دەرەوەی ئێران لەم ەەکخراوەدا کار دەکەن. هەروەک ئاماژەم پێدا، یەکێک لە سیمینارەکانی ەەژی ٨ی مارس لە لایەن ئەم دامەزراوەیەوە ەەکخرابوو، زۆرەک لە چالاکانی ئێران و دەرەوەی وەات پەیامی دەنگی و ڤیدیەییان نارد و بەشداریان لەم سمینارەدا کرد و تەنانەت کلیپەکی تایبەتیشیان بە ئەم سیمینارە ئامادە کرد. دەمەوێت بەەم ئەمە شەشی ژنان وەک چەمک و بزووتنەوە و دامەزراوەیەکی کەمەایەتی جەکەوتووە.
پرسیارت کرد دەربارەی مانای شەشی ژنان. ئەوە ەاستییەکە کە ژنان لە خەباتی خەکی ئێراندا ەەەکی گرنگ دەگەەن و لە زۆر حاەەتدا لە پەشەنگی ناەزایەتییەکانن، یان بە نموونە دایکانی ەەژهەاتان و بزووتنەوەی دادگاییکردن و دایکانی زیندانیانی سیاسی وەستاون زۆر بوەرانە دژی کەماری ئیسلامی. لە لایەکی دیکەوە، پرسەکی گرنگ کە شەش لە ئێران دەبە چارەسەری بکات، چەوساندنەوەی ژنانە و هیچ گومانێک لەوەدا نییە. ەاستییەکی دیکە ئەوەیە کە کەماری ئیسلامی بە سەرکوتکردنی ژنان، بە ئاپارتایدی سەکسی و بە جەبەجەکردنی گەورەترین هەاواردنەکانی دژی ژنان، لە ەاستیدا هەموو کەمەڵگای زیندانی کردووە و خەی لە سەر پە ەاگرتووە. ئەمە هەمیشە گوتوومانە ژیانی حکومەت بەستراوەتەوە بەتاەە مووی قژی ژنانەوە. بە شێوەیەکیخوازراو و تەنانەت بە واقیعی وشەکە. کەماری ئیسلامی بە

حیجابەوە هات و بە حیجاب دەوات.

ئەم ڕاستیانە لایەنە جیاوازەکانی شەڕی ژنان نیشان دەدەن. ئەمەش ئەوە دەردەخات کە ژنان دژی هەڵاواردنی ڕەگەزی دژی هەموو سیستەمەکە و ئەو حکومەتە دەجەنگن کە ئەم جیاکارییەی بەسەر کەمەڵگادا سەپاندووە. بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی ژنان لە ئێراندا بە قووڵی سیاسییە، بە قووڵی دژە ئایینییە، بە قووڵی سەرنگونی خوازە، بە قووڵی داوای بەها مرۆییەکان دەکات و ئاڵای خۆیان هەڵکردووە. بە قووڵی مەدەرن و مەدەنییە. نەک تەنها داوای یەکسانی ژن و پیاو دەکات، بەڵکو داوای کەمەڵگایەکی دوور لە خورافات و ئەخلاقی داڕزیو لە دژی ژنان دەکات. ئەمانە خەسڵەتەکانی شەڕشن. شەڕشێک کە لە ڕیشەی چەوساندنەوەی ژنان و ئایین و ئەخلاقدا دەدات.

ئەگەر حکومەت پشت بە بەمافی ژنان ببەستێت، بەرەنگاربوونەوەی ئەم بەمافییە هەرشکردنە سەر ڕەگ و ڕیشەی حکومەت، ئەمە بەو مانایە نییە کە شەڕش ئامانج و داواکاریی دیکەی نییە، و تەنیا پێویستە هەڵاواردنی ڕەگەزی چارەسەر بکات. بەڵکو بەو مانایەیە کە شەڕشی سەسیالیستی لە ئێراندا سیمایەکیژنانەی هەیە.
هەر شەڕشێک کە بیەوێت بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی ژنان بەو خەسڵەتانەی کە باسم کرد، نەک هەر لەگەڵ کەماری ئیسلامی بەڵکوو لەگەڵ تەواوی سیستەم و حکومەتی چینی سەرمایەداری مفتەخەردا تەکلیفی خۆی یەکلایی بکاتەوە. بەم مانایە شەڕشی سەسیالیستی لە ئێراندا ژنانەیە، یان بە واتایەکی تر شەڕشی ڕزگارکەری ژنان لە ئێراندا تەنیا دەتوانێت سەسیالیستی بێت. بە ئەم شانازییە، دەسەڵاتی ژنان لە کەمەڵگادا، واتە ٥٠%ی کەمەڵگا، بە ئەگەرێکی زەرەوە هەزێکی گرنگە بە پشخستنی شەڕشی سەسیالیستی لە ئێراندا

خەلیل کەیوان: ئەوە بەچوونی هاوشێوەتان لە سمینارەکدا سە ساڵە لەمەوبەر و لەم دواییانەدا لە وتارەکدا لە ژێر ناوی "تایبەتمەندییە سەسیالیستییەکانی بزووتنەوەی نوێی ڕزگاریخوازی ژنان" تان خستەڕوو و وتتان کە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی ژنان لە ئێران دژی ئایین و دژە ئەخلاق و تابەی دواکەوتووانەیە. دژی پەستمەدەرنیزم و گشتگیرییە، دژی ئیسلامی سیاسییە. لە کاتێکدا ڕەوتە فەمینیستە بادەستەکان لە جیهاندا ئەم تایبەتمەندیانەیان نییە. ئەم جیاوازییە لە چیەوە سەرچاوە دەگرێت؟

حەمید تەقوایی: لە ئێراندا بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی ژنان ئەو تایبەتمەندیانەی هەیە، چونکە زیاتر لە چل ساڵە حکومەتێک هەیە کە

هەژموونی ئایدۆلۆژی، سیاسی و فیکری، کولتووری و ئەخلاقی لەسەر بنەمای تابۆ، ئەخلاقی کەوو هاوردووی پیاوسالاری ، ئایین و یاسا دژە ئینسانیەکانی ئایینی دامەزراوە. و بەگشتی سەیرکردنی ژن وەک کایایەکی سەکسی و ئامرازەک بە چەژوەرگرتنی پیاو. لە ئەراندا ژنکوژی فەلسەفە و سیاسەتی فەرمی حکومەتە. تە تەنها ئەمە لە یاساکاندا نابینیت. لە یاساکاندا ژن یان هیچ مافەکی نییە یان بە نیوەی پیاو دادەنرێت، بەنام مەسەلەکە زۆر لەوە زیاترە. کەماری ئیسلامی حکومەتەکە کە بەرپرسان و ئیمامەکانی هەینی ەەژانە لە مینبەر و میحرابەکانیانەوە خراپترین سووکایەتی و بەەەزی بە ژنان بەاودەکەنەوە، حکومەتەک کە دەستدرێژی سەکسی بە سەر کچەکی نە ساڵان لە ژێر ناوی هاوسەرگیری شەریعەت بە یاسایی دەکات، ئا حکومەتەک کە لە ژێر ناوی زەواجی سیغەدا شەرعیەت بە لەشفرۆشی دەدات ، حکومەتەک کە نەک هەر ەەگری لە کوشتنی شەرەف ناکات، بەەکو تەنانەت لە کەمەگەدا بەرەوپەشیان دەبات. بەپێی یاساکانی تەەسەندنەوە و ئەخلاقی ئیسلامی، پیاو مافی ئەوەی هەیە ژن یان کچەکەی بکوژێت کە بە بەچوونی ئەو "بە ئەخلاقی" یان پەیوەندیەکیان هەیە کە ئیسلام پەسەندی نەکردووە.

خەکی ئەران لەگەە حکومەتەکی لەو جەردا بەرەوەون. حکومەتەکی لەم جەرە بزووتنەوەیەکی لە دژی خەی ەەکخستووە کە مشتەک لە ئاسمان دەدات. لە نووسینەکەمدا ئەم نموونەیەم هەناوەتەوە کە کاتەک فشار دەخەیتە سەر ئیسپرینگەک، ئەگەر دەستی لەسەر لابەریت، لە پلەی یەکەمدا ناوەستێت، بەەکو چەندین جار باز دەداتە پەشەوە. دەخی ژنانیش لە ئەران هەر بەو شەوەیە. حکومەت، ئایدۆلۆژیای فەرمی، یاسا، پەوپاگەندەی حکومەت، و سەرکوتکردن، زیندان و ئەشکەنجە و هتد، هەموو ئەمانە بە مافییەکی یەکجار زەر و دەکرە بەەین، سوکایەتی و بەەەزیەکی یەکجار زەریان بە سەر ژناندا سەپاندووە لە کەمەگای ئەراندا. ژنان لە دژی ئەم بارودەخە ەاپەیون و هەر بەیەش وزەیەکی زەبەلاح کەەکە بووە کە کاتەک ئازاد دەکرێت، کە لەدژی کەماری ئیسلامیدەتە مەیدان، کەمەگا دەکەەت و داوای دوا دەستکەوتەکانی بە ئازادی ژنان دەکات. چیتر ەازی نابێت بەو ئاستەی مافەکانی ژنان کە بە نموونە لە سەردەمی شادا هەبووە. یان تەنانەت تا ئەو ەادەیەی کە ئەمە لە وەاتانی ئەوروپادایە. ژنانی ئەران خوازیاری ئازادی بە چەندو چەن و تەواو و کامەیان دەوێت. وە ئەم ئازادییە لەسەر بنەمای بەها مرۆییە گشتگیرەکان دامەزراوە. ژنان لە ئەراندا ئەوە قبوە ناکەن وەک ئەوەی کولتووری ئیسلامی داوایان لە بکات کە ەەچاوی "پەوەرەکان"ی ەەژیم بکەن. ئەم پەوەرانە هەمان تابۆی ئیسلامی ەزیو و دژە ژنن. لە ئەستادا ژنان ئەم پەوەرانە

دەشکێنن. پرسی تابۆ بوونی پێیوەندی سێکسی لەلایەن ئەو ژنانەی کە هاوسەرگیری سپیان کردووە شکێنراوە. ناڕازایەتی تەنانەت بەرامبەر بەو نادادپەروەریانەی لە ئاستی بنەماڕەدا هەن، ناڕازایەتی دەربڕین بەرامبەر بەو ئەخلاقە ڕزیوانەی کە ژن بە شەرەفی پیاو دەزانن و بە "پاک و پاکیزەیی" ناوی دەبەن، ناڕازایەتی دژی حیجاب و ئاپارتایدی سێکسی و هتد و هتد. ژنان لە ئەرەندا خوازیاری فەرهەنگێک و پێیوەندیێکی ئینسانی و مەدەرن، جیهانی و بە قووڵی لەسەر بنەمای یەکسانی هەمەلایەنەی نێوان ژن و پیاو دامەزرا بێت و لە هەر شوێنێکدا توانایان هەبووە، لە جێبەجێکردنی ئەو پێیوەندیانەدا بەشدار بوون. هەر لەبەر ئەمەشە کە بە بەوای من بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی ژنان لە ئەران دژە مەزهەبی و دژە ئەخلاقی و پیاوسالاری، گشتگیر و تابۆ شکێنە و پەشکەوتنخوازانەترین و پەشەوانەترین تێگەیشتن و لێکدانەوە لە ئازادی و یەکسانی و بەدیهێنانی لە ئەرەندا دەخوازێت .

بەداخەوە ئەمە ئەم تایبەتمەندیانە لە بزووتنەوەی فەمینیستی باڵادەست لە جیهاندا نابینین. چونکە، لە بنەڕەتدا، ئەو بەچوونانەی کە بەسەر ئەم بزووتنەوەیەدا زاڵ بووە، کە زەر لە دواوەی ئەو داواکاری و ئەو ئامانەی کە ڕەزگارێک لەلایەن بەرژوازی لیبراڵ و دیموکراتەوە بەدەستەوە گیرا بوو. ئەمە پەستمەدەرنیزم لە فەزای فیکری ڕەژئاوادا باڵادەستە. واتە تیۆرێک کە باوەڕی بە بەها مرۆییە گشتگیرەکان نییە و تەنانەت باوەڕی بە پەشکەوتنیش نییە و پێی وایە بەها لۆکاڵی و نەتەوەییەکان لەسەر بنەمای ئایین و میللەت و نەتەوەیی پێناسە و دیاری دەکرێن. ئه مه ش له سەر ئه وەی که زەرەک له فەمینیسته کان و ته نانه ت ئه و بزووتنه وه یەی که خەیان به چه پ داده نێن حیجاب و بورقا به به شێک له کولتوری "ژنانی موسڵمان" ده زانن و چاویان دەبەستن له ئاست کوشتنی ناموسی ته نانه ت له وڵاتانی ئه وروپیشدا. ئەم مەیل و هەوەستە ژن ئازاد ناکات، ملکەچکردنی بە یاسا ئایینییە دژە ژنەکان، نەتەوەیی و خێڵەکییە و هەر لەبەر ئەم هۆکارەیە کە بە تەواوی لە خاڵی پێچوانەی بزووتنەوەی ڕادیکاڵی ڕزگاریخوازی ژنان لە کەمەڵگای ئەرەندایە.

خەلیل کەیوان: لە قسەکانی ئەوە دەتوانین بڵێین کە تاکە وەڵام بە کێشەی چەوساندنەوەی ژنان سۆسیالیزمە. وەک لە سیمینارەکە و ئەو بابەتەدا کە باسم کرد بە ڕوونی باست کردووە. تە وتت فەمینیزم لەم سەردەمەدا تەنیا دەتوانێت فەمینیزمی سۆسیالیستی بێت. وە وەتە سیاسییە دەسەڵاتدار و باڵادەستەکانی جیهان، حکومەت و حزبەکان و

تەنانەت ڕووت و بزووتنەوە تەقلیدییەکانی ئەستاش وەڕام و چارەسەرەکیان نییە بە ئەو نایەکسانیانەی بەسەر ژناندا دێت. بۆچی وا بیر دەکەیتەوە؟ مەبەستت ئەوەیە ژن تەنها لە کەمەڵگەیەکی سۆسیالیستیدا دەتوانێت ئازاد بێت؟

حەمید تەقوایی: بەشێک لە هەزە چەپەکان پێیان وایە تەنها سۆسیالیزم دەتوانێت ژنان ئازاد بکات. بەڕای من لە ڕووی تیۆریەوە ئەمە وا نییە. لە ڕوانگەی شیکاری و ئەبستراکتەوە ژن لە کەمەڵگای سەرمایەداریدا ئازاد دەکرێت، بەڵام لە پراکتیکدا ئەمە ڕوونادات و ڕزگاری ژن بە کردەیی بەستراوەتەوە بە ڕزگاربوونی کەمەڵگا لە هەژموونی سەرمایە. بۆچی وایە ؟بە دیاریکراوی لە بەر ئەوەی کە بەرژوازی دەستی لە شارستانیەت و بەهاکانی کەمەڵگەی مەدەنی شەردووە کە پێشتر شانازی پێوە دەکرد.

ئەمە نەک هەر لایەنگرەکی ڕزگاریخوازی ژنان و هەر فەمینیستێک کە بەڕاستی دەیەوێت ژن ئازاد بکات، دەبێت سۆسیالیست بێت، بەڵکو دەبێت هەموو دیموکراتێک شۆڵگیر بێت، دەبێت سۆسیالیست بێت، هەموو لایەنگرێکی ڕاستەقینەی مافەکانی مرۆڤ دەبێت سۆسیالیست بێت، هەرکەسێک دژایەتی هەر جۆرێک بێت لە جیاکاری دەبێت سۆسیالیست بێت. چونکە بەرژوازی بە هیچ شێوەیێک دان بە جیاکاریدا نانێت. جیاکاری پێی دەوترێت جیاوازی کولتووری! جیاوازی شارستانیەتەکان و شێوەی شارستانیەتەکان! دیارە ئیسلام کە ژن بە مۆکی پیاو دەزانێت، شارستانیەتەکە، ئایینی هیندۆسیش کە پێی وایە ژن دەبێت لەگەڵ مێردەکەیدا بسوتێنرێت، شارستانیەتەکە، هەروەها کولتوری پەشکەوتوو و مەدەرنیش شارستانیەتەکە!
ئەمە ئەو دەخەیە کە بەرژوازی دروستی کردووە. لینین دەیگوت هەموو دیموکراتێک پێویستە سۆسیال دیموکرات بێت. ئەمەش پێویستە ئەمە درێژبکرێتەوە بە بەرەنگاربوونەوەی هەموو هەڕاواردنێک. هەر چالاکوانێکی ڕاستەقینە لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی ژنان دەبە سۆسیالیست بێت. هیچ ڕەگایەکی تر نییە. هەر کەسێک بیەوێت هەساری زەوی و ژینگە بپارێزێت، دەبێت سۆسیالیست بێت. ئەمە تەنانەت کاک بیل گەیتس سەرمایەدارە بەناوبانگ و خاوەنی کەمپانیای مایکرۆسۆفتیش ئەمە دەڵێت. ئەو دەڵێت تاکە چارەسەر بە گەرمبوونی جیهان سۆسیالیزمە. پێویست ناکات مارکسیست بیت، تەنها پێویستە واقیعبین بیت بە ئەوەی بزانیت وەڵامی پرسی ژن، پرسی تەکدانی ژینگە، پرسی سەرکوت و دیکتاتۆری، تەنانەت نکۆڵیکردنی مەدەنیەت و کەمەڵگەی مەدەنی ئەمە هەروایە لە دەستی سۆسیالیستەکاندا. لە

ڕووی فەلسەفی و ئایدۆلۆژی و کۆمەڵایەتی-سیاسیەوە بەرژوازی دەستی خۆی لە کۆمەڵگەی مەدەنی شەردووە. ئەوان کۆمەڵگەی مەزایکی خەڵکی ئایینییان تێریزە کردووە و بانگەشەی بە دەکەن.

بەیە تەنانەت هەموو چالاکەکی مەدەنی شەلگیر دەبەت سەسیالیست بەت. هەرکەسەک کە بەها بە شارستانیەت و پەشکەتوخوازی لا گرنگە و هەرکەس پەی وایە کە خەڵکی گەی زەوی ئارەزووی بنەڕەتی هاوبەشیان هەیە و ئازادی بە هەموو دانیشتوانی گەی زەوی یەک مانای هەیە؛ هەرکەسەک پەی وایە ئازادی ڕەژەیی نییە، خەشگوزەرانی ڕەژەیی نییە، یەکسانی ڕەژەیی نییە، دەبەت سەسیالیست بەت. زەرینەی ڕەهای خەڵکی جیهان بەم شەوەیە بیردەکەنەوە، بە پەچەوانەی پەستمەدەرنیزمی لەسەدا یەکەکانەوە. وە تەنها سەسیالیزم دەتوانەت ئەم ئایدیاە و خواستەی خەڵکی جیهان بەدیبهەنەت.

بەگومان مەبەستم سەسیالیستەکانی جەری کۆمۆنیزمی کرەکاریە. هەندەک چەپگەرا هەن خەشەویستی پەستمەدەرنیزمیان قووت داوە. لە نەو چەپەکانی ڕەژئاوا کە ئەمە لە تەنیشت حەسەن نەسروڵا وەستاون. پەویستە وازیان لە بەنن، بەنام سەسیالیست و کۆمۆنیستە واقیعیەکان نەک هەر ئاەای ڕزگاری ژنیان بەدەستەویە، بەکو ئاەای شارستانیەت و مەدەرنیزم و پەشکەوتوخوازی و پەوەرەکانی ئینسانیەکانیشیان بەدەستەویە. بەیە پەویستە بگوترە بەو هەلومەرجەی کە بەرژوازی لە دونیادا دروستی کردووە، بەم ڕەوتە پاشکشەیەی کە بەرژوازی بەسەر جیهانیدا سەپاندووە، بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی ژنان تەنیا دەتوانەت بزووتنەوەیەکی سەسیالیستی بەت.

١١ی مارسی ٢٠٢١

ڕاپۆرت مەحمود، بریکاری پیشەیی خانووبەرە

بەخەربەیت!

من ڕاپۆرت مەحمود بریکاری پیشەیی خانووبەرەم..

خاوەن ماڵ بیت، یەکەمجار کڕیار بیت، فرۆشیار بیت، یان وەبەرهێنەرێکی بە ئەزموون بیت – تە لە شوێنی گونجاودایت!
من هەموو جۆرە زانیارییەکی یارمەتیدەر و سەرنجڕاکێشم هەیە بە هەموو پێداویستییەکانی خانووبەرە.
هەر کەسێک ئارەزووی کڕین و فرۆشتن یان وەبەرهێنان لە بواری خانووبەرەدا هەیە! دەتوانە بزانی چۆن کاردەکات؟ یەکەمجار کڕیارە؟ بە دوودڵی! هەموو وەڵام و یارمەتییەکانمان لەبەردەستە کە ئێوە پێویستتانە.

ئامانجمان: ١.

پابەندبە بە مامەڵەکردن لەگەڵ پێداویستییەکانی خانووبەرت بەوپەڕی چاودێری و پیشەیی. بە باشترین شێوە خواست و پێداویستییەکانتان بە فراهەم دەکەین، وە دەسەزی و متمانەی درێژخایەنتان بەدەست بهێنن.

پێیوندیمان پێوەبکە:

416-230-0431
905-915-9503
905-225-6502
Rapar.mahmood@gmai.com
www.flagshiphomes.ca
2970 Drew RD, 214A
Mississauga, ON
L4T 2H3

فرمانبر.. پشکۆ ناکام

…..لە ووتارەکی پێشووترما باسم لێوە کردبوو کە تەسلیم بوونی حکومەتی بە ناو قەوارەی هەرێم بە ئەمری واقیع ، وەک تەسلیم بوونە لە شەڕا و لایەنی براوەی بەرامبەر هەر بە چەک کردنی لایەنی دەڕاو واز ناهێنێ ، بەڵکو ئەتوانێ پارچە بە پارچەی جلەکانیشی پێ دابکەنێ ، ئەمە لەژێکی شەڕە ، ڕەستەمیش بیت کە تەسلیم بوویت دەسەڵات سفر هیچ بەدەستەوە، ، هەر چەنە لەوەتەی ئەم هەم بە ناو قەوارەیە بە کاری تایبەتی ئەمریکا و ئەوروپا دروست کراوە هەر خروقاتەکی کرد بە"کە لە ژماردن نایەن" و هەنرابەتەوە سەرخەت هاواری کردوە کە "قابیلی قبوە کردن نیە"!!! بەڵام لە پەناوە بە تەشبوز بەم لایەن و ئەو لایەن خەی گەیانەتە بەغا و گوە ڕایەڵی خەی ڕاگەیانوە وەک ئەوەی لەسەر فرەشتنی نەوت ڕووی یا و بە ناچاری ئەوەی قابیلی قبوە نەبوو بە مەمنونیەوە قبوە کرا.، چونکە ڕژەمەکەی هەولێر کە پشتی بە تورکیا بەستوە بە هانایەوە نەهات نەک هەر پشتی تەکرد و بە ناردنە دەرەوەی نەوتەکە مەرجی خەی هەیە کە ئەکرە بەیین ئەو مەرجانە بە دەسەڵاتی هەولێر وەک"شەق" وایە و زەحمەتە خەی لەبەریا بگرە…

دوای گەڕانکاریەکانی پەڕژەی بودجەی عەراق ، ئەونەی تر دەسەڵاتدارانی هەولێر دەست بەسراو ئەکا ولە ڕووی بژەویەوە بە خەک دەروو کردنەوەیەکە و ڕەگا نایا "کالعادة" کە هەر پارە گەشتە هەولێر یەکسەر خەشنەش بکرە و بە مووچەش عەینەن تاس و عینەن حەمام چاوەڕە ی پارەکەی بەغا بن..!! دەسەڵاتدارەکانی هەولێر دەماری ملیان وەک وایەری مولیدە ئەستوور بوە و هاواریان ئەگاتە عەرشی ئاسمان : ئەی هاوار ، بەغا قووت و مافی خەکی کوردستان ئەخوا،، ، بەڵام تا ئەستا خەک ئەوەی بەغای بە ئاسایی وەرگرتوە و یەک ملیگرام ناڕزا نیە بگرە زەریشیان پەخشە کە بارگرانی ئابووری لە سەریان سووک ببە ، ناڕەین هەموو بارەکە چونکە دەسەڵاتی کوردی کارەکی وای بە بژەوی خەک نەکردوە وا بە ئاسانی بەتەوە مایەی خەی، وای لە هاتوە بەزاری و تەڕەیی خەک وا ئەکات کە داپۆوسینی دەسەڵاتی کوردی لە لایەن هەچ کەس و لایەکەوە بە خەک پە ی خەشە و وا ئەزانە بە تەسکینی خەی ئەوە دەسەڵات دائەپەسە ، نوکتەش ئەویە کە بە ناو حکومەتی هەولێر باس لە قووتی خەک ئەکا ، دیارە

مەبەستی لەو قووتەیە کە لە خەڵک ئەدزرێ و بەرپرسی واش هەیە تەیارەی تایبەتی خۆی هەیە !! ئەو قووتەی مەزەخانەی خانەوادەیی پە دروست ئەکرێ!! جگە لەوەش سەرانی هەولێر باس لە "ماف"ی خەڵک ئەکەن!! ئەو مافەی کە بتەوێ چی بەیت ئەبێ وەک فرەزەر هەر لە مەشکتا بێ و نەیدرکێنی دەنا هەر ستەیەکی سەدان شەق و چەن ساڵک گرتنی بێ دواوەیە ، لە کاتەکا دەسەاتی بەناو هەرەم بەغا بە شەقنیست و .. و.. تاوانبار ئەکا بەام خەڵکی کوردستان هەنگاوەکانی بەغای پە خەشە و دەستخەشیشی لە ئەکا ، تە بە ی دەسەات ئەو خەڵکەش بە شەقنی لە قەەم بات ! دەسەات ئەبێ باش لەوە تەبگات کە تەوەگلانی ماف و قووتی خەڵک لە هاوارەکانیانا موزایەدەیە نەک خەم خواردن ، گەر لای خەڵک خەم خواردن بوایە هەبەتە پشتگیری لە هاوارەکان ئەکرد ، خەڵک ئەونە یاغنیش نیە جیاوازی نەوان موزایەدە و پەرەشی نەکات کە وەک جیاوازی میوان ی تورکی و سوپای تورکی وایە..
کار وا بەوا قەوارە و بەناو هەرەمەکە وا بچووک ئەکرەتەوە تا ئەگاتە ئاستی هەردوو مەجلیسەکەی "تشریعی"و"تنفیذی" ی ئەیام زەمان ، ئەو کاتەش دەسەاتدارانی هەرەم بە ئیش نابن چونکە ئەونە کانە جاش و ئەمین عام و موستەشاریان لە ناویانا هەیە کە پەوستیان بە هەبژاردن نابە بەی خەڵکی بە ئەزموونیان لەو بارەیەوە زەر هەیە کە ببنە ئەندامی هەردوو مەجلیسەکە و کوردیش دەسەاتی هەر ئەمنە وەک "فەرمانبەر"
"""""""""""""""""

ئەران.. داواکاری لە دیکتاتەرییەت یان نەهشتنی دیکتاتەرییەت؟.. عەبدولەحمان گەورکی

لە سەرەتای مانگی نەیەمی راپەینی ئەم دواییەی خەڵکی ئەراندا، دەسەاتی دیکتاتەریی ئەران، مانەوەی خۆی لە چەکردنەوەی

لەسەدارەدانی گەنجانی ئێراندا بینیوە! چونکە لاواز بووە و لە لاوازترین دەخی مانەوەدایە. ئەم دەسەڵاتە بە مانەوە خۆک لەسەدارە دەکات. دەزانێت خۆکی ئێران ئەم دەسەڵاتیان ناوێت و پێیان لەسەر ڕێگای رووخاندنی دەسەڵاتدایە و بەیاریان داوە دەسەڵاتی دیکتاتۆرییەتی ویلایەتی فەقیهی بخەنە خوارەوە!

بەربەیانی ڕۆژی هەینی ٢٩ی بانەمەڕە (گوڵان)ی ئەمساڵ، جەللادەکانی دەزگای نادادوەری بە فەرمانی عەلی خامنەیی و سەرۆکی ناڕەزایەتی بەربڵاوی ناوخەیی و نەودەوەتی، لە کردەوەیەکی تاوانکاریدا، سێ بەندکراوی راپەڕین، ساڵح میرهاشمی (٣٦ ساڵ)، مەجید کازمی (٣٠ ساڵ) و سەعید یەعقوبی (37 ساڵ)یان، دوای چەند مانگێک ئەشکەنجەی جەستەیی و دەروونی، بە تەمەتی محاربە(دژایەتیکردنی خودا) لە سەدارە دا. فاشیزمی مەزهەبیی دەسەڵاتدار، هەی لەسەدارەدانی ئەم سێ کەسەی بەوە ڕاگەیاند کە لە کاتی راپەڕینی گەل لە شاری ئیسفەهان و لە مانگی خەزەڵوەری ساڵی رابردوودا! ژمارەک لە هەزە سەرکوتکەرەکانیان سزا داوە!

بە پێی هەواڵ و زانیارییە بەاوکراوەکان، ڕژێمی دەسەڵاتدار لە مانگی دووەمی ساڵی نوێی ئێرانیدا زیاتر لە ١١٢ کەسی لە سەدارە داوە. لە سەردەمی حوکمەانی دیکتاتۆری ئایینی، "ئیعدامکردن" بەشێکی دانەبڕاو بووە لە بوون و مانەوەی ئەم دەسەڵاتە تا ئەمڕۆ. بە وتەی شارەزایانی کاروباری ئێران، ئەم رژیمە ئەگەر "تەنها بە یەک ڕۆژ" دەستبەرداری لەسەدارەدان و ئەشکەنجەدان و سەرکوتکردن بێت، دەستبەجێ دەڕوخێت. چونکە سەرکوتکردنی خۆک لەلایەن حکومەتەوە و ناڕەزایەتی خۆک بەرامبەر بە حکومەت لە لوتکەدایە. ئەم سەرکوتکردنە لە هەموو لایەنە سیاسی و کەمەڵایەتی و ئابوورییەکاندا بوونی هەیە. نزیک بە نیوەی دانیشتوانی ئێران لە ژێر هێڵی هەژاریدان. زیاتر لە 120 هەزار کەس لە خۆکی ئێران بە دەستی ئەم حکومەتە کوژراون و هیچ بنەماڵەیەک لە ئێراندا نابینی کە لە ستەمی ئەم دەسەڵاتە سەلامەت دەرچووبێت!

لە لایەکی ترەوە "موقاومەتکی رەسەن" لە دژی ئەم دەسەڵاتە بوونی هەیە کە خاتوو (مریەم رەجەوی) سەرکردایەتی دەکات. نەیارانی رەسەنی دەسەڵات، خەبات دەکەن لە پەناو رووخاندنی ئەم رژێمە. هەرچەندە لە سەردەمی راپەڕینی ئەمدواییەی خۆکی ئێراندا، بە وتنەوەی دروشمی لادەرانە و جێبەجێکردنی پێژەی جەراوجەری کەنەپەرستانە و کەلەنیالیزم، هەوڵی بەدەنگکردنی راپەڕین دراوە، بەڵام خۆکی ئێران، لە پەوەند لەگەڵ دەزگای ڕێبەرایەتی راپەڕین، توانیویانە کەنتەڵی دەخەکە بکەن و ڕێگاکان بەسەر پلانی کەنەپەرستانە و کەلەنیالیزمدا دابخەن.

ئەم موقاومەتە کە هێزە سەرکیەکەی. (سازمانی موجاهیدینی خەڵکی ئێران)ە و لە (ئەنجووومەنی نیشتمانیی موقاومەتی ئێران)دا دەرکەوتووە، ئێستا زیاتر لە جاران توانیویەتی مەیدانەکە لە سەرانسەری ئێران و دەرەوەی ئێراندا، (لە رووی دیپلۆماسی و نوودەوەتییەوە) گەورەتر بکاتەوە و تەنگ بە رژێم هەڵبچنێت و خواستی سەرکی خەڵکی ئێران (واتە رووخاندنی دیکتاتۆرییەت لە ئێران)، لە (سەرو)وی داخوازییەکاندا بپارێزیت.

ئەنجووومەنی نیشتمانیی موقاومەتی ئێران هاوپەیمانییەکی سیاسیی هەرە دەرینە لە مێژووی ئێراندا کە لەسەر دوو بناغەی "ئازادی" و "سەربەخۆیی" دامەزراوە، ئەم ئەنجومەنە لە هاوینی ساڵی ١٣٦٠ لە تاران و لە لایەن بەڕێز (مەسعوود رەجەوی)ەوە دامەزراوە و خاوەن پێکهاتەی "دەسەڵاتی سەبەر(دوورخراوە لە ئێران)"ە کە "دابینکردنی ئازادییەکان" و "وەدیهێنانی مافە رەواکانی هەموو چین و توێژەکانی خەڵکی ئێران" لە بەرنامەیدا. ئەو بەرنامە و پلاتفۆرمە کە تا ئەمڕۆ لە مێژووی ئێراندا ناوازەیە، بناغەکانی ئەم ئەنجومەنە لەسەر بنەمای فرەیی، کەماری، جیاکردنەوەی ئایین لە دەوڵەت و سکۆلاریسم دامەزراوە و بە درێژایی پێشهاتە سیاسییەکانی پێیوەست بە ئێران تاقیکراوەتەوە و دەوڵەتمەند کراوە و متمانەی خەڵکی ئێرانی بە لای خۆی راکێشاوە و رێژەیەکی بەرفراوان لە کەمەگەی جیهانیش پشتیوانیەتی. هەر بۆیە ئەو ئەتەرناتیڤە ساختانەی کە لە چەند مانگی رابردوودا نەردرابوونە گەڕپانی راپەڕین، زۆر بە خراپی کاڵبوونەوە و توانەوە!

ئێستا کە لە مانگی نۆیەمی راپەڕینداین، کەمەک راستی حاشا هەڵنەگر هەیە:

یەکەم. دەسەڵاتی دیکتاتۆری ئایینیی ئێران، سەرەای ئەو گەمە و مانۆڤرە جەراوجەرانەی کە تا ئەمە نیشانی داوە، گەیشتووەتە کۆتایی هەی مانەوەی خۆی و خەڵکی ئێرانیش سوورن لە رووخاندنی. کەدەنگییەکی روونی بەچوون هەیە کە ئاماژەیە بە "رووخاندنی". چاوخشاندنەک بەسەر راپەڕینی ئەمدواییەی خەڵکی ئێراندا، راستییەکی وەهای تەمار کردووە!

دووەم. روانینەکی راستەقینە بە سەر مێژووی ئێران و ئەوەی لە راپەڕینی ئەمدواییەی خەڵکی ئێراندا بەدیکرا، بەتایبەتی ئەوەی لە شارەکانی ئێراندا بینرا و وەک لە دروشم و داخوازییەکانی خەڵکی ئێراندا دەرکەوت، ئاماژەیە بە ئەو راستییەی کە "دەخەکە ناگەڕێتەوە بە رابردوو". خەڵک نە دیکتاتۆرییەتی ئایینی دەسەڵاتداریان دەوێت و نە ئەوەی بگەڕێنەوە بە دیکتاتۆرییەتی پێشووی شاپەرەستی. لە ژێر رۆشنایی ئەم راستیدایە کە هەوەی

کۆنەپەرستانە و کۆلۆنیالیزم بە گەڕاندنەوەی دەسەڵاتی پاشایەتی بە ئێران لە تراویلکە بەدەر نییە و ناتوانێ بکەوێتەوە سەر پێ!
سێیەم: لەسەر ئەرزی واقیع و لە گەڕەپانی کردەی کۆمەڵایەتیدا، دیکتاتۆری لە ئێران، جگە لە "ئەنجومەنی نیشتمانیی موقاومەتی ئێران" هیچ بدیلێکی دیکەی نییە. واتا ئەم ئەنجوومەنەی نوێنەرایەتی خواستی خەڵکی ئێران دەکات. واتا بدیلێکی راستەقینە کە خاوەن "پێگەی کۆمەڵایەتی"، "دەزگا و پێکهاتەی بەڕێوەبردنی دەسەڵاتی دواڕۆژ"، "مەژووی کردەیی و متمانەپێکراوی خەڵک" و خاوەن "بەرنامە و پلاتفۆرم"ێکە لەسەر بنەمای "ئازادی" و "جیاکردنەوەی ئایین لە دەوڵەت" و سەربەخۆیی" و پێکهاتەیێکی "دیموکراتیکی و کۆماری" کە لە لایەن جەماوەری خەڵکی ئێران و کۆمەڵگای جیهانییەوە ناسراوە.
لە کۆتاییدا، دوابەدوای لەسەدارەدانی سێ گەنجی خەڵکی ئیسفەهان، خانمی مریەم رەجەوی رایگەیاند: رەژێک نییە زوحاکی مار لەسەر شان لە ئێران، بەمەبەستی پاراستنی دەسەڵاتی رەش و لەسەرەمەرگی ویلایەتی فەقیهی، و لە ترسی راپەڕینی گەل، خوێنی گەنجان نەڕژێت. رژێمی ئاخوندی بە بە سەرکوت و ئەشکەنجە و لەسەدارەدان توانای یەک رۆژ حوکمەانی نییە و تاکە رێگای رزگاربوون لە رژێمی خاوەن ئەشکەنجە و لەسەدارەدان، "راپەڕین" و "خەباگری"یە. خانمی رەجەوی وتیشی: بەکردەویی لە دژی دەسەڵاتێک، کە شەرمەزاریە بە مرۆڤایەتی هاوچەرخ، بە زەقی، بە پێچەوانەی بنەما ناسراو و گشتگیرەکانی مافەکانی مرۆڤ لە جیهاندا.
هەر رۆژێک کە تێدەپەڕێت، ئەم راستییە زیاتر و زیاتر دەنگ دەداتەوە کە "سەردەمی داواکردن لەم دەسەڵاتە، کۆتایی هاتووە" و ئەوەی کە دەبە ببێت، "خەبات و تێکۆشانە بە رووخاندنی دیکتاتۆریەت لە ئێران" و هیچ رێگەیەکی دیکە نەماوەتەوە!

عەبدولڕەحمان گەورکی، نووسەر و شرۆڤەکاری سیاسی

کەسی نەشیاو لە شوێنی

شیاودا.. ڕزا شوان

لەوتەی دەوڵەتەک بە ناوی عێراق لە (١٩٢١) دا، لە لایەن بەریتانیاوە دروستکرا و باشوری کوردستانیش بە زۆر خرایە سەر ئەم عێراقە. تا ئەمڕۆش لەسەر بنەمای (کەسی نەشیاو لە شوێنی شیاودا) عێراق بەڕێوەدەبرێت. ئەگەر کەسی شیاویش لە شوێنی شیاودا هەبووبێن یا هەبێن زۆر دەگمەنن. هیچ سوودکیشیان بە کورد و کوردستان نەبووە لە کورد کوشتن و کوردستان کاولکردن زیاتر. نەبوونی پرەنسیپی " کەسی شیاو لە شوێنی شیاودا" لە حوکمەانی دەوڵەتی عێراقدا، شوێنوارێکی کاولکەر و ماوەرانی و ترسناکی دروستکردووە. سامانێکی زۆری عێراق بە فیڕۆچوون. باجی ئەم هەڵانە و سیاسەتە چەوتانەش، بە تایبەتی گەلی کورد داوەتی و دەیدات و بەتە قوربانی. بە نموونە لە رژێمی بەعسی ڕەگەزپەرست و شۆڤێنی عەرەبدا، چەقەوشێن و سەرسەرییەکی وەکوو (سەدام حوسێن) بوو سەرکەماری عێراق، بەڕێوشت و ناسەن و چاوشێکی وەکوو عەریف (عەلی کیمیاوی) کرایە وەزیری بەرگری. چیان بەسەر گەلی کوردمان بە تایبەتی و گەلی عێراق بە گشتی هەنا؟ ئەمەش بە گەندەیی (کەسی نەشیاو لە شوێنی شیاو) دەگەتەوە. چونکە ئەمانە و زۆربەی وەزیرەکانیان و کاربەدەستە باڵاکانیان، هیچ خەسەت و مەرج و پەویستییەکی سەرکردەیی و وبەڕێوەبردنی، ئەو پەست و شوێنە هەستیارانەیان تەدا نەبوو. وەنەبی دەسەاتدارانی ئەستای عێراق لە دارودەستەکەی سەدام باشتربن. هەڵگری هەمان قایرەسی ڕەگەزپەرستی و دژکوردن. کەمەک میلیشیای چەکداری لە یاسا دەرچوو و بەکرەگیراو، دەستیان بەسەر دەسەاتی عێراقدا گرتووە.

گەندەیی بەتە شەرپەنجەیەکی کوشندەی ئەم سەردەمە، بەتایبەتیش لەو وەاتانەی کە لەلایەن چەند کەسەکەوە، یا پارتییەکەوە دەسەات و پەست و پایە گرنگ و باڵا و هەستیارکانیان، لە بنەماە و کەسوکاری خێیان و خزمانیان قورخکردوون. دەستیان بەسەر ئابووری و دارایی و کەمپانییەکان و سەرچاوەی داهاتدا گرتوون، فەرمانگە و دەزگاکانی حکومەت لەژێر رکەف و کەنترۆڵی

خۆیانـــدایە. هـــەزی چۆکـــداری داپـــەسین و ســەرکوتکردن و دەمکوتکـردنیان هـەیە. لە زمانی هـەز زیاتر هیچ زمانەکـیتر نازانن.

قـورخکـردن و دەساودەسکـردنی دەسـەڵات لە بنەمـاڵەدا و بـوونی (کەســی نەشــیاو لە شوێــنی شیـاودا) لە بـاشووری کوردستانـدا، گەورەتـرین هـەکـاری شکـستی دەسـەڵات و دواکـەوتـن و تەشەنەکردنی گـەنـدەڵی و وەرانـکـردنی ژەرخـانی ئابـووری و ستـەم و چەوسـانەوە و نایەکـسانی و نـادادپەروەریی کەمـەڵایـەتی و ئیـفـلـیجکـردنی پـەشکەوتـن و گەنـەشکـردنی ئـابـووری و پـەشـەلکـردنی یاسـا و رەسـا و دەسـتـوور و بـەکـاری و کـوڕەوەری و هـەژاری و بـرسـەتی و دزیـکـردن و بەرتـیـل وەرگـرتن و پاشاگەردانی و بەفـەڕۆدانی سامـانی گەل و کابووونەوەی سـەز و خـەشـەویستی و هـاوبەستەبوون بە کـورد و کوردسـتان و بەفـیـڕۆدانی خوێـنی هـەزاران شەهـیدی گەلەکـان و بە هـیوایی و بـەزاری و ڕەشـبـیـنی و کـەچـکـردن و نەبـوونی خـزمـەتـگـوزاری، دەزانـرێـت. هـەی هەمـوو ئەم نەهـامـەتیـانەی گەلەکەمـان بە نـابەڵـدی و نەشیـاوی و خـەسـەپـێنی دەسـەڵاتی ئەمـەڵەی هـەرەمی کوردستان دەگەڕێتەوە. تا دێت قـوارەی هەرەم بچـووکـتر دەبێـت.

پـەشتر دەوتـرا (کەسی شیاو لە شوێنی شیاودا) ئەم قسە نەستەقە، جـوانترین رستەیە لە مـژووی مـرۆڤـدا، ئەم قسـەیەش پـە بە پەستی ئـەم پەنـدە کوردییە ڕەسەنمانە، کە دەڵێت (نـان بە نانەوا و گۆشـت بە قـەساب). بەڵـام لە ئەمەدا بە پێچەوانەوەیە، کەسی نەشـیاو لە شـەڵـێنی کەسی شـیاو دایـە. نـان لەلای قەسـاب و گۆشـت لە لای نانـەوایە.

زانای بە ناوبـردن (جـۆن ماکـسوێـل) دەڵـێـت:" گـەر کەسێک لە شـوێنـیکـدا دابنرێـت کە لە کـارەکەیـدا نـابەڵـد بێـت، کـارەکەی ئەنجـامـەکی بـاشی نـابێـت".

گەر گەل و نیشـتمانەک، نەزان و هـیچ لەبـار و هەگـبە بەتـاڵی ڕەشـنبـیری و سـیاسی و ئیداری بەڕێوەی بەرێت، دەبێت پەشبینی چی لە داهاتووی ئەو گەل و نیشتمانە بکەین؟؟

(سـوکـراط) دەڵـێـت: "دەسـەڵات پیـاوان گەنـدەڵ ناکـات.. بەڵکـوو گەر هاتـوو گەمـژەکـان بخـرێـنە دەسـەڵاتـەوە، ئەوان دەسـەڵات گـەنـدەڵ دەکـەن".

گرنگترین ئەو مەرج و خەساەتە سەرکییانەی پەیوەستە لە سەرکردەی لەهاتوو و شیاو و دەسەزدا هەبن (پسپۆری، ڕەشنبیریی گشتی، توانای سەرکردەیی، ڕەوشت، خەنەسەپەن، بەرژەوەندی نەویستی تایبەتی) بەام بەداخەوە سەرکردەکانی کورد، هیچ لەو مەرجانەیان تەدا نییە. چونکە لەسەر بنەمای بنەماەیی و عەشرەتی و حیزبی و دەچەیی و خزمەنە و تەشی ڕەستن و پاەاودانان و مەسینە بە هەگرتن، پەست و دەساەتیان وەرگرتووە. زەربەشیان پایە بە پایەی ئیداری و سیاسیدا سەرنەکەوتوون.

دانانی کەسی نەشیاو لە شوەنی شیاودا، کارەسات و تاوانە دەرهەق بە گەل و نیشتمان. نهەنی سەرکەوتن و پەشکەوتن و بەختەوەریی گەلان و وەاتان، دەگەتەوە، بە بوونی سەرکردە و بەرپرسانی دەسەز و خەبەختکەر و پسپوری شیاو لە شوەنی شیاودا.

بەداخەوە نە کاربەدەستانی باەای دەساەات، نە سەرکردەکانی حیزبە دەساەاتدارەکان، هەرگیز ئامادەنین دەست لە پەست و لە کورسییەکانیان هەبگرن. ئەوان وەکوو قیر و زفت بە کورسی و پەستەکانیانەوە نووساون و بە هیچ کلەجەک بەریان نادەن.

بەگومان شوانی دەسەز و وریا و بەئاگا، مەەکانی بە جوانی دەلەوەەنە و لە گورگ و لە دەعبا دەیانپارەزەت. بەام گەر هاتوو شوانەکان خەیان گورگبن، ئەوسا چارەنووسی مەەکان چیدەبەت ؟؟ چونکە شوانی ناپاک زەر لە گورگ خراپتر و دەندەترە.

کورد وتەنی (تا ڕەجەب سەرپاەمان بەت.. حاەمان لەمە باشتر نابەت) بارودەخی کورد و کوردستان تابەت خراپتر دەبەت باشتر نابەت. چونکە سەرکردەکانی کورد کاەفامی سیاسی و بەەوەبردنن، هیچ ماستەرپلانەکی ستراتیژیی نەتەوەیی کوردییان نییە. لە هەموو گەمە سیاسییەکان و دیپلەماتییەکاندا دەەاون. نابەەدن و توانای پەشبینی و خوەندنەوەی ورد و گریمانەیان بە داهاتوو نییە. ناتوانن بە وردی ناخی بەرانبەرەکانیان و نەیاران بخوەننەوە. بەە هەمیشە خەەتاو و دەەاون و شکستیان هەناون. بەەام بەباک بوونە و بەباکن، وەک ئەوەی نە بایان دیبەت و نە باران. زەر بەداخەوە ڕەژەك لە ڕەژان بەخویاندا نەچوونەتەوە، پەند و وانەیان لە

هەڵە و دەڵەانەدن و شکستییەکانیان وەرنەگرتووون. تادێت خراپتر تەدەکەون. بەئاگان لەو پیلان و تەڵەانای داگیرکەرانی کوردستان بە گەلەکەمەیی بە سەینەوەی ناسنامەی کورد دایانەشتووون. هەمان سیاسەتی (پەرتکە و زاڵبە) لەگەڵ کوردا بەکاردەهێنن.

جارەکیان سەدام حوسێنی گەبەگەڵە، لە دیوەخانەی سەرەکەکانی عەشیرەتەکانی شاری رەمادی، لە رەژئاوای عێراق دانیشتبوو. سەرەکەکانی عەشیرەتە عەرەبەکان داوایان لە سەدام کرد چەکیان بداتی، ئەمانیش وەکوو سەرەک عەشیرەت و خەڵە کوردەکان، فەوجی خەفیفە (جاشایەتی) دەکەنەوە. سەدام پێیووتن: ئەوەی بە کورد دەکرێت بە ئێوە ناکرێت. سەرەکەکانی عەشیرەتە عەرەبەکان گرژبوون و وتیان: چۆن پێمان ناکرێت؟! سەدام بە یەکێک لە پاسەوانەکانی وت: کەاشینکەفەکەت بدە بە دەستی ئەو سەرەک عەشیرەتە عەرەبەوە. ئەویش چەکەکەی داپێی. سەدام پێیووت: فەرموو ئەوە چەکە و براکەتی پێ بکوژە. سەرەک عەشیرەتەکە وتی: من چۆن دەستم لە براکەی خەم دەچێت و بیکوژم؟! ئەمە بە من ناکرێت. سەدام حوسێن وتی: بەڵام ئەمە بە کورد دەکرێت و ئامادەیە براکەی خەی بکوژێت.

زەرم پێ سەیرە کە لە تەلەفزیۆنەکاندا قسە دەکەن و خەیان هەڵدەکەشن و باسی چاکسازی دەکەن و منەت بەسەر خەڵکیدا دەکەن. کام چاکسازیتان کردووە؟ بە وادەزانن خەڵکی هەندە گەلەن هیچ نازانن و هیچ نابینن؟ چاکسازی بە موزایدەکردن و بە قسە ناکرێت بە کردار ئەنجام دەدرێت.

لە هەموو ئەمانەش خراپتر و قەزەونتر، ناڵەک و خەخەرن، هەمیشە شەرکانیان لەسەر قورخکردنی دەسەڵات و ئاغایەتی و کورسی و پۆست و پارە و جانتاپەکردن و بەرژەوەندیی کەسی و حیزبیتانە، نەک لەسەر بەرژەوەندیی نەتەوەییمان. هەموو شتەکانیشیتان کردوون بە دوو بەشەوە، دوو ئیدارەیی، دوو هێزی پێشمەرگە، دوو ئاسایش، دوو… دوو… گەر وا بێوات، بە دووری نازانین، کە لە چوونە ژوورەوە بە ناو شارەکانی هەولێر و بە سلێمانی، لە بازگەکاندا بە بە پاسپۆرت و ڤیزە، رە بە هیچ کوردێکی دانیشتووی شارەکانی ژێر دەسەڵاتی یەکتری نەدەن، تەنانەت گەر بە سەردانیش بێت.

سەد کەبوونەوە و دانشتنیان پێکەوە کرد. بەڵام هەموویان بە (هیچ) کۆتاییان هات. چونکە دەسەز و راستگۆنین، نەوان ناختان و زمانتانن، پردەکە لە درۆ و رق و بە متمانەیی و بە بەوایی و ...هەتد. هەر لایەکتان بوونە بە نەکەری، دەوڵەتەکی داگیرکەری کوردستان. بە کورتی ئەوە (لەسەر ئەوە رکەوتوون.. کە رەکنەکەون).

کەی جارێک لە جاران بە دەپاکی و نیەتباشی و دەسزییەوە پێکەوە دانیشتن؟؟ کەی جارێک لە جاران بەرژەوەندیی باڵای گەلەکەمانتان خستە سەرووی بەرژەوەندیی کەسی و حیزبایەتیتانەوە؟ کەی.. کەی. باجی ئەم هەموو کارەسات و نەهامەتییانەش، گەلە داماوەکەمان داوەتی و دەیدات. ئەوانە راستییەکانن، ئەگەرچی وتنی راستی تاڵە.

بە ئەوانەی هەڵە تەگەیشتوون، یان بە هەڵە تەدەگەیەندراون.. هوشیار برایم

درۆ، یان نەفامیەکی زۆرە کە دەڵێن ئەردەغان لە تورکیا و باکوری کوردستان لە نەو کوردان دەنگی لە هەدەپە زیاترە، (وانییە).

هەدەپە و پەکەکە کە تەمەن و هەزیان بە بەراورد لەگەڵ دەوڵەتەکی 700 ساڵی و سوپایەکی 600 ساڵی ناهاوسەنگە، بە خەڵاگریەکی گەورە و قوربانیەکی زۆرەوە، ئینجا توانیویانە ئەوەندە کوردەی لایەنگریانن بەننەوە بارەک کە بەرگری لە هەبوونی خۆیان بکەن، ئەوەی تا ئەستا کردوویانە و بەو ئاستیان گەیاندووە، وەک ئەوەیە بە دەرزی بیر-یان کەیبەت، بەیە ئەگەر ئەو ڕاستیانە لەبەرچاو نەگیرەن، بەگومان دەکوینە هەڵەسەنگاندنەکی سەقەت و بە واتا!.

هەر بە زانیین:

– ژمارەیەک لەو 27 شارە کوردستانیەی باکوور، ئەستا زۆرینەی

دانیشتوانەکەی کورد نەماون، لە هەندەکیان نیوەن، یان ئەو بە چەلەک کوردانەن، لە ئەنجامی سیاسەتی 100 ساڵەی نکۆڵی و قەکردن، دروشمی(چەند بەختەوەرم کە تورکم) یان قبوڵکردوە.“

– دەنگدەرانی شارە کورستانیەکان تەنیا خەڵکی شارەکە نیین، بەڵکو سەرباز و پۆلیس”کە سوپایەکن” و فەرمانبەرانی دەرەوەش کە لەوەن، لای ئەوان دەنگ دەدەن و لەسەر شارەکە حساب دەکرەن.

– بەشێک لەو کوردانەش کە ناوکیان لە جاشێتی بەاوە، وەک پیشەی کەنی خەیان، دەنگ بە حزبی دەسەڵات-سیستەم دەدەن، پەش ئەردەغانیش دەنگیان بە ئەجەوید و تانسە و دیمیریل دەدا، هەمیشە خەیان فرەشتووە.

– شەو و ڕۆداوە وەرانیەکانی 30 ساڵی ڕابردوو، هەروەها نەداریی و هەژاری، ناچاریکردوون بە دەزینەوەی کار، کەچی گەورەشارەکانی تورکیا بکەن.

– سەیری ئیستەنبەل بکەن، هەدەپە تەنیا لەو 11 پەرلەمانتاری بردەتەوە، بە ناڵەن هەدەپە چەن توانیویەتی 10%ی کەی ژمارەی دەنگدەرانی ئەو شارە تورکیە بباتەوە !

– ڕەوشی جوگرافیی باکووری کوردستان بە هەرەمی کوردستان مەچوەنن، هەڵەیەکی گەورەیە، ئاخر لەخەڵانیە کە هەدەپە بەرنامەکەی بە تەواوی تورکیایە و هاوپەیمانییش لەگەڵ چەپ و دیموکراتە غەیرە کورد دەکات.

لەرە لە هەرەم، هەندە بە ناو شرەڤکار، ڕاگەیاندنەکانی دەربار و ئیسلامی سیاسیش، هەرچی ڕاستدەبتەوە، شەلم کوەرم حوکمی ناڕاست و بەوەژدانانە دەدات، بە نەزانی بەت یان بە ئەنقەست، دەکەونە خزمەتی نەیار و دەزگا دەندە و چەواشەکارەکانی دەوڵەتی تورک و شەڕە تایبەتەکەی و بەشداردەبن لە هەوەی سینەوەی ڕەحی ئازادی و لاوازکردنی متمانە بەخەبوون.

جا ئەگەر بەراوردکیش بکرەت، فەرموون ئەو هەرەمکی فیدرالی، بە دەستوور چەسپاو و دانپەدانراو ناتوانن بپارەزن، دە خەتان بخەنە شوەنی هەدەپە و ئینجا دەزانن بەرخودان و فیداکاری چییە و قسە و حوکمی بندیوار و بە مەسرەف چییە!

کـــــورته چیرك/ قوزلـقـــــورت..
عبدالرحمن بامرنی

ئۆق رژا بهنژی و گوتیه قوزلـقورت، ئهدی خۆو نهکۆفتیه چاڤان و ئۆو قوزلـقورته ژ مژیه وی دهرناکۆڤیت. چهند سهرۆ خوه دانیته سهر بالیفکه، هشتا تهمارا خۆو چاڤهن وی نهگرتین، دهنگهك دۆ جرفهکه ڤهئهخیت و ئهکسهر بهژنی خوه رابیتهڤه و چ نهفرهتهکا هی، لخوه بارینیت، ژبهر وۆ بهنژینا، نه ل دهم و جههن خوه یهن گونجایی.
چیرهکا وی و خۆو به رامان بوو، جامهرکی گوته: "پهدڤی چ دهرمان و چارهسهریان ناکهت، خوه ب تشتهکی ڤه مژویل بکه". ل چهند شۆڤهن ئهکه، ل عهسمانهکه رهشه تاری، ستهر دئینانه بهرچاڤهن خوه و ئۆڤه ستهرهك و ئۆڤه دوو ستهر و ئۆڤه سه ستهر و ب هژمار سیهـ ستهر دخاندن و بیرا وی ناهت جارهکه ژی گوتبیت، ئۆڤه ستهرا سیهـ و ئهکه و دا خۆو چاڤهن وی گریت. له دگهل دهربازبوونا حهفتیهکه، ئهدی شوینا عهسمانی، کوتانا پهزه جیرانه وان دهاته بهرچاڤهن وی و دا دهره کوتانه ڤهکهت و دهست ب داکرنا وان کهت، ئۆڤه بزنهك و ئۆڤه دوو بزن و ئۆڤه سه بزن و ئۆڤه بوونه سیهـ بزن و ئهدی دا نقومی خۆو بیت و حهفتیهکه ژی ب هژمارتنا بزنان ڤه، دهرباز کر. د شۆڤهکه دا دیت، یهن بوینه سیهـ و ئهك بزن و جارهکا دی پهره وهکی بهره، خۆو ژ چاڤهن وی زیزبوو. رژا پاشتر قهستا جیرانه خوهکر، بزنهن وی هژمارتن و بزنا سیهـ و ئهکه ژه کری و بزن ڤهکوشت و بزن گورا و گوشته بزنه پارچه پارچه کر و هر پارچهك به ئهکی وهك خهر فرهکر و بتنه سهره بزنه ما. ب شۆڤه قارقارا سهره بزنه، نه بتنه خۆو ژ چاڤهن وی ڤهرڤاند، بهلکو ژ نڤینهن خوه ژی رهڤی.
ئۆڤ ئهکه درهژ بوو و مهزنترین کهشا وی به نڤستن، بیر ل وی کهسی کر، ئۆو گوتیه قوزلـقورت. لبهر مهزا وی راوهستیا، تبلا خوه درهژکره ناڤ چاڤهن وی و گوته: "قوزلـقورت به ته و هندی ئهکه تهبیت"، دهنگه وی نه بتنه د ئاڤاهیڤه دهنگڤدا، بهلکو خوه یهن ل سهر جادهه، کولانه، ل تاخی و ل باژهری همیه ل بهر مهزا سهیدای خرڤهکرن و همیان گوتنه: "ته عافیهت بیت، ئۆو قوزلـقورته..." و ژ هینگه وهره، ئۆڤهن ل سهر جاددهه، ئۆڤهن ل کولانه، ئۆڤهن ل تاخی و ئۆڤهن ل باژهری ب شۆڤه تهر دنڤن و سهیدا ژی پهیڤا قوزلـقوته، دگهل

بنەمای سیاسەتی ئەمەئینسانە.. حەمید تەقوایی.. وەرگێڕانی: کاوە عومەر

بنەمای سۆسیالیزم ئینسانە. ئەم ڕستە کورتەی مانسوور حیکمەت تەنها دروشمێک یان حوکمێکی تیۆری نییە، بەڵکو گوزارشت لەو ڕاستییە دەکات کە لە بەرنامەی دونیایەکی باشتردا بە هەموو سیاسەت و بزووتنەوە و کردەیەکی تاکتیکی حیزبی ئەمە نیشان ئەدات. بناغەی بەرنامە دنیایەکی باشتر، بە بەشایەتی هەر بەگ و پەڵەگرافێکی، ژگاری و یەکسانی و خۆشگوزەرانی مرۆڤ و فەلسەفە و بنەمای هەر بزووتنەوە و خەباتێکی کردەیی حیزب جگە لەمە هیچی تر نییە. ئەمە لە هەموو بوارەکانی خەباتدا بەشدارین، لە خەباتی ڕشتەیی و هەموو ڕۆژی کرێکارانەوە تا هەڵمەتی دژ بە بەردبارانکردن، لە بەرگریکردن لە مافی پەنابەران و کۆچبەران تا ووبەڵووبوونەوەی کوشتنی شەرف لە ئەوروپا و لە ڕەخنەگرتن لە یاسای کار سەبارەت بە "کاری هەرزان و کرێکارانی بەدەنگ". " بە بەرگریکردن لە ماف و ڕەزگرتن لە منداڵان، ئەمە لە هەموو شوێنێک ئاڵای ئینسان و ژگاری ئینسانمان بەرزکردەتەوە." وە لە هەموو ئەو بوارانەدا ئەمە لە دژی کۆنەپەرستی سەرمایەداریی هاوچەرخ لە فەرمە سیاسی و تایبەتکانیدا وەستاوین، دژی نەزمی نوێ جیهانی و دیموکراسی بازاڕی ئازاد و ئیسلامی سیاسی و ناسیۆنالیزم و نەتەوە پەرستی. داکۆکیکردن لە ماف و کەرامەتی ئینسان نەک هەر لە بەرنامە و سیاسەتکانی حیزبدا، بەڵکو لە باشترکردن و باشترکردنی ژیانی خەڵکیدا هەر ئەمە، لە وەدیهێنانی کردەیی جیهانێکی باشتر لە هەموو ئاست و بوارێکی مومکین، هاوکات بنەما و… ڕەبەری کارەکانمان. ئەمە تاکە لایەنین کە لە ئەپەزسیۆندا سەرچاوەی کاریگەری بووین. هەزاران پەنابەر و کۆچبەری ئەرانی لە ئەمریکا و ئەوروپا، هەزاران ژنی چەوساوەی دەستی ئایین و ناسیۆنالیزمی کۆنەپەرستی کورد لە سلەمانی، ئازادیخوازانی نازی دژی بە کوشتنی شەرف و کچانی گەنج کە

قوربانی ژیرگرایی فرهنگین لە سوید و دانیمارک، هەزاران ئازادیخواز لە دەوروبەری جیهان لە هەمەتەکمانەوە دژی بەردبارانکردنمان.ئەوان پشتگیریان کردوەو دەیکەن و شایەتی ئەو ڕاستییە دەدەن. ئەمە ئەوەندەی حزبەکی ئەپەزسیۆن بتوانێت ژیانی خەڵکمان باشتر کردووە.

بەڵام ئەم دەستکەوتانە هەموویان سنووردار و کاتین و قابیلی لەسەندنەوەن. ناکرێ گەلانی قووڵ و بەردەوام لە ژیانی ملیۆنان کەس لە ئەپەزسیۆندا دروست بکرێت. ئەمش، بەدیهێنانی تەواوەتی پلانی دنیایەکی باشتر و خۆشگوزەرانی و یەکسانی و ئازادی مرۆڤکان لە هەموو کەمەگەدایە، تەنها بە دەستبەسەرداگرتنی دەسەڵاتی سیاسی مومکین دەبێت. دەسەڵاتی سیاسی کلیلەکە بە ئەوەی لە ڕەخنەگرتن لە جیهانی هەبووەو بچین بە گەڕینی جیهان، ئەمە دەمانوێت دەسەڵاتی سیاسی کەمەگەی چینایەتی بەوخەنێت و مرۆڤایەتی ڕزگار بکات، بەڵام ئەمە تاکە حزب نییە کە خەبات دەکات بە دەستبەسەرداگرتنی دەسەڵاتی سیاسی. ئەمە ئامانجی هەر حزبەکی ئەپەزسیۆنی جدییە کە بگاتە دەسەڵات. ئەوەی ئەمە لە هەزەکانی تری ئەپەزسیۆن جیا دەکاتەوە، ئامانجمانە بە بەدەستهێنانی دەسەڵات و ناوەڕۆکی ئەو ڕژەمەیە کە دەمانوێت لە ئەراندا دایمەزرێنین. هەر لایەنێکی دەسەڵاتدار چی دەکات و چ جۆرە ڕژەمێک بنیات دەنێت، زیاتر لە هەموو شتێک، لە ناوەڕۆکی ئەو ناڕەزایەتی و ئەو ڕەخنانەی کە لە ئەپەزسیۆندا وروژاندوویەتی دەتوانی تێبگەی. ئەو کەسەی کە بەیەک دەستی ناکەکی لەگەڵ وڵی فەقیە هەیە و دژایەتی لە سەداردان و بەردبارانکردن دەکات بەهەی ئاشکرای بوونی ئەو تاوانانە، ئەوەی کە بە لابردنی شیروخورشید لە ئاڵای سەڕەنگ تەکدەچێت و نیگرانە لە یەکپارچەیی خاک و گەلانەوەی ئەو سێ دوورگەی لە کەنداو بە "دایکی نیشتیمان"، نیمچە شێخێک، کە تەواوی ئادیکالیزمەکەی لە "سنووردارکردنی پاشا و شێخ"دا کورتکراوەتەوە، ئەم جۆرە ڕەخنەگرانە گەلانکاری لە ژیانی خەڵکدا بەدی ناهێنن. نە ڕەخنە و ناڕەزایی ئەوان پێوەندی بە ئازاری خەڵکەوە هەیە، نە پلان و بەرنامەی بەڕەوبردنی کەمەگایان پێوەندی بە هیوای خەڵکەوە هەیە. بنەمای کارکانیان ئینسان نییە، چین و سیستەمێکە کە بەرژەوەندی لە ژەردەستەیی ئینساندایە. پاراستنی سیستەمی هەبوو. دەزینەوەی شوێنێک لە نەزمی جیهانی نوێدا. گەلانەوەی ئەران بە بانکی جیهانی و سندوقی نودەوەتی پارەیە.

ڕەخنەی حیزبی ئەمە لە کەماری ئیسلامی لە ڕاستیدا ڕەخنەش لەم جۆرە

ئۆپۆزسیۆن. مەحاڵە ڕەخنەی قووڵ و ڕادیکاڵ لە سیستەمی کۆماری ئیسلامی بەڵام ڕەخنە لە نێیارانی ناشەلگیری کۆماری ئیسلامی نەگریت، ئەو هێزانەی کە هەریەکەیان بەجۆرێک دەیانەوێت پایەکانی سیستەمی هەبوو بپارێزن. پەوەر و مەحەکی ئەمە لە ڕەخنەگرتن لەو هێزانە، لەو ئایدیاڵ و بەرنامە و سیاسەتانەی کە خستوویانەتە پێشەوە، لە مامەڵەکردنیان لەگەڵ کۆماری ئیسلامی و لە مامەڵەکردنیان لەگەڵ خەڵکدا، هەمیشە ئینسان، کەرامەت و شکۆی ئینسانی و ئازادیی و یەکسانی و خۆشگوزەران ئینسان بووە و دەبێت..

ئەمە بە ئاسەی ڕووخانی کۆماری ئیسلامی، پرسی جەگەڕەوەی ڕژێم لە گەڵ پانی سیاسی ئەڕاندا بووەتە پرسێکی سەرەکی و هەموو حیزبەکان و هێزە سیاسییەکان هەڵوەستیان لەو بارەیەوە گرتووە. لەم بوارەشدا پەوەرمان دەنگ و ئیرادە و بەرژەوەندی خەڵکە. لە ڕوانگەی حیزبی ئەمەوە، شەوازی تەقلیدی، کردەیی، ڕاستگۆ و خەڵرای جەبەجەکردنی دەنگ و بەچوونی خەڵکە لە دیاریکردنی سیستەمی ئایندەی شەڕشدا. شەڕش دەرکەوتنەکی ڕاستەوخۆ و ڕوونی ئەزم و ئیرادەی جەماوەری مەزنی خەڵکە بە دیاریکردنی حکومەت. ئەمە پراکتیکترین و لە هەمان کاتدا دیموکراسیترین ڕێگایە بە لابردنی کۆماری ئیسلامی و دامەزراندنی سیستەمی خوازراوی خەڵک و ڕەک هەمان هەکارە بە میتەدی خوازراوی حیزبی ئەمە لە دیاریکردنی سیستەمی ئایندەی شەڕشدا . تا ئیرادەی خەڵک و بەشداری ڕاستەوخۆی خەڵک لە پەڕەسەی ڕووخاندنی کۆماری ئیسلامیدا فراوانتر و ڕەکخراوتر و هەمەلایەنەتر بێت، زیاتر دەتوانرێت ئەرکی ڕادیکاڵ و تەواو لەگەڵ سیستەمی هەبوو و دامەزراندنی کۆماری سەسیالیستی دیاری بکرێت. و دیسانەوە، بەتەواوی بە هەمان هەکار، ئۆپۆزیسیۆنی ڕاست، وەک ئۆپۆزیسیۆنی دووی خەرداد، دژی شەڕش وەستاوە. ئەم هێزانە لە ڕاستیدا نەک هەر لە پلانی ڕیفراندەمدا، بەڵکو بە تەزی نافەرمانی مەدەنی و ئاگادارکردنەوەی خەڵک لە توندوتیژی لە شەی کۆماری ئیسلامیدا دژی شەڕش ڕاپەڕیون و تەواو سروشتییە و چاوەڕوانکراوە کە ئەمە ڕووبدات. ئەو خەڵکەی شەڕشیان بە ئازادی و ڕزگاری کرد، ناکرێ بە پاشایەک، بە یەکپارچەیی خاک، بە ئاڵای سە ڕەنگ، ئیسلامی سووری ڕەجەوی، یان سیستەمی ئایینی نەتەوەیی کە کەمەک لە دەخی ئەستا باشتر بن، بنەردرێنەوە ماڵەوە. سروشتییە ڕەگای گەیشتن بەو ئامانجە ئایدیاڵ و سیاسیانەی کە مرۆڤایەتی لەدەستیدایە، هێزی هەشیار و ڕەکخراوەی خەڵک نییە، بەڵکو ڕووبەڕووبوونەوەی ئەم هێزیە.

لە بەرانبەردا حزبی ئەمە هەمیشە جەخت و پشتی بە هێزی وشیار و

ڕۆکخراوی خەڵک بەستووە. پەسەندکراوەکانی ئەم دوایییەی دەفتەری سیاسی، بەیارنامەی مافی خەڵک بە دیاریکردنی سیستەمی ئایندە و جاڕنامەی ئازادییە سیاسییەکان، پشتبەستن بە کەسانی ئاگا و ڕۆکخراو وەک بنەمایەک بە دیاریکردنی سیستەمی حکومەتی داهاتوو لە ئەراندا دادەنێت.

ئەم بڕگەنامانە ڕایدەگەیەنن کە نوێنەری شوراکان و جاڕنامەی ئازادییە سیاسییەکان مەرجی پێشوەختەن بە زامنکردنی مافی خەڵک بە دیاریکردنی سیستەمی داهاتوو. لەم بڕگەنامانەدا پرسی دیاریکردنی حکومەتمان لە ناوەڕۆکی حکومەت جیاکردەتەوە. بڕگومان لە دنیای واقیعدا، وەک لە سەرەوە ڕوون کراوەتەوە، ئەم دووانە بەتەواوی پێیوەندییان بەیەکەوە هەیە، بەڵام دیزاینە جیاجیاکەی ڕێگەمان پێدەدات باوەڕی خەمان لەلایەک و بە دەنگ و بەچوونی خەڵک لە دیاریکردنی حکومەت، لەلایەکی دیکەشەوە بە قبووڵکردنی جەماوەری خەڵک، ئامانج و ئایدیاکە مرییەکانی حیزب و کەماری سۆسیالیستی ڕادەگەیەنێن. ئەمە بە قووڵی باوەڕمان وایە کە خەڵک کەماری سۆسیالیستی لەو هەلومەرجەدا هەڵدەبژێرێت کە بڕگەکانی جاڕنامەی ئازادییە سیاسییەکان بە شێوەیەکی یاسایی یان دیفاکتە لە کەمەڵگادا جێبەجێ کرابێت. بەیە بڕگەکانی جاڕنامە و پشتبەستنمان بە نوێنەرانی شوراکانی خەڵک تەنها تاکتیکەکە کە بە پێی هەلومەرجی ڕۆژ هەڵدەبژێردرێت، بەڵکو بەشێکە لە ستراتیژ و پلانی بەردەوامی بانگەشەی هەڵبژاردنمان. بەهەی ئامانج و سیاسەتکانمانەوە، بەهەی تەوەر و ناوەڕۆکی ئەو حکومەتەی کە پێشنیاری دەکەین، پێویستمان بە ئازادی و دبەشداری هەشیارانە و ئازادی کەسانی ڕۆکخراو هەیە. و هەربەیە پابەندبوونمان بە جاڕنامەی ئازادییە سیاسییەکان و بە شوراکانەوە بەرنامە و پرەنسیپەکە. شورا و جاڕنامەی ئازادییە سیاسییەکان خەڵک لە گەڕەپانەکەدا دەهێنەوە و لە سەرەوە ڕێگا لە کودەتا و ئابووقە دەگرن و ڕێگری لە بە لوبنانکردنی کەمەڵگا دەگرن.

بانگەوازی ئەمە بە حزبەکانی دیکەش لەسەر ئەو پرەنسیپ و چوارچێوە بنەڕەتییە دامەزراوە. هەر هەزەکی سیاسی بانگەشەی ڕەزگرتن لە بەچوونی خەڵک بکات، دەبێت پێشوازی لە جاڕنامەی ئازادییە سیاسییەکان بکات. هەموو هەزەکی سیاسی ئەپەزسیۆن، بە بە گوێدانە جەری حکومەت و ڕژێمەک کە دەیەوێت، دەبێت پابەند بێت بە هەلومەرجی ئازادی خەباتی سیاسی. ئەگەر هەمووان بەڵێن خەڵک دەبە هەڵیبژێرن، ئەوا ڕوونە کە ئازادییە سیاسییەکان دەبە هەمووان قبوڵیان بکەن.

لەگەڵ باوبوونەوەیجانامەکەدا،حزبی ئەمە جارێکی دیکە خەڵکی خستە ناوەندی سیاسەتەوە.

ژانویەی ٢٠٠٣ – هەفتەنامەی نئینتەرناسیۆنال ١٤١

ماركس و ئەناركيزم*.. نووسينى : Rudolf Rocker .. ٣..و: زاهير باهير

نوسینی : Rudolf Rocker
ساڵی 1925

بەشی سێیەم:

هەموو ئەوانەی بە جددی لە گەشەکردنی ماركس وەک سۆسیالیستێک لەکۆینەوەیان کردووە، دەبێت دان بەوەدا بنێن کە کارەکەی پرۆدۆن " ئەوە بوو کە ماركسی بە سۆسیالیزم قەناعەت پێکرد. ئەوانەشی کە زانیارییەکی وردیان لەسەر وردەکارییەکانی ئەو پەرەسەندنەی ماركس نییە، هەروەها ئەوانی دیکە کە دەرفەتی خوێندنەوەی بەرهەمە سۆسیالیستییە سەرەتاییەکانی ماركس و ئەنگەسیان نەبووە، ئەم بانگەشەیە لە شوێنی خۆیدا نییە و دوورە لە ڕاستییەوە. چونکە ماركس لە نووسینەکانی دواتریدا بە توندی و بە گاڵتەجاریەوە باس لە پرۆدۆن دەکات و ئەمانە هەر ئەو نووسینانەن کە سۆسیال دیموکراتەکان جار دوای جار هەڵیانبژاردوون بە باوکردنەوە.

لەم ڕەگایەوە وردە وردە ئەو باوەڕە دروست بوو کە ماركس هەر لە سەرەتاوە نەیارێکی تیئیۆری پرۆدۆن بووە و هەرگیز هیچ خاڵێکی هاوبەش لە نەوانیاندا نەبووە. ئەگەر ڕاستی بڵێین، مەحاڵە باوەڕ بەوە بکرێت، ئەگەر نا هەرکاتێک مرۆڤ سەیری ئەوەی ماركس بکات کە دەربارەی پرۆدۆن لە بەرهەمە بەناوبانگەکەیدا " ئەوە" ٥٠ ساڵ پێش دوایی پرۆدۆندا کە

لە سۆزیالدەمۆکرات (Sozialdemokrat) لە بەرلین بەاوکراوەتەوە، ماوەیەکی کەم دوای مردنی پرۆدۆن، لەسەر پرۆدۆن نووسیویەتی،جێی سەرنجن.

ماركس لە كتێبی (هەژاری فەلسەفە)دا بە خراپترین شێوە هێرش دەكاتە سەر پرۆدۆن، بچووكی دەكاتەوە بە هیچ، بە ئەوەی نیشانی بدات كە بیرۆكەكانی پرۆدۆن بە بەهان و نە وەك سیالیستی و نە وەك ڕەخنەگرێكی ئابووری سیاسی ناویان دەبات.

ماركس نوسیوەتی "[illegible] ئەو [illegible]. [illegible] ئەو [illegible] ئەو [illegible] ئەو

ماركس لە نامەكەی كە سەبارەت بە مردنەكەی نوسیوەتی هەمان ئیدیعا دووپات دەكاتەوە كە پرۆدۆن وەك سۆسیالیست و ئابووریناسێك بە بەهایە، بەچوونێك كە پێشتر لە كتێبی ' [illegible]' دەنگی دابووەوە.

تەمەتەكانی كە لە لایەن ماركسەوە ئاراستەی پرۆدۆن كراون تەگەیشتنیان زەحمەت نییە، تەنیا دەتوانن ئەو باوەڕە بەاوبكەنەوە، یان باشتر ئەو قناعەتە، كە بە هیچ شێوەیەك هیچ زەمینەیەكی هاوبەش لە نێوان ئەو و ئەو نووسەرە گەورە فەرەنسیدا نەبووە. لە ئەڵمانیا پرودۆن تا ئادیەكی زۆر نەناسراو بووە. چاپە ئەڵمانییەكانی بەرهەمەكانی پرۆدۆن كە لە دەوروبەری ساڵی 1840 دەرچوون كەپی چاپكراویان نەماون. تاكە كتێبی پرۆدۆن كە بە زمانی ئەڵمانی دووبارە چاپكراوەتەوە، كتێبی [illegible] و لەگەڵ ئەوەشدا تەنانەت دەستاو دەست پێكردنیشی سنوردار بوو. ئەمەش توانای ماركس دەگەیەنێت لەسەر سینەوەی هەموو شوێنەواری گەشەسەندنی سەرتایی خۆی وەك سۆسیالیستێك. لە سەرەوە بینیمان كە چۆن هەوەستی ماركس بەرامبەر بە پرۆدۆن لە سەرتاوە تەواو جیاواز بووە و ئەنجامگیرییەكانی كە دواتر دەن پشتگیری ئاگەیاندنەكانمان دەكەن.

درێژی هەیە..

و: زاهیر باهیر

.....

*وەرگێڕانی ئەم ئەم وتارە بە مەبەستی چڵەحانەی نێوانی ماركسیەكان و ئەناركیستەكان نییە بەڵكو بە ووونكردنەوە یا تیشك خستنە سەر هەندێك لایەنی تاریكی دوو كەسایەتی زۆر گەورەیە كە ماركس و پرۆدۆنە . بەتایبەت ماركس كە ماركسیە كوردەكان بە ئاگای ئەوە نین كە ماركسی لاو ، لاوەكی یاخیی ، كەمەنیست بووە، بەڵام ماركسی بە تەمەن ئادیكالییەكەی وردە وردە كاە دەبەتەوە تا ئەو جێیەی كە خەباتی پەڵیتاریا بەرەو پەڵەمانتاریزم دەبات .

بەڵای من زۆرورە كە ماركس وەكو خۆی كە بووە ببینین، نەك وەكو ئەوەی كە دەمانەوەت .

[4] Marx: *The Poverty of Philosophy*, foreword.

.*Bray: Labour’s Wronszs and Labour’s Remedy*, Leeds, 1839 [5]

.Marx and Engels: *The Communist Manifesto*, page 21 [6]

وەرزی مردنــە… ماناكــانی ژیــان تــەواو بــوون، تــەواو!.. ئەلــی سدیق

لە ئەرشیڤەوە.. *

هەموومان لەسەری دەرەكی نوێین، هێشتا دوو وشەمان نەنووسیە خالی كۆتاییمان بە دادەنێن!

لە ئەفسانەیەك رەقی بەردم بە بگۆنەوە
وەرزی مردنە، ماناكانی ژیان تەواو بوو، تەواو!
ئەوە پەیامی “زەردەشت”تان، سور كرد!
ئەوە خەكی “سەران”نتان، تاساند!
ئەوە پەیامبەرك و نەتەوەیەكتان زیندە بەچاكرد
دوو قەەم نا، دوو هیوا نا، دوو لاو نا
بە دوو گولە ویژدانی نەتەوەیەكتان كپ كرد!
وەرزی مردنە… ماناكانی ژیان تەواو بوون، تەواو!
بە ئاسپایی بمبەرنەوە بە هەمنی ئاو…
رزگارمكەن لە بەركەوتنی ویژدانی پایز!
دەرفەتمدە بە ماچك و بمبەرەوە هەناسەت!
با وشەیەك لە رەحت بچرپێنم، سوەتك لە توانەوەی بەردم بە بچەە!
خەشتر لە دەنگی ئەو بانگانەی لەسەر گۆی ئەوینی ناكامم دەخوەندرێ، پێبكەنە!
وەرزی كەچە، ماناكانی ژیان تەواو بوون، تەواو!
دەرفەتمدە بە ماچك و بمبەرەوە ئەودیو برژانت!
با قەترەیەك ئاو لەسەر لەوانت هەگرم و
شیرینتر لەو ماسیانەی بەدەم قولابەوە پەدەكەنن
رەحم لە تەدا سەرچاوە بگرەت و لەتەدا تەواو بەت!

دەرفەتمدە بە ماچێك و بمبەرەوە ئەودیو لێوانت!
با کەشتی کەناری دلت بم
ئارامتر لە سوتانی مناڵەکانی بابەگوێگور و هەلکوروزانی ڕۆژگار!
تێفانی هەستم لە ڕەحتدا لەنگەر بگرێ..
وەرزی مردنە، لێرە ماناکانی ژیان تەواو بوون، تەواو!
دێمەوە هاوێ... سوێنَد بە قەدەر دێمەوە!
وەك ماسیەکی تێنوو، سێبووریم بە ئاو نایەت
ڕەحم لە بەردێکی گەورە دەچێت، هەرگیز بە سەحرا ڕانایەت!
ئێستا چاوەکانم لە ئاسماندا وێلن بەدوای دەرفەتی هەسارەیەك!
ئای چەند زوو، ژیان لێرە تەواو بوو!
تێناگەم بەردی ئەم ولاتە بێ هێندە ڕەقن؟
شوێن پێی پەنچەکان بێ هێندە قوێن؟
ئاگری ئەم نیشتمانە بێ هێندە بە تین دەسووتێ؟
دەنکە گەنمەکان لەناوەراستی شەقام ڕژاون!
ئێمە تاوانبارین لە کوژرانی باڵندەکان
تاوانبارین لەساردی زستان و ڕەقبوونەوەی سەگەکان
دەبێ گوناحی ئەم پیرە پیاوە چی بێ بە بێنی بەهار نەگەیشت
بۆچی خودا سێ مانگ تەمەنی پێنەدا
هەم دەبوو بە سەدەیەك و هەمیش دواگولەکانی بێن دەکرد
هەموومان تاوانبارین لە بێ ئومێد بوونی پیرەکان!
ئای کە تێش شوێنت تەنها نێو میمێریەکە؟
دەبوو زوو زوو نیشتمانمان بکوشتایە!
لەم ڕۆژانە منالیمان کۆتایی پێ دێت

تێ ڕەنگت لە گوڵە سیسبووەکانی سەر گۆڕی باوکم دەچێت
لەم ڕۆژانە بەختەوەریمان لە پەنچەرەوە دەفڕێت
تێ ئەوینت لە بێنی باڵندە سەر بێاوەکانی چەژنی قوربان دەچێت!
لەم ڕۆژانە لەگەڵ ئێوارە مردنمان ئەوەرێت!
تێ هاتنت لە فریشتە ڕۆح کێشەکان دەچێت!
بەم عیشقەوە هێندەی یەکەم دڵپە بارانی پایز تەنیام!
لەنێو خێلی وەرزێکی قەرەج ون دەبم و
لە خودا ئەچم، تك تك میهرەبانیم لێ دەرژێت
من بەم عیشقەوە لە جەلادێك دەچم
لەبەردەم ئەوینی باڵندەیەك، بمرێ!
دەبێ دڵەکان هەراج بکرێن؟!
دەمرین.!
بەم عیشقەوە هێندەی یەکەم مرۆڤی دنیا وێلم!

دنکە تەزرەیەکم کەوتومەتە هاوینی تۆ و دەتوڵمەوە
شتێکم فڕکە، بەرگەی گوڵگرتنم لە ڕمانەکانی بوون بمێنێ
شتێکم فڕکە، توانای ناولێنانی منالەکانی بەهەشتم بمێنێ
ئەی دڵست عیشق بە دلی خۆرام راناگات، ئەمرم!
لەم خاکە دلەکان خۆراترن لە عیشق، ئەمرین!

لە نووسینەوەی عیشق هێندە ئازاری پەنچە دەدەم
تا نینۆکەکان سپی دەبنەوە لە گریان!
بیر لە دنیا جوانەکەی تۆ دەکەمەوە!
تۆ، ئەی فریشتە!
قەلەمەکان هێندەی من تۆیان خۆش ناوێ نا
ئەوان لە نووسینەوەت هەمیشە راست ئەوەستن
من کێنۆش دەبەم!
کاتێك بیر لەتۆ دەکەمەوە لار دەبمەوە!

پەنجەکانم لە منالێکی نەفام دەچن بۆ هەوەرینی وشەکان
خودا لەگوناحەکانی ئەم دەستە خۆش بە!
من چ گوناحم لە توانەوەی هەستەکان
لەبارینی ئەوین و کۆشانی تابلۆیەکانی ژیان
چ گوناحێکم لە میکیاژی وەسف و تێکەلکردنی رەنگەکان
ئەی دڵست!
بەم عیشقەوە من ناتوانم!
ناتوانم تابلۆیەکی دیکەی ژیان بنەخشێنم!

بە ژیان بڵێن "لانە"یەکم لە دنیاکەی خۆی پێ بدات
با خەمەکانم بۆ مردن ئامادەکات و
لەسەر ئەم شاخانە هەڵیرژێت
"با" جارێکی دیکە هەڵ ناکاتەوە
بە ژیان بڵێن چاوەڕێی بەیانیە ئالەکان نەکات
جارێکی دیکە خۆری کاڵ هەڵناکاتەوە
پێی بڵێن پەنجەکانی لە نەورێزی ئەم نامەیە بسوتێنێ
تا عیشق هەمیشە لە خۆلە مێشی حەرفەکان بۆوێتەوە
با گوناحەکانی ئەم ئێوارەیە لەژێر بالی هەور بۆوێنێ
بەر لەوەی ئاوی موحیبەت بەر زەوی کەوێت، ئەو پاککاتەوە
عیشق لە بێگەردی کلوە بەفرێك دەکەوێتە زەوی
بەر لە گەڵانەوە نوێژی سپیبوونەوە دەکات
لە نووسینەوەی عیشق هێندە ئازاری بەنجە دەدەم تا نینۆکەکان سپی دەبنەوە لە گریان!

بیر لە دنیا جوانەکەی تۆ دەکەمەوە!
تۆ، ئەی جوانترین!
نهێنیەکانی موحیبەت لەدامێنی گوناحەکانەوە دەژێن
تۆ دەفریت و
لێرە عیشقت لە خوداوە بۆ دێت
هێشتان لە سەری دڕێکی نوێین
خاڵی کۆتاییمان بۆ دادەنرێت!

- http://www.dengekan.com/doc/2010/5/aliSdiq10.htm

بیرۆرییەکانی فڤیەکی گومڕا-63.. شماڵ بارۆانی..

(٦٣)

ڕەکخراوی قاعیدە و بن لادنم زۆر خۆش دەویست

لە بەشی پێشوو گوتم: ئەو مەلایانەی وانەیان بە ئێمە دەگوتەوە، هەموویان یەکگرتووبوون، تەنها دانەیەکیان نەبێت، کە کەنەبزووتنەوەی ئیسلامی بوو.
مامۆستاکانمان، کە هەموویان مەلا و یەکگرتووبوون، کەرقی دەمارگیری ئایدیۆلۆژی و حیزبییان زۆر بەرز بوو، ڕەگەیان نەدەدا ئێمە گوێ لە وتاری مەلای سەربە کومەڵە و بزووتنەوەی ئیسلامی بگرین یان سەردانی ئەو دوو حیزبە بکەین. جا بەو بۆنەیەوە، بیانزانیبایە فڤیەک فوول یەکگرتووە، زۆریان خۆش دەویست.
بە پێچەوانەشەوە، بیانزانیبایە فڤیەکی دیکە مەیلی تری هەیە و ئینتیمای بە حیزبی تری ئیسلامی سیاسی یان سەلەفییەت یان هەر حیزبێکی تری نا ئیسلامی هەیە، ئەوە لە حوجرە دەریان دەکرد.
یان دەرکردنێکی ئاشکرا یان دەرکردنێکی تاکتیکاوی و فەلبازانە! چۆن؟ دەهاتن سیناریۆیەکیان بە دروست دەکرد، ئینجا دەریان دەکرد. چەندین فڤە لەسەر ئەوە لە حوجرەکەی ئێمە ئاشکرابوون کە سەربە یەکگرتوو نین، لەسەر ئەو یەکگرتوونەبوونە دەرکران. لە بەشکانی

داهاتوو لەسەر ئەوە دەدوەم.
من و فەقیەکی تر، کە هەردووکمان لەژێرەوە مەیلمان زەرتر بە عەلی باپیر و بزووتنەوەی ئیسلامی هەبوو، لەبەر ئەو مەلا دەمارگیرانەی یەکگرتوویش نەماندەتوانی ئەوە بدرکێنین.
دەمانزانی ووبەووی چی لەپەچینەوەیەک دەبینەوە.
بەیەکەناچار ەژانی هەینی، بە نهێنی دەیشتین بە وتاری ئەو مەلایانەی کە ئەمە بە کەمەی ئیسلامیمان دادەنان و دەمانگوت: وتارەکانیان ئاگرین و توند و بەهێزن.
پەکەوە بە نهێنی، بە مزگەوتی ووناکی بە گوەگرتن لە مەلا(عەبدولخالق ووناکی) یان بە پاس دەیشتینە مزگەوتی(عوسمانی کوەی عەفان) بە وتاری مەلا(مەحمود فەق).
ئەو دوو مەلایە، هەردووکیان بە ئاەاستە و ئنتیما لە کەمەی ئیسلامی نزیک بوون.
من ئەوکاتە فەقیەکی زەر فەندەمەنتالیست و دەگمایی بووم.
ەاستە بەناو یەکگرتووم، وەلە لە هەمان کاتدا، هەشتا مەیلم بە ئیسلامی ەادیکاە هەبوو و عەلی باپیرم زەر خۆش دەویست.
جا مەلاکانی یەکگرتوو، ئەویان بزانیبایە، هەمای پرسیار و گومانیان دەخستە سەرم.
گوتم هەشتا مەیلم بە ئیسلامی ەادیکاە هەبوو، چونکە پەشووتر من زەر کاریگەربووم بە ئیسلامی ەادیکاە و ەکخراوی قاعیدە و بن لادنم زەر خۆش دەویست.
ئەو فەقیەش کە پەکەوە دەیشتین بە وتاری مەلا نا یەکگرتووەکان.
زەر منی خۆش دەویست و زەر هاوەە و تەکەە بووین. دواتر و لەپە، زەر گەەا و بەرەو توندەیی زیاتر پەلی هاوەشت و گەیشت بە پەپەی ەادیکاەییەت و ماویەک لەلایەن ئاساییشەوە بە تەمەتی تیرەر گیرا و زیندانی کرا.
ئەو فەقیە زەر بە مەلاکەکار کاریگەربوو. دوای ئەوەی کە گەەاش، لە حوجرەکەی ئەمە نەما، وەکو شەتی لەهات، قسەی لەگەە هیچ کەسەک نەدەکرد.
کەتاییەکەی حوجرەکەی ئەمەی جە هەشت و باوەەی بە یەکگرتووی ئیسلامی و ئیدەلەژیاکەی نەما.
ەژەک چووم بە سەردانی ئەو و فەقیەکی تری هاوەەم، کە ئەویش پەشووتر لە حوجرەکەی ئەمەبوو. بەەام لەسەر ئنتیما و مەیلی بە کەمەی ئیسلامی و عەلی باپیر، مەلاکان لەحوجرە و قوتابخانەی محەمەدییە لەگەە فەقیەکی تر دەریان کردن.
کە چووم بە سەردانییان، ئەوکات ئەوان لەناو بینای(زانایانی کەمەی ئیسلامی) لەسەر ست مەتری دەمانەوە. بیرمە من و ئەو

فەقێیەی هاوڕێم، بەتەنها بووین لە ژوورەکە، سیدییەکی لا بوو، وتاری مەلاسەربازی بە خستمە سەرسیدییەکە و گوتی: گوێی بە بگرە، ئەو وتارە زۆر کاریگەر و بەهێزە.
مەلاسەرباز، کەسێکی فەندەمەنتالیست بوو و کاتی خۆی جەماعەتی مەلاکرەکار و لە گرووپی ئەنسارولئیسلام و جوند و لئیسلام و ئەوانە بوو. بە کۆیسی تیرەر تەمەتبار بوو، ڕایکردبوو بە ئوروپا و ئەستاش هەر لەوێیە.

شیعر- ئەوارانە ٣٤.. سەردار جاف

ئەم ئەوارە و دوە ئەوارە لە یەک دەچن
قاوەکانی ڤەتەرس بە تاییەوە شیرین بوون
چاوەکان ڕەی سەراغیان بەر نەدابوو
ماڵی پوورە مەنیج
دوو ژووریان چەق و حەق بوو
هەنگاوەکان کارمامز مینا دەرپەڕین
پشوو لە فایخن دەدەن
ناڤیگاسیۆنەکە بە هەڵەی دەبا
چاو لە گەمی لوونسە نابڕێ
ئیوارەیەک
خەمەکان مەحوو دەبنەوە
پوورە مەنیج لەو دیو پەنجەرەکەوە
بانگ و سەدای غەریبانی بوو
ئارەقەی بە ژوورە تەنهاییەکانی هووخیرد هەڵواسراو
باران و لوونسە
شنەی ئەوارانیان بە گەنا و سەر و شان و مل دەسپارد
کەشتییەکە تەتەڵە ببوو
ڕەخی دەریاکە بە سەوە جوانتر بوو
چارەکەی بەلەمەکە
فرمەسکەکانی بەر لە زەردەپەڕیان دەسەی
شەرابەکی سوورسوور خۆی بەودیوی پەنجەرەکەدا کرد

شەو و بەفر تابلۆیەکی کلاسیکی بوون
لە یەک نەدەبوونەوە
تا دەهات گەرمتر و ساردتر دەبوونەوە
ناو بە ناو
ئەم تابلۆ ڕەش و سپییە دەبوونەوە فریشتە
دەبوونەوە پەلکەزێرینە و
لە شەوا هەڵدەکران
گەڵا سەوزەکانی سەر شەقام
لە ئاسمانا ئامێزیان بە یەک دەکردەوە
لاسایی ئەمەیان دەکرد
بە دەم شنە بای لوونسە دەبران
کە خەر هەڵهات
کلیلەکان بوونە بزە و قاقا
لاە بوون دیسان هاتە گەڕە
پاڵانەوە خەمە تر بوو
لەنجەی زمانیان دەکرد
ئەمجارەیان من وتم بەکەسم
ئەویش وتی :
خەشم دەوێی خەشویسترین کەسم

١٢ / ٥ / ٢٠٢٣

لــە نەــوان دوو ءەرەبــانەدا.. نەوزاد بەندی

شار پە بووە لەو کوانەی
شەوان ناگەڕێنەوە ماە ..
لە دەوری ءەرەبانەیەک ،
چا ئەکەن یان چا ئەفرەشن ..
یان لە تەنیشتی سنوورە ،
سەیری ئەوروپا ئەکەن و
جەندرمە و پەلیس ناهێن..

پێ لێ کێلکێ سیاسی ،
قسێی وا ئێکێن ،
سێربێقوێ
دێنێتێ قاقای پێکێنین ..
شارێ ، پێ بێ لێو کچانێی
شوکردن پشتی تێکردوون ..
پێ بێ لێو بێوانامانێی
هیچ کارێ ..
هیچ پارچێ نانێ ،
بزێیێکی تێ نێگرتوون ..
پێ پێ بێ لێو زێویانێی سێوزاییان لێ سێنراوێ و
وێکو دیل تێلبێنکراون ..
ئێم شارێ چێ چێ کراوێ
لێو ئێوارێ زیوییانێی
خێک باسی
وتی شێش و ..
ئاوگێی بێیاننامێ و
فیشێک ئێکرا ..
شار چێ بێ لێو مراوییانێی ،
بێ پێل ئێفێین بێ گێرمیان ..و
شێپێلیان ئێخستێ ئاسمان .. پێ بێ لێو دێوێمێندانێی
بە قێبێین دێوێمێند بوون ..
پێ لێو شاعیرێ گێمژانێی
وشێ و میز پێکێوێ ئێکێن ..
گێر دادگای ئێدێبیی هێبێ ،
هێموو لێ سێدارێ ئێدرێن …
ئێم شارێ بێچی چێ چێبوو لێو کێسانێی
لێگێ باران و درێختا ، پێخاوس بوون ؟
بێچی پێ بوو لێو دزانێی
لێگێ دێلار و یێرێدا ،
ساێی هێزارجار ئاوس بوون ؟
ئێم شارێ بێچی وا پێ بوو ،
لێ بێ ئاوی و
بێ ونا کی و
لێ بێ نانیی ؟
کێ پێی کرد لێ بیانیی ؟

مـــارکس و ئەنـــارکیزم*/2.. و: زاهیر باهیر

نوسینی : Rudolf Rocker
ساڵی 1925

بەشی دووەم :

مانیفەستی کۆمۆنیستیی کە وەک یەکەک لە بەرهەمە سەرەتاییەکانی سۆسیالیزمی زانستی دادەنرێت و ناوەکەکەی لە نووسینەکانی "یەتەپیا"یەکەوە وەرگیراوە، چونکە مارکسیزم فۆریەی (Fourier) لەگەڵ سۆسیالیستە یەتەپیاکان پەلەن کردووە. ئەم پەچواندنە یەکەکە لە بە بەزەییترین پەرادەکسەکانە، ئەمەش بە دەنیاییەوە بەزەحمەت شایەتحاڵی بەهای زانستی مارکسیزمە. ڤیکتەر کۆنسیدرانت یەکەک بوو لە باشترین نووسەرانی سۆسیالیستیی کە مارکس پێی ئاشنا بوو: تەنانەت لە ڕۆژانی پێش ئەوەشی ببێتە سۆسیالیست ئاماژەی پێدەکرد . لە ساڵی 1842دا ڕۆژنامەی Allgemeine Zeitung هەرشی کردە سەر Rheinische Zeitung کە مارکس سەرنوسەری بوو و تەمەتباری کرد بەوەی کە خەشیی بە کۆمۆنیزمدا دەت. پاشان مارکس لە مانشێتی ڕۆژنامەکەدا وەڵامی دایەوە و بەم شێوەیە ڕایگەیاند: "کارەکانی وەک ئەوانەی لیرەکس، کۆنسیدەرانت (Leroux, Considerant) و لە سەرووی هەمووشیانەوە کتێبە دزەپێکراوەکەی پرۆدۆن، (Proudhon) ناتوانرێت بە هیچ مانایەکی ڕووکەشانە ڕەخنەیان لە بگیرێت؛ پێویستیان بە لەکەینەوەی درێژخایەن و ورد هەیە پێش ئەوەی مرۆڤ دەست بکات بە ڕەخنەگرتنیان" [3]
گەشەسەندنی فیکری مارکس زۆر لە ژێر کاریگەری سۆسیالیزمی فەرەنسیدا بوو؛ بەتایبەت لە نێو هەموو نووسەرانی سۆسیالیستی فەرەنسا، ئەو کەسەی کە بەهێزترین کاریگەری لەسەر بیرکردنەوەکانی هەبوو، پی.جێی پرۆدۆن (P. J. Proudhon) بووە، تەنانەت ئاشکرایە کە کتێبی پرۆدۆن 'موڵکایەتی چییە**؟' (What is Property?)

وایکرد مارکس پشوازی لە سۆسیالیزم بکات. تەبینییە خنەگرانەکانی پرۆدۆن لەسەر ئابووری نەتەوەیی و مەیلە جەراوجەرەکانی سۆسیالیستیی جیهانەکی تەواو نوێی بەووی مارکسدا کردەوە و مەشکی مارکس-ی زەرتر سەرسام کرد، لە سەرووی هەمووشیانەوە، بە تیئیری زەدەبەها وەک ئەوەی سۆسیالیستی ئیلهامبەخشی فەرەنسی داینابوو. دەتوانین سەرچاوەی عەقیدەی [دەکتەرییەن] زەدەبەها، ئەو "دەزینەوە زانستییە" گەورەیەی کە مارکسیستەکانمان زەر شانازی پەوە دەکەن، لە نووسینەکانی پرۆدۆندا بدەزینەوە. لە سایەی ئەوەوە بوو کە مارکس بەو تیئیرییە ئاشنا بوو کە مارکس لە ڕەگەی لەکەینەوەکانی دواتری سۆسیالیستەکانی ئینگلیز: برەی (Bray) و تەمپسۆن (Thompson) گەانکاری تەدا کرد.
تەنانەت مارکس بە ئاشکرا گرنگیی زانستییە گەورەکەی پرۆدۆنی ناسی و لە کتەبەکی تایبەتدا، کە ئەمە تەواوی کەپیی ئەو چاپە نەماوە، بەرهەمەکەی پرۆدۆن کە 'مولکییەت چییە؟' ناودەبات بە" یەکەم مانیفەستی زانستی پرلیتاریای فەرەنسی" ئەم بەرهەمە لەلایەن مارکسیستەکانەوە چاپ نەکرایەوە، وەریشنەگەدرایە سەر زمانەکانی تر، گەر چی نوێنەرانی فەرمی مارکسیزم هەموو هەوەکیان داوە بە پەخشکرنی نووسینەکانی مامەستاکەیان بە هەموو زمانەک. ئەم کتەبە لەبیر کراوە و هەکارەکەشی ئەمەیە: چاپکردنەوەی دووبارە ئەو قسە بەمانا و بە پەیوەندییەی هەموو ئەو شتانەی کە مارکس دواتر لەبارەی ئەو بیرمەندە (پرۆدۆن) دیارەی ئەنارکیزمەوە نووسیویەتی، بە جیهان ئاشکرا دەکات.

مارکس نەک هەر لە ژەر کاریگەری بیرەکە ئابووریەکانی پرۆدۆن بوو، بەەکو هەستیشی بە هەژموونی تیئیرییە ئەنارکیستەکانی سۆسیالیستی گەورەی فەرەنسییش کرد و لە یەکەک لە بەرهەمەکانی ئەو سەردەمدا بە هەمان شەوەی پرۆدۆن هەرش دەکاتە سەر دەوەت.
درەژەی هەیە
.....
*وەرگەانی ئەم ئەم وتارە بە مەبەستی چەلەحانەی نەوانی مارکسیەکان و ئەنارکیستەکان نییە بەەکو بە ەوونکردنەوە یا تیشك خستنە سەر هەندك لایەنی تاریکی دوو کەسایەتی زەر گەورەیە کە مارکس و پرۆدۆنە . بەتایبەت مارکس کە مارکسییە کوردەکان بە ئاگای ئەوە نین کە مارکسی لاو ، لاوەکی یاخیی ، کەمەنیست بووە، بەەام مارکسی بە تەمەن ەادیکالییەکەی وردە وردە کاە دەبەتەوە تا ئەو جەیەی کە خەباتی پەلیتاریا بەرەو پەەلەمانتاریزم دەبات .

بەڕای من زۆرورە کە ماركس وەكو خۆی كە بووە ببینین، نەك وەكو ئەوەی كە دەمانەوەت .

و: زاهیر باهیر

_____

**موەكییەتت چییە؟ ناوی كتێبە مەشوورەكەی پرەدەنە . موەكییەت لەرەدا بە مانا كوردییەكەی نایەت كە تەنها بە زەوی و خانو دەوترەت ، بەڵكو لای پرەدەن وشەیەكی گشتگیرە و هەموو چەشنەكانی موڵك و موەكایەتی دەگرەتەوە بە سامان و سەرمایە و …. واتە هەموو خاوەندارەتییەكی تایبەت .

.Rheinische Zeitung, number 289, 16 October 1842 [3]

مایكل ڤەبن: دوانزە پرسیار كە ڤەژنامەنووسانی توركیا ناوەرن بیكەن..

"ئەم ئارتیكەڵە كە ٣ سە مانگ دوای كودەتاكەی ١٥/٧/٢٠١٦ توركیا بەاوكراوەتەوە. بەهام لەبەر بەپەزی بابەتەكە، ووردی شرەڤەكە و دەوەمەندی زانیاریەكانی، وە لەبەرئەوەی كە تاكو ئەستایش ئازادی ڤەژنامەوانی لە توركیادا خراپتر بووە، بە پەویستم زانی كە لە زمانی ئینگلیزیەوە وەریبگەمە سەر زمانی كوردی بە ئەوەی خوێنەری كورد هەندێك لایەنی شاراوەی ئەردەگان بزانن و بیناسن بە تایبەتی كە پرسیارگەلێك دەوروژێنێت كە وەامەكانی لە خودی پرسیارەكاندایە. بە دەنیاییەوە ئەو پرسیارانە لە نەو مەحفەلی دەوەتیدا سەنگیان هەیە و حسابیان بە دەكرەت، بەتایبەتی لە ئەمریكادا. ئەو زانیارییانەی لەم ووتاردان، لە كەناڵە میدیا باوەپەكراوەكانی ئەمریكا و ئەوروپا بەاوكراوەتەوە و لینكەكانی لە ووتارە ئینگلیزیەكە و وەرگەڕانە كوردیەكەدا هایپەرلینك كراون." "لوقمان ئابەاخی"

د. مایکل ڕۆبن ٢٥/١٠/٢٠١٦

ئازادی ڕۆژنامەگەری یەکەکە لە قوربانییە سەرەکییەکانی دەسەڵاتی ڕۆجەب تەیب ئەردۆگانی سەرۆک کۆماری تورکیا.
ئەو بە بەردەوامی دەستی بەسەر ڕۆژنامەکاندا گرتووە، سکاڵای لەسەر سەرنوسەرەکانیان تۆمارکردووە و ڕۆژنامەنووسانی زیندانی کردووە.
بە گوێرەی ئەو ڕیزبەندیەی ڕۆژنامەنووسانی بێسنوور، لە کەی ١٨٠ دەوڵەت لە جیهاندا، ئازادی ڕۆژنامەوانی لە تورکیادا لە ڕیزبەندی سەدوپەنجاو یەکەم (١٥١) هەمینە ، لە خوار ڕوسیای ڤلادیمێر پوتینەوە.
لە ساڵانی داهاتووشدا، لەگەڵ بەردەوامبوونی ئەو باری نائاسایی، ڕەشبگیری و پاکتاوکردنەی ئەردۆگان دەیکات، پەدەچێت ڕیزبەندی تورکیا زیاتر دابەزێت و تەنانەت ڕەنگە بەتە خوار کۆماری ئیسلامی ئێرانیشەوە.
دەربارەی کاریگەری ڕۆژنامەگەری چاپ و ڕادیۆ و تەلەفزیۆنی تورکی لەسەر پشتیوانی ژیان، ئەو پرسیارانە چین کە ڕۆژنامەنووسان لە پشت پەردەوە باسیدەکەن (بەتایبەت ڕەگەیان پەنادرێت ڕووماڵیان بکەن یان ڕاپەرتیان لەسەر بنووسن و بەاویان بکەنەوە)؟
ئەمانەی خوارەوە تەنها مشتێکن لە خەرواری ئەو پرسیارانە:
١- ئەردۆگان چەن بوو بە ملیاردێر؟
ئەردۆگان لە خێزانێکی تا ڕادەیەک هەژار لە شاری (ڕیزە)ی سەر کەنارەکانی دەریای ڕەش لەدایکبووە. باوکی لە پاسەوانی کەناراوەکان بووە و لە دەریادا کاری کردووە. هەندێکجار ئەردۆگان بە وەدەستهێنانی داهاتی زیاتر تەنانەت خواردنی لەسەر شەقامەکانیش فرۆشتووە.
لە ساڵی ١٩٧٣ خوێندنگەیەکی ئایینی تەواو کردووە و هەر زوو چەتە دنیای سیاسەتەوە. لە کەتاییدا بووەتە سەرۆکی شارەوانی ئەستەنبوڵ و دوای ماوەیەکی کورت لە زیندان بەهۆی هاندانی ئایینی، بووە بە سەرکۆزیران و ئەستا سەرۆک کۆمار. لێرەدا پرسیارەکە ئەوەیە: چۆن سامانی پیاوێکی وەک ئەردۆگان ئەوەندە زیادیکرد کە ببێت بە ملیاردێر؟
تورکەکان بیرکەیەکی زۆر باشیان هەیە لەو بارەیەوە. ئەردۆگان لە ئەنجامی ماوەی سەرکایەتی شارەوانیدا ڕووبەڕووی ١٣ سیازدە کەیسی لەکەینەوەی گەندەڵی بەتەوە؛ بەتایبەت بەهۆی پارزبەندی پەرلەمانیەوە، ئەمانە هەرگیز چارەسەر نەکراون. باڵیۆزخانەی ئەمریکا بەاویکردەوە کە ئەو بە لایەنی کەمەوە هەشت هەژماری(ئەکاونتی) بانکی سویسرای هەیە.

ڕوونیشی کردۆو کە بەشێکی ئەو سامانە لە ڕێگەی (دیاری) هاوسەرگیری بە کوڕەکەیەوە بووە. تەمارە شریتییەکان کە ڕاستەقینەن بەڵام بە شێوەیەکی نایاسایی دزەپێکراون، دەریدەخەن کە باس لە چۆنیەتی تەسفیەکردنی نزیکەی ملیارێک دۆلاری کاش دەکات. ئەردەگان دەسەڵاتی خۆی بەسەر دادگاکاندا بەکارهێنا بە هەڕەشاندنەوەی دەسیەکە و دەستگیرکردنی ئەو داواکاری گشتی و دادوەرانەی کە هەوڵیان دەدا بەدواداچوون بە ئەو مەلەفانە بە بکەن.
پێویستە پرسیاری هاوشێوە سەبارەت بە دەستکەوتە نهێنییەکان لە بارەی بیلالی کوڕیەوە بکرێت.
بەڵاست بیلال لە ئیتاڵیا چی بەسەر هاتووە؟ هەروەها بوراک کە شوێنی نهێنییە و وونە.
هەر ڕۆژنامەنووسێک کە لە تورکیا دەژی و هەوڵی بەدواداچوون یان گەڕان بە دوای سەرچاوەکانی سەروەت و سامانی ئەردەگان و ئەندامانی بنەماڵەکەی بکات، بە دەیان ساڵی داهاتووی ژیانی، خۆی لە زیندانداندا دەبینێتەوە.

٢- کوا بەوانامە زانکۆییەکەی ئەردەگان؟
لە ژیاننامەی فەرمی ئەردەگاندا هاتووە کە لە ساڵی ١٩٨١ بەوانامەی لە بەشی زانستە ئابووری و بازرگانییەکان لە زانکۆی مەرمەرە وەرگرتووە. بەڵام کێشەکە ئەوەیە: تا ئەو کاتە هیچ بەشێکی لەو جۆرە لە زانکۆی مەرمەرە بوونی نەبووە.
لە ساڵی ١٩٨٢ دا زانکۆکە بەشی زانستە ئابووری و کارگێییەکانی زیادکرد بە زانکۆکە، بەڵام هیچ تەمارێک نییە کە ئەردەگان هەرگیز بەشداری تێدا کردبێت. لە دەستووری تورکیادا، بەوانامەی تەواوکردنی چوار ساڵەی زانکۆ مەرجی پێشوەختە بە پێستی سەرکایەتی لە تورکیادا.
ئەگەر ئەردەگان درۆی لەسەر هەبوونی بەوانامە کردبێت، ئایا دەتوانێت وەک سەرۆک کۆمار بمێنێتەوە؟
بەگومان ئەو گریمانەیە تەنها لە کاتێکدایە کە ئەگەر سەروەری یاسا لە تورکیادا بوونی هەبێت. جەنگیز چاندار، پاساوهێنەر بە ئەردەگان و دوایی بوو بە ڕەخنەگری ئەردەگان.
لەڕەدا ، ئەلمەنیتەر، زانیاری زیاتری هەیە.

٣-ئایا چیرۆکەکی تر لە پشت هەوڵی کودەتاکەوە هەیە؟
هەوڵی کودەتاکەی ١٥ی تەممووز کە ئەردەگان بە "دیاری خودا" وەسفیدەکرد، تا ئێستاش وەک گەورەترین هەواڵەکانی ئەمساڵی تورکیا دەمێنێتەوە. ئەردەگان لە ماوەی چەند کاتژمێرێکدا شوێنکەوتوانی

فەتحوڵا گوڵەن، کە بیرمەندەکی ئیسلامیە کە ئەردەگان تا ساڵی ٢٠١٣ دەزی هاوبەشی لەگەڵیدا هەبوو، بە ڕەکخستنی هەواڵی کودەتاکە تەمەتباری کرد.
هەندێک لە شوێنکەوتوانی گوڵەن لەنێو ئەو کەسانەدا بوون کە بەشدارییان کردووە، بەڵام تا ئێستا حکومەتی تورکیا بە فەرمی نەیتوانیوە بەڵگەی تەواوگلانی گوڵەن بە دەسەڵاتدارانی ئەمریکا بخاتەڕوو. دژایەتی فەتحوڵا گوڵەن و ناڕازایی لە بزووتنەوەکەی شتێکە؛ بەڵام ناوزەدکردنی بە گروپێکی تیرۆریستی لە ئاستی داعش یان قاعیدە شتێکیترە.
زۆر پرسیار هەن کە ئاماژە بە بەشداربوون و تاوانباری خەڵکیتریش دەکەن. زۆرێک لە بەرپرسە باڵا سەربازییە بەشداربووەکان، شوێنکەوتووی گوڵەن نەبوون؛ لەڕاستیدا هەندێکیان زۆر لە پارتی دەسەڵاتدار(ئاکەپە)وە نزیکبوون.
هەروەها شوێنی ئەردەگان خۆی لە نێوان کاتژمێر 5ی ئێوارەدا کاتژمێر ١:٣٠ بەیانی ڕۆژی کودەتاکە نازانرێت و ئەردەگان خۆیشی باسینەکردوە کە لە کوێ بووە. بەڕاستی پەدەچێت ئەردەگان پێشوختە بەو هەواڵەی زانیبێت و تەنانەت ڕەنگە هانی دابێت بە ئەوەی بیکاتە بیانوو بە سەرکوتکردن. لە وڵاتێکی ئاساییدا ئەمە دەبێتە بابەتی لێکۆڵینەوەیەکی ڕۆژنامەوانی؛ بەڵام لە تورکیادا ڕۆژنامەنوسان تەنها قسەکانی ئەردەگان دووبارەدەکەنەوە.
بابەتگەلێکی دیکەی پێویست بە کودەتاکە لە ڕۆژنامەکانی تورکیا قەدەغەکراوە بریتین لەوەی کە بەرپرسیار بووە لە کوژرانی خەڵکی سڤیل لە ئێوارەی کودەتاکەدا. بەڵگەی حیکایەت ئامێز هەیە کە زۆرێک لە هاوڵاتیە مەدەنیە کوژراوەکان پەدەچێت بە شێوەیەکی هەڕەمەکی لە لایەن یەکەیەکی تایبەتەوە تەقەیان لێکرابێت کە لە ژێر فەرمانی پێکهاتەی سەربازی ئاساییدا نەبوون.
لەبەردا پرسیاری زۆر هەن لەسەر ڕەفتار و کردەوەکانی کەمپانیای ڕاوێژکاری بەرگری نودەوەتی(سادات)، کە هاوتایەکی تورکیە لەگەڵ سوپای پاسدارانی شۆڕشی ئیسلامی، کە هەندێک لە تورکەکان باسیان لێوە کردووە کە گوایە پێش هەواڵی کودەتاکە بە خزمەتکردنی ئەردەگان، مەشق و ڕاهێنانیان بە سوپایەکی نهێنی کردووە. دوای ئەوە، کردنی عەدنان تەنریڤەردی، سەرۆکی ڕەکخراوی سادات، بە ڕاوێژکاری سەربازی لەلایەن ئەردەگانەوە، پرسیار و گومانەکان زیاتر دەکەن.
تانریڤەردی لە کاتی کودەتا نەرمەکەی ساڵی ١٩٩٧ لەلایەن ئەرکانی گشتیی تورکیاوە لە کارەکەی دوورخرایەوە و پەدەچێت ئەویش لەو کاتەوە لەسەر چز بووبێت بە تەڕەسەندنەوە لە سیستەمی عەلمانیەت.

٤- ئەگەر (فیتە) [illegible] ([illegible]) یش هەیە؟
دژایەتی فەتحوڵا گولەن و نامۆزایی لە بزووتنەوەکەی شتێکە؛ بەڵام ناوزەدکردنی بە گروپێکی تیرۆریستی لە ئاستی داعش یان قاعیدە گەمژانەیە.
گەیینی ناوی (بزووتنەوەی خزمەت) لە لایەن ئەردەگانەوە بە ڕەکخراوی تیرۆری فەتحوڵا (فیتە) [illegible]. پاساوی ئەردەگان بە ئەو ناوزەدکردنە ئەوەیە کە ئەندامانی فیتە بەیعەت بە گولەن دەدەن و تەڕکی خەباخەیانەیان بە بەرژەوەندی و دەسەڵاتی خۆیان پێکهێناوە. ئەگەر وابێت، ئەوە چ جیاوازیەکی هەیە لەگەڵ شوێنکەوتوانی ئەردەگان؟
ئەگەر ناسانەدنی فیتە دروست و ڕەپەدراو بێت وەک گروپێکی تیرۆریستی، ئایا ئاماژەکردن بە ڕەکخراوی تیرۆریستی ئەردەگان(ئیتە)یش دروست و ڕەپەدراو نیە؟ ئەگەر وانیە، ئایا دوو پێوەری جیاواز یان فلتەرێکی سیاسی هەیە کە پێویستە هەموو ڕاپۆرتە تورکییەکان پیایدا تەپەڕن؟
فیتە – ڕەکخراوی تیرۆری فەتحوڵایی (Fethullahist Terror Organization (FETO
ئیتە – ڕەکخراوی تیرۆری ئەردەگانی (Erdoganist Terror Organization (ETO

٥- ئەگەر گولەن تیرۆریستە، بۆچی ئەردەگان هەتا پێش ساڵی 2013 کاری لەگەڵدا کردووە؟
کە باس لە تەڕ و فەلسەفەی ئایینی دەکرێت، جیاوازیەکی کەم لە نێوان گولەنی پێش ٢٠١٣ و گولەنی دوای ٢٠١٣دا هەیە. هەروەها جیاوازی لە نێوان ئەردەگانی پێش و دوای ٢٠١٣دا نییە. تاکە شتێک کە لە نێوان پێش و دوای ٢٠١٣دا جیاوازە، هاوپەیمانی سیاسی بوو. ئەردەگان پەداگری لەسەر ئەوە دەکات کە گولەن تیرۆریستێکی کارامەیە.
ئەگەر وایە و بەو پێیەی ئەستا گولەن هەمان ئەو پیاوەیە کە لە دەیەی یەکەمی دەسەڵاتی ئەردەگاندا بوو، بۆچی ئەردەگان ئەو هەموو ماوەیە ئەو هاوپەیمانیە توندوتۆڕی لەگەڵ گولەن هەبوو؟

٦- بۆچی ڕاپۆرت یان ڕووماڵکردن لەسەر هەرشەکانی پەکەکە قبوڵکراوە بەڵام لەسەر داعش نا؟
تورکیا ڕووبەڕووی تەحەددای هەردوو یاخیبووان، پەکەکە (پارتی

کرێکاری کوردستان) و گروپێ چەپەکانی وەک پارتی بەرەی ڕزگاریخوازی گەلی شۆڕشگێڕ (دی.ئێچ.کەی.پی-سی*)، وە هەروەها گروپێ ئیسلامیە تیرۆریستەکانی وەکو داعش.
سەیر لێوەدایە کە کاتێک پەکەکە یان گروپێ کوردییە پەراوێزخراوەکان هەرشدەکەن، هەواڵی ئەو هەرشە زۆر جار بە چەند ڕۆژێک لە تورکیادا دەبێت بە سەردێڕی(هەواڵەکان)، مانشێتەکانی ڕۆژنامەکان، لەگێڵ بەردەوامبوونی لێکۆڵینەوەکان لەو ڕووداوانەدا، هەمان شت بە (دی.ئێچ.پی.کەی.) یش ڕاستە کە لە ساڵی ٢٠١٣ دا هەرشیانکردە سەر باڵوێزخانەی ئەمریکا لە ئەنکەرە.
بەڵام کاتێک داعش هەرشدەکات، حکومەتی تورکیا بەاوکردنەوەی ئەو ڕاپەرتانە و لێکۆڵینەوە لەو هەرشانەی داعش قەدەغە دەکات.
ئایا هەکارێک هەیە کە حکومەتی تورکیا هەوڵی قەدەغەکردنی بەکارهێنانی ووشەی توندوتیژی ئیسلامییەکان دەدات بەڵام ڕێگە بدات کە ڕاپەرتەکانی توندوتیژی کورد زاڵ بن بەسەر مانشێتەکاندا؟
پارتی:(Revolutionary People’s Liberation Party/Front (DHKP-C بەرەی ڕزگاریخوازی گەلی شۆڕشگێڕ (دی.ئێچ.کەی.پی-سی)

٧- بەچی دەزگای هەواڵگریی تورکیا(میت) یارمەتی بەرەی نوسرە و داعشیاندا؟
لەم بارەیەوە بەڵگە حاشاهەڵنەگرەکان زۆرن کە هەم بەرەی نوسرە کە سەر بە قاعیدەیە لە سوریا، وە هەم داعشیش چەک و پشتیوانی و کەرەستەیان لە دەسەڵاتدارانی تورکیا وەرگرتووە.
کاتێک کە ڕۆژنامەنووسەکان ئەو چیرۆکەیان بەاوکردەوە و بابەتەکەیان وروژان وە بەڵگەی فۆتۆگرافییان پێشکەش کرد، وەڵامی ئەردەگان ئەوە بوو کە سەرنووسەری ئەو ڕۆژنامەیەی زیندانیکرد.
بەهەمان شێوە کاتێک سەربازە تورکەکانی سەر سنووری نێوان تورکیا و سوریا، بارەکی چەکیان بە ناو سوریا ڕاگرت، ئەردەگان فەرمانی دەستگیرکردنی بە سەربازەکان دەرکرد نەک بە قاچاخچییەکان.
سانسەرکردنی چیرۆکێک نایکاتە چیرۆکێکی درۆ یان هەواڵێکی درۆ؛ بەڵکو تەنها پرسیاری زیاتر دەوروژێنێت.

٨- ئایا یەکەیەکی مەرگی تورکیا لە پشت تیرۆرکانی پاریسەوە بوو؟
ساڵی ٢٠١٣ دا سێ چالاکوانی کورد لە ئۆفیسەکیان لە پاریس تیرۆرکران. هەرسێکیان ئەندامی پەکەکە بوون. لە کاتێکدا ئەمریکا و تورکیا پەکەکەیان وەک گرووپێکی تیرۆریستی پێلێن کردووە، ئا لەو کاتەدا تورکیا لە ئاستێکی باڵادا لە گفتوگۆی ئاشتی و دانوستاندا بوو لەگێڵ پەکەکەدا.

فەرەنسییەکان ئەمەر گونەییان دەستگیرکرد کە تەمەنی ٣٢ ساڵە و لە تەمەنی ٩ ساڵیدا گەیشتبووە فەرەنسا.
دوای کوشتنەکان، پەیوەندی تەلەفۆنی نێوان عومەر و هەواڵگرێکی سەر بە دەزگا هەواڵگرییەکەی تورکیا لەلایەن فەرەنسیەکانەوە پەزانرا کە دەیسەلمێنێت کە عومەر پەیوەندی بە دەزگای هەواڵگری تورکیاوە کردووە ، ئەمەش پرسیارێک دەوروژێنێت:
ئایا تورکیای ئێدامی ناتە تیرەرکردنی ئەپەزیسیۆنکانی لە پایتەختی هاوئێندامێکی ناتە ئەنجامداوە؟

٩- بەچی ئەردەگان زاواکەی خۆی کرد وەزیری نەوت ؟
بەرات ئەلبەیرەق، کە تەمەنی ٣٧ ساڵە و زاوای ئەردەگانە، لە ٢٤ی تشرینی دووەمی ٢٠١٥ بوو بە وەزیری وزەی تورکیا، ئایا باشترین و شایستەترین بوو؟ یان هەکاری تریش لە ئارادایە؟
بە لەبەرچاوگرتنی مەیلی ئەردەگان بە دانوستاندن لەسەر گرەبەستەکان یان دیەکانی وزە و دانیشتن لەگەڵ سەرکردەکانی وەک پوتین و مەسعوود بارزانی سەرکی دیفاکتۆی هەرەمی کوردستان بەبێ ئەوەی فەرمانبەرانی حکومی لە ژوورەکەدا هەبێت، ئایا دامەزراندنی ئەلبەیرەق ڕەگەزێک بوو بە ڕەکخستنی پارەی بەرتیل و هەشتنەوەی ئەو نهێنیانە لەناو خەزانەکەیدا؟
یان لە کاتەکدا ئەردەگان کە لە ساتی توڕەیی پارانەیا یان گوماندا هاوپەیمانەکانی پەشووی لە پەستی سەرکردایەتی لە پارتە سیاسییەکەیدا دەردەکات، ئایا ڕەگە خەشدەکات بە ئێندامانی خەزانەکەی وەرگرتنی پەستەکانیان؟ ئەگەر وایە، ئایا ئەگەری هەیە کە ئەلبەیرەق سەرەک وەزیرانی چاوەڕوانکراو بێت؟ ئایا تورکیا دەبێتە کەمارەکی بەماوەیی وەک حافز ئەسەدی سوریا و وەک ئەوەی کە حوسنی موبارەکی سەرەکی پەشووی میسر دەیویست؟

١٠- ئایا دەتوانین باسی (هاوکار)هاوڕەکانی ئەردەگان بکەین؟
هاوڕەکانی ئەردەگان مایەی فزول یان جەگەی پرسیارن.
لەوانەیە ئەردەگان لەسەر فەرشی سوور پەشوازی هاوڕەکانی بکات، بەڵام بە زەربەی کەسانی دیکە، ئەوان تەنها "دوژمن"ن.
یەکەم: یاسین قازی، بازرگانێکی سعودیە کە وەزارەتی گەنجینەی ئەمریکا تا ساڵی ٢٠١٤ بە پەیوەندی بە ئوسامە بن لادن، سەرەکی ئەلقاعیدە، دەستنیشانی کردبوو، کەچی ئەردەگان دەیگووت: "من بەڕێز قازی دەناسم. من باوەڕم پێی هەیە وەک چۆن باوەڕم بە خۆم هەیە. مەحاڵە بەڕێز قازی پەیوەندی لەگەڵ ڕەکخراوەکی تیرەریستی هەبێت، یان پشتگیری لە ڕەکخراوەکی تیرەریستی بکات."

بە وەلانانی مشتومە لەسەر قازی، ڕەنگە شایانی ئەوە بێت کە بزانین ئەردەگان چۆن لە سەرتاوە ئەوی ناسی و سروشتی پێوەندی نێوانیان چیە و چۆنە. ئەو پرسیارانە دوو هێندە زیاترن کاتێک دێتە سەر پێوەندیی بیلاڵی کوڕی ئەردەگان لەگەڵ قازی لەو کاتانەدا کە سزا نەودەوەتیەکان لەسەر قازی هەشتا کارا بوون. بەڵام ئەوە تەنها مشتێکە لە خرواری ئەو جۆرە پێوەندیانە.
گوێبدین حیکمەتیار لە خراپترین کارەکتەرەکانی ئەفغانستانە کە لە سەردەمی خەباتی سەرتایی موجاهیدەکاندا وەک تاکە سەرکردەی جەنگی ئەفغانی ناوبانگێکی پەیدا کرد کە لە هیچ شوێنێکدا دژی سۆڤیەت سەرکەوتنی بەدەست نەهێناوە. بەڵکو لەجیاتی شەڕ دژی سۆڤیەت، تەنها هەرشی دەکردە سەر هەر ئەکابەرێکی ئەفغانی کە لە لوتکەدا بوو.
ئەوە حیکمەتیار بوو کە لە ساڵی ١٩٩٢ دوای کشانەوەی سۆڤیەت شەڕی ناوخۆی دەستپێکرد. لەم ساڵانەی دواییدا هاوپەیمانی لەگەڵ تاڵیبان و قاعیدە و ئەردەگان(لەم قیدیۆیەدا ئەردەگان لەگەڵ ئەو سەرۆک چەتە(لەردی شەڕ) گەنجەدا دەردەکەوێت) کردووە.
چۆن ئەردەگان چاوی بە حیکمەتیار کەوت و ئەوی ناسی، تەنانەت لەو کاتەیشدا کە تورکیا بە تیرەریست ناوی بردووە؟
بەگومان خالید میشعەل (توندەوترین سەرکردەی حەماس)، و عەلی خامنەیی ڕەبەری باڵای ئێران، ئنجا گرەبەستە بازرگانییە کەسییەکانی لەگەڵ قلادیمێر پوتین دیسانەوە بەشکن لەو پێوەندیانە.
بە کورتی پەدچێت ئەردەگان کەمەک هاوڕێی هەبێت کە جیاوازی ڕیشەییان هەیە لەگەڵ هەر سەرکردەیەکی ئاسایی ناتە.
کێی دەستی بەم پێوەندیانە پێکرد؟ چۆن ئەو جۆرە هاوڕێیەتییانە پەرەیان سەند؟ ئایا پێوەندییەکە پێوەندی سیاسییە، بازرگانییە یان هەردووکیان؟

١١- چ(دییە) گرەبەستەکتان لەگەڵ پوتین کردووە؟
ساڵێک لەمەوبەر پێوەندییەکانی ڕوسیا و تورکیا لە نزمترین ئاستدا بوو لەدوای جەنگی ساردەوە، بەڵام دوای کەبوونەوەی مانگی ئاب، هەردوو سەرکردە بەیاریاندا ئەو ڕق و کینەیە بنەژن. دوابەدوای ئەوە ڕەکەکەوتنی ڕاکەشانی بەری و وتووێژ لەسەر کێنی سیستمی مووشەکی ڕووسی لەلایەن تورکیاوە بەڕەوچوو.
ئایا هەر ئەمەندەیە یان شتی زیاتر هەن؟
ئایا ئەردەگان باسی لە ئەگەری ڕەکەوتن لەسەر دروستکردنی بنکەیەکی سەربازی ڕووسی لەگەڵ پوتین کردووە، بە نموونە لە شاری مەرسین لە تورکیا؟ لە کاتێکدا ڕەنگە ئەمە شتێکی دوور بێت و ڕوودانی ئاسان

نەبەت، بەڵام ئایا پوتین پێشنیازی ئەوەی کردووە کە بە شێوەیەکی تاکتیکی چەکی ئەتۆمی ڕووسی لە سەر خاکی تورکیا دابنێت؟
لەسەر ئاستی کەسی ئەردەگان خۆیدا، ئایا ئەردەگان هیچ پارێیەکی لە بانکەکانی ڕووسیا هەیە؟ ئایا ئەو سەروەت و سامانانە هی ئەردەگان خۆیەتی یان هی تورکیایە؟
ئایا کاریگەری دەستاگەیشتنی ڕووسیا بەو پارانە ڕێی هەبووە لە مامەڵەکردن دەربارەی ڕەکەوتنەکانی لەگەڵ ئەردەگان؟

١٢- بۆچی دادگا داخستنی ئاکەپەی لە ساڵی ٢٠٠٨دا ڕەتکردەوە؟
دادگای دەستووری تورکیا لە ساڵی ٢٠٠٨دا سزاکانی دژی پارتی داد و گەشەپێدان(ئاکەپە)، پارتەکەی ئەردەگانی، تاوتوێ کرد کە ڕەنگە ببوایە هەی هەڕەشاندنەوەی ئەو پارتە. بەڵام گەیینی دادوەرێک لە دوا ساتدا هەکاری مانەوەی ئاکەپە بوو وەکو حیزبێک.
زۆرێک لە تورکەکان باس لەوە دەکەن کە چۆن بازرگانێک(بزنسمانێک) کە ماوەیەکی زۆربوو لەلایەن ئەردەگانەوە ڕاوەدوونرا بوو، تەنها پێش دەنگدانەکە پارەی خستە ناو ئەکاونتی ئەو دادوەرەوە.

بەڵاستی ئەو ڕەژە چی ڕوویدا؟
ئایا پارە، دەستکە یان بەیارەکەی گەیی؟ ئەگەر وایە بۆچی؟ وە ئایا بۆچی ئەردەگان دواتر نەیهەشت دەسەڵاتدارانی تورکیا لەپێچینەوە لە کارەکانی ڕابردووی ئەو بازرگانە بکەن؟
پرسیارکردنەکە وەک وەڵامدانەوەکەی نییە. دیموکراسییەتی تەندروست پێویستی بە پرەس و چاپەمەنییەکی تەندروست هەیە. بەڵام پێچەوانەی ئەمە لە تورکیادا دەگوزەرێت کە ڕەنگدانەوەی خراپی هەیە لەسەر ئازادی ڕۆژنامەگەریی تورکیا بەشێوەیەک کە ئەو پرسە گرنگانەی پێیوەندیدارن بە گەندەڵی، ئاسایش و ئابووریەوە، بڤە و یاساغن.
بەگومان ئەگەر هیچ شتێک لە ئارادا نیە کە ترسی شاردنەوەی هەبێت، بۆچی نابێت ڕەگە بە ڕۆژنامەنووسانی تورکیا بدرێت لەکەینەوە لەم پرسانە و زۆر شتی تر بکەن؟
دکتەر مایکل ڕوبین بیرمەند و ئەندامی باڵا لە پێمانگای ئەمریکی ئینتەرپرایز. ئەو بەرپرسێکی پێشووی پنتاگۆنە و بوارە سەرکییەکانی توژینەوەکانی و شارەزاییەکانی بریتین لە ڕەژەهەڵاتی ناوەڕاست، بە تایبەتی ئێرانی دوای شۆڕش و یەمەن و هەردوو عێراقی پێش جەنگ و دوای جەنگ، تورکیا، هەروەها پێش ١١ی سێپتەمبەر کاتێکی لەگەڵ تایبەتی بەسەر بردووە. بە ماوەی زیاتر لە دە ساڵ لە دەریادا وانەکانی سەبارەت بە ململانێکانی قۆچی ئەفریقا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و کولتوور و تیرەر وتەوە، بە یەکەکانی هێزی

دەریایی و دەریایی ئەمریکا کە جەگیرکراون.
دکتەر ڤوبین نووسەر و هاوسەرنووسەری چەندین کتێبە کە بەدواداچوون بە دیپلۆماسی، مەژووی ئێران، کولتووری عەرەبی، دیراساتی کورد و سیاسەتی شیعە دەکەن، لەوانە "حەوت پایە: بنەاستی چی دەبێتە هۆی ناسەقامگیری لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا؟" (چاپخانەی ئەی.ئی. ئای، ٢٠١٩)؛ "سەرهەڵدانی کوردستان" (چاپخانەی ئەی.ئی. ئای ، ٢٠١٦)؛ "سەماکردن لەگەڵ شەیتان: مەترسییەکانی بەشداریکردنی ژنەمە سەرکوتکەرەکان" (کتێبی بەریککەوتن، ٢٠١٤)؛ و "ئێرانی ئەبەدی: بەردەوامی و ئاژاوە" (پاگریف، ٢٠٠٥).

دکتەر ڤوبین خاوەنی دکترا و ماجستێرە لە مەژوودا لە زانکۆی یەیە، هەروەها خاوەنی بەوانامەی بەکالۆریۆس لە بایۆلۆجیدا.

ناساندن/ (٧) نامیلکە، شیعر و چیرۆک و ئەپۆرێت و شانە بە مندالان.. ئەرسەلان حەسەن

هەگبەیەکی پڕ
(٧) نامیلکە، شیعر و چیرۆک و ئەپۆرێت بە منداڵان، هەگبەیەکی پڕی مامۆستا (زارا ئەحمەد جاف)ە بە منداڵانی نووسیووە و دیارە نووسین بە منداڵان لە هەر بوارێکدا هەستیارە و پێویستە نووسەر کەمێک بنەماو مەرج ڕەچاو بکات تا نووسینەکەی بەدەی منداڵان بێت و منداڵان بتوانن سوودی لێوەربگرن و لە ئاست خواست و ویستیاندا بێت، چونکە دەمێکە گووتوویانە منداڵ لەم تەمەنەدا پێی کاغەزێکی سپی پاکوبێگەردەو چتبووە و چەنتبووە دەتوانی لە سەری بنووسی و هەر منداڵیش بە خۆی باشترین خووەنەر و ڕەخنەگری ئەو بەرهەمانەیە بێ دەنووسرێن.

(٧) نامیلکە، شیعر، چیرۆک و ئەپۆرێت و شانە بە منداڵان، کەمێک بەرهەمێکی مامۆستای نووسەر (زارا ئەحمەد جاف)ە و لە ماوەی ئەزموونی تەمەنی نووسەری بە منداڵان نووسیوونی، کە دەتوانین بڵێین مامۆستا زارا لە زۆربەی بوارەکانی منداڵان قەڵەمی تاوداوە

و بەرهەمی قەرەمەکەی ئەم هەگبە پڕە.
هەگبە پڕەکەی مامەستا زارا بریتیە لە سێ کەمەرە و کەمەرەی یەکەم بریتیە لە (٣) نامیلکەی شیعری و کەمەرەی دووەمیش لە (٣) کەمەرە چیرۆک و کەمەرەی سێیەم کە نامیلکەیەکە، بریتیە لە ئەپەرەت و شانەیی بە منداڵان و (ئەمین محەمەد)ی نووسەری بواری منداڵان دوو پەشکی جیاوازی بە هەر دوو کەمەرەی (شیعر و چیرۆک)ەکان نووسیووە.

شیعر بە منداڵان
(٣) نامیلکەی یەکەمی ئەم هەگبەیە تایبەتە بەشیعر بەناوەکانی (ورچەکەی هاوەم، کەشتی، بەچووە فیل). هەر سێ نامیلکەکە بریتیە لە (٧٠) شیعر بە منداڵان.
بەگومان دەزانین شیعر پانتاییەکی زۆری لەبواری نووسین بە منداڵان بەخەی گرتووەو گومانیشی تەدانییە دەبەت شیعر نووسین بە منداڵان بە زمانەکی پاراو، ڕەوان و لە ئاست خواست و ئارەزوو و ویستی منداڵاندا بەت و زادەی ژینگەو دەوروبەر بەت و منداڵ بەرەو خەیاڵ و بیرکردنەوە بەرەت و بتوانە بە ئاسانی بیانخووەنتەوە و ئەزبەریان بکات، بەئەوەی هەناسە سواری بەت یان کاتەک بەیان دەخووەندرەتەوە بە پەرەشەوە گوەی لە بگرن، بەئەوەی هەست بە بەزاری و بە تاقەتی بکەن..، چونکە شیعر کاریگەریی بەرچاوی بە سەر کەسایەتی، ژیان و داهاتووی منداڵەوە هەیە.

چیرۆک بە منداڵان
(٣) نامیلکەی دووەمی ئەم هەگبەیە تایبەتە بە چیرۆک و سەرجەمیان (٣١) چیرۆکن. چیرۆک، بە باشترین ڕەگاو سەرەشق بوون بە بیرکردنەوەی منداڵ دانراوە. منداڵ بەهەی چیرۆکەوە ئاشنای فەرهەنگە کەمەایەتییەکان و ئاگاداری جیهانی دەوروبەری دەبەت و دەرک بەواقیعییەتەکان دەکات. خووەندنەوەی چیرۆک بە منداڵ پەش نووستن، یاریدەدەری منداڵەو ڕەی گرینگی لە ڕەشنبیری و زیرەکی و کرانەوەی مەشک و ئاسوودەیی دەروونی منداڵدا هەیەو ئەگەر دیقەتیش بدەین دەبینین زۆر لەمەژە ژنی کورد کەرپەکەی بە لایلایەو گەلانەوەی حیکایەت و سەربوورەی خەش خەواندووە.

ئەپەرەت و شانەیی بە منداڵان
ئەپەرەت و شانەیی بە منداڵان، نامیلکەی سێیەمە لە سێ کەمەرە (٧) نامیلکەکەی مامەستا زارا و کەمەرەک ئەپەرەت و تەکستی شانەیی بە منداڵانی تەدایە. ئەم نامیلکەیە ناوی (بووکەکان)ەو ناوی ئەمیش وەک هەموو نامیلکەکانی تر، لە ناوی یەکەک لە دەقەکانی دووتووەی

بەرگەکەیان هاتووە، دیارە ئەزموون سەلماندوویەتی پەروەردەکردن بە بووکەڵە، کاریگەری زەر و بەردەوامی لە سەر مەشکی منداڵ هەیە، چونکە بووکەڵە بە زەری سەرنجی منداڵ بەخەی کەش دەکات و چیرەکی نمایش، کاریگەری قووە و بەردەوام لە سەر مەشکیدا دەنێت.
ئەگەر ئاوەڵک لەبواری نووسینی منداڵان بدەینەوە، دەبینین ئەپەرەت و تەکستی شانەیی و ڕەمانی تایبەت بەمنداڵان زەر کەمە و نووسەران کەمتر ئاوەییان لەم بوارە داوەتەوە و ئەمەش بەو مانایە نییە کە نەک ئەپەرەت یان تەکستی شانەیی و ڕەمان کەمە، بەڵکو هەوڵکانیش کەمن. ئەرستە دەڵێت: "شانە هونەرەکی شانەییە کە زیاتر لەهەموو هونەرەکان مرۆڤی سەرسامی خەی کردووەو کاتەک مرۆڤکان کەدەبنەوە بە سەیرکردنی شانەیەک، لەخەوە پەیوەندییان بە پاڕەوانەکانی بە دروست دەبەت و چەن کارەکتەرەکان لە سەر شانە بەگژ ناخەشییەکانی چارەنووسدا دەچنەوە، بینەرانیش گیردەی شەی دەروونی دەبن". کەوایە دەبەت نووسەران زەرتر ئاوە لەم بوارە بدەنەوە و هەوڵکانیان زیاتر چەبکەنەوە تا بتوانن خزمەتەکی باش بە منداڵان بکەن.

وەنەکانی ئەم هەگبەیە

پەیوەندی دەق و وەنە لە ئەدەبی منداڵاندا پەیوەندییەکی تایبەتە و هەندەک جار وەنە ناوونیەکانی دەقەکە ڕووندکاتەوە. بەیە کاتەک وەنەکەش وەنە بە چیرەکەک یان شیعرەک یان هەر دەقەک دەکەشت، پەویستە زەر بەوردی و باش لە دەقەکە ڕامابەت ئەوجا وەنەکە بکەشت، چونکە ئەگەر وەنەکە زادەی دەقەکە نەبەت یان لەگەڵ دەقەکە نەیەتەوە، هاوسەنگی نەوان خەی و دەقەکە لاسەنگ دەکات و دوور نییە سەر لە منداڵ تەک بدات یان بشوەنەت. لەم بارەمانەشدا، هەر بابەتەک وەنەی تایبەت بەخەی هەیە و بە جوانی و سەردەمیانە وەنەکان کەشراوون، کە بەگومان چەژو جوانی تایبەت بە منداڵان دەدەن.

٧ نامیلکە
شیعر و چیرۆک و ئۆپەریت و شانۆیی
بۆ منداڵان
*چەندین شیعری جوان و شیرین و چیرۆکی پەند ئامێزی پەروەردەیی و دەقی شیعری ئۆپەریت.
*منداڵان فێری خۆشەویستی و بەیەکەوە ژیان و هاوکاری دەکەن.
ژارا ئەحمەد جاف
چاپی یەکەم / ٢٠٢١

کەشتی
شیعر بۆ منداڵان
بێچووە فیل
شیعر بۆ منداڵان
پشتبەستی لەقلەقەکان
چیرۆک بۆ منداڵان
وریەکەی هاوڕێم
شیعر بۆ منداڵان
بێچووە مراوییە لە ناو ئاترسن
چیرۆک بۆ منداڵان
پشیلەکەی لاس
چیرۆک بۆ منداڵان
بۆکەلەکان
ئۆپەریت و شانۆیی
بۆ منداڵان

ئەمریان هەڕەشەیان تاند.. ڕەسوڵ بەختیار

نازانم چ ناوێکی لە دەنێن چیرۆک یان یاداشت یاخود سەر بوردە، بەڵام ژیانی گەنجێکی تەمەن 10-15 ساڵە لەهەشتاکانی سەدەی رابردوو بەو شێوەیە بوو.
،ئەمە لەسەرتاوە هەڕەشەتاوین، باوک و باپیرانمان باسیان لێکورد دەکرد، ئەمەی منداڵ گەمان دەگرت بەتاسەوە گومان لەشیعرە کوردییەکان دەگرت کاتێک باسیان لێکوردایەتی دەکرد، خەممان دەخوارد کاتێک یەکێک بەوای بەو دەزە نەبوو، کاتێک تەمەنم 10-15 ساڵان بوو، بەشداریمان لەو خۆپیشاندانە دەکرد، کە گەنچە خوێن گەرمەکانی زانکۆ لەشقامەکانی هەولێر سروودی ئەی ڕقیبیان دەگوتەوە، ئای چەند شاگەشکە دەبووین، کاتێک بەعس بەو هەموو توند و تیژییەی هەترشی لەو سروودە دەچوو، لەوەش گەڕێ کاتێک خۆپیشاندەران دەکەوتنە نێو کەڵانەکان دایک و خوشکان چەن بەهەلهەلەوە دەهاتنە نێو کەڵان هاواریان دەکرد بژی پێشمەرگە …بژی کوردستان، …ئەوانەی بەواشیان پێ نەبوو، بەمەلوولییەوە لەلایەک دەوەستان و سەریان دەلەقاند، دەیانزانی هەر یەک لەو مەرد منداڵ و گەنجانە لەلایەن بەعس بگیرێن، بەگومان لەسدارە دەدرێن.
چەند مەزن لام چەند گەنجێک هەیانکوتایە سەر بانی قوتابخانەی رووناکی کچان و ئاڵای عەراقیان دابەزاند و دواتر سووتاندیان، لەبیرم ناچێ، چەن ئەمنەکان تەقەیان دەکرد، باشبوو کەس نەکوژرا، کاتێک گەیشتینە جادەی سەرکی رووناکی – ئیسکان، خۆپیشاندەرەکان هەرشیان کردە سەر پاسێکی -ئامانیەکی- مەسحە و سووتاندیان چەند دەمان پەخشبوو، گرنگ ئەوەیە زیانێک بەحکومەت بگەیەنین، تەقەی ئەمن و پۆلیس زیاتر بوو، هەر یەک بەلایەکدا پەرتەی کرد، کەوتنە ناو کەڵانان.
گومان لەئەزگەی سەرەوە – کورد- دەگرت، چەند پێی شاگەشکە دەبووین، چەن باسی ئەو خۆپیشاندانەی دەکرد..بەبەرگری و بەرەنگاربوونەوەی نەتەوەیەک هاواری دەکرد و دەیگوت: ئەوتا کوان و کچانی کورد.
سەیرە کاتێک پۆلیس و ئەمنەکان بدوای پێشمەرگە دەگەڕان لەناو شارە

پەیەوی گرتنی -کمل اربعین- چل کەسیان سواری دەستگیر دەکرد، بەبێ ئەوەی هیچ شتێکی لێ بپرسن، ئەو گەنجانەی دەخرانە نەو ئەو پاسەوە وەک ئەوەی بچنە سەیران تا سەرا گەرانیان دەگوت، نەماندەزانی ئەوان گیراون، ئەوکاتە ئاگادار دەبوونەوە، ئەوان گیراون، کە خەیان لەنەو تەلەبەندا دەبینیەوە، درەنگ لەسەعات 9ی شەو پەیانگوتین ریزبن، کاتێک گەیشتە من پێیگوتم : ناوت چییە، منیش گوتم ناوم رەسووڵ عەزیز-ە

- باشە جارێکی دیکە نامەوە چەوچاوت ببینمەوە، رووخسارت بە پەشمەرگە دەچێ.
(سەیری وێنەیەکی دەکرد) بەڵام ئەوە تەمەنی لەتە گەورەترە، دەموچاوت بەو پەشمەرگەیە دەچێ، بەڵام ئەو تەمەنی زۆر لەتە؟گەورەترە، بەڵێ جارێکی دیکە نەتبینمەوە.
لەبیرمە کاتێک پەشمەرگە لەو پەڵەی هەزدا بوو، لەدرەنگانی شەو دەهاتنە ناو شار وەک گەڵەکەکان باداوە و مەنتکاوە و 92، چەند دەمان پەخشبوو، ئەوکاتەی چوونە ناو مزگەوت سروودی ئەی رەقیب و ئ یان ئەی شەهیدان.- لە بەندگەیی مزگەوتەکان پەخش دەکرد، ئەمەی گەنج و هەرزکار بامان زیاتر دەبوو.
ئەمە بەشی یەکەمە، لەوانەشە دوا بەش بێ، لەبارەی چۆنیەتی هەڵخەڵەتاندنی هەرزەکان و گەنجی کورد لەسامانی هەشتاکانی سەدەی رابردوو.

تەکست و پەراوێز.. نەژاد عزیز سورمە

یەکێك لەو توندڕەوانەی فەرهەنگ و چاندی کوردی تەکەوتووە ، بە پاشدانی واقیع و شوێنهەڵگریی لەکدانەوە و ڕوانینی مەدی خواستراوە ؛ کە لە واقیعەکی نامەدا سەرچاوەیان گرتووە..
ئەمە وایکردووە کاردانەوەی بزاوتی نووسین بەگشتی و کاری ڕۆژنامەنووسی بەتایبەتی زۆرجار بەکەناری پرسەکاندا بەڕوە بێ و

ئەو دیوەی نەبینێ پێویستە بیبینێ..
لە نێوان خوێندنەوەی واقیع و خواستنی واقیعێکی خوێندراوەی نامێ بەدیدی تر، کە دەرهاوردەکانی زادەی پەروەردە و لێوانینی کێمەگەیەکی جیاوازە و بێ کێمەگەیەکی داخراوی وەك کێمەگەی ئێمە لە جێوەێی (مراوحة) زیاتری بەرهەم نەهێناوە ، کە نە زەینێوونی و نە پێشزانی تێدا بەدی ناکرێ.
تێ تەماشا! هەموو ئەو هەستانەوە و دابێانان لە چەقبەستووی رێژگارێکی دیاریکراو کە دراونەتە پاڵ ئەو زاتانەی خزمەتی مرۆڤایەتییان کردووە ، لە چەق و ناوەندی واقیعی خۆیانەوە دەستیان پێکردووە و بەچاوی واقیعخوێنی لە کێمەگەی خۆیان ێوانیوە و پرس و کێشەکانیان داوەتە بەر شەوقی ێوناهی و لێی خوردبوونەتەوە و هێزی بینینی ئایندەیان تێدا ورووژاوە ، چونکە واقیعی خۆیان خوێندێتەوە ، نەك کولتووری واقیعێکی دیکەی نامۆیان بە نابەەدی بێ داشتبێتەوە.. ئەمە لەژێر هەر ناوێك و بەهەر نیازێك بێ ێێ پێ هەەکردن و دوورکەوتنەوەیە لەو هزر و دیتنانەی زێرجار بەشێوەیەك لە شێوەکان لەزەینی میللی و خەێکی جادە دەیانبیستین و حسابێکیان بێ ناکەین.. ئەو لە گرێژنەچوونەش بەهیچ نایەتەوە جێ ئەگەر پشتیوانی خوێندنەوە و خۆپێگەیاندن و ئەزموونی تاقیکراوەی لەگەێدا نەبێت.
ئەو هەوێانەیش کە لە خوێندنەوەی واقیعێکی جیاوازەوە سەرچاوە دەگرن بێهوودە دەبن ئەگەر دەقەبەری واقیعی خۆمان نەکرێن ، کە سەرەنجام چەندی بێێین ئەوسەری تونێمان لێ دەرناکەوێ..

چاوخشاندنێك بە کێنسیێتی "شێهرام نازری" لە کێنفرانسی نێودەوێەتی ژینێسایدی کوردی فەیلی

مێنسوور جیهانی ـ

“حەمیدەزا عاتفی” ڕۆژنامەنووس و ئەندامی لۆژنەی بەڕێوەبەرایەتی بنکەی توێژەرانی مێسیقای ئێران لە وتارێکدا بە ناوی “دەردێک بەرانبەر بە هەزاران دەرمان”، چاوی خشاندووە بە کێنسێتی مامێستا “شەهرام نازری” لە کێنفێانسی زانستی نێودەوڵەتی ژینۆسایدی کوردی فەیلی کە لە شاری هەولێر بەڕێوەچوو.

یەکەمین کێنفێانسی زانستی نێودەوڵەتی بە بۆنەی چل و سێیەمین ساڵیادی ژینۆسایدی Genocide گەلی کوردستان بە ناونیشانی “ژینۆسایدی کوردی فەیلی” بە ئامادەبوون و ئاخاوتنی کەسایەتییە بەرچاوە سیاسی و زانستییەکانی هەرێمی کوردستان و وڵاتانی جێراوجێر، بە هەوڵی زانکۆکانی سەلاحەدینی هەولێر، دهۆک و سێران و هەروەها بە دەنگی گێرانیبێژی ناوداری کورد مامێستا “شەهرام نازری” بە هاوڕێیەتی لەگەڵ گروپی موزیکی “سانیار” بە سەرپەرەستی موزیکزانی بەئێزموونی کورد “فەرید ئیلهامی” لە ڕۆژانی ٢ تا 5ی مایی ٢٠٢٣ لە هۆڵی “سەعد ئەبدوڵا” لە شاری هەولێر پێتەختی هەرێمی کوردستان بەڕێوەچوو.

لەم کێنفێانسە زانستییەدا، نوێنەری ناوەندە جێراوجێرەکان، بەرپرسانی باڵای سیاسی و کەلتووری هەرێمی کوردستان و وڵاتانی جێراوجێر تیایدا ئامادەبوون و سەبارەت بەم کارەساتە دێتەزێنە و کێمەوێژی دێندانەی هەشتاکانی زایینی هاتنە ئاخاوتن کە وێرانبوونی سەدان گوندی کوردستان و هەروەها شەهیدبوونی دەیان هەزار کەس لە مرۆڤە بێتاوانەکانی لێکەوتەوە و لە کێتایی قسەکانیاندا ئەو ڕووداو دێتەزێنەیان مەحکووم دەکرد.

بەڕێوەچوونی ئەم جێرە بەرنامانە کە لە ئاستی نێودەوڵەتیدا بەڕێوەدەچێت، کاریگەری بەرچاو و هەرمانی لە ڕوونکردنەوەی زەینی بیرە گشتییەکانی خەڵکی جیهان دادەنێت و باشترین کار و شێوازێکی شارستانییە بێ ئەوەی کە ئەم جێرە کارەساتە دێتەزێنانە دووبارە نەبنەوە.

بێگومان تەنیا بە گەشەکردنی کەلتوور و بردنەسەرێی ئاستی زانستە مرۆییەکانە کە دەتوانین بەردەوام هیوامان بە ئاسایش و پێشکەوتوویی گەلەکەمان بێت و بەرپرسانی کەلتووری هەرێمی کوردستان بە باشی هەستیان بەم کارە گرینگە کردووە کە هیچ هێزێک بەرزتر لە هێزی کەلتوور نییە وەکوو ژێرخانێکی بنەڕەتی بێ گەشەکردنی و بەرەوپێشچوون لە هەموو کۆمەکە گرینگەکانی حکومەانی لەوانە؛ ئابووری، سیاسەت و زانستە کۆمەڵایەتییەکانی دیکە.

بەلام لە تەنیشت بەوەچوونی ئەم کەنفەانسە گرینگەدا، ووداوێکی بەنرخ و سرنجڕاکێش هاتە ئاراوە کە جێی ڕامانە و ئەویش بەوەچوونی مۆسیقای کوردی بوو لە لایەن گرووپی موزیکی "سانیار" بە سەرپەرەستی "فەرید ئیلهامی" و بە دەنگی هەرمانی مامۆستا "شەهرام نازری".

"شەهرام نازری" بڕگومان، یەکێک لە ڕوخسارە هەرمانەکانی مۆسیقای کوردی دێتە ئەژمار و پێگەیەکی تایبەتی لە ناو خەڵکانی بەشە جۆراوجەرەکانی کوردستاندا هەیە.

شارەزاییەکی ئەوتۆی لە مۆسیقای ئێران هەیە، بیرکردنەوە، خوێندنەوە و ئاگاداریەکی باشی لە شیعر و ئەدەبی فارسی هەیە و هەروەها ئەزموونی هاوکاری لەگەڵ موزیکزانانی گەورە و بەرجەستەی ئێرانیدا هەیە و بەرهەمی هەرمان و مەقامی بۆونەی لە ئاستی نەتەوەیی و دەرەوەی ئێراندا بۆاوکردۆتەوە و کاریگەری بەرچاویی داناوە و جێی پەنجەی بەم هونەرە ۆەسەنەوە دیارە. هەمووی ئەم کارانە نازری گەیاندۆتە لووتکەیەک کە بۆتە شانازی هەموو ئێرانییەک و هەمووی ئەمانە وەکوو کانیاوێکی بۆونە، بنچینەی ئەم نەمامە جوانە لە داوێنی نەتەوەی کێنی کورد پەروەردە بووە و بەسەر ئاسمانی کەلتوور و هونەری کوردستان باڵی کێشاوە.

نازری وەکوو کانزایەکی هونەری بە هەر دوو زمانی کوردی و فارسی بەرهەمی درەوشاوە و بەوپەڕی جوانی و ئاست بەرزی خوێقاندووە و ئەوە گەورەترین و نایابترین تایبەتمەندی هونەری ئەم هونەرمەندە بەرچاوەی سەردەمی ئێمەیە.

لێهاتوویی جوان و خوێقێنەری نازری لە ئاوازدانان و سازکردنی مێلۆدی و تەنانەت ژەنیاریی، یەکێکی دیکە لە تایبەتمەندییەکانی ئەم گۆرانیبێژە ناودارەیە.

بێجگە لە تەواوی ئەم تایبەتمەندییە هونەریانە کە تا ڕادەیەکی کەم ئاماژەن پێکردن؛ کەسایەتی هونەری نازری کەسایەتییەکی تەواوکەر و هەمە لایەنەیە و بە لەبەرچاوگرتنی چەندین دەیە چالاکی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی و زەیینی وریا و سروشتی ڕخنەگرانەی کە هەیەتی لە تێکەڵاوکردنی شیعر و مۆسیقا، وردبینییەکی زۆر ژیرانە، ڕازاندنەوە و جوانکردنی مێلۆدی و هەروەها لە چاککردن و چنینی پارچە موزیکەکان، شارەزاییەکی بۆونەی هەیە.

وەکوو نووسەری ئەم وتارە، بەختەوەرم و لە هەندێک هاوکارییەکانی

نازری لەگەڵ ئاوازدانەرە بەناوبانگەکاندا لە نزیکەوە ئامادەبووم و بەم بۆنەیەوە لە دەربڕینی زۆر ورد و مامۆستایانەی نازری بە باشی ئاگادارم.

ئەم دەسپێکە کورتە ئاماژە بەم خاڵە بوو کە هەڵبژاردنی پارچە مۆسیقای "زامی دەرد" بۆ پێشکەش کردن لە کۆنفرانسی زانستی نێودەوڵەتی ژینۆسایدی کوردی فەیلی، بەو پەڕی مامۆستاییەوە دەستنیشان کراوە. بە پێی ئەو زانیارییانەی کە بە دەستمان گەیشتووە، پلانی بەڵێوەچوونی مۆسیقای کۆنفرانس لە ماوەیەکی زۆر کەمدا مسۆگر بووە و پێشکەش کردنی پارچە مۆسیقایەک لە لایەنی هاوچەشنی و پەیوەندی کە لە بنەڕەتدا وەکوو ئەوە دەچێت کە بۆ ئەم بۆنەیە سازکراوە و مۆسیقای بۆ دابەشکراوە، جێگای ڕێز و پێزانینە. لە هەمان کاتدا، هەڵبژاردن و پێشکەش کردنی ئەم پارچە مۆسیقایە شاکارێکی بۆخەوش دێتە ئەژمار.

پارچە مۆسیقای "زامی دەرد" بە ئاوازدانەری "شەهرام نازری" بە پێی مەقامی "مەجنوونی"یە کە ساڵانێکی زۆر پێش ئێستا بە دابەشکردنی موزیکزانی کورد "عەلیەزا فەیز بەشی پوور" لە ئەڵبوومی "ئاوازی ئەساتیر" واتە "مەقامە ئەفسانەییەکان" لە ئێران بڵاوبۆتەوە و زۆر سەیرە کە تاکوو ئێستا لە هیچ کۆنسێرتێک لە ناوخێی ئێران پێشکەش نەکراوە.

دەقی شیعرەکە کاریگەرە و لە هۆنراوەکانی سەید "ساڵح ماهیدەشتی"یە کە لە خەم و پەژارەی خۆشەویستێکدا نووسیوییەتی؛ زۆر جوان و لە ڕاستیدا وشەکان، وشەی دیمەنییە. سووتانی ناخی بەجۆماوێک کە لە زوڵم و زۆری زاڵمانی ڕۆژگار، سەری خێی هەڵدەگرێت و دەچێت بۆ بیابان و بە هۆی کۆچی یار و دیارەکەیدا هاوار دەکات، شایەد ڕاڤەی ناڵاندنی هونەرمەندانە، ڕاڤەیەکی دوور لە زەین نەبێت. ئەو نەوا ئاسمانییە و ئەو سۆزەی مۆڵدییەکە و ئەو دابەشکردنەی "فەرید ئیلهامی" و پێشکەش کردنی بۆونە و مامۆستایانەی "شەهرام نازری" کە دزەی دەکردە سلوولی تاک تاکی گوێگرانەوە؛ تەلاری "سەعد عەبدوڵا"ی بردبووە بۆدەنگییەکی پڕماناوە. بە وتەی ئەدیبان، شەپۆلی مۆسیقا لە بن ددانەوە تا ناخی گیان، بیسەران و ئامادەبووانی داگرتبوو.

پارچە مۆسیقای "زامی دەرد"، دەردی کارەساتی کۆمەکوژی کوردەکان لە دوای ٣٥ ساڵ لە ناخی هەموو ئامادەبووواندا زیندوو کردەوە و تا ئەو ڕادەیە سەرسامی کردن کە وەسف ناکرێت.

لە بەشێکی دیکە لە پێشکەش کردنی مۆسیقای ئەم کۆنفرانسەدا، گروپی موزیکی "سانیار" بە بێی بوونی مامۆستا نازری چەندین پارچە مۆسیقای ماتەمین، تایبەت بە ڕووداوەسمی کوردی فەیلیان پێشکەش کرد. شیعری جوانی "بەهرووز تاهیری" و تێکەڵاوکردنی دەنگە چەند هەزار ساڵەکانی هێرە و مۆر، بە وردبینی و شارەزاییەوە پێکەوە چندرابوون کە بۆ ساتەوەختێک هەناسەی هەموانی لە سینگدا بەند دەکرد. پەخشی دیمەن گەلێک لە ئەرشیڤی ژینۆسایدی کوردی فەیلی وەرگیراو لە ئەرشیڤی تایبەتی توژەری کورد خاتوو "عەدالەت عومەر" کە لە لایەن "فەرید ئیلهامی" مۆنتاژ کرابوو، ئەوەندەی دیکە قەوارەی زام و دەردی کۆمەکوژی فەیلییەکانی بۆ ئامادەبوانی بیانی بە شێوەی وێنە دەگێڕاوە.

بەگومان پێشکەش کردنی ئەم مۆسیقایە لەم کۆنفرانسەدا، خاڵێکی گرینگ و بەرچاو بۆ هەموو کاربەدەستانی بەڕێوەبەری ڕێوڕەسمەکە بوو و دەبێت سوپاسی تاک تاکی ئەندامانی گروپی موزیکی "سانیار" و "فەرید ئیلهامی" سەرپەرەستە هەست ناسک و چالاکە و هەروەها بەرپرسانی ئەم ساڵیادە بکەین.

ئەندامانی گروپی موزیکی "سانیار" لە کۆنفرانسی زانستی نێودەوڵەتی ژینۆسایدی کوردی فەیلی بریتی بوون لە: "فەرید ئیلهامی" سەرپەرەستی گرووپ، گۆرانیبێژ و ژەنیاری تەنبوور، "سابیر نەزەرگاهی" ژەنیاری دیوان، "فەنوود ئیلهامی" ژەنیاری تەنبوور، "ئەمین حەیدەری" ژەنیاری عوود، "ئیحسان عەبدی پوور" ژەنیاری کەمانچە و زوڕنا، "نەبیل یۆسف شەریداوی" ژەنیاری دەف، "سپێهر زولنووری" ژەنیاری تەنبوور، "سەعید ئیمامی" ژەنیاری ئامێرە کوتراوەکان، "غەزالە شیرازی" ژەنیاری چەڵە، "سەبا محەمەدی" ئاواز، "سەروەناز عاتفی" ژەنیاری تەنبوور و "دیانا مورادی" ژەنیاری تەنبوور.

لینکی دانلۆدی کۆنسێرتەکانی گروپی موزیکی "سانیار" لە کۆنفرانسی ژینۆسایدی کوردی فەیلی:
https://we.tl/t-XNYJn6hVxL

جۆنگ.. تۆکشاندنی خۆونی عەشق لە تفەنگە ژەنگاوییەکاندا..

یوسف محەمەد بەرزنجی

تەوەردان (مداخلە)

ژانەری چیرۆک و ڕۆمان نووسین لەنێو ئەدەبیاتی جیهاندا مەژوویەکی

دەبن ودەوەمەندو پەئەزمەنی هەیە، بەڵام لە ئەدەبیاتی کوردیدا تەمەنی زۆر نییەو پەئەزمەن نییە، ڕەمانی نووسەرانی نەو ئەم بووارە دیارن و بەپەنجەکانی دەست دەژمەردرێن، وەک نووسەری خەماڵی دیارن، زۆرکیش لەم نووسەرانە لە نووسەرانی جیهانی دەرکەوتوو لە بواری ژانەری ڕەمان نووسیندا تەنەپەیوون، واتە ئەزمەنەکی کامە و تەواویان نیە،یان بەواتای وشەی ڕەمان نووسین نەوەندی ئەدەبیی ڕەمان نووسینیان ئاوەتەی دەرەوەی خەیان بەرفراوان و کامە نەکردووە، بەڵام ڕاچەنین و ژانەری ڕەمان نووسین لە هەنگاوناندایە و لەملە قوتەی نووسیندا هەوڵەکانی لە سەردەستی نووسەرانی بوارو نەوەندەکە دیارەو ژانەری ڕەمان نووسین هەنگاوی دەسپەکی ناوە، بە هەموو کەموو کورتیی و کەلەنەکانیەوە، بواری ڕەمان نووسین لەدەرەوەا، یان لە سنووری دەرەوەی جوگرافیای ئەدەبیاتی کوردی گەشەی دیارو هەنگاوی گرنگ و بەهێزی لە جەرە جیاکەرەوەکانی ڕەماندا دەسپەکردووەو پانتاییەکی باشی لەجەرەکان و نەوەرەکە جیاوازەکانی ڕەماندا بەخەی دابین کردووە، دەرفەتی چاپ وگرنگی نوسین و نووسەران لەم دەڤەردا جارە بەتەواوی ئاسەکانی دەرنەکەوتوون و لەتەموژدا هاژەی سەردەرهەنانی هەیە، بەڵام وەک پەویست وگرنگی خوەندنەوە بەگشتی نەبەتە کلتوور و لەدابوو نەریتە لەکاییەکانی کەمەگەی ئەمە دەرنەچووە، ناشتوانین دەخ وهەلومەرج و پانتاییە کەمەایەتی و سیاسییەکانیش بەهەند وەرنەگرین و کەمەگە بەتەواوی فەرامەش بکەین، تائەستاش لە ناو پانتایی نووسیندا ڕەمان بەتەوای کەرەسەکانی تەکنیک و زمانی لای ئەمەو نووسەرەکانی بەتەواوی لەبوارە ڕەشنبیرییەکەدا نەچەتە پەشەوە، بەڵکو لە سەرەتایی هەنگاوەکانیدایە، یان لە چاولەکەری و ساکاندایە بە لەبەرچاوگرتی ئەدەبیات و ڕەمانی دەرەوەو شوەن هەنگاوی کلاسیکی دەرەوە کەوتووە، هەمووشی نا؟ بەڵام هەنگاوەکانی باشن و خەریکە جوغزی بەینی بەرەو تازەگەری هەنگاو هەدەگرە و شتەکی جوانی پەئومەدو ئایندەی ڕون بە خەی دەدەزەتەوە.

ڕەمان نوسی کورد، بواری ڕەشنبیری:

نووسینی ڕەمان وبوارەکەی زۆرپەویستی بەئەزمەن وباگراوندو پەشینەی ڕەشنبیری بەرفراوان هەیە، جگە لە پەلوپەی ڕەماننووسین و هونەرەکەی، کەواتە ڕەمانووس دەبەت لە هونەری ڕەمان نووسین شارەزایی وتاقیکردنەوەو تواناکانی لەهونەری ڕەمانووسیندا بەرجەستەوەو پەبەهرەوکامە بەت. توانای بەسەر هونەرەکدا بشکەت و کاتەک دەست بەئەم هونەرە بەرفراوانە دەبات و ردەکاری و قوەبوونەوەو شنوکەو لەپاە بەهرە هونەرییەکەیدا لە بەرچاو بگرە،

ەمانی کوردی قۆایی وەاڤێی بەبابەتەکان سادەیە و شەبوونەوە بەناخی بابەتەکان ودەوەمەندی پێزی لاوازی پەوەدیارەو لە هەندێک ەمانە کوردییەکاندا دەبینرێت، جوینەوەی زێری تەدایە، بەیە شەبوونەوەو قەبوونەوە لە بابەت و ەایەکانی ەماندا پەویستە وە دەبەت ەمانوس وردەکاری و چەبوونەوەی هەبەت و تەپەرین و لەکەکردنەوە لە نووسینی ەماندا نەکات، بەرهەمەکە نەخاتە ئامەزی چاپەوەو خوێنەر بەبابەتە سادەو خەیاەە لاوازەکەیەوە سەرقاە نەکات، بەکو لە خەیاەی قوەو بابەتی چەدا خوێنەر نقوم و پەلکەش بکات و دەرفەتی سادەیی و فەرامەشکردن نەگرێتە بەر، چەبوونەوەو قوەبوونەوەی هونەری لەەماندا باگراوندو پەشینەی ەشنبیری ەمان نووس دەخاتە ەوو، پیشانی خوێنەری نەوەندەکەی دەدات.

عەبدولقادر سەعید:

ئەم ناوە بەکتەبخانەی کوردی و نەوەندی ئەدەبیات و خوێندنەوە ئاشنایە، هەوەکانی لەنەوەندی شیعردا لەنیوەی ساەکانی حەفتا بەدواوە تا ئەستا دیارە، وەک کەسێکی چالاک لەنوسیندا بەتایبەتی شیعری کورت وقەسیدەی درێژدا دەبینرێت و خاوەن ئەزمەن و تاقیکردنەوەی زەرە، عەبدولقادر خوێنەرێکی باش شیعرکانی وەک شیعر جەگەی گرنگی پەدانەو لەنەوەندەکەدا بەسەرکەوتووی خەی نمایش کردووەو چەندین دیوانی بەرهەمهەناوەو چاپی کردووە، زەری خوێنەران باش دەیناسن، ژیانی عەبدولقادر لە منداەی و مەردمندایدا بە ناو ئازارو برین و خەوندا گوزەری کردووە، بنەماەکەی و خەشی لە خەم وئازاری وەات و هەزو خەزانەکەی لەناو هەلومەرجە ناخەشکانی گەل و وەاتەکەیاندا ژیاون. نەبوونی و فرمەسک ەشتن وقوربانی بە عەبدولقادروخەزانەکەی مەژووەیکی پەئەزمەن و تاقیکراوەی ەژگارە، خوێنی لە بەر ەیشتووی برایشهیدی سەنگەرو خانەوادەکەی هەمیشە ئەم نووسەرەی ەاچەکاندووەو بزواندووە، ئەنفال و هەەبجەو وەرانکردنی گوندەکان و سوتماکردن وشهید بوون و بەرگری ومانەوەی گەلەکەی وخەاگری، هەوەنی بەرهەمەکانەتی ئەوکەە ئازارەی لە ناخیدایە لە دایک بوونی سەر لە نوەیی بەرهەمەکانەتی، ئەم جگە لە شیعر دەست بە چیرەک و ەمانیش دەبات و چەندین بەرهەمی وەک پاکیزەکانی بیابان2014،ل219، فرمەسکی بەفر ٢٠١٩،ل١٧٠... پەشکەش کردووەو لەنەوەندو ژانەری هونەری ەمانوسیندا خەی تاقیکردەتەوەو بناغەی مەژووییەکی داناوەو جار جار دەست بە بابەتە مەژووییەکان دەبات، دەیانخاتە ناو ئامەزی ئەم هونەرە بەرزەوەو دەیخاتە بەردیدەی خوێنەرکانی،عەبدولقادر خەی بە ناو مەژووی گەل ودەڤەرەکەدا دەکات،وەک شاهید دەبینرێت کارەسات و ەوداوەکان نزیکە

لە خەیاڵو دەست بە باتەکانی دەبات و سەرلەنوێ دای دەڕێژێتەوەو بابەتەکان هەڵچن دەکات و وەک ئازاری نزیک لە خەیی وگەلەکەی تعبیری لێدەکات. بەرهەمی دەهێنێت، بە نووسەر هەلومەرج و قەناغی مێژوویی و ڕووداوەکان گرنگن وباگراوند وپاشخانی ڕەشنبیری و خوێندنەوەش گرنگترلەوان و بەکەمکن بە بەرهەمهێنانی بەرهەمەکان و سەر لە نوێ لێداشتنەوەو خستنەسەری بەرهەمهێنان بەشێوەیەکی ئیستاتیکای ئەدەبی وهونەری تازە، کە لەگەڵ تازەگەری هاوچەرخدا بگونجێت. بابەت و ڕووداو کارەسات لەدەڤەرکەدا زۆرە، بەڵام گرنگ هەڵبژاردنی بابەت و سەلیقەی نووسەرە لە بەرهەمەکانیدا کە چۆن بەرهەمی دەهێنێت و هونەرەکە بەرجەستە دەکات. زمانی نووسەر زمانێکی ئەدەبی پەخشان ئامێزوسادەو ساکارو بێئەملاو ئەولاو پەخیاڵ وبەگرە وگەڕەو زوو خوێنەر بە ئامێزی خوێندنەوەی بەرهەمەکەی پەلکێش دەکات و لە بەتەی خوێندنەوەدا وونی دەکات.

تفەنگە ژەنگاوییەکان

ئەم بەرهەمە وەک ڕەمان دوا بەرهەمی (عەبدولقادر سەعید)ە ١٣٢لاپەڕەی نیو ئەی فەڕە، لەچاپخانەی کارە لە سلێمانی ساڵی ٢٠٢٣چاپکراوە، ڕەمانەکە لەئازارو خەمی شەڕ دەدوێت، بەڵام بەقوەی تەژی و چەی نەچێتە ناو شەڕو جەنگەوە، ئەو لە ناو جەنگدا گوزەردەکات، کە شەڕی ئەران عەراقە، تەنیا لەخەشویستی و عەشقەکی مەجازی و کلاسیکی دەدوێت، ئەو لە ناو گەی شەڕو ماوەرانی و کاولکاریدا دەستی بە عەشق و خەشویستی عومەر-و سارا بردووە و لە ناو دورکەوتنەوەو بەیەک نەگیشتندا بەیەکتری جیابوونەوەو فەرامۆشکردنی ئاوەزانی یەکتری کردووە، شەڕو یەخسیری جەنگ هەردوو کەسایەتییە خوێندەوارەکەی لە دوورکەوتنەوەیەکی جوگرافیدا، دوور لەچاوەڕوانی و ئەوینێکی قوەدا لە یەکتری دابیوەو ئەوینەکەی نێوان عومەرو مامەستا سارای لە بەریەک هەڵوەشاندەتەوەو لە نائارامیدا ئەو ئەوینەی نێوان ئەم دوکەسایەتییە دوور لە چاوەڕوانی ڕەژگار لە بار براوەو دووری عومەر لە ئەردووگای یەخسیراندا نزیک کەرەج لە وەاتی ئەران مامەستا سارای لەبەهیوایی و بەئومێدی زەمەنیدا هەشتەتەوەو عومەری فەرامۆشکردووە، ئەوین وقوەبوونەوەی پەراوێز خستووە. عومەر بەهەی نەبوونی هەواڵ و ونبوونی عومەر لەبەرەی جەنگدا، بەئومێدی بەهیوای بە سەر مامەستا سارادا باڵ دەکێشت و لە عومەری کەڕەی گەشەی دیلی و دەستبە سەری جیادەکاتەوە، هاوسەرگیری لەگەڵ یەکەکی تردا هەڵدەبژێرت.

بەڵام بەهەی تەپەڕینی کاتەوە عومەر لەنامە ئەویندارییەکانیدا دەردەکەوێتەوەو بەهیوای گەیشتنەوەی بە سارا نامەکان و ئاوەتە

بوونی بەخۆشویستی وئۆویندارى پردى دابەاوى خۆشویستى و ئۆوینى دوور لە یەکتری دروستدەکاتەوەو مامەستا ساراش تووشى شک و پەشیمانى دەکات لە ناو ئامەزى خەزانە نوەکەیداو لە ناو گەژاوى ئابردوو ئایندەدا وەران و سەرگەردانى دەکات، بەڵام پاش ئەوەى لەکەتادا عومەر بەهەى ئازارو ئۆوین و داماني دەرونییەوە لەدوور وەاتى هەناسەکانى دەسپەرەت و بەتەواى لەخۆشویستى و ئۆوین دادەبەت وجەستەى تەکەە بەخاکەک دەبەت کە بەرئەنجامى خۆشوییستى وئۆویندارى لەنەچنییەوەو بەسەرگەردانى ەەژگارى تەپەەاند.

جەنگ و ئۆوین

ئەم ەەمانەى(عەبدولقادر سەعید)، پەمان دەەەت: باجەنگیش هەبەت و مرەقایەتى قەەاچەبکات،خاک سوتماک بکات، بەەام هەرگیز ناتوانەت بەچەکە ژەنگاوییەکان خۆشویستى و ئۆوین لە ناو ببرەت، بەەکە ئۆوین وعەشق وەک چەمک و بەهاى نەمرى هەر بەزیندوى دەمەنەتەوە، باجەنگیش تەواوبەت یان بەردەوامى هەبەت، ئۆوین هەرچەمکەکى نەمرە و ئەو هەربەردەوامى دەبەت، تفەنگە ژەنگاوییەکان قوەبووونەوە لەدەخى جەنگ و وردەکارىى وشرەقەکانى ناخاتە ەوو، بەەکو ئازارەکانى ەەحى مرەق کەبەشەکى لە ئۆویندا بەرجەستەیە خۆى دەبەنەتەوە، لەەەمانەکەدا دەخاتە ەوو لەیدواوە، ئەوقوربانى وخۆشویستى دەخاتە بەردیدەى مرەق و وەفاى بەشەک لەمرەقەکان وەاستگەیان بە ئۆوین پەشان دەدات. بە سەروەرى وسەخاوەتەوە نمایشى دەکات ، ئەوئۆوینەش لە سەرەتاى ەەمانەکە دەستپەناکات خوەنەر تا نامەکانى عومەرو ئازارەکانى لە دوور وەاتیدا نەخوەنەتەوە کە بە ئۆوینەکەى نووسیووە نازانیت ئازارى دابەان و بەشایى دەرونى و ەەحى، بوونى بیرەوەرى ئۆویندارى چییە؟ کەواتە ئەم ئۆوینەش بووە بیرەوەرى مرەق و ناتوانەت دابەان ودوورکەوتنەوە دروست بکات.

چاوەەوانى

کارەکەتەرى سەرەکى ەەمانەکە عومەر وسارایە، هەردوکیان لە ناو جەنگ وقەناغەکى مەژوویدان، کاتەک خەەکى کوردستان هەر لەهەمان قەناغى جەنگدا ئەنفالیان بە سەردا هات و گوندەکان وەران وسوتماک کران و زیندەوەرەکانیش وەک مرەقەکان لە ناوبران،ئەوانەى بەر شاەاوەکانى ئەنفال و جەنگ کەوتن، لەزەدى خەیان دوورخرانەوەو بەکەمەە لە ناو بران، ئەوانەى مانەوە هەمیشە بەدرەژى مەژوو کات چاوەەەى ئازیزانیان بوون کەبگەەنەوەو پەکەوە شاد ببنەوە، بەەام ئەوە تائەستا ەووى نەداوە کەیەکتر لەئامەز بگرن و بەیەکتر شادمان ببنەوە، ەەمانى تفەنگە ژەنگاوییەکانى، عەبدولقادر سەعید هەمان بیرەکەو هەمان ستایل و دابەانى لە بەتەى ئۆویندارىدا بەرجەستە

کردووە، کەجەنگ هەکاری سەرکیەتی بەشەویەکی جیاوازتر لە ئەنفال، بەڵام جەنگ و شەڕ هەکاری دورکەوتنەوەو دابەانەتی، دەڤەرکەش بەشەڕکان هەمیشە ئاوسەو دورکەوتنەوە، دابەانی مرۆڤکان لەیەکتر هەرهەیە بەکەچکردن بەت یان شەڕو جەنگ وکاولکاری وسینەوەی یەکتر، بەڵام ئەوەی ئەمنەت چاوەوانی و ئەوینە، دوور لەبەئومەدی وهیوا، ئەمە کاکەی ڕەمانی(تفەنگە ژەنگاویەکان)ە، هیواخوازم هاوڕەی لەمەژینەم(عەبدولقادر سەعید) بەردەوامبەت و بەرهەمی جوانترمان بخاتە بەردیدەو سەرکەوتنی زیاتری بەئاوات دەخوازم.

٢٠٢٣|٥|٢٠

ماركس و ئەناركيزم*.. نوسينى : Rudolf Rocker.. بەشى يەكەم.. و: زاهير باهير

I

بەشی یەکەم:

چەند ساڵێک لەمەوبەر پاش ماوەیەکی کەم لە کۆچی دوایی فرەدریک ئەنگلس، ئەدوارد بەرنشتاین، یەکێک لە دیارترین ئەندامانی کۆمەڵەی (کۆمۆنیستی) مارکسیستی ، بە چەند دەزینەوەیەکی سەرنجڕاکێش، هاوڵاتیکانی سەرسام کرد. بەرنشتاین گومانەکانی خۆی سەبارەت بە دروستی لێکدانەوەی ماتریالیستی بە مێژوو هەروەها لە تئیۆری مارکسیستی زەدەبایی/ زەدەبەها و چەبوونەوەی سەرمایە ئاشکرا کرد. ئەو تا ئەو شوێنە هەڵشی کردە سەر شەوازی دیالێکتیکی و بەو ئەنجامە گەیشت کە قسەکردن لەسەر سۆشیالیزمێکی ڕەخنەگرانە مەحاڵە. بەرنشتاین پیاوێکی وریا بوو، تا دوای مردنی ئەنگلسی بەساڵاچوو، دەزینەوەکانی لای خۆی دەهێایەوە و بەاوی نەدەکردنەوە، تەنیا ئەو کاتە ئاشکرای کردن کە ئەنجامی ترسناکی لەسەر گوێ لەمشتەکانی مارکسیستی هەبوو. تەنانەت لەگەڵ ئەو خە پاراستنەشدا هەر نەیتوانی ڕزگاری بێت، چونکە لە هەموو ئاراستەیەکەوە هەرشی دەکرایە سەر. کاوتسکی کتێبێکی دژی گومانبوونی جیاوازی ڕا و بەچوونی بەرنشتاین نوسی و لە کۆنگرەی هانۆڤەردا ئەدوارد بەرنشتاینی هەژار ناچار بوو ڕایبگەیەنێت کە گوناهبارێکی لاواز و مردووە و ملکەچی بەیاری زەرینەی زانستی دەبێت.

هەموو ئەوانەی بەرنشتاین وتبوونی هیچ ئاشکراکردنێکی نوێی نەهێنابووە ئاراوە. ئەو، ئەو سەرەنجامانەی کە لە بەرامبەر بناغەکانی فەرکاری مارکسیستیدا داینابوو، پێشتر بوونیان هەبووە کە کاتێک هەشتا خۆی نەردراوێکی دەسەزی کۆنیسەی مارکسیستی بوو. ئارگیومێنتەکانی کە باسی لێوە دەکرا لە ئەدەبیاتی ئەنارکیستییەوە تاڵان کرابوون، بەڵام تاکە شتێک کە شایەنی سەرنج بوو ئەوە بوو کە یەکێک لە ناسراوترین سەسیال دیموکراتەکان بە یەکەمجار بەکاریان بهێنێت. هیچ کەسێکی ژیر نکۆڵی لەوە ناکات کە ڕەخنەکانی بەرنشتاین لە ئەردوگای مارکسیزمدا نەیتوانی کاریگەرییەکی لەبیرنەکراو دروست بکات: بەرنشتاین لە گرنگترین بناغەکانی ئابووری میتافیزیکی کارل مارکسی دابوو و سەیر نییە کە بەزترین نوێنەرانی مارکسیزمی ئەرتەدەکس تووشی شۆژان بوون .
هیچ کام لەمانە ئەوەندە جددی نەدەبوون ئەگەر وەکو ڕاستییەك لە ناوەڕاستی قەیرانێکی گرنگتردا نەهاتنایە. نزیکەی سەدیەك مارکسیستەکان لە پێشنیارکردنی ئەو بەچوونە نەوەستاون کە مارکس و ئەنگەس دەزرەوەی ئەو شتە بوون کە پێی دەوترێت سەسیالیزمی زانستی. هەر ئاوا جیاوازییەکی دەستکرد لە نێوان ئەو کەسانەی کە

پەیان دەوترێت سۆسیالیستی یەتەپیایی/خەیاڵیی و سۆسیالیزمی زانستی ماركسیستەكان داهێنراو، جیاوازییەك كە تەنها لە خەیاڵكانی ئەمانەی دووەمیاندا، ماكسیستەكان، بوونی هەبوو. لە وەاتانی ئەمانداە ئەدەبیاتی سۆسیالیستی لەلایەن تیئۆری ماركسیستییەوە قەرخ كراوە، كە هەموو سۆسیال دیموكراتێك ئەوە بە بەرهەمی پوخت و تەواو ەسەنی دەزینەوە زانستییەكانی ماركس و ئەنگەس سەیری دەكات. بەام ئەم وەهمەش لەبەرچاو ون بوو : لەكەینەوە مەژووییە مەدەرنەكان لە دەرەوەی هەموو پرسیارێك ەوونیان كردەوە كە سۆسیالیزمی زانستی تەنیا لە سۆسیالیستە كۆنەكانی ئینگلیز و فەرەنسییەوە هاتووە و ماركس و ئەنگەس تەبەنییان كردووە كە لە هەبژاردنی مەشكی ئەوانی دیكەدا شارەزا بوون. دوای شەشكانی ساڵی 1848 كاردانەوەیەكی ترسناك لە ئەوروپادا هاتە ئاراوە: ‘هاوپەیمانیی پیرەز’ دەستی كرد بە نواندنی تەكانی لە هەموو وەاتەكدا بە مەبەستی هەناسەچنینی (خنكاندنی) بیری سۆسیالیستیی، كە ئەدەبیاتێكی زەر دەوەمەندی وای لە فەرەنسا، بەلجیكا، ئینگلتەرا، ئەمانیا، ئیسپانیا و ئیتالیا بەرهەمهەنابوو. ئەم ئەدەبیاتە نزیكەی تەواو لەم سەردەمە تەومژاویەدا فەرامۆشكراو لەبیرچوونەوە. زەرەك لە بەرهەمە گرنگەكان لەناوبران تا كورتكرانەوە بە چەند نموونەیەك كە پەناگەیەكیان لە ئارامیی هەندێك كتێبخانەی گشتی گۆرە یان كەكراوەی هەندێك كەسی تایبەتدا دەزیەوە.

ئەم ئەدەبیاتە تەنها لە كۆتایی سەدەی نەزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا دەزرایەوە و لەم سەردەمەدا ئەو بیرەكە بەپیتانەی كە لە نووسینە كۆنەكانی ئەو قوتابخانانەدا دەبینرێن كە دوای فەریە و سانت سیمۆن (Fourier , Saint Simon) هاتوون، یان بەرهەمەكانی كۆنسیدرانت، دیماسی، مەی (Considerant, Demasi, Mey) و چەندانی دیكە ، مایەی سەرسوەمانن. ئەوە هاوەەی كەنمان دبلیو تچەركەسۆف (W. Tcherkesoff) بوو كە یەكەم كەس بوو كە نەخشەكی سیستماتیكی بە هەموو ئەم ەاستیانە هەنایە ئاراوە: ئەو نیشانیدا كە ماركس و ئەنگەس داهێنەری ئەو تیئۆریانە نین كە لە مەژە بە بەشەك لە وەصیەتنامەی فیكری خەیان دادەنرێت . [1] تەنانەت لەوە زیاتریش ەیشت كە بیسەلمەنێت كە هەندێك لە بەناوبانگترین بەرهەمە ماركسییەكان، بە نموونە وەكو مانیفەستی شیوعیی /كەمەنیست، لە ەاستیدا تەنیا وەرگەانی ئازادانەیە لە فەرەنسییەوە لەلایەن ماركس و ئەنگلسەوە. تچەركەسۆف (Tcherkesoff) سەركەوتنێكی بەدەستهەنا كاتێك بانگەشەكەی سەبارەت بە مانیفەستی كەمەنیستەكان لەلایەن

ئاڤانتی،(Avanti) ئۆرگانی ناوەندی سۆسیال دیموکراتۆکانی ئیتالیا،[2] دانیان پێدا نا، دوای ئەوەی نووسەر دەرفەتی ئەوەی هەبوو کە بەراوردکاری لە نێوان مانیفێستی کۆمۆنیست و مانیفێستی دیموکراسیدا لە نووسینی ڤیکتۆر کۆنسیدرانت (Victor Considerant) بکات، کە دەرکەوتنی پێنج ساڵ پێش بڵاوبوونەوەی نامیلکەی ماركس و ئەنگەلس بوو.

نوسینی : Rudolf Rocker
ساڵی 1925

و: زاهیر باهیر

.....

*وەرگێڕانی ئەم ئەم وتارە بە مەبەستی چڵەحانەی نێوانی ماركسیيەكان و ئەنارکیستەكان نییە بەڵكو بە ڕوونكردنەوە یا تیشك خستنە سەر هەندێك لایەنی تاریكی دوو كەسایەتی زۆر گەورەیە كە ماركس و پرۆدۆنە . بەتایبەت ماركس كە ماركسییە كوردەكان بە ئاگای ئەوە نین كە ماركسی لاو ، لاوەكی یاخیی ، كۆمۆنیست بووە، بەڵام ماركسی بە تەمەن ڕادیكالییەكەی وردە وردە كاە دەبەتەوە تا ئەو جێیەی كە خەباتی پڕۆلیتاریا بەرەو پڕۆلەمانتاریزم دەبات .
بەڵای من زۆرورە كە ماركس وەكو خەی كە بووە ببینین، نەك وەكو ئەوەی كە دەمانەوەت .

[1] W. Tcherkesoff: Pages d’Histoire socialiste; les precurseurs de l’lnternationale.
[2] The article, entitled “Il Manifesto della Democrazia”, was first published in Avanti! (Year 6; number 1901, of 1902).

درێژی هەیە

.....

خوێندنەوەی کتێبی (هێزی بیر کردنەوە)ی پێا سەعید.. جەودەت سۆفی

دوای ئەوەی کە چەند لاپەڕەیەکم خوێندەوە لە کتێبی (هێزی بیر کردنەوە)، هەستم کرد بە دووبارە گەڕانەوەی زەردەشت بێ نێو کوردان بێ بانگەشەی هەنگاونان بەرەو مرۆڤی باڵا. بەڵام با جارێ ئەوەتان بێ باس بکەم کە من چۆن پێا سەعیدم ناسی.
تا دوو ساڵ بەر لە ئێستا پێا سەعیدم نەدەناسی. تەنها چەند ئارتیکلێکی ئەو پیاوەم خوێندبێوە لە سایتە کوردیەکان. بەڵام بە ڕێکەوت هەردووکمان خۆمان لە گرووپێکی واتساپی نزیکەی 80 کەسی دا دەزیەوە کە هاوڕێیەکمان بێ گفتوگۆکردن و ڕا گۆڕینەوە لە دەزی کورد درووستی کردبوو. لەو گرووپە دا من پرسیارێکم کرد کە بریتی بوو لە : ئایا لەمەودوا کورد دە بێ چ شتێکی جیاواز بکات بێ ئەوەی لە خەباتی ئایندەمان سەرکەوتوو بین؟ وەڵامێکی، بەبێچوونی من، زۆر خێرا لەلایەن یەکێك لە هاوڕێیانی گروپەکە کە ناوی پێا سەعید بوو هات کە بریتی بوو لە : (ئەگەر ئیرادەمان هەبێت! ئیرادە!). منیش لەو وەڵامە خێرایە زۆر پەست بووم. چونکە، بەبێچوونی من، ئێمە دەمێکە گومان لە وشەی ئیرادە بووە. دوای ئەوە کورد ئیرادەی سەرکەوتنی هەیە و سەدان قوربانیشی بێ داوە. بەڵام پرسیارەکەی من ئەوە بوو کە ئایا چ شتێکی جیاواز دەبێ بکەین جگە لە ئیرادە؟ ئیتر لەیەك تێنەگەیشنێکی وا رووی دا کە من دێم لەو برادەرەی کە نەمدەناسی خەریك بووبشکێ. بۆیە بێ یەکەمجا پەیوەندیم لەگەڵدا بەست بە تەلەفۆن و هەوڵم دا هێکاری دێ ئێشیەکەم تێبگەم. هەبەتە بە بێچوونی خۆم وام لێك دەدایەوە کە ئەو پیاوە هەر لە خۆیەوە و بەبێ بیر کردنەوە و تێگەیشتن لە ناوەڕێك و ئامانجی پرسیارەکەی من وەڵامێکی زۆر خێرای داومەتەوە کە ئیتر مەجالی بیر کردنەوەی نەهێشت بێ هاوڕێیانی تر کەوەڵامی پرسیارەکەی من بدەنەوە. ئیتر کە بە تەلەفۆن قسەمان بەیەکەوە کرد و گوێم بێی شل کرد، تێگەیشتم من چەندە بە هەڵە لەو پیاوە تێگەیشتووم. بێم دەرکەوت کە من وا خەریکە لە لایەکەوە لەگەڵ کەسایەتیەکی ڕۆشنبیر و دەروونناسێکی باڵا و شارەزا لە فەلسەفە و لە تیۆریە کۆمەڵناسیەکان، لەلایەکی ترەوە کەسایەتیەکی ناسك و بەڕێز و لەسەرخۆ و گوێگر و موتەوازیع لەپەیوەندی دام. ئیتر دوای ئەوە زانیم کە چەندان کتێب و ڕێمان و

لەکەینەوەشی نووسیوە بە کوردی. لەو کاتەوە بووین بە هاوڕێ و بەردەوام بە تەلەفۆن قسە دەکەین و بیرو ڕای خۆمان لەسەر بابەتە گرنگەکان دەگۆڕینەوە. ئەو تەجروبەیە ئەوەی نیشان دام کە من وەکو کوردێك چەندە دژ شکاوم و دژ بریندار و هەستیارم بەبێ ئەوەی هەستی پێ بکەم و بەبێ ئەوەی بزانم بۆ؟ خەریك بوو پێڕا سەعید لە بیر کردنەوەی خۆم دا بکەم بە دووژمنێکی خۆم! سەیرە! کەچی دوای دیالۆگ و گوێ لەیەکتر گرتن ئەو دەعبا زلەی لە خەیاڵی خۆم درووستم کردبوو تەنها ئەنجامی پەروەردە و برینە قووڵەکانی ناخم بوون کە هەندێکیان لە باب و باپیرانمەوە بۆم ماونەتەوە کە ئەمرم پێ دەکەن: (هەر کاتێ کەسێك لێت تێنەگەیشت یان هاوڕات نەبوو ئەوا دووژمنتە!).

ئەمڕۆ لە خوێندنەوەی یەکێك لەو کتێبەکانی کاك پێڕا سەعید تەواو بووم، کە بریتیە لە (هێزی بیر کردنەوە)ی. ئەو کتێبە کارێ گوستاق یوونگ ی بە بیر هێنامەوە کە چۆن هەموو ژیانی خۆی تەرخان کرد بۆ گەڕان بەدوای خۆ یان خود یان من، پێڕاش وەکو وڕێ و دژوانە دەگەڕیت بە دوای خۆی دا و وەکو دەروێشێك لە هەموو دەرگاکانی سپیریتوال و فەلسەفەو دەروونناسی و کۆمەڵناسی و نۆرساینس و هتد دەدات و بە دوای وەڵامی پرسیارێك، تەنها یەك پرسیار دا دەگەڕێت، کە بریتیە لە (من کێم؟).

بەر لە هەموو شتێك، دەبێ دان بەوە دا بنێم کە فیدباك یاخود نووسینی ڕایەك لەسەر ئەو کتێبە کارێکی ئاسان نیە، هەروەکو خوێندنەوەی ئەو کتێبە کارێکی ئاسان نیە. چونکە هەروەکو نووسەر خۆی بەتەلەفۆن پێی گوتم: (من بۆ نووسین دەنووسم نەك بۆ خوێنەر. بۆیە من چۆن بیر دەکەمەوە ئاواش دەنووسم. دوای ئەوە دەڵێ: من بە دوای بیر کردنەوەی خۆم کەوتووم نەوەك دوای خوێنەر)!!!!!

پێڕا بەدوای بیر کردنەوە دا وڕێ بووە. بۆیە سەختە بۆ من کە بتوانم بچمە نێو جیهانی ئەو و بە تەوازوعەوە شتێك بنووسم لە سەر کتێبێك کە شەونخوونی و ماندووبوونێکی زۆری پێوە دیارە. کتێبێك کە پڕە لە کێڵانی تەسك و تاریك و کون و قوژبنی شەوەزەنگی قووڵایی ناخ و دەدەروونی پێڕا سەعید؛ کەسێك کە دەگەڕێت بە گەیشتن بە ئاستی مرۆڤی باڵا!

بە ڕاستی کەم کتێبی کوردیم خوێندۆتەوە کە بە قەد ئەو کتێبە چێ و پێ بێت و سوودی وەرگرتبێت لەو هەموو سەرچاوانە، نەك تەنها لە یەك گۆشەنیگاوە. ئەو کتێبە هەوڵی داوە لە دەرگای هێز و توانای بەسنووری بیر کردنەوەی مرۆڤ بدات بۆ هەنگاو نان بەرەو جیهانی تاریکی تاك. پێڕا سەعید وەکو دەروونشیکەرەوەیەك نەهاتووە کار ئاساییمان بۆ بکات و ڕاوێژمان بکات تەنها لە دەروازەی دەروونناسی

و بۆچوونەکانی فرۆید و ژان پیاژێ و کارڵ ڕۆجەر و ئۆریکسۆن سەیری بابەتەکان بکات. بەڵکو هەوڵی زۆری داوە و زەحمەتی زۆری کێشاوە کە دەسۆز بێت بۆ کەراکتەری ئاڵۆزی باباتەکە کە کەسایەتی و کاراکتەری تاکی مرۆڤە. بۆیە هاتووە سوودی لە لێکۆڵینەوەی زانستیەکانی تریش وەرگرتووە وەکو بۆچوون و بنەماکانی فەلسەفی و کۆمەڵناسی و کولتووری و سیاسی و ئابووری و نۆرەڵگی و هتد. هەبەتە ئەوە بەڕاستی جێگەی وەستان و پرسیار کردنە کە نووسەر بۆ ئەوەی بتوانێ خۆی لە بابەتەکە تێبگات، چەندە زەحمەتی کێشاوە و چاند کاتی بەسەر بردووە بە خوێندنەوەی چێ و بە زەینانەی دەیان کتێب و نووسرا و و لێکۆڵینەوە و جگا لە ئەبسەرڤایشنی خودی خۆیشی لە ڕێگەی کارەکایەوە وەکو دەروونشیکەرەوە لەو نەخۆشخانە دەروونیەی دانیمارك کە کاری تێدا دەکات. ئینجا نووسەر هاتووە بەشێوەیەکی ورد و پرۆفیشێنالانە و ئەکادیمیانە سوود وەردەگرێت لە تیۆریەکان بۆ شیکردنەوەی بیرکردنەوەو هەسوکەوتی تاك بە گشتی و تاکی کورد بە تایبەتی. ئەوەش هەوڵێکی زۆر بوێرانەیە. چونکە نووسەر تەنها وەکو ئەبسەرڤەر نەوەستاوە وێنەی شتەکانمان بۆ بگوێزێتەوە. بەڵکو هاتوە دەست و پێیەکانی خۆی خستۆتە نێو قوڵێکی خەستەوە و هەوڵستێکی ڕەخنەگرانە وەردەگرێ و هەست بەوە دەکەین کە چەندێ پۆلا سەعید تاك و کۆمەڵ و نیشتمانی خۆی خۆش دەوێ و بۆی دەسووتێ و هەوڵ دەدات کە تاکی کورد لە کێت و بەندی بێماوەیی هەستکردن بە بچووکی و کەمتر لەوانی تر و نەمانی هیوا بەڵ سەربەخۆیی کوردستان ڕزگار بکات و وەکو ئەوەی زەردەشت دووبارە گەڕابێتەوە خۆی دەکات بە مێم بۆ ڕووناك کردنەوەی ڕێگا تاریکەکان بۆ تاکی کورد کە چۆن ببن بە مرۆڤی باڵا. ئەو مرۆڤەی کە بە بۆچوونی نیچە بەرپرسیارێتی فەوزا و بۆسەروبنی ناوەوەی خۆی دەگرێتە ئەستۆی خۆی و بەبۆ ئەوەی بیانشارێتەوە جلەوی ئەسپی لایەنە تاریکەکانی دەروونی خۆی دەگرێتە دەست، وە ئەو کاتە دەبۆ بە مرۆڤی باڵا کە توانی لایەنە دژ بەیەکەکانی ناوەوەی خودی خۆی کۆنترۆڵ بکات و خاڵی هاوسەنگیان بۆ بدۆزێتەوە.

پۆلا سەعید هەوڵ دەدات لە گەڵ خۆیدا بمانبات بۆ سەفەرێکی هات و نەهاتی نێو پێسەی گەڵان بەدوای خۆدا،یان بەدوای خود، بۆ گەیشتن بە خود و بە تاکەکانی دەورووبەر و بە کۆمەڵ. داوەتمان دەکات بۆناو جەهەننەمێك کە بە بۆ ئاگایانە و بەبۆ ئەوەی هەستی پێ بکەین کە خۆمان لە ناوی دا دەژین! چونکە نووسەر پێی وایە و دەشیسەلمێنیت کە تەنها بە قبووڵکردنمان بە چوونە ناو ئەو جەهەننەمە و پێ خستنە ناویەوە دەتوانین بگەڕێین بەدوای (من) دا.چونکە ئەنستانسی (من) وون بووە و پێشاوەتەوە لەژێر

پاڵەپەستۆی ئەنستانسی (منی باڵا) کە بریتیە لە پاڵەپەستۆ و چاوەڕوانی ناهۆشیاری دەستەڵ جەمع کە کولتوری دەورو بەرو پەروەردە و تەجروبەکانی تاك لە منداڵیەوە پەیکەری دەروونی تاکیان وێنە کردوەڵ. چونکە دۆزینەوەی (من) ڕووبەڕووی ئاوێنەی خودی خۆمی ڕاستەقینەم دەکاتەوەو، ئەو کاتە، تەنها ئەو کاتە ڕۆگەم بۆ ئازاد دەبێ کە چەند سەرەداوێك بدۆزمەوە کە لەوانەیە بمبەن بەرەو ناسینی خود، خۆ، من!
پۆڵا سەعید، پشت دەبەستێت بە نیچە و کانت، هەروەکو زەردەشت بانگهێژمان دەکات کە ویستەکانمان (ئیرادەکانمان) یاسایەکی بنچینەییان بێت ، وەك پرەنسیپێکی یونیڤەرسال. واتە ویستەکانمان لە قازانجی هەموو مرۆڤایەتی دا بن.
بە بروای من ئەگەر هەموو تاکێکی کورد بە زەینەوە (هۆزی بیر کردنەوە) بخوێننەوە ئەوا ڕەنگە جموجۆڵێکی دەروونی تیایان دا درووست ببێت کە ببێتە هۆی بیر کردنەوەیەکی جیاواز. بیرکردنەوەی جیاوازیش بەرەو ووشەو کرداری جیاوازمان دەبات.
من زۆر سوپاسی کاك پۆڵا سەعید دەکەم. چونکەڵ لەو باوەڕەدام توانی لە ڕۆگەی ئەو کتێبەی دا وەڵامی پرسیارەکەم بداتەوە کە لە جیهانە جەهەننەمیەکەی ناخم لەجیاتی ئەوەی دۆخۆش بم بە وەڵامەکە، خەریك بوو دووژمنێکی وەهمی بۆ خۆم درووست بکەم و کاك پۆڵا بکەم بە هۆکار و سەبەب کاری ناڕەحەتیەکەم. چونکە بەڵاستی خۆخستنەوە ژێر پرسیار کارێکی سەختە. شەڵ کردن لەگەڵ لایەنە دژ بەیەکەکانی قووڵاییە تاریکەکانی ناخی خودی خۆت زۆر ئازایاتی و بوێری زیاتری دەوێت لە شەڵ کردن لەگەڵ دووژمن. بەڵام کتێبی هۆزی بیر کردنەوە سەرەداوی چۆنێتی شەڵکردن و سەرکەوتن بەسەر کۆت و بەندە نائاگاییەکان دەداتە دەست خوێنەر. ئیتر تاك ئازادە لەوەی کە دەیەوێ یان نایەوێ ئەو شەڕە بکات.
من وەکو شارەزایەکی پەروەردەیی، پۆشنیاری ئەوە دەکەم بۆ وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستان کە کتێبی هۆزی بیرکردنەوەی پۆڵا سەعید کاری لەسەر بکرێ و ببێت بە سەرچاوەی وانەی پەرەپێدانی کەسی لە قوتابخانەکانی سەرەتایی و ناوەندی و دواناوەندی کوردستان بۆ قوتابیەکان و هەروەها بۆ مامۆستایەکانیش. ئەگەر ئێمە تێوی بیری جیاواز لە کێلگای مێشك و دەروونی منداڵەکانمان دا بڕێنین، ئەوا بە دڵنیاییەوە داهاتوویەکی جیاواز چاوەڕوانیان دەکات.

جەودەت سۆفی
ڕاوێژکاری کۆمەڵایەتی و پەروەردەیی
20.05.2023 ژنێف

دەستنیشانکردنی شێواز لە ڕێتمی ناوەوەی کورتە چیرۆکی ‘گیاندان’.. عبدالسلام اسماعیل صادق

شێواز style)):

ئەگەر بە گشتی باسی شێواز بکەین، دەتوانین بڵێین: هەر کەسێک کەمێک شێوازی تایبەت بەخۆی هەیە، بە نموونە: شێوازی نانخواردن، قسەکردن، بە ڕێگادا ڕۆیشتن، سەیرکردن... بە گشتی هەر مرۆڤێک شێوازی هەڵسوکەوتکردنی خۆی هەیە لە هەموو لایەنەکانی ژیاندا، دەشکرێت شێوازی کەسێک بە شێوازی کەسێکی تر بچێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەر کەسێک بەهۆی چەند شتێکەوە کە دەکرێ بڵێین شێوازی ئەو کەسەیە، دەتوانرێت بناسرێتەوە. ئەگەر لە ڕووی ئەدەبەوە سەیری شێواز بکەین و هەوڵبدەین پێناسەیەکی بە بکەین، دەتوانین بڵێین جۆرێ پێناسەی بکەین و بڵێین: شێواز بریتییە لە شێوە جیاوازەکانی مامەڵەکردنی زمان (٢). شێواز لە ئەدەبدا سەروکاری لەگەڵ زمانە، ئەو زمانەی کە ئەدیب بەکاریدێنێت، شێواز لەو زمانە دەردەهێنرێت (شێوازی ئەدیبەکە لە زمانەکەیەوە دەردەکەوێت).

دەتوانرێت شێواز لە سێ ڕوانگەوە دیاری بکرێت، ئەوانیش بیتیین لە: نووسەر، خوێنەر و دەق (٢). ئەوەی کە پێویستە لەبارەی نووسەرەوە بیزانین، فکری نووسەرەکەیە، مارکسی، ئیسلام، بەدینە، لە چ ڕوانگەیەکەوە سەیری ژیان دەکات...تاد. ئەوەی ڕاستی بێت لە پێست مەدەرنیزم، نووسەر لە دەق دادەبڕێنرێت و هیچ پێوەندی بە دەقەکەوە نامێنێت. هەرچی خوێنەرە، پێگەیەکی گرنگی هەیە لە دیاری کردنی شێواز، لە پێست مەدەرنیزمدا دەخێکی نوێ دێتە پێش، ئەویش گرنگیدانە بە خوێنەر؛ خوێنەر بە یەکە گرنگە، چونکە ئەگەر دەقێک بنین و کەمێک خوێنەر شێوازی ئەو دەقە دیار بکەن، دەبینین جیاوازی هەیە لە نێوان هەموو ئەو شێوازانەی کە خوێنەرەکان دەستنیشانیان کردووە و دەریانهێناوە. لەگەڵ ئەوانەشدا لەڕێی دەقیشەوە دەتوانین شێواز دیاری بکەین، وەکو: زمانی دەق، ڕستەکان لادانەکانیان چین و چۆنن، وەسفەکان چۆنن و واتاکانی چین، هەموو

ئەوانە دەچنە ناو ڕوانگەی دەقەوە.
دەشێت شێواز بە پێی ڕەگەزەکانی ئەدەب-یش دەستنیشان بکرێت، کە بریتیین لە ڕەگەزەکانی: زمان، بیر، سۆز و جوانکاری (٣).
شێواز سێ ئاستی هەیە، کە بەهۆی ئەو ئاستانەشەوە دەتوانین شێواز دیاریبکەین، کە ئەوانیش ئاستەکانی ڕیتم، پێکهاتە و دیلال-ە (٤).
لە ئاستی ڕیتم، ڕیتمی دەرەوە و ناوەوە هەیە. ڕیتمی دەرەوە بە زەری خۆی لە کێش و سەروا دەبینرێتەوە؛ ڕیتمی ناوەوە-ش پەیوەندی بە دەنگ، بەگە، وشە، دەستەواژە و ڕستەوە... هەیە. لە دوای ئاستی ڕیتم ئاستی پێکهاتە هەیە، کە بە گشتی ڕەخستنی ڕستەکان، کورتبەی، درێژدادەی، پێش و پاش خستنی وشە، پەیوەندی نێوان ڕستەکان و هاوئاهەنگی نێوان ناونیشان و کەی گشتنی دەقەکە... دەگرێتەوە. ئاستی دیلال کە کەتا ئاستە، هەرسێ ئاستەکەی ڕەوانبێژی دەگرێتەوە، کە بریتیین لە: ڕوونبێژی، واتاناسی و جوانکاری، لەگەڵ لادانەکان و لایەنی هزری و دەرونی ئەدیب... ئەوەی گرنگە بیەەم، ئەو ئاستانە لەیەکتر دابڕاو نین، بەڵکو پەیوەندیەکی تەواویان بە یەکترەوە هەیە و تەکەڵە بە یەکتر دەبن.
ڕیتمی ناوەوە لە کورتە چیرۆکی 'گیاندان'؛ ئەدیب باسی پەیوەندی عاشقانەی نێوان دوو دەدار، ژوانی نێوانیان، لەیەک دابڕانی ئەو دوو عاشقە دەکات، کە چۆن سەربازەکان دێن و بەسەر گوندەکەیاندا دەدەن و تاڵانکاری و کاولکاری دەکەن و کچانی ئەو گوندەش دەبەن و دەستدرێژیان دەکەنە سەر و لە بیابان زیندە بە چاڵیان دەکەن، کە یەکێک لەو کچانە فاتم-ی مەعشوقە. بەو جۆرە ئەو دوو عاشقە بە یەکتر ناگەن و دیداریان دەچێتە قیامەت.
لەم کورتە چیرۆکەدا، ڕەژیەکی زەر ڕیتمی ناوەوە لە هەردوو ڕیتمی دەنگ و وشە بەدی دەکرێت. لە ڕیتمی دەنگیدا دووبارەبوونەوەی دەنگ و دووبارەبوونەوەی بەگە لە سەرەتا و کۆتایی وشەکان بەدی کرا، وە لە ڕیتمی وشەدا دووبارەبوونەوەی وشە و پێش و پاشکردنی وشە بەدی کرا. لەگەڵ ئەوانەشدا، دووبارەبوونەوەی دەستەواژە و ڕستەش بوونی هەیە.
لە دووبارەبوونەوەی دەنگدا، چەند نموونەیەکمان هەیە، کاتێک ئەدیب دەڵێت: "من تەنها لەبەر بە کەسی دایکم بوو دواکەوتم، دەنا ئارزووم دەکرد منیش دوای ئەو کەچێت دواتکەوتبام". دووبارەبوونەوەی دەنگی 'د' لەسەرەتای وشەکانی: دایکم، دواکەوتم، دەنا، دەکرد، دوای، دواتکەوتبام، ڕیتمی دروست کردووە." نەمدەتوانی باوەڕبکەم تە کوژراوی، ئاوەزم توانای قبوڵکردنی ئەوەی نەبوو کە دەستانە هەبن بتوانن تەی فریشتە بخەنە چاڵەکەوە و بە زیندوەتی داتپەشن. نەمدەتوانی هەرچەندم دەکرد نەمدەتوانی باوەڕ

بکەم تە نەماوی، ڕەنگە هەی ئەوەبێت کە ڕەحمەت هەمیشە لەگەڵمدا بووە". دوازدە جار دووبارەبوونەوەی دەنگی 'ت' یەتمەکی جوانی بەم پەڕگرافە بەخشیوە. "فاتم گیان ئەگەر ئەو ڕۆژە دایکانت دەدی چۆن باوەش بە ئەمدا دەکەن، هەرچی برینت هەیە ساڕێژ دەبوو، تەمەنەکی درێژ بوو". دووبارەبوونەوەی دوو دەنگی کەتایی وشەکانی: ساڕێژ و درێژ، یەتمەکی جوانی بەو دەڕە بەخشیوە." تفەکم لەو تفەنگە بە دەسەڵاتەی خەم کرد". دووبارەبوونەوەی دوو دەنگ لە سەرەتای وشەکانی: تفەک و تفەنگ، یەتمی بەم ڕستەیە بەخشیووە.

هاوپێچ لەگەڵ دەستنیشان کردنی یەتمی دەنگی ئەو کورتە چیرۆکە، ئامارەک بە پەڕگرافەکان وەردەگرین، کە چ دەنگەک لە چ پەڕگرافەکدا زۆرترینجار دووبارە بوەتەوە. کورتە چیرۆکەکە بە گشتی لە ١٤ پەڕگراف پێکدێت، هەر پەڕگرافێی دەکرێت لە ١ دەنگ یاخود زیاتریش وەکو یەتمی ناوەوە تێیدا دەرکەوتبە:

١. پەڕگرافی یەکەم: لەم پەڕگرافەدا دوو دەنگ زۆرترینجار دووبارە ببوونەوە، ئەوانیش بریتیی بوون لە دەنگەکانی 'ت' ٨جار و 'د' ٩جار.

٢. پەڕگرافی دووەم: لەم پەڕگرافەشدا بەهەمان شێوە، هەر دوو دەنگی 'ت' ٢٧جار و 'د' ٢١جار زۆرترینجار دووبارە ببوونەوە.

٣. پەڕگرافی سێیەم: لەم پەڕگرافەدا سێ دەنگ زۆرترینجار دووبارە ببوونەوە، ئەو دەنگانەش بریتیی بوون لە 'ت' ٧٧جار، 'د' ٦١جار و 'ن' ٦٨جار.

٤. پەڕگرافی چوارەم: لەم پەڕگرافەدا دەنگەکانی 'ن' ١٩جار و 'ت' ٣١جار، زۆرترینجار دووبارە ببوونەوە.

٥. پەڕگرافی پێنجەم: لەم پەڕگرافەدا زۆرترینجار دەنگی 'ک' ٣٢جار دووبارە ببووەوە.

٦. پەڕگرافی شەشەم: لەم پەڕگرافەدا دەنگەکانی 'ت' ١٠جار و 'ک' ١٢جار زۆرترینجار دووبارە ببوونەوە.

٧. پەڕگرافی حەوتەم: لەم پەڕگرافەدا زۆرترینجار دەنگی 'م' ٣٧جار دووبارە ببووەوە.

٨. پەڕگرافی هەشتەم: لەم پەڕگرافەدا دەنگەکانی 'ت' ١٨جار، 'م' ١٦جار و 'ن' ٢٣جار، زۆرترینجار دووبارە ببوونەوە.

٩. پەڕگرافی نۆیەم: لەم پەڕگرافەدا زۆرترینجار دەنگی 'ن' ٢٤جار دووبارە ببووەوە.

١٠. پەڕاگرافی دەیەم: لەم پەڕگرافەدا زۆرترینجار دەنگەکانی 'د' ٢٠جار و 'ب' ١٩جار دووبارە ببوونەوە.

١١. پەڕگرافی یازدەم: لەم پەڕگرافەدا زۆرترینجار دەنگی 'م' ٣٥جار دووبارە ببووەوە.

١٢. پێگرافی دوازدەم: لەم پێگرافەدا زەرترینجار دەنگی 'ن' ٤٠جار دووبارە ببووەوە.
١٣. پێگرافی سێزدەم: لەم پێگرافەدا زەرترینجار دەنگەکانی 'م' ١١جار و بزوێنی کورت 'ە' ٢٢جار دووبارە ببوونەوە.
١٤. پێگرافی چواردەم: لەم پێگرافەدا زەرترینجار دەنگەکانی 'ن' ٢١جار، 'م' ٢٣جار و بزوێنی کورت 'ە' ٤٥جار دووبارە ببوونەوە.
• ئەگەر سەیر بکەین دەبینین لە زەربەی پێگرافەکاندا دەنگی 'ت' زەرترینجار دووبارە بووەتەوە. کەواتە دەنگی 'ت' شێوازی ڕیتمی دەنگیی ئەم دەقەیە. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەم ڕیتمە لەخۆو دروست نەبووە، ئەگەر دیقەت بدەین، دەنگی 'ت' بە زەری لە وشەکانی: تەش، ئەوانی تریش، خەشەویستم، تف، تفەنگ، نەمدەتوانی... هەموو ئەو وشانە پێیوەندی بە گەڕانەوەی دەقەکە (گەڕانەوەیەکی هەمان شت زانە)، مەعشوق و لایەنی سێیەمەوە هەیە، بەیە لەڕدا ڕاستەوخۆ ئاستی ڕیتمی دەچێتە نێو ئاستەکانی پێکهاتە و دیلال و تەکنێک بە هزر و دەرونی ئەدیب دەبەت.
دوای دووبارەبوونەوەی دەنگ، دووبارەبوونەوەی بەگژ هەیە، هەم لە سەرەتا، ناوەند و کۆتایی وشەکان: "بەیە کەنشم دەبرد و دەگریام". دووبارەبوونەوەی بەگژی سەرەتای وشەکانی: دەبرد، دەگریام. "من تەنها لەبەر بە کەسی دایکم بوو دواکەوتم، دەنا ئارەزووم دەکرد منیش دوای ئەو کەچێت دواتکەوتبام". دووبارەبوونەوەی بەگژی ناوەڕاستی وشەکانی: دواکەوتم، دواتکەوتبام. "هەر تەزقاڵە ئەقرە بگرە". بەگژی کۆتایی وشەکان 'ڕە، ڕە' دووبارە بووینەوە.
چەند نموونەیەک لەسەر دووبارەبوونەوەی وشە: "من تەنها لەبەر بە کەسی دایکم بوو دواکەوتم دەنا ئارەزووم دەکرد منیش دوای ئەو کەچێت دواتکەوتبام". دووبارەبوونەوەی وشەی 'دواکەوتن'، کە دەڵێ 'دواکەوتم، دوای ئەو کەچێت دواتکەوتبام'، لەڕدا ڕیتمەکی جوانی دروستکردووە بە دووبارەکردنەوەی ئەو وشەیە." وایان فەرکردبووم کە خەشەویستی پاک پێیوەندی نێوان ڕۆح و ڕۆحە نەک جەستە و جەستە". دووبارەکردنەوەی دوو وشەی جیاواز 'ڕۆح، جەستە' ڕیتمەکی ناوازەی دایتە ئەو دەڵێ. "تە دەتویست دەستم بگریت و چەژی ماچ و پێکەوە نووسانی جەستە و جەستەم فەربکەی". لەڕدا نووسەر دەیتوانی تەنیا بڵێت "پێکەوە نووسانی جەستەم فەربکەی" بەڵام درێژدادەی کردووە (کە لەڕشدا دەچێتە نێو ئاستی پێکهاتە)، لەگەڵ ئەوەشدا ڕیتمەکی جوانی بەخشیوەتە ئەم دەڵێ. "من سەختیم زەر کەشا، بەڵام دەزانم هەموو ئەو سەختیانەی کە من کەشاومە ناگاتە چرکەیەکی سەختیکانی تە، چونکە هەر چۆنە بوو من خەم ئەو سەختیەم هەبژارد". بە چوارجار دووبارەکردنەوەی وشەی 'سەختی'، ڕیتمی بەو ڕستەیە

بەخشیوە." هیوادارم ئەو جەستە پاک و ڕوونەت کە من نەمدەوێرا پەنجەی بە بەرم، ئەو جەستە پیرۆزەت بە جەستەی ئەوان لەخن نەبووبە". دووبارەکردنەوەی وشەی 'جەستە' بووتە هەی پەدانی ڕیتم بەم ڕستەیە. "پەم وابوو ئەو دەنگە تەنها دەنگی خەی نییە، بەکو دەنگی هەموو دایکان ئاوەتەی دەنگی بووە و گوزارشت لەو سەرکەوتنە دەکات". چوار جار دووبارەکردنەوەی وشەی 'دەنگ' ڕیتمەکی جوانی بەخشیووە.

هەروەک باسمان کرد، دووبارەبوونەوەی ڕستە و دەستەواژەش لەم دەقەدا هەیە؛ کە ئەدیب دەڵێت: "من دەزانم بە دەستی تە بوایە بە دووی من بکەوی و بەڕێین، بەڵام بە دەستی خۆت نەبوو، بە دەستی براکانیشت نەبوو، فاتم گیان ئەوجارە بە دەستی کەسانە بوو کە هیچ مافەکیان بەسەرتەوە نەبوو" لە دووبارەکردنەوەی دەستەواژەی 'بە دەستی' ڕیتمی ناوەوەی دروست کردووە؛ کە دەشڵێت: "لە دەی خەمەوە دەمووت خەزگە ڕاست بوایە و ئاگاداری نهێنی و غەیب بوایە بە ئەوەی ئەم عەشقە خودایییەی منیشی پە درک بکردایە، دەمووت بریا ڕاست بوایە"، لەڕەدا نووسەر دووجار ڕستەیەکی دووبارە کردەتەوە، کە دەڵێت 'دەمووت' واتە 'من دەمووت'، سینتاکسییە، جا دووجار دووبارەی کردەتەوە، بەوەش ڕیتمی دروستکردووە.

بە گشتی دەتوانین بڵێین: کورتە چیرۆکی 'گیاندان' یەکەکە لەو دەقانەی کە بە کارکردن لەسەر شێوازەکەی، دەتوانرێت ڕیتمی ناوەوە بەکاربهێنرێت، واتە لەووی ڕیتمی ناوەوە شێواز دیاریبکەین، چونکە ئەژیەکی زەر ڕیتمی ناوەوەی تەدایە.

سەرچاوەکان:

١.مەرگی مرۆڤ و نیوەک "ئەمانی کەچ و ١٥ کورتە چیرۆک"، مەهاباد قەرەداغی، بەاوکراوەی ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، ٢٠٠٤.

٢.شێواز لە شیعری کلاسیکیی کوردیدا، حەمە نوری عمر کاکی، چاپخانەی تیشک، چاپی یەکەم، سلێمانی، ٢٠٠٨.

٣. شێواز و شێوازگەری، د.ئیدریس عەبدوڵا، هەولێر، ٢٠١٠-٢٠١١.

٤.تیۆری ئەدەبی و شێوازناسی، پیتەر هاوبەرگ و دانەرانی تر، و: ئەنوەر قادر محەمەد، مەبەندی کوردلۆجی، سلێمانی، ٢٠١٠.

ناوی کتێب: درەختی مرگ.. نوسینی: سەلاح جەلال عەبدوڵا

بابەت: شانامە
دیزاین: بەرگ و کاری هونەری: سەرکەوت پەنجوەنی
ساڵی چاپ: 2023سلێمانی
چاپخانەی جارانی سلێمانی
نرخ: 2000 دینارە
چاپ : چاپی یەکەم
لە بەرهەمەبەرهێنانی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی(997) 10/5/ 2023ی پەدراوە ..

بە خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئەربکەن..

SalahJalal_DraxtDownload

ڕەنگدانەوەی پۆست کۆلۆنیالیزم لە ڕەمانی پەناهەندە.. کوردە نزار ئەحمەد

پۆست کۆلۆنیالیزم تیۆرێکی نەوان پسپۆری و چالاک ووە لە گۆشەیە، چونکە لە لایەکەوە ڕەگ و ڕیشەکانی لەنێو تیۆر و قوتابخانە جۆراوجۆرەکانی وەک مارکیسیزم، پۆست مۆدێرنیزم، پاش بونیادگەری، دەرونشیکاری...هتد هەیە. لەلایکی تریش کاریگەرە بە زانست و بابەتە جیاوازەکانی سیاسەت و ئابوری، فەلسەفە ، مرۆڤناسی، جوگرافیا و مێژوو. پۆست کۆلۆنیالیزم گشت کلتورەکانی ژێر کاریگەری پرۆسەی ئیمپراتۆریەت لە یەکەم ساتی داگیرکردنەوە تا ئێستا لەخۆ دەگرێت، چونکە داگیرکردنی ئەو وڵاتانەی کە بە هەرشەکانی ئیمپراتۆریەتیەکانی ئەورووپا دەستی پێکردبوو تا ئێستاش بە پێی ڕەوتێکی مێژووی بەردەوامە، کە ئەویش ڕەوتی ئیمپریالیزمە.

ئەشکرافتیش لە پەناسەکردنی پەست کۆلۆنیالیزم دەڵێت: "پەست کۆلۆنیالیزم پەیوەندی بە سەردەمی پێش سەربەخۆی هەیە و پیشاندەری گشت کلتورانەیە، کە پرۆسەی ئیمپریالیزم لە دەسپێکی داگیرکاری تا ئێستا دەستی بەسەرداگرتوون. لەم ڕوانگەیەوە پەست کۆلۆنیالیزم گوزارشتە لەو بارودۆخەی کە لە ژێر هەیمەن و دەسەڵاتی پرۆسەی داگیرکاری دەتە ئاراوە، چونکە لە پرۆسەی داگیرکاریدا ئاوگەری کلتوری لە نێوان داگیرکەر و داگیرکراو دەتە ئاراوە، بەو پێیەی لە داگیرکاریدا کاتێک داگیرکەر دەست بەسەر خاک و زەمینەی نەتەوەیەک دا دەگرێ هەوەدەدات لە هەموو ڕوکەوە خۆیی زاڵ بکات بەسەر داگیرکراودا" (هیمداد حوسێن و هاوکارانی، ئەدەبی بەراورد).

ئەتوانیین بڵێن پەست کۆلۆنیالیزم ناونیکی زەر و ئاڵۆزی تەدایە، کە ئەم ناونی و ئاڵۆزیەش بە ئەو بوارە فراوانەی لەکۆلنەوە پەست کۆلۆنیالیزمەکان دەگەیەتەوە، چونکە هەر لە تیەر و ڕەخنەی ئەدەبی تا زانست و بابەتە جەراوجەرەکان لەخەدگرە لە بنەڕەتەوە بوارەکە چوارچێوەدار نیە و پەناسە کردنی سەختە.

لە پرۆسەی داگیرکاریدا پەیوەندییەکی دوولایەنی هەیە، واتە زەر جار داگیرکەریش دەکەوێتە ژێرکاریگەری داگیرکراو، بەتایبەت زیاتر داگیرکەر زاڵترە، چونکە داگیرکەرەکە بەهەی باڵا دەستی بە زەر هەوەدەدات کە دەسەڵاتی خۆی و کلتوری خۆی بە زەر بسەپێنە بەسەر وەات و نەتەوە داگیرکراوەکە و لە هەموو ڕوکەوە وەاتە ژێر دەستەکە بگەڕێ لە ڕوی سیاسی و ئابوری، کەمەایەتی، خەزان، زمان، ئەدەبیات، تەنانەت شێوازی ژیانکردنیش کاریگەری خۆی جەدەڵێت؛ دواجار ئەمەش ئەبەتە هەی دروست بوونی دژایەتی لە نێوان داگیرکەر و داگیرکراو، چونکە دەست بردن بە گۆڕینی ژیان و کلتوری و کەمەگەی خەڵکە داگیرکراوەکە دەبەتە هەی درووست بوونی ڕەقێکی زەر لایەن خەڵکە ژێردەستەکەوە، لەبەر ئەوەی لەم پەیوەندییە دوو لایەندا داگیرکەر بە نەژادی باڵاتر، پێشکەوتووی خاوەن شارستانیەت من، هەروها داگیرکراویش بە مرەڤێکی کەوی و دوور لە شارستانیەت و ئەوەی تر، دەناسێنرێت لەوکاتەشدایە کە پەست کۆلۆنیالیزم سەرهەڵدەدات.

ئەگەر پەست کۆلۆنیالیزم گوزارشت کردن بێت لەو ئاوگەڕە کلتوریەی، کە لە ژێر پرۆسەی داگیرکاریدا لە نێوان داگیرکەر و داگیرکراو دەتە کایەوە، ئەوا تیەرێک، کە لەم بابەتە دەکۆڵێتەوە تیەری پەست کۆلۆنیالیزمە، تیەری پەست کۆلۆنیالیزم کەمەک تەروانینی تیەری و ڕەخنەیە، کە لە کاریگەریەکانی جەگەرکەی کلتوری دەکۆنەوە گرینگی بە تەوانینەکانی پەیوەست بە خەاگری و بەرگریی لە ناسنامەی کلتوری خەیان دەکەن یان دەتوانین بڵین، کە چەند

تیۆرێکی جۆراوجۆر و ڕەخنەیە لە یەکەم ڕۆژی داگیرکردن دا بە دیدی ڕەخنە گرانەوە تاوتوێی پێوەندی ئەو نەتەوانە دەکات، بابەتی کۆلۆنیالیزم و پێست کۆلۆنیالیزم لە هەموو ئەو تەروانینە تیۆری و ڕەخنەییانە بابەتی سەرکین.
تیۆری پێست کۆلۆنیالیزم تیۆرێکی فراوان و بەربڵاوە و لە زۆربەی بوارەکان خۆی دەبینێتەوە، یەکێک لەو بوارانە ئەدەبیاتە، چونکە ئەگەر تیۆری پێست کۆلۆنیالیزم لێکۆڵینەوە لە کاریگەریە کلتوریەکان بکات ئەوا ئەدەبیات وەکو بەشێک لە کلتوری هەر نەتەوەیەک زۆرترین ئەو کاریگەریانەی تێدا ڕەنگدەداتەوە، بۆیە ئەدەبیات دەبێتە بواری لێکۆڵینەوە لەم تیۆرە؛ واتا پێست کۆلۆنیالیزم لێکۆڵینەوە لە ئەدەبیات و بەرهەمی ئەو نوسەرانە دەکات، کە بە ماوەی چەندان ساڵ لە وڵاتە داگیرکەر و داگیرکراوەکان ژیاون، چونکە ئەو نوسەرانە پێیان وایە نوسینی مۆژوو و بیرەوەری خۆجێی ئەدەبیاتی کلتوری باشترین ڕەگایە بە بەرنگاربوونەوە و وەستان دژی داگیرکاری، ئەوەی تیۆری پێست کۆلۆنیالیزم لە بواری ئەدەبیدا دەیەوێت و بانگەشەی بە دەکات هەڵوەشاندنەوە و ڕەتکردنەوەی ئەو گوتار و بانگەشەی نادادپەروەرانە و نایەکسانیە، کە وڵاتانی کۆنیکەر بەسەر تەکەای ئەدەب و زمان و کلتوری نەتەوە داگیرکراوەکانیان سەپاندووە (هیمدام حوسین و هاوکارانی، ئەدەبی بەروارد).

ئەگەر وڵاتە داگیرکەرەکان بە درێژای مۆژووی داگیرکاریان لە هەوڵی بەرهەم هێنانی گوتارێک دا بووبن سەبارەت بە ڕۆژهەڵات، ئەوا ئامانجی سەرەکی ئەدەبیاتی پێست کۆلۆنیالیزم هەوڵدانە بە تەگەیشتن لە چۆنیەتی بەرهەم هێنانی ئەو گوتارە و ڕەتکردنەوەی، بە واتایەکی تر ئامانجی ئەدەبیاتی پێست کۆلۆنیالیزم لێکۆڵینەوەیە لە دید و بەچوونەکانی ڕۆژئاواییەکان، کە چۆن سەیری ئەو میللەتانە دەکات و چۆن بەردەوامی بەو سەیرکردنە دەدات و بە جیهانی دەکات تاوەکو درێژە بە داگیرکاریەکی خۆی بدات، لە سیستەمی نوێی جیهاندا میللەتە ڕزگاربووەکان لە داگیرکاری تا ئێستاش بە جۆرێک لە جۆرەکان داگیرکراون، چونکە ناسنامە ماف، ماڵ، دارایان کراوەتە ئامانج تا ئێستاش بیری ڕۆژئاوا سەنتەری بەاو و باوە.
بە ئەم مەبەستەش نوسەرانی پێست کۆلۆنیالیزم لەو باوەڕدان، کە دەکرێت بەرهەمە کلاسیکیەکان جارێکی دیکە تاوتوێ بکرێنەوە و پەراوێزخراوەکان بکرێنە سەنتەر و جارێکی تر پێگەی خۆیان لە مۆژووی جیهاندا بدەست بێنەوە. بەرهەستی ئەو جۆرە شارستانیەتە ببێنەوە، کە ڕۆژئاواییەکان پێناسەیان کردوە، هەروها ئەو نوسەرانە

باوەڕیان وایە بە گەیشتن بەو ئامانجە سەرتا دەبە ڕێژەیەکی تایبەتیکان باوەڕ بە خەبونیان هەبە و متمانە بەخۆیان بکەن پشت بە کەلتوری ڕەسەنی خۆیان ببەستن و واز لە لاسایکردنەوەی کلتوری ڕۆژئاوایکان بهێنن"(کوردستان عبدالوهاب نادر، ڕەنگدانەوەی بیری پۆست کەلەنیالیزم لە ڕەمانکانی فەرهاد پیرباڵ).
دەکرێت بگوترێت ئامانجی ئەدەبیاتی پۆست کەلەنیالیزم بریتیە لەوەی کە ئەو ئەدەبیاتە لە هەوڵی خوێندنەوەی تەگەیشتنی شواز و ڕەگاکانی ڕووبەڕووبونەوە و چۆنیەتی بەرگریکردنی داگیرکراوان لە بەرامبەر داگیرکەران لە بەرهەمی ئەدەبی هەدوولادا، واتە داگیرکەر و داگیرکراو، هەروها ئەوەی چۆن بگەڕێنەوە بە ناسنامە کولتوریە گەڕاوەکەیان، بۆیە نوسەران و هزمەندان لە هەوڵی ئەوەدان، کە بە ڕەچاوکردنی شوازەکانی گوتاری پشت ئەستور بە هزر و بیر و شارستانیەتی خۆماڵی لە بەرهەمە ئەدەبیەکاندا دژی گوتارەکانی پۆیوەست بە داگیرکاری بوەستنەوە، تا لە کەتاییدا بتوانن ناسنامە و پێگەی مەژووی و کلتوری و ئابوری و سیاسیی خۆیان بدەست بهێنەوە.

هەر ئەدەبیاتێک بابەتێکی تایبەت بەخۆی هەیە، بابەتی سەرەکی ئەدەبیاتی پۆست کەلەنیالیزمیش خەریک بوونە بەدەرهاوەشتە و لەکەوتەکانی پرۆسەی داگیرکاری، نوسەرانی ئەم ئەدەبیاتە لەو باوەڕدان، کە ئەم دابەشکارییە بە واتا و بە بنەما و نا دادپەروەرانەیە و شوێنکی ترە لە داگیرکاری لەئەنجامدا گرژی دەخاتە نێوان ڕەژەڵات و ڕۆژئاوا، ئەم نوسەرانە لە ڕێگەی بەرهەمکانیانەوە داوای مافی خۆیان دەکەن ولەهەمانکاتدا ڕێگەزپەرستی لە وەاتە داگیرکەرکان دەخەنە ژێرپسیارەوە، "دەقی ئەدەبی شتی زۆر نەگەڕێ و چەسپاو نین، بەڵکو پێیوەستن بە بارودۆخ و هەومەرجە سیاسییە گەورە و بچووکەکانەوە، نووسین و خوێندنەوەی دەقەکان هەرگیز بابەتێکی بەسوود نیە. دەقەکان بەرژەوەندی باڵادەستەکان و هەست و سۆز و ئامانجەکانی تری خۆیان دەسپێنن (ئیدوار سەعید، ڕەژەهەتناسی).
پۆست کەلەنیالیزم، خێی خەریک دەکات بەو نەتەوانەی، کە کاری داگیرکاری یاخود لە ژێر کاریگەری داگیرکارین، لە ئەنجامی ئەم گەڕانکاریەشدا ئەدەبیات فراوان دەبێت، هەوەها پێیوەندی کەلتووری دروست دەبێت لە نێوان نەتەوەکاندا.

ڕەنگدانەوەی بنەمایی ڕەژهاتناسی لە ڕەمانی پناهەندە

تیۆری پۆست کەلەنیالیزم لەخۆگری چەند بنەماییەکە، ئەمە لەڕدا

هەوڵی ئەو دەدەین، کە ڕەنگدانەوەی بنەمایی ڕەژهەڵاتناسی لە ڕەمانی پەناهەندە دیار بکەین.
ڕەنگدانەوەی ڕەژهەڵاتناسی لە ڕەمانەکەدا
دنیای ڕەژئاوا هەوەدەدات پەناسەی ڕەژهەڵات بکا، لەگەڵ ئەوەشدا پەناسەی خۆی دەکات و خۆی بە ئەرەنی وەسف دەکات و ڕەژهەڵاتیش بە نەرەنی. لەرەدا ئەو هوانگە ڕەژهەڵاتناسیانەی، کە لە ڕەمانەکەدا هەبوون دەیانخەینە ڕوو:

أ- بەرامبەری ڕەژهەڵات و ڕەژئاوا:
یەکەک لە کارە سەرەکی و بنەڕەتیەکانی گوتاری ڕەژهەڵاتناسی، درووستکردن و بنیاتنانی دوو جەمسەری دژ بە یەکە، کە ئەوانیش دنیای ڕەژهەڵات و ڕەژئاوان، ئەم گوتارر نوێنەرایەتی دوو کلتوری جیاواز دەکات، کە ڕەژهەڵات بە نەڕەنی نیشان دەدات و ڕەژئاواش بە ئەرەنی. نموونە لە ڕەمانەکە: "ئەو ڕەژهەڵاتی، کە وزەی تیا نەماوە تەنیا لە لاسایکردنەوە و ئافراندنەکی بە مەودا نەبەت، ڕەژهەڵات تەنیا لە پاڵ ئەوی دیکە دا دەژەت، ڕەژئاوا هەی سەرکوتکردن و سەربەرزیمان، ڕەژئاوا ئاوێنەیەکە باڵای کورتی خەمانی تەدا دەبینن" ئەگەر سەیری ئەم نموونەیە بکەین دەبینن، کە دوو دنیایی بەرامبەر یەکی درووست کردووە ئەویش ڕەژهەڵات و ڕەژئاوان، کە نوێنەرایەتی دوو کلتور و خاکی و خەڵکی..هتد جیاواز دەکەن. لە شوێنەکی تری ڕەمانەکدا تەگەیشتنەکی نزیک لەم هەیە دەڵەت: " من لە تەمەنی بیست و چوار ساڵیدا بە فڕەسنی جارەکی دیکە لە دایکبووم‌وە، با بە ڕەچەڵەک خەڵکی کوردستان بم، بەڵام باوەم بە ڕەگ نیە من باوەم بە ڕەگاکانە، چونکە ڕەگی تەواو هەمیشە چەقیوەتە نەو قوڵەکی خەست و ناوچەیکی تاریک، بەڵام ڕەگا بەرەو جوڵان و ڕەشنای دەچەت".

ب- ڕەژئاوای هونەردەست ڕەژهەڵاتی بە هونەر
یەکەک لەو دووانە لەکدژانەی بەرهەم و لەکەوتەی گوتاری ڕەژهەڵاتناسین، وەناکردنی ڕەژئاوایە وەک سەرزەمینی هونەر و ئەدەب و ڕەشنبیری، خەڵکی ڕەژئاوا خەڵکانەکن هونەر دەستن و نرخ و بەهای هونەر لایی ئەوانە و ئەوان لە هونەر تەدەگەن، لە بەرانبەریشدا وا وەنای ڕەژهەڵات دەکەن، کە بە هونەرن و نرخ و بەهای هونەر نازانن. لە ڕەمانی پەناهەندەش ئەوە دەردەکەوە، کە خەڵکی ڕەژئاوا هونەر دەستن و خەڵکی ڕەژهەڵاتیش بە هونەرن، نموونە: " شانەی کوردی لە ئاستی بنەشتی کوردیە" لە شوێنکی تر دەردەکەوە سایق تەکسیکی ئیرانی دەڵەت: "ئەمە و گریک جوداوازین، شانە لە عورف و عاداتی

ئەمە شومە ها" لەرەدا ئەوە دەردەخات، کە خەڵکی ڕۆژهەڵات هونەر دەست نیە و بەهای هونەر نازانە، لە شوێنیکی تری ڕەمانەکە نموونەیکی تر هەیە دەڵێت: "مەزەکی قاچ کورت و دیکەری تەلەفیزیۆن و دیکەرەکانی لە دیوخانەکئ هاوچەرخ هیچ جیاوازی نەبوو، فەرشە ئیرانیەکە بەحەکە بینەری بەزار دەکرد، هیچ دەستەکی هونەری پەوە دیار نەبوو" لەرە مەبەستی ئەویە کە خەڵکی ڕۆژهەڵات لە هونەر نازانن و نرخ و بەهای لای ئەوان نیە.

ت- ڕۆژئاوای دیموکراسی و ڕۆژهەڵاتی دیکتاتەر

لە ڕوانگەی ڕۆژ ئاواوە، ڕۆژهەڵات سەرزەمینی نادادی و نایەکسانی و سیستەمی حوکمەانی دیکتاتەر و زاڵمانە و توندڕەوە، لەبەرامبەر ڕۆژهەڵاتی دیکتاتەر ڕۆژئاوای دیموکراسی هەیە کە هەموو تاکەک تەدا ئازاد و سەربەخۆیە، ڕۆژئاوا سەرزەمینی عەدالەت و دەسەاتەکی حەکیمانە وەات بەڕەوە دەبات، نموونە لە ڕەمانەکە: "لجوئی سیاسیشی دەدەنە لە سویسرایک کە باشترین پەیوەندیی لەگەڵ دیکتاتەری عەراقی سەردەمی شەرە عەراق و ئیران دا هەبوو" ئەگەر سەیری ئەم نموونەیە بکەین دەبینن کە ڕۆژهەڵاتی بە دیکتاتەر داناوە، لە شوێنکی تری ڕەمانەکە دەڵێت: "ئەی اشە شەو ڕۆژ باسی دیموکراسی ناکەن! لەر هەموو سلەمانییە چوار دەنگ گەڵ دیکە نیە، بە حەقی خوای واستەی هەیە".

ث- ڕۆژئاوای مرۆڤدەست و ڕۆژهەڵاتی مرۆڤکوژ

لە تەواوینی ڕۆژئاواییەکانەوە ڕۆژهەڵات سەرزەمینی بەنرخکردن و بە بەهاکردنی مرۆڤ، سەرزەمینی کوشتنی خەونەکانە، لە ڕۆژهەڵاتدا مرۆڤکان خاوەنی شکە و کەڕامەت نین، لە ڕوانگەی ڕۆژئاوایەکانەوە لەبەرانبەر ڕۆژهەڵاتی مرۆڤکوژ ڕۆژئاوای مرۆڤدەست هەیە، کە سەرزەمینی بەدی هاتنی خەونەکانی مرۆڤە، نموونە لە ڕەمانی پەناهەندە"جەرجیس زەر شتی دەزانی زەر شتی دەزانی لە کەمەگایەکی جاهیل و نەفامدا، ئەوەی زیاد بزانەت دەبە لەناو ببرەت" لەرەدا مەبەستی ئەویە، کە مرۆڤ ئازاد نیە لە بیرکردنەوە و ناتوانە بە ئازادی بیروای خەی دەربڕەت، لە شوێنکی تر دەڵێت: "کاتە ڕەمزی هەولەری جەهەشت سە مانگ بوو جەرجیسان کوشتبوو بە چەقە سەریان پەڕاندبوو".

ج- ڕۆژئاوای پەشکەوتوو و ڕۆژهەڵاتی دواکەوتوو

بەشەک لە گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی وەناکردنی ڕۆژئاواییە وەک سەرزەمینی پەشکەوتوو، کە بەردەوام لە گەشکردن و گەڕان دایە،

ڕۆژهەڵاتیش بە پێچوانەی ئەوە بە سەرزەمینێکی دواکەتووو و چەقبەستوو، کە هیچ کات ناتوانێ گەشەبکات، نموونە لە ڕەمانی پەناهەندە: "سویسرا چۆنە؟
کاتێک کوردێک پرسیاری وا لە کوردێکی دیکە دەکات مەبەست ونیازێکانی دیارن، هەرگیز سویسریک پرسیاری وا لە سویدیێک ناکات، چونکە پرسیاری وا لە عەقڵیەتی ڕۆژئاوایەکان هیچ مانایەکی نیە، نەک ئەمە بەڵکو گەلحەی ئەویدیکەش ڕوون دەکاتەوە" لە شوێنیکی تر دەڵێت: "تەنها حەوت هەشت کەپرەکە و بردە زلەکانی و مەنجەڵە دەمەکەی کەمە، کورە بەڕاست هیچ پەیوەندیێک لە نێوان دەریاچەی جنێف و دوکان نییە، زەڵامەتە زەلامیش بە فانیلەوە خەیان هەڵنادەنە ناوی کەسیش سینیەی لەبە ناشوات".

ح- ڕۆژهەڵاتی ئاوشی و خورافی

جگە لەو وێنانەی سەرەوە ڕۆژئاوا کەمەڵەک وێنای تریشیان بە ڕۆژهەڵاتییەکان بەرهەمهێناوە، وەک ئاوشی و خورافی لەلای ئەوانەوە خەکامی ڕۆژهەڵات خەکانێکی ئاوشین، لەهەمان کاتدا سەرزەمینی خوارفی و سیحر و جادووە، نموونە لە ڕەمانی پەناهەندە" ئەوارەیێک لە ژوورە بچووکەکەی پاسدارخانەکە چەند پاسدارە دەوریان لە سەپە نەوتیەکە داوە، لە پەڵکدا خەیان دەکوتییە سەر مەسیفی و دەستیان ماچ دەکرد، چونکە بە درە وتبووی زیارەتی نەجەفم کردووە و ئیتر بە ئەو بەچکە حەجەمانە مەسیفی لە حاجی حاجی تر بوو".

سەرچاوە

1. کوردستان عبدالوهاب نادر (٢٠٢٢) ڕەنگدانەوەی بیری پەست کۆلۆنیالیزم لە ڕەمانەکانی فەرهاد پیرباڵ، زانکۆی سەران.
2. هیمداد حوسێن و سەنگەر نازام و ڕەزان ساڵح (٢٠٢١) ئەدەبی بەراود، چاپی یەکەم، هەولێر.
3. ئەحمەدی مەلا (٢٠٠٦) شەپتە یا دەوری برەکسل(پەناهەندە).
4. ئیدوارد سەعید (٢٠١٨) ڕۆژهەڵاتناسی، وەرگێڕانی محمد موحسین عومەر، چاپی یەکەم.

ئەم نوسینە بە سەرپەرشتی:
م. چاوەڕێ نیعمت سالح لە زانکۆی سەران ئامادەکراوە ٢٠٢٢

سیستەمی دادوەری کۆماری ئیسلامی ماکینەی تاوانکارییە.. وەرگێڕانی :کاوە عومەر

چاوپێکەوتنی کەناڵی جەدید لەگەڵ حەمید تەقوایی سەبارەت بە سیستەمی دادوەری ئیسلامی
دیمانەی کازم نیکخواە

کازم نیکخواە: تا ئێستا حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری بانگەشە و هەڵمەتێکی جەراوجەری دژ بە سزای لەسێدارەدان هەبووە. لەوانە پاڵپشتی کارای حیزب بە بانگەشەی ئازادکردنی کوبرا ئەحمانپوور، یان خەبات بە ئازادکردنی فاتمە حەقیت پژوە کە بەداخەوە لە لایەن کۆماری ئیسلامییەوە لە سێدارە درا، یان ئەو چالاکیی و تێکۆشانانەی کە حیزب بە گشتی بەڕێوەی دەبات دژی لەسێدارەدان. وتووێژی ئێمە لەسەر تەواوی سیستمی دادوەری کۆماری ئیسلامییە، بەڵام لە پرسی لەسێدارەدانەوە باسەکە دەست پێدەکەین. حیزب دژی لە سێدارەدانە، بەڵام تەنیا لە کۆماری ئیسلامیدا نییە کە لەسێدارەدان هەیە. هەرچەندە لە زۆرێک لە وڵاتان لەسێدارەدان قەدەغە کراوە، بەڵام هێشتا لە زۆرێک لە ویلایەتەکانی وڵاتێکی وەک ئەمریکا لەسێدارەدان یاساییە. حەمید تەقوایی، ئایا ئەخنە و نارەزایەتی و دژایەتی ئێمە لەدژی لەسێدارەدان لە کۆماری ئیسلامی و لە وڵاتانی دیکەش لە هەمان جەردایە؟

حەمید تەقوایی: دژایەتی ئێمە بە لەسێدارەدان لە سەرتاییترین ئاستدایە، چونکە لەسێدارەدان لە هەر بارودۆخێکدا بە هەرشکردنە سەر ژیان و کەرامەتی مرۆڤ دەزانین. بۆیە گرنگ نییە کام وڵات سزای لەسێدارەدان بە کام کێس و بە کام سیستەمی یاسایی دەردەکات. لە سێدارەدان خۆی لە خۆیدا کوشتنە. لە سێدارەدان کوشتنی بە ئەنقەستی دەوڵەتییە. بۆیە پێویستە لە هەموو شوێنێکی جیهان لەسێدارەدان قەدەغە بکرێت بە بە گوێدانە جەری تاوان و جەری یاسا و سیستەمی دادوەری. هەر لەبەر ئەم هۆکارەش دژایەتی ئێمە بە لەسێدارەدان دژایەتییەکی پرەنسیپی و پایەییە لە هەڵوێستێکی ئینسانی و ئەزگرتن

لە ژیان و بوونی مرۆڤ و مافی ژیانی ئینسانە. لەم ڕوانگەیەوە گرنگ نییە حوکمی لەسێدارەدانەکە لەلایەن دادوەرێکی شەریعەتەوە دەرچووە یان لەلایەن هەندێک دادوەری ئەمریکی یان ئەوروپیەوە.
بە ڕام دژایە تیی بنە ڕە تی ئەمە لە بە ڕامبە ڕ لەسێدارەداندا بە مانای لەسێدارەدان بە واتای ئە وە نییە کە پەمان وایە کە دیاردە ی لەسێدارەدان لە کەماری ئیسلامیدا هە مان شتە و هە مان جێگە ی هە یە کە لە هە ندێ دە وڵە تی ئە مریکا یان لە وڵاتانی دیکە دا هە یە . لەڕەدا جیاوازییەکی بنەڕەتی هەیە. بەڵام من لە کەماری ئیسلامیدا نەک هەر لەسێدارەدان هەیە کە وەک وتم جێگای سەرزەنشتە و پەویستە هەڵبوەشێنرێتەوە، بەڵکو لە سێدا نەوەد و نەی حاڵەتەکاندا کەسانی بێتاوان لەسێدارە دەدرێن. وە ئەم بابەتە بە تەواوی دەباتە ڕەهەندێکی تر. بەشێکی زۆری ئەوانەی لەسێدارە دەدرێن، نەیارانی سیاسیی ڕژێمن. هیچ تاوانێکیان ئەنجام نەداوە. یان ئاین و باوەڕێکی تریان هەیە، بە نمونە بۆهایی بوون، یان دژایەتی فیقهی ئیسلامی دەکەن، یان تەنانەت ڕەخنە لە سیاسەت و هەڵوێستەکانی حکومەت دەگرن. لە هاوینی ساڵی ١٣٦٧دا هەزاران کەس لە دادگاییکردنێکی ٥ خولەکیدا سزای لە سێدارەدانیان بەسەردا سەپێندرا و تەنها لەبەر ئەوەی نوێژیان نەدەکرد یان باوەڕیان بە خودا نەبوو، هەڵواسران. هەموو ئەم لەسێدارەدانانە تەنانەت بەپێی یاسای ئەو وڵاتانەش کە لەسێدارەدانیان قەدەغە نییە، بە تاوان دادەنرێت. لە کەماری ئیسلامیدا دەیان هەزار کەس بە هۆی دژایەتی سیاسی، بە هۆی لادان و وەک دەڕەن "دەرچوون لە ئایین"، بە هۆی شەڕکردن لەگەڵ خودا و هتد لە سێدارە دراون، تەنانەت ناو و ناسنامەکانیان نادیارە، هەروەها نەزانراوە تاوانەکەیان چی بووە، لە کوێ دادگایی کراون.. و تەنانەت لە کوێ نێژراون و ئەم دیاردەیە لە سێدارەدان لە کەماری ئیسلامیدا دەکاتە کەمەکوژییەکی تەواو.
لە بارەی تاوانبارانی ناسیاسی، سیستەمی دادوەری کەماری ئیسلامی کارەساتبارە. ئەگەر دەسیەی سزادراوانی ئاسایی، تەنانەت ئەگەر بەڕاستی تاوانکیشیان ئەنجامدابێت، ببێتە هەر دادگایەک کە بون وبەرامەیەکی لە دادپەروەری و یاسای دادوەری جیهانی شارستانی هەبێت، ئەوا سزاکەیان ڕەتدەکرێتەوە. تا ئێستا تاوانەکە نەسەلمێنراوە. تا ئێستا نازانرێت چۆن دانپێدانانەکە بەدەست هێنراوە، چۆن پارێزەرەکەی دانراوە، پەوەرەکانی دادگاکەی چین، ئایا داواکاری گشتی و دادوەر و دەسەڵاتی دادوەری کارامەن بە مامەڵەکردن لەگەڵ دەسیەکە یان نا، ئایا مافی تەمەتبار ڕەزی لە گیراوە یان نەگیراوە و هتد و هتد. لە کەماری ئیسلامیدا ئەمانە هەمووی لەسەر بنەمای یاساکانی شەریعەت و تەڕوانینی ئایینی بە

تاوان و حوکم و...هتد کە هیچ پەیوەندییەکیان بە دادپەروەری و حوکمدان بە مانا شارستانی و سەردەمیانەکەیەوە نییە. بە بۆای من بنەمای کەشکە سیستەمی دادگایی کەماری ئیسلامییە و نەک ئەم حاڵەتە و ئەو دەسیەیە و تەنانەت سیاسی و ئاساییبوونی تەمەتبار. ئەم سیستەمە لەسەر بنەمای دادپەروەری دانەنراوە و هیچ نیشانەیەکی دادپەروەری لە هیچ لەکدانەوەیەکدا نییە کە نیشانەی شارستانیەت بەت لەم سیستەمدا. لە پرسەی دەستگیرکردنی تەمەتبارداا، لە دانپەدانانەکاندا، لە دادگا و دادگایی کردنەکاندا، لە پەناسەکردنی تاوان و تاواننناسی، لە لەهاتوویی دادوەر و داواکاری گشتی و دەسەاتی دادوەری، لە پەناسەکردنی سزا و سزادان، لە هیچ کام لەم بوارانەدا تە نیشانەیەک لە دادپەروەری و حوکمدان بە تەگەیشتنەک کە مرۆڤی ئەمەلەم چەمکانەی هەیتی نابینیت.
بەیە کاتەک دەەین کەسانی بەتاوان لە سەدارە دەدرەن یان سزا دەدرەن، ئەوە تەنیا لە تەمەتباری سیاسیدا سنووردار نییە. بەگومان کوشتنی چالاکانی سیاسی لایەنەکی گرنگی مەسەلەکەیە و تەنانەت لە زەر حاەتدا نەیارانی سیاسی لەژەر ناوی تاوانباری باو و بە دروستکردنی کەیس لەسەدارە دەدرەن. بەام مەسەلەکە لەوە بنەەتیترە. کەشکە لەوەدایە کە تەنانەت تاوانبارانی باو لە کەماری ئیسلامیدا بە پشتبەستن بە سەرتاییترین پەوەرەکانی دادوەری لە هەر وەاتەکدا کە تەەسەندنەوە و یاسا ئیسلامییەکان زاە نەبەت، لە ەووی یاساییەوە بەتاوانن. تاوانەکەیان نەسەلمەنراوە و مرۆڤەکان لە کەمەگادا بە تاوانن تا تاوانەکەیان نەسەلمەنرەت. هیچ دادگایەکی کەماری ئیسلامی لە بنەەتدا ناتوانەت تاوانی هیچ کەسەک بسەلمەنەت، چونکە تەواوی سیستمی ئایینی دژ بە پەوەرە دادوەریەکانی مرۆڤایەتییە ئەم سەردەمەیە.
لە سەدارەدان لەم جەرە سیستەمە چ بە تەمەتبارانی سیاسی و ناسیاسی، دوو تاوانە. پەویستە بگوترە هەموو ئەوانەی لەسەدارەدراون چ سیاسی یان ئاسایی بە ئەوەی تاوانەکەیان بسەلمەنن کوژراون.
لایەنەکی ناەزایەتی ئەمە بەرامبەر بە سزای لەسەدارەدان ئەویە کە بەر بەحکومەتەکی دەندە و خوەنەژ بگرین، کە لە ەووی سیاسییەوە دەبەت بەردەوام لە کەمەگە بدات وسەرکوتی بکات بە ئەوەی لە دەسەاتدا بمەنەتەوە، سزای لەسەدارەدان وەک ئامرازەک بەکاردەهەنەت بە پاراستنی دەسەاتی خەی. ئەگەر لە جیهاندا لە سەدارەدان بکەوتایە، وەها دەندەییەک نەیدەتوانی ماف بەخەی بدادت ملیەنان کەس لە سەدارە بدات و بەت دەیباشە لە وەاتانی دیکەشدا لە سەدارەدان هەیە. کاتەک لە سیستمە دادوەرییەکاندا لەسەدارەدان

هەبێت، تەنانەت لە سیستەمی مەدەرنیشدا، ئەوا سیستەمێکی دادوەری کە لە گەڵەوە هەڵسابێت، وەک شەریعەتی ئیسلامی، شمشێری خێی دەکێشێت و لەدەدات و دەکوژێت و پاساو بە تاوانکانی خێی دەهێنێتەوە.
یەکێک لە هەکارەکانی دژایەتیکردنی بنچینەیی ئەمە بە لەسەدارەدان ئەوەیە کە دەمانەوێت کە بەر بەئەو جەرە دەسەاتە مرۆڤخۆرانە بگرین. ژمارە و ئادەی لەسەدارەدانەکان، لەسەدارەدانی نەیارانی سیاسی، لەسەدارەدانی ئەو کەسانەی تاوانکانیان نەسەلمێنراوە، لەسەدارەدانی گشتی لەچوارچێوەی سیستەمی دادوەریی ئایینی و دواکەوتوو و نامرۆڤانەدا، هەموو ئەمانە هەموو لەسەدارەدانەکان دەکەنە دیاردە و شتێکی ترسناک ، ئامرازێکە بە کوشتنی بێتاوانەکان لە کەماری ئیسلامیدا.
کازم نیکخواە: ئەگەر مەتم بدەی ئەم پرسیارە بکەم. کاتێک دەیت بێتاوانەکان لە سەدارە دەدرێن، دەتوانی بە هەمان ئارگیومەنت بەیت ئەو سزادراوانەی کە حوکمی لە سەدارەدانیان بەسەردا نەسەپاوە، ئەو دەیان هەزار کەسەی کە بە تاوانی جەراوجەر لە زیندانداون، هەموویان بێتاوانن؟ ئایا ئەبێت ئەوانە ئازاد بکرێن؟
حەمید تەقوایی: کاتێک لە هەموو سیستمی دادوەری کەماری ئیسلامی دەکەینەوە، بەمان دەردەکەوێت کە مەسەلەکە تەنیا لەسەدارەدان نییە. هەر جەرە تەەو سزایەکی تاوانکاری کە لەلایەن ئەوانەوە دەربچێت، بە پشتبەستن بە سەرتاییترین پێوەرەکانی یاسایی ئەمەی جیهان، ەوا و دادپەروەرانە نییە. دوای ەووخانی کەماری ئیسلامی دەبە هەموو دەسیەکان بکرێتەوە و دادگاییکردنەکان نوە بکرێنەوە. بەداخەوە بە ئەوانەی لەسەدارە دراون هیچ ناکرێ، بەام بە ئەوانەی لە زیندانداون، دەبێت هەر دەسیەک بپشکنرێتەوە. چونکە دادگا ئیسلامییەکان بە هیچ شێوەیەک کارا نین. هیچ شتێک نەسەلمێنراوە. دەیان هەزار زیندانی هەن کە لە ەووی یاساییەوە بێتاوانن، واتە تاوانەکیان نەسەلمێنراوە. ئەگەر بەاستی کەسێک تاوانێکی کردبێت، دەبێت بیسەلمێنرێت. پێویستە ەز لە هەموو مافەکانی تەمەتبار و تاوانباران بگیرێت. سیستەمی دادوەری دەبێت لەسەر بنەمای یاسا و ستانداردی مەدەرن و ئینسانی و پەەسەی کارگەەی بێت و هەموو کەیسەکان لەم چوارچێوەیەدا دووبارە بخرێنە بەر لەکەینەوە. پێویستە زەر کەس ئازاد بکرێن، کەرامەتی خیان بە بگەەندرێتەوە و کەمەگا داوای لەبوردنیان لەبکات، چونکە یان ئەو تاوانەی بە پێی یاسای شەرع بەسەریاندا سەپێنراوە بە هیچ شێوەیەک بە تاوان حساب ناکرێت، یان ناتوانرێت تاوانکیان بسەلمێنرێت. تەنانەت بە ئەوانەی بەاستی تاوانبارن، پێویستە سزاکیان بگەدرێت. سزادان لەسەر بنەمای شەریعەت و تەەسەندنەوە دەندانە و نامرۆڤانەیە و

پەویستە بەتەواوی وازی لێبهێنرێت.
زۆرێک لە سزاکان، و نەک تەنیا سزای لەسێدارەدان، لە کۆماری ئیسلامیدا دەندانە و تاوانکارانەن و پەویستە هەڵبوەشێنرێنەوە. لە کۆماری ئیسلامیدا لە لەسێدارەدانەوە نەگەیت بە زیندان. سزاکانی وەک بەردبارانکردن، قامچی لێدان، بڕینی دەست وقاچ، چاو دەرهێنان هەیە – لەم دواییانەدا، لە حاڵەتی گەنجێکدا کە کچێکی کوڕ کردووە کە تەزابی بەسەریدا ڕشتووە، بڕیارینداوە کە بە ڕشتنی تەزاب کوڕ بکرێتەوە – فەڵەدانی لە بەرزاییەوە، هتد و هتد بەتەواوی قێزەون و دەندە و دژە ئینسانیە و نابێت لە هیچ سیستەمێکی یاسایيدا بەفەرمی بناسرێت. ئەم بەناو سزایانە زۆر لە خودی تاوانەکە تاوانکاریتر و دژە ئینسانیترن و دادوەر و دادگا و سیستەم و دەسەڵاتی یاسادانان و دەسەڵاتی جێبەجێکردن و دەسەڵاتی دادوەری کە ئەو جۆرە حوکمە بەربەرییانە پەسەند دەکەن و دەردەکەن و جێبەجێی دەکەن و ئەبێت دادگای بکرێن و لەپێچینەوەیان لەگەڵدا بکرێت. تاوانی ئەوان زۆر قورسترە لە قوربانیانی ئەم سیستەمە.
کازم نیکخواە: بانگەشەی ئەوە دەکەن کە چاوێک لە بەرامبەر چاوێکدا جێبەجێکردنی وردی دادپەروەریيە. چۆن بیر ئەکەیتەوە دەربارەی ئەمە؟
حەمید تەقوایی: باس لەوەش دەکەین کە بەڵاستی چاوێک لەبەرانبەر بە چاوێکدا چەندە دادپەروەرانەیە، بەڵام پەویست ناکات بچیتە ناو ئەم جۆرە باسانە و شارەزایەکی یاسایی یان پارەزەر بیت بە ئەوەی بزانیت بەردبارانکردن بەربەرییەتە. بەردبارانکردن زۆر قێزەونتر و دەندانەترە لەو تاوانەی کە بەواڵەت ئەنجام دەدرێت. تاوانی ئەوانەی سزای بەردبارانیان بەسەردا سەپێنراوە چییە؟ سەکس لە دەرەوەی هاوسەرگیری یان ئەم جۆرە پەیوەندییە تایبەتەی مرۆڤەکان، کە لە بنەڕەتدا پەیوەندی بە کۆمەڵگا و حکومەتەوە نییە. ئەمە تاوانە و دواتر سزاکە بەردبارانکردنە! تاوانباری ڕاستەقینە ئەو کەسەیە کە فەرمانی بەردبارانکردنی داوە نەک قوربانییەکە. مەرج نییە مرۆڤ شارەزای یاسایی بێت بە ئەوەی ئەمە وەک ئەهریمەنیی ببینێت. هەرکەسێک دیمەنی بەردبارانکردن بینیبێت دەزانێت تاوانێکی دەندانەیە. یان بڕینی ئەندام و کوڕکردنی چاو و هتد.
ئەم هەموو سیستەمی تەڕەسەندنەوەیە هیچ پەیوەندییەکی بە دادپەروەری و وەژدان و پاراستنی کۆمەڵگا لە تاوان و هتدەوە نییە. ئەم بنەمایەی چاوێک لە بەرامبەر چاوێکدا چەندین سەدەیە لە مەزەخانەکەدا دانراوە. سەر بە سەردەمی بەربەرییەت و سەردەمی عەشیرەت و کۆمەڵگە خێڵەکیەکانە. کۆماری ئیسلامی ئەم سیستەمە کۆنەی لە گەڵ دەرهێنا و کردوویەتی بە یاسای هەنووکەیی لە کۆمەڵگادا.

مەسەلەکە تەنها لەسەدارەدان نیە و بەردبارانکردن و ئەشکەنجەدان و قامچی لەدانیش تاوانن و ڕۆژانە ئەم تاوانە ڕوودەدات. کرێکاران بە تاوانی بەشداریکردن لە ڕەوەسمی ڕۆژی جیهانی کرێکاران، بە قامچی لەدان سزا دەدرێن. جۆوهەری ئەم کردەوەیە تاوانە. دیسانەوە پێی سیاسەت و تەمەتبارکردن بە بەتاوانەکان دەکەشرێنە ناوەوە، بەڵام ئەگەر تاوانەکیش ئەنجامدرابێت، ڕەحمی ئەم جۆرە سزایە لە هەر تاوانێکی خەیاڵی یان ڕاستەقینە کە بە تاوانباران بگەڕێتەوە، قەزەونتر و نامرۆڤانەترە، و خێی شایەنی سزایە. ئەم سزا تاوانکاریانە پێویستە لە سیستەمی دادوەری هەر کۆمەڵگایەک کە ڕێز لە مرۆڤ بگرێت، دوور بخرێنەوە. ئەم سزا ئیسلامیانە وەک نموونەی دەندەیی و سەردەمی نیشتەجێبوونی ڕەشکەوت و سیستەمی قەبیلەیی و خێڵەکی لە مەزەخانەدا بەجێبهێڵرێن. ئایین وەک وەسیلە و هەڵگرێک وایە کە کاردانەوەی سەدە و سەردەمکانی بەستەڵەکە و بە جلوبەرگی پیرەزی و فەرمانی ئیلاهی دایپۆشیوە و لە خێدا پاراستویەتی. هەموو ئایینەکان یەک ڕێ دەگەن. ئەو قەناغەی کە ئایینەکان تێیدا لەدایک بوون، سەردەمی کۆمەڵگای خێڵەکی و قەبیلەیە، کە تەنها وەک تەڕکردنەوە لە دادپەروەری تەدەگەن، هەروەها خوێن و تەڕەی خێڵەکی. خوێن بە خوێن دەشۆن و چاوەک لە بەرامبەر چاوەکدا دەردەهێنن و خێڵکی عەشیرەتەکان شەڕی یەکتر دەکەن. ئایین، وەک خەرمانەیەکی پیرەز، ئەم ڕوانینەی ئینسانە سەرەتاییەکانی لە عەدالەت و دادپەروەری لە خێیدا بەستووە و گواستیوەتەوە بە سەردەمی ئەمە و لە هەر شوێنێک گەیشتبێتە دەسەڵات، وەک کۆماری ئیسلامی حوکمەانی کۆمەڵگای کردووە. ئەوانەی لە گەڵ دەرهێناوە، وەک ئایەتوڵڵا شەهرودی و ڕەیشەهری و...هتد، دەسەڵاتیان بەدەستهێناوە و ئەم دەندەیی و تاوانکارییە لە کۆمەڵگادا ئەنجام دەدەن.

کازم نیکخواە: بە هەر حاڵ ڕەوتگەلێک هەن دژێن بەردبارانکردن، تەڕەسەندنەوە و... ئیسلامی نین. وەک بزووتنەوەکانی دووی خورادی کە پێیان وایە پێویستە خوێندنەوەیەکی جیاواز و وێنەیەکی جیاواز لە ئیسلامدا هەبێت، کە بەردبارانکردن دەبە وازی لێبهێنرێت- بەگومان هێشتا دژی لەسەدارەدان نین، تەنیا دژێن لەبری ئەوەی لە شوێنە گشتیەکاندا ئەنجامی بدەن با لە پشت دیوارەوە لەسەدارەدانەکە ڕووبدات – بەڵام بەهەر حاڵ ئەگەر وا گریمانە بکەین کە لە سەدارەدان و بەردبارانکردن و قامچی لەدان و هتد دەستبەرداربن، ناڕەزایی ئەوە چییە؟ ئاخر نابێت کەسێک کە دزی دەکات یان تاوانێک دەکات سزا بدرێت؟ لە قسەکانت تەدەگەم کە تە هیچ جۆرە سزایەکی ئیسلامی قبوڵ ناکەیت.

حەمید تەقوایی: بەڵێ زیاتر باسی سزا ئیسلامیەکانم کرد، بەڵام

مەسەلەکە لە زەر لەوە زیاترە کە تەنها لیستی سزاکان بێت. لەم بارەیەوە هوونی دەکەمەوە، بەڕام سەرەتا با شتێک لەسەر ئەم تەوانینە بە دوو خوردادی بڵێم. ئەوان پێیان وایە "ئیسلام لە خێدا هیچ عەیبێکی نییە". کێشەکە لای دەسەڵاتە، بەردبارانکردن و حیجابیش لە قورئاندا نییە و هتد. ئەمە ناچینە ناو مشتومڕی خوێندنەوەی جیاوازەکانی ئیسلامەوە، بەڵام گومانی تێدا نییە کە ئایینەکە، بە هەر جۆرە لێکدانەوە و خوێندنەوەیەک، وەک وتم، دواکەوتوویی مێژوویی و دواکەوتوویی سەردەمی بەردینی کردووەتە نەگەڕەو، کردوویەتی بە کەلاموالە ، پیرەزی کردوە و لە ئەنجامدا پاراستوویەتی. زەرەک لەم دواکەوتوویە مێژوویانە کە پیرەزی ئایینییان وەرنەگرتووە چارەسەر کراون و ئەستا پەویستە لە مەزەخانەکاندا بەدوایاندا بگەڕێن. لە شەشی دەستووریدا زاڵبوونی ئایین بەسەر کاروباری دادوەریدا دەردەک بوو و بابەتی ناڕەزایەتی خەڵک بوو. خەڵک عەدالەتخانەیان دەویست چونکە قاجار هەمان سیستەمی تەڕەسەندنەوە و قامچی لەدان و بەینی بەشکانی جەستەی دامەزراندبوو. ئەستا دوای سەد ساڵ گەڕاینەوە بە تەڕەسەندنەوە و هتد. لەرەشدا دیسان ڕەی ئیسلام دەبینیت وەک وەسیلەیەک کە بەبەرد بوون پیرەز دەکات و دەیپارەزێت.
خاڵەکی تر ئەوەیە کە تا ئەو شوێنەی قورئان خەیوەیەتی، سورەتی قەساس سەرچاوەی زەرەک لەو یاسا دژە ئینسانانەی شەریعەتە. یەکەک لە ئایەتەکانی سورەتی قیساس ئەوەیە کە دەبێت ژن لەبەرانبەر ژن ، پیاو بەرانبەر پیاو،کەیلە بەرامبەر بە کەیلە و پیاوی ئازاد لە پیاوی ئازاددا تەڕەیان لەبکرێتەوە. ئەمە فەلسەفەی دادپەروەری ئیسلامییە. باسەکە لەسەر بکوژەکە نییە بەرامبەر بە قوربانییەکە. ژنێک دژی ژن واتا ئەگەر ژنێک لە عەشیرەتێک یان بنەماڵەیەک بکوژرێت، هەرکەسێک بکوژ بێت، دەبێت ژنێک لە عەشیرەتی بکوژەکە بکوژرێت! ئەگەر ئازادکراو کەیلەکەی کوشت، دەبێت کەیلەیەکی بنەماڵەی بکوژەکە بکوژیت! ئەمانە نیشان دەدەن کە تەڕەسەندنەوە و یاساکانی شەریعەت لەسەر بنەمای خوێن و خەڵ و پەیوەندی خێزانییە. چونکە جۆرەکی دیاریکراو لە سزا لە قورئاندا هەیە یان نا، کێشەکە چارەسەر ناکات. ئەمە تەواوی فەلسەفە و جەوهەری حوکمی ئیسلامییە کە لە ئادەبەدەر کەنەپەرستانە و دەندەیە. هەموو کەسێک ئازادە هەر خوێندنەوەیەکی بە بەقورئان هەبێت، بەڵام پرسی سەرەکی ئەوەیە کە بەچی دین لەگەڵ هەر خوێندنەوەیەکدا ئەبێت بچێتە ناو یاسا و ڕەسا و دادوەریەوە ؟ ئایا نابە دین بخەینە مەزەخانە و یاسا لەسەر بنەمای مەڤ و مەڤایەتی و پاراستنی کەرامەت و مافی مەڤەکان لە کەمەگاکانی ئەمەدا بنووسین؟ پەوەرەکە چییە؟ قسەی خودا یان

پاراستنی کۆرامەتی مرۆڤ؟ ئەم دووانە وەک یەک نین. جا ئیسلام بەت، جولەکە، مەسیحی یان هەر ئایینێکی تر، هەرکاتێک دەسەڵاتیان هەبووبێت، زۆرترین تاوانیان بە مەڵەتی فەرمانە ئیلاهییەکان ئەنجامداوە. کەمەڵگە مرۆییەکان کە دوای سەدەکانی ناوەڕاست چوونەتە سەردەمی شارستانیەت، یەکەم کاریان دەرکردنی ئایین بوو لە حکومەت و یاسا و سیستەمی دادوەری. دەیانگوت هەر لەکدانەوە و خوێندنەوەیەکت هەیە بە ئایین کاری تایبەتی خۆتە، دوور بکەوەرەوە و شوێن کەسایەتی خۆت بکەوە، بەڵام کەمەڵگا لە دەوری ئایین بەڵەوە ناچێت.

بەڵام لە دیوەکەی تری پرسیارەکەتدا، ئەگەر وا گریمانە بکەین کە بەردبارانکردن و قامچی لەدان و سزا قەزەونەکانی تر وازیان لە هەنراوە و کەسێک بە سیستەمی دادوەری شەرعی لە شوێنی خۆیدا دەمنێتەوە، بەڵام پەژە یاسای تەڵەسەندنەوە و بەردبارانکردن و لەسەدارەدان و هتد. لادەبرێت، ئایا هەشتا ناڕەزایەتی هەیە؟ وەڵامەکە بەڵێیە، چونکە ئەمانە بەس نین. بنەمای کەشەکە ئەوەیە کە هەموو سیستەمەکە شەریعەتییە. سزاکان تەنها بەشێکن لەم سیستەمە. پرسەی لەپێچینەوە و دەستگیرکردنی تەمەتبار، پرسەی دادگاییکردن، مافی تەمەتبار و تاوانباران، تاوانناسی، چۆنیەتی دانانی دادگاکان، تایبەتمەندی پۆیست بە دادوەر و داواکاری گشتی و پارێزەرانی بەرگری، جیاکردنەوەی تاوانی کەسی و مەدەنی و سیستەمی تاوان بەپێی پەلەنکردنی تاوانەکان و لە هەمووی گرنگتر فەلسەفە و ئەو بۆچوونەی کە هەیە سەبارەت بە حوکمدان و دادپەروەری، ئەگەر هەریەکێک لەم لایەنانە لەسەر بنەمای ئایین و شەریعەت بێت، هیچ پێوەندییەکی بە دادپەروەری و مافەکانی مرۆڤەوە نییە. بە نموونە مافی تاوانباران لەبەرچاو بگرن. لە هەندێک حاڵەتدا کەماری ئیسلامی بە ملی تاوانباران هەڵدەواسێت و لە شاردا دەیانگێڕێتەوە. ئەمە کۆتایی زەلیلکردن و سوکایەتیکردنە بە خەڵک، لەگەڵ هەر تاوانێک. ئەمە وردکردن و تەکشکاندنی کەسایەتی تاکە. هەرکەسێک هەر تاوانێکی کردبێت لە ئەنجامدا مافی دیاریکراوی هەیە. دەبێت ووبەووی سزایەکی دیاریکراو بێتەوە، بەڵام سوکایەتیکردن و زەلیلکردن و شکاندنی کەسایەتی مرۆڤەکان سزا نییە، بەڵکو تاوانەکە کە دەتوانرێت لەپێچینەوەی لەگەڵدا بکرێت. لەم سیستەمدا وەک ئەوە وایە کەسێک کە تاوانێکی ئەنجامداوە ئیتر مرۆڤ نەبێت و دەکرێت بە شوێنێک لەبدرێت و سووکایەتی پێبکرێت و گاڵتەیان پێبکرێت و بەشەرەفی پێبکرێت کە تەنانەت دوای تەواوکردنی ماوەی سزاکەیشی ئیتر نەتوانێت لە کەمەڵگادا بژی .

کازم نیکخواە: بە ئاگاداریتان بینەرەکی تەلەفزیۆنی دەڵێت،

براکەیان لەسەر تاوانێکی سادە قامچی لێدراوە و دواتر بە ماوەیەکی زۆر لە ماڵەوە نەهاتتە دەرەوە و دواجار کەتایی بە ژیانی خۆی هێناوە.

حەمید تەقوایی: بەڵێ بەداخەوە لەم نموونانە کەم نییە. مەبەستی من ئەوەیە کە کەرامەتی مرۆڤ و دادپەروەری بەتەواوی لەم سیستەمە دادوەرییەدا غایبە هەیە و مەسەلەکە تەنها لەسەر جۆری سزاکان نییە. تەنانەت ئەگەر تەواوی پێژە یاسای تەسەندنەوش وەلا بنێن، ئاخر هەمان فەلسەفەی یاسایی کە باوەی بە تەسەندنەوە و چاوەک لە بەرامبەر چاوەکدا هەیە، دادوەریش فەری دەکات، دادگاییکردن ئەنجام دەدات، دەستگیر دەکات، دانپێدانان و هتد. ئەم سیستەمە سەراتا پای دژی ئینسانیە. هیچ پێوەندییەکی بە کەمەگەی مەدەنی و کەمەگەی مەدەرنی ئەمەوە نییە. هیچ پێوەندییەکی بە تەگەیشتنی مرۆڤی ئەمەوە نییە بە خۆی و ئەو ڕەزەی کە بە خۆی هەیەتی. یاساکانی سەردەمی کۆنی قەبیلەیی و خێڵەکی کە لەسەر بنەمای پێوەندی خوێن و پێوەندی کەیلایەتی و پێوەندی نێوان "موسڵمان و کافر" دەیانوەت لە جیهانی ئەمەدا ڕواج پێبدەن. ئەستا وای دابنێین واز لە بەردباران بهێنن، ئەی چی لەگەڵ هەموو ئەو سیستەمە دەکەی کە ڕەگە بە بەردبارانکردن دەدات؟ لەم سیستەمەدا شتێک نییە بە ناوی مافی تاوانکارەوە.

کازم نیکخواە: با لێرەدا کەمێک بوەستین. بەڵای ئەوە مافی تاوانباران ئەبێت چی بێت؟

حەمید تەقوایی: لە بەرنامەی دونیایەکی باشتردا (بەرنامەی حزبی کەمونیستی کرێکاری)، بەشێکی بە وردی تایبەتە بە مافی تاوانباران. بەگومان نێک هەر لە کەماری ئیسلامیدا، بەڵکو لە هەموو ئەو دیکتاتۆریەتانەی کە تا ئەستا لە ئێران دامەزراون، مافی تاوانباران دانیان پێدا نانرا، بەڵام جیاوازی کەماری ئیسلامی لەوەدایە کە فەرمالیزم و شەرعیەتی بەم بە یاسایی بەخشیوە .

مافی یەکەمی تەمەتبار ئەوەیە کە لە کاتی دەستگیرکردنیان لە ماوەی بیست و چوار کاتژمێردا تاوانکەی بە ڕوون دەکرێتەوە و تەمەتبار مافی ئەوەی هەیە دەستبەجێ پارێزەر وەربگرێت و مافی ئەوەی هەیە تەنها بە ئامادەبوونی پارێزەر قسە بکات . یاساکانی تاوانکاری مەدەرن دەڵێن تەنانەت تەمەتبار مافی ئەوەی هەیە لە دژی خۆی شایەتی نەدات. دانپێدانان بە هەی هەر جۆرە فشارێکی دەروونی یان جەستەییەوە دروست نییە. و دووەم: تەنها دانپێدانان بە تاوانکەدا بەس نییە. دانپێدانان کاتێک ڕەوایە کە بە هەکاری بابەتیی پشتڕاست بکرێتەوە. تەمەتبار دەتوانێت بە هەر هەکارێک دان بە تاوانکەدا بنێت، بەڵام بە هەکاری بابەتیی دیکە دانپێدانانەکە ڕەت بکاتەوە.

بەڵام لە یاساکانی شەریعەتدا دانپێدانان بەسە بە سەلماندنی تاوانێک. هەمان ئەو دانپێدانانە کە لە ژێر هەموو جۆرە ئەشکەنجەیەکی دەروونی و جەستەیی ئەنجامدراوە.
مافی هەبوونی پارێزەر، مافی سەردانیکردن و پەیوەندیکردن بە جیهانی دەرەوە، قەدەغەکردنی دەستگیرکردن بەبێ ڕوونکردنەوەی تاوان بە تەمەتبار و هتد و هتد، لایەنەکانی تری مافی تاوانبارانن. لە سیستەمی ئیسلامیدا پەشێلکردنی مافی تەمەتبار و تاوانباران هەر لە هەنگاوی یەکەمەوە دەست پێدەکات، واتە کردەوەی پۆلیس و هێزی جێبەجێکردن کە تەمەتبار دەستگیر دەکات. خێرا دەگرن بەبێ ئەوەی ڕوونکردنەوە بە کەس بدەن. بەسە بە ئەوان بانگەشەی ئەوە بکەن کە تە سوکایەتیت بە پەشەنگی ئایینی کردووە یان تە سیخوڕی ئیسرائیلیت و دەستگیرت بکەن. ئەشکەنجە، کە لەم سیستەمەدا پێی دەوترێت تەعزیر، بە تەواوەتی بە حەڵاڵ و شەریعی دادەنرێت.
خاڵێکی تر ئەوەیە کە ئەوان بەبێ ئەوەی ناوی لەسەدارەدراوەکە ڕابگەیەنن لەسەدارەی دەدەن. نێک هەر دادگاکان کراوە و شەفاف نین و کەس ئاگاداری پرسەی دادگاییکردنەکە نییە، بەڵکو تەنانەت لە زۆربەی حاڵەتەکاندا ناوی لەسەدارەدراوەکان ڕاناگەیەنرێت. هەرچی بیر لە سزای لەسەدارەدان دەکەینەوە، ئەمە سروشتی تاوانکاریی سیستەمی دادوەری ئیسلامی نیشان دەدات. تەنانەت ئەگەر ڕێگە بە سزای لەسەدارەدان بدەین، حکومەت ناتوانێت کەسێک لەسەدارە بدات بەبێ ئەوەی کەمێگا بزانێت تاوانەکە چی بووە و تەمەتبار کەی دەستگیرکراوە و بۆچی دەستگیرکراوە و هتد. لە کەمێگە مەدەرنەکانی ئەمێدا، کاتێک کوشتنێک یان تاوانێکی گرنگ ڕوودەدات، هەر لە یەکەم ڕۆژەوە ڕای گشتی لە ڕێگەی ڕۆژنامەگەرییەوە ئاگادار دەکرێتەوە و ئیجرائاتی دادگا لە لایەن پەیامنێرانەوە ڕاپۆرت دەکرێت. تەنانەت ئەگەرزۆرێکیش ماف حەق بکرێتە ناحەق و بە نموونە ئەگەر پارێزەری بەرگری بیسەلمێنێت کە لە کاتی دەستگیرکردنی تەمەتباردا، ئەم مافە یان ئەو مافە ڕەچاو نەکراوە، دادگا دەسەڵاتی لەپرسینەوە لە کەیسەکەدا لەدەست دەدات و تەواوی دەسیەکە بە نادروست ڕادەگەیەندرێت. ئەوەندە وەسوەسە و وردبینی لە ڕەچاوکردنی مافی تەمەتبارەکاندا هەیە. لە کەماری ئیسلامیدا نێک تەنیا بە کردەوە بەڵکو لە ڕووی ڕەسمی و یاساییشەوە مافێکی لەو شێوەیە شوێنێکی لە ئیعرابدانیە.
خاڵێکی گرنگ سەبارەت بە سیستەمی دادوەریی ئیسلامی ئەو جیاکاری و هەڵاواردنەیە کە بە شێوەیەکی فەرمی و یاسایی لە نێوان موسڵمانان و کافرەکاندا هەیە. کافرەکان تەنانەت نیوەی مافی موسڵمانیان نییە. لایەنێکی دیکە جیاکارییە لە نێوان ژن و پیاودا. لە زۆر

بواردا ژنان یان مافیان نییە یان نیوەی مافی پیاوان هەیە. بەیە لەم سیستەمەدا هاووەاتی یەکسان نین. بنەمای دادپەروەری لە کەمەگا مەدەنییەکاندا مافی هاووەاتیبوونە. هاووەاتیان مافی یەکسانیان هەیە بەبە گوەدانە ئایین و ەگەز و هەردوو ئەم لایەنانە لە یاساکانی شەریعەتدا پەشەل دەکرەن.

بنەمای سیستەمی دادوەری ئیسلامی مافی موسەمانانە. وە دووەم: پیاوی موسەمان مافی زیاتری هەیە لە ژنان. بەپەی یاساکانی کەماری ئیسلامی ئەگەر کەسەک موسوەمانەک بکوژەت تاوان و سزاکە زەر قورستر و توندترە لەوەی کە کەسەک کەسەکی ناموسەمان بکوژەت. لە هەندەک حاەتدا دروستە کە غەیرە موسەمانەکان بکوژرەت، بە نموونە لە حاەتی لادەرەکان واتە ئەوانەی لە ئایینی ئیسلام دەرچوون. بەهایەکان حاەتەکی تایبەتی ئەم جەرە لە لادەرانەن. لە پەوەندی لەگەە ژنان، حاەتەکانی کوشتن سزا نادرەن. وەک کوشتنی شەرەف، واتە کوشتنی ژنەک کە سەکس لەگەە کەسەکی تر دەکات لەکاتەکدا "تاوانەک دەکات" لەلایەن هاوسەرەکەیەو. بەپەی یاساکانی شەریعەت ئەم جەرە تاوانانە بە کوشتن نازانرەت. لە پەژەیاسای تەسەندنەودا بابەتی کوشتنی شەریعی هەیە کە هیچ سزایەکی تەدا نییە.

لەردا دەینە سەر پەناسەی تاوان و تاواننناسی. لە سیستەمی دادوەری کەماری ئیسلامیدا، کوشتنی کافرەک بەدەستی موسەمان بە کوشتن نازانرەت. یان مردنی ژنەکی "خائین" لەلایەن مەردەکەیەو. یان کچەکی "خیانەتکار" بەدەستی براکەی یان باوکی. جگە لەوەش هەندەک کوشتن داشکاندنی بە دەکرەت! بە نموونە لە پەژە یاسای تەسەندنەودا دەوترەت ئەگەر باوکەک منداەکەی بکوژەت، تەسەندنەوەکە کەمترە لە کوشتنەکی ئاسایی. دەتوانەت بەخشین بدات و گوناهەکەی پاک دەبەتەوە!

بەیە تەگەیشتن و هەسەنگاندن لە تاوان لە یاساکانی شەریعەتدا بە تەواوی پەیوەستە بە ئایین و ەگەز و پەیوەندی خەزانی مرۆڤکان لەگەە یەکتردا. چەمکی هاووەاتیبوون و مافی یەکسانی هاووەاتیان لەم سیستەمەدا بوونی نییە. نموونەیەکی دیکە کە ئەم ەاستییە دەردەخات، مافی منداەانە. لە کەمە ەگە کانی ئە مەدا، منداەان یان کە سانی خوار تەمەنی یاسایی کە تاوان ئەنجام دەدەن، مافی تایبەتیان هەیە، بەەام لە سیستمی دادوەریی ئیسلامیدا، ئەو جەرە مافانە دانیان پەدا نانرەت و لە هەندەک حاەتدا تەنانەت پەچەوانەکەیشە. باوکەک منداەکەی بکوژەت مافی تایبەتی هەیە! منداە و هەرزەکار تا دەگەنە تەمەنی یاسایی لە زیندانەدا دەهەرەنەو، ئەوەش لەبەردەم یاساکانی ئەمەدا، ئینجا لەسەدارە

دەردەن! موسڵمان مافی تایبەتی هەیە، پیاو مافی زیاتری هەیە، بەڵام منداڵ مافی نییە.
هەموو ئەم حاڵەتانە ئەوە دەردەخەن کە باسەکە لە یاسا بەربەریەکانی وەک لە سەداردان و بەردبارانکردن و هتد تەدەپەڕێت. ئەم یاسایانە بەرهەمی سیستەمێکە کە ئەگەر بیبەیت و لە چنگە خوناویەکانیش بدەیت، لە بنەڕەتدا دژە مرۆڤ و دواکەوتوو و بەربەریە لە سروشتی خۆیدا. نە تاوانناسییەکەی کاریگەرە، نە پرسەی دەستگیرکردن و دانپەدانانەکەی، نە دادگاکەی دادگایە، نە دادوەرەکەی دەسەڵاتی دادوەرییان هەیە. بەڵای من دادوەری شەریعەت لە پاڵی یەکەمی یاسا لە هەر کەلەژێک ڕەت دەکرێنەوە. بەهیچ شێوەیەک تەگەیشتن و بیرکەی ئەو لە دادپەروەری و حوکمدان لە پشتی مرۆڤکی ئاسایی‌وەیە لە کەمەگای ئەمەدا چونکە لە فەیزی قوم پەروەردەکراوە.
با نموونەیەک بهێنمەوە بە ئەوەی زیاتر ڕوون بێتەوە کە سیستەمی دادوەری ئیسلامی چ جۆرە دیاردەیەکە. بەپێی ئەم سیستەمە کەسێک زینا بکات – زینا ناوەکی نەرنییە کە ئایین بە پەیوەندییە سەکسییە غەیرە شەریعەتییەکانی مرۆڤکان دەیدات- تاوانێکی گەورە ئەنجام دەدات، لەکاتێکدا سەکس بابەتی تایبەتی تاککانە و نابێت بە هیچ شێوەیەک بە تاوان هەژمار بکرێت. بەپێی یاساکانی شەریعەت، ئەگەر ژنێک لە دەرەوەی هاوسەرگیری سەکسی کرد، تەنانەت ئەگەر مەردەکەی هیچ ناڕازایەتییەکی نەبێت، حکومەت بەسەریدا تەناپەڕێت؛ تاوانێکی کردووە کە شایەنی بەردبارانکردنە! ئەبێت تا نیوەی بە خۆڵ داپەشرێت و ئەوەندە بەرد سەری لەبدات کە ئازاری بچێژێت! بەڵام ئەگەر کوشتنێک ڕووبدات، ڕازامەندی بنەماڵەی قوربانییەکە مەرجە! واتە کوشتن بابەتێکی تایبەتە، بەڵام سەکس بابەتێکی کەمەایەتییە! ئەم سیستەمە بەتەواوی سەرەو و خوارە! ئەم پێچوانبوونەوەیە لەوەدا دەبینیت کە پەیوەندی سەکسی تاوانە، بەڵام ئازاردان بە بەرد بارانکردن تاوان نییە!
بنەمای کەشکە لەوەدایە کە فەلسەفە و خاڵی دەستپێکی ئەم سیستەمە دادوەرییە لە بنەڕەتدا کەمەگەی مەدەنی و پەیوەندی مرۆیی نەوان ئەندامانی کەمەگا نییە، بەڵکو کەمەگەی خێزانکی و قەبیلەیی. شەوازی تەواوانینی ئیسلام لە کەمەگا و سەیرکردنیچەمکی تاوان و سزا و ماف و بەرپرسیارێتی تاککان بەرامبەر بە یەکتر و پەیوەندی تاککان لەگەڵ یەکتردا بە تەواوی ڕەگ و ڕیشەی لە سەردەمی کۆیلایەتی و کەمەگا خێزانکییەکان هەیە. هەموو ئەمانە پەیوەندییان بە 1400 ساڵ لەمەوبەرەوە هەیە، سەر بە سەردەمی حوشترن و هیچ پەیوەندییەکیان بە سەردەمی ئەمەوە نییە. ئەم هەموو سیستەمە

پۆیستە گسک بدرێت و بخرێتە لاوە.
کازم نیکخواە: ئەوژاتەش لە هەمان ١٤٠٠ ساە لەمەوبەریش ئەم جۆرە یاسایە لە پشت کەمەگا شارستانییەکانی سەردەمی خۆیەوە بوو.
حەمید تەقوایی: ەاستە. ئایینی ئیسلام لە یەکەک لە دواکەوتووترین کەمەگاکانی ئەو قۆناغەدا دروست بووە و هەر لەبەر ئەم هەکارەش تەنانەت نوێنەری پەشکەوتن و شارستانیەتی سەردەمی خۆی نییە.
کازم نیکخواە: بەە. بە گشتی باسەکە بە فەلسەفەی یاسایی سیستەمی دادوەری ەاکەشرا. بەای ئەوە فەلسەفەی سیستەمی دادوەری دەبە چی بەت؟ وە لەم ەوانگەیەوە هەسەنگاندنی ئەوە بە سیستەمی ئیسلامی چییە؟
حەمید تەقوایی: لەو کەمەگە مرۆڤدۆستانەدا کە ئەمە دەمانەوەت و کەمەگایەکی وامان لە بەرنامەی دونیایەکی باشتردا ناساندووە، فەلسەفە و بنەمای سیستەمی دادوەری و سزای دوو لایەنی هەیە: یەکەم: پاراستنی کەمەگە لەو تاوانانەی کە دەیگرنەبەر و دووەم پەروەردە.کردنی تاوانباران و گەاندنەویان بە ژیانی کەمەایەتی و ەگریکردن لە دووبارەبوونەوەی تاوان. با ئەوەش بەم زرینەی ئەو تاوانانەی لە کەمەگاکانی ئەمەدا ەوودەدەن، ەگ و ەیشەی ئابووری و کەمەایەتییان هەیە. تاوانکان ەگ و ەیشەی لە سیستەمی چینایەتی سەرمایەداریدا هەیە. بەیە کاتەک باس لە کەمەگەیەکی ئایدیاە دەکەین، وا گریمانە دەکرەت کە بەستەنە ئابووری و کەمەایەتییەکانی تاوان نەماون یان بە کەمترین ئاست کورت کراونەتەوە. ئە مە ئە گە ە تاوان و تاوانە کانی هە موو وەاتان بکە یتە وە ، تە نانە ت لە پەشکە وتووترین کەمە ەگە پیشە سازییە کانی وە ک ئە مریکا، ئینگلتەرا، فە ەە نسا و هتد، بەت دە رکە وەت کە زەرینە ی ەە هایان لە هە ژاری و بەکاری و نە بوونی ئاسایشی کەمە ەایە تی و ئابووریدان ، یان ، ەگ و ەیشەی لە دەمارگیری ئایینی، میللی، نەتەوەیی، ئەخلاقی و "شەرەف"یدا هەیە، کە بە شەوەیەکی سەرەکی لەلایەن حکومەت و چینی دەسەاتدار لە کەمەگادا سووتەمەنی پە دەدرەت. ئەگەر ئەم دەزگایە لە کەمەگە دوور بخرێتەوە، ئەگەر هەژاری و جیاکاری نەمێنەت، ئەگەر خورافات و دەمارگیریە قەومی و ەگەزییەکان بنبە بکرێن، وە ئەگەر شەرەفپەرستی و ئەخلاقی ئایینی ەزیو و دواکەوتوو حوکمەانی کەمەگە نەکات، تاوان ەوونادات. بەیە خاەی یەکەم ئەوەیە کە دەبەت زەمینە ئابووری و کەمەایەتییەکانی تاوان نەهەرەت. بەام تا نەگەینە ئەو جۆرە کەمەگا مرۆڤانە و لە بەرامبەر ئەو تاوانانەی کە ەنگە بە هەکارەک لەم کەمەگایانەدا ەوو بدەن، پەویستە فەلسەفەی یاسایی و دادوەری لە لایەک بە پاراستنی کەمەگا بەت و لە لایەکی ترەوە بە

پەروەردەکردنی تاوانباران و گەلانەویان بەت بە ژیانی کەمەلایەتی ئاسایی. کەمەلگە تەنها لە کەس ناکاتەوە، تاوانبارانیش بە سروشت بە گوناهبار و ستەمکار و نەگەل دادەنرەت. هەر لەبەر ئەمەش ئەمە پەمان وایە نەک تەنها سزای لەسەدارەدان بەکو زیندانی هەتاهەتایی هەبوەشنرەتەوە. زیندان لە ئاستیدا شونەکە بە ئاهەنانی خەک بە گەلانەوە بە ژیانی کەمەلایەتی.

یاساکانی شەریعەت ەەک سەد و هەشتا پلە لە بەردەم ئەم فەلسەفە و تەوانینە ئینسانیدایە بە سیستەمی دادوەری. نەک هەر یاساکانی کەماری ئیسلامی، بەکو هەر ئایینەکیش. هەرکاتەک ئایینەکانی تر سەرچاوەی شتەک بوون، هەمان جەری کارساتیان ئەنجامداوە کە کەماری ئیسلامی سەرقالی ئەو کارساتەیە. وەک مەسیحیەت لە سەدەکانی ناوەاستدا. مرۆڤایەتی شارستانی ئاپەیوە و ئایینی مەسیحی خستەتە ناو چاەکەوە، ئاین پاشکشە پەکردوەو کردویەتی بە بە پرسەکی تایبەت و دەستی لە حکومەت و یاساکان بەیوە. و بە پەچەوانەوە هەر ئایینەک لە دەسەاتدا دەبەت، هەمان شەوازی تاوانکاری لە کەماری ئیسلامیدا دەخولقەنەت.

یاسا و فەلسەفەی یاسایی کەماری ئیسلامی، وەک وتم، لە بنەەتدا لەسەر بنەمای پەیوەندیی خوەن و بنەماەیی، ەەگەز و بیروباوەی ئایینی مرۆڤکان دامەزراون و هەر بەیە بە سروشت، نامەن بە دادپەروەری و ویژدان و یەکسانی لە نەوان مرۆڤکاندا. لە یاساکانی شەریعەتدا پەش هەموو شتەک موسەمانان بە تەواوی لە یەکتر جیان.

دووەم: پیاوان مافیان زیاترە لە ئافرەتان و سەیەم: سزا و تاوان لەسەر بنەمای خوەن و پەیوەندی خەزانی پەناسە دەکرەت. کەمەلگەی مەدەنی بە گشتی لەم سیستەمدا غایبە. هەر لەبەر ئەم هەکارە، لەم سیستەمدا باسی میراتگرەکان، خوەن بایی، و هتد دەکەین. خاوەنی خوەنی ئەو کەسەی کە دەکوژرەت – واتە بنەماەی و خەی پەیوەندیدار – دەتوانەت ەەزامەندی بدات یان نا و بە خەی لە سەدارەی بدات. لە حاەتی تاوانی تردا، ئەندامی خەزانی قوربانییەکە دەتوانەت هەمان زیان بە تاوانبارەکە بهەنەت کە بەسەر ئەندامی خەزانەکەیدا هاتووە. وەک لە سەرەوە ئاماژەم پەدا، سورەتی قساس بە ەوونی باس لە کەیلە دژی کەیلە، پیاو لە دژی پیاو و ژن لە دژی ژن دەکات.

کازم نیکخواە: ئاخر هەندەک ئەم تەسەندنەویە و تەسەندنەوەی بنەماەیی بە جەبەجەکردنی دادپەروەری دەزانن.

حەمید تەقوایی: دەزانی بەچی؟ ئەمەش لەبەر ئەویە کە کەمەلگەی مەدەنی بە تەواوی لەم سیستەمی بیرکردنەویدا غائیبە. لە سیستەمی شەریعەتدا موسەمان و کافر هەیە. هەروەک چەن لەم سیستەمە کەمەلگە و حکومەتی ئیسلامی هەیە، دادپەروەریش ئیسلامییە؛ پەیوەندی بە

موسـلمانانەوە هەیە. لە قورئانـدا بنچینەی مـافی مرۆڤکـان ئایینەکەیانە، پاشان ڕەگەز و خوێن و پەیوەندی عەشیرەتیان. ئەمە بەهەی ئەوەی جیهان بەرەو پەشەوە چووە و خێڵ و عەشیرەتەکان بەمانا بـوون، کەماری ئیسلامی ناچار بـووە تەڵەی ئەندامانی بنەماڵە کوژراوەکـان و پرەنسـیپی "ژن دژی ژن" و "پیـاو لە دژی پیـاوکورت بهێنە بەنام بنەمای بالادەستی موسڵمان بەسەر کافر و بالادەستی پیـاو بەسـەر ژنـدا بە تەواوی پاراسـتووە. تەنـانەت پەیوەنـدییە خێزانیەکانیش هەشتا پارەزراون. یاساکانی کەماری ئیسلامی باس لەوە دەکەن کە کەسوکارە پلە یەکەکانی بکوژ دەبە فیدیە بدەن و ئەگەر نەیانتوانی بیدەن، ئەوا لەکەسوکاری پلە دوو فیدیە وەربگرن. واتە یەکەم: هەموو بنەماڵەی قوربانییەکە ستەم و تەعەدایان لە کراوە و مافی خەیانە لە بکوژەکە خەش بن یان لەی خەش نەبن، دووەمیش هەموو بنەماڵەی بکوژەکە بەرپرسیارن و پەویستە سزا بدرێن! واتە بنەمای تەڵەسەندنەوە تەڵەی عەشایەری و بنەماڵەیە!

ئەگەر بە هەر ئەنـدامەکی ئاسـایی کەمەگەی ئەمە، کە مەرج نییە زانیـاری یاسـایی و دادوەری زەری هەبـت، بەڵـی دادپەروەری واتە پاراستنی کەمەگە لە تاوان و پەروەردەکردنی تاوانباران، ئەوا بە تەواوی لەگەڵت هاوەان. بەنام ئیسلام دەڵت دەبت خوێن بە خوێن بشەردرەت، تەڵەکردنەوەش بکرەت و تەڵەکردنەوە هیچ مانایەکی تری نییە جگە لە تەڵە بە تەڵە.

لە لایەکی تریشەوە بناغەی پەیوەندی خوێن و خێزانی لەوەدا دەبینیت کە باوک یان باپیری باوک دەتوانەت منداڵەکەی یان نەوەکەی بکوژەت و تەنها فیدیەیەک بدات. بەچی؟ چونکە خەی خاوەنی خوێنەکەیە!چونکە میراتگرەکـان دەتـوانن لە کـوشتن ڕزگاریـان بەـت و بـاوکیش خەی میراتگرە!

لەم پەیوەنـدییە خـوێن و خـزانییەدا ژن و پیـاو پەگەی تەواو جیاوازیان هەیە. شایەتحاڵی ژن یەکسانە بە نیوەی شایەتحاڵی پیاو، ژنیش نیوەی پیاو میرات وەرگرەت و کوشتنی ژنەکی "خائین" بە هیچ شەوەیەک بە تاوان نازانرەت، لەکاتەکدا ژن ناتوانەت دەستی بەرز بکاتەوە بەرامبەر پیاوەکی "خائین". بەهیچ شەوەیەک ڕەگای ئایینی وەک سیغە و فرەژنی هەیە کە لە بنەڵەتدا چەمکی "خیانەتی پیاو" بە مانای دەکات.

لایەنەکی تر و ڕەنگە گرنگترین لایەنی بالادەستی موسڵمان بەسەر کافرەکاندا. یاساکانی شەریعەت ئاماژە بە هاوەاتی ناکەن، ئاماژە بە موسڵمانان دەکەن. لە گەڵەی تەڵەسەندنەوەی کەماری ئیسلامیدا باس لەوە کراوە کە ئەگەر موسڵمانەک بکوژرەت، بکوژەکە شایەنی لە سەدارەدانە. واتە ئەگەر کەسەکی غەیرە موسڵمان بکوژرەت سزاکەی

جیاوازە. یاسای تەسەندنەوە باس لەوە ناکات کە دەبێت چی بکرێت سەبارەت بە کوشتنی ئەندامانی کەمەنگا. چەمکی ئەندامانی کەمەنگا سەربەخۆ لە ئایینەکەیان هیچ جۆگەیەکی لەم سیستەمدا نییە.
بەشێکی دیکەی پەژیاسای قەساس سەبارەت بە یاساکانی پەیوەست بە کوشتنی کافرەکان لەلایەن یەکترەوە. بەڵام لە هیچ شوێنێک نەگوتراوە چی بکرێت ئەگەر موسڵمان کافرێک بکوژێت، چونکە لە شەریعەتی ئیسلامیدا ئەمە بە هیچ شێوەیەک بە کوشتن نازانرێت. واتە یەکەم، یاساکانی پەیوەست بە کوشتن جیاوازن لە یاساکانی پەیوەست بە موسڵمانان ئەگەر بکوژ و قوربانییەکە کافر و ناموسڵمان بن، دووەمیش کوشتنی کافر بە هیچ شێوەیەک بە کوشتن نازانرێت. ئەم بیرکردنەوەی ئایینییە ناتوانرێت بە تەگەیشتن و فەلسەفەی مەدەرن و فەلسەفەی دادپەروەری و حوکمدان بە هیچ جۆرێ لەکدانەوە و خوێندنەوەیەکەوە ببەسترێتەوە.
لە پەژیاسای تەسەندنەوەدا حاڵەتی دیکەش هەن کە لە فاشیزمەوە نزیکن. لە پەژیاسای تەسەندنەوەدا هاتووە، ئەگەر کەسێکی عاقڵ شتێک بکوژێت، تەنها دەبێت فیدیەیەک بدات. واتە ئەگەر دەوەمەند بیت دەتوانی شتەکان بکوژیت و فیدیە بدەیت و ژیانی خۆت بژیت. فاشیزمی هیتلەر بەتەواوی هەمان کاری کرد. لایەنگری مرۆڤ تەندروست و بەهێزتر و بااەدستەکان بووە و کەمئەندام و دواکەوتووی دەروونی بە شایستەی مردن دەزانی. لە ئیسلامدا مرۆڤ بە شت نازانرێت. دەکرێت شتەکان بە دانی فیدیەیەک، کە کەمترە لە هی کەسێکی عەقڵ، بکوژرێت و سزا نەدرێت.
کەی ئەم یاسایانە وەنەیەکی کارساتبار لە سیستەمی دادوەری شەریعەت دەدات بەدەستەوە. لەسەر بنەمای خوێن و تۆڵەی خێزانییە. سزای بکوژەکە بە ڕەزامەندی بنەماڵەی قوربانییەکە دەبێت. بنەماڵەی قوربانییەکە دەتوانن ڕەزامەندی بدەن و تەنانەت واز لە فیدیەکەیان و لەم حاڵەتەدا بکوژەکە لە هەر سزایەک بەبەرییە. باوک دەتوانێت منداڵەکەی بکوژێت و دەسیەکە بە فیدیەیەک یەکلایی بکاتەوە. کەسێکی عاقڵ دەتوانێت شتێک بکوژێت و بە پەدانی فیدیەیەک دەسیەکە یەکلایی دەبێتەوە. مەرد مافی ئەوەی هەیە ژنە "خیانەتکار"ەکەی بکوژێت. ئەگەر موسوڵمانێک لەلایەن کەسێکی بەباوەڕەوە کوژرا، ئەوا دەبێت بەباوەڕەکە بکوژرێت، و فیدیە و ڕەزامەندی میراتگران و هتد، ئیتر هیچ ئیعتیبارێکی نابێت، بەڵام کوشتنی بەباوەڕ لەلایەن موسڵمانەکەوە نەک تەنها بە کوشتن نازانرێت، بەڵکو لە هەندێک حاڵەتدا ئەرکی موسڵمانانە، وەک کوشتنی لادەرەکان، کە واجبەکە لە ئیسلامدا. وە لیستی سزاکانی شەریعەت بریتییە لە لەسدارەدان و قامچی لەدان و بەردبارانکردن و بەین و کوڕکردن و فڕەدان لە

بەرزاییەوە.
ئەم سیستەمە خۆی سیستەمێکی بەرهەمهێنانی تاوانە. سیستەمی دادوەری کەماری ئیسلامی ماشێنێکی ئینسان کوشتنە. ئامێرێکی تاوانکاریە. ئامێری تاوانە بە مانا فراوانەکەی وشەکە. هەرکەسێک لەم سیستەمدا ڕۆژێک لە زیندان بەسەر ببات، تاوانی لە دژ ئەنجامدراوە. ڕاست بێت هەڵە. نادادپەروەرانە بووە. ئەی ئەگەر کەسێک لە سەدارە بدرێت، بەردباران بکرێت، یان قامچی لە بدرێت، یان ئەندامێکانی جەستەی ببڕن. هەروەک وتم دوای ڕوخانی کەماری ئیسلامی، پەویستە سەرلەنوێ لە هەموو کەیسەکان پەداچوونەویان بە بکرێتەوە. بەڵام ئەو تاوانەی لە دەسیەی ئەو کەسانەدا ئەنجامدراوە کە سزای لەسەدارەدان و بەردبارانکردنیان بەسەردا سەپێنراوە، بەهیچ شێک قەرەبوو ناکرێتەوە. ئەمانە تاوانن کە بە هەمیشە لە مەلەفی ڕەشی ئەم دەسەڵاتدا دەمێننەوە.
بەڵای من یەکێک لە ئەرکەکانی حکومەتی ئینسانی کە جێگای ئەم دەسەڵاتە دەگرێتەوە ئەوەیە کە هەموو ئەو دادوەرە کانی شەریعەت و هەموو ئەوانەی بەشدارن لە پەسەندکردن و جێبەجێکردنی ئەو یاسایانەدا دادگایی بکات. ئەمە وانەیەکە بە مرۆڤایەتی ئەمە. دەندەترین، قێزەونترین، بەرفراوانترین لەسەدارەدان لە کەماری ئیسلامیدا ڕوویانداوە و بەڵای من ئەگەر بمانوێت ئەو لەسەدارەدان لە هەموو جیهاندا هەڵبوەشێنینەوە، پەویستە ئەم نموونەیە بخرێتە بەر چاوی جیهان. لە هەموو شوێنێکی جیهان بە بە ئابووکردنی کەماری ئیسلامی لەسەدارەدان قەدەغە بکرێت. پەویستە ئەم نموونەیە لەقاوبدرێت و بە هەموو لایەک نیشان بدرێت کە تاوان نێک بە لەسەدارەدان بەڵکو بە بنبڕکردنی هەژاری و نایەکسانی ڕادەگیرێت. نێک هەر لە ئێراندا، بەڵکو لە خودی ڕۆژئاوای پیشەسازیدا، هەر ئەم سەرمایەدارییە کە نائەمنی ئابووری، هەژاری، بێبەشی، خورافاتە ئایینی و نەتەوەییەکان بەرهەم دەهێنێتەوە و بنەمای تاوانکاری دابین دەکات. بە نموونەی کەماری ئیسلامی کە دەندەترین و دژە ئینسانیترین سیستەمی یاسایی سەردەمی ئێستایە، دەتوانین پێشکەوتووترین سیستەمی یاسایی ئەمە بخەینە ژێر پرسیارەوە و ڕایبگەیەنین کە نێک تەنیا سیستەمی یاسایی و دادوەری، بەڵکو هەموو کەمەگا دەبە وابەت لەسەر بنەمای کەرامەتی ئینسانی بەڵووەدەچێت.
وە هیوادارم کاتێک کەماری ئیسلامی دەوخێنین، نموونەیێک لە کەمەگایەکی ئینسانی و تەگەیشتن و هەڵوەستەکی نوە لە یاسا و چەمکی تاوان و سزا و دادپەروەری، کە چەندین کیلەمەتر لە پشوەیە و لە پشکەوتووترین کەمەگە سەردەمیەکان مرۆڤدۆستانەترە، بەدەست بهێنین. بەداخەوە کەمەگای ئێران لە بنی ڕیزکەدایە. نێک خەڵک

بەکو حکومەتی ئیسلامی ئەم دەخەی دروست کرد. تەگەیشتنی خەک لە دادپەروەری و تاوان و سزا، ئەوە نییە کە کەماری ئیسلامی بەسەر کەمەگەیدا سەپاندووە. بە وخاندنی ئەم حکومەتە، سیستەمی دادوەری کەمەگەی ئەران لە کەماری سیالیستیدا دەبەتە نموونە و مەدەل بە هەموو کەمەگە مرۆڤایەتییەکانی سەردەمی ئەستا.*
٢٢ی ئایاری ٢٠١١
ووونکردنەوە: ئەم گفتوگۆیە بە یەکەمجار لە ١٢ی ئازاری ٢٠٠٨ لە کەناڵ جەدید ئەنجامدراوە.

ەخنەی ژینگەیی بە پەی ئاستەی ئیکۆ شوانکاری (ژینگەیی شوانکاری)، بە نموونەی چەند شیعرەکی جەمیل ەنجبەر.. ئینداد عیسا

ژینگە پەدراوەکی یەزدانی مەزنە بە سەرجەم بوونەوەران لەم شوەنە مرۆڤایەتی ژیان بکات و لەسەری بسازەن، لە هەمان کاتدا گەوهەرەکی تری بە مرۆڤ بەخشیووە، بە ئەوەی بەکاری بەنەت، ئەویش پە دەوترەت ئەقە، ئەمەی نەوەی ئادەمیزاد لە ەگەی بەکار هەنانی ئەقەوە، زەر شت دەگرینە ئەستەی خەمان بە نموونە ژینگە پارەزی، جا چەن مرۆڤایەتیی لە زەرەکی لە شتەکان جیاوازن لە گرتنە ئەستەی شتەکان. ەخنەی ژینگەیی خەی لە چەند ئاەاستەیەک دەبینەتەوە، یەکەک لەو ئاەاستانە ئیکۆ شوانکاریە، کە باسی ژیانی لادەکان دەکات، لە ووی گوزەران و پیشەی شوانکاریەکان چەن بووە، بەیە لەردا بە پەویستمان زانی ئەو ئاەاستەیە، لە چەند نموونەی شیعری جەمیل ەنجبەر جەبەجە بکەین، ئاخە چەن ەنگی داوەتە لە شیعرەکانی.

ئەگەر سەرەتا بەین، وەک زاراوە بزانین، ئیکەەژی بە چ شەوازەک لای زمانەکانی تر ناسەندراوە، هەر وەک سەران لە بارەیەوە دەەت:

“ڕۆخنەی ژینگەیی(ئیکۆلۆژی) لە ڕووی زاراوە، ڕۆخنەی ئیکۆلۆژی زاراوەیەکی ئینگلیزیە، وشەی (ئیکۆکریتیزم) (Ecocriticism) بە بەکارهاتووە، لە لایەن (ارنست هایگل) زیندەوەرناسەکی ئەڵمانی بوو. لە ساڵی (١٨٦٦)”. (سەران مامند عبدە اللّە ، ٢٠٢٢: ٦٠). سەرتایی هەموو زاراوەیەک بە ئینگلیز و یەنان دەگەڕێتەوە، چونکە وەک لایەنی مەعریفی لە ئاستەکی بەرز دان. “ڕۆخنەی ژینگەیی مامەڵە لەگەڵ پەیوەندی زیندووی نێوان ئەدەب و ژینگەی سروشتدا دەکات، و بەم شێوەیە تێگەیشتنەکی قووڵتر لە کارلەکی نێوان هەردوو زمان و ژینگە لە ئەدەبدا دابین دەکات. ڕۆخنەی ژینگەی وەک بوارەکی مەعریفی دەوەمەند، چونکە یارمەتیمان دەدات لە ڕووی تیگەیشتن و هەڵسەنگاندن بە ئەدەب و هەر شتەکی تری ناو دەق. ئەدەبی کوردیش هەڵکەوتووە بە ئەوەی ئەدەبی ژینگەی لەسەر جەبەجە بکرێت. ڕۆخنەی ژینگەی وا لە مرۆڤ دەکات بە دووربینییەکی سەوزەوە بوانێتە ژینگە، ڕۆخنەی ژینگە بەدوای ژینگەیە بە نموونە: هەر کام لە گەشەی خەزان و دانیشتوان و پیسبوونە ژینگەیەش، کە بەهەیەوە سەرهەڵدەدات”.(ملکە ئەحمەد، ٢٠٢٢: ٣). کەواتە، ژینگە ڕۆکەی بەرچاو دەبینێت، مرۆڤ تێدا هەست بە خەی دەکات، بەرپرسیار دەبێت لەو شتانەی کە لەناو سروشت و ژینگەدا هەیە. پێشتر ئیکە شوانکاری بەو شێوەیە لە سروشت دەڕوانێت پێی وایە، ئەوە مرۆڤ دەبەستێتەوە بە خەی ژینگە و سروشتکەیە، بەگومان سروشتیش ڕۆنگدانەوەی مرۆڤە لە بەر ئەوەی تێدا ژیان دەکات و خەی بەرجەستە دەکات، بەیەش شاعیران ئیلهام و خەیاڵ بە ناو شیعرە کانیان لە سروشت وەردەگرن، چونکە وەک ئاوەنە وایە مرۆڤ خەی تێدا دەبینێتەوە. شوانکارەیی وەکو خاڵەکی دژی تەکدان و کاوە کردنی سروشت دەبینرێت، بە تایبەتی هەوڵەکانی مرۆڤ بە دەستخستنی وزە. شوانکارەیی پشت بە هەبوونی هاوسەنگی لە سروشت دەبەستێت، پشت بە نموونەی بوونی سروشت دەبەستێت، کە ئەم نموونەی بوونەی سروشت لە سەردەمی هاوچەرخدا شکستی هێناوە و ڕووبەڕووی ڕۆخنەیی ژینگەیی بووەتەوە.

ڕۆخنەی ئیکە شوانکاری/ ژینگەی شوانکاری

“شیعری شوانکاری چەشنەکی ئەدەبییە، کە باس لە ژیان و گوزەرانی لادێ و دێهاتەکان دەکات. لە سەرەتادا ئەم چەشنە وا ناسندرا بوو، کە تایبەت باسی شوانکاری بکات، بەڵام دواتر گۆڕانی بەسەر داهات، زاراوەکە لە ڕووی مەژوویەوە هەمە چەشن کرا. بەسەر ژیانی ئەو کاتی لادێکان دابەشکرا، جا هەر پیشەیەک بێت.” (سەران مامند عبدە اللّە، ٢٠٢٢: ٩٦). هەر وەک ئاماژەی بە کرایە، پێشتر خەک لە

گوندەکان بژەوی ژیانیان لە سەر کارکردن بووە، بە تایبەت ئەو جۆرە پیشانە کە زیاتر باو بووە. کاری هەرەوەزی و جووتیاری و شوانکاری، … بەڵام بە حوکمی پشکۆوتنی سەردەم، کزی و لاوازی پێوە دیارە، وەک پێشتر نەماوە. ئەم ڕەخنەیە کار لەسەر ئەوە دەکات، کە سروشت لەو دەقە تەنها وەکو وەسیلەیەک ئامادە نییە، بەڵکو نیشاندەری ئەوەیە، کە میژووی مرۆڤ لەگەڵ مێژووی ژینگەیە و لە ناوی بووە، بەتەنها گرنگی دان نییە، بە کەشکانی مرۆڤ ڕەوا نییە، واتە پێویستە گرنگی بە کەشە سروشتیەکانیش بدرێ، لە ئیکۆلۆژی مرۆڤ دەکۆڵرێتەوە بەرامبەر بە ژینگە لە نێو جۆرگەی ڕەوای دەقدا، ئەوە دەقانەی شاراوەو نادیارن دەبێت هەستی ئیکۆلۆژی تێدابێت.(قەرەداغی، ٢٠٢٠: ٣٥). بەگومان مرۆڤ دەرخەری زەر شتە لە ناو سروشت کاتێک سروشت لە خزمەت مرۆڤ دەبێت، گەر پارێزگاری لە بکات و هەوەی لە ناو بردنی نەدات، تەنیا کار و باری خۆی تێدا جێبەجێ بکات. وەک پیشکانی کە پشوو دەی کرد، ئەمەش دەبێتە هۆی سروشت جوانی خۆی لە دەست نەدات. پێیوەندی نێوان مرۆڤ و ژینگە: "پێیوەندییەکی بەهێز لە نێوان مرۆڤ و ژینگەدا هەیە، ئەم پێیوەندیەش بە سەرتایی هاتنە سەر زەوی مرۆڤ دەگەڕێتەوە.

کە هەڵسوکەوتی لەگەڵ پێکهێنەرەکانی ژینگەیی دەوروبەری خۆیکردووە، توانیویەتی سوود لە دەرامەتە ساده و ساکارەکانی ژینگەی سروشتیی خۆیببینێت".(مهدی أحمد محمود، ٢٠٢٢: ل٢٩). پشوو ژیانی لادێ زەر ساکار بووە، وەک ئەستا کە سەردەم پشکۆوتووە، تەکنەلۆژیا بالی کێشاوە بەسەر دنیا مرۆڤی بە خۆیەوە سەرقاڵ کردووە، ئەمەش وای کردووە، مرۆڤ وەکو پشی ڕوو لە شاخ و سروشت نەکات، ئەگەرچی بە لایەنی بژەوی و ڕەژانەیان ڕووی تێدەکەن.
چەند نموونەیەکی شیعری بە پێی ئاماژەی ئیکە شوانکاری لە شیعرەکانی جەمیل ڕەنجبەردا

ئەی خەکینە…
دەڵ و چیا و دەشت و زەوی
هی کەسکە بەی ناخەوی
هی کەسکە خۆی دەیچێنێ
لە پێناویا ماندوو دەبێ، بەرهەم دێنێ

من جووتیارم… لەسەر کەوی بەوای بەتین
خەم داوەمە باوەشی ژین
بەزبارەی، بیری جوتیاری جەڵەم
زەوی و خاکی باپیرانم ورد دەکەم.

منی جوتیار

کرەکاری برای گەورەم... ئاگای لەمە
ئامەرم بە دروست دەکا
بە کەمان و دروەنەوەی سوودی ئەمە
جەرگی سروشت بست بست دەکا

_ لەم شیعرەدا بە ئاشکرا شاعیر سروشت و ژینگەی بەرجەستە کردووە، لە خەیدا باسی پیشەی جووتیاری دەکات، لە بەر ئەوەی پیشەی لادەکان ژیانەکی سادە و ساکار بووە، خەیان مەشغووە دەکرد، بە ەەنجبەری و کەە نەدان و ماندوو بوون بە بژەوی ژیان. وشەکانی کە لە شیعرەکە دا ئاماژەی بە کردووە، دەە، چیا، دەشت، زەوی، ئەمە ەەنگدانەوەی سروشتە. دەەەت من جووتیارم باسی خەی دەکات کە چەن هەوە و تەکەشان دەدات، لە پەناو ژیان. لە دەرەکی تر باسی زبارە دەکات، واتە هەرەوەزی لە کاتی گەنجی خەی. بە کەلانی زەوی باب و باپیرانی.

لە نموونەیەکی تری شیعری باسی شوانکاری دەکات:

کاکەی شوانی چاپووک و دلەر
دەسزی بلیمەت بەم لەدە بلوەر
بیلاوینەوە جیهان بەنە جەش
بە «لاوک» و «حەیران» لابەرە خامەش
بەرامبەری دە سزت ببەخشە
بە ەاو شوەن دابنە نەخشە
بە ەووبارە لەوەگەی جاران
دانیشە لە ژیر سەبەری داران
هەەکەشە «ئاهی دەردی دەداری»
ەووکەرە کەو و لوتکەی هەزاری
ئەم خاکە جوانەی سروشتی ژیان
دەنگی ئاگرین هەەدە بە گیان!
دەم دەم ئەگەەی شوەنی ئاژەەت
هەست و هیوای نوە ئەچەتە دەت

_شاعیر بە شەوەیەکی وەسف باسی شوان دەکات، کە چەند بوەر و ئازایە، بە شمشاەی دەستی، بەی لە بدات نەغمەی ئاواز و دەربەینی دەنگە زوەاەکەی، ئەو قسانەی لە ناو سروشت دەکرەت، چونکە شوانکارەکان لەگەە مەوماەاتیان شمشاە بەکار دەنن. بە بەسەر بردنی کات و ەەژەکەیان دەی ژەنن. سروشت و ژینگەی بە بەش نەکردووە، کە دەەەت بە ەاو شوەن دابنە نەخشە بە ەووبارە لەوەگەی جاران دانیشە لە ژیر سەبەری داران، ئەم دەرە دەرخەی ئەو ەاستییە،

کە لە ئیکە شوانکاری باسی لەوە کراوە. لە ڕەگای گەلانەوەی بەسەرهات و ئەو ڕووداوانەی کە ڕووبەڕوویان دەبوویەوە، لە ژیانی ڕۆژانەیاندا. ئەمەش هەوڵەکە بە دیاریکردنی لایەنی بەرجەستە کردنی سروشت.

لە کەتاییدا بەمان دەرکەوت، شاعیران بە گرینگی لە سروشت و ژینگەیان دواینە. چونکە سەرچاوەی ئیلهام داهشتنی خەیاڵکانیان بووە. ئەگەر باسی جەمیل ڕەنجبەریش بکەین، لەو دوو نموونەی شیعرەدا یەکەک لە ئاماژەستە ژینگەیەکانی بەرجەستە کردووە، کە ئیکە شوانکاریە، باسی ژیانی لادە و بژەوی و بەسەرهات و ڕووداوەکان دەکات. خەیان بە پیشە هەمە جەرەکان خەریک کردووە، وەک جوتیاری و کاری زەوی کەشان، شوانکاری ،...هتد. گەیشتن بەوەی کە ڕەخنەی ژینگەیی چەندە گرینگ و بایەخ دارە، لە ژیانی مرۆڤدا بەیە، بە چاوەکی بەرز لەی دەڕوانن، هەموو ئاماژەستەکانی نەو ڕەخنەی ژینگەیی بە کات و سەردەمەک دەگەڕێنەوە، باسی ئەو هەلومەرجە دەکەن، کە ڕووی داوە.

سەرچاوە:

1. سەران مامند عبداللّە،(٢٠٢٣)، ڕەخنەی ئیکەلەژی لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، بە نموونەی شیعرە کانی شەرکە بەکەس و سەباح ڕەنجدەر، نامەی دکتەرا، کەلەژی زمان، زانکەی سەلاحەدین، هەولەر.
2. دلاوەر قەرەداغی، (٢٠٢٠)، لەرەو لەو باران، دووراودوور هەتاو، چاپی یەکەم، تاران.
3. گەڤاری کوردستانی نوێ، پ.ی.د.ملکە ئەحمەد، ڕەخنەی ژینگەیی وەک ڕەبازەکی ڕەخنەی سەربەخۆ پەنجشەممە، ٢٩ـ٢٠٢٢
4. ئـ. جەوهەر کرمانج، (٢٠٠٧)، دیوانی شیعر (جەمیل ڕەنجبەر)، سلەمانی.
5. مهدی أحمد محمود، (٢٠٢٢)، ڕەخنەی ژینگەیی لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، زانکەی ڕاپەڕین، کەلەژی پەروەردە_ قەڕادزە، بەشی کوردی.

فەلسەفە چی بەخشیوە بە مرۆڤ؟.. نووسینی: یووسف ئیسماعیل

پێشکی:
کاریگەری بەردەوامی فەلسەفە لەسەر مرۆڤایەتی

فەلسەفە دیسیپلینێکی تەمەن درێژە و لە سەرەتای شارستانیەتەوە هەموو لایەنەکانی ژیانی مرۆڤی گرتەتەوە. لە یۆنانی کۆنەوە تا سەردەمی مەدەرن، فەلسەفە چاویلکەیەکی بە دابین کردووە کە لە ڕێگەیەوە سەیری جیهان و بیرکردنەوە لە مانای بوون بکرێت و مانای ئەو پرسە ئاڵۆزانەی مرۆڤ ڕووبەڕووی دەبێتەوە. سەرەڕای ئەو گومانکاری و گومانکارییە زۆرانەی کە بە درێژایی مێژوو ڕوویانداوە، فەلسەفە وەک بەردی بناغەی گەشانی فیکری و کولتووری بەردەوام بووە. لە ڕاستیدا دەکرێ بڵێین فەلسەفە کاریگەرییەکی بەردەوامی لەسەر مرۆڤایەتی هەبووە و نەرم و بەها کولتوورییەکانی داڕشتووە و کاریگەری لەسەر لێکدانەوەی زانستی هەبووە و بناغەیەکی بە بەیاردانی ئەخلاقی و ئەخلاقی دابین کردووە. لەم وتارەدا بەدواداچوون بە ئەو ڕێگایە زۆرانە دەکەین کە فەلسەفە ژیانی مرۆڤی دەوەمەند و زیندوو کردەتەوە، هەروەها پەیوەندی بەردەوامی لە کەمەگەی ئەمەدا لەبەرچاو دەگرین.
گۆشەی کەسی:

هەزی گەینی بیرکە فەلسەفیەکان جگە لەوەش بیرکە فەلسەفیەکان هەزی گەانکارییان هەیە بە یارمەتیدان لە گەشەکردنی کەسیدا. لەکەینەوە لە فەلسەفە ەگە بە تاکەکان دەدات بیر لە بەها و بیروباوەە و هەبژاردنەکانی خەیان بکەنەوە. تەحەدای گریمانەکانی پەشوویان دەکات و هانی بیرکردنەوەی ەخنەگرانە دەدات. تاکەکان لە ەگەی پشکنینی تیری و سەلماندنە ئەخلاقیەکانەوە توانای ئەویان هەیە چوارچەوەی ئەخلاقی خەیان دابەژن و هەستکی ەوونتر بە ئامانج و ئاراستە لە ژیانیاندا پەرەپەبدەن. سەرەای ئەوەش، لەکەینەوەی فەلسەفی دەتوانەت یارمەتیدەر بەت لە چاندنی هاوسەزی و پەزانینی زیاتر بە جەراوجەری دیدگا و ئەزموونە جیاوازەکان. بە گشتی لەکەینەوە لە فەلسەفە توانای ئەوەی هەیە کە گەانکاری و گەشەکردنی قووەی کەسی بهەنەتە ئاراوە.

دادپەروەری کەمەایەتی:

چەن فەلسەفە تەگەیشتنمان لە ئەخلاق و یەکسانی لە قاەب داوە فەلسەفە تەوانینەکی ەخنەگرانەی بە چەمکی دادپەروەری کەمەایەتی دابین کردووە، کە تەوانینمان بە ئەخلاق و یەکسانی گەیوە. لە ەووی مەژوویەوە فەیلەسوفەکان مشتومەیان لەسەر باشترین ەەباز بە گەیشتن بە دادپەروەری کەمەایەتی کردووە، لە تیری ئەفلاتون بە کەمەگەی ئایدیاەوە تا ئەخلاقی فەزیلەتی ئەرستە. فەیلەسوفە مەدەرنترەکان، لەوانە جەن ەاوەز و مارتا نوسبام، هەویان داوە دادپەروەری کەمەایەتی بخەنە پەشەوەی گوتاری سیاسییەوە. چەمکی "پەردەی نەزانی"ی ەاولز دەەت کەمەگا دەبەت هەوەبدات سیستەمک دروست بکات کە دەرفەتی یەکسان بە هەمووان پەشکەش بکات، بە بە گوەدانە تایبەتمەندییە تاکە کەسییەکانیان. بە هەمان شەوە ەەبازی تواناکانی نوسبام ستاندارەک بە یەکسانی ئابووری و کەمەایەتی پەشنیار دەکات کە لەسەر بنەمای کەمەک توانای مرەیی گشتگیر دامەزراوە. ئەم ەەبازە فەلسەفییانە هاندەری ەەچاوکردنی قووەترن بە ئەو نایەکسانیانەی کە لە کەمەگادا باون و چوارچەوەیک بە گەیشتن بە دادپەروەری کەمەایەتی زیاتر لە داهاتوودا دەەخسەنن.

پەشکەوتنی زانستی:

ەەی فەلسەفە لە داەشتنی تەگەیشتنمان لە گەردوون فەلسەفە ەەەکی چارەنووسساز دەگەەەت لە داەشتنی تەگەیشتنمان لە گەردوون، بەتایبەتی کاتک باس لە پەشکەوتنی زانستی دەکرەت. بە نموونە فەلسەفەی زانست یارمەتیدەرمانە بە ئەوەی تەبگەین کە زانیاری زانستی چەن دروست دەبەت و هەسەنگاندنی بە دەکرەت. سەرەای

ئەوەش، مشتومڕی فەلسەفیەکان تەگەیشتنمان لە چەمکی زانستییەکانی وەک کات، هەکار و فەزا لە قاڵب داوە، کە کاریگەری گرنگیان لەسەر تەگەیشتنمان لە گەردوون هەیە. جگە لەوەش، پرسیارە فەلسەفییەکان تەنانەت بووەتە هەی دەزینەوەی زانستی، وەک تەنەلکەی هیگز بۆسۆن کە بە یەکەمجار لەلایەن فیلەسوفەکەوە گریمانە کرا پێش ئەوەی لەلایەن فیزیای ئەزموونییەوە پشتڕاست بکرێتەوە. بەم شێوەیە ئەی فەلسەفە لە پێشکەوتنی زانستیدا زۆر گرنگە، چونکە چوارچێوەیەکی تیۆری بە زاناکان دابین دەکات بە ئەوەی لە چوارچێوەیدا کاربکەن و یارمەتیان دەدات بە بەرهەمهێنانی زانیاری نوێ سەبارەت بە گەردوون.

تیۆری سیاسی:

بەشدارییەکانی فەلسەفە لە گۆشەپەدانی دیموکراسی و حوکمڕانیدا تیۆری سیاسی ئەنەکی بەرچاوی هەیە لە پەرەپەدانی دیموکراسی و حوکمڕانیدا. بیرکەی ئەوەی کە پێویستە سیستەمێکی دادپەروەر و دادپەروەرانەی حکومەت هەبێت، دەتوانرێت بگەڕێتەوە بە یۆنانییە کۆنەکان، بەتایبەتی بە بەرهەمەکانی ئەفلاتون و ئەرستۆ. ئەم فیلەسوفانە جەختیان لەسەر گرنگی سەقامگیری سیاسی و سەروەری یاسا و مافی هاووڵاتیان دەکردەوە. هەروەها تیۆریستەکانی سیاسی ئەنەکی چارنووس سازیان هەبوو لە داڕشتنی سیستەمی دیموکراسی مۆدێرن. بیرمەندانی وەک جۆن لۆک و ژان جاک ڕۆسۆ دەیانگوت تاکەکان مافی سروشتییان هەیە کە دەبێت لەلایەن حکومەتەوە بپارێزرێن. هەروەها پێیان وابوو دەسەڵاتی حکومەت سنووردار بێت و هاووڵاتیان لە چۆنیەتی بەڕێوەبردنیاندا قسەیان هەبێت. بە گشتی فەلسەفە چەمک و ئارگیومێنتی چارنووسساز لە دروستکردن و پاراستنی سیستەمی دیموکراسی لە سەرانسەری جیهاندا دابین کردووە.

ئەنجام:

ئەگەر بە کۆتاکانی فەلسەفە بە پێشکەوتنی مرۆڤ لە کۆتاییدا فەلسەفە ئەگەری بە کۆتایی بە پێشکەوتن بە مرۆڤ دابین کردووە. فەلسەفە بە پرسیارکردن لە بیروباوەڕی تەقلیدی و گەڕان بەدوای بیرکەی نوێدا، ئاسۆی ئەمەی فراوانتر کردووە و ڕێگەی پەداین چەمک و شێوازی بیرکردنەوەی نوێ پەرەپێبدەین. بە درێژایی مێژوو فەلسەفە ئەنەکی گرینگی هەبووە لە داڕشتنی کەمەڵگا و پێشخستنی زانستی مرۆڤ. لە ڕێگەی لێکۆڵینەوەی فەلسەفییەوە تەگەیشتنەکی قووڵترمان لە خۆمان و جیهانەکەمان و شوێنی خۆمان تێیدا بەدەستهێناوە. فەلسەفە چوارچێوەیەکی بە بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و چارەسەرکردنی کێشەکان

دابین کردووە، ئەمەش بووتە هۆی پەشکۆوتنی زۆر لە زانست و تەکنەلۆژیادا. بە کورتی فەلسەفە ئەو ئامرازانەی پێبەخشیوین کە بتوانین قفڵی تواناکانمان بکەینەوە و شتە گۆڕەکان بدەست بهێنین. تەنها بە بەردەوامبوون لە بەشداریکردن لە لێکۆڵینەوەی فەلسەفیدایە کە دەتوانین هیوای بنیاتنانی جیهانێکی باشتر بە خەمان و نەوەکانی داهاتوومان هەبێت.

_____

• بە بابەتەکەم پشتم بەو سەرچاوانە بەستووە:
• John RAWLS. ‘A Theory of Justice.’ Original Edition, Harvard University Press
• Seyyed Hossein Nasr. ‘The Heart of Islam.’ Enduring Values for Humanity, Zondervan

---

ڕەنگدانەوەی پۆست کۆڵۆنیالیزم لە فیلمی ڕۆزگاربوون.. ڕەباز مجید

پۆست کۆڵۆنیالیزم لە فیلمی ڕۆزگاربوون

“تیۆری پۆست کۆڵۆنیالیزم کە لە بارودۆخێک دەکەوێتەوە کە لە هەناوی داگیرکاریدا دەتەکایەوە. هەموو ئەو بارودۆخ و هەوەرجانەی کەلە ئەنجامی کارلێکی داگیرکەر و داگیرکراو دەنە کایەوە پێی دەگوترێت پۆست کۆڵۆنیالیزم.” (نادر، ٢٠٢٠: ٥)
واتە تیۆری پۆست کۆڵۆنیالیزم لە داگیرکار دەکەوێتەوە، چۆن کاریگەری هەیە لەسەر جیهان و نەتەوەکان داگیرکەر چۆن کاریگەری لەسەر داگیرکراو دروست دەکات، لەهەموو لەمانە دەکەوێتەوە.
کەواتە ئەوەی لەم بارودۆخەش دەکەوێتەوە پێی دەگوترێت تیۆری پۆست کۆڵۆنیالیزم.
پۆست کۆڵۆنیالیزم شەپۆلێکی دیکەی بیرکردنەوەیە لە پاش کۆڵۆنیالیزم(داگیرکاری).

کە خەڵکانێک بینیان داگیرکاری ڕژێمەکانی فەوتاند و ناتوانن بیربکەنەوە. گروپێک تیۆرەکیان دروست کرد کە ئەدەبی نەبوو هەنایانە نەو ئەدەب، ئەوی پێست کۆلۆنیالیزم بوو، کە لە داگیرکاری دەکەیتەوە.

پێیان وابوو داگیرکاری کەمەکە شواینەوارێکی نەگبەتی دروستی کردووە، پێچەوانەی کۆلۆنیالیزمە، کە دەیانەوە دووبارە وەنەیێکی تر بە ڕژێمەکان دروست بکەن. دەیانویست ئەو داگیرکارییە نەهێڵن و ڕژێمەکان ڕزگار بکەن.

لەووی مێژوو و چەوارچێوەی جوگرافی پێست کۆلۆنیالیزم ئەوا داگیرکەری پێسەیێکی بەرفراوانە و لەهەمان کاتیشدا چەندین شوێنی ئاوگەلی کەلتووری هەیە. بەمەش ئیشکال لە سنوور و چوارچێوەی مێژووی و جوگرافی دروست دەبێت، چونکە لە ووی مێژوویەوە، مێژوویێکی دوور و درێژی هەیە و لەسەرتای دەستپێکی داگیرکەریدا کە دەنگیێک هەیە، ئەمەش لە ووی مێژوویەوە چەند پرسیارێکی کردووە، لەسەر چ بنەمایێک و پێوەرێک مێژووی لەکۆینەوەی پێست کۆلۆنیالیزم دیاریبکەین؟ یایە داگیرکەری ئانگەنورمانەکان لە سەدەکانی ناوەڕاست و لەدوای ئەویش داگیرکردنی ئیرلەند لە چوارچێوەی نەریت و ڕەوسەکانی داگیرکاری جەگەیان دەبەتەوە؟ ئەمە ئەو پرسیارانە و چەندین پرسیاری تری لەم شوێیە بەردەوام لە چوارچێوەی ئەم تیۆرە دووبارە خراونەتەووە. دواجاریش ئەمە وەک ئیشکالێک لە بواری مێژوو و جوگرافیای لەکۆینەوەی پێست کۆلۆنیالیزمدا ماوەتەوە (نادر، ٢٠٢٠ : ٢٢).

لەووی جوگرافیای لەکۆینەوەی پێست کۆلۆنیالیزم بیر و بۆچوونی جیاوازی لەسەرە. چونکە زەمینەکانی پێسەی داگیرکاری جیاوازن، هەر ئەمەش جیاوازی بۆچوونی لە نەوان لەکەلەران سەبارەت بەم تیۆرەدا هەبێت.

لەم بارەیەوە لەکۆینەوە پێست کۆلۆنیالییەکاندا دوو ڕوانگە هەن: هەندێک لە ڕەخنەگران پێیان وایە، کە دەبێت خورتنیشنگە سپیپێستەکانی وەک کەندا و نیوزلەندا و ئوستەالیا لە سنووری پێست کۆلۆنیالیزم هەژمار بکرێن، بە بەگەی ئەوەی کە دانیشتوانی ئەم وەاتانە لەلایەن ئیمپریالیزمەکان پەراوێزخراون و ناچارکراون کە لەکچوونی کەلتووری پێیەو بکەن.

هەندێکیتریشیان پێیان وایە ناکرێت خورتنشینگە سپیپێستەکان لە هەمان گوتار جە بکەینەوە کە هیندستان و کینیا تەدا جەگیر دەبن، چونکە خاڵی سەرەکی لە لەکۆینەوەی پێست کۆلۆنیالیزم بریتییە لە نەژاد، بە نموونە لە داگیرکردنی هیندستاندا بابەتی نەژاد ڕوونە،

کە هیبدستان لەلایەن بەریتانیا داگیردەکرە، پەیوەندی نێوان داگیرکەر و داگیرکراو نەژادە، کە نەژادی هیند و بەریتانییە، بەڵام سپیپەستەکان نەژادی نییە، چونکە خورتنشینگە سپیپەستەکان هەم دەبنە داگیرکەر هەم دەبنە داگیرکراو(نادر، ٢٠٢٠: ٢٣). واتە ڕەشپەستەکان نابن بە داگیرکرای، چونکە دەسەڵاتی ئەویان نییە، سپیپەستەکان داگیر بکەن، بەڵام سپیپەستەکان هەم دەبنە داگیرکەر هەم دەبنە داگیر کراو، چونکە توانا و دەسەڵاتییان هەیە تا ڕەشپەستەکان داگیر بکەن، وە سپیەستەکانی ناوچەیەکی تریش دەتوانێت ئەو سپیپەستانە داگیربکات، بەمەش بابەتی نەژادی ڕوون نابێت.
لەکەینەوەی پەست کەڵەنیالیزم مەژوویەکی دوور و درێژی هەیە، بەو پەیەی پەیوەستە بە بابەتەکانی وەک ستەم و زوڵم و داگیرکەر و وەاتی داگیرکرا و ئاوەڵەی زمانی و کەلتووریی و … هتد، ئەم نابەتانەش خودی خۆیان مەژوویەکی دوور و درێژیان هەیە، کە هەندێ مەژوویی مرۆڤایەتی کەنن، چونکە داگیرکەر لەدوای خۆی ئاوەڵەی زمانی و کەلتووری و زوڵم و ستەم و ڕووبەروو بوونەوەی داگیرکرا دەنێتە کایەوە.
ئەدەبیاتی پەست کەڵەنیالیزمیش خۆریکی لەکەینەوەی داگیرکارییە. دەیەوێت ئەو لەدکانەوە و دەرهاوێشتانە ڕەتبکاتەوە کە ڕەژهەات و ڕەژئاوای لێک جیاکردەتەوە کە بووەتەهەی دروستبوونی چەق و پەراوێز.(نادر، ٢٠٢٠ : ٢٥). واتە نووسەران و ڕەخنەگرانی ئەم تیۆرە دەیانەوێت ئەو بیرکردنەوەی ڕەژئاوا نەهێڵێت سەبارەت بە ڕەژئاوا هەیان بوو، پەیان وابوو ڕەژئاوا باشترن و پەشکەوتووترن و ڕەشنبیر ترن. هەوروەها دەیانویست ڕەگەزپەرستیش نەهێڵن.
سینەماش ئامرازێکی هونەریە، بە نیشاندانی دیاردە و ڕووداوە مەژوویەکان و کەلتوورەکان. لەمەدا دیاردەیەکی شارستانییە و لە جیهاندا بایەخی زۆری پەدەدرێت. بینەرانی سینەما پەیام و زانیاری و وێنە و جوڵە دەبینن و بەشێوەیک لە شێوەکان تێی دەگات(خدر، ٢٠٢١: ٨). خەڵکێکی زۆر لە ڕەژگاری ئەمەدا سەیری سینەما دەکات، زۆر لە دەرهێنەرانی سینەما ئەو پەیامە و مەبەستانەیان لە دونیای سینەمادا دەگەیەنن. دەرهێنەران لە ڕێی سینەماوە بنەماکان و پەیامی پەست کەڵەنیالیزم دەگەیەنن، هەروەک فیلمی (ڕزگاربوون) هی ئەنتەنی فاکوا بە نموونە هێناوەتەوە، باس لە پەست کەڵەنیالیزم دەکات.
ئامانجی ئەدەبیاتی پەست کەڵەنیالیزم لەکەینەوەیە لە دید و بەچوونەکانی ڕەژئاوایە کە چۆن سەیری ئەو وەاتانە دەکەن و چۆن بەردەوامی بەو سەیرکردنە دەدەن و تاکوو درێژە بە داگیرکاری خۆی بدات. نووسەرانی پەست کەڵەنیالیزم پەیان وایە دەکرێت دووبارە لە

بەرهەمە کلاسیکییەکان جارێکی تر تاوتوێ بکرێتەوە و پەراوێزخراوەکان بکرێنەوە بە سەنتەر و جارێکی تر پێگەی خۆیان لە جیهاندا بدەستبهێننەوە(نادر، ٢٠٢٢: ٣٨). واتە تیرستان و ڕەخنەگرانی ئەم تیرە ئامانجیان ئەوەیە لە بیر و هزر و بەچوونی ڕەژئاوایەکان بکەنەوە، کەچێن سەیری ڕەژهەڵات دەکەن.
هەوەها نووسەرانی ئەم ئەدەبە دەیانەوە بیر و زەینی خەڵک و بینەران لە داگیرکاری دابماڵن و پەراوێز بکەنە سەنتەر و ڕەژئاوا لە چەق بخەن. هەروەها ڕەژهەڵاتییەکان متمانەیان بەخە هەبەت و واز لە لاساییکردنەوەی کەلتووری ڕەژهەڵات بهێنەت. ئامانجێکی تری نووسەرانی ئەم ئەدەبە ئەوەیە کە کەلتووری نەتەوە داگیرکراوەکان بکەنە چەقی نووسینەکانیان و چەخت لە زیندووکردنەوە و بەرپەدانی ناسنامەی نەتەوەیی دەکەنەوە. (نادر، ٢٠٢٢: ٣٩).

واتە ئامانجکیتری ئەم تیرە ئەوەیە ئەو بەهایەی چەق وپەراوێز پشتر هەیبوو، نەیهێڵەت، دەیەوەت بەت بەهای پەراوێز کەمتر نیین لە بەهای چەق و ڕەژهەڵات واز لە لاساییکردنەوەی ڕەژئاوا بهێنەت.
فیلمی ڕزگاربوون (emancipation) لە ساڵی ٢٠٢٢ لەلایەن ئەنتەنی فاکوا دەرهێنراوە. باس لە ڕووداوێکی مێژووی دەکات.
ئەم فیلمە باس لە ڕووداوێکی مێژووی ئەکات، باس لەوە ئەکات کە ڕەشپێستەکان کراون بە کەیلە لە لایەن سپیپێستەکان، واتە کراون بە ئاسنگەر و کەیلە. سەرەڕای ئەوەی ڕەشپێستەکان کاریان بە سپیپێستەکان دەکرد، ئەشکەنجەش ئەدران و ئازاریان دەدان. پیتەریش یەکێک بوو لەو ڕەشپێستانە، پیتەر کە کەسێکی چاونەترس و بەهێز بوو. کە دیبینی ئەم ڕەشپێستانە ئازار دەدران و کرابوون بە کەیلە پێی قبول نەدەکرا و پەرپەرچدانەوەی هەبوو بە سپیپێستەکان. پیتەر هەویدا ڕابکات بە لای سوپای کلینەت، لەوەو ڕووبەرووی سپیپێستەکان ببنەوە و جەنگ لە بەرامبەریان بەرپا بکەن. چونکە ڕەشپێستەکان داگیرکرابوون لەلایەن سپیپێستەکان و بە کەیلە کراون.
بەیە پیتەر هەویدا ڕووبەرووی بەتەوە ئەویش بە یارمەتی سوپای کلینەت، بەئەوەی ڕەشپێستەکان ڕزگار بکات و بگەڕێتەوە بە ناو خێزانی خۆی، بە ئەمەش گەشتێکی مەترسیدار و پە سەرکەش لەڕێگای زولکاوەکان کرد، بە ئەوەی بگاتە سوپای کلینەت.

ڕەنگدانەوەی پەست کۆلۆنیالیزم لە فیلمی ڕزگاربوون

١_ سەنتەری و پەراوێز

لەم فیلمەدا سپیپێستەکان سەنتەر بوون و ڕەشپێستەکانیش پەراوێز

بوون. چونکە ڕێشپەستەکان کرابوون بە کێڵە لەلاین سپیپەستەکانەوە.

٢_ بەهای پەراوێز کەمتر نییە لە چەق

کە ئەووپا(ڕۆژئاوا) سەنتەر بوو، ڕۆژهەڵاتیش پەراوێز بوو، ڕۆژهەڵات بە ناڕۆشنبیر و دواکەوتوویان دادەنا و داگیرکراو بوون، بەمەش ببوون بە کێڵە و ژیانیان دەخستە مەترسییەوە لەپەناو پەیدا دەکردنی پارە، نموونە لەم فیلمەدا ڕێشپەستەکان خەریکی کاری ئاسنگەری بوون، تا پارە پەدا بکەن، ئەم کارەش زەر مەترسیدا بوو، چونکە لەلایەن سپیپەستەکان ئازار و ئەشکەنجە دەدران و کرابوون بە کێڵە، بەڵام دواتر کە ڕێشپەستەکان لە کەتاییدا ووبەرووی سپیپەستەکان بوونەوە و جەنگیان لەگەڵ پەپا کرد، ڕێشپەستەکان سەرکەوتن و ئزگار بوون. بەمەش پەراوێز بەو جۆرە نەما کە پەشتر هەبوو، پەشتر بەهای پەراوێز کەمتر بوو لە بەهای چەق و بە دواکەوتوویان دادەنا. چەق بەبە پەراوێز نابەت بە چەق و پەراوێزیش بەبە چاق نابەت بە پەراوێز، واتە تەواوکەری یەکترن و بەهای هیچیان لە ئەویتر کەمتر نییە، ئەمەش پەست کەڵەنیالیزم وا ئەڵێ، یەکێک لە پەیامەکانی ئەم فیلمەش ئەم خاڵە گرینگەی پەست کەڵەنتالیزمە.

٣_ پەست کەڵەنلیزم باس لە جەنگ و داگیرکاری دەکات.
ئەم فیلمەش باس لە داگیرکاری و جەنگ دەکات، ئەمەش وایکردووە خەڵکی ڕێشپەست ببەت بە کێڵە و لەناو ژیانەکی ناخۆشدا بژین. بە نموونە سپیپەستەکان ڕێشپەستەکانتان داگیرکردبوو و کردبوویانە ئاسنگەر و کێڵەی خەیان، کاریان بە ڕێشپەستەکان دەکرد و ئەشکەنجەیان دەدا و بە بەردەوامی هەوەی کوشتن و ئازادانی ڕێشپەستەکانیان دەدا، لە کەتایشدا جەنگ لە نەوان ڕێشپەست و سپیپەستدا ڕوویدا، کە لەم فیکمەدا هەبوو.

٤_ لایەنی خوەندن و ڕۆشنبیری پشتگوە خراپوو.
لەم فیلمەدا لایەنی خوەندن بە تەواوی بشتگوە خرابوو و ڕێشپەستەکان لەبەی ئەوەی لەبەر خوەندن بن، خەریکی ئاسنگەری بوون و کرابوون بە کێڵە.

٥_ ڕەنگدانەوەی ئەووپا سەنتەری لەم فیلمەدا
لەم فیلمەدا سپیپەستەکان کە ڕۆژئاوایین، سەنتەر بوون و ڕێشپەستەکانیان داگیرکردبوو و کردبویانە بە کێڵەی خەیان، ڕێشپەستاکنیش کە ئەفریقی بوون، کرا بوون بە پەراوێز و لەلایەن

سپیپەستەکان حوکم دەکران و داگیرکرابوون.
٦_ لاسایکردنەوە
لەم فیلمەدا ڕاژەهەات (ڕەشپەستەکان) وەک داگیرکرا لاسایی ئەوەوپایان کردووە، ئەویش لە بەکارهێنانی چەک و سیلاح و دروستکردنی سوپا، ئەمەش وایکردبوو بیر و هزری ڕەشپەستەکان داگیر بکەن.

٧_ ڕەنگدانەوەی ئەویتر لەم فیلمەدا
لەم فیلمردا منداڵەکان کرابوون بە ئەویتر، مینیان کەدەکردەوە، ئەمەش مەترسیدار لەسەر ژیانیان دروست دەکەن و پێیان دەتەقایەوە و کەم ئەندام دەبوون.

٨_ڕەنگدانەوەی ژێر دەست لەم فیلمەدا
لەم فیلمەدا ڕەشپەست ژێر دەستەیە و خاوەن هێز و دوڕەتەلی سەربەخۆ نییە. ڕەشپەستەکان ژێر دەستەی سپیپەستەکان بووینە و لەلایەن ئەوەوپا بەردەوام هەوەی داگیرکردنیان داوە و ببوون بە کەیلە.

٩_ ڕەنگدانەوەی نەژاد لەم فیلمەدا

سپیپەستەکان خەیان سەپاندبوو بەسەر ڕەشپەستەکان و حوکمیان دەکردن، کە ئەم بیرکەیەش لە لە ڕەگەزپەرستییەوە سەرچاوە دەکرە، نەژدادەک خەی بەسەر نەژادەکی تر دەسەپەنەتەت.

ڕەباز مجید
ئەم باسە لە ژێر سەرپەرشتی (مامەستا چاوەڕێ نیعمەت) ئامادەکراوە لە زانکەی سەران

_____-

سەرچاوەکان:

١_ نادر: کوردستان عبولوهاب ، ٢٠٢٢، ڕەنگدانەوەی پەست کۆڵنیالیزم لە ڕەمانەکانی فەرهاد پیربادا، تەزی دکتەرا، زانکەی سەران، فاکەڵتی ئاداب، بەشی زمانی کوردی.
٢_ خدر: ئاریان سەلیم ، (٢٠٢١)ز، پەیوەندی نەوان شوناس و خەباتی نەتەویی لە باکوری کوردستان : فیلمی زڕە بە نموونە، زانکەی سەران، فاکەڵتی ئاداب، بەشی کەمەناسی.

پۆستکۆلۆنیالیزم لە فیلمی ئامای بە وەات.. ڕزگار حزەر عبدالله

تیۆری پۆست کۆلۆنیالیزم لەو هەوەڵەوە بارودۆخی داگیرکەر دەکۆنترۆڵ.

مێژووی ئێم تیۆرەش دیاری کراو نییە، بەڵکو لەگەڵ سەرەتای هەبوونی داگیرکاری ئێم تیۆرەش هەبووە، واتە مێژوویەکی دوور و درێژی هەیە. وە داگیرکاریش پەیوەندیکی بەرفراوان و چەندین شێوەی ئاوگۆری هەیە وەک زمان و کەلتوور و زمان و خاک و ئاین ...هتد هەیە. لەووی جوگرافیاشەوە بەچوونی جیاواز هەیە، هەندێکیان پێیان وایە کە دەبێت خورتنشینگە سپیپێستەکانی وەکو ئوستراڵیان و نیوزلەندا و کەنەدا لە سنووری جوگرافیای لەکۆینەوە پۆست کۆلۆنیالیەکان هەژمار بکرێت. بە بەڵگەی ئەوەی خەڵکی نیشتەجێبووی ئێم وڵاتانەش لەلایەن ئیمپریاکیزمەوە پەراوێزخراون و ناچارکراون کە لەکچوونی کەلتووری پەیدا بکەن.
هەندێکیتریشیان پێیان وابوو ناکرێت خورتنشینگە سپیپێستەکان لە هەمان گوتار جێبکەینەوە کە هیندستان و کینیا تێیدا جێگیر دەکرێن چونکە خاڵی سەرەکی لە لەکۆینەوەی پۆست کۆلۆنیالیزم بریتییە لە بابەتی نەژاد، لە داگیرکردنی هندستان و کینیا بابەتی نەژاد ڕوونە، بە نموونە لە داگیرکاری هیندستان پێیوەندی نێوان داگیرکەر و داگیرکراو بریتییە لە نەژادی هیندی و بەریتانی. بەڵام لە خورتنشینگە سپیپێستەکاندا بابەتی نەژاد ڕوونە.

بەم پێیش بەت لە ڕووی جوگرافی لەکۆینەوەی تیۆری پۆستکۆلۆنیالیزم گشت جیهانە
ئەوەی گشت ڕەخنەگرانی تیۆری پۆست کۆلۆنیالیزم لەسەری کۆکن دووبارە هەستنگاندنەوەی پێیوەندی نەریتی نێوان گۆڕە شارەکان و دانیشتوانی داگیرکەرەکان و هەروەها هەوڵشاندنەوەی شێوەکانی ئیمپریالیستی لە ڕەگ و ڕیشەوە. ئەوان هاوڕان لەسەر لەکۆینەوەکردن لە زوەمی داگیرکاری و داگیرکاری نوێ، بەرگری کردن

لە بەرانبەر داگیرکاری. شوناسی داگیرکەر و داگیرکراو، نموونەکانی ئاڵوگۆری نێوان ئەم شوناسانە و کەچکردن بە گۆڕە شارەکان. نموونەکانی ئاڵوگۆری کەلتووری نێوان داگیرکەر و داگیرکراو، ئەنجامی تەکەڵبوونی هەردووک کەلتوورەکە.

تیۆری پۆستکۆلۆنیالیزم مەژوویەکی دوور و درێژیان هەیە بەو پێیەی پێویستە بە بابەتەکانی وەک داگیرکاری، وەاتە داگیرکراوەکان زوەم و ستەمی داگیرکاری، ئاڵوگۆڕی کەلتووری ... هتد. ئەم بابەتانەش لە خودی خۆیاندا مەژوویەکی دوور و درێژیان هەیە، کە هەندێ مەژووی مرۆڤایەتی کەنن. چونکە داگیرکاری لە سەردەم و کاتەکدا بەت ئاڵوگۆڕی کەلتووری و زوەم و ستەمی داگیرکاری و بەرەنگاربوونەوەی داگیرکراوی بەرانبەر بە داگیرکەر بە دوای خۆیدا هەناوە. مەژووی ئەم تیۆرەش دەگەڕێتەوە بە سەدەی پەشوو، کە لەوکاتەدا پۆسەی داگیرکاری گەیشتبووە لوتکەی خۆی، کەمەک بابەتی وەک بەرەنگاربوونەوەی وەک بەرەنگاربوونەوەی داگیرکاری، قسەکردن لە بارەی ئاڵوگۆڕی کەلتووری، نەژادی، سپیپەست و ڕەشپەست و ڕەتکردنەوەی کەلتووری داگیرکەر... هتد. ئەم بابەتانە دەکەنە ڕەگ و ڕیشەی پەست کۆلۆنیالیزم.

ئەدەبیاتی پەست کۆلۆنیالیزم دەرخەری لەکەوتەکانی داگیرکارییە و دەیانخاتە ژێر پرسیارەوە. هەروەها ئەدەبیاتی پەستکۆلۆنیالیزم باس جەنگ و داگیرکرای و شەوازەکانی ئاڵوگۆڕی کەلتووری و زمانی و ئاین و ...هتد نێوان وەاتی داگیرکەر و داگیرکراو دەخاتە ڕوو. وە ئەدەبیاتی پەست کۆلۆنیالیزم دەیەوەت پەراوێز نەهێڵیت. وە ئامانجی پەست کۆلۆنیالیزم ئەوەیە جیاوازی نەهێڵەت لە نێوان شەرقی و غەربی، چونکە ڕەژئاوا بەردەوام هەوڵی داگیرکردنی ڕەژهەڵاتی داوە و بە دواکەوتووی و نا ڕەشنبیری دادەنێن، هەروەها پێیان وایە ئەوان لە ڕەژهەڵاتییەکان باشتر و بە دەسەڵاتترن، بۆیە ئامانجی ئەدەبی ئەم تیۆرە نەهێشتنی ئەم خاڵەیە.

وە ئەو بنەمایانەی پەست کۆلۆنیالیزم لە بەرهەمە ئەدەبییەکان ڕەنگ دەداتەوە ئەمانەن، سەنتەری و چەق، دوو ڕەگی بوون، نەژادی، لاساییکردنەوە، سەنتەر بوونئ ئەوەوەی، ڕەشپەست و سپی پەست...هتد.

فیلمی ئاڵای بە وەات، هی بەهمەنی قوبادی، لە ساڵی ٢٠١٥ بەرهەم هیناوە.

ئەم دوو کەسە بەردەوام لە هەوڵی کەمەک کردن بە کەمەگاکەیانن: کەمەگایەک کە هەمووکات لەگەڵ بارودۆخی سەختی ژیان، جەنگ و هەرشی داعش پێوەندی هەیە.

(هەڵی لەق) گەرانیبەژێکی بە شەوازی پاپە کە دەیەوەت کوردستان بە جیهان بناسێنیت و سەرنجی کەمەگای جیهانیش بە کوردستان ڕابکێشت

و هەروەها هەستی کەمەڵگا بوون بە خەڵکی کورد بدات.
نەریمان فەکەوانە، ئەو بەهەی کەوتنەخوارەوەی فەکەکەی پێیکی شکاوە، بەیە ناتوانێت فەکەوانی بکات. نەریمان فەرگەیکی فەکەوانی بە منداڵانی کوردستان ئەیکخستووە بەنام باوک و دایکی هەندێک لە منداڵەکان دوای بیستنی ئەو ڕووداوەی نەریمان، چیتر منداڵەکانیان نانێرن بە فەرگەکە بەنام نەریمان سوورە لەسەر کارەکەی خەی و لەگەڵ منداڵەکان نەخشەیکی سەربازی بە کوردستان دادەنێن.
ئەم دوو بەشە وەک دوو چیرۆک، هاوشانی یەکتر و هاوکات گرەدراوی یەکترن. دەخی ئاڵەز و ناخەشی کوردستان وا لە هەلی لەڤ و نەریمان دەکات کە پشتیوانی و یارمەتی کەمەڵگاکەیان بکەن.
١- ڕەنگدانەوەی پەست کەڵەنیالیزم لە فیلمی ئاڵای بە وەات.
ژەردەستە داگیرکردنی خاکی کورد لەلایەن داعشەوە لەم فیلمەدا.
هەروەها بەردەوام کورد ژەردەستە بووە لەلایەن عرب و تورک و ئێران.
٢- جەنگ لەم فیلمەدا باس لە جەنگ و داگیرکردنی دەکرد ئەمەش خاڵەکی گرینگی پەست کەلەنیالیزمە کە پەستکەلەنیالیزم ئەنجام و لەکەوتەکانی جەنگ و داگیرکاری دەخاتە ڕوو
٣-لاسایکردنەوە لەم فیلمەدا کورد لاسایی ڕەژئاوای دەکردەوە لە بەکار هەنانی چەک و دروستکردنی تەیارە و بەرهەمهەنانی گەرانی بە نموونە هونەرمەند هەلی لەڤ دەیەوەت وا لە کورد بکات لاسای ئەوەپا بکاتەوە.
٤- بوونی ئەوی تر لەم فیلمەدا کورد کراوەتە ئەوی تر
٥- سەنتەرو پەراوێز لەم فیلمەدا ئەوەپا بەستەر و ڕەژهەلاتیش پەراوێزە.

ئەم نووسینە بەسەرپەرشتی:
م. چاوەڕێ نیعمەت سالح لە زانکۆی سەران ئامادەکراوە

پەستکەڵەنیالیزمی کلتوری لە

ئامانی(قەبرەکی سەگەشە لەسەر ئەگەی نوسەیبین) ی فەرهاد پیربادا.. ئامادەکردنی: خەراللە دەحە عبداللە

پەستکەئەنیالیزمی کلتوری لە ئامانی (قەبری سەگەشە)ی فەرهاد پیربادا

بەدرێژای مێژووی ئەدەبییات لە ماماڵەکردن و ڕاڤەکردنی دەق لە ئەدەبییاتدا، ئەدەبییات کەمەڵە تیۆری ئەخنەیی لەخۆ گرتووە، هەر تیۆرێکیش لە چوارچێوەی کەمەڵە بنەما و ئەهەند و ڕوانگەی جیاوازەوە قسەیان لەسەر دەق کردووە و دەقییان ڕاڤە کردووە. یەکێک لە تیۆرە ئەخنەییەکان، تیۆری پەست کۆلۆنیالیزمە. تیۆری ئەخنەیی پەست کۆلۆنیالیزم لە بارودۆخێک دەکەیتەوە، ئەمەش لە ناو جەرگەی داگیرکاری دەتە ئاراوە.
دکتۆر کوردستان عبدالوەهاب لە بارەی وشە و زاراوەی کۆلۆنیالیزم دەڵێت: ((کۆلۆنیالیزم وەکو وشە و زاراوە دوو واتای تا ڕادەیەک جیاوازی هەیە. وەکو وشە بە واتای "ئاوەدانکردنەوە، ئاوەدانی ویستن" دێت. ئەو واتایەی یەکسانە بە واتا سەرەتاییەکەی (کۆلۆنیزاسیۆن).(کوردستان عبدالوەهاب، ٢٠٢٢: ٥).
بە بەوای (کیس گرین و ژۆل لبیها) ((وشەی پەست کۆلۆنیالیزم دەرخەری تەکەای کلتورەکە، کە پرۆسەی ئیمپریالیستی لە سەرەتای داگیرکارییەوە تاوەکو ئێستا خستویەتیە ژێر دەسەڵات و کۆنترۆڵی خۆیەوە))(هیمداد حوسێن و سەنگەر نازم: ٢٦٩).
ئامانی قەبری سەگەشە باس لە گەنجێک دەکات بەناوی (فەریدوون) کە دوای لەدەستدانی دایک و باوکی خۆی لە دونیایی دەرەوە و مرۆڤکان دوورخستەتەوە لە ئەشکەوتێکی کوردستان ژیان بەسەر دەبات، دوای چەند ساڵێک بەیار دەدات بەدوای باوکیدا بگەڕێت و بیدۆزێتەوە، کە تەنها زانیاریەک لەسەری بیزانیت گەڕەکی لە ئەژئاوای کوردستانە واتە تورکیا، گەڕەکێشی بە سەگەشەی هەڵکەنراوە، لەبەردا کاتێک

فەرەیدوون دەست دەکات بە ڕەیشتن بە تورکیا هەر لەگەڵ ڕەیشتنیدا توشی چەندین بەربەست و ناخۆشی دەبێت، ئەوەی گرفتی سەرکیش بوو، ڕەیشتن بوو بە شوێنکی دژ بە نەژاد و نەتەوەکەی خۆی، لە بناغەشەوە ئامانج و کاری فەرەیدوون کارەکی ئاسان نابێت، کە بە ڕەهایی و چاونەترسی لە خاکی نەیاری نەژادەکەی بەدوای ڕوح و جەستەی باوکی بگەڕێ، بەیە لە ترسی دوژمنداری تورک بەرامبەر بە کورد لە بناغەوە نەژاد و ئامانجەکەی حەشار دەدات، کە ئەمەش وایکردووە ئەم هزر و ڕەفتارە بیرەکی پەست کەڵەنیالیزمی لەخۆیدا بەرجەستە بکات، لە دژایەتی تورک بەرامبەر کورد، ئەناشیزمیەتی تورکی بەدرەژایی مێژوو لە ڕوحەکی شەڕانگێزی و داگیرکاری دابوونە بەرامبەر بە کورد هەر وەک لە قەبری سەگەشە فەرەیدوون دەڵێت کاتێک باوکم کتێبەکی بەناوی (سوڵتان عوسمانییەکان) بەرچاوکەوت تیایدا نووسرابوو "سوڵتانە عوسمانییە لەکاتی داگیرکردنی وڵاتانی کوردانداا، هەمیشە ژنە ئەرمەن و ئاشووری و ئافرەتە کوردەکانیان بە ئەسیر گرتووە، وەک کەنیزەک بە دیاری بە ئەمیر و پاشا و والییەکانیان ناردووە، یانش وەکو کێلە لە بازاڕی کێلەفرۆشان، لە بازاڕی مافوورفرۆشان، ئەو کەنیزەکانیان فڕۆشتووە!!" (فەرهاد پیربال، ٢٠١٩: ١٤٣)، ئەم مامەڵەکردنەی تورک بەرامبەر کورد بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ هەوەی چەوساندنەوەی کوردی پێوە دیارە، دوای هەوەی داگیرکاری نەتەوە، هەوەی زەاندنی شەڕف و ئابووری کورد و ژنی کوردیش دراوە، فەرەیدوون بەردەوامی پەدەدات، کە لەدوای خوێندنەوای ئەم کتێبە لەلایەن باوکییەوە "حیزبی یەکگرتووی ئیسلامی چونکە سەر بە میتی تورکیا بوون، شکایەتیان لە باوکم کردبو، ئیدی باوکم حوکمی سێ ساڵ و شەش مانگی بە دەرچوو" (فەرهاد پیربال، ٢٠١٩: ١٤٣) بەم هەڵسوکەوتەی تورکیا بەرامبەر کورد دەردەکەوێت تاکی تورک چاوکوڕانە ناکەکە لەگەڵ میلەتی کورد.

ناهەموارکردنی فەزای دەروون لای تاکی کورد لەلایەن نەیاربوونی نەتەوەی تورک هەشتا خاڵی نەبووە، بەجەڕە ئەوکاتەی فەرەیدوو دەیەوە خۆی ئامادە بکات لە چوون بە گەڵان بەدوای باوکیدا، کە لە شوێنکە باغستان لە ڕەژئاوا، ئیبراهیمی هاوەڵی لەناو ئەشکەوتەکەدا، بە وردی ئامەژگاری فەرەیدوون دەکات لەوەی ناسنامەی خۆی حەشار بدات وەک فەرەیدوون دەگەڕێتەوە دەڵێت " ئیبراهیم دەیگووە هەمان جەری جلوبەرگی ئەوان بپەشە، بە هەر کوێیەک چووم، وەک ئەوان ڕەفتار بکەم و قسە بکەم و نان بخەم و بجوڵێمەوە، زمانی ئەوانش بە هەر زمانەک قسە بکەن، دەبە بەتەواوی وەک خەڵکان فەرببم، ئەگەر خوانەخواستە بتناسنەوە، ئەوا ئیدی هەرگیز لە دەستیانا ڕزگارت نابێت و تەدەچی!" (فەرهاد پیربال، ٢٠١٩: ٢٣) بە

سەرنجدان لەم دەقەدا، مرۆڤ وەک بوونەوەرێکی ئازاد لەدایک بووە، هەمیشە ناسنامەی جۆگەی شانازیمەندیەتی، بەڵام هەوەدان بە حەشاردانی ناسنامەکەت و ئازاد نەبوون لەوەی وەک خەت بژیت، گرفتێکی ناهەمووار لە ئارادایە، ئەمەش نائارمی بوونی تاکی کوردە لەنەو خاکی ڕۆژئاوادا، کە ئەناشیزمی نەتەوەی کورد، بە توندیەوە ڕاسیزمیەتی خۆی دەسەپێنێت بەسەر تاکی کوردا، هەر ئەم مامەڵەکردنەی ڕۆژئاوای تورکیاش وایکرد، فەرەیدوون لەکاتی گەڕان بەدوای باوکیا، بە نهێنی بهێتەوە، لە بناغەی چوونە بە ڕۆژئاوا لەسەی بنەمای درە ڕەگای بەی و بەجەرە ترسی دەبەین قسەی دەی هەبوو، هەرچەندە عاشقی ڕەندان دەبەت و چەندین جار دەیەوە قسەی دەی خۆی و ئامانجی هاتنی بە ڕۆژئاوا پە بەڵت، بەڵام ترسی جەندەرمەکانی ترکیا ئەژنەی شکاندبوو بە بەدەنگی مایەوە.

نائارامی دەروونی فەردەیدوون لەنەوان دوو دەی و دەڵەوکە مانەوەی، کاریگەری ئەناشیزمی ڕۆژئاواییە، کە دەخەکی ناهەمووارى بە تاکی کورد دروست کردووە، لەجۆگەی دەخەکی ئیمپریشنیزمی، هەر وەک فەرەیدوون دەڵەت "من هەندەی لە کەنتەڵەی جەندرمە تورکەکانی سەر ڕەگە دەترسام، هەندە لە ڕەندان و ئەو خەزانە کوردە بەلەنگازەی هاوسەفەرم نەدەترسام" (فەرهاد پیربال، ٢٠١٩: ٦٣)، بە تیشک خستنە سەر ئەم گوتەیە، ناهەمووارى دەروونی فەرەیدوون بەشەویەکی ڕاستەوخە دەرکەوت، ترسی مەسەلەی خەزانەکی کوردی، ترسی خەکی کورد، نییە بەکو ڕۆژئاوا بەجەرە باوەی فەرەیدوونیان کوشتووە، هەتا ترسی لە کوردی ڕۆژئاوایش بە دروست بووە، کە هەڕگری هەمان بیروباوەی تورک بن. دوای ئاشکرابوونی فەرەیدوون، لەلایەن دەستەیەکی جەندەرمەکانی تورک دەگیرەت و دەست و چاو بەستراوانە دەیگرن لە شوێنەکی پە لە پیسی و بەن ناخۆشدا، بە توندیەوە مامەڵەی لەگەڵ دەکەن و ناسنامەی ئاشکرا دەکەن، بە درەزن ناوی دەبن، وەک فەرەیدوون وتی" بە توڕەییەوە وتی درە دەکات... درە دەکات" پاشان لە شوێنەکی دیکە یەکەکی پەی دەڵەت "ـــ واتە باوکیشە هەر فەرەیدوون پیرداود سلەمانە؟ // فەرەیدوون: بەڵە // زلەیەک لە فەرەیدوون دا // ـــ بەڵە 'گەورەم' هەی بەچکە بەراز! هەی درەزنی کەران باوک. ... ڕاست قسا بکە" (فەرهاد پیربال، ٢٠١٩: ٨٣) لە ڕاستیدا لە بناغەوە فەرەیدوون درەزن نەبوو، بەڵام ترسی فەرەیدوون لە تورک وای لەکرد ناسنامەکەی حەشاربدات و درە بکات، هەر ئەمەش وایکرد ناهەمووارى لە دەروونی فەرەیدووندا دروست بکات، لە دیوەکشەوە سووکایەتی کردن بە کەسایەتی و بەشەویەکی زاڵ توندوتیژی و دزەوی تاکی ڕۆژئاوای تورک بەرامبەر کورد دەردەکەوت.

ئەم نووسینە بەسەرپەرشتی:
ئاشنا فەرزندە خدر ئامادەکراوە
2022 – 2023

لیستی سەرچاوەکان:

د. کوردستان عبدالوهاب نادر (٢٠٢٢) رەنگدانەوەی پەست کۆلۆنیالیزم لە ڕۆمانەکانی فەرهاد پیرباڵ، دکتۆرانامە، زانکۆی سەران.
هیمداد حوسێن و سەنگەر نازم، ڕۆبازە ئەدەبییەکان، هەولێر، ناوەندی ئاوێر.
فەرهاد پیرباڵ (٢٠١٩) قەبرەکی سەگەشە، هەولێر، چاپخانەی شەهاب.

لە ناوەڕاستی شەقامە.. نەوزاد بەندی

وەک سەربازە ، لە بەرکانی جەنگ گەڕابەتەوە و ..

ماڵە شک نەبا دەرگای بە بکاتەوە ..

کەس نەبە باسی ئەو ساتانەی بە بکا

مەرگ نمایشی جل و بەرگی لە پەش چاویا ئەکرد ..و ئیغرای ئەکرد

هەتا بیبا ..

وەک ئەو کرەکارە ئاوارەیەی لە تەقینەوەیەک،

قوتاری بووە و .. کەناڵەکانی ڕاگەیاندن پیرەزبایی لە دەکەن ، کە لە مردن ڕزگاری بووە و بە ئاوارەیی وبرسێتی و بەکەسیی شادبەتەوە ..

وەک ئەو منداڵەی لە هەتیوخانە چاو ئەکاتەوە و ..بەتانییەک ئەبە بە باوکی و .. باڵیفەکیش بە دایکی …

لەناوەڕاستی شەقامە ، ڕائەوەستم ،

بە لەشکی تەندروستەوە پەشوازیی لە دنیایەک خەم و دەتوندیی ئەکەم ..

ئاوە بەملاولادا نادەمەوە ، چونکە ئەزانم هیچ شتە نابینم دەم خەش کا ..

ڕاوەستان ، ئینزارەکی زەردم بە دەردەنە و

ئەبە بەم .. بەڕام بە کوە ؟

لە دەفتەرەکەی بەر باخەڵما ، ناوی ئەو شوێنانەی تیایە ، بەیان چووم و قەڵیان بەیم ..

ناوی ئەو کەسانەی تیایە ، تەوقەیان لەگەڵ کردم و نینەکەکانیان هەڵکەشام ..

ناوی ئەو وەرزانەی تیایە ، بارانی ڕەشیان

باراند و ..

ڕاویان نام تا گەیشتمەوە ناو زیندانەکەم ..

پەخەفەکەم ، ئەوەی کە هەزاران جار بە خەونی ناخەش گوللەباران کراوە ..

سەرینەکەم ، ئەوەی هەزاران جار بە فرمێسکی ناگەهان ، خنکاوە …

لەناوەڕاستی شەقامەکە ڕائەوەستم ..ئەمەوە بە هەنگاوەکانم بەم : بە تەمان بچن بە کوە ؟

ئەمەو بە خەر بەم : بە تەمایت ئەمە چی ەوناک کەیتەو ؟ چی ووشک کەیتەو ؟ ەشنە پەکھاتن بە کام درەخت بکەی ؟

چاوم ئەە : لەو زیاتر چیت پیشان دەم ؟ دوکە ئەە : ئەگەر لەگەما دەی ، وەرە ..من دوو خولەکی تر ئەەم …

بە تەمام بە خە بەم : ئەمە باوەش بە چ ماتە سوارەکی دەلیقەری ئەکەیتەو ؟ ئەمە پەنجەرەی چەند ماە سواغ ئەدەی ؟ چەند پیرەژن ، تەنگەنەفەس ئەکەیت و ئەیبەی بە قاوشی چاودەری وورد ؟

درەخت پەم ئەە : بجوە ، تەیش ئیشکەمان لە مەدزە .. پەنج خولەکی تر ، خولەکی تازەی جەنگ دەست پە ئەکا ..

سواەکەرە دەتە ەگام و بە گریانەو پەم ئەە : یەک لەسەر ملیەنەکی خەش بەختی خەتم بدەرە …نزای وات بە ئەکەم خوا ، گەەکە دارخورمات لە بەهەشتا بە بەونی ..

بە شاگرد مەتعەمە ئەەم : لەرەو تا مردن ، چەند نانخواردنی پە ئەچە ؟

سە چوار تەکسی ، لە چواردەورم ەائەوەستن ، لە نەوان خەیاندا ، لەسەر من ، ئەبە بە شەیان ..لەسەر ئەوەی کامەیان من هەگرن و بمبەنەو بە موجەمەع دەوائیری مناەیی ؟

مزرە سەو ، پەم ئەە : بە قسەم بکە ، سەیارەکەت بە هەرچەنە بە بیفرەشە و

وەرە لەگە فەریکە نەکەکا ئەەین بە جەگایەک هەشتا فیشەک لەی نەداو .. هەشتا کەمپانیای حیزبەکان موساتەحە و ئیفرازیان نەکردوو ..هەشتا وشکە ساەیی نەیپەرژاو ئەشکەنجەی با ..هەشتا کوللە سەرخەوی تیا نەشکاندوو ..دوپشک چزووی تیا تاقی نەکردەتەو ..

بە کەترە باریکەیەکی پەکراو ئەەم : بەچی لەرە ئەنیشیتەو لەت بدەن ؟ خە ئاسمان یەکەتی و پارتی و مەرزی باشماخ و خاپووری لە نییە ..خە باە بە بەنزین ئیش ناکا .. خە ەگەز پەرستیی لە بەینی کەترا نییە ..بەچی تا هەزت تیایە هەنافەی ، تا دەرگەکانی کەناری ؟ تا ئەوپەی ملپەچی شینی زەریاکان ..کەاوی سپی چیاکان ..؟ بە هەنافەی ؟

کادیرەکم لە پەیا ئەبە و گیرفانم پە ئەکا لە ەەسمی ئەو پیاوانەی ئەم بەهەشتەیان دروست کرد ..پەیان ئەکا لەو سروودە درەژانەی ئەرەیان کرد بە دەراوی تەلیپ و .. ئەو خەەکەیان بەختەوەر کرد … گیرفانم پە ئەکا لە سویچی وەنەوشەی کیلەمەتر سفر ..ئەو حەرییانەم پیشان ئەدا لە قوتابخانەی شەەش دەرچوون و بوون بە ئارایشتی تیقییەکان ..

بە کەەبەرەکی ئەرانیی ئەەەم : گەلە ! ئەوە نەوکانی کیسران ، ئەمە کەی ئیشی ئەویە ؟

کیسرا ئەمەی لەبەرچاو بە ، بە شەە تەسلیمی سوپاکەی عومەر ئەبە .. گوەسورخی بەمە بزانە ، پەش گوللەبارانکردنی ، خەی ئەکوژە .. خەییام و سەعدی بزانن ، ەوباعیات و گوەستان گە تە بەر ئەدەن ..

– ئەچی بە کوە ؟

جەگایەکم بە دیاری کە تا بەەم بەی ..

ەەگایەکم بە دیاری کە ،

لەم ەەیانەی لەرەیە ، نەچە هات و چەی ..

ـــبە کوە ئەچی ؟

دژە تیەرەە ئەو پرسیارەی لە دووبارە ئەکردمەوە .. سوپایەکیش ئامادە باش ..سیلاح .. ەاجیمە ..ئەمبوەانس ..

سوپایەکیش پەیامنەر و مایک و کامەرا و

لەگەی هەموو ەەنگەکان و لا ئیلاهە ئیلا ەا و

چەکوش و داس ..

لە کەترە باریکەیەکی تیەریست کەبووبوونەوە ،

بە فیشەک کرا بوو بە بەژنگ .

هەتا دوایی ……

شیعری / نەوزاد بەندی …21/مایسی 2023

خۆونکانم پێن لێ ئاشتی..
ئیلهام مورادی

ژنێ کوردێکی لاوم و
هەواسراو بێ هەناسەی شۆنم و
مەرگ و زار
دووراو بێ ڕەحی دەشت و چیاکانی نیشتمان
ڕەوەژ لێ وەفا و
ئەستوورتر لێ قامەتی چیاکان و
سەرکەشتر لێ دوندی ئارارات
دەم کانگای ئەڤین و
چاوم تاسەمەندی بەژنی دوولبەر
چرکە چرکە کاتەکان لێ تەمەنم تێ دەپەڕێ و
ئەزمونەکانم فیلمێکی تگزازی لێ بەڕێ
شێ بە باڵای شۆدا دەلوورێنێ
کە چی خۆونکانم پێن لێ ئاشتی
من بەلێنم داوێ کە داهاتوو بێنی گەنم دەدا
من شاژنی دلێری ئەم جەژوانەم
شێدایی بێ ڕووخسارما دەپۆرێ و
تا گەیشتن بێ ئامانج
کورتێ چیروکێ خۆی حەشار داوێ.

سنێ
ئیلهام موراد

بیرەوەرییەکانی فەقێیەکی

گومڕا ٦٢٠٠- شماڵ باڕوانی

(٦٢)

فڕقێکی شێوو

لە حوجرە و قوتابخانەی محەمەدییە، فڕقێک لەگەڵمان بوو، زۆر هاوڕێی بووین.
فڕقێک، سەرتا هەمووان وەک پەپوولەیەک و مرۆڤێکی ڕەحانی و زۆر خواناس لەی حاڵی ببووین، بەڵام دواتر دەرکەوت هەموومان فریومان خواردووە و وا نییە. هەموو شتەکمان بە ئاشکرابوو و لە کتایبەکەیدا ماسکی ساختەی ڕووی ئەو فڕقێیە کەوت.
ئەو فڕقێیەکی زۆر دووڕوو بوو، هەرسەعاتە و خێی بە ڕەنگێک دەگۆڕێ، هەر کاتێک و بە شێوازێک دەردەکەوت و بە زمانێک دەدوا!
دەمێک پەسنی بزووتنەوەی ئیسلامی دەدا، دەمێکی دیکە سەردانی کەمپی ئیسلامی دەکرد و دەیگوت عەلی باپیر عەبقەرییە. دەمێکیش دەبوو بە سوفی و مامستا مەلاعەبدولجباری زەرگەزوی دەبردە کەشکەڵانی ئاسمان.
ڕۆژی دواتر دەیگوت، سوفیزم خورافییە و مەدحی ئەنسارولئیسلام و مەلاکرەکاری دەکرد. ئەو پەشووتر لە زەرگەزوی و ناو سوفییەکان فڕقیاتی کردبوو.
بە خوا و بە مەژوویش بڵێم، کە لە وانەکانی فڕقیاتی، فڕقێیەکی زیرەکیش بوو.
بەتایبەتی لە نەحو و سەرف و زمانی عەرەبی. بە حوکمی ئەوەی لە شوێنێکی نزیک مووسە هاتبوو.
جا ئەو فڕقێیە، بابەتی ئەو گەڕەینەی فیکر و ڕوو و هەر ڕۆژی مەدحکردنی ئاڵاستەیەک، تەبعەن لای مەلاکان وای نەدەگوت، تەنها لای من ئەوەی دەدرکاند.
لای مەلاکان خێی وەکو یەکگرتوویەکی تەمام عەیار و زۆر دەسز پیشان دەدا.
لە نواندن و نمایشدا فڕقێیەکی تا بڵێیت زەرزان و زیرەک بوو.
ئەو دەبوا ئەکتەر و شانەکار بوایە، نەک فڕق. هاهاها.
زمانێکی عەیب نەبەت، زۆر لووس و عەجیبی پەوە بوو.
بە قسەشیرینەکانی سەرنجی هەمووانی بەخێی ڕادەکێشا.
زۆر مەکربازیش بوو. لە کاتی قسەکردن، کچانە ئەین و نازی دەکرد.
جا بەو بەنیەوە، لەڕەگای ئەو نمایش و زمانلووسییەوە، توانی قەناعەت بە مجەور و مەلاکان بەنێت، بەوەی لەناو مزگەوت و لە

دەروەی حوجرە و دوور لە تەکەڵاوی فەقێکانی تر، ژوورێکی تایبەت و تەنهای وە بدەن. دوای خوێندنی وانەکان و نانخواردن، بەخێی لەو ژوورە دەمایەوە و دەخەوت.
ئەو مەلایانەی کە وانەیان بە ئێمە دەگوتەوە، هەموویان بە ئاراستەی حیزب و ئایدیۆلۆژیا یەکگرتووبوون.
تەنها دانەیەکیان نەبەت، کەنەموجاهید و کەنەبزووتنەوەی ئیسلامی بوو، مەلا(ع. مەمک).
ئەو مەلا کەنەبزوتنەوەیە، حافیزولقورئانیش بوو. وانەی فیقهی ئیسلامی(فتح القریب)ی بە ئێمە دەگوتەوە.
ئەلحەق، زەرزەر کەیفی بەمن و هەروەها ئەو فەقێیە زمانلووسە دەهات.
لای ئەو فەقێیە زمانلووسە گوتبووی: من هی ئەوە نیم، لەرە و لە کونجی ئەو مزگەوتە دانیشم. خەزگە جیهاد هەبوایە و بەشداریم تەدا کردبا، بەڵام ئاخ، چی لە هەڵکشانی تەمەن و زرووف بکەم.
فەقێیەکە خەی ئەوەی بەمن باسکرد.
ئەو مەلایە لە فیکردا زەر توندبوو. ڕەژێک نازانم چۆن بوو لە کاتی وانەگوتنەوە، بابەتی دروستبوونی مرۆڤ هاتە ناو بابەتەکە و مەلا دابەزییە سەر(PKK) و گوتی: مارکسی و بەباوەڕن، لەکاتی دەستپێکی پەخشی کەناڵەکەیان، مەبەستی(میدیاTv)بوو، هەموو بە یانییەک، فیکری داروین و تیەری پەرەسەندن پەخش دەکەن. ئەوان بیروباوەڕ چەپ و هەزێکی مولحیدن. مەلا سەبارەت بە (پارتی کرێکارانی کوردستان)وای گوت.
ڕەژێک گوتم: مامەستا وەنەچرکاندن و وەنەکەشی حەڵاڵە؟
گوتی نەخێر، حەرامە و شەرعەن دروست نییە.
من خەشم ئەوکات فەقێیەکی زەر توندەبووم و لەناخەوە بیروباوەڕی جیهادیم هەبوو!
دواتر قسەی ئەو مەلایە(وەنەکەشان و وەنەچرکاندن)ـــەکەم
بە مامەستاکانمان(مەلا یەکگرتووەکان)گوت. مەلاکان زەر بەوە تووڕە و قەڵس بوون و گوتیان ئەو پیاوە، کەنەبزووتنەوەیە و زەر توندە، گوەی بە نەگرن، ئەوە ئەقە و مەشکی فەقێکانمان لە دەشوەنەت. ساڵی دواتر ئەو مەلایە لە وانەگوتنەوە نەما. ئەوەی ڕاستی بەت، نازانم هەکارەکەی چی بوو، بەڵام پەدەچەت هەر بەو بەنیەوە لابرابەت.

خەلیفە ئەبوالعباسی صەفاح و کارەکانی.. ئامادەکردن: فارس عارف و سەفیر زرار

ناساندنی ئەبوو عەباس عەبدوللای کوڕی محمدی کوڕی عەلی عەباس ئەبوو عەباس نازناوەکەیەتی لەساڵی ١٠٥ک/٧٢٣ز لەحەمیمە لەدایک بووە لەخاکی الشام لەبەلقا لەشامدا ،لەوەش پەروەردە بوە ەەژی هەینی ١٢مانگی ەەبیع. لەساڵی١٣٢ک مانگی تشرینی یەکەمی ساڵی ٧٤٩زاینی بەیعەتیان پەداوە و خەلافەتی پەەاسپەردرا لەکووفە ئەوەش دەکرەت. لەیەکچونەک هەیە لەنەوان ناوی ئەبوو عەباسی خوەن ەەژ وەناوی ئەبوو جەفحەری مەنسووەی بەیە مەژوو نوسان نازناوی عەبدوللای (الاصفر) یان بە خەلیفەی خوەنەەژ دانا واتا بچوک چونکە تەمەنی لەمەنسووەی برای بچوکتر بوو وەکوو نەریتەکی پەیەەو کراو لەلاین خەلیفەکانەوە لەکاتی هەلبژاردنیاندا ئەبوو عەباس لەمزگەوتی کوفە وتارەکی خوەندەوە تیادا ئامانجی هەلگیرساندی شەەشی عەباسی ەوون کردەوە ناتەواو و کەموو کوڕی ئەمەویەکانی دەرخست بەزەوتکەرانی خەلافەتی وەسف کردن پەیمانیشی بەکووفیەکان دا کەوا پالپشتی شەرشەکەیان کرد موچەکانیان زیاد بکات. وەبیری خستنەوە کە ئەو (خوەنەەژوو شەەش گەەە)

ئەبوو لعباسی خەلیفە لەکووفە نیشتەجەبوو. واش دیارە ئەو بەی دەرکەوت کە کوفە بارووودخەکی دەگمەنو جیاوازی هەیە ئەویش بەهەی پشتگیری نەکردنی زەربەی دانیشتوانەکەی لەشەشی عەباسی جا لەشوەنکەوتوانی ئیمام علی بوون بەیە خەلیفە بە شوەنکی نزیکتر باریکرد ناسراو بوو بە (هاشیمیەی الکووفە) بەلام زەری نەخایەند لەوەش باری کرد. بە النباە کە دەکەوتە. ەەژهەلاتی کووفە. لەسەر ەووباری فووەات لەساڵی(١٣٤ک /٧٥١زاینی) لەتەنیشتی دا شارەکی بەخزی درووست کرد ناسراوبوو بە هاشیمیەی النبار کەوا تەیدا نیشتە جە بوو تامردن لەساڵی(١٣٦ک/٧٥٤زاینی).

ئەبوو لعباس زەربەی ماوەی خەلافەتی بەجەگیر کردنی دەسەلاتی بەسەر بەرد ئەوەبوو ەوبەووی ئەو سەرکردە عەەبانە بوویەوە کەوا پشتیوانی ئومەویەکانیان دەکرد پاشان هەندە لەو سەرکردانەی لەناو برد کەوا پالپشتیان کرد بە گەیشتن بەدەسەلات پاش ئەوەی کە نیازیان هەبوو جیا ببنەوە. وەکو (ئەبو سەلەمە لخەللا) ئەبوو عەباس کەسەکی دەست بلاوبوو ، بەەەز، ژیر، زەر شەرمن، ەەوشت جوان، ئەو

بەخشندەترین کەس بوو، هەرگیز بەلەنی نەدەاوە دوای بخات ،وەلەکوەکەی هەلنەساوە تا تەواو نەبەت وەلەسەر ئەنگوسیلەکەی نەخشاندوویەتی (اللە پقە عبداللە وبەیومن) واتا خوا جەی متمانەی عەبدوللایەو باوەیشی پەی هەیە دەگەنەوە کەوا وتویەتی « نزمترین خەلکوو سواترینیان ئەوکەسەیە ەزیل بەدەست پارەز بزانە وەنەرموونیانی بەسەر شەی بزانە » وەهەروەها وتویەتی « ئەگەر نەرموو نیانی خراپە بە ئەوا داوای لەبوردن موعجیزەیە خەاگری ئاکارەکی جوانە تەنها ئەوکاتە نەبە کە دین سووک دەبەت و سولتان لاواز دەبەت ، پەلە نەکردن ستایشکراوە تەنها لەکاتی دەرفەت دان نەبەت » ئەبوو لعباس زەر حەزی لەدەمە تەقە پیاوان و دانیشتنی زانایان بوو ، هانی ئەدەب و گەرانی داوە ، خەلاتی شاعیر و گەرانیبەژانی کردووە.

رەوشتی ناوخە لەسەردەمی ئەبولعباسدا

ئەبولعباس کاتەک بەیعەتی پە درا بە خەلافەت دەسەلاتئ هەر هەندەی سەربازەکانی بوو جا سوپاکەی خەی ئامادە دەکرد بە پەلامارداني ئومەویەکان هەشتا کارو باری بەدەست بانگخوازان بوو بەیە ئەرکی زەر گران بوو چونکە لەسەری پەویست بوو دەسەلاتی عەباسیەکان جەگیر بکات بەیە وای بینی پشت بە مام و برازاکانی ببەستە یان بەشداریان پە بکات تاوەکو بامگخوازان دەسەلات قەرەخ نەکەن ئەوەبوو (سولەیمانی کوری علی مامی) کردە بەوالی بەسرە وە (ئیسماعیلی کوری علی)مامی لەسەر (کور ،ئەهواز)مامی (داودی کوری عەلی)لەسەر ئیجاز یەمەن) وە مامی(عبدوەای کوری علی)کرد بەسەرپەرشتی جەنگ دژی مەروانی دووهەم وە ئەبو جەعفەری برایی بە شەرەکانی (یەزیدی کوری هوبەبرە)وادیارە جەرە بەزاریەک دتوسی بووە لەلای هەندی لەو سەرکردانەی کەوا لە شەرشی لەسەر شانیان هەستا کەسانی دی بەهەمی هەول تەکەشانیان بە بچە بەیە خەلیفە دلنیایی دانە ئەوە بوو نوسراوەکی بە حەسەنی کوری فوحتوبە نارد کاتەک ئەبو جەعفەری برای کردە هاوەلی گوتی:دلنیابە سەرباز سەبازی خەتن وە سەرکردەش سەرکردەی خەتن بەلام حەزم دەکرد براکەم ئامادەبەت سەرپەرشتی کارەکە بکات.

ەوشی دەرەکی لەسەردەمی ئەبو لعەباس

بەرەی خەرهەاتولاتی دوو ەوبار دوچاری مەترسیەکی گەورە بوو ەلایەن چینیەکانەوە. چونکە ئەمانە شەقی بارودەخی موسوەمانان و ئەو بەشاییەی کە ەوخانی دەوەتی ەژئاوای تورکەکان هەنایە کایەوە، بەهەزانی بە فراوانکردنی دەسەلاتەکیان لە وەاتی دوو ەووبارلەسانی132ک /750ز سوپای چینی شاری سەیاب داگیرد و وەرانیان

کرد . لەساڵی دواتر مەمانی نەوان (ئەخشید و فرغان) و پاشای شاش یان بەهۆی زانی و هەڕشیان کردە سەر شاری شاش و گەمارۆیان دا و پاشاکەیان بەزەر هاتە ژێردەسەلاتیان سەرکردەی موسوڵمانان (زیادی کوڕی ساڵح) کە تازە شەهید کرابوو لە (بوخارا) توانی سوپای چینی بشکێنێ لەسەر ڕوباری ١٣٣ (گراز) لەمانگی زلحجەخاڵیدی کوڕی ئیبراهیم کە ئەبوو موسلیم وەک فەرمان لەوەیەک لەسەر(بەخ) دایمەزراندن

بەرەی بەزەنتی

دەوڵەتی بەزەنتی سودی لەو پەشۆیە وەرگرت کە باڵی کێشابوو بەسەر دەوڵەتی ئیسلامی جا ئیمپراتۆر (قسطنطین) ی پێنجەم سەرکەوتوو بوو لەفراوانکردنی سنورەکەی بەرەو خۆرهەڵات. هەڕشی کردە سەر(شام و جزیرە) شارو قەڵاکانی داگیرکرد لەساڵی 133کەچی پاشای ناوبراو هەڕشی کردە سەر ناوچەکانی ئەرمینیا و قەڵای (پیود و سیبوەیس- واتا ئەرزەڕوم) ی داگیرکرد سوپاس عەباسی بەسەرکردایەتی(موخەدی کوڕی موقاتە) نەیتوانی بەرگەی هەڕشەکە بگرێت پاشان قەڵای (کماخ) ی لەسەر ڕوباری فوڕات داگیر کرد و هەڕشی کردە سەر جزیرە قەڵاکانی حدث و ملطیە داگیرکرد و قەڵای (سمیساطی) وەرانکرد.

هەڵوەستی موسوڵمانان

هەڵوەستی موسوڵمانان لەم ڕووداوانەلەسەرتا هەڵوەستی موسوڵمانان سنوردار بوو . بەڵام بەرەبەرە بەهێز دەبوو بزوتنەوەیک سەری هەڵدا بە بەرپەچ دانەوەی هەڕشەکانی بەزەنتیەکان لە ساڵی 134دوو هێزی نارد بە سەر ناوچەی ملطیەیەکەمیان بەسەرکردایەتی (مامی ساڵح و عیسای کوڕی علی) توانیان پەرژینی شارەکە وەران بکەن دووەمیان بەسەرکردایەتی محمدی کوڕی نەسە کە توانی بچێتە ناو قەڵای طوانە هەروەها لەکەتای ئەم ساڵە بەسەرکردایەتی (عبداللە ی کوڕی حبیبی فهری) لەوانەی(صقلیە و سەردیانیا)کرد لەساڵی (136)ئەرکی ئامادەکردنی هەڵمەتێک بە ئاسیای بچوک (عەبدللەی کوڕی علی) سپارد کە مامی بوو وە فەرمان لەوای شام بوو.

وەزارەت لە سەردەمی ئەبو لعەباسدا

وەزارەت لە سەردەمی ئەبو لعەباسدا پەستی وەزیر راستەوخۆ لەپاش سەرکەوتنی سوپای حەباسی بەسەر سوپای ئەمەویدا پێش بەیحەتدان بە ئەبو حەباسی خوێنڕژ بە خەلافەت داهێندرا ئەم پەستەش سیستمێکی دەرینی فارسیەکاتێک خەلیفە حەباس سیستەمی وەزارەت پەسەند کرد بەپەشکەوتنی دەوڵەت پەرەی سەند لەدابەشکردنی دەسەلات ئەمەش بەهاندانی فارسەکان کاریگەری خەراسانیەکان هاتە ئەنجام ئەوەبو

(ئەبوسەلەمە لخەللا کرد بە وەزیر ئال خەلیفە ئەبو لحباس لاری نەبوو بەلام لە سەردەمی ئەبو سەلەمە دەسەلاتی وەزیر دیاری نەکرابوو هەرچەند ناوی وەزیری لەندرابوو بەلام دەسەلاتی نەبوو لە دیوانەکان بەنمونە لە دیوانی دارایی یان دیوانی سەربازی هتد وەک باس کراوە وەزیر حەزی لەبوو پەستی هەموو ئیداری بگرەتەوەدەست هەموو کاروباری دەولەت جەبەجە بکات بەلام دەسەلاتی خەلیفە رەگر بوو.

سەرهەلدانی سیستەمەکە

سەرهەلدانی سیستەمەکەئەوجا ئەم سیستەمە گەشەی کردو لەسەردەمی حەباسی یەکەم جەگر بوو وە دەسەلاتی وەزیر دیاری کرا ئەوە بوو وەزارەت کەمەلی ئیش و کاری دیاریکراو وە یاساو رەسایی بە وەزیر دانا گرینگترینیان سەرپەرشتی کردنی دیوانی دارایی و دیوانی خەرجکردن سەرپەرشتی کردنی باج وەرگرتن کەکردنەوەی هەموو دەسەلاتی مەدەنی و سەربازی دران بەوەزیر جگە لەو ئەرکیە گشتیانەی خەلیفە بە وەزیری دەدا وەزیر جە خەلیفە دەگرەتەوە لەحوکمرانی واتا دەستە راستی خەلیفە

وەزارەت لە سەردەمی حەباسی دوو جەربوون

1.وەزارەتی جەبەجیکردن: بە جەبەجیکردنی فەرمانەکانی خەلیفە داندرابوو وەزیر بەی. نەبوو هەر لەخەیەوە رەفتار بکات لەم حالەتەدا وەک ئەلقەی گەیاندن وابوو لە نەوان ئیمام و گەل

2. وەزارەتی دەسەلات پەدان : بە تەواوەتی وەزیر بە هەبوو دەست لە کارو باری دەولەت وەربدات ئەمەش پاش ئەوەی خەلیفە دەسەلاتی دەداتئ لەگەل ئەوشدا خەلیفە مافی ئەوەی هەیە لە لابردنی و دانانی جەنشینەتی بە ئەکەسانەی کە وەزیر پەست پە داون و کاتەک دەسەلاتی خەلیفەی حەباسی لاواز بوو وەزیر پلەوپایەی بەرزبویەوە.

پەست کۆنیلیزم و فیلمی ١٤

تەمـــوز وەک نمـــوونە.. ڕەوا محەمەد

تیۆری پۆست کۆلۆنیالیزم لە بارودۆخێک دەکەوێتەوە کە لە هەناوی داگیرکارییەوە سەری هەڵداوە، بە واتایەکی تر ئەو بارودۆخ و هەل و مەرجەی لە ئەنجامی پرۆسەی داگیرکاریییەوە و کارلێکی نێوان داگیرکەر و داگیرکراو و ئاوەگۆڕەی کولتور و بە گژداچوونەوەی گواتاری داگیرکەر و ...هتد دروست دەبێت، پێی دەگوترێت پۆست کۆلۆنیالیزم، واتە تیۆری پۆست کۆلۆنیالیزم لەو بارودۆخ و حاڵەتانە دەکەوێتەوە.

بەگومان پۆست کۆلۆنیالیزم وەکو هەر تیورێکی تر چوارچێوە و سنوری خۆی هەیە، بەو پێیەی ئەوا بابەتانەی کە پێشتر باسمان کرد، کە پۆست کۆلۆنیالیزم لە پرۆسەی داگیرکاری و ئاوەگۆڕەی کولتوری دەتەکایەوە، پۆست کۆلۆنیالیزم باس لەو بارودۆخە دەکات کە دوای داگیرکاری دروست دەبێت، کە داگیرکەر چێن بەردەوامی بە داگیرکردنەکەی دەدات، چێن بیری تاکەکانی داگیرکراو داگیردەکات، چێن بیریان کۆنترۆڵ دەکات و گوتاری خۆی لە مەشکیاندا ئەچەسپێنێ.

لە سەرەتادا ئەم ئەدەبیاتە ئەدەبیاتی ئینگلیزی زمانی پێگوتراوە، کە وەکو دیاردەیەکی نوێ لە ئەدەبیاتی جیهاندا لە ساڵی (١٩٦٠) دا سەری هەڵداوە، ئەوەش لە کاتێکدا بووە کە نەتەوە داگیرکراوەکان دەستیان کردوە بە نووسینی ئەدەبیاتی خۆیان و زۆر بەشی بە زمانی ئینگلیزی بووە ئەو بەرهەمانەش کە لە لایەن خەڵکی نەتەوە داگیرکراوەکانەوە نووسراونەتەوە، لە ئەدەبیاتی ئینگلیزی لە ڕووی بەهاو گرنگییەوە کەمتر نەبووە، بۆیە ناونراوە ئەدەبیاتی ئینگلیزی زمان ، واتا لە سەردەمی دوای جەنگ زاراوەی (ئەدەبیاتی ئینگلیزی زمان) جێگەی (ئەدەبیاتی ئینگلیزی)و(ئەدەبیاتی ئەمریکایی) گرتەوە. ئەوان دەیانویست بە پێشنیاز کردنی زاراوەی (ئەدەبیاتی ئینگلیزی زمان) پێکهاتەی فرە کولتوری و فرە نەتەوەیی ئەو ئەدەبیاتانەی ئەمە بە زمانی ئینگلیزی دەنوسرێن پێشان بدەن، دواتر ناوەکەی گۆڕا بە (ئەدەبیاتی وڵاتە هاوبەرژەوەندی خوازەکان) ئەم ناونانەش ناولێنانێکی سیاسیە، بە ئەدەبیاتی ئەو وڵاتانە بەکار دەهات کە کەوتبونە چوار چێوەی ئیمپراتۆرییەتی بەریتانیای پێشوو، لە کۆتاییدا ئەم زاراوەیەش گۆڕاو بوو بە (ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزم) وە بە باوەڕی هەندێك لە بیرمەندان پۆست کۆلۆنیالیزم هەمان ئەدەبیاتی وڵاتە هاوبەرژەوەندی خوازەکانە تەنیا لە ڕووی

ەواڵەتەوە پەست کۆڵۆنیالیزم زاراوەیەکی نوێیە.
لە ناوەڕاستی سەدەی بیستەم و دوای کۆتایی هاتنی جەنگی دووەمی جیهانی زۆربەی ئە وڵاتانەی داگیرکراوی وڵاتی بریتانیا بوون ، دژی داگیرکاریەکە جەنگان و سەربەخۆییان بەدەست هێنا، لەو کاتەدا ئەدەبیاتی پەست کۆڵۆنیالیزم لە پێکهاتەی ئەو وڵاتە داگیرکراوانەی لە داگیرکاری بریتانیا ڕزگاریان ببوو هاتکایەوە، چونکە ئەوان بەدوای جۆرێك لە سەربەخۆیی داگیرکاری لە کولتوور و مێژووی ئەدەبیات و لە هەمووی گرنگتر ناسنامەی خۆیان کەوتبوون، کەواتە دەتوانین بڵێین ڕەگ و ڕیشەی ئەدەبیاتی پەست کۆڵۆنیالیزم بە شکستهێنانی ئایدۆلۆژیای ڕەژ ئاوا لە جەنگی دووەمی جیهانی دەگەڕێتەوە، لەبەر ئەوەی لە دوای جەنگەکە خەڵکەکە بە تایبەتی گەنجەکان و خەڵکی کەمینە لەو هەلومەرج و بارودۆخەی کە تێیدا دەژیان ماندوببوون خوازیاری چاکسازی و گۆڕانکاری بنەڕەتی بوون، ئەوان داواکاریەکانی خۆیان لە چوارچێوەی ئەدەبدا دەخستە ڕوو، لە دوای جەنگی دووەمی جیهانی حکومەتە داگیرکەرەکان هەڵوەشانەوە و لەوکاتەدا بوو کە تیۆری پەست کۆڵۆنیالیزم لە بواری لێکۆڵینەوە کلتووری و ئەدەبییەکاندا جێگایەکی تایبەتی بە خۆی تەرخان کرد.

هەر ئەدەبیاتێك بابەتی تایبەت بەخۆی هەیە، بابەتی سەرەکی ئەدەبیاتی پەست کۆڵۆنیالیزمیش خۆریکبوونە بە دەرهاویشتە و لێکۆتکانی پەیوەندی داگیرکاری، بە واتایەکی دیکە ئەو ئەدەبیاتە لە بابەتی سەرەکی خۆیدا هەوڵدەدات ئەو دەرهاویشتە و ئاسەوارانە تاوتوێ و ڕەتبکاتەوە کە جیهانی دابەشی سەر ڕەژهەڵات و ڕەژئاوا کردووە و هەروەها بووەتە هۆی دروست بوونی دوانە لێکدژەکانی وەك پەراوێز و سەنتەر یان ئەوروپاسەنتەری و سەنتەرییەتی ئەوروپا بە ڕەسمی دەناسێنێت، چونکە نوسەرانی ئەم ئەدەبیاتە لەو باوەڕەدان کە ئەم دابەشکارییە بە واتا و بە بنەما و نادادپەروەرانەیە و شێوەیەکی ترە لە داگیرکاری، لە ئەنجامدا گرژی دەخاتە نێوان ڕەژهەڵات و ڕەژئاواوە، ئەم نووسەرانە لە ڕەگەی بەرهەمەکانیانەوە داوای مافی خۆیان دەکەن و لە هەمان کاتدا ڕەگەزپەرستی لە وڵاتە داگیرکەرەکان دەخەنە ژێر پرسیارەوە، کە یەکێکە لە پرسە هەرەگرنگەکان لە بواری ئەدەبیاتی پەست کۆڵۆنیالیزمدا، بە جۆرێك کە ئەم (ئەدەبیاتە خاوەن دیدێکی ڕەخنەگرانەیە بە ئەو دەقانەی کە ڕەگەزپەرستانە و بە ئاڕاستە کردنی داگیرکاری نووسراونەتەوە) و هەوڵی سەینەوەی دەدات.
ئەگەر وڵاتە داگیرکەرەکان بە درێژایی مێژووی داگیرکاریان لە هەوڵی بەرهەمهێنانی گوتارێك دابوبن سەبارەت بە داگیرکراو، ئەوا

ئامانجی سەرەکی ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزم هەوڵدانە بۆ تێگەیشتن لە چۆنیەتی بەرهەمهێنانی ئەم گوتارە و لێکدانەوەی، بە واتایەکی دیکە، ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزم لێکۆڵینەوەی دید و بۆچوونەکانی ڕۆژئاوایە، کە چۆن سەیری ئەو میللەتانە دەکات و چۆن بەردەوامی بەو سەیرکردنە دەدات و بە جیهانی دەکات، تاکو درێژە بە داگیرکارییەکەی خۆی بدات، لە سیستەمی نوێی جیهاندا میللەتە ڕزگاربووەکان لە داگیرکاری تا ئێستاش بەجۆرێك لە جۆرەکان داگیر کراون، چونکە (ناسنامە، ماف، ماڵ و دارایییان)کراوەتە ئامانج ، تا ئێستاش بیر و پێیقی ڕۆژئاوا باو و باڵا دەستە، بە ئەم مەبەستەش نوسەرانی پۆست کۆلۆنیالیزم لەو باوەڕدان کە دەکرێت بەرهەمە کلاسیکیەکان جارێکی دیکە تاوتوێ بکرێنەوە و پەراوێز خراوەکان بکرێنەوە سەنتەر و جارێکی دیکە پێگەی خۆیان لە مێژووی جیهاندا بدەست بهێننەوە، بەرهەستی ئەو شارستانیەتە ببنەوە کە ڕۆژئاواییەکان پێناسەیان کردووە، ئەو نووسەرانە باوەڕییان وایە بە گێشتن بەم ئامانجە دەبێت سەرەتا ڕۆژهەڵاتییەکان باوەڕ بە خۆیان بکەن و متمانەیان بەخۆیان هەبێت و پشت بە کەلتووری ڕەسەنی خۆیان ببەستن و واز لە لاسایکردنەوەی کولتووری ڕۆژئاوا بهێنن، ئامانجێکی تری ئەم ئەدەبیاتە بریتییە لەوەی کە نووسەرانی ئەم ئەدەبیاتە ناسنامەی کولتووری کەمەگا داگیرکراوەکان دەکەنە چەقی نووسینەکانیان و جێخت لە زیندووکردنەوە و پەرەپێدانی ناسنامەی نەتەوەیی دەکەنەوە، ئەمەش واتا ئەو نووسەرانە کار لەسەر زیندووکردنەوەی کولتوری ڕەسەنی وڵاتەکەی خۆیان دەکەنەوە.

لە درێژە و زیاتر ڕوونکردنەوەی پۆست کۆلۆنیالیزم فیلمکم وەکو نموونە وەرگرتووە، لە تەیدا ڕەهەندی پۆست کۆلۆنیالیزم دەردەکەوە، فیلمی (١٤ی تەموز) کە دەرهێنەرەکەی (هاشم ئایدەمیر)ە، کاتی فیلمەکە (٢:٢٦)ە، لە ساڵی (٢٠١٧) بەرهەم هاتووە نمرە (ڕەتینگ)ی (٤.٤) وەرگرتووە، زمانی فیلمەکە لە تورکی و کوردی پێکهاتووە.

چیرۆکی ئەم فیلمە لە ڕووداو و بەسەرهاتێکی ڕاستەقینە وەرگیراوە، فیلمەکە باس لە زیندانی دیاربەکر دەکات لە ساڵی ١٩٨٠ بە دواوە، کە چەند چالاکخواز و شۆڕشگێر دەستگیر کراون لەلایەن سوپای تورکیاوە، ئەم چیرۆکە باس لە کەمێك کەسانێک دەکات کە تا دوا ساتی گیان بەخشینیان ئاشقی ژیانکردن بوون.

ئەم فیلمە بیری کۆلۆنیالیزمی تورکیا بەرامبەر بە کورد دەخاتەڕوو، بیری ئەم فیلمە بە ئەو سەردەمانە دەگەڕێتەوە کە دەوڵەتی عوسمانی کوردستانی داگیرکردووە، پاشان دەسەڵاتەکەی نەماوە و دەیەوێت بەو شێوەیە بەردەوامی بە داگیرکارییەکەی بدات، ئەم فیلمە باس لە کوردانی باکور دەکات، لە چۆن تووشی ستەم و نەهەشتنی شوناسی

بوونەتەوە لەلایەن تورکیاوە.
ئەگەر سەرنج لە ڕووداوەکانی ناو فیلمەکە بدەین بە دەستنیشانکردنی خاڵەکانی پەست کۆنیالیزم، لە زەربەی ڕووداوەکانی ناو فیلمەکە بە نهێنی زمانی کوردی بەکاردەهێنرێت، چونکە بەکارهێنانی زمانی کوردی قەدەغەیە، بەگومان کەلتوور بە گرینگترین و دەوڵەمەندترین سەرچاوەی نەتەوە و شوناس دادەنرێت، زمانیش بەشێکە لە کەلتوور، زمانی کوردی لەلایەن تورکیا بە ناشارستانی دواکەوتویی و بە نرخ دانراوە و قەدەغەی کردووە، بە نموونە لەو دیمەنەی کە کەس و کاری زیندانیان سەردانی زیندانیەکان دەکەن، دایکی زیندانیەک بە کوردی قسەدەکات، لەو کاتەدا سەربازێکی تورک هاواری بەسەردا دەکات و دەڵێت قسەکردن بە کوردی قەدەغەیە و بە پرچ لە دوای خۆی ڕایدەکێشێتە دەرەوە، قەدەغەکردنی زمانیش لە پێناو بنەبڕکردنی زمانی کوردی بووە و بە ئەوەی نەوەکانی داهاتوو فێری زمانەکە نەبن و بنەبڕ بێت.

زیندانەکەدا ئەشکەنجەی نامرۆڤانەی زیندانیەکان دەدرا، ئەشکەنجەکان لەدانی نامرۆڤانە و سوکایەتی کردن بە کەسایەتی و شوناس بوو، بە لەدان و ئەشکەنجەدان کوردەکان ناچاردەکران کە بڵێن تورکم و سرودی تورکی بڵێن.
ژن و خزمەکانی چالاکخوازانیشیان ئەشکەنجە دەدا و لەیان دەدان و دەستدرێژیان دەکردنە سەر و شکەی ئافرەتکانیان دەشکاند، بە نموونە پرچیان دەبڕین و پیسایان دەکردە ناو خواردنەکانیانەوە.
یەکێکی تر لە کارە کۆنیالیزمەکانی تورکیا ئەوەبوو کە زیندانیەکان لە کاتی دادگایی کردنیاندا مۆتی بەرگریکردن لە خۆیان پێنەدەدرا و نەیاندەهێشت قسە لەگەڵ پارێزەردا بکەن، مۆتی سکاڵاکردنیان لە زیندان و سەرکی زیندانەکە نەدەدا و دەیان وت ئەرە دادگایە و پێیوەندی بە زیندانەوە نیە، لە کاتێکدا لە جاڕنامەی مافی مرۆڤدا هاتووە کە هەموو تاوانبارێک مافی بەریگری کردن لە خۆی و ئەشکەنجە نەدانی نامرۆڤانەی هەیە، جگە لەوەش هەندێک زیندانیان تووشی دانپێنانی زۆرە ملە کرد، کارێک کە نەیانکردووە بە زۆبری ئەشکەنجەدان ناچاریان دەکردن کە بیکەنە ئەستۆی خۆیان و لە دادگا لە دژی شۆشگێڕان قسەیان پێبکەن.
سەربازانی تورک فێڵ و تەڵەی جۆراوجۆریان بەکاردەهێنا بە ئەوەی بیری ئازادی لەلای کوردەکان دروست نەبێ و بیرە کۆنیالیزمەکەی خۆیان بەردەوامی هەبێ، بە نموونە کاتێک زیندانیەکان بەیاری مانگرتنیان دا، بە فێڵ و تەڵەکە ئەیانویست مانگرتنەکە پوچەڵ کەنەوە، چونکە ئەگەر کەسێک بە مانگرتنەکە گیانی سپاردبا، ئەوە

پاڵوان دروست دەبوو، (مەزڵوم دەغان) کە کەسایەتێکی ناو فیلمەکە بوو، خۆ سوتاندنی ئەو لە شەوی نەورۆزدا لە زیندانەکەدا ئەستاش لە دڵی کوردانی باکور سیمبولی ئازادی و کوردایەتیە، سەربازانی تورکیا ڕێگریان لێو بوونە پاڵوانە دەکرد بە فەڕ و تەڕەکە.
تورکەکان بە وردی بە دوای تاوانی کوردکاندا نەدەچوون، لە زیندانی دیاربەکردا تایبەتبوو بە ئەو کەسانەی لە دژی دەوڵەتی تورکی دەوستانەوە و ئەیانویست شەڕش بکەن بوون، بەڵام ئەوان بە هەنجەت بوون بەرامبەر بە کوردەکان و تەنیا زانیبایە کە کەسێک کوردە بیانونیان بە گرتنی دەدەزیەوە، بە نموونە لە فیلمەکەدا پیاوەکی بەساڵاچوویان دەستگیرکردووە بە بیانووی ئەوەی پەکەکەکان بە ناو زەویەکەی ئەودا ڕەیشتوون، کە پیاوەکە بە هەی ئەشکنجەی زەرەوە تووشی نەخۆشی دەروونی بوو و سەرەنجام گیانی دا.
سەربازانی تورکیا سیاسەتی (پەرتکە-زاڵبە) یان لە دژی زیندانیەکان بەکاردەهێنا، ئەم سیاسەتە وادەکات کە نەتەویەک تووشی داڕمانی کەلتوور و زمانی بێت، وەاتانی داگیرکەر بەکاریدەهێنن لە پێناو درێژەدان بە داگیرکاریەکەیان، یەکێک لە میکانیزمەکانی ئەو سیاسەتە دانانی سیخورە لە ناو تاکەکانی داگیرکراوەکان، بە ئەوەی ئاگاداری پەیوەندی نێوان تاکەکان بن و دووبارەکی و لێکترازان لە ناویان دروست بکەن، سەربازە تورکەکان سیخوریان لە ناو زیندانیەکان دادنا و بە ئەوەی ئاگاداریان بن و ڕێگری بکەن لە پەیوەندی نێوانیان، بە نموونە لە نێوان قاوشی ژنان و پیاوان سیخوریان دادنا و ڕێگریان دەکرد لە پەیوەندی نێوانیان و هەواڵی درێیان پەڕادەگەیاندن بە ئەوەی لێکترازان دروست ببێت لە نێوانیاندا.
لەم فیلمەدا هەوڵدراوە ڕووە ناشرین و قێزەونەکەی داگیرکاری و نەژاد پەرستی بخرێتەڕوو و باس لە سیاستە کۆنیالیزمەکەی تورکیا کراوە بەرامبەر بە کوردان و خەبات و تەکۆشانی کوردانیشی خستەتەڕوو.
شایانی باسە من لەو وتارەمدا ویستووەم بابەتیانە پەست کۆنیالیزم ڕوون بکەمەوە و پراکتیزەی بکەم لەسەر فیلمی (١٤ی تەمووز) بگومان پەست کۆنیالیزم بابەتێکی فراوانە و ناکرێت بە وتارێک تەواوی بابەتەکە باسی لێوە بکرێ، بەڵام من هەوڵمداوە بابەتە گرینگ و دیارەکانی کۆنیالیزم باس بکەم و لە فیلمەکدا پراکتیزەی بکەم، لە فیلمەکەشدا تەنیا سەرنجم لەسەر ئەو ڕووداوانە داناوە کە پەست کۆنیالیزم تێیاندا دەرکەوتووە و بابەتەکەم پاراستووە لە بابەتی دەروونی پەست کۆنیالیزم.

ئەم بابەتە لە ژێر سەرپەرشتی مامۆستا چاوەنێعمەت ئامادەکراوە
زانکۆی سەران

-_____

سەرچاوەکان:
١- ڕەنگدانەوەی پۆست کۆلۆنیالیزم لە ڕۆمانەکانی فەرهاد پیربال، کوردستان عبدالوهاب نادر، نامەی دکتۆرا، ٢٠٢٢.
٢- پێوەندی نێوان شوناس و خەباتی نەتەوەیی لە باکووری کوردستان: فیلمی زەر وەک نموونە، ئاریان سەلیم خدر، توژینەوەی بەکالۆریۆس، ٢٠٢١.
٣- کوردستان کۆلۆنیەکی نەودەوەتی، ئیسماعیل بەشکچی،وەرگێڕان: حەمە ڕەشید، سلەمانی، ٢٠٠٢.
٤- فیلمی (١٤ی تەمووز)، دەرهێنەر: هاشم ئایدەمیر، ٢٠١٧.

فرمێسکی فریشتەیەک.. شیعر/ کاوە عوسمان

تە لە سەرابا تەپڕەو،،

منیش پریاسکەیەک..

لە ئەستێرە فرمێسک..و..

زەنگێکە خوێنی ئەو وشە شیعرانەی..

بەنی جەستەی کوژراوی ..

گوێ سەوسەنی غوربەتی لێدە،،

ئەکەمە ملوانکەی خەمت،،

گوێت لێدەنگمە،،

تە ئەی فریشتە،،

لەم وەبونە تاریکەی..

دنیایەک لە ئازار و برین،،

ئەی فریشتەی کەچی خەم،،

تە گوەت لە هەنسکی..

شەو نشەو ماندوەکانی سەفەرمیت،،

ئەم ەگایە..

چی دژوارە، چی جەنگەیە،

مانەوەش ، لە ژەر..

تەرزە لمی تەنیایی،،

توانەوەیە ، پەرتبوونە،،

چی ئەستەمە هەبژاردن

لە نەوان گیای شینی ..

هەپروسکاوی یادەوەری و..

تیغی خەنجەری غوربەت،،

چی تەمتومانەکە..

شاری کاتژمەرە شکاوەکانی نەهات،،

لەم وشکە تەمەنی زە بە هاتنت،،

چی بارانەکی شینت بە بهەنم،،

تا گوەە لەو خوەناویەکانی..

لەوت بپوشکە،،

چی ەوبارەکت ،،

لە تەمی بەسەرچوی ەابردودا،،

سەر لە نوە،،

بە زیندوکەمەوە،،

تا زەمینی وشکبوی...

دەت ئاوترین بە،

هەر کات لە ژەر کەوەی وشە شیعری..

سەرما بوردەی گەگە بەردەکەکانا،،

کە دەنگت نەدەهات،،

بە هەورم ئەوت،،

تەکە جامی دە ..

لە بارانی خوەن،،

ببروسکەنە قەای جەستەی قەقنەز،،

لە نەو گەکانە سیحری وەبوون،،

سەرکەشەییم ئەی فریشتەی وون،،

بە هەنانی تیشکی چاوت بوو،،

ماندوویم، بە هەنانی ئاگری..

نەو خەوەتی سەفیەکانی عیشقت بوو،،

تا کەسارانی سەوزی گەحت،،

ئە گاتەوە ترەپکی ..

زەردەخەنەی زەردەپەک،،

من بە خواوەندی فرمەسکەکت بە چەکا دەم،،

ئیتر با شەرابی تەمەنیش هەربەژە،،

کە سەر پەنجەکانم،،

بە نوسینی شیعرت بدرەوشێنەوە،،

ئەبەت لە ڕەحما چی بگوزەرێت،،

گەر تا بەیان..

کەچی قازو قوڵنگی ڕەشی بەدبەختی،،

بە گوڵبارانی نەو سیحری نەبونتا دەنگ بداتەوە،،

گەر تەش ڕەژنە نەمێت،،

کەنگە ی زەربووی دەک سەوزنەکاتەوە،،

وەک مانگە شەوی ئەفسونبەخشی..

سەرکەناری ئەوسا،،

بە حزورم نەدرەوشێتەوە،،

ڕەنگە ئیدی منیش بە کوچەکانی..

بیرەوەریتا تەپڕەنەکەم،،

بە تاڤگەی خەرا نەتوەمەوە،،

بە چنگە کازیوەی بریسکاوەی..

سپەدەیەک لە نوورت،،

چیترنە بریسکەمەوە،،

شوێن لای من،،

ئەقیانوسی برینی تەیە،،

لە سەر ڕەگای هەر شارەک

لە یادگاریت،،

بە سەمینەوە ، خەم..

هەزاران جار ووندەکەمەوە!

وەک مەشخەڵێک،،

وەک دوو هەتاوی چاوت،،

ئەبمە گەکان،،

لە ئاگرو کەپەی خونا ،،

ئەگەشمەوە،،

هەندەک جاریش،،

دەستم ئەچیتەوە ڕووحی خەم،،

بە پرچی ئەستێرە دەشکاوەکان..

جەستەی دەم،،

هەڵئەکەشمە خاچی داخان،،

سەدان جار لە خاچ ئەدرێم..و..

و بە دیمەنی دەزەخی …

ڕووحەکی ووردو خاشبوو،،

زیندوو ئەبمەوە،،

و هەزاران جار ئەمرمەوە!

با ڕووتنگی مەرگ لە سیمام بلکێ،،

چی باکم بە ڕووە قووڵە ڕەشی ..

خەشبەختی درەی سەردەمەکە،،

لە مەملەکەتی تەرمی هەزاران دەی لەخاچدراو،،

گەر تە دەنگی منت نەگاتێ،،

ترپەی دەی خونچەکانیش..

لە من بە بەری بە،،

.....

وێنەکە کارەکی هونەری فۆتۆگرافەری ئەڵمانی

Stefan Keller

بە سوپاسەوە لە پەیجی فەرمی خۆی وەرگیراوە

پۆست کۆڵۆنیالیزم لە فیلمی کیسەڵکان دەفەن.. ڕەباز مجید

تیۆری پۆست کۆڵۆنیالیزم کە لە بارودۆخێک دەکەوێتەوە کە لە هەناوی داگیرکاریدا دەتەکایەوە. هەموو ئەو بارودۆخ و هەوەرجانەی کەلە ئەنجامی کارلێکی داگیرکەر و داگیرکراو دێنە کایەوە پێی دەگوترێت پۆست کۆڵۆنیالیزم.
هەروەها ئەوەی لێم بارودۆخش دەکەوێتەوە پێی دەگەترێت تیۆری پۆست کۆڵۆنیالیزم.
پۆست کۆڵۆنیالیزم شەپۆلێکی دیکەی بیرکردنەوەیە لە
پاش کۆڵۆنیالیزم(داگیرکاری).
کە خەڵکانێک بینیان داگیرکاری ڕەژەهەڵاتی فەوتاند و ناتوانن بیربکەنەوە. گروپێک تیۆرەکیان دروست کرد کە ئەدەبی نەبوو هەنایانە نەو ئەدەب، ئەوی پۆست کۆڵۆنیالیزم بوو، کە لە داگیرکاری دەکەیتەوە.
پێیان وابوو داگیرکاری کەمەڵە شواینەوارێکی نەگبەتی دروستی کردووە، پێچەوانەی کۆڵۆنیالیزمە، کە دەیانەوە دووبارە وێنەیەکی تر بە ڕەژەهەڵات دروست بکەن. دەیانویست ئەو داگیرکارییە نەهێڵن و ڕەژەهەڵات ڕزگار بکەن.
لەووی مەژوو و چەوارچێوەی جوگرافی پۆست کۆڵۆنیالیزم ئەوا داگیرکەری پەڕسەیەکی بەرفراوانە و لەهەمان کاتیشدا چەندین شێوەی ئاوگەڵەی کەلتووری هەیە. بەمەش ئیشکال لە سنوور و چوارچێوەی مەژووی و جوگرافی درودت فەبەت، چونکە لە ڕووی مەژوویەوە، مەژوویەکی دوور و درێژی هەیە و لەسەرتای دەستپێکی داگیرکەریدا کە دەنگیێک هەیە، ئەمەش لە ڕووی مەژوویەوە چەند پرسیارێکی

کردووە، لەسەر چ بنەمایەک و پێوەرێک مێژووی لێکۆڵینەوەی پێست کۆڵۆنیالیزم دیاریبکەین؟ یان داگیرکەری ئانگلۆنورمانەکان لە سەدەکانی ناوەڕاست و لەدوای ئەویش داگیرکردنی ئیرلەند لە چوارچێوەی نەریت و ڕەوسەکانی داگیرکاری جێگەیان دەبێتەوە؟ ئەمە ئەو پرسیارانە و چەندین پرسیاری تری لەم شێوەیە بەردەوام لە چوارچێوەی ئەم تیۆرە دووبارە خراونەتەووە. دواجاریش ئەمە وەک ئیشکالێک لە بواری مێژوو و جوگرافیای لێکۆڵینەوەی پێست کۆڵۆنیالیزمدا ماوەتەوە.

لێکووی جوگرافیای لێکۆڵینەوەی پێست کۆڵۆنیالیزم بیر و بۆچوونی جیاوازی لەسەرە. چونکە زەمینەکانی پێسەی داگیرکاری جیاوازن، هەر ئەمەش جیاوازی بۆچوونی لە نێوان لێکۆڵەران سەبارەت بەم تیۆرەدا هەبێت.

لەم بارەیەوە لێکۆڵینەوە پێست کۆڵۆنیالیێکاندا دوو ڕوانگە هەن: هەندێک لە ڕەخنەگران پێیان وایە، کە دەبێت خورتنیشنگە سپیپێستەکانی وەک کەندا و نیوزلەندا و ئوستراڵیا لە سنووری پێست کۆڵۆنیالیزم هەژمار بکرێن، بە بەڵگەی ئەوەی کە دانیشتوانی ئەم وڵاتانە لەلایەن ئیمپریالیزمەکان پەراوێزخراون و ناچارکراون کە لەکچوونی کەلتووری پێیەو بکەن.

هەندێکیتریشیان پێیان وایە ناکرێت خورتنشینگە سپیپێستەکان لە هەمان گوتار جە بکەینەوە کە هیندستان و کینیا تێدا جێگیر دەبن، چونکە خاڵی سەرەکی لە لێکۆڵینەوەی پێست کۆڵۆنیالیزم بریتییە لە نەژاد، بە نموونە لە داگیرکردنی هیندستاندا بابەتی نەژاد ڕوونە، کە هیبدستان لەلایەن بریتانیا داگیردەکرێ، پێیوەندی نێوان داگیرکەر و داگیرکراو نەژادە، کە نەژادی هیند و بریتانییە، بەڵام سپیپێستەکان نەژادی نییە، چونکە خورتنشینگە سپیپێستەکان هەم دەبنە داگیرکەر هەم دەبنە داگیرکراو، واتە بابەتی نەژادی ڕوون نییە. لێکووی جوگرافیایەوە گشت جیهان لە باری پێست کەلۆنیالیبوون دان سنوری لێکۆڵینەوەی پێست کەلۆنیالیێکان گشت جیهانە.

لێکۆڵینەوەی پێست کۆڵۆنیالیزم مێژوویێکی دوور و درێژی هەیە، بەو پێیەی پێیوەستە بە بابەتەکانی وەک ستەم و زوڵم و داگیرکەر و وڵاتی داگیرکرا و ئاڵوگۆڕی زمانی و کەلتووریی و ... هتد، ئەم نابەتانەش خودی خۆیان مێژوویێکی دوور و درێژیان هەیە، کە هەندێ مێژوویی مرۆڤایەتی کەنن، چونکە داگیرکەر لەدوای خۆی ئاڵوگۆڕی زمانی و کەلتووری و زوڵم و ستەم و ڕووبەرروو بوونەوەی داگیرکرا دەنێتە کایەوە.

ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزمیش خەریکی لێکۆڵینەوەی داگیرکاریە. دەیەوێت ئەو لەدکانەوە و دەرهاوێشتانە ڕەتبکاتەوە کە ڕەژهەڵات و ڕۆژئاوای لێک جیاکردەتەوە کە بووەتەهۆی دروستبوونی چەق و پەراوێز. نووسەرکانی ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزم داوای مافی خەیان دەکەن و ڕەگەزپەرستی لە وڵاتە داگیرکەرکان دەخەنە ژێر پرسیار. ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزم ڕووبەرووی کردار و ئەنجامەکانی داگیرکاری دەبێتەوە. هەروەها خاڵێکی تری ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزم ئەوەی کە (ئەویتر) لە پەراوێز دەگۆڕێ بە خود.
سینەماش ئامرازێکی هونەریە، بە نیشاندانی دیاردە و ڕووداوە مێژوویەکان و کەلتوورەکان. لەمێدا دیاردەیەکی شارستانیە و لە جیهاندا بایەخی زۆری پێدەدرێت. بینەرانی سینەما پەیام و زانیاری و وێنە و جوڵە دەبینن و بەشێوەیک لە شێوەکان تێی دەگات. خاڵێکی زۆر لە ڕۆژگاری ئەمێدا سەیری سینەما دەکات، زۆر لە دەرهێنەرانی سینەما ئەو پەیامە و مەبەستانەیان لە دونیای سینەمادا دەگەیێنن. دەرهێنەران لە ڕێی سینەماوە بنەماکان و پەیامی پۆست کۆلۆنیالیزم دەگەیێنن، هەروەک فیلمی (کیسەڵەکان دەفەن) هی بەهمەنی قوبادمان بە نموونە هێناوەتەوە، باس لە پۆست کۆلۆنیالیزم دەکات.

ئامانجی ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزم لێکۆڵینەوەیە لە دید و بەچوونەکانی ڕۆژئاوایە کە چۆن سەیری ئەو وڵاتانە دەکەن و چۆن بەردەوامی بەو سەیرکردنە دەدەن و تاکوو درێژە بە داگیرکاری خلی بدات. نووسەرانی پۆست کۆلۆنیالیزم پێیان وایە دەکرێت دووبارە لە بەرهەمە کلاسیکییەکان جارێکی تر تاوتوە بکرێتەوە و پەراوێزخراوەکان بکرێنەوە بە سەنتەر و جارێکی تر پێگەی خەیان لە جیهاندا بەدەستبهێننەوە. هەوەها نووسەرانی ئەم ئەدەبە دەیانەوە بیر و زەینی خاڵک و بینەران لە داگیرکاری دابماڵن و پەراوێز بکەنە سەنتەر و ڕۆژئاوا لە چەق بخەن. هەروەها ڕەژهەڵاتییەکان متمانەیان بەخۆ هەبێت و واز لە لاساییکردنەوەی کەلتووری ڕەژهەڵات بهێنێت. ئامانجێکی تری نووسەرانی ئەم ئەدەبە ئەوەیە کە کەلتووری نەتەوە داگیرکراوەکان بکەنە چەقی نووسینەکانیان و چەخت لە زیندووکردنەوە و بەرپەدانی ناسنامەی نەتەوەیی دەکەنەوە.
فیلمی (کیسەڵەکان دەفەن) ئەو فیلمە لە ساڵی ٢٠٠٤
لەلایەن بەهمەن قوبادییەوە بەرهەمهێنراوە، فیلمێکی زۆر تراژیدیایە و هەست بزوێنە و چەندین خاڵی جیهانی بەدەستهێناوە. باس لە داگیرکاری و لێکۆتکانی دەکات. فیلمی کیسەڵەکان دەفەن باس لە ژیان دەکات لە سەردەمی جەنگ و ژیانی منداڵان لەسەر سنورەکان، چیرۆکی فیلمەکە کاتی هێرشی ئەمریکایە بە عێراق و دەربارەی سە

منداڵی پەنابەر، کە لەسەر سنووری عێراق-تورکیا، چاوەڕێی ڕوخانی سەدام حسێن دەکەن. کە لەسەر سنوورەکە خەریکی کەکردنەوەی مینن بە نەدەسیهێنانی بژێوی ژیان و پارە و بەم جۆرە ژیانیان دەخەنە مەترسییەوە. لەم فیلمەدا منداڵێک ڕێ دەبینێت کە پێی دەڵێن کاک سەتەلایت پاڵەوانی سەرەکی فیلمەکەیە.

ڕەنگدانەوەی پێست کەڵەنیالیزم لە فیلمی کیسڵەکان دەفەن

١_ دووبارە وەناکردنەوەی ڕەژهەڵات

دیمەنێک لەم فیلمەدا ئەوبووە کە ئەمریکییەکان نووسراوەکی ئاگەدارکردنەوەیان دایە خەڵک، کە ئایندەیەکی زۆر باشیان لە پێش و باشترین دەستان ئەمەیین، ئەمە بەهەشت بە ئەوەمان هەناوە. لەڕەدا بەمان دەردەکەوێت کە دەیانەوێت لەو زوڵم و ستەمە و ناخۆشییە تەدانە دەربهێنرێن، دووبارە ژیانێکی نوێ و ئاسودەیان بە دەستەبەر بکەن. ئەو وێنە کۆنەی بە ڕەژهەڵات دروستکرابوو، هەڵیبوەشێننەوە و ئەوانیش مافی ژیانکردنیان هەیە و شار ڕزگار کرا. خەڵک لە گوندەوە ڕویانکردەوە شار، لە شار نیشتەجێبوون و شار قەڵەپارخ بوونەوە.

٢_ بەهای پەراوێز کەمتر نییە لە چەق

کە ئەووپا(ڕەژئاوا) سەنتەر بوو، ڕەژهەڵاتیش پەراوێز بوو، ڕەژهەڵات بە ناڕەشنبیر و دواکەوتوویان دادەنا و داگیرکراو بوون، بەمەش ببوون بە کەلبەر و ژیان دەخستە مەترسییەوە لەپەناو پەیدا دەکردنی پارە، نموونە لەم فیلمەدا منداڵان خەریکی کەکردنەوەی مین بوون، تا پارە پەدا بکەن، ئەم کارەش زپر مەترسیدا بوو، بەڵام دواتر کە شار ئازادکرا خەڵک گەڕایەوە شار و لەوە کاری کرد تا پارە پەیدا بکات. بەمەش پەراوێز بەو جۆرە نەما کە پێشتر هەبوو، پێشتر بەهای پەراوێز کەمتر بوو لە بەهای چەق و بە دواکەوتوویان دادەنا. چەق بەبە پەراوێز نابێت بە چەق و پەراوێزیش بەبە چاق نابێت بە پەراوێز، واتە تەواوکەری یەکترن و بەهای هیچیان لە ئەویتر کەمتر نییە، ئەمەش پێست کەڵەنیالیزم وا ئەڵێ، یەکێک لە پەیامەکانی ئەم فیلمەش ئەم خاڵە گرینگەی پێست کەڵەنتالیزمە.

٣_ پێست کەڵەنلیزم باس لە جەنگ و داگیرکاری دەکات.

ئەم فیلمەش باس لە داگیرکاری و جەنگ دەکات، ئەمەش وایکردووە خەڵکی ئەم ناوچانە ببنە کەلبەر و لەناو ژیانێکی ناخۆشدا بژین و

منداڵان بەشێوەی منداڵان نەتوانن بژین. بە نموونە شێوەی سوونی و سووپای ئەمریکی، کە لەم فیکەدا هەبوو.

٤_ لایەنی خوێندن و ڕۆشنبیری پشتگوێ خراپوو.

لەم فیلمەدا لایەنی خوێندن بە تەواوی بشتگوێ خرابوو و منداڵان لەبەی ئەوەی لەبەر خوێندن بن، خەریکی کەکردنەوەی مین بوون.

٥_ دوو ڕەگی بوونی ناسنامە

لەم فیلمەدا ئەمریکییەکان نووسراوەکی ئاگەدارکردنەوەیان دایە خەڵک، کە ئایندەیەکی زەر باشیان لە پێش و باشترین دەستان ئەمەیین، ئەمە بەهەشت بە ئەوەمان هەناوە. و پاسپەرتی ئەمریکایان بەسەردا بڕاو کردەوە.
لەڕەدا دووڕەگی بوونی ناسنامە دروست دەبێت، خەڵک کە ناسنامەی عەراقی هەیانە، وەرگرتنی پاسپەرتی ئەمریکاش وادەکات دوو ناسنامەیان هەیبێت.

٦_ ڕەنگدانەوەی ئەوەپا سەنتەری لەم فیلمەدا
لەم فیلمەدا وای لە منداڵان کردبوو مین کەبکەنەوە لەسەر سنووری تورکیا و عەراق.

٧_ لاساییکردنەوە
لەم فیلمەدا کورد وەک داگیرکرا لاسایی ئەوەپایان کردەوە، ئەویش لە بەکارهێنانی چەک و سیلاح لەگەڵ ستەلایت، ئەمەش وایکردبوو بیر و هزری کورد داگیر بکەن.

٨_ ڕەنگدانەوەی ئەویتر لەم فیلمەدا

لەم فیلمەدا منداڵەکان کرابوون بە ئەویتر، مینیان کەدەکردەوە، ئەمەش مەترسی لەسەر ژیانیان دروست دەکرد و پەیاندا دەتەقیەوە و کەم ئەندام دەبوون.

٩_ ڕەنگدانەوەی ژەر دەست لەم فیلمەدا

لەم فیلمەدا کورد ژەر دەستەیە و خاوەن دەوڵەتەکی سەربەخۆ نییە، کوردستان ژەر دەستەی عەراق و لەلایەن تورکیا و ئەران و ئەوەپاوە بەردەوام هەوەی داگیرکردنیان داوە و کورد بووەتە کەبەر.

_____-

سەرچاوەکان:

١_ کوردستان عبولوهاب نادر، ٢٠٢٢، ڕەنگدانەوەی پۆست کۆلۆنیالیزم لە ڕۆمانەکانی فەرهاد پیربال، تێزی دکتۆرا، زانکۆی سەران، فاکەڵتی ئاداب، بەشی زمانی کوردی.
٢_ ئاریان سەلیم خدر، (٢٠٢١)ز، پەیوەندی نێوان شوناس و خەباتی نەتەوەیی لە باکوری کوردستان : فیلمی زەڵە بە نموونە، زانکۆی سەران، فاکەڵتی ئاداب، بەشی کۆمەڵناسی.
_٣
https://ckb.m.wikipedia.org/wiki/%DA%A9%DB%8C%D8%B3%DB%95%DA%B5%DB%95%DA%A9%D8%A7%D9%86%DB%8C%D8%B4_%D8%AF%DB%95%D9%81%DA%95%D9%86
کیسەڵکان دەفەن
٤_ سوود وەرگرتن لە وانەکانی د. سیروان زەند، لە بابەتی ڕەخنەی تیۆری، زانکۆی سەران – بەشی زمانی کوردی، ٢٠٢٢_ ٢٠٢٣.

کۆی زمـــــانی کـــــــوردی.. عەبدولڕەحمان فەرهادی

زمـان هەکـارەکە بە گـوزارشت لـە هەسـت و نەسـت و بیرکردنـەوە و گوتـاردان و گفتـولفت، هەکـارەکی گرنگیشـە بە بەدەسـت هێنـانی زانین(مەعریفە)، هەروەها ئامرازەکە بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ لە هەردوو بواری کۆمەڵایەتی و کولتووریدا ڕۆڵی کاریگەری هەیە، ئەم دوو ئاستەش لە یەکتر جیاوازن، ئاستی کۆمەڵایەتیی زمان لەنێو میللەتانی دواکەوتوو و زمانە لاواز و کەم خزمەتکراوەکاندا، زۆر بەرزترە لە ئاستی کولتووری و ڕۆشنبیری، بەڵام ئەم دوو ئاستە لە زمانە پێشکەوتووەکاندا تا ڕادەیەك لە یەکتر نزیکن، ئەم دوو ئاستە بەگەن بە ناسنامەی هەر میللەتێك کە هەر دەستە و گرێیەك پێی دەناسرێنەوە. ژمارەیەکی دیاریکراوی زمان کە لە بنەچەیەکی هاوبەشەوە هاتوون، دەبنە بنەمای زمانی خێزانێکی زمان لە چەندین میللەتدا، وەك خێزانی زمانە هیندوئەوروپییەکان کە لە هەموو خێزانی زمانەکان بەربڵاوترە و زمانەکانی ئینگلیزی و هیندی و

فارسی و کوردی و زۆری دیکەیشی تێدایە. زمان و بیرکردنەوە وەك دوو ڕووی قاقەزێکن، هەرگیز لە یەکتر جیا ناکرێنەوە، چونکە لە زماندا هەمووکات بیرکردنەوە ئامادەیە. وەك گوتراوە زمان بوونەوەرێکی زیندووە، هەر بوونەوەرێکیش بێ خێشگوزەرانیی، پێویستیی بە ژیان و خزمەت و تەندروستی هەیە، بێگومان زمانە دەوڵەمەندەکان لەنێو کۆمەڵگادا، بوونەوەری زیندوو و بزێز و چالاکن، ڕێی گرنگ و کاریگەریان لە خزمەتی مرۆڤایەتیدا هەیە.
زمانی ئینگلیزی کە بەهێزترین و پێشکەوتووترین زمانی دونیایە، لە سەرەتادا بریتی بوو لە زمانی هێزە دواکەوتووەکانی چاخی ئاسنین لە دانیمارك و ئەو ناوچانە، کە تەنیا قسەی پێ دەکرا و شێوەی نووسینی نەبوو، بەڵام دواتر بەشێوەیەك خزمەت کرا، وەك ئێستا دەیبینین ساڵانە سەدان وشەی تازە دێنە ناو فەرهەنگە ستاندارد‌ەکەی ئێکسفۆردەوە. بێتێنیا داهێنەرێکی گەورەی وەك شەکسپیر، حەفت سەد وشەی بێ ئەم زمانە داهێناوە. بە درێژایی مێژوو ژمارەیەکی زۆر لە زمانان بە تێپەڕبوونی ڕۆژگار بەهۆی کاریگەریی مرۆڤ و ڕووداوەکانەوە، لەناوچوون و نەماون. لە دنیادا نزیکەی شەش تا حەفت هەزار زمان هەن کە زۆریان زمانی ناوچەیەکی بچووکن و ژمارەیەکی کەم لە مرۆڤ قسەی پێ دەکەن، مەترسیی لەناوچوونیان لەسەرە، ئێگەر ئێمەی کوردیش خەمخۆر و دەسزی زمانەکەمان نەبین، زمانەکەمان تا دێ لاواز دەبێت و ئاوامان بەسەر دێ. زۆر زمان هەن بەهۆی خزمەتکردنیانەوە، بەهێز و پێشکەوتوون و مەترسییان لەسەر نییە. بێ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەم هێست و مەترسییەی زیاتر لاوازبوونی زمانەکەمان لە دواڕۆژدا، پێویستە ئێمە لە نووسەر و بنووس و ڕۆژنامەنووس و پێروردەکاران، هێروەها داوودەزگاکان، لەخەمدا بین و زۆر بە بایەخەوە بەوانینە ئەم کێشەیە، هەروەها ئەمە خەمی گەورەی حکوومەت بێت و کار بکات بێ دامەزراندنی چەندین لیژنەی تایبەت بێ ڕێکخستنی کاروبارەکان. پێشنیاز دەکەم (کۆی زمانی کوردی) یان (ئێکادیمیای زمانی کوردی) دابمەزرێت، ئەرکی سەرەکیی ئەم دەزگایە بریتی بێت لە بایەخدان بە زمانی کوردیی پێگرامەکانی خوێندن لە قوتابخانە و زانکۆکان و کەناڵە جۆراوجۆرەکانی میدیا (کێ وێرانێن!)، بێگومان ئەم جۆرە دەزگایانە لە زۆربەی وڵاتاندا هەن، بێ نموونە: (کۆی زمانی عارەبی) لە میسر و ئوردن و سووریا و لیبیا و تونانێت لێ سوودانیش هەن، خەمی گەورەیان ڕووبەڕوو بوونەوەی مەترسییەکانی سەر زمانەکەیانێ و توانیویانە کاری گەورەش بکەن. لێرەدا بێ مافی ڕەوای خۆم دەزانم، پێشنیازی ئەوەش بکەم کە (ئەکادیمیای کوردی) بگۆڕێت بێ (کۆی زمانی کوردی) یان (ئێکادیمیای زمانی کوردی) بێ شێوەیەك بێت،

کارەکانیان تەنیا پابەست بێت بە زمانەکەمان، بەمە ئەرکەکەیان زۆر لەوەی ئێستا پیرۆز و گەورەتر دەبێت و با پەیەوە و پێگرامەکەشیان تایبەت بکرێت بە زمانی کوردی لە پەروەردە و خوێندنی باڵا و میدیاکان و لەکۆینەوە لە زمان و زۆر شتی تری تایبەت بە زمانەکەمان. پێمایە درەنگیشە بە ئەوەی خەمان لەو پاشاگەردانییانە دەرباز بکەین.

ئێوارانێ ٣٣.. سەردار جاف

ئێوارانێ
بوخچەیەکی بچوک
ناسەری لەم دیوێ دەریاوێ هەژا
لەو دیو ژوانەوێ
زەردەپەڕە لە چاونوایییە
کەسەرباری دەبارێ
فوارەیەکە خوێنی پژا
چل خەم چل خەیاڵ چلیش واسواس ”

- “ سێ چل چەن دەرکەم بە یەک هەناسە
نیگای چاوکانی مینا گزنگی بەیان روون روون
شەو بەداریەکی بەکەتا
لەو دیو باخچەی ماڵانەوە
چارەکەیەک گەڵاوەریوەکانی شەبێ
بە سەر شاباڵی بازەوە
لە تروسکەی بزەیەکدا نوقم بووە
شەقام و سەرە رە شەرابی ژوانی درەنگانێ دەنوسن و نەش دەکەن
دیقەتدانەکان لە جاران نەدەچوو
لە بن کەپری دارستانەکە گەرانی ماچ دەچڕا
تیر و دەکە لە قریوەن
لە سەراغی کولیتەیەکی جریکەبازی
ئەم ماڵ و ئەو ماڵ کرا
سەراپا ئاپەڕایەکی دەکەزین و دەئاژنرێنێ خوونکان

شەکەتی لە قووڵایی خەونی بەداریدا نغرۆ ببوو
میلی کاتژمێرەکە بە تیژییەوە بە زەییەکانی لوول دابوو
خانمە شەهلاییەکە
بە سەر باڵی مەسیحەوە رووەو ئاسمان سەرو ژێر ببوە
هەنجەکان بەدەم فوارەی بیرکردنەوە قوپی دەدا
دەرگاکانی ماڵان چرای تەنهاییان لە خە شەتەک دابوو
زەردەپەڕە لە ماڵئاوایی نزیک دەبوە
تەنهاییش وەکی سارد و سەی داڵانەکی گرتبوو
ئەم ئەوارە
من و ئەو پەکەوە پەنجەکانی یەکمان دەژمارد
کزە سەرمایەکیش باوەشێنی بەدەرتانی دەکردین
ئەو هەر دەیگوت من بەکەسم
منیش دەمگوت:
خەشم دەوێت خەشویسترین کەسم

- * بەیتەکی فەلکلەری کوردییە

١٢ / ٥ / ٢٠٢٣

لە سەفەراین.. شیعر: نزار قبانی.. وەرگێڕانی: پشکۆ ناکام

لە سەفەراین ، لە ناو پاپەپەی غەما
سەرکردەکەمان بە کرێ گیراو
ئیش سپییەکەمان چەتە
هاووڵاتی بە ووڵاتین
لەسەر نەخشەی زەمانا
وەک چەلەکە ئاوئەنرێین
ئەمە قەحبەی سەردەمین
هەر حوکمدارە ئەمانفرۆشە
و

بەهاکەی وەرئەگرە
ئەمە کە نیزەی کەشکەکین
لە ژوورەکەوە بە ژوورەک
لە باوەشکەوە بە باوەشەک
لە دەوەمەنەکەوە بە دەوەمەنەک
دەستاودەستمان پە ئەکرە
لە "بت"ەکەوە بە "بت"ەک
لە باشوورەوە بە باکوور
لە ەەژهەەا تەوە بە ەەژئاوا
بە دوای خەەکەکا ئەگەەین
... قبوەمان بکا
بە پەردەیەک ئەگەەین
...دامانپەشە
بە ماەەکی نیشتەجە بوون ئەگەەین
مناەەکان لە دەورمانا
قەمور و بە سالا چوون
لە فەرهەنگە کەنەکانا
بە دوای درەیەکی گەورەیا ئەگەەین
پە ی ئەووترە "نیشتمان"
ناوەکانمان دوورە لەناو
ئەوانەی نەوت ئەخەنەوە نامانناسن
ئەوانەی فرەسک و نەهامەتی ئەخەنەوە نامانناسن
زیندانی ئەو "دەقە"ین
حوکمەانەکان ئەینووسنەوە
لە ماەەوە بە دەرەوە
زیندانی "غەم"ین
لە ناو ەەحمی دایکمانا
چاودەری ئەکرەین
سەرمان بەاوە
نانمان بە ترس و فرەسک تەە کراوە
پەنا بردن بە هەر کەسە : قەدەغەیە
لە خوا پاانەوە : قەدەغەیە
داد بە پەغەمەر بەرین
بلیتەکی یەک سەرە وەرئەگرین
گەر بە نووسینەوەی دوا قەسیدە
یان دوا وەسیەتی پەش لە سەدارەیان
داوای قەەمەک بکەین

کەیسەکەمان گەڕاوە

ئەی نتشتمانی هەڵواسراو بە دیواری ڤقا
ئەی تەپی ئاگری ڕوو لە کەتایی
هیچ کەس لە ڕابردوومانا
شووشەیەک لە خوێن و میزی موبارەکی
نەیاوە بەم ووەاتە غەرق بووەی خوێنا
لەوەتەی ئەم جبە کاغەزییە هەیە
کەس هیچ ناژە
پاڵتە یا کەاوەکی پە نەیاوی
ئەی نیشتمانی وەک "هەلانەی پاییز" تەکشکاو
وەک درەخت لە شوێنی خەمانا هەڵکەنراوین
لە یادگاری و ئومێدەکانمان
کەچ پە کراوین
چاومان لە دەنگمان ئەترسە
حوکمدارەکان خودان
خوێنی شین بە دەماریانە ئەگەڕێ
و
ئەمەش نەوەی خزمەتکارین
دەر و دراوسە نامانناسن
هیچ خەڵک میواناریمان ناکا
گەر ستەمکارەک ڕەشت
ئەمانەن بە ستەمکارەکی تر
کەچەری بەندرەکانی ماندوو بوونین
کەس ئەمەی ناوە
لەم شار بە شارەکی تر
نە مەلائیکەت ، نە شەیتان
کەس ئەمەی ناوە
لەو شارانەی ئاسایش بەتە "ەیش سپی" ئەدەب
کەس نامانخوێنەتەوە
وەک مشکی ناو قەفەس
چووینەتە ناو یەک
هیچ بەندەر...هیچ مەیخانەیەک
قبوەمان ناکا
هەرچییەک ئەنووسین
بە دەی سولطان نیە
لە دەرەوەی زەمان و شوێن

لە سەفەراین
بە پارە و بە جانتا
لە سەفەراین
ئەمە لە سەفەراین کە :
وەچەکانمان..ناوومان..ئینتیمامان وون کردوە
هەست کردنمان بە ئارامی وون کردوە
دەور و پشتمان نامانناسن
ئەی نیشتمان
هەموو چەلەکەیەک هەلانەی هەیە
جگە لەو چەلەکانەی
پیشەیان "ئازادی" یە
چونکە ئەوان
لە دەرەوەی ووەات ئەمرن

«پەرتەو» غەریبەکەی نەو ماەی خەی.. د.شەماە ئیسماعیل پوور

بە هاتنە سەرکاری حکومەتی پەهلەوی یەکەم و دروست بوونی حکوومەتەکی مەدەن لە ئەراندا، کەمەگای سوننەتی ئەران ئاوگەکی بنەەتی بەسەردا هات. جیا لە چەندین لایەنی پەزتیڤی بەرچاو و ەشنبیرانە، بەداخەوە بە گەلانی نافارسی ئەرانی کەمەک ئاریشە و کەشەی تایبەتی زمانی و کلتووری بەدیاری هەنا. لە سەرتاکانی دەیەی ١٩٢٠ی زایینیدا حکوومەت سیستمەکی سەقامگیری هەمەلایەنەی پەروەردەی بە زمانی فارسی دامەزراند و پەرەی زمانی بە فارسی دا و کەک وەرگرتن لە زمانەکانی تری بە یاساغ لە قەەم دا. بە باش بەەوە چوونی ئەم سیاسەتە کەمەک کاری تایبەتیان کرد کە ەشنبیرانی ئەوکات لایان وابوو بەم کارانە دەتوانن یەکیەتی نەتەویی و یەکپارچەیی سیاسی وەات دەستبەر بکەن. بە لابردنی هەموو جیاوازییەکانی زمانی و کلتووری قەیان لەهەماەی و دامودەزگایەکی مەعریفی تایبەتیان دامەزراند و مامەستای ناخە جەیی و فارسی زمانیان کردە مامەستای قوتابیانی غەیرە فارس. بە دروستکردنی مەعریفەی نوە کەسانەکی وەکوو" ەشیدیاسمی" یان کردە

پەشەنگی ڕەشنبیری و گۆڕانکاری، تا بتوانن بە پواز داری بە هەزی زمان بقەڕەشەنن و بە سانایی زمانی فارسی بکەنە تاقە زمانی سیستمی پەروەردە و هەموو ئاخاوتن و نووسینە فەرمییەکان. هەر لەو سانەدا پەرە پەیدانی زمانی فارسی لە کرماشان حاڵەتێکی سیستماتیکی بە خۆیەوە گرت و دواتر بە دامەزراندنی ڕادیە و تەلەفزیۆن و سینەما ئەو زمانە بە سەر خەڵکی ناوچەکەدا سەپەندرا. ئەو داسەپانی زمانی یە، زمانێکی سەیر و سەمەرەی بە ناوی زمانی فارسی کرماشانی لێکەوتەوە. زمانێک وەکوو چەشتی مجەور و تێکەڵێک لە یاسا زمانییەکانی هەردوو زمانی کوردی و فارسی. ئەم زمانە دەسکردە لە ڕاستیدا نە کوردی یە و نە فارسی. بەم کارە کرماشانی لانەکەی ئەساتیر و پاڵەوان و مەبەندی چاونەترسی و کەڵەنووسەران و گۆرەشاری کوردان زمان غەریب دەکەوە و هەمووشتێک دەبەتە فارسی. دەردی سەرباری دەردان، کرماشان پە دەبە لە بازرگانی ناکورد و زمانی کار و بازاڕ و بازرگانیش بە کوردی نامێنە . ئەمە لە حاڵەتێکدایە کە کرماشان پڕ لە یارسان و جوولەکە و فەلە و سوننە و شیعە و هەروەها لە باری زمانی و زاراوەییەوە ، ناوەندێکە بە زاراوە کوردییەکانی گەرانی و لەکی و کەلهوری و …

یە کێک لە سیاسەتکانی حکوومەتی پاشایەتی جیاوازی دروستکردن و ئاژاوە نانەوە لە نێوان دانیشتوانی کرماشان و دەوروبەریدا دەبەت. لەم بارودۆخە ناسک و هەستیاردا شاعیری مەزنی کورد پەرتەو کرماشانی لە دایک دەبەت و بەم ئازارانەوە بای باڵ ئەدات و لە نیو چینی خەڵکانی دژ بە سیاسەتی حکوومەتی پەهلەویدا پەدەگات و بە بەربەرکانی خەڵکانی دەروەست و ئاوەژووکاری سیاسەتێکە، کەمەڵێک شاعیر و نووسەر و هونەرمەند پەدەگەن و شەڕشێکی هزری و ئەدەبی و هونەری لە کرماشاندا وەدەدۆن و پەرتەویش یەکێک لەم شەڕسوارانە دەبەت. خەباتی ئەم کەسانە بە زیندووەاگرتنی زمانی کوردی بە هەی چەند هەکاری گەورەوە زەر دژوار دەبەت کە ئاماژە بە چەندین خاڵیان دەکەین:

یەکەم، بە هەی شەی ماوەرانکەری ئەران و ئەراقەوە نائەمنی دروست دەبەت و ناهومەدی و ترس وشەڕ و بەمب و توپباران مەودای کار و چالاکی بە دەسزان نادات و تەنانەت وەژەی زاڵی ناوچەکەش دەبەتە وەژەی بەرگری و شەڕ و حیماسەی بەرەوانی .

دووهەم ، دروست بوونی ئاڵەژی ئایینزایی ڕەشنبیران و نووسەران و خەمخەران بە خۆیەوە خەریک دەکات و بە داخەوە دەبەتە هەی ئەوەی کە نەپەژنە سەرکاری زمانی و کلتووری و….

سەهەم : خەمساردی ناسیونالیزمی کورد لە عاست کرماشان هەیەکی تری ئاڵەزی و بە برنامە بوون و خەمسارد بوون لە بەرانبەر زمان و

کلتووری کوردیدا بوو تاادەیەک کە کەسانێکی بەڕەواڵەت ئاکادەمیکی کورد ڕووتەکەی ڕەشیدیاسمی یان دووپات کردەوە و بە کەیفی خۆیان تابووتیان بە زمانی کوردی دروست کرد و بە هیوا بوون ئاخر بزمارەکانی لەدەن و زمانی فارسی کرماشانییان زڕق کردەوە و بە ئاشکرا گوتیان، تەنیا لادێ نشینەکان کوردن و خەڵکانی ئەسڵەن شاری لە کرماشان خاوەنی ئەم فارسییەن. هەر ئەوە بوو بە هەی ئەوەی کە خەڵکانی ئەسڵەن شاری پێیان شوورەیی بێت بە زمانی دایک و بابیان بدوێن و لە کوردی دوور بکەونەوە.

بەم پەودانگە پەرتەو کرماشانی دەبەتە هەمای مانەوەی زمانی کوردی بە زاراوەکانی گەرانی و کەلهوەی. پەرتەو بە ڕواڵەت و بە پێی فوەمی شەعری کلاسیک نووسە. بەڵام لە ڕاستیدا شەعرەکانی سەردەمیانە و تەواو نوێن و داغەی ئەمەی کەمەگایان بە کەڵەوە ناوە. پەرتەو بە بە ئەوەی سەر بە هیچ ڕووتەکی کەمەگا بێت، شارەزای هەمووشتێکی کەمەگایە. بە پێی ئەو شارەزاییە و دەرکی ساتەوەختی هەستیاری کرماشان، شەعری کوردی دەنووسە و شوناسێکی دووربارە بە شاعیرانی کرماشان دەداتەوە. پێش بە پەرەسەندنی ئەو سیخورمە گورچووبە دەگرە کە نووسەرانی کوردی فارسی نووسی کرماشان لە گورچووی زمان و کلتووری کوردییان دا. ئەو کەسانەی کە فەلکلەری کوردی و گەڵانەوەی کوردییان کردە فارسی و بە زمانی فارسی دەرخواردی خەڵکی خۆیان داوە. پەرتەو بە دەنیاییەوە لە گەڵ زمانی کوردی تەکەڵ بووە و هەرئەمەش بەتە هەی ئەوەی کە بتوانێ ئاوا جوان و بەگرە و کوردانە بنووسە.

نووسین و شەعری پەرتەو ڕەسەنە، چونکە خاوەنی پاشخانێکی دەوەمەندی کوردییە. خاوەنی ئەندێشەیەکی ساحەب جەسارەتە و وەکوو کەو لە بەرانبەر ئەندێشەی زاڵدا ڕادەوەستە و بە دەنیاییەوە سەردەکەوە. یەکێک لە شاکارەکانی پەرتەو شەعری ئەرمەنییە. مەی و ئەرمەنی دوو هەمای تایبەتن کە پەرتەو شارەزایانە لەو شەعرەدا گونجاندوونی. بە شارەزایی خۆی سەر بە هیچ دینێک نیشان نادا و دەیەوە بە کرماشان گەورە شارێکی فرە دین و فرە ئاینیزایە و دەبە هەموان بە ئاشتی و خۆشویستیەوە پێکەوە بژین. لەم شەعرەدا ئەرمەنی هەمای کەسێکی شادیهێنەر و شاعیر بە دەربازبوون لە خەمە قورسەکانی پەنای بە دەبا. ئەرمەنی دەبەتە کەسێکی بە لایەنی نیشتمان خۆشویست کە هەموو بیر و بەچوونەکان دەخاتە بن چەتری خۆیەوە .

شاعیرلەم شەعرەدا بە وردی کەمەگای کرماشان وەنا دەکات.کەمەگایەکی لەسەر باووت خەوتوو ، ئەگەر یەکتری نەناسن و بەحورمەتەوە لە هەمبەر یەکدا نەجووڵێنەوە ، گەکانێک شارەکە و ناوچەکە دەکاتە کەووو. بەراشکاوی باس لە نائومەدییەکانی دەکات و

ژ و شوی وکوو دوودانە دوالیزمی بەرچاوی کەمەگای کوردی، وکوو یەکە و بە پسانی جەرگی شو پەنا بە مەی و ئەرمەنی دەبات. لە مالی خەیدا خەی بە بەخانمان دەزانە و دژ بوونی خەی لە هەمبەر زمانفرەشان و بە شناسان نیشان دەدات. بە نامەزایەتی دەربەین لە سەر زالکردنی زمانی نەخوازراو بەسەر خەلکی زمانپاراوی شارکەیدا ئەم دەلە شعرە دەنووسە و بەئاشکرا دەلە : ئەگەر لە مالی خەمدا و لەشاری خەمدا بە زمانی خەم نەدوەم ، غەریب و غەوارە و بەخانمانم. لە کەتاییدا بەوایەکی قووەی بە کاری هونەری هەیە و دەچەتەوە خەوەتی خەی و درەژە بە کارکانی دەدات. کەتا قسەم ئەویە کە پەرتەو تا زیندوو بوو پاەوانی پاراستنی زمانەکەی بوو و بە مردنیشی ئەدەبی کرماشان زیندوو بەوە و جارەکی تر شوناسی ەاستەقینەی خەی پەناسە کردەوە. شعرەکانی لە دووتوەی کتەبی«کوچە باغی ها» دا بە هیمەتی دوکتور موحەمەد عەلی سوەتانی چاپ کراون و چاو و دەی خوەنەری کوردی پە ەوون بەتەوە. با لە گەە دەست خەشی کردن لە دکتور سوەتانی ئەم گلەییەشی لە خزمەتدا بکەین کە لە نووسینەوە و چاپی شعرەکاندا ەنووسی کوردی ەچاو نەکردووە.

د.شەماە ئیسماعیل پوور_سەقز

سەرچاوەکان:

١- نەوبەتی – عەلی ئەشرەف – کوچە باغی ها – تاران – سەها (١٣٨٩)
٢- وتاری(سیاست های زبانی پهلوی اول در کردستان و پیامدهای آن)- نووسەران حسەین ەسووەی- ەزا دەهقانی- عەلی رەزا کەریمی – گەقاری اطلاعات تاریخ فرهنگی، زستانی ١٣٩٥- ژماره ٣٠

تەیەک لە نوور.. شیعر/ کاوە عوسمان

لەم شەوە زەنگە ئەنگوستچاوە
تەیەک لە نوور،،
برینەکانت کەکەرەوە ئازیز

کە ئاگای لە پریشکەی چاوی تۆی تەیە
کە ئاگای لە ڕوخساری سەرما برودی ..
نەو ئاوەنەی ڕۆژە سەرابیەکانتە،
برینەکانت کەکەرەوە ئازیز،،
تە نازانەت کە ڕەبوارەک..
لە خەزانی خەمی دورتا،،
دڵی شەختەو ماندووی بە کەڵاداوە
تە نازانییت،،
لە پشت پەردە ڕەشکانی..
دوەگەیەک لە مەنفادا،،
چی ڕەحەک یەخسیری هەڵهاتنی..
پررشنگی خەری چاوتە،،
برینەکانت کەکەرەوە ئازیز،،
کوا شەوەکان..
باکیان بە فرمەسکە ڕژاوەکانی..
عاشقە جەستە شەقار شەقارەکانی..
ئەو وەرزە دەندانەن،،
نەک هەر پووش و پەڵاشی ئەڤینەکی،،
دووریان سوتان،،
ئەوتا گەردەلوولی نامەیی و
و کەشتیگەلی وەڵ و،،
سەرگەردانیی پشت کەنارەکان،،
خەریکە ڕەشایی چاوەکانیش ئەفەنەن،،
برینەکانی ڕەحت کەکەرەوە ئازیز،
تە گەرهەندە دودەی لە ناعیشقی موسافرەک،،
کە گوڵە نەگزە شینەکانی ڕەحی بەت کردە،،
تاجە پرشنگداری سەر نەوچەوانت،،
هەر ئەو موسافرە بەدارەی..
ژەر مانگە شەوە زیوینەکانە،
لە نوری شیعر و..
لە سوتماکی..
کازیوەی شەونخونی و ،،
لە پرژە بیرەوەریە ..
بەسەرچوە نەگەڕاوەکان،،
شاکاری عەشقی بەت نوسیوە ،،
برینەکانت کەکەرەوە ئازیز،،
بزانە هەر تەی لە ئەندەشەی ..

گۆیدەیەکا،،
شازادەی هەموو فریشتەکان،،
هەر تەی فەرمانڕەوای ..
قەڵای نەوان مەرگ و ژیان،،
هەرتەی مەشخەڵی داگیرساوی..
نەو تاریکی گومان

.....
وەنەکە کارەکی هونەری فۆتۆگرافەر
Jordan -Singh
کە بەسوپاسەوە لە پەیجی فەرمی خۆی وەرگیراوە

شـــــــ

ناشکرەت تایبەتمەندییەکی ستانداردی دیایکراو بە شەوازی وێژەیی منداڵان دابنرێت. تا نووسەرانی ئێم بوارە پووی پابەندبن. چونکە بە زۆری سروشتی ناوەرۆک، لایەنێک لە سروشتی شەواز دەسپێنێت. بەهەر شێوەیەک بێت، پێویستە هاوکاری و یەکتییەک لە نێوان ناوەرۆک و ئەو شەوازەدا بدۆزینەوە، کە کەڵەکەی جۆری وێژەیی پێکدەهێنێت. ئەمەش ڕێگری لە چوارچێوە گشتییەکان ناکات. لەوانەش، وێژەی منداڵان چیتر قسەی سواو و بەزراو و بەتام پێشکەش بە منداڵان ناکات، کە لەیان وەرستبوونە، بەیان دووبارە بکرێتەوە، باوەشک دەدەن و خەو دەیانباتەوە. بەڵکو شەوازی نووسینی وێژەی منداڵان، زمانێکە منداڵان وریا دەکاتەوە و بە ئاگایان دەهێنێتەوە، توانای وروژاندن و ڕابوونیان پێدەبەخشێت.

چیتر شەوازی وێژەی منداڵان، ئامرازێک نییە بە ترساندن و تەقاندن، لە سزای دونیا و ڕۆژی دوایی و مەنەموکەی گۆڕ و خەو و دەوودرنج و جنێکە و ئژدیهای حەوت سەر و،.. هتد.. ئەو شەوازەش بەسەرچوو، کە هەش و ئەندەشەی منداڵان، بە وشەی زەق و ڕەق و بە ڕەنمایی ئاینی نالەژیکی و ئامەژگاریی تەقەین ئاسایی و بە قسەی هەڵەق و بەڵەقی بە بناما، مەشکی منداڵانی نەوەی ئەمەمان بشەرنەوە. بەڵکو لە ئەمەدا شەوازی وێژەی منداڵان بەتە ئامرازێک بە دروستکردنی مروڤ لە ڕەگەی رواندنی بەها و ڕەشتە نایابەکانەوە. بەتە ئامرازێک بە دەستبەرکردنی خۆشی و شادی بە منداڵان. بە ڕوینەوەی خەمکی و ڕەشبینی. بە بەخشینی هیوا و گەشبینی، بە دووپاتکردنەوەی بەوا و متمانە بەخەبوونیان. لە میانەی داشتنکی ڕەسەن و سەرنجڕاکەشدا. لە ڕەگەی زمانەکی دروست و ئاسان و شیرین و پاراودا.

منداڵان لە هەر ناوەڕۆکەکی وێژەیی نامە و نەگونجاوی دوور لە حەز و ئارەزوو و زمان و توانایان، لووتەلادەبن و دەتەرێن، گەر هەست بەوە بکەن بە سەریاندا سەپێنراوە. تەنانەت گەر شەوازەکی گونجاویشی هەبێت. ئەمەش ئەوە لە نووسەرانی وێژەی منداڵان دەخوازێت، کە لە شەوازی هەڵبەستنی روورداو یان زەرکردنی ناوەڕۆکی پەوپاگەندەیی و لە شەوازی داشتنی سوا و ئەکسپایەر دووربکەونەوە.

گەر بمانوێت بە وردی، گرنگترین بنەما و تایبەتمەندییەکانی شەوازی دروستی وێژەی منداڵان پێناسە بکەین، دەڵێین: بریتییە لە خستنەووی بیرکەکان، بە شێوەیەکی وێژەیی ئەوتە دایانبەژین، کە منداڵان ئاڕەز و

رامان و دامان و بەزار نەکەن. بە وشەی سووک و ئاسان و شیرین و نەرم و نیان و یەک واتا و بە رستەی ناسک و کورت دایانبەژین. زیادەیی نەکەین و کورت پوختبن. بە پەی قەناغەکانی گەشەی زمان و تواناکانی دەروونی و جەستەی و هەشی منداڵان بن.
ناشبەت لە پەشکەشکردنی زانیارییەکاندا، زیادەیی لە ئاسانی و ساکاریدا بکرەت، ئەوەش راست نییە کە نووسەرانی وەژەی منداڵان لە نووسینەکانیاندا، هەموو شتەک بدەستەوە بدەن و هیچ بوارەک بە منداڵان نەهێنەوە بە بیرکردنەوە و بە هەڵهێنجاندنی مەبەست و بیرکەکانی بابەتەکانی نووسینەکانیان. یان وا بزان کە منداڵان هێندە ساوەڵکەن و هیچ نازانن. ئاسانیش لە شەوازی داشتنی بابەتەکان ئەوە ناگەیەنێت کە بە شەوازێکی بە تام، یا بە شەوەی راپەرت ئاسایی ناوەکەکانی بابەتەکانیان دابەژن، کە منداڵان هیچ جوانییەکیان لە نەبینن و چەژێکی وەژەییان لەوەرنەگرن هەست بە بەهەزیان و نەکەن و بزە و خەندە نەخەنە سەر لەوکانیان.
(جاکلین ساندەرز) دەڵێت:"با وەژەی منداڵان هێندەش ئاسان نەکرەتەوە، وابزانن منداڵان هیچ نین و هەست بە هیچ شتێک ناکەن..".
ئەو نووسەرەی وا بیربکاتەوە و نووسینەکانی بە منداڵان لە بەئاستیدابن، ئەوە دەگەیەنێت کە بنەمایەکی سەرەکیی وەژەی منداڵانی رەتکردەتەوە، کە بایەخدانە بە هەز و بە توانای بیرکردنەوەیان. نابەدە و لە گەشەکردن و لە بەروپەشچوونی تواناکان و ئاستی رەشنبیریی منداڵانی ئەمەمان بە ئاگایە و تەنەگەیشتووە.
بابەتی تازە و ناباو و داهێنان، گەورەکان و منداڵانیش دەوروژێنن. بەیە تازە بابەتی و تازە شەوازی، توخمێکی گرنگە لە وەژەی منداڵاندا. پەویستە بە شەوازێکی ناسک و شیرین و تازە ناوەرەکەکان پەشکەش بە منداڵان بکەین. تا منداڵان هەست بە تازەگەری بکەن. چونکە منداڵان لە زەر دووبارەکردنەوەی وشە و رستە و ستایلە سواوەکان بەزاربوونە و چەژ و خەشییان لەوەرناگرن. رقەکی زەریشیان لە قالبە وەژەییە چەقبەستووەکان هەیە.
نووسەری وەژەی منداڵان، پەش ئەوەی کە دەست بە نووسینی بابەتەکانی بکات، پەویستە ئەوە بزانێت کە بە منداڵان دەنووسێت نەک بە گەورەکان. نابەت خەی رادات و بادەستی و فانتازی خەی دەربخات. چیی دەوەت و چەنی دەوەت، بە هەوەس و میزاجی خەی بنووسەت. با ئەم پرسیارانە لە خەی بپرسەت:

بە کە دەنووسم؟ ئەوانەی بەیان دەنووسم لە چ قەناغێکی تەمەنیان دان؟ تایبەتمەندییەکانی منداڵان لەم قەناغەدا چین؟ شەوازی داشتن بە منداڵانی ئەم قەناغە پێویستە چۆن بێت؟

گەر نووسەری وێژەی منداڵان وەک ئەو پرسیارانەی نەزانێت، نابەدەد و ناتوانێت بە پێی قەناغەکانی منداڵی، بیرکەیەکی باش و کارکتەرکان و شەواز و زمانێکی شیرین هەبژێرێت و بابەتێکی وێژەیی گونجاو بە منداڵان بنووسێت. بەیە پێویستە نووسەرانی وێژەی منداڵان، شارەزای قەناغەکانی گەشەکردنی منداڵان بن. لە رووی هەشی و دەروونی و جەستەیی و توانای فەربوون و وەرگرتن و بەکردنی خەیاڵیان و فەرهەنگی وشە و رستەکانی زمانیان و ئاستی رەشنبیریی گشتییان و ژینگەکەیان.

گرنگترین تایبەتمەندییەکانی شەوازی وێژەی منداڵان

بە کورتی و بە سفتی، باس لەم سێ تایبەتمەندییەی شەوازی وێژەی منداڵان دەکەین، کە بریتین لە: رووەنی، بەهێزی، جوانی:

١ــ رووەنی: رووەنی شەواز و ئاسانی، لە رووەنی بابەتی پێکهاتە زمانییەکان و لە بەستنەوەیان بە یەکترییەوە و لە رووەنی بیرکەکان دایە. هەموو ناووونی و تەم و موژ و ئاڵەزییەک لەم لایەندا هەبێت، بابەتی وێژەیی دەشێوێنێت و تێکی دەدات، هەمیشەش راستییەکان جوانترن. تا دەربەینەکان ئاسان بێت، کاریگەرییەکی زیاتر و قووڵتریان دەبێت. پێویستە وشەکان ئاسان و بیستراوبن، قورس نەبن و لە فەرهەنگی زمانی منداڵانەوە وەربگیرێن. رستەکانیش کورت و ئاسانبن و تێکهەڵکێش نەبن.

٢ــ بەهێزی: بەهێزی شەواز، لە رەی ئەو هاندرانەوە پیشان دەرێت، کە هەستەکانی منداڵان بە ئاگا دەهێننەوە و هەش و ئەندێشەیان دەبزوێنن، بە تەامان و هاوسەزی هانیان دەدەن. بەجگە لەوەش جوانی بە بیرکەی بابەتەکە دەبەخشێت.

٣ــ جوانی: جوانی پێکەوە گونجاندنی نەوان شەواز و بیرکەکانە. چونکە بیرکە جیاوازکان، پێویستییان بە دەربەینی جیاواز هەیە. جوانی هەموو لایەنەکانی ناوەڕۆک و فەرمی بابەتەکان دەگرێتەوە. بەجگە لەوەی کە جوانی شەواز لەگەڵ توانای وێژەیی و سەزداریە دەروونییەکانی منداڵاندا دەگونجێت.

زمانیش لە بابەتەکانی وێژەی منداڵاندا، زەر گرنگە و ئامرزای دەربەین و نووسینە. هەموو نووسەرانی وێژەی منداڵان، هاوان

لە بەکارهێنانی زمانێکی پڕتی و روون و ئاسان و شیرین، بە پێی قۆناغەکانی تەمەنی منداڵان و گەشەکردنی هزر و زمانیان. تا منداڵان لەیان تێبگەن، کە دەبێتە یارمەتیدەر بە تێگەیشتن لە بیرکەی ئەو بابەتە وێژەیانەی کە بە خوێندنەوە و سوودوەرگرتن لە بەردەستیان دایە.
پەویستە بە تەنیاش پشت بە فەرهەنگی زمانی منداڵان نەبەستین، چونکە منداڵان لەپاڵ فەرهەنگی زمانیان، فەرهەنگی هەستکردنیان هەیە. منداڵان لە دەروەی فەرهەنگی زمانیان کە قسەی پێدەکەن، توانای تێگەیشتنی وشە و دەستواژە و رستەی تریان هەیە. لە کۆتاییدا، دەبێ پەویستە شەواز لە وێژەی منداڵاندا، سووک و ئاسان بێت. بە شێوەیەک هەر بە گەیەکی، جوانی و زەردەخەنە بە بیرکەکەی ببەخشن. پەویستە هەڵەرنووسی و رەزمانییەکانی نووسینەکانمان بژار بکەین، تا ئەو هەڵانە لە لای منداڵان نەچەسپێن. ناشبێت بە شێوە زمانی ناوچەیی و گشتی بنووسین. وشەی بەگانەش تەنیا لە کاتی زەر پەویست و ناچاریدا نابێت، بەکاری نەهێنین.

رەزا شوان
نەرویج: ٢٠٢٣

پیاوەتیم دەژتە نەو سەبرتەو.. ناڵە حەسەن

١
زەمەن دەواو
پیاوەتیم دەژتە نەو سەبرتەو
دیوارەک لەنیوانمان قسە دەکات
جەنگاوەرەک
لەنەو سەنگەرەکانی مردنەوە
فیشەک بە ئاگرەوە دەنە
٢
زەمەن دەواو

خەرەتاوی خەونەکانم
دەژەتە نەو چاوەکانتەوە
کیشوەرەک لەنیوانمان قسە دەکات
شاعیرەک
لەنەو ماڵی تەنیاییەوە
بە ڕەنووسەکانی تاریکی
قەسیدە درژەکانی عەشق دەنووسەتەوە
٣
چیتر لە دوورەوە سەیرم مەکە
وەرە
جلە شینەکانی مردنم لەبەر داکەنە
لەژەر بارانی خەشویستی
سەمایەکی سەرنادایيم لەگەڵ دابەستە
بە تەنها جارەکیش بیت
بە زمانی عەشق بم لاوینەوە
٤
عەشق / پەنجەرەیەک لە منداڵی
خەون / قاچەکانم لە سروود گوتن نەکەوتوون
مانگەکی سپی لەنیو شەوەکانم دەردەکەوە
ئەستێرە میینەکانیش بە کەمەڵە بەدوامەوە نوژ دەکەن
تەش دەستم بگرە و پەمکە لە خەت
٥
سەفەر / تووڕەگەیەک لە نائومێدی
پایز / ماڵەک بە ئاشتبوونەوە
شکانی ئاوینەکانی ئومێد
هەور پەبووە لە چیڕۆکەکانی چاوەوانی
ڕەشبا / ڕەش ڕەش تابلۆکانی تەمەنمان ڕەنگ دەکات
تەش لەنەو جانتای خەونەکانت بە ئەبەد زیندانیم کە
لەمگەڵی با وەک هەمیشە بژەمە نەو جەگەلەی کچەنیتەوە

ئایاری ٢٠٢٣

خەندە و گریان.. عەلی سیرینی

ئەستا دڵی من و تۆ وەکو پەروانەو شەم
لە من فەین و لە تۆ بەسە
لە تۆ خەندە و لە من خەم
لە تۆ ئاگر و لە من سوتان
لە تۆ زیاد و لە من کەم
لە تۆ زستان و لە من تەم
تۆ زین و من مەم
لای تۆ لار و لەنجەی ناز
لای من برینی دەماودەم
لای تۆ گوڵان سەر دەردەنن تۆك تۆك
لای من خەزانی پاییزە
مردنی گوڵ و لاولاو و مەخەك
لای تۆ سەفەری سپیی و گوڵ و گوڵزار
لای من تنۆك تنۆك ژانی خوێنی دەدار
لای تۆ پێکەنین و خەنەبەندان
لای من گەشەگیریی و گریان
لای تۆ ژیان و لای من مردنەکی نادەم
منت کرد بە دەوانە و
تەش بە من بوی بە شەم

عەلی سیرینی

دەق لە نەـــــــــوان دەردە دە و شیعریەت دا.. کاروان حەسەن

زەرمان قسە لەسەر شیعرکردووە و بەردەوامیشین، هەتاکوو دەقی باش و خراپ هەبەت لەکەینەوە و وتار بەردەوامیان دەبەت لەسەر شیعر، من خەم ژانە خوێنەری شیعرم و بەردەوامیشم، ئەوە حەز و خولیایەکە و بە شیعر هەمە، بەیە کە جارجار قسەیەک لەمە شیعر دەکەین بەو

مانایە نییە کە خەم پە زانا و ئەو بوارە بەت بەکوو زیاتر وەک خوەنەرەک ئەو سەرنج و بەچوونانەم دەخەمە ەوو. لەرەوە با تەزەک لەگەە ئەو دەقانەی دەیخەمە ەوو ئاوەزان بین و بزانین ئەو دەقانە کامانەیان شیعرن و کامانەیان شیعر نین و تەنیا وشە ەیز کردنن و هیچ مانا و چەژەکی شیعرییان نییە و بنووسی ئەو چەند وشانە تەنیا خەی خاەیکردەتەوە و ئەو وشانەی خستووەتە پاە یەکتر و ناوی ناون شیعر!

بەهار هات و
زستان بارگەی پەچایەوە
زەوی کاەای سەوزی پەشی
نەرگز و بەیبوون ەوایەوە
چیا مەندیلی سپی فەەدا
جەگە و کانی ژیایەوە.(1)

ئەم دەقەی سەرەوە بەر لە هەموو شتەک خاەییە لە هەرچی شیعریەتە، چەند وشەیەکی ئاساییە و نووسەر وەک هەواەەک ەایگەیاندووە، وەک داەشتنەکی قوتابییانی قەناغی بنەەەتی وایە و هیچی تر.

ئەسپەکەم بووکی بەهارم
ئای کە جوانی لە بەرچاوم
هەچەن جارە لەت ئەەوانم
ئەبیە هەوەنی خەیاەم
نییە وەک تە لە بەرچاوم
بەەی ئەسپی ئەرخەوانم
بەەام سووربی یار ئەرخەوان
هەچەن جوانبی لە بەرچاوان (2)

لەو دەقەیاندا ئەگەر سەرواکان لابدەین کە (بەهارم، چاوم، ئەەوانم ، خەیاەم، چاوم ، ئەرخەوانم، چاوان، ئەرخەوان) تەنیا چەند قسەیەکەمان گوە لەدەبەت و هیچی تر، ئەوەی تەزەک ترپە و ئاوازی داوەتە شیعرەکە ئەو سەروایانەن، ئەویش تەنیا وەک خوەندنەوە ئەگەرنا هیچ چەژ و جوانی و شیعریەتەک نابینیت.

کەتەم خەش ویست
هەرچی گەلەپی
سەرتەلی شەقامە
ئیرەییان دەبرد
بەو عیشقە ساوا زەر بەتامە. (3)

ئەو چەند ەستەیە لە بەندی بەندبەژان دەچەت و پەیوەندی بە شیعرەوە نییە. لە هەرچی جوانی و شیعریەت و ئەستاتیکایە خاەییە. دەقی شیعری ئەبە خاسیەت و تایبەتمەندی خەی هەبە و چەژ و مانا و جوانی

پەخش بکات.
ئەی کچەکەی ڕووباری بەفر
خەوەتگاکانی ئەم بەهارە
دەروەشەکانی بەفر
تەونەکانی ئاوریشم
شوێن هەڵگرانی ماچ
هەموویان دەڕۆن
عەشق
لەدووکەڵەی جگەرە دایە
ناونیشانی خەڵەمەشە.(4)
ئەم وشانەی سەرەوە هیچ شیعریەت و چێژێک نابەخشن و بەهیچ جۆرێک ناکەونە سنووری شیعرەوە.
لەم سەردەمەدا وشە ڕیزکردن لەفەڕەمی شیعر (یان شیعری وشە ڕیزکردن) بەتەنیا دیاریدەیەکی سەردەم.(5)
بەداخەوە ئەو جۆرە وشە ڕیزکردن و ئەو ڕستە بە سەروبەرانە وایان کردووە شیعر لەبەرچاوان بکەوە و خوێنەری شیعر لە شیعر بترە بەهەی ئەو بە سەر و بەری و بە سانسەریەی لەبواری چاپکردن بە شیعر هەیە.
بەپێی قسە و بەچوونی ڕیچارد هەڵبەت ئەو دەقانەی سەرەوە هەرگیز بەلای شیعردا ناچن، بەڵکوو زۆر دووریشن لە شیعر چونکە ئەو پێی وایە و دەڵێ: (شیعر هونەرێکە مەبەستی ئەنجامدانی گەورەترین چێژبەخشینە بە گوێگر))(6) کەواتا ئەو دەقانەی سەرەوە کە خاڵین لە چێژ ، لە وشە ڕەزکردن زیاتر هیچی تر نین. چونکە هەڵگری هیچ یەکێک لەخەسڵەت و تایبەتمەندییەکانی شیعر نین.
زۆربەی لەکەڵەر و نووسەرانی بواری شیعر لەسەر ئەوە کەکن کە شیعر دەبە چەند تایبەتمەندییەکی هەبەت بە ئەوەی بچەتەسنووری شیعر و لەبازنەی شیعربوونەدا جێگای خۆی بکاتەوە، یەکەمین خاسیەت و تایبەتمەندیش بریتییە لە زمان، بەڵام چەندی دیقەت دەدەم و لەی ورد دەبمەوە لەو دەقانەی سەرەوە بەهیچ شێوەیەک کار لەسەر زمان نەکراوە بەڵکوو بەزمانەکی زۆر سادە و ئاسان چەند وشەیەک لەدوای یەک ڕیزکراون و خراونەتە پاڵ یەکتر و ناویان ناون شیعر!
حوسێن لەتیف لە کتێبی عەقڵی شیعریدا دەڵێ:(شیعری نوێ لەڕێگەی تەم و مژەوە لە ڕێگەی بەپەنهانی گوتنی شتەکانەوە دەیەوێت ڕێگری لە گشتیبوونەوەی خۆی بکات. وەکو چۆن فەلسەفە بە زمانی ئاسان ناوترێتەوە شیعریش بە زمانی سادە و ڕوون نانووسرێت).(7)
ئەستا با سەیری دەقەکی تر بکەین و بزانین چۆنە؟
توامەوە وەک مەم

لە بەردەمی خەم
□□ بەدی ناکەم
نە بە لای چەپ و
نە بە □استەوە
بەدەست هەستەوە
ئەقەم وەستاوە
بەدیار گزنگی
بەیانی چاو مەستەوە
سەبوریم نایە
بەم هەبەستەوە.(8)
شیعریەت و ئەستاتیکاو چەژی ئەم چەند وشە بە دوای یەک هاتووە لەکوەیە؟
درەنگ هاتی نامیلکەیەکی تری یەکەک لەو بەناو شاعیرانەیە کە پەیەتی لە هەی □□نووس و مانا و □ستەسازی، نووسەری ئەو نامیلکەیە نەدەبوایە هەرگیز ئەو وشە سواو و سادانە چاپ بکات بەکو دەبوایە بوستە و زیاتر بخوەنەتەوە و ئینجا بەقوەی بچەتەنەو دونیای شیعر، چونکە ئەو نووسەرەی لە شیعر تە نەگات و نەزانە خاسیەت و تایبەتمەندیەکانی شیعر چەنن ناتوانە ببەتە شاعیرەکی سەرکەوتوو، بەکوو وەک نووسەری چەند وشەیەکی سادە و بە مانا و سواو و بە چەژ دەناسرە.
سەیری ئەم دەقە بکەن و خەتان بریاری کەتایی لەسەر بدەن.
لەو □□ژەی منت تەنیا کردوە
برواکە خەشیم بەچاوان نەدیوە
وەک عاشقان جەژوانم نەبینیوە
لەبەر کەمەگا لەدوورەوە تەم بینیوە
بریار دەدەم دوای تە چاو و دەم کوەر بکەم
تا قیمەت دە بەکەس خەش نەکەم .(9)
ئەو دەقە جگە لەوەی بە چەژ و جوانییە، پە لە هەی □□نووسیشە، شیعر بە بچوکترین هەی رەنووس مانا و واتای وشەکان دەگەە بەام ئەم برادەرە لەو نامیلکەیەدا یەک دەقی نەنووسیوە بەبە هەە.
ئەم جەرە دەقە و دەیان و سەدانی تری وەک ئەمە پەیان ناوترە شیعر بەکوو چەند وشەیەکی لەدوای یەک هاتووی بەجەرەک لەسەروا بەستراونەتەوە، ئەویش بەبە □یتمەکی خەش و چەژ.
(مەرجی شیعریەتی هەر دەقەک دەربرینی ناباو، وەنەی ناباو ، تەمای ناباو ، گوتنی بە تەم و مژە، کاتەک بەر تەکستەکی شیعری دەکەوین کە هیچ کام لەمانەی تەدا نییە، ئەوا جەرەک لە نائومەدی سەرهەدەدات)(10) لەلای خوەنەر بەرامبەر بە شیعر.

ئەگەرچی شیعر لەسەردەمی ئەستادا زەر و بەرە و بەرهەمی کرچ و کاڵ زەرە و لەبەرامبەریشدا بەرهەمی جوان و باش و پڕ چێژ و جوانی هەن و ئەوە ناگەیەنێ کە بەرهەمە جوانەکان پشت گوێ بخەین و وەلایان بنێین، لەگەڵ ئەوەشدا دەکرێ بەرهەمێک لای من جوان بێت بەڵام تۆ پێت باش نەبێت و هیچ چێژی لێ نەبینیت بەڵام ئەمەش ڕەژەیەیە و زەربەی شیعری باش و پڕ چێژ و جوان خوێنەر بە لای خۆی ڕادەکێشێت. کەواتا ئەو شیعرەی چێژ و تامێکی تایبەت دەبەخشێت لە خوێندنەوەدا ئەوەیان خوێنەر گەش دەکات و مەیلی خوێنەر بەخۆی دەبات، وەبە پێچەوانەوەش بە شیعری خراپ و بە چێژ و مانا. بەیە لەم بارەیەوە نووسەر و لێکۆڵەری بواری شیعر ئارام سدیق دەڵێت: دەکرێت ئاماژە بەوە بدەین کە هەموو دەقێکی شیعریی وەکوو یەک بەر خوێنەر ناکەوێت. هەر دەقێک بەجۆرێک بەر خوێنەر دەکەوێت، چونکە نهێنییەک لە زمان و وێنە و تەکنیک و ئایدیای دەقەکەدا هەیە.(11)

کەواتا هەموو لێکۆڵەر و شیعر ناس و شیعر دەستان لەسەر ئەو ڕایەن کە تایبەتمەندی سەرەکی و بنەمای شیعری باش زمانێکی باش و پە وردەکاری و کارکردنە لە بەتەی زماندا لەناو شیعردا هەروەک پەل قاڵەری دەڵێت: (شیعر زمانە لەگەڵ زمانەوە)(12) ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە شیعر بە زمانێکی پوخت و پە لە هونەر و تەکنیک و کارکردنێکی ورد لەسەر زمان دەبەتە شیعر .

لەگەڵمانبن و با سەیری نموونەیەکی تر بکەین لەو دەردە دەڵانەی کە قسە هەڵدەگرێت و نابێت پێی بوترێت شیعر بەڵکو دەقێکە خاڵی لە چێژ و تەکنیک و جوانی. ئەوەتا نووسەر دەڵێت:

ئەی خواکانی جوانی
هەواڵە بنێرن
بە ئەو دەارامە
کەوا ئارامی نەهێشتم
چ بەشە و چ بە ڕەژ
کە لەو نامەیە جە ی هێشتم
ئەی خواکانی جوانی
دەزانن ووەاتم
ئەو شوێنەیە یەکەمین جار کە هەناسە و ماچی پە بەخشیم
ئەی خواکانی جوانی
من ڕازی دەبم بەشوانی
زەر پەرەشە دەردی دووری
چی بکەم لەدەست مەجبووری(13)

وەک خوێنەرەک چی چێژ و خۆشی و جوانییەکت لەو دەقە بینی؟

ڕاستە شیعری نوە پەیوەست نییە بە کەش و سەرواوە، بەڵام ئەبە

پەیوەست بە بە زمانەکی قوڵی پە لە جوانی و وردەکاری زمانی و ڕەوانبێژی و تەکنیک.
لورانس پیرین دەڵێت : (شیعر گوشراوترین و چڕترین شێوەی ئەدەبە کە زۆرترین شت بە کەمترین وشەدا دەردەبڕێت).(14) کەواتا ئەبە لە شیعردا زمان لە خزمەت واتادا بێت بەو مانایەی چرکردنەوەی زمان ببێتە هۆی دەربڕینی زۆرترین مانا بە کەمترین وشە، ئەمەش مانای ئەوەیە ئەبە شاعیر خۆی لە قوڵی و چڕکردنەوەی زماندا ببینێتەوە و دەقەکەی نووسیویەتی سنوری دەقەکی ئاسایی ببڕێت و بچێتە خانەی شیعریەت و شیعر بوون.
ئەوە نموونەیەکی تر دەنینەوە لەسەر ئەو قسانەی سەرەوەمان و بزانین ئەو دەقە بە کەش و سەروایە چ چێژ و جوانییەکمان دەداتێ.
چ ڕەگایەک ؟
نەمئەزانی بە کوێم ئەبات !
بەناچاری گرتمە بەر
پەشبەکە بوو لەنەوان دە و
قاچە لەرزیوەکان و سەر
ڕەگایەکی دوورم بەی
بینیم ئەوا ڕەنیشاندەرەک وەستاوە
دەڵێی بە چاوەڕوانی منە
لەو جێگەدا دانراوە
بەهەواشی لەی چوومە پێشەوە وتم:
من زەر ماندووم
زەر شکەتم
زەر ئەترسم ؟
فەرمووی لەچی؟
وتم : لە جە و جانەوەر .(15)
من نازانم ئەم دەقە چیرکە یان شیعر ؟
چونکە هیچ هەستەکی شیعرییەت و چێژەکی تەدانییە کە بیخاتە قاڵبی شیعرییەت، ئەم جەرە دەقانە بە زەر خراونەتە ناو سنووری شیعرەوە و نووسەری ئەو جەرە دەقانە نازانم چۆن ڕەگا بەخەیان دەدەن ئەو جەرە وشە ڕەزکراوانە چاپ بکەن و شانازی پێوە بکەن!
یەکەک خۆی بەشاعیر بزانێ و بەرهەم چاپ بکات نابە هەندە بە ئەزموون بێت و هەر وشەیەکی کوتە بەر زار بیان خاتە پاڵ یەکتر و ناویان بنێت شیعر، ئەمە خۆی کارساتەکە لە شیعردا، ڕیزکردنی چەند وشەیەکی سادە و ڕەوان لە شێوەی چیرۆک و بەسەرهاتەک نابێتە شیعر بەڵکو دەردەدەکە و نووسەری ئەو دەقە لەگەڵ خۆیدا دەیکات، خوێنەر بەداخە بە ئەو کارەست و بەسەرهاتەی کە بەسەر ئەو برازایەی نووسەر

هاتووە، بەنام ناکرێ ئەو دەقە سادە و ساویلکە و خاڵی لە شیعریەت و چێژە بە شیعر ناوزەد بکەین. ئەوەتا خەرمان بەگزادە لە نامیلکەی (لەگەڵ ئازارەکانم)دا لە دەقێکی سەیر و چیرەک ئاسادا دەڵێ:

شەو لە شەوانم
خەونە ناخۆش بوە مەوانم
لەناکاو چاوم هەڵهێنا
بینیم بەیانییە
ووتم ئەخەی، ئەمە خەونە
ڕاست نیە
کەچی نەمزانی لە پەنکا
زەنگی تلفۆن لە درا
ووتیان سنوور زەر
سووتاوە
ئاگر لەگیانی دا بەربووە …
کە بیستم ئەم هەواڵە
خەریک بوو سەکتە بگرم
بەوالەی
دووری وولات نەیدا
مرازەکەم
تا تیماری کەم برینی
برازاکەم
بە ماوەی سێ چوار ڕۆژ
نزام دەکرد بەشەو
بەڕۆژ
تا یەزدانی گەورە
لەمان نەستێنێ ئەو گوڕە…
فرمێسک ڕژان و دوعاکانمان
نەیدا مرازی هیچ
لایەکمان
ئاخ ، داخی گران لەبەر
برینی قوڵ
ماڵئاوای کرد لەمان
سنووری گوڵ (16)

لەکۆتایی ئەم بەشەدا ئەو دەڵێ شیعرەی یەکەک لەو بنووسانەتان بە دەگوازمەوە کە خۆشی نازانێ چی نووسیووە و باسی چی دەکات!

خۆ شاعیر نابێ وەک مریشک بە
تەنیا چێند پارچە شیعرەکی پێ بە. (17)

تێبینی : لەو دەقانەدا هەڵەی ڕێزمانی و ڕێنووس زۆر هەیە بەڵام من وەک خۆیانم نووسینەوە بە ئەوەی خوێنەر بزانێ نووسەری ئەم دەقانە چی خستووەتە بازاڕەوە.

کاروان حەسەن ـ هەولێر
(2023-5-17)

سەرچاوە و پەراوێز.

(1)رازی دە، بەختیار صادق پیرداود، چاپی یەکەم 2007، چاپخانەی ڕۆشنبیری، ل 32.
(2)تحسین شێخ محمد، ڕێگا مەدەن، چاپخانەی شەهاب، 2011 ، ل 27.
(3)ئەیوب کوردی، تابلۆیەک ، چاپخانەی شەهاب ، 2105، ل 49.
(4) جیهانگیر حەمید بەرزنجی، ئەوارەیەک شیعرەکانم ناگەڕێنەوە، 2021 ، ل 150.
(5)محسین ئەحمەد عومەر، مرۆڤکی تر ، چاپخانەی شەهاب، چاپی یەکەم ـ 2011، ل 37.
(6) دەروازەی شیعر ناسین، جەمال حەبیب الله(بەدار) ، چاپی یەکەم ـ 2013، لەبەاوکراوەکانی (نارین)، ل 18.
(7) حسەن لەتیف، عەقڵی شیعری ، چاپی یەکەم ، 2021، چاپخانەی سەردەم ـ سلەمانی ، ل 34.
(8) باڵا و بەیسا ، ئاکە شارەشی، چاپی یەکەم، 2020ـ سلەمانی ، ل 32 .
(9) درەنگ هاتی ، کاربین سەلام ، 2020، چاپی یەکەم ـ سلەمانی، چاپخانەی دیلان ، ل 48.
(10) حسەن لەتیف، عەقڵی شیعری ، چاپی یەکەم ، 2021، چاپخانەی سەردەم ـ سلەمانی ، ل 25.
(11) ئارام سدیق، زمان و شیعریەت ، کارکردن لەسەر ئەزموونی شیعریی یازدە شاعیری دوای ڕاپەرین. چاپخانە ئەندەشە، چاپی یەکەم ـ 2017 ، ل 8.
(12) لادان لە شیعری لەتیف هەمەت دا ، ناز ئەحمەد حەمە سەعید ، سلەمانی ـ 2013 ، چاپخانەی بینایی ، ل 39.
(13)مەفەق عەبدولواحد پیرداود، جارەکی تر ژانی غوربەت، چاپی یەکەم ـ 2015، چاپخانەی دارا ، ل 47
(14)شیعر و ئازادی ، هەڤپەیڤینی شاخەوان سدیق لەگەڵ ڕەبوار سیوەیلی، ساڵی چاپ 2020، لەبەاوکراوەکانی ڕەکخراوی زەریاب. ل 34.
(15) فریاد ڕەسەکەی ڕوحی من، کوەستان (غەمسار) چاپی یەکەم ـ

2011، چاپخانەی ژەژەهات، ل 14 .
(16)لەگەڵ ئازارکانم، خەرمان بەگزادە، چاپی یەکەم ـــ 2015، کوردستان ـ هەولێر ، ل 25، 26.
(17)تحسین شێخ محمد، ڕێگا مەدەن، چاپخانەی شەهاب، 2011 ، ل 72.

ئەرێ بە ڕاست دنیا کاول دەبێت کاتێک کەسێک "خیانەتی هاوسەری" ئەنجامدەدات؟.. وەرگێرانی لە سویدییەوە: بەکر ئەحمەد

ئەوەی کە بە "خیانەتی هاوسەری" ناودەبرێت، بە یەکەك لە گەورەترین جەری بەوفاییەکان لەقەڵەم دەدرێت لە پێوەندی خێشوویستیدا.
سەیر لەوەدایە کە ئەم تەوانینە دیدەکی زەر کورتبینانەیشە. ئاروزووی سەکسی ئینسان وزەیەکی هەتا بێی بەهێزە. هەربەیەش ئیمکانی ئەوە هەیە کە هاوکات کەکەیش بخەیت و لەیشت بمێنتەوە. ئەمە پوختەی پەیامی "ڤەسنا پرەکڤیچ"ە لە لاپەڕەی کولتووری " داگینز نیهەتەر"دا. دەربەینی ئەوەی کاتێک کیك هەمووی خورا ئەوە شتێکی بەگەنەویستە کە هیچی لە نامێنتەوە . بەلام خواردنی کەکەکە و مانەوەی کەمێکی لە زمانی سویدیدا، وەک ئاماژەیەک بە بوونی ئەگەری هەبژاردنێکی دیکە لە دەخێکی واهیدا لەکدەدرێتەوە.
بەر لە خوێندنەوەی ئەم وتارە
دەربەینی "خیانەتی هاوسەری" وەک چەمکێک بە سەرنجلەدان لەوەی کە کەسێک لە پێوندییەکی خێشوویستیدا ، کە لە زمانی کوردیدا ەیک پێوەستدەبێتەوە بە پێوەندییەکی هاوسەرییەوە، مەیلی بەلای کەسی سێیەمدا دەچێت، هەتا بەیی دەربەینێکی بارگاویکراوە بە کەمەک بەهای نەگەتیف. "خیانەت" ئاماژەکان دەباتەوە بە سەر جەنگ ، ئەنجامدانی کارو کردەوەیەک کە ژیانی خەلکی دی پەوە تا ئاستی مردن و کوشتن نزیکدەخاتەوە. لادان لەو پەیامە کەملایەتیانەی کە لادان لەی، ئینسان ەووبەووی سزای توونددکاتەوە. کاتێکیش جەندرمە بینراو و نەبینراوەکانی پارەزرانی شەرف لە پشتەوە ئامادەییان

هەبەت، ئیدی دەربەینەکە هەندێ دی خوێناوی دەکات بەرلەوێ بگەیەکی یاسایی لە ناوپەرگرافی سزاکانەوە خێ نیشاندابێت.
لە کاتێکدا لە زمانە ئەوروپییەکاندا، دەرئەنجامەکانی ئەم کردەیە وەک لای ئەمە بارگران ناکەوێتەوە و زیاتر لە پەیمانشکێنییەک نزیکدەبێتەوە کە لە خراپترین دەخەکاندا بە جایبوونەوە تەواو دەبێت.
من کاتێک گوەم لە گەرانییەکێ مامەلە دەبە کە شیعرەکێ هەمن دەچێ:
لە نەو کوردا نەبوو پەیمانشکێنی
لەکوە فەر بووی گوەم پەیمانشکاندن.
هەستدەکەم کە دەربەینی "پەیمانشکێن"ی دەربەینەکی دروستتر بێت بە "خیانەتی هاوسەری". چونکە لە ئاستیدا دەربەینەکانی وەفاداربوون و بەوفایی کرەکی باسی خیانەتی هاوسەریی پەکدەهێنێت و لە کەمەلگای کوردیدا جگە لە تووڕەبوونەکی ڕەمانسیانەی ناو گەرانی و شیعری ئاشقانە هیچ زرنگانەوەی خیانەت بەو دەرئەنجامە نیگەتیڤانەوە لەلای کەس بەرهەمناهێنێ.
بەلام "خیانەتی هاوسەری" کە لە ئاستیدا جەریک لە پەیمانشکاندنە لەبەرانبەر بەڵێندانەکدا بە یەکتری لە پرسەی پەکەوەنانی خەزانیدا، ئەگەر کەمەک ئاقلانە مامەلەی لەگەڵدا بکرێ، دەکرێ بەجایبوونەوەیەکی سادە کەتایی پێ بێت بە ئەوەی دەمانچە و تۆلەسەندنەوە و ستیگمای کەمەلایەتی بەرهەم بێنێ: "ژنەکەی فلانە کەس لەگەڵ کوڕەکەی فیسارە کەسدا دەستی تێکەڵکرد و بەی دەرچوون" .
من لە وەرگەرانی ئەم وتاردا، "خیانەتی هاوسەری"م بەکارهێناوە لەبەرانبەر ئەو کردەیەدا کە لە پەیوەندییەکی پەکەوەییدا، لایەنێکی پەیوەندییەکە بە ئاشکرا یان بەنهێنێ، پەوەندی لەگەڵ کەسێکی دیکەدا بەرقەرار دەکات. ئەویش ڕێک لەبەر ئەو ئاستییە سادەیەی کە هیچ دەربڕینێکی تر شک نابەم بە وەرگەرانی چەمکەکە. ئەگەرچی من پەموایە لە زمانە خەرهەلاتییەکاندا و لە یاساکانی ئەم ولاتانەدا چەمکی خیانەت بەکاردەبرێت. ئەم وتارە ڕێنگە کەمەککەر بێت بە تەروانینێکی نادراماتیکیانە بە سەرنجدان لە کردەیەکی واهی.
ڕێنگە "خیانەتی هاوسەری" هیچ شتێک نەبێت جگە لە کەتایی خەشویستیەک و دووبارە دەستپێکردنەوەی خەشویستیەکی دی. ئەوەی کە لەم نێوەدا وندەبێت، تەرەفێکی ئەم هاوکێشەی پەکەوییە، واتە یەکەکیان. بەلام خەشویستی درێژە بە ژیانی خەی دەدات لەگەڵ کەسێکی تردا. ئەو پرسیارانەی لەم وتاردا دەکرێن، ئازاردەرانەیە بەوەی ئەم پرسیارە دەخاتە ئاستی کردنەوە و دانپانانێکی ئاشکاوانەیشی تەدایە کە زەر کەس جورئەتی وەلامدانەوەی نییە.

لە زمانی کوردیدا دەربڕینی: بەشەرەفم لەگەڵ ئایش دا وەک خوشک و برامان لەهاتووە" باشترین دەربڕینە بە نەمانی هەڕ تروسکەیەکی سەکسی و حەزو ئارەزوویەک بە یەکتری سەرەرای مانەوە لە نەوان ئەم چوارچێوە پەکەوە ژیانییدا.
دەکرێ مەردی ئایش ئەم وزە خەشەویستی و حەزە سەکسییە لە کەسەکی دیکەدا ببینەتەوە؟ دەکرێ ئایش چاوی بەلای کەسەکی دیکەدا بچێت و هەستبکاتەوە کە کەسەک ئارەزووی بەی هەیە و دەکرێ ئاشق بەتەوە؟
ئەوەی لەم وتاردا دەستی بە دەبرێت، ڕەک ئەم باسەیە. بەڵام لە کەنتەکستەکی سویدیدا. بەڵام لەرەیش لە سوید وەڵامکان بەسەر بەرەکانی "بەلە" و "نا" دا دابەش بوو بوون.
ئەم پرسیارە، بە وەلامکانی ئا یان نا نادرێتەوە. بینینی وەنەیەکی واهی بە ڕەشی یان سپێتی، ئاستی جەدەلەکان قفەدەکات. دەکرێ وەلامکان ڕەنگی غەیری ڕەش و سپی لەخەی بگرێت، ئەمەش لە ڕاستیدا، کەتایی جەدەلی ئەم باسە بوو لە لاپەرە کولتوریەکانی ڕۆژنامەکانی سویددا. واتا بینینی نیگایەکی لەم جۆرە بە تەروانین لە پرسیارەکە.

ئەرێ بە ڕاست دنیا کاول دەبێت کاتێک کەسەک "خیانەتی هاوسەری" ئەنجامدەدات؟
نووسینی:Vesna Prekopic
وەرگێرانی لە سویدییەوە: بەکر ئەحمەد
بلاوکراوە لە ڕۆژنامەی بەیانیان: Dagens Nyheter

لە باری تیۆرییەوە زۆر ئاسانە لە هەموو شتێک دەنیا بیت. دواتریش لەو جیهانە واقعییە ئاڵۆزدا ڕادەوەستیت و بەت دەردەکەوێت کە هیچ نازانیت.
هەتا نەکەویتە دەخەکی کەنکرەتەوە لە پەیوەند بە هەڵبژاردنەکدا، کە تیایدا هەلبژاردنەکە نە ڕەشە و نە سپییە، بەلکو کەمەک خەلەمشییە، ئینسان بەی دەرناکەوێت کە تە کەیت.
"خیانەتی هاوسەری" یەکیك لەو حاڵەتانەیە. کاتێک گەنج بووم، قەناعەتەکی بەهەزم هەبوو کە قەت لە "خیانەتی هاوسەری" نابوورم و سووریش بووم لەسەر ئەوەی کە قەت خەم ئەو کارە ناکەم.
لەو کاتەوە تا ئیستا، هەم خیانەتم لەکراوە و هەمیش خیانەتم لە کەسانی دی کردووە.
هەتا چووبەتمە تەمەنیشەوە، زیاتر بیرم لەوە کردەتەوە کە بەچی "خیانەتی هاوسەری" تا ئەستاش بە یەکەک لە بەوفاییە گەورەکانی ناو پەیوەندیی خەشەویستی لەقەلەم دەدرێت؟

من تەدەگەم کە ئەمە دەربارەی جەگای خۆشویستییە لە دروستکردنی پەیوەندی خۆشویستیدا کە تیایدا پەیوەندی سیکسی بە تایبەت وەک پشمەرجی پەیوەندییەکە سەیردەکرەت.
ئەمە ئەو دراوە گوومان هەنەگرتووەیە کە هەستە سیکسیی و چالاکییەکان، دەبە تەنیا و تەنیا لەوەدا بن. ئەگەر ئەم چالاکیی و هەستە سەکسییانە، ەوویانکردە شوینەکی دی، کەواتە هەیەک لە پەیوەندییەکەدا هەیە وبەگەی کەتای خۆشویستییە.
سەیر لەوەدایە کە ئەم دیدە زەر کورتبینانەیە، لەسەر بنەمای ئەو دیدە ەمانسیەو بنیاتنراوە کە ئەوە بە تەنها یەک ئینسانە کە دەبە هەموو پەداویستییەکانی ئینسان ەازی و جەبەجی بکات.
من پەموایە کە ئەمە ئیمکانی نییە و قەناعەت بەخەمان دەکەین کە دەکرە وابە و ەازیبوونی خەمان ەادەگەنین بەوەی کە هەمانە.

سوید بە یەکەک لە سەکولەرترین دەوەتەکانی دنیا هەژمارەکرەت. بەشەویەکی گشتی، دەگما ئاینییەکان دەستنیشانکەری ئەوە نییە شەوازی ژیانی تایبەتی خەمان و بەها هاوبەشە کەملایەتییەکان دەبە چەن بن. تەنانەت ماەکەی کەسایش، قبووکەری پەداویستییەکانی ئینسانی ئەمرەی لەخەیدا جەکردەتەوە و بە کەسانەکی غەیری ئاینیش، لە رەگای رەکخستنی کەی نووسەران و کەنسیرتی جاز و کەرسی فەلسەفە و تەراپی ئەنجیلەوە، کەیسا بەتە باخچەی کولتوری کاتی ئازادی ئینسانەکان. لەگەە ئەمانەیشدا، هەستدەکرەت کە قسەکردن لە "دە فەرمان"کەی موسا، هەشتاش لە وشیاری ئەمەدا بە تەواوەتی چەسپیوە و نەوە لە دوای نەوە دەگەوزرەتەوە. ئەمە بە ئەوەی ئەوە لەبەرچاوبگیرەت کە کەسەکە هاوسەرگیری کردبە یاخود نا.
مەبەست لە دوو لە دە فەرمانەکەی موسا:" تە نابە خیانەتی هاوسەرگیری ئەنجام بدەیت" و" تە نابە حەزت بچیتە سەر ئافرەتی نزیکی خەت و .....هیچ شتەکی نزیکی خەت". (وەرگەە)
ئەوەی کە سەرنجی منیش ەادەکەشە ئەم "حەز"ەیە. لەو رەژەوەی کە وزەی ئارەزوو و حەز لە منی داوە ئەگەرچی لەناو پەیوەندی پەکەویی خەیشمدا بووم، من بەشوەن ئەو پرسیارەوە بووم کە بە دەبە ئەم ئارەزوو سەکسییە جلەوبکرەت کاتەک ئەمە بەشوەن ئازادی ناو پەیوەندیەکە و ئازادی ناو چەندەها کایەی دیکەی ژیانەوەین. من ەەژ بەرەژ ئەو قەناعەتەم لا دروستدەبەت کە ئەم وزە و ئارەزووە دەبە وەامەکی ئەرەنی پە بدرەتەوە بە جیا لە کەنترەلکردنی.
هەموو ئەوانەی کە ئەم وزەیان تاقیکردەتەوە، کە ەەنگە کەسانەک بە عاشقبوون ناوی بەرن، دەزانن ئەم هەزە داوای تەسلیمبوونەکی تەواوەتیت ەیدەکات. ئەم هەزە لەشکان دەخاتە لەرزە و بە هیچ

بەربەستێک بەرەو لای یەکیان رادەکێشێ.

من زەر جاران لە ئاخاوتن لەگەڵ هەندێک لە هاوەیکانمدا باسم لەم ئەزموونی نەبوونی کەنترۆڵ بەسەر دەخەکەدا کردووە. یاخود ڕاستتر باس لە هەستی پەبوون لەوەی کە دەبە بەیاردەرانە بەشوێن ئەم ئارەزووەوە بم.
بەڵام ئایا ئەمە بەڵگەی ئەوەیە کە من بەوفایم لەبەرانبەر هاوژینەکەمدا ئەنجامدابێت؟ بەگوومان وەڵام بە ئەرێیە بەڵەبەرچاوگرتنی ئەو نەرم و بەهایانەی لە کەمەڵگادا هەن. بەڵام بە من، وەڵامەکە بە نایە ئەویش لەبەر ڕەشنایی ئەو قناعەتەی کە ئەم جازبییەتەی باسیدەکەم، لە ناو ئەو پەیوەندییەوە سەری دەرنەهێناوە کە من ئەستا تیایدام.
لە یەکێک لە بەشەکانی " دەربارەی خیانەتی هاوسەری" بەرنامەی" مالی فەلسفە"ی کەناڵی یەکی ڕادیۆی سویددا، "کاترین ئەندەرسەن" کە سەسیەلەگ و لەکەلەرەوەی پرسیارەکانی سیکسوالیتەتە، دەربارەی ئەو تەوانینە دەدوە لە پەیوەند بە "خیانەتی هاوسەری"یەوە کە وەک بەوفایی، پەیامنشکێنییەک سەرنجی لەدەدرێ. ئەو ئەم دیدو سەرنجدانە دەبەستەتەوە بە خەیال یان ئایدیای "پەنگەیشتن"وە . بە ئەو، ئەوە شتێکی دیکەیە کە گەنجان دەیانەوە و دەتوانن لەگەڵ کەدا سەرجێی بکەن، بەڵام کاتێک گەورە دەبن، ئامانجی بەرزی "پەگەیشتن " یان گەورەبوون، دەبەتە پەکەوەبوونی دووکەسییانەیە. من پەموایە "کاترین" راستی هەیە کاتێک ئاماژە بەوە دەدات کە ئەمە داوایەکی کەمتر لە گەنجان دەکەین، بەڵام هاوکاتیش دەربینەکەی ئەو ، جەرەک لەسادەکردنەوەی تەدایە لە پەیوەند بەوەی کە پێی دەوترێت، "پەگەیشتن" . چونکە ئەو ئەم پرسەیە لە جەوکردنی غەریزەکانی لەشدا دەبینەتەوە. کاتێک عەقە دەتە ژوور، پاڵیک بە حەزەکانەوە دەنرێت، ئەم دەربینە بەکوررتییەکەی ئەوە دەگەیەنێت. ئیتر ئەم گەمە نابەرپرسیارانەیە دەگەڕێت بە یاریەکی جدی. بەڵام بە من دەربینی "پەگەیشتن" یان گەورەبوون ، وەک تەگەیشتنەکە لە پەیبردن وکەشفکردنی بوارە جیاوازەکانی دیکەی ژیان بە بە گوەدانە ئەو سنووردارکردنانەی ئەوانی دیکە دەیانەوە دایبنێن. لەرەدا خاڵێکی ئەخلاقی لە ئارادایە کە دەڵێ کارێکی هەڵەیە بە ئاگاهانە ئازار بە کەسێکی دیکە بگەیەنی. لە ڕاستیدا هەرواشە کاتێک وەفاداری لە پەیوەندییەکدا درزی تەدەکەوێت.
نووسەری دانیمارکی " لونی فرانک" لە کتێبەکەیدا:" خەشویستن، سەبارەت بە سروشتی خەشویستی" دەنووسێ: بەوەی لە ئەستادا پەیوەندییەکانمان لە لایەن خەمانەوە هەبژێردراوە و لەسەر

خۆشویستی بنیاتنراوە، بەگوومان ئازارێکی سەختتر دروستدەکات بە ئەو کەسەی کە "خیانەتی" لە بەرانبەردا دەکرێ. بە کورتییەکەی، تە خەت منت هەبێژاردووە، من، لە ئەستایشدا کەسێکی دیکە هەدەبژێری. بەیەش ئاسانە وەک بەسووک سەرنجدانێکی خۆشویستی خەت بە من سەیربکرێت."

بە تەروانینی فەیلەسوف " یاکوب ڤەرک مەستەر" لەهەمان پرۆگرامی "ماڵی فەلسەفە"ی رادیۆی سویددا، ئەمە جۆرێکی دیکە لە ئازارە کاتێک ئینسان پێیدەزانێ کە ئەوی دیکە "خیانەتی هاوسەری" لە بەرانبەردا کراوە بە بەراورد بەوەی کە ئەوی دیکە پێیوەندییەکە کەتایی پێدەهێنێت و جیا دەبێتەوە.

ئەمەی دوایییان لە باری مەراڵەوە دروستە. ئاخر ئینسان هیچ بەرپرسیارێتییەکی مەراڵی نییە کە لە پێیوەندییەکدا بێت، بەیەش هیچ کارێکی هەلە ناکات کاتێک کەتایی پێدەهێنێ. بەڵام کردەوەکە جیاوازە کاتێک کەسێک "خیانەتی هاوسەری" ئەنجامدەدات.

بەڵام ئایا ئەمە لە واقیعدا ڕاستە کە ئینسان بەرپرسیارێتییەکی ئەخلاقی نییە لە بەرانبەر ئەو پێیوەندی یان خەزانەی کە هەیبژاردووە کە بەشێک بێت لێی؟

سەرنجڕاکێش ئەوەیە کە ئەم دید و بۆچوونانە هەشتا درێژە بە تەمەنی خەیان دەددەن لە کاتیکدا نەرمی دوانەیی پێکەوەبوون ڕۆژانە لە لاوازبوونی خەیدایە. بە نموونە خەزان پێکەوەنان لەمەدا کارێکی بەگوومانا وی نییە، چ وەک وەک پرۆژەیەکی پێکەوەژیانی دووکەسی ژنێک بە پیاوێک.

لەمەدا شیوازەکان هەندە زەرن کە ناوهێنانی وەک خەزانێک کە لە منداڵانی پێیوەندییە پشوویەکانی هەردوو تەرف پیکهاتووە وهەموان پێکەوەن، یان مەدەلی خەزانی هاوڕگەزی هەردوو تەرف یان ئەو دایکانەی کە منداڵیان لە ڕێگەی IVF وە دروستکردووە. سەیرکە لەوەدایە کە هەشتاش کەسانێکی زەر هەن کە پێیان سەختە کە جیاکاری لە نێوان ئارەزووی سێکسی وئەو پێیوەندییە مەنگامییە کەمەلایەتیدا بکەن کە هەیانە. (مەنگامی بەواتای ڕەپەدان بەوەی کە پیاوێک تەنها بۆی هەیە ژنێکی هەبێت. پێچەوانەی پەلیگامییە کە بە فرەهاوسەری ناسراوە و لە کوردوستاندا بە فرەژنی ناسراوە. لە کاتێکدا لە هەندێک کولتوری تردا پەلیگامی فرەپیاوەش دەگرێتەوە.) وەرگێڕ.

دەوترێت کە پیاوان زەر جار پەنادەنە بەر "خیانەتی هاوسەری" لە بەر پەداویستییە سیکسییەکانیان. لە کاتێکدا بە ژنان لە خراپی ئەو پێیوەندیدایە کە لە ناویدان.

ئەگەر ئەمە بەمانای ئەوە بێت کە پیاوان دەتوانن جیاوازی لە نێوان

ئارەزووی سیکسی و مانەوە لە نێوان هەمان پەیوەندیدا بکەن، من ئامۆژگاری ژنان دەکەم کە فێربن و ئەوە ببینن کە ئەوانیش دەتوانن ئەم جیاوازییە بکەن، ئاخر هەردووکیان، ئارەزووی سیکسی و پەیوەندییەکە دوو پەداویستی جیاوازبەیەک پەدەکەنەوە.
بەگوومان دەیەها هەکار هەن کە وادەکات پەیوەندیت بە تەنها بە تاکە کەسەکەوە هەبێت. پەیوەندییەک کە تیایدا هەستەکان و سەقامگیری ئابووری، بەرپرسیارەتی و هەگری بە پرسیارەکانی یەکدی بە تایبەت لەگەڵ کەسەکدا کە بە قوڵی خۆشویستییەک لە نێواندایە و ئینسان دەیەویت تا کۆتا بێت. بەڵام وەک چۆن پزیشکی دەروونی وتەراپەفتی پەیوەندییەکان "ئەستێر پارەل" باسیدەکات، لەوانەیە ئەوەی کە خۆشویستی و شەهوەتی حەزلەکردن بەرهەمدەهێنە هەمان شت نەبن". ئەوەی کە ژیانەوە بە حەزی ئینسان دەبەخشێت و هەموو ئەو شتانەی دی کە ئەرەتیک لە نێوان ئینسانەکاندا دەگەشێنەتەوە، لە زەر کاتدا ئەو شتانەیە کە خەزان لە بەرانبەریدا سەرسەختانە خەپارەزی لەدەکات.
ژیانی خەزانی، دووبارە بەرهەمهێنانەوە، رەتین و دەرئەنجام دەخوازێ. لە کاتێکدا ئەرەتیک، لەسەر ئازونیاز، پەشبینینەکراوی و سەپرایس دەژی. ئەمە بەشێک لە قسەکانی خانمی بەلجیکی "ئەستێر پارەل" لە رەژنامەی "داگینز نیهەتەر"ی رەژی ١٠ دیسیمبەری ساڵی ٢٠١٧دا. ئەو ئاماژەش بەوە دەداتەوە کە بەچوونی هاوسەرگیرییەکی پەلە سەزهەمیشە پە لە دژایەتی بووە.
لە کتێبی:" ترس لە فەین"ی "ئەریکا یەنگ:دا کە بە یەکێک لە کلاسیکییەکانی ئازادی سەکسی لەقەلەمدەرێت لە ساڵی ١٩٧٣دا، ئەو ڕێک و ڕەوان دەنووسێ: ئەگەر کەسێک پیاوەکەی خەیشی خەشبووەت، ناکرێ ئەوە نەهێنرێتە پەشچاو کە ڕەژێک دە سیکسکردن لەگەڵ ئەودا هیچ لەزەتێکی تیانامێنی و لە خواردنی پەنیرەکی شل دەچێت. خواردنی ،جەگایەک دەگرە بەلام تەزوویەک بە گلاندەکانی تام و چێژدا ناهێنێت و تووشی لەرزلەهاتنت ناکات.دوای ئەوەش ئینسان ئارەزووی هاتنی رەژەکی دیکە و تامەکی دیکەی لەزەتبەخش دەکات."
لەوە دەچێت ئەستا زەرتان بەڵێن: بیبەوە و تەوای بکە!
ئاخر پەیوەندییەکی خەزانی دەکرە پە بێت لە ئیرەتیکاش سەرباری منداڵ، جلشتن، قاپشرین و هەموو ئەو ماندووەتیانەی دیکە کە دەکرە وزە سەکسییەکان وەڕەزبکات. ئینسان دەکرە کارەکی زیاتر لەگەڵ ئەودا بکات. لە راستیشدا هەروایە، ئینسان دەبە بەتەنگ پەیوەندییەکەوە بێت و کاری بە بکات بەڵام چی دەکەیت کاتێک هیچ حەزێک لەیەکتریدا نابینرێتەوە؟ دەکرە ئینسان جیا بێتەوە لە کاتێکدا ژیانێکی خۆشویستانەیشیان پێکەوە هەیە؟ وەڵام بە ئایە

ئەگەر ئینسان پییوابێ بەختەوەری لە پەیوەندییەکدا لەسەر سەکس ئاوەستاوە و بە سەکس شایەنی درێژپێدان نییە، باشرە کە جیابوونەوە هەبژێردرێت. ئەگینا رەگاچارەکە دەبێتە ئەوەی درێژدان بە پەیوەندییەکە بە بە سەکس و گەیان بەدوای سەکسدا لەدەرەوەی پەیوەندییەکەدا. من پەموایە کە "ئەستێر پیرەل" ئاستدەکات کە سەزداری و پەیوەندییەکی درێژی پەکەوەیی ناکرێ بەیەکەوە ببەسترێن. لانی کەم هەشتنەوەی وەک ئەوەی کە دەبێ. من پەموایە کە ئەمە دەبێ وازبێنین لە گاڵتەکردن بەو خیاڵەی کە ناکرێ پەیوەندییەکی سەزداری بە هەمان شێوازی عاشقبوونەوە بهەرێتەوە کاتێک قەناغی عاشقبوون بە یەکتری بەرەو کاڵبوونەوەی خەی دەچێت. لەو دەچێت ئەم سەزدارییە توندوتوڵە لە دەرەوەی ئەم پەیوەندییە بەردەوامی ئەستادا بێت.

هەر ئەمەش کە وادەکات خەڵکانێکی زەرلەم هەستپەکردنەدا بەشداربن. بە "لەو فرانک"، رەژەی ئەوانەی کە جارێک ئەم کردەوەنەیان ئەنجامداوە- لە خەرئاوادا دەگاتە نەوان ١٥٪ و ٧٥٪، بەگوومان بەلەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە چەن دەکرێ "خیانەتی هاوسەری" پەناسە بکرێت. ئاخر چەندەها هەکاری جەراوجەر هەن ئینسان والەدەکات پەنا بەرێتە بەر "خیانەتی هاوسەری". ئەو لەپەیوەند بەوەی کە بەچی خەی "خیانەتی هاوسەری" ئەنجامداوە بەمجەرەی خوارەوە تاقیکردنەوەی خەی دەگێڕێتەوە: " لە دەخی ئەمریکادا، کەیسەکانی خیانەتی هاوسەری زیاتر لەسەر حەز و تامەزرەیی بە ئەوی دی بووە وەک لە سەکس و هەندەکی دیی لەسەر دەخی هەستکردنە بەوەی دی لە کاتی سەرخەشبووندا". من پەموایە ئاستییەکی زەر لە دەربینەکەی ئەودا هەیە و هاوکاتیش هەستەکی هەر ئاوا سەرخەشانەیە کاتێک دەتەوێت کەسەکی دیکەت بووەت.لەوانەیشە هەر لەبەر ئەوەیە بە ئەوەی تە ببیت بە کەسەکی دیکە ، ئەوەی کە خەتی ئاستەقینەیت. یانی بوونەوە بە خە.

ئارەزووی سەکسی وزەیەکی هەتا بەیی گەورەیە. ئەمە خەمان پە بەختەوەرترە کاتێک هەست بە وزەی خەشویستی دەکەین. بەیە دەبە خەمان پە بەختەوەر تر بێت کاتێک لە ژیاندا بە جارەکیش بێت هەست بەم وزە گەورەیەی خەشویستی بکەین. تە کاتێک کەسێک دەبینی کە ئارەزووی لێتە و تەش بەهەمان شێوە، بە دوای ئەم تەوژمەدا بەو. ئاخر ئەم هەستە بە هەموو کەسێک بەدارناکرێتەوە.

ئەوەش بزانین کە ژیان کورتە. لە تەمەنی درێژی ئینساندا، بە هیچ دوودەییەک کەسانێک پەیدا دەبن و دەنەسرە کە ئینسان ئارەزووی سیکسی بەیان هەیە، لەگەڵ ئەوەشدا نامانەوە ئەم حەزو ئارەزووەی خەمان بەجەبگەنین چونکە پەمانوایە کارەکی نەکردەیە کە ئارەزووە

□□حی و جەستەییەکان دەکرێ □ازی بکرێن. یان هەر لە بناغەوە پەمانوایە کە کارەکی وا ئیمکانی کردنی نییە، چونکە ئەمە یەکەک لە گوناحەکانە. بەڵام وەک چۆن ئیمکانی هەبووە و هەیە کە نەرمەکانی خەزان دەبە چۆن چۆنی بێت و تیکبشکێنرێت، بە هەمان شێوەیش دەرفەتی ئەوە هەیە کە شبەقەکی گەورە بکرێتە جەستەی ئەو تەروانینەی کە پێیوایە ناکرێ کەکەکە بخەیت و لێت بمێنتەوە. بەڵام بۆچی ناکرێت؟.
لینکی وتارەکە لە رۆژنامەی DN
1- Är det verkligen hela världen att vara otrogen? – DN.SE

(ئیتر چاویلکەکانمان لە چاومان خەشتردەوەت.. لاودین لوقمان

زیرەکی دەستکرد،جیا لەوەی شەشەکی زانستی و تەکنەلەژیە،دەکرێت دەستپەکی شەشی دەستکردەکانش بێت بەسەر ئەسەدا،لەزیرەکی دەستکردەوە سەربکەشێت بە واقعی دەستکرد و ئەزموونی دەستکرد و ژیانی دەستکرد.
قی ئاە((virtual reality) یەکەکە لە کەرەستە پەشکەوتووەکانی ئەمە و بەهەی بەسترانی بە زیرەکی دەستکردەوە،چاوەوان دەکرێت لە ئایندەدا گەشەسەندنی زیاتر بەخەیەوە ببینێت.
قی ئاە داهینراوەکە کە دەتوانیت لە □□گای چاویلکەیەکی گەشە فراوانەوە،هەر ژینگەیەک کە ئارەزووی دەکەیت، بیبینیت و ئەزموونی بکەیت،هاوکات لە □□گەی کەمەک کەرەستەی فیدباکەوە کە لە جەستەت دەیبستیت،جوە و کردەکانت پەیوەست بکات بە جیهانی مەجازی و وەک بەشەک لە واقع مامەی لەگەدا بکەیت.
جیا لەوەی دەکرێت بە کەمەک شەواز یارمەتیمان بدات،هاوکات دەکرێت □ووبەوی کەمە کەشەی گەورەی ئەنتەلەجیمان بکاتەوە.
کەشەی دەستکردەکان ئەوەیە،کە بە ئەگەرەکی زەرەوە تەنها لەوەدا ناوەستێت کە □□ی یاریدەدەرەک و هاوکارەک ببینێت وەکو زیادکراوەک بە ئەزموونەکانمان،بەکو □استەوخە □□ی پەشبەکەکارەک دەبینێت و جەگای ئەسەکان دەگرێتەوە.
□□نگە دوور نەبێت کە لە داهاتوودا جیاوازییەکانی واقع و واقعی دەستکرد هەندە کاەوە ببێت،ئیتر لەکی جودا نەکەینەوە،یاخود بەهەی

سەرمانەوە بە واقعی مەجازی گرنگی بەوە نادەین کە کامیان ڕاستەقینەیە.
وەنای بکە کاتێک کەسێک ،مرۆڤێکی ئازیز و خۆشویستی لەدەستدەدا،لەبری ئەوەی زەبری واقع قبوڵبکات و ئازاری نەبوونی بچێژێت،ئیترلە ڕەگای چاویلکەکەیەوە،لە واقعی مەجازیدا ژیانی لەگەڵدا بکات و پێکەوە نوکتە بگێڕنەوە و قاقابکەن،یان پێکەوە بچن بە شوێنگەلێک کە یادەوەریان تێیدا هەبووە و ئەو خواردنانە تام بکەنەوە کە پێکەوە ئارەزویان کردووە.
لەهەمان کاتدا بەهەی فیدباکەکانەوە هەمان هەستی بە بگوازرێتەوە و هەمان جۆشخرۆشی بایەلەجی تێیدا ڕووبدات کە لە واقعدا دەیچێژێت.
یان تە وەک مرۆڤێک کە کەمێک ئارەزوو و خۆونی جەراو جەر بە ژیانەوە دەبینیت،ڕەنگە ئیتر زەر پەویست نەکات تەمەنێک لە هەوەدان و کەنەدانی بە تەرخانبکەیت هەتا پێی بگەیت،بەکو لە ڕەگای چاویلکەکەتەوە ئەزموونی دەکەیت و پەرشیکەت دەوەتەوە.
گەر سەرنج لە ئایدەلەژیستەکش بدەین ،ئەو واقعە دەستکردەی کە لە ڕەگەی کەمێک گوتار و حیکایەتەکەوە فانتازیای پێوە دەکرد،ئەستا وەک واقعێکی بەدیهاتوو و شکەگرتوو،دەتوانێت تێیدا بژێت و جیهان بەوشەوازە ببینێت کە ئەو دەیەوێت،ئیتر لە ڕەگای واعیزکانشیەوە،مانگانە یان هەفتانە فایلی نوە دابگرێت و لەبری گوەگرتن لە جیهانبینیەکان، خەی بینەر و سوبەکتەکی چالاک بێت لە جیهانەکەدا ،بەهەمان شێوە دەکرێت ئەزموونی بینینی بەهەشت بکات و ئەوانەشی کە لاڕێن و لایانداوە لە ڕەگاکە، لە دەزەخدا بیانبینێت و شایەدی گەکەشانیان بێت.
ڕەنگە ئیتر هەر وتارەک یان پەرسەکتیڤێک وەکوو فەرمەکی ئایدیایی، پەتینەشەی ئەوەی هەبێت ،ببێت بە جیهانەک و فەزایەک کە ئەزموون بکرێت و سوبەکت چالاکانە ژیانی تێدا بکات.
هەر بەڕاست، گەر ژیانکردن لە واقعی دەستکرددا هەندە ئاسان و بەچێژ و بە تراوما بێت،بەچی دەبێت ئەزموونی ژیانەکی قورس و تاڵاوی واقعی ڕاستەقینە بکەین؟
ئیدی هەستە دەستکردەکان و یادەوەریە دەستکردەکان لە واقعێکی دەستکرددا کە بە پێی خواستەکانی ئێمە دادەڕژرێت،ویستراوتر نابێت لە واقع؟.
لە داهاتوودا کە گریمانە دەکرێت بەهەی پێشکەوتنی ڕەبەتە هەشمەندەکانەوە چەندین ملیۆن کرێکار بێکار بکەون،چونکە لە بنەمادا ئەوان خاوەن کار نین هەتاوەکوو ڕەبەتەکان هاوکاریان بکەن و کارەکانیان بە بەڕێوە ببەن،بەکوو کارەکەرەکەن و ئەمە کە ڕەبەتەکان باشتر کارەکان ئەنجامدەدەن، ئیتر جەلەژ و بێکار

دەبن، بەهەمان شێوە دەبێت پێشبینی ئەوە بکەین کە لەدەستدانی کارەکانمان بەهۆی زیرەکی دەستکردەوە، تاکە هەڕەشە نیە کە ئۆگۆری ڕووداوی هەبێت، بەڵکو دەشێت حەقیقەت و بەرکەوتن بە جیهانێکی ڕەسەن لە دەست بدەین و دەستکردەکان جێگایان بگرنەوە.
ئیتر بە هەر کارێک کە دەتەوێت ئەنجامیبدەیت، پێویستە دەبێت بە هەشمەندی دەستکردو و دیقایسە هەشمەندکانەوە، ئیتر لە بری جیهان ،جیهانەکان بونیان دەبێت و لەبری واقع واقعەکان بونیان دەبێت، هەر کامیانش کە لەگەڵ ویست ئارزووکانی تەدا دەتەوێ ئەویان هەڵدەبژێریت و لەوەدا دەژیت.
ڕەنگە ئایندەیەکی هەجگار دوور نەبێت ،کە وامان لێبێت،چاویلکەکانمان لە چاومان خۆشتر بوێت.
ڕ

شەرعییەتی داهێنان و شەرعییەتی هاوڕاتیبوون.. نەژاد عزیز سورمە

ئەگەرچی لەسەرەتادا زەرمان خۆشویست و بەخۆشەویستی ئەو و چەند سومبولێکی دیکەی ئەدەبیاتی فەلەستینی گەرانیمان بە چەین ، بەڵام کاتێ ئەویش نەیتوانی لەبازنەی شۆڕنیایەتی ئەزەلییان دەربازی بێت و بە هەر هۆیەك بوو لە تاکە شیعرێکی کە بە (کوردستان)ی نووسیبوو پەشیمان بووەوە ، ڕووبەندەکان زیاتر داماڵران و حەقیقەتی چەهرە و سیمایان وەك زەرجاری دی پتر دەرکەوت… لەگەڵ ئەوەشدا – مەحموود دەروێش – ی شاعیری فەلەستینی لەو قسەیەیدا کە دەڵێ: دەبێ شەرعییەتی شیعر و داهێنان بەگشتی و شەرعییەتی خەبات و هاووڵاتیبوونی سوودبەخش لێك هەڵاوەردرێن ، ڕاست دەکا..
لەو ڕێیەدا هەوەستەیەك پێویستە ، تاریکترین شوێن دەکەوێتە ژێر ڕووناهی چرا .. مرۆڤ ئافرێندراوە ، مرۆڤیەتی خۆی هەست پێ بکا و پەیماننامە ئەبەدییەکانی (خود) لەگەڵ خۆیدا بە پیرۆزی بزانێتەوە..
ئەوەی پێی دەگوترێ دادپەروەری ، - ئەگەر بوونەوەرێك بەو ناوونیشانە هەبێ -؛ لە هونەر و ئەدەبیات و ئەو ڕێگایانەدایە ڕووە

و هاوسەنگیدان بە ژیان ، کە دوور لە لەخۆنووسان و بارکەوتوویەوە هەدە بەسترن..
بەدوای نووردا گەڕان کەم نییە.. دەخوازێ شتێك نەکەین هاوەنیای خەیاڵناسکیی و ئاسمانگەیی.. بەختووکەدانێك بشوێنین و شەرعییەتی باڵای پیرۆزگریی داهێنان بە تەواوی گۆڕگا و چەخماخە و تەنینەوە و ڕۆشنایی و دڵگەرمیی و ڕووبینیی و هەروایەتییەوە ، بە شەرعییەتێك بسەپێنرێ کە تەنیا لە (ئایەتیی) و (نایەتی)دا گیراوە و بە هێزی لێگەڕان و کۆگەرم کردن و دەمار دەرهێنان و تێکشکاندنی هاوکێشەکانەوە ، لە ڕۆژگارێکی زیوار زیوار و ماسکداردا سەری کێل کردبێتەوە.
لێرەیشرا دادخواز ، ئەگەر بەلای بەری سیاسەتیشدا بشکێنێتەوە ، مەترسییەك پێکناهێنێ ، ئەوەندەی خودی – بەحساب – داهێنەر و – ەها – بەزانین بێ یان نەزانیی ، لە زێرخوازیی و گومانییدا لێ بخا..
ئەمە لە خێیدا چەپەکوتانە لە تیمە تەییار و ئامادە و پشتەکانی دێنشینیی ، لە پێناوی پاکانەی بەخێنەوەستان و چاونزیی و بە سەرخێدا زاڵ نەبوون..
دوو شتی لێك جیاوازن ، شەرعییەتدان بە خود ، لە ڕێی شەرعییەتی هاووڵاتیبوون و وەرگرتن یا گۆینەوەی کارتی ئینتیمای هەکەوتن ، لە توندڕەو مارپێچەکانەوە کە نەك جەوهەری ڕووحیان تێدا ونە ، ڕووکەشی پەیوەندییە لاوەکییەکانیش لەوێدا لەبن پێیان کەوتووە ، دیارە هونەر و فەنتازیا و هەرچییەکی پێیانەوە بەندە کە مانایەکیان نامێنێ ، خود و ناسکبۆژی و شایانبوونیش لە ئەتمۆسفیرێکی لەو چەشنەدا جێی باسان نییە.
ئەم دوو شەرعییەتە ، دوو شتی لێك جیاوازن ، با لە ڕێگاشدا پێکەوە بن.. شەرعییەتی داهێنان ، لە بە گۆترین درەوشانەوەیدا و شەرعییەتی هاووڵاتیبوون کاتێ شەرعییەتی داهێنانی پێ دەسەپێرێ . لە خەفەترین ساتیدا بەرەو کوژانەوەیە و دووشتی جیاوازن .

ئەدەب خەیاڵە.. بەختیار محەمەد

ئەدەب خەیاڵە، هیچ شتێکی دیکە نییە. ئەمەش بنەمای بەهای ئیستاتیکای ئەدەبە. هەربۆیەش ئەدەب بەبێ خەیاڵ نابێ، چونکە

خەسڵەتێکی سەرەکی ئەدەب ئیستاتیکایە، سەرچاوەی ئیستاتیکاش خەیاڵە.

هەبەت داهێنانیش بەبێ خەیاڵ نابێ: خەیاڵی فانتازیی بێ سنوور. کاری ئەدەب ئەوەیە، کە واقیع لەناو قوڵی خەیاڵدا دەشێلێ؛ بەمەش – لەسەر کاغەزدا – واقیعێکی نوێی جوداواز چێ دەکا و دەئافرێنێ؛ هەربۆیە لە ئەدەبدا هەرچەند خەیاڵ چەمووش و بێ سنوور و بەرزەفڕ بێ، هێندەش خێی لە تخووبی داهێنان (دەگمەن و ناوازەدا) نزیك دەکاتەوە.

هەموو شاکارە ئەدەبییەکان ئەم خەیاڵە بێ سنوورە بەرزەفڕەیان لەپشتە. ڕاستییەکەی شاعیری (ئەدیبی) داهێنەر، شاعیرێکی (ئەدیبێکی) خەیاڵییە و گەلێك جار وێنە و قسەی بێ سەر و بەر دەکا (میتافۆر و هێما و هەموو شێوەکانی خوازە و لێکچووواندن، داهێنانی وێنەئاسای ناو زمانی ئاخاوتنن؛ ئەگەر ئەم ڕەگەزانە نەبن زمان گەشە ناکا و دەوڵەمەند نابێ. لە زمانی شیعردا، کە دیوار و درەخت قسە دەکەن و ئاسمان بە چاوی یار دەچێ، ئەمە ئەو خەیاڵە وێنە ئاسایەیە، کە لە زمانی داهێنانی ئەدەبدا بەدەردەکەوێ و بەرجەستە دەبێ. ئەم وێنەیە کرێکی بەهای ئیستاتیکای ئەدەبە. ئەدەب بەوە لە ژانرەکانی دیکەی نووسین جودا دەکرێتەوە، کە خاوەن زمانێکی وێناویی فانتازییە. هەموو جوانی ئەدەب ئا لەم فانتازیایەدایە). دە ئێوە تەماشا کەن! ئەدی ئەمە وێنە و قسەی بێ سەر و بەر نییە (وێنەیەك کە پڕە لە ناوازەیی)، کەوا ئەندرێ بریتێنی شاعیری سوریالی دەیڵێ و دەیکا: ((ئەو پەنجەرەیەی کە لە گۆشتمان هەڵکێڕاوە لەسەر دڵمان کراوەتەوە…))؟ (1) بەڵێ، ئا ئەمە وێنەی داهێنانە، ئەو کاتەی، کە خەیاڵ هەموو سنوورێکی ماقووڵ و ناماقووڵ دەبەزێنێ. ڕاستییەکەی ئەدەب – گەلێك جار – زمانی دەربڕین و داشتنی ناماقوولییەکانە. کرێکی بەهای چێژ و ئیستاتیکای ئەدەب لەم ناماقوولییە فانتازییەدایە. هەرچەند بە خەیاڵێکی فانتازیی نائاسایی بنووسی، هێندەش لە تخووبی ناوازە و داهێنان نزیك دەبیتەوە. ئەم دڵەی (بەیتەی) نالیش لە ئەدەبی کلاسیکی کوردیدا، پڕە لەم خەیاڵە جوانە فانتازییە (خەیاڵێك، کە تا چاوی هزر حوکم کا، جوان و ناوازەیە):

((قوربان ئەتێ نەخیلی یا روتابی
وەها شیرین و سینە نەرم و دڵەق)).

تەماشاکەن بشزانن رافائیل ئەلبەرتی چ دەڵێ:

((ئای ئەی هاوڕێم،… ئا..ا.. ا..ی!

گایەکی شین لە ئاودایە!
ئێستا بەحاڵ بەدەردەکەوێ!

- چی.. چی.. چ.. ی.. ی.. ی!
- گایەك لە دەریادا، ئای!)). (2)

یانیش دەڵێ:
((ناتوانم لەگەڵ باران
لە ڕووباردا خۆم بشۆم، ئەی خۆشەویستم
جەستەی ئاو بریندارە
بە خوێن داپۆشراوە)). (3)
رامبۆش دبێژە:
((ئەمەتە، ئەی ترسنۆکینە! لە وێستگەکاندا بۆشنەوە
خۆر ئەو ئێوارەیە
بە سییە پۆەکانی
شەقامەکانی پاك کردەوە
کە بەربەرییەکان پیسیان کردبوو
ئەمەتە شارە پیرۆزەکە، لە ڕۆژئاوادا ڕۆنیشتووە!)).(4)

ڕاستییەکەی ئەدەب کەینوونەی مرۆڤ کەشف دەکا: کەینوونە شاراوە و نهێنییەکەی. ئا ئەمە سەرچاوەیەکی هەرە سەرەکی بەهای لەزەتیشە لە ئەدەبدا. هەر بۆیەشە ئایدیۆلۆژیا لەگەڵ ئەدەبدا ناکۆکە، چونکە سنوور بۆ خەیاڵ (بۆ بیرکردنەوەی فانتازیی، بۆ کەشفکردنی کەینوونە) دادەنێ.

سەرئەنجام دەمانەوێ بڵێین: هیچ ئەدەبێکی سەد لە سەد واقیعی نییە. ناشبێ ئەدەبی سەد لە سەد واقیعی هەبێ، چونکە ئەوسا لە جەوهەری ئەدەب بوون دادەشۆرێ. لەمەوە خەیاڵ ڕەگەزی هەرە سەرەکی ئەدەب پێك دەهێنێ (ئەم خەیاڵە لە شیعردا دەگاتە ئەوپەڕی). واتە ئەدەبێك کە خەیاڵی تێدا نەبوو، ئەدەب نییە، دەبێتە هەر بوارێکی دیکەی نووسین، تەنها ئەدەب نەبێ. بەنموونە وەك: بابەتی ڕۆژنامەگەریی، نووسینەوە و تۆمارکردنی ڕووداوەکانی مێژوو، هەموو نووسینێکی واقیعی بەڵگەنامەیی، بیرکاری و ماتماتیك، ئەندازە… تاد؛ بۆیە ئەدەب لەگەڵ خەیاڵ مامەڵە دەکا، بەرلەوەی لەگەڵ واقیعدا مامەڵە بکا. ئێمە دەزانین، تەنانەت ئەدەبێکمان هەیە پێی دەڵێن ئەدەبی خەیاڵی زانستی؛ ئەدەبێکیشمان هەیە پێی دەڵێن ئەدەبی (ڕۆمانی)

واقیعی ئەفسووناویی. ئەو ئەدەبەی زۆر واقیعی بێ، زوو دەمرێ؛ یانیش هەر بە مردوویی لەدایك دەبێ. ڕاستییەکەی هیچ ئەدەبێك بەبێ خەیاڵ نییە، ئەگەر بە بێکی کەمیش بێ.

پەراوێزەکان:

1- ئەنتەرنیت.
2، 3 – رفائیل البیرتی، مختارات شعریة، ترجمة: صالح علمانی، عاصم باشا. ص 37، 56
4- رامبو (حیاته و شعره)، ترجمة: خلیل الخوری، الطبعة الثالثه 1985، مطبعة الدیوانی – بغداد. ص 137

بەختیار محەمەد

یەکەم: سۆخی بوون و پیسکەیی لە ڕوانگەی ماکیاڤێللی، دووەم هێز.. بریا محمد همزە

لەم باسەدا ماکیاڤێللی ڕەک باس لە ڕەژگاری ئەمەمان ئەکات کە ئەبێت میر چۆن وابکات بەسۆخی بناسرێت بەڵام زیانی بۆی هەبێت لەهەمان کاتدا پیسکەبێت، یاخود چۆن لە پارەی تر ببەخشێ تا دەتوانێت خەرجی بکات بەڵام پارەی دەوڵەت نەبێت، ئەمانە دەرسەکن ڕەک بە ئەمە ئەنجامەکی دروستن، وە پیسکەیی زیان بە میر ئەگەیەنێت و وادەکات متمانەی میللەتەکەی لەدەستبدات.
با ئەمە چاو لەو بکەین و ببینە گوزارشت بە ئاسودەیی خەڵک و میللەتەکەمان و پەیدابوونی متمانە بە خەڵک و سەرۆک.
ررلەبارەی هێزەکان: (کوەت وەک خۆیquote like itself) لەماوەی رابردوودا کاتێک ئیدی دەستی ئیمپراتۆر نەگەیشت بە ئیتاڵیا و زیادتر بیریان لە دەسەاتی کەسە ئەکردەوە، لەم کاتەدا ئیتاڵیا دابەش بوو بەسەر چەند وڵاتێکی بچوکداو دانیشتوانی زۆرێک لە شارە گەورەکان لە دژی خانەدانەکان چەکیان هەڵگرت، بەڵام لەبەر ئەوەی خانەدان و خاوەن موڵکەکان بەگشتی لە ژێر چاودێری ئیمپراتۆردا

بوون هەمیشە خەڵکیان دەخستە ژێر فشار و دەسەڵاتی خۆیانەوە لە بەر ئەوەش کە پیاوانی ئاینی حەزیان بە دەسەڵات ئەکرد هەستان بە هاوکاری کردنی، لەم کاتەدا هەندێک لەو شارنشینانە کە بەشێک بوون لە کەسانی ئاسایی توانیان بگەنە دەسەڵات و بەم شێوەیە تەواوی ئیتاڵیا کەوتە ژێر دەسەڵاتی ئیتاڵیا کەوتە ژێر دەسەڵاتی پیاوانی ئاینی وەاتە کەماریەکانەوە. فەرمان ڕەوایان ی بەشی یەکەم کشیش بوون و بەشی دووەمیش پێک ئەهاتن لە کەسانی بە ئەزموون و ئاسایی شارەکان و هیچ کام لەم دوو دەستەیە ئەزموونی بەڕێوەبردنی وەاتیان نەبوو سەرباری ئەوەی کە شارەزاییان لە شەیشدا نەبوو، هەر ئەمبوو کە باسی هەزی هەنایە پێشەوە و هەزە بگانەکان بە ئەوکارە بکار ئەهێنران، یەکەمین کەسێک کەلەم خزمەتکردنە دا سەرکەوتوو بوو ئەلبری گوکونیو بوو لە ڕەمانیا کەدەست پێرەوردەی مەشقی جەنگی براکسیو ئسفوزا بوو و ئەم دوانەش هەر یەکەیان لە سەردەمەکەی خۆیاندا دیکتاتۆری ئیتاڵیا بوون، دوای ئەم فەرماندەی دیکە پێدا بوون و تا ئەم سەردەمەی ئەمەش وەاتەکەمان بە هەی تواناو لەهاتوویی ئەوانەوە بوە جەگەی دەستخەشی و شار و لایەن لویسەوە تاڵیان کرا و لە ڕەگەی فردیناندەوە وەران کراو لایەن دەوڵەتی سویسەاشەوە بە ڕەزی پێکرا.

بزووتنەوەی وەرگەڕان لەسەردەمی

عەباسی یەکەم.. (بەباز مستەفا) - (حەمرین عمر)

گەر ئەمە باس لە بزووتنەوەی وەگەڕان بکەین ئەبینین کە پێش سەردەمی عەباسی بزووتنەوەی وەگەڕان هەبووە هەر وەک ئەوە دیارە کە یەکەم وەگەڕان و گواستنەوە لە ئیسلامدا لە سەر دەستی خالید بن یەزید بووە بەڵام ئەمە لەڕدا باس لەوە دەکەین کە ئایا لە سەردەمی عەباسی چەندە پێشکەوتوو بووە، لەگەڵ هاتنی خەلافەتی عەباسی بزافی وەگەڕان زیاتر پێشکەوتوو بوو زیاتر گرینگی پێدرا ئەمەش بەهۆی پاڵپشتی خەلیفەکانی عەباسی بووە کە دواتر بووە لە یەکێک لە پەژەکانی ئیسلامی، ئەگەر بەراوردێک بکەین لە نێوان خیلافەتی عەباسی و ئەمەوی دەبینین وەگەڕان لە سەردەمی ئەمەویدا بە شێوەیەکی تاکە کەسی بووە واتە بە مردنی کەسەکە بوونی نەدەما.
بەڵام لە خیلافەتی عەباسییدا قوتابخانەیەکی گەورە هەبوو بە وەرگەڕان بە ناوی (بەیت الحیکمە) .
کە مردنی کەسەکە کۆتایی پێ نەدەهات .
دیارە لە مێژووی ئیسلامییدا بە گشتی و خیلافەتی عەباسی بە تایبەتی چەندین هەکاری گرینگ هەبوون، کە پاڵینا بە مووسوڵمانەکان کە زانستەکانی بگەنا وەرگەنە سەر زمانی عەبی.

هەکارەکان:
١- هەستکردنی خەلیفەکان و زاناکان بەوەی کە ئەشنبیری لە گرینگترین هەکارەکانە جێختی لەسەر بکرێت بە بووژانەوەیەکی دروست.
٢- فراونبوونی دەوڵەتی ئیسلامیی، لە ئەنجانی فتوحاتەکانی موسڵمان.
٣- زیادبوونی خەش گوزەرانی بە تایبەت خەلیفەکان کە ئاوادانکردنەوە و بەرفراونبوون وە بنیاتنانی کەشکان و پرد و بەنداوەکان و ئەگاوبان، وای کرد بە ئەم ئاودانییە پۆوسیتیان بە ئەندازیار بێت، بەیە کتێبە یەنانییەکانیان وەگەڕا و پارەی زەریان بە وەرگەڕەکان دا.
٤- ئەو میللەتانەی کە گەلەکانیان موسڵمان بوون، پۆوسیتی وای کرد زمانی عەبی فێر بن، وە لەم میانەش هەستان بە وەرگەڕانی کتێبە کۆنەکان بە عەبی.
٥- پاڵنەری کەسی لایەن فەرمانەواکانی موسڵمانان، بە هاندانی بزافی وەرگەڕان وەک خەلیفەکانی عەباسی بایەخییان بە وەرگەڕانی

کتێبی پزیشکی و ئەستێرناسی و پێوەندییان بە ژیانی خەڵک دەدا.

لە سەردەمی عەباسی بزافی وەرگێڕان بە چەند قۆناغێک تێپەڕیوە :
قۆناغی یەکەم : لە سەرەتایی خیلافەتی ابو جعفر و المنصور تا کۆتایی حووکمەانی الامین ١٣٦ -١٩٠٨ک زیاتر کتێبی پزیشکی و بیرکاری و فەلەک وەردەگێڕدرا کە (عبدالله بن المقفح) یەکەم کەس کە کتێبی (کلیلة ودمنة) لە فارسی وەگێڕا.
المنصور بایەخی بە وەرگێڕانی کتێبی پزیشکی و ئەستێرناسی داوە، وە خەلیفە هاوون الڕشید نوێنەرانی خۆی بە ئیمپراتۆریەتی یۆنانی ناردووە تا دەستنووسە ئۆغێقیەکان بکڕن بە تایبەتی پزیشکی و کتێبی اقلیلس وەرگێڕدرا وە چەند کتێبێکی تر.

قۆناغی دووەم : ١٩٠٨-٣٠٠ک دیاری دەکرێت جیا دەکرێتەوە بە وەرگێڕانی کتێبی بیرکاری و فەلسەفە وە هەڵسان بە دانانی کتێب سەرنج و ڕەخنەگرتن و پوختەکردن، کە خەلیفە ئەل مەئموون سەرکایەتی کردنی بزافی وەرگێڕانی پێ دەردرێت، کە هەڵسا بە کتێبی یۆنانی لە ووڵاتی ڕۆم بە تایبەتی کتێبی فەلسەفی وەک غەامە و بژاردنی سەرکەوتنەوەکەی لە ساڵی ٢١٥ک پاشای ڕۆم ڕازی بوو باشترین کتێبەکانی وەگێڕا.

قۆناغی سێیەم : لە ساڵی ٣٠٠ک دەست پێ دەکات و جیا دەکرێتەوە بە وەرگێڕانی کتێبەکان لە هەموو زانستە جیاوازەکان، بە تایبەتی کتێبی ئەدەبییەکان لە ئەدەبی فارسی.

لە دیارترین وەرگێڕەکان :
١- ئیبراهیم بن حبیب کە عەرەب بووە کتێبی بیرکاری لە هیندی وەگێڕاوە.
٢- الحجاج بن یوسف کە کتێبی (المجسطی) لە جوگرافیاوە وەرگێڕاوە.

ڕێبازی وەرگێڕان دوو ڕێگەی هەبوو :
١- وەرگێڕانی پیت بە پیت (الترجمة العرفية) (یوعنا بن بطریق) سەرکی ئەو ڕێگایەی دەکرد کە هاو جەرخی خەلیفە المئمون بوو، ئەم شێوە وەرگێڕانە زەحمەت و گران بوو چونکە زەر وشەی مەادف و هاو واتایان نییە لە زمانەکەوە بە زمانێکی تر.
٢- وەرگێڕانی مانادار (الترجيمة المعنوية)(اعنين بن اسحق) سەرکایەتیی ئەم ڕێگایەی دەکرد، کە وەرگێڕ هەڵدەستا بە وەرگێڕانی ڕستەیەک بە هەمان مانای زمانی نووسینەکە کە هاو مانا بن دوو

ستەکە.

ئەنجامەکانی بزاڤی وەرگێڕا :
١- بەاوبونەوەی زانست زانیاری و زانیینەکان لە جیهانی ئیسلامی.
٢- لە ئەنجامی بزاڤی وەرگێڕان گەشەسەندی کاغەزسازی و کاغەزسازان بوو لە بغدا پایتەختی خیلافەتی مەبەندی بزاڤی وەرگێڕان بوو.
٣- زمانی عەربی بەرفراوانتتر بوو بە زاراوە زانستییەکان و دەبەینە فەلسفییەکان.
Jabar Abdulla Mhajir
وە هەندە لە وەرگێڕکانی ئەم دەورەیە کە ئەمانەن ؟
ڕەشید ئەل خەلیفە ئەو کەسەی کە منکەی هیندیش کە دەستی کرد بەکاری وەرگێڕان لە هیندیەوە بە فارسی
ئەبو سەهل عیسا ئەبو یەحیا ئەبو سەهل ئەبو ئەلعەلا جبرائیلی کوری بختیشوعیش دەورێکی سەرەکی هەبوو لە وەرگێڕانی کتێبە پزیشکییەکان یۆنانییەکان بە سەر زمانی عەرەبی
پاش کۆتایی هاتنی ململانێکەیان لە نێوان هەردوو برا ئەمین و مەئمون لە سالی ١٩٨ك دەلێن 2سال و پێنج مانگ خایەندووە مەئمون بەیحەتی پەدراو بوو بە خەلیفەی موسلمانان سەردەمی مەئمون جیا دەکرێتەوە بە هاندانێکی تەواوی فەلسەفە و پزیشکی و بیرکاری و گەردوننناسی و گرنگی دانێکی تەواو بە بە زانستی یۆنانی، خەلیفە ساڵی ٨٣٠ز زانکەی بەیتو لحیکمەی لە بەغدا دامەزراند کە لە گەورەترین زانکەکانی سەردەمی خۆی بوو، هەروەها وەرگێڕان یەکێکی تر بوو لە سیماکانی سەردەمی مەئمون، کە لە ڕۆگەیەوە زانست و ئەدەبی سریانی و فارسی ویۆنانی گواستراناوە بە عەرەبی لەم ڕۆگەیەوە زمانی عەرەبی شوێنێکی پێشکەوتووی گرت کە لە زمانی شیعر و ئەدەبەوە بووە بە زمانی زانست و فەلسەفە، هەروەها وەرگێڕانەکان بوونە هۆی بەرزبوونەوەی ئاستی ڕۆشنبیری لە دەوڵەتدا، کراناوەیەکی ڕۆشنبیری دەستی پێکرد
گرنگیدان بە بواری وەرگێڕان لە دەوری مەئموندا پێشکەوتنێکی گەورەی بەخێوەوە بینی کە هەستان بە وەرگێڕانی کتێبە بیانیەکان لە زمانە جیا جیاکان لە بوارەکانی (فەلسەفە. پزیشکی. سروشت. فەلەک. بیرکاری) مەئمون پەیوەندی لەگەل پاشای ڕەمدا هەبوو هەستان بە پەدانی دیاری پربایەخ لەبەرامبەردا داواکردنی کتێبەکانی (ئەفلاتوون. ئەرستە).
پەیوەست بونی مەئمون بە وەرگێڕانەکانی فەلسەفەی سروشت و بیرکاری پەرەیسەندو بووە هۆی درووستبونی دژێک لە نێوان ئەم دوو ئایندا لەسەر مەسەلەی (تەوحیدی خودا) ئیبن تیمیە دەلێ یۆنانیە کانەکان

لە گەرەترین موشریکی بوون ئەستێرە و بتەکانیان دەپەرست ئەمەش بەگەورە سەیرکردنی زانستی فیزیا بوو/ بەگشتی ئەتوانین بلێین کە سیفەتەکانی ئەم سەردەمی عباسی یەکەم خەریکبونی خەلیفەو ئەمیرەکانە بە زانست و ئەدەبەوە بەتایبەت لە سەردەمی مەنسور گرنگی دەدا بە فەلەک . رەشید بە پزیشکی . مەئمون بە فەلسەفەو مەنتق وە خەلیفەکان گەورەترین هاندەربوون بە خەلکی کە خەریک ببن بە زانست و زانیارییەوە.

گفتوگە لەگەە هونەرمەند خاتوو مەوە محەمەد.. هەڤپەیڤین: کامەران حاجی ئەلیاس

هونەرمەند خاتوو مەوە محەمەد:لە شانەدا ئەکتەر بە رەح و جەستە راستەوخە لەگەە بینەران ئاوەزانی یەکتر دەبن
هونەرمەند "مەروە محەمەد" لە ساڵی 1983 لە شاری هەبجە لە دایک بووە ،لە ئەستادا لە شاری هەولێر نیشتەجێیە لە یەکەک لە قوتابخانەکانی ئەو شارە وانەی پەروەردەی هونەری دەتەوە خاتوو مەوە محەمەد یەکەکە لەو هونەرمەندانەی کە توانیویەتی توانستی خۆی لە بواری نواندن بسەلمێنێت بەتایبەتی لە دراما تەلەفزیۆنەکان دا بەشداری چەندین درامای کردوە وەکو (ڕیحان ،وەسیت نامە ، گەردەلوول ،نامەکانی ئەشرف،سایە ،ساتەکانی ژیان …هتد) بە زیاتر ئاشنا بوون بە کارو چالاکییەکانی ئەم هەڤپەیڤینەمان لە گەەدا ساز کردوە.

هەڤپەیڤین: کامەران حاجی ئەلیاس

***ئەگەر بکرێت بە خوێنەرانمان باس لەژیانی هونەری خۆت بکەیت.**
-سەرەتا زۆر سوپاس بە ئەو بەسەرکردنەوەیەتان،ئەوەی راستی بێت من هەر لەسەرەتای چونم بە پەیمانگای هونەرە جوانەکانی سلێمانی لە بەشی شانە ،دەستم کرد بەکاری هونەری نواندن ،بە بەردەوامی لەهەموو قۆناغەکانیە پەیمانگا، بەسەرکەوتوی بەشدار بووم لە چەندین کاری شانەیی کرد لەهەمان کاتدا و بەشداریم لە چەند

دراما یەک کرد وەکو (گەردەلول -وەسیەت نامە- نامەکانی ئەشرف-ەەحان- سایە-ساتەکانی ژیان-خانەکەی حاجی ئاغا-فیلمی سینەمای دانیشتوانی علی ئاوا -کورتە فیلمی کراسی سور و باوکەکانم-شانۆی ئاوازیکی خەمناک.....).

- **وەکو زانراوە شانۆ لە بە باوکی هونەر ناوزەند کراوە لە هەمان کاتدا بەرزتان دەرچووی بەشی شانۆی پەیمانگای هونەرجوانەکانن بەرزتان چۆن دەوانە هونەری شانۆ؟**
- بەگومان شانۆ بەباوکی هونەرناوزەند ئەکرە چونکە ئەکتەر بە رۆح و جەستە راستەوخۆ لەگەە بینەران ئاوەزانی یەکتر دەبن لەهەمان کات دا چەندین هونەری تر وەکو موزیک و شەوەکاری لە خەدەگرەت ، نواندن لەسەر تەختەی شانۆ چەژە تایبەتی خۆی هەیە کاتەک ئەکتەر بەشەوەی راستەوخۆ لەگەە بینەران دەدوەت ، بینەریش زیاتر چەژ لەو هونەرەوە وەردەگرەت، نابە ئەوەشمان لەبیر بچەت نواندن لەسەرتەختەی شانۆ زەر زەحمەتر لەنواندن لەبەرامبەر کامیرادا.

***زەر ەک لەرەخنەگران دەەن،لە ئەستادا بینەری دراما تەلەفزیۆنەکان، جەماوەریان زەر زیاترە لە بینەری شانۆ و سینەما خوەندنەوەی بەرزتان لەسەر ئەم بەچوونە چییە؟**

- راستە لەبەر ئەوەی دراما بە ویست جەماوەر ئەچەت ماڵی هەموو کەسەک بەەام شانۆو سینەما دەبە کاتی بە تەرخان بکرەت..بەیەزیاتر ئەو کەسانە بینەریانن کە لەبوارەکە کار دەکەن نابە ئەوەشمان لە یاد بیچەت نمایشی ئاست نزم کاریگەری نەرەنی دەبەت،ئەمەش دەبەتە هەی ئەوەی بینەری کەم بەت و بەەام لەگەە ئەوەش دا شانۆی باشیش هەبووە کە بینەرەکی یەکجار زەری هەبووە.

***سانە فیستیڤاڵی شانۆیی لە شارەکانی کوردستان ساز دەکرەت، چۆن دەوانیتە ئەم فیستیڤاڵانانە؟**

- من دەست خۆشی لەو هونەرمەندو لایەنانە ئەکەم کە سانە فیستیڤاڵی شانۆ ئەنجام دەدەن ، کارەکی زەر باشە کە هونەرمەندان ئەزموونی یەکتری ببین ئاگەەی بیروراییەکان بکەن، لەهەمان کاتدا توانستی هونەرمەندان نیشان دەدرەن بەیەمن سازکردنی فیستیڤاەەکان بەکارەکی زەر باش دەزانم.

***تاچەند شانۆ دەتوانەت گوزارشت لە ناسرییەکانی جەماوەر بکات، پەتان وایە لە کوردستان شانۆی کوردی ئەو رەەی خۆی**

بینیو؟

- لەرەگەی شانەو تا رادەیەکی زۆر ئەتوانیت گوزارشت لە ناسریەکانی جەماوەر بکات و هەرچەندە هەندە کاری شانەیی لەرەو لەوە نمایش کراون بەتە هەی ئەوەی بینەر لە هەەکانی شانە دووربکەونەوە هیوادارم کارە شانەیەکانمان رەلیکی گەورە یان هەبەت و ئەوەی تا ئەستا نەکراون هەوەبدری رەلی خەی بگەرەت.

***ئەمە لە سەدەی بیست و یەک داین کەچی تائەستا، هەندە لەتیپە شانەییەکانی کوردستان گرفتی نەبوونی ئەکتەری کچیان هەیە پەتان وایە هەکارەکەی بەچی دەگەرەنیتەوە، لەوکاتەی سالانە چەندین ئەکتەری کچ لە پەیمانگا و کەلیژەکان تەواو دەکەن؟**

- چەند هونەرمەند ەکی ئافرەتمان هەیە کە جەگەی دەستیان دیارە سالانە بەرهەمی شانەیان هەیە لەرەوە دەستخەشیان لە دەکەم، راستە سالانە فەرخوازیکی زۆر لەو بوارە خوەندن تەواو ئەکەن ئەو ەەژە زۆرە بەەام بەشەک لەودەرچووانە تەنها بە بەدەست هەنانی بروانامەکەیانە نەک بە بەردەوام بونیان لە کاری هونەری و رەگەری خەزانیش دەوری خەی هەیە قبوەی نیە کچی دەرکەوەت.

***لە ئەستادا بەرزتان مامەستای وانەی پەروەردەی هونەرین لە قوتابخانە چەن دەوانیتە ئەم وانەیە تا چەند گرنگی پەدەردەت لەلایەن بەرەوەربەری قوتابخانە و وزارەتی پەروەردە؟**

- بەداخەوە تا ئەستا ،وەک پەویست بایەخ بە وانەی هونەر نادرەت و کەشەی گەورەی ئەمە کاتەک بەشی شانەمان تەواو کردوە لەخشتەی وانەکانی قوتابخانە وانەی شانە بوونی نییە، لەلایەکی تر تائەستا میتەدەک بە وانەی پەروەردەی هونەری نییە،خاەکی تر لەزەر بەی قوتابخانەکان ژووری تایبەت بە وانەی هونەر(نیگارگا) نیە هیوادارم لە داهاتوودا وزەراتی پەروەردە بایەخی زیاتر بەو وانەیە بدات.

***دوا پرسیارمان ماویەکە هیچ چالاکی هونەریت نییە هیچ پرۆژەیەکی نوە هونەریتان هەیە؟**

- بەداخەوە هیچ پرۆژەیەکی نوەم نیە و ماویەکی زۆرە بەشداری هیچ کاریکی هونەریم نەکردوە وەکو دراما،دووبارە سوپاس بە

بەسەرکردنەوەم رۆژو حورمەتم هەیە .

لە نیگای ئەسرینەوە.. عەلی سیرنی

دەدا دە لە مەوجی گریان

دەڕۆی دەریای بە سنورە

جارە شین و جارە ساف

جارە نزیک وجارە دوورە

گەشتەکی تاریک و تیشکەکی نورە

بەلەمی خەیاڵ و هیوای زەرە

هەندە نزیک و هەندە دوورە

گەهە خەندەو گریان گەهە غەمگین و ئەسرین

لە گەڵ مەوجی دە ژەر و ژورە

لەت لەتی کرد ئەو کافرە سینەو دە

لە دەستکی م و لە دەستکی شورە (١)

هەر دای لە سینەو دە فەکەی خوەن تەنی ئاسە

دەەی بەربەیانە هەەاتنی تیشکی هەتاوی سوورە

_____

١ – شور: لە زاراوەی کورمانجی باکور واتە شیر یان شمشەر.

دووبەرەکەی هەەبژاردنی تورکیا و کورد.. زانا ەزاق

یەکەم
ئەو هەەبژاردنەی تورکیا کە کرا پلانەکە پەش هەەبژاردن داەژراوە بەوەی کە دوو لایەن دروست بکرەت ،
لایەنکی بەرەی ئەکەپە
ئەوەی تر بەرەی جەهەپە
بەرەی ئەکەپە و ئەو هەزانەی لەگەەین زیاتر ئیسلامین بەەام بەرەی جەهەپە چەپن

ئەوەش واتە ئەردەخان و ئەوانەی لەگەەین زەر باش کەمەەگاکەیان خوەندەتەوە بەیە زیاتر ەەنگدانەوە و دروشمەکانیان دینی بوو، بەس بەرامبەرکانیان کە دروشمی ئەپەزسیەنیان بەرز دەکردەوە و دەیانووتنەوە ئەمەش ئەردەخان چەکی خەشی لەو ەەگەیە بەکارهەنا.

دەکرەت بەەین ئەردەخان هەم لەەەگەی کەکردنەوەی حزبە ئیسلامیەکان هەمیش ەکابەری کردنی لەسەر دروشم و قسەی ئەپەزسیەنەکان تا ەایدەیەکی زەر هەەبژاردنەکەی لە بەرژەوەندی خەی یەکلا کردبەتەوە.

دووەم

لەکەتایيدا پەم وایە ئەوەی زیانی بەردەکەوەت کوردە ،وەک کورد،

چونکە هەر یەکێیان لە بەرەیەکن و لە بەرەی خەیان پلەی یەکەم ئەوان نین بەڵکو جەهەپە لە بەرەیەک یەکەمە ئەکەپش لە بەرەی تر.

ئەمەش وا دەکات ئەوان چی بڵێن ئەوانی تریش لەگەڵیین لەگەڵیشی نەبێت کاریگەری نابێت بەس دەبوایە کورد و هەموو حزبە کوردییەکان لە بەرەیەک بان ئەو کات بەهێزتر و دەنگیان باشتر دەگەیشت هەمیش خەڵکی زەریشیان پشتیوانیان دەبوو بەس ئاوا خەڵکی تریش دابەش دەکات …

2023 5 16

ڕەخنەی ژینگەیی (ئیکۆلۆژی)، بە نموونەی چەند شیعرێکی (دلاوەر قەرەداغی).. هەینی کەمال موحەمەد

ڕەخنە هەڵسەنگاندنە بە باش و خراپی شتێک، لەسەر بنەمای پێوانە، نەک بەشێوەیەکی هەڵەمەکی و نازانستی، بەڵکو بە شێوازێکی زانستی و مەنتیقی پێوانە بە شتەکان دەکات. ئەگەر سەرنجێک بخەینە سەر ڕەخنەی ژینگەیی خودی ژینگە مانایی سروشتی دەوروبەرمان دەگەیەنێت، بەڵام لەرەدا ژینگە بە واتەیەکی تر خێت بخەیتە بەرپرسیار واتە شتەکانی ناو ژینگە پارەزگاری لە بکەیت، وەک چۆن جەستەی مرۆڤ لە چەند بەشێک پێکهاتووە، ئاواش شتەکانی ناو سروشت پێیەتی لە بەشی جیاواز، گەر یەکێکیان لادەین ناشرین دەبێت، سیماکەی نالەبەک دەبێت، لە ڕەخنەی ژینگەیی شاعیر، کە باسی جوانی گوڵەک دەکات، تەنیا شێوەکەمان نیشان دەدات لە ڕووی جوانی باکی بێوە نییە، ناوەڕۆکی چۆنە بەرپرسیار نییە، لەرەدا تیشک دەخەینە سەر ئەو ئاماژەیەی کە مرۆڤ لەگەڵ سروشت هەیەتی، بەنموونە شاعیر دلاوەر قەرەداغی یەکێکە، لەوانەی بە ئیکۆلۆژی شیعری نووسیووە، بەستنەوەی پەیوەندی نێوان سروشت و مرۆڤ بەیەکەوە.

بەگومان هیچ تیەڕێک بە زارەوە نابێت، واتە دەبێت سەرتا

زاراوەیەکی هەبەت بە ئەوەی بناسرەت.
"□□خنەی ژینگەیی(ئیکەلەژی) لە ەووی زاراوە، □□خنەی ئیکەلەژی زاراوەیەکی ئینگلیزیە، وشەی (ئیکەکریتیزم) (Ecocriticism) بە بەکارهاتووە، لە لایەن (ارنست هایگل) زیندەوەرناسەکی ئە□مانی بوو. لە ساڵی (١٨٦٦)". (سەران مامند عبدە اللّەه ، ٢٠٢٢: ٦٠). چەند دەستەواژەیەکی تریش بە □□خنەی ژینگەیی بەکارهاتووە، وەک: لەکە□□ینەوەی کەلتووری سەوز، شیعرییەتی ژینگەیی، □□خنەی ئەدەبی ژینگەیی، □□خنەی سەوز. چەمکی □□خنەی ئیکەلەژی، وەکو زەربەی چەمک و زاراوەکانی تر، لە بواری زانستە مرۆڤایەتییەکان، بە جیاواز پەناسەی بە کراوە، ئەمەش بە فرەبابەتی دەگە□□تەوە. "مایکل برانش" (لەو کاتەی، کە □□خنەی ئیکەلەژی هەوەلی ناساندنی خۆی دەدات، لە هەمان کاتدا فرەجۆرییەکانی لە خوەندنەوەی ژینگەگرایییدا وای هەناوەتە ئاراوە، کە هەندە جار زەر لە یەکتریەوە دووربن)(فواد □□شید موحەمەد، ٢٠١٨: ٤٣٢)، کەواتە ژینگە پانتاییەکی فراوانە، ناکرەت بە ئاسانی پەناسەی بە بکەین، چونکە هەومەرجەکەی ئاوا دەخوازەت، تایبەت نەکرەتەوە.

ئەگەر ناساندنەکی گشتی بە □□خنەی ژینگەیی بکەین، هەر وەک قەرەداغی لە بارەیەوە دە□□ت:

"ناساندنی □□خنەی ژینگەیی (ئیکەلەژی) یا □□خنەی سەوز، بە گشتی، بە مەبەستی سنوور دانان بە چەوساندنەوەی سروشت و ژینگەو بە پەرەپەدانی فەلسەفە و بنەمای ژینگە و سەوزایی، □□خنەی ئیکەلەژی کەوتەتە کار، تەنها لە چوارچەوە ی زانست و فەلسەفەی ژینگە و زەمینە کەمە□□ایەتی دا نەوستاوە، بە□کوو پەلی بە ئەدەب و □□خنەش کوتاوە، لەوەوە چەشنەک □□خنەو ئەدەب دەرکەوتووە. پەی دەگوترەت □□خنەی ژینگەیی، گە□□انکاریەکی ئەوتەی هەنایە کایەوە □□خنەی ژینگەیی جیاواز بوو، ئەکرەت بە□□ین شەوازەکی نوە بوو بە بەرەو پەشچوونی کەمە□□گا و ئەدەب و کایەکانی تری ژیان. ئەم جەرە □□خنەیە بە شەوە گشتیەکەی وەک (جەرارد جەرج) دە□□ت: (لەکە□□ینەوەیە لە پەیوەندی نەوان ئەوەی ئینسانیەو ئەوانی تردا، کە ئینسانی نین، هەروەها شیکردنە وەی □□خنەکارانەی زاراوەی خودی ئینسانییەتە)". (قەرەداغی، ٢٠٢٠: ٣٥)، کەواتە تەگەیشتنەکمان پە دە دات، ژینگە لە پەیوەندی ئەو شتانەی کە مرۆڤ دەبەستەتەوە، بە ئەو شتانەی لە دەوروبەری هەیە. شەرە گە□تفە□تی: لە پەناسەی □□خنەی ژینگەیی دە□□ت: "لەکە□□ینەوەیەکە لەسەر پەیوەندی نەوان ئەدەب و ژینگەی فیزیکی" . ژینگەناسی واتە "ژینگە" بریتییە لە لەکە□□ینەوە لە سیستەمی ژینگەیی، کە چەن زیندەوەران زەوی داگیر دەکەن." هەر

بەیە, شەوازی ژیان و چەنیەتی کاردانەویان لە شونەکان و چەنیەتی کاردانەوەی ئەم زیندەوەرانە لەخە دەگرەت. زیندەوەر و ژینگە. کەواتە ژینگە، زانینی مەرجەکانی بوون و کارلەککردن یان کاردانەوە و کاردانەوە لە نەوان زیندەوەران و ژینگە یان زانینی پەیوەست بە پەیوەندیەکان.

خەسەتەکانی ەەخنەی ژینگەیی:

- لە ەەخنەی ژینگەیی سروشت ناوەندە، مرۆڤ لاوەکییە.
- لەکەینەوەیە لە ئەدەب و ژینگەیی ماددی.
- ئەو ەەبازییە، کە لە لەکەینەوەدا سەرنج دەخاتە، سەر زەوی.
- مرۆڤ بە خراپەکار نیشان دەدات.
- ەەخنەی ژینگەیی دەەت: هەمووان یەکسانین.
- ئامانجی پاراستنی زەویە.

سەرهەدانی ەەخنەی ئیکەلەژی، ەەخنەی ژینگەیی هەر وەک هەموو تیەرەکانی تر، ئەویش وەک زانستەک دەرکەوت، خەی لە ناو بواری ەەخنەدا بینیووە" .ەەخنەی ژینگەیی لە سەرەتاکانی نەوەدەکانی سەدەی ەابردوو دەرکەوت."(قەرەداغی، ٢٠٢٠: ٣٤). بە شەویەکی گشتی ژینگەناسی، "ئەو زانستەیە لە پەیوەندیەکانی نەوان گیانلەبەران و سروشت و لە لایەکی دیکەشەوە لە کاریگەری و پەیوەندی نەوان گیانلەبەران دەکەلەتتەوە." (زینب منصور حبیب، ٢٠١١: ٥٠٤), چونکە هیچ شتەک نییە، لە ناو سروشتدا گەر پەیوەندی نەبەت، بەیەکەوە هەموویان لە دەوروپشتی یەکتر دەسوەنەوە، بە شەوەی جیاواز.

پەیوەندی نەوان مرۆڤ و ژینگە: "پەیوەندیەکی بەهەز لە نەوان مرۆڤ و ژینگەدا هەیە، ئەم پەیوەندیەش بە سەرەتایی هاتنە سەر زەوی مرۆڤ دەگەەتەوە. کە هەەسوکەوتی لەگەە پەکهەنەرەکانی ژینگەیی دەوروبەری خەیکردووە، توانیویەتی سوود لە دەرامەتە سادە و ساکارەکانی ژینگەی سروشتیی خەیببەنەت".(مهدی أحمد محمود، ٢٠٢٢: ل٢٩)، چونکە بوونەوەرەکانی نەو زەوی هەمیشە لەگەە یەکدا، لە پەیوەندی دانە, مرۆڤیش بە سوود وەرگرتن لە سروشت، هەست و مەبەستەکانی تەدا دەبینەتەوە.
لەرەدا دەمانەوەت، شیعری ئیکەلەژە بناسینین، لای شاعیران یاخە بە چ شەوازەک و گەشنیگایەک لە شیعری سەوز یان ژینگەیی باسیان لەوە کردووە.

"شیعری ئیکەلەژی یا شیعری سەوز، ئاشکرایە هەر لە کەنەوە سروشت بووە، بە سەرچاوەیەک لە سەرچاوە گەورەکانی شیعر، شاعیران ئیلهام

و هەستەکانیان لە سروشت وەرگرتووە، تەکنیکی سروشت بوونە. بە شێوەیەکی مەجازی بە خەڵ و مانگ و ئەستێرە و دەریا، ... ووچوونە وەک خەزێنەیەک چاویان لێ کردووە." (قەرەداغی، ٢٠٢٠: ٣٧)، چونکە سروشت سیفاتێکی گەنجک لە خەی هەبدە گرت، مرۆڤ بە خەی پەنکەش دەکات، تا جوانییەکانی تەدا بدەزێتەوە، مرۆڤ دە و ئەقەی بە سروشت دەکرێتەوە، هەر بەیەش چ لە شیعر بەت، یان دەقەکاندا هەستەکانی لە سروشت وەردەگرەت. دلاوەر قەرەداغی وەک یەکەک لە شاعیرە ئیکەلەجییەکان دەتە پەشەوە، بە ئاەاستەیەک کار دەکات, سروشت و ژینگە و مرۆڤ، گیانداران بەیەکەوە، دەبەستەتەوە. شیعری ئیکەلەجی، کە چیرەکی پەیوەندی نەوان ئینسان و دەوروبەر دەگەتەوە، بە چاوی ەزەوە سەرنجی گژوگیا و کرم و مەرووش دەدات. دلاوەر قەرەداغی بە زمانەک دەنووسەت، هەر دەیت بە ئەوە خوەقاوە شیعری پە بنووسرەت. بەو زمانە ناسک و ەوان و باەایە، شیعری ئیکەلەجی دەنووسەت، بەیە دوای خوەندنەوەی دیوانەکەی، هەست دەکەیت دلەقانتریت لە جاران، مرۆڤدەستتر، ئاژەدەستتر، ژینگەدەستتر و سروشتدەستتریت لە جاران.

نموونەیەک لە شیعری (هەندە ەژەهەندە دەقیقە)، لە ژەر ەشنایی ەخنەیی ئیکەەژیدا

هەموو شت باشە
گوە و بەرد و باەندە دەخەشن
هەرمە نیو فەرسەخی دەوە
بە پەکەنین
چ پەلەمان نییە
دوو پەلک تریفەمان لە پەشەوە ماوە
نەرەمان دەگاتە و
سوار بەلەمەکە دەبین و دەەین.
ەکەوتی چەەکەکان دەکەم
چوار بە چواردەور و
خوار ژووری خەمدا دەگەەم و
بە ئاماژەی دەست.
تەیان دەگەینم:
شوەنەکی جوان شک دەبەم بە خوەندن
پەلە پەل بە قوەگەکی پە لە تەمەوە
دەجریوەنن: لە کوە؟
بە چرپە پەیان دەەم:
با بەین پەکەوە ... وەرن لەگەەم

بە حەوشەی پشتەوەی دەم. ل٤٧ لەرەو لەوە باران...

_ لەرەدا شیکردنەوەیەکی ئیکەلەژی بە ئەم شیعرە ی قەرەداغی دەکەین، هەر وەک لە سەرەتایی شیعرە کە بە سروشت و باڵندە دەست پێدەکات، کە دەخشن، شاعیر مرۆڤ و بوونەوەرەکانی کە بە ئەقڵ یاخود بە گیانن. لە یەک بازنەو سیستەمی ژینگەیی کەی کردوونەتەوە و دەینرخێنت. شاعیر بە چاوێکی دەستانەو یەکسان سەیری ژینگە و مرۆڤ دەکات, وەک: گوڵ و بەرد و باڵندە و تریفە لەیان ورد دەبەتەوە، لە یەک ئاستدا دەیانبینێت و بە ئەوەی شایەنی یەکسانی بن. باڵندە ڕەحدارە، گوڵ و بەرد و پەلکە تریفە بە ڕەحن. شاعیریش بە شایستەی دەزانێت, مافی یەکسانیان پێ بدات. وەک: (دوو تریفەمان لە پەشەوە ماوە نەرەمان دەگاتە)، بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ ئاماژەیە بە ڕەزگرتن. قسەکەری نەو دەقەکە، خۆی لە دوای دوو پەلکە تریفە داناوە و چووتە ڕیزەکەوە, وەک ئەمان ڕیزیان گرتووە و تاکو بچنە ناو بەلەمەکە و بڕۆن، شاعیر دوو پەلکە تریفەی لە پێش خۆیەوە داناوە و خۆیش لە ڕیزدا وەستاوە، تاکو سەرەیان بگاتە. ئەمە شەوازێکی دەربڕینی ئیکەلەژیمان نیشان دەدات. پەلکە تریفە, کە ئەندامێکی نەو سروشتە. ماف و یەکسانی بە هەموو بوونەوەرانی جیهانی داوە. یاخود بردنی چەلەکە بە ناو حەوشەی پشتەوەی دە بە مەبەستی خوێندن و فێرکردن، شاعیر یەکسانی پاراستووە لە نەوان ژینگە و سروشت و مرۆڤ، دەبەتە وەسیلەیەک بە ئەوەی گیانداران و باڵندەکانیش بخوێن و فێربن.

_ لە نموونەیەکی تری شیعری بە ناوی (ناخودا)

چرپاندمان: لە کام گەستاندا بە دوای ئەو پەستە چییە قەشمەیەدا بگەڕێین
تا نامەی کەترەکانمان بداتە و
گمە بە مناڵە جنەو فرەشەکان ببەخشین!
لەم ئامبەلانسەدا من و تە دوو نەوەسی هەورە بروسکە لەدراوین
چەڕە چەڕە خوێنمان لە بەر دەڕوا و
جەستەمان قرچە قرچ دەسووتە
کەناریيە خاینەکان دەن و
لە ڕەخی سووری برینەکانماندا دادەنیشن
باسی دونیای قەفەز بە یەک دەکەن
کەشەرە شەلەکان دەن و
مەژووی قووقاندن موتاڵا دەکەن
هەنگە خەلەکان دەن و

لای پەپوولەکان بوختان بە دەمی گوڵەکانەوە هەڵدەبستن
چەکەکە سیخوڕەکان دەن و
جریوە لە دەخیلەی دزراوی منداڵە ئیفلیجەکان
پاشکەوت دەکەن
(ئای کاپتن...دەترسم ڕۆژێک لە تینووانا بخنکێین!) ل٧٢_٧٣ لەرەو
لەوە باران...

_ شیکردنەوەیەکی تر بە شیعری ناخودا، هەر نووسەرێک و شاعیر لە دایک بووی سەردەمێک و ژینگەیەکن، ئەمەش هەکارەکە، بە ئەوەی بیر و مەبەستەکانیان، لەو کاتەوە هەڵەنجن. شاعیر کوەی سەردەمە کەی خەیاتی، قەرداغی لەم شیعرەدا بە هەما و ڕەمز سیفەتەکانی مرۆڤ دەخاتە پاڵ باڵندە و گیانداران و سروشت. شاعیر وەنایەک بەکاردەنێت, وەک منداڵ سیفەتی جنەو فرەشتنی نییە، نابێت منداڵ ئاوا بێت, شاعیر دێت سوود لە گیانداران وەردەگرێت دەیبەستێتەوە بەمەوە. گیاندارەکی ناو سروشت وەردەگرێت، کە گمە گمە دەکات، بە شوێنگرتنەوەی جنەوفرەشتنی منداڵ. سیفەتی کەتر ئەداتە پاڵ منداڵ، هی منداڵیش ئەداتە پاڵ کەتر. لە دەرەکی تردا، نووەس ئەگەر بروسکەی لە بدات، دەمرێت. شوێنی مانەوەی نووەسکان کەناری دەریایە، شاعیر ئەو گوتارە جا بە کەی بێت، مەبەستی لە چ بێت، بەکاردەهێنێت. خەیان بە دوو نووەس نیشان دەدەن. ئەمەش نیشانەیە، بە ماندوو بوون و شکەت بوون و ژیانی بە بەرەوە نەماوە. درێژە بە قسەکانی دەدات، سیفەتی مرۆڤ لە باڵندە و گیاندارانداە دەچەسپێنێت. وەک: (کەناریە خاینەکان، کەلەشەرە شەلەکان، هەنگە خەلەکان، چەلەکە سیخوڕەکان)، شاعیر سیفەتی گیانداران ناخوازێت، بە مرۆڤ، بەکو سیفەتی مرۆڤ دەخوازێت بە گیانداران. کەناریەکان ئازادن، ئەمە ئاماژەیە بە ئەوەی کە ئەم باڵندەیە قەدری ئازادی نازانێت. کەشەرە شەلەکان، ئاماژەیەکی ترە، کە شاعیر مەبەست و ئامانجەکی تری هەیە، یاخود هەنگ سوود لە گوە دەبینێت، کەچی دێت بوختان بە دەمی گوە دەکات. جریووە سیفەتی چەکەیە، دێت لە دەخیلەی دزراوی منداڵە ئیفلیجەکان زەخیرە دەکات. شاعیر لە ژینگەیەکدایە، پەیوەندی مرۆڤ و سروشتی بەیەکەوە گرە داوە. لەم شیعرەدا کە بەشەکی قەسیدەکەیە، لە ساڵی ١٩٩٢ لە سلەمانی نووسراوە، شاعیر مەبەست و ئامانجەکی تری لە پشت بووە، بەیە بە ڕەمز و ئاماژە بەستیتەوە بە سروشت و ژینگە.

پەیوەندی بە هەز هەیە، لە نەوان ژینگەیی سروشت و مرۆڤ، چونکە لە ناو یەکدانە هەر ئەوش وا دەکات مرۆڤ خەی لە ناو سروشتدا

ببینیتەوە.
"□□خنەی ژینگەیی مامەڵە لەگەڵ پێوەندی زیندووی نێوان ئەدەب و ژینگەی سروشتدا دەکات، و بەم شێوەیە تەگەیشتنەکی قووڵتر لە کارلێکی نێوان هەردوو زمان و ژینگە لە ئەدەبدا دابین دەکات. □□خنەی ژینگەی وەک بوارێکی مەعریفی دەوەمەند، چونکە یارمەتیمان دەدات لە ڕووی تیگەیشتن و هەڵسەنگاندن بە ئەدەب و هەر شتێکی تری ناو دەق.ئەدەبی کوردیش هەڵکەوتووە بە ئەوەی ئەدەبی ژینگەی لەسەر جەبەجە بکرێت. □□خنەی ژینگەی وا لە مرۆڤ دەکات بە دووربینییەکی سەوزەوە بەوانەتە ژینگە، □□خنەی ژینگە بەدوای ژینگەیە بە نموونە: هەر کام لە گۆشەی خەزان و دانیشتوان و پیسبوونە ژینگەیەش، کە بەهەیەوە سەرهەڵدەدات".(ملکە ئەحمەد، ٢٠٢٢: ٣). کەواتە، ژینگە □□□کی بەرچاو دەبینێت، مرۆڤ تەدا هەست بە خەی دەکات، بەرپرسیار دەبێت لەو شتانەی کە لەناو سروشت و ژینگەدا هەیە.
گرینگی □□خنەی ژینگەیی، چەندان □□خنەگر گرینگی ژینگەیان لە بەرچاوگرتووە، لیەمارکس(leomarx) و ئایمەند ویلیامز ((Raymond Williams)) دواتر بووە، زاراوەیەک لە بواری ئەدەبدا □□ی بینی. پەشتر مەترسیەکانی ژینگە ئاوا بە□□وونی دیار نەدەکەوتن، وەک ئەوەی ئەستا هەیە، کارەساتی سروشتی و مرۆڤی لە ناو بردن، سوتاندن، تەکدان، …هتد. (ملکە ئەحمەد، ٢٠٢٢: ٣). چونکە ژینگە بەردەوام لە گە□ان دایە، شتی نوە تەدا ڕوودەدات، بە□ام سروشت خەی نوە دەکاتەوە، ئەگەرچی چەندان کارەساتیش ڕووبدات، سروشت جوانییەکەی لە دەست نادات.، لە ڕوانگەی نووسەرو فەیلەسوفەکانیش گرینگی پەدراوە، □□خنەی ژینگەیی وەک تیەرەک چاوی لە دەکرێت، زانستەکیشە لە بەهای مرۆڤ، لە □□گای ژینگە هەناسە هە□□دە مژین و ئەکسجینمان پە دەبەخشێت.(Stephens، 2011: 1). کەواتە ژینگە دەبێت بە چاوەکی پە لە بایەخ و گرینگ چاوی لە بکەین.
لە کەتایدا بەمان دەردەکەوێت, کە پێوەندی نێوان ژینگە و سروشت و مرۆڤ و گیانداران هەمیشە □□□یان هەبووە، ئەمەش بەهەی هەبوونی سیفەت و ئاماژەکان، کاتەک لە □□گای سوود وەرگرتن لە سیفەتەکانی سروشت بە مرۆڤ یاخود بە پێچەوانەوە، سیفەتی مرۆڤ بە گیانداران و سروشت، هەر وەک لەو دوو نموونەیەی کە ئاماژەمان بە کرد، هی شاعیر دلاوەر قەرەداغی یەکەکە لە شاعیرە ئیکەلەجییەکان.

هەینی کەمال موحەمەد
قوتابی قەناغی چوارەم/ بەشی زمان و ئەدەبی کوردی_ زانکۆی سەران

_____

سەرچاوە:

1. سەران مامند عبداللّە،(٢٠٢٣)، ڕەخنەی ئیکۆلۆژی لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، بە نموونەی شیعرە کانی شەرکە بەکەس و سەباح ڕەنجدەر، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی زمان، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر.
2. مهدی أحمد محمود، (٢٠٢٢)، ڕەخنەی ژینگەیی لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، زانکۆی ڕاپەڕین، کۆلێژی پەروەردە_ قەڵادزێ، بەشی کوردی،
3. دلاوەر قەرەداغی، (٢٠٢٠)، لەرەو لەوە باران، دووراودوور هەتاو، چاپی یەکەم، تاران.
4. پ.ی.د. فواد ڕەشید موحەمەد،(٢٠١٨) ، شیعری وەستنامەی زەوی، کۆژاڵ ئەحمەد، لە بەر ڕەشنایی ڕەخنەی ئیکۆلۆژیدا، کۆلێژی پەروەردە، بەشی زمانی کوردی، زانکۆی سەلاحەدین.گۆڤاری زانکۆی ڕاپەڕین_ ساڵی پێنجەم، ژمارە ١٥ کانوونی یەکەم.
5. نوسندە: انیسە ملکیان، اکولوژیEcology، بوم شناسی، مکتب شیکاگو، نظریه دوایر متحدالمرکز، جامعه شناسی، شهری، ارگانیسم اجتماعی.
6. گۆڤاری کوردستانی نوێ، پ.ی.د.ملکە ئەحمەد، ڕەخنەی ژینگەیی وەک ڕەبازێکی ڕەخنەی سەربەخۆ پێنجشەممە، ٢٠٢٢/٢٩
7. Environmental criticism for the twenty _first Stephens le menager, Teresa shewry, and ken_century .hiltner. 2011, n’w york

---

دوورگەی تەمان هەیە بە فرەش.. سەلام قادری

لە ماوەی ڕابردودا کەملەک هەواڵ هەبوو کە ناکرێت بە سەر نەکرێنەوە، یەکەم، شازادە تەقلەکەی کردە سەری و سەری نا بە دیواری نودبەوەو، لە حەق لانەدەین سەری سەرکی بە دەسکەوت نەبوو، هەر بە

دوای سەفەرکەی جەنابیا نەدبەییەکان
کەمێک ئیمزایان کە کردوە بە جیاکردنەوەی ئازربایجان لە تەمامەیەتی عەرزی ئەعلا حەزرەت. لە لایەکی ترەوە هەشتا مزگەنی ئەم دەسکەوتە نەدرابوو کە (سەجادی پادام) هەر لەسەر سەجاکەوە کەوتە (ها فریاکەوە هەاجیە و، بەرە دورگەی تەمان هەیە بە فرەش و، های خوزستان) ئەویش بە تەکمەی تمامەیەتی عورزەیی شازادەو برایەتی لە پەکەوتووی کەی (جەرج تاون سەتەنە).
سەیر کە چەن ئەو بازاڕە گەرمەی دورگە فرەشان و ئازەر باینجان (جانی) شازادە باسی ئوتو بووسەکەی لە بیر بردینەوە!!

سەرەتا با بزانین ئوتوو بووسەکە چی بوو؟ کە سواری بووی ؟ کە دابەزی ؟ دوا جاریش کامەن ئەو عەبدە چەکمە رەقانەی ئەا کە بەیاریان داوە هەر سوار بن و تا قەرای قیامەت لە کەری شەیتان دانابەزن و فارس گوتەنی کەتا نایەن؟
چەن سەرنشینەکی وەکوو مەسیح و سیلی بریتیەکان هەر سەرەتا وتبوویان کە ئەوان سیاسی نین و هەر تەنیا حەز ئەکەن سواری بخەن و مل لە پەنجەرەی پاسەکەوە دەربەنن، لە حەقیش لانەدەین هەر وا بە خەر و خەشی و ناز بونیاد نانەوە خەریکن سواری لە پاسی بە فەرمان و فرە سەندلی سیاسەت دەخەن، لەم بەینەدا حامدی ئیسماعیلیون کە دەرد و دەردە داری بنەماکەی گەیاندیە ناو ئەو پاسە زووتر لە گشتی لەی پیادە بوو، رەنگە لەبەر ئەوەی زانی ئەم پاسە لەو تەیارەی کە کارەساتی بە بەرەزیان و گەلەک بنەماەی تر بە دیاری هەنا کارەساتبارترە.
لەو درگاکەی تریشەوە خودی شازادە دەرپەی و دواجار هەر (عەلی و حەوزەکەی) مایەوە. دیتمان لە حاەکدا کە پاسەکە بەرەو کەندەان دەچوو و وەکوو ماشەنی مەشتی مەندەلی نە هەینی پەوە مابوو و نە سەندەی، هەشتا سەرنشینەکان گەرانی (نابەزین و دانابەزینیان دەوتەوە). دروستە کە پاسەکە بەرەو کەندەان دەچەت و چارەنووسی سەرنشینەکانی جەگای نیگەرانیە، بەام لە قدیمەوە وتویانە (مزگەوت بشەوخە هەر میحرابەکی لە دەمەنەتەوە) دەی کە چوزانی لەو ئوتوو بوسەیش ئەو (بووسە ئتو کراوانە نامەنەتەوە) کە رەژانی سەرەتا شەپەشەپ لە گوپی یەکتریان دەگرت. مەپرسە دەی چی لە میحرابی ئەو ماچە موقەدەسانەی جەرج تاون بکەین؟ خە ماەی زیاوە سەری کەسی نەشکاندوە، رەنگە خودی ماەکە سەری بشکە و ببەت بە عیبرەت بەام با بەو سەرە شکاویشەوە هەر ببەت و وەکوو دەەن بە عاقەان ببەت بە حوجەت.

لە دژی لەسێدارەدان بەژێنە سەر شەقامەکـــان!.. وەرگێـــانـــی بە کوردی:کاوە عومەر

دیمانەی حەسەن ساڵحی لەگەڵ حەمید تەقوایی

بە پشتبەستن بە چاوپێکەوتنێک لەگەڵ کەناڵ جەدید کەکراوەتەوە

حەسەن ساڵحی: لە چەند هەفتەی ڕابردوودا ژمارەیلەسێدارەدانەکان لە ئێـــران زیـــادی کـــردووە و ئەم زیـــادبوونەی لەســـێدارەدانەکان لە ڕادەبەدەر جێگەی نیگەرانییە. لە لایەک زیـــاتر لە ٢٠ کەســـیان لە پارێزگای سیستان و بەلوچستان لە ماوەی ٥ ڕۆژدا لە سێدارە داوە و لە لایەکی دیکەشەوە لەم دواییانەدا دوو گەنجیان هەڵواسیوە لەسەر ئەوەی پێی دەڵێن "سوکایەتیکردن بە پیرۆزییەکانی ئیسلامی". ئێستاش لە کاتێکـــدا کە مـــن قســـەتان لەگەڵ دەکەم (ســـەشەممە ١٩ی ئـــوردی بـــوەهەشت)، دادگـــای باڵـــا بەیـــاری لەســـێدارەدانی ٣ خەپیشانـــدێری ئەسفەهانی پەسەند کردووە. لە زیندانەکانی ئەهواز ٦ کەسی دیکە کە دژایەتـــی حکـــومەت دەکەن چـــاوەڕێی لەســـێدارەدانن. جگە لەوەش لەم دواییانەدا لەسێدارەدانی ئەو کەسانەی کە بە تاوانی ئاسایی سزا دراون زیادی کردووە. پێت وایە کەماری ئیسلامی بەچی لەم بارودۆخەی ئێستادا ڕووی لەو شەپۆلە نوێیەی لەسێدارەدان کردووە؟

حەمید تەقوایی: وەک ئاماژەت پێکرد ئەم شەپۆلە نوێیە و زۆر جێگای نیگەرانییە. ئەو لەسێدارەدانانەی کە لە یەک دوو هەفتەی ڕابردوودا بینیومانە، کوشتنی ئاشکرایە بەو مانایەی کە ئەو سزادراوانەی کە تەنیا لە ڕووی ئایدیۆلۆژییەوە دژی ئیسلام بوون یان ئاتەئیست بوون، لە سێدارە دراون. ئەمەش بەو مانایە کە لەسێدارەدانەکان هەم لە ڕووی ژمارەوە زیادیان کردووە و هەم فراوانتر بووە بە "تاوان"ی ئایدیۆلۆژی.

بەم شێوەیە لە سێدارەدانەکان بوونەتە ئامرازێک کە پێیان وایە دەتوانن پشتی پێ ببەستن بە پاشەکشە پێکردنی شۆڕش. دەیانەوێت کەمەگەر بترسێنن. دەیانەوێت خەڵک بترسێنن. بەڵام ئەوەی زیاتر لەهەموان ترساوە حکومەت خۆیەتی.

دەبینیت ئەم حکومەتە لە هەموو بوارەکاندا شکستی هێناوە. دوا نموونە بەدەسەڵاتی تەواوە لە مامەڵەکردن لەگەڵ بە حیجابی.شورای شەشەی ڕەشنبیرەکەیان لەم دوایانەدا ڕایگەیاندووە کە ئەمە شکستمان هێناوە لە مامەڵەکردن لەگەڵ بە حیجابیدا. هیچ شتێک نییە کە ئەوان بتوانن بیکەن. بەردەوام دوکان و چێشتخانە و پارک و سەیرانگاکان مەر دەکەن و ڕۆژانە ژمارەی بە حیجابەکان زیاد دەبن!
لە لایەکی دیکەوە، لە بەرامبەر کرێکارانی مانگرتوودا، لە بەرامبەر تسونامی هەڵاوسان و گرانی و ئەم هەژاری و نەهامەتییەی کە بەڕاستی خەڵکی زەلیل کردووە و گیانی گیاندونەتە سەر لەویان، ڕۆژیم هیچ وەڵامێکی نییە. وە لە دەی ئەم دەخەدا ڕۆژانە نموونەیەکی تری گەندەڵی و دزینی بەرپرسان دەردەکەوێت. هەموو ڕۆژێک فەزیحەیەکی نوێ ڕوودەدات.
حکومەتێکی لەم جۆرە، لە ناو بەدەسەڵاتی و نائومێدیدا، پەنا بە لەسەدارەدان دەبات تا خۆی ڕزگار بکات. بە ئەوەی کەمەگا بترسێنن. ئەمە تاکە "چارەسەر"ی دەسەڵاتدارانە بەرامبەر بە قەیران و ناڕەزایەتییە جەماوەرییەکان. مەبەستیان ترساندنی کەمەگەیە، بەڵام تا ئێستا ئەنجامی پێچەوانەیان بەدەستهێناوە.
کەی ئەم هەلومەرجانە، بەتایبەتی ئەو مانگرتنە کرێکارییانەی کە خەریکە بەاودەبێتەوە، بانگەواز و گردبوونەوەی جەماوەری لە ڕۆژی جیهانی کرێکاردا، بزووتنەوەی بە حیجابی کە لە سەرانسەری وڵاتدا بەردەوامە، ناڕەزایەتی مامەستایان کە ئەمڕۆ (سەشەممە ١٩ی ئوردی بەهەشت) ڕوویدا لە زیاتر لە 25 شار سەرەڕای قەدەغەکردن و کەکردنەوەی هێزە سەرکوتکەرەکان هاتنە سەر شەقامەکان، ئەوە نیشان دەدات کە لەسەدارەدان تاکتیکێکی سیاسی حکومەتە لە پۆیستی و بەدەسەڵاتی. ئەمە تاکتیکێکە بە ترساندن و پاڵنانی کەمەگەیەکی ناڕازی بە دواوە، کە بەڵای من بە تەواوی کاردانەوەی پێچەوانەی دەبێت.
حەسەن ساڵحی: بەڵێ، دەگەڕێینەوە بە ئەوەی کە دەرئەنجامی ئەم کارە سەرکوتگەرانەی کەماری ئیسلامی چی دەبێت. بەڵام باسی لەسەدارەدانی دوو گەنجت کرد کە دژی دین بوون. لەسەدارەدانی یوسف مەهرداد و سەدروڵا فازلی زارە لە زیندانی ئاراک. دەمەوێت لەسەر ئەم بابەتە وەستانێک بوەستم. بەگومان پێشتریش لەژێر ناونیشانی سوکایەتیکردن بە پیرۆزییەکانی ئیسلام خەڵکی تریان لەسەدارە دابوو. لە هەندێک حاڵەتدا توانیمان بە کەمپەین هەندێک لەو سزادراوانە لە لەسەدارەدان ڕزگار بکەین. بەچی کەماری ئیسلامی وا هەستیارە بەرامبەر بەو کەیسانە؟
حەمید تەقوایی: چونکە کەماری ئیسلامی لە نەو کەمەگەدا لەبەردەم

شەپۆلێکی گەورەی دژە ئایینیدایە. شەشی ئەستا بە ئایکەن و گوتار و سیمبولی تایبەت دەناسنرێت و نوێنرایەتی دەکرێت و یەکێک لەو تایبەتمەندیانە دژایەتی گشتیی خەڵکە بەرامبەر بە شتە پیرۆزە ئایینییەکان، بە تابۆی ئایینی، بە یاسا ئایینییەکان، بەرامبەر بە تەسەندنەوە، بەرامبەر بە حیجاب کە خۆی ئاڵای ئیسلام و و پایەی حکومەتەلە ئێران. لە مانگی ئەمزاندا شاهیدی ئەوە بووین کە خەڵک چۆن بە ڕەژوو نەگرتن دژایەتی خۆیان بە ئیسلام ڕاگەیاند. لە سەشیال میدیادا دەبینیت هەموو جۆرە ناڕەزایەتییەک و هەموو جۆرە گاڵتە و نوکتەکردنێک بەرامبەر بە پیرۆزە ئایینییەکان بەربڵاوە.
ئەمە شووشەی ژیانی کەماری ئیسلامییە. پشت بەستن بە ئیسلام و شتە پیرۆزەکان و ڕەساکانی ئیسلام ناسنامەی حکومەتە و خەڵک بە وردی ئەمە دەزانێت.
لە ڕووی فیکرییەوە ئاتەئیزم و بە خوودایی لە کەمەڵگەدا بڵاودەبێتەوە. خەڵک نێک هەر لە کەماری ئیسلامی و ئایینی کەماری ئیسلامی ماڵئاوایی دەکەن، بەڵکو لە خودا و ئیسلام و هەموو جۆرە خورافاتێکی ئایینیش ماڵئاوایی دەکەن، دەستبەرداری ئایین دەبن و وازی لێدەهێنن. لە بەرامبەر ئەم شەپۆلە، کەماری ئیسلامی هیچ دەرچەی دەربازبوونێکی نییە. وتار و ئامۆژگاری و

بانگەشەکردن و بزواندنیان بە تەواوی داوەتی لە بنی مەنجەڵەکە. خەڵک چەندین جار وەڵامیان داوەتەوە. ئەوان نەیانتوانیوە تەنانەت یەک خوێندکاری قەناغی سەرەتاییش بە سەفسەتە فیقهی خۆیان قەناعەت پێبکەن. هەرچەند قوتابخانەکان زیاترئیسلامی کردن و کتێبەکانی خوێندن بە ئیسلامیتر کردبوو، ڕق وتووڕەیی و دورکەوتنەوەی قوتابیان لە ئیسلام و تەواوی خودا و دین زیاتر و زیاتر بووە.
ئەم ڕەگایانە گەیشتوونەتە بنبەست و لەم ڕووەوە حکومەت هیچی لەدەست نایەت، لە ئەنجامدا لەرەدا جارێکی تر وەڵامەکەیان لە کوشتن و سەرکوت و توندوتیژیدا دەزیوەتەوە. لەیان دەدەن و ئەشکەنجەیان دەدەن و دەیانبەستنەوە، تا بتوانن پارێزگاری لە تابۆ و پیرۆزیەکانیان و حکومەتە ئیسلامیەکەیان بکەن.
پەم وایە یاساکانی وەک ئیهانە بە پەیامبەر و سوکایەتی کردن بە شتە پیرۆزەکان و هاوشێوەکانیان بە وردی بڵاودەبێتەوە چونکە ئەم جۆرە "سوکایەتیانە" لە کەمەڵگەادا بڵاوبوونەتەوە. ڕەک لە بەرئەوەی مرۆڤەکان پشتیان لەم هەموو پیرۆزە کردووە و ئەم شەشە یەکەکە لە پایەکانی ڕزگارکردنی کەمەڵگە لەم تابو و تاعونە ئایینییە.
کەماری ئیسلامی وردە وردە لەبەر ئەم هەکارە زۆر هەستیارە بەرانبەر ئەم پرسە.

حەسەن ساڵحی: یەکێک لە لایەنەکانی کوشتنەکانی ئەم دواییە ئەو لەسەدارەدانانەیە کە لە پارێزگای سیستان و بەلوچستان ڕوویاندا. لەسەدارەدان لەم پارێزگایە ڕۆهەندی زۆر فراوانی هەیە، بەیە هاشتاگی ڕاگرتنی جینەسایدی بەلووچەکان لە تۆڕەکانی سۆشیال میدیادا گەیشتووەتە لوتکە. لە ماوەی ٥ ڕۆژدا لانیکەم ٢٢ کەسیان لە سێدارە داوە و لە ١٢٣ ڕۆژی ڕابردوودا نزیکەی هەموو ڕۆژێک لەم پارێزگایە یەک کەسیان لە سێدارە داوە. جگە لە ئەعدامەکان، کوشتنی کرێکارانی کێبەر، ئەو کرێکارانەی کە لە ڕێگەی کێبەرییەوە بژێوی ژیانیان دابین دەکەن، لە کارنامەی حکومەتدایە، کە ئاماری تاوانەکانی کەماری ئیسلامی سیستان و پارێزگای بەلووچستان زیاد دەکات. بەڵای ئەوە هەکاری ئەم هەموو تاوان و کوشتن و لەسێدارەدانانە بەرامبەر بە خەڵکی سیستان و بەلوچستان چییە؟

حەمید تەقوایی: ئەم لەسەدارەدانانەی ئەم دواییە درێژەپێدەری هەینی خوناوی زاهیدانە. لە ڕۆژی هەینی خوناویدا، کە هەر لە سەرەتای شەشدا ڕوویدا، حکومەت لە یەک ڕۆژدا زیاتر لە ١٠٠ کەسی کوشت بە تەقەی ڕاستەوخۆ لە خەڵک! و لەو کاتەوە خەڵکی زاهیدان و هەندێک شاری دیکەی بەلوچستان هەموو هەینییەک هاتوونەتە سەر شەقامەکان؛ هەموو هەینییەک بە ڕادیکاڵترین دروشم دژی هەموو حکومەت دەوەستنەوە. بەهەی ئەمەوە زاهیدان چقێکە لە چاوی حکومەتدا. حکومەت ئەم بیرکەیەی هەیە، بە بەچوونی من ئەم خەیاڵە خاوەی کە لەبەر ئەوەی سیستان و بەلوچستان هەرەمێکی دوورە دەستە و جگە لەوەش دەکرێت زۆر حوکمی لەسێدارەدان بە بیانووی مامەڵەکردن لەگەڵ ماددە هەشبەرەکان و قاچاخچێتی و مامەڵەکردن لەگەڵ هێزە چەکدارەکان و شتی لەو بابەتە لەم پارێزگایەدا ڕووبەڕووی نەزایەتییەکی زۆر نابەتەوە و لانیکەم دەتوانێت نەزایەتی هەینیەکانی زاهیدانپاشکشە پێ بکات و بوەستێنێت بە پێنابردن بە لەسێدارەدانی بەکەمەڵە. بەگومان ئەم هەوڵانە بە ئەنجام نەگەیشتن. بە هیچ شێوەیەک هیچ ئاماژەیەک نییە کە ئەم لەسەدارەدانانە وایکردووە خەڵک لە ڕۆژانی هەینیدا هاتنە سەر شەقامەکان بوەستێنن یان کەمتر نەزایەتی دەربڕن. بەپێچەوانەوە ئێستا دروشمی مەرگ بە کەماری لەسەدارەدان بە دروشمەکانی تری خەڵکی زاهیدان و شارەکانی تری پارێزگای سیستان بەلوچستان زیاد کراوە.

هەروەک وتت بەڕاستی ئەمە جینەسایدە و پێویستە بەرنگاربوونەوەی ئەم تاوانە بکرێتە پرسێکی سەراتاسەری. لە سێدارەدان لە سیستان و بەلوچستان تەنیا بابەتی ئەو پارێزگایە نییە، بەڵکو بابەتی هەموومانە. "سنە زاهیدان چاو و ڕووناکی ئێران" هەمیشە دروشمی شەش بووە. هەروەها دەبە نیشان بدەین کە ئەو تاوانانەی کە کەماری

ئیسلامی لەم پارێزگایانە و بە تایبەتی ئەمە لە سیستان و بەلوچستان ئەنجامی داوە، بەڕاستی بە ئەمە گرنگن.
کاتی ئەوە هاتووە خەڵکی کوردستان، خەڵکی تاران، خەڵکی ئەسفەهان و شیراز و هەموو پارێزگاکانی ئێران لە دژی ئەم جینۆسایدە بوەستنەوە، بەنە سەر شەقامەکان و ناڕازایەتی دەربڕن. نابە خەڵکی بەلوچستان بە تەنها بمێننەوە و وەک چۆن ئەم شەشە بە یەکەیزی وهاوپشتی هەموو خەڵک بەروپێش چووە، لەم حاڵەتدا دەتوانین و دەبە بزووتنەوەیەکی سەرتاسەری پێکبهێنین.
حەسەن ساڵحی: لایەنێکی دیکە لەسەدارەدانی تاوانباران ئاسییە، ئەوانەی کە زیاتر پەیوەندییان بە دەسیەی مادەی هەشبەرەوە هەیە. لەم دواییانەدا ئەم سزادراوانە لە زیندانە جەراوجەرەکانی وڵاتدا بە کەمە لە سەدارە دراون. شاهیدی ئەوە بووین کە بنەماڵەی ئەم سزادراوەکان بە لەسەدارەدان لەبەردەم زیندانەکان کەدەبنەوە.دەپاڕێنەوە و دەگرین. لەم دواییانەدا لە سەلماس دوو کەس لە سەدارە دران. کچێکی بچووک، کە بەداخەوە باوکی لە سەدارە دراوە، لە بەرپرسی زیندانەکە دەپاڕێتەوە بە ئەوەی بە دواجار باوکی ببینێت وە ئەو بە شەرەفە ڕەگەی پێنادات. دەموەت بزانم ەای ئەوە چییە لەسەر ئەم کەمە کەسەی کە سزای لە سەدارەدانیان بەسەردا سەپێندرا و بردرانە بەردەم پێتی سەدارە.
حەمید تەقوایی: سەبارەت بە لەسەدارەدانی زیندانیانی ئاسایی پێویستە ئاماژە بە چەند خاڵێک بکرێت. یەکەم: سزای لەسەدارەدان کوشتنی بە ئەنقەستە، بەبە گوێدانە ئەوەی کە کە سزا دەدرێت و دەسیەکە چییە. ئەو کوشتنەی کە حکومەت دەیکات پێویستە قەدەغە بکرێت.
ئەمە لە زۆرێک لە وڵاتانی جیهان لەسەدارەدان قەدەغەیە و هیچ تاوانێک سزای لەسەدارەدانی نییە. ژیانی مرۆڤ لە هەموو شتێک پیرۆزتر و باڵاترە و کاتێک بە یاسایی و ڕەگەپێدراو دادنرێت مرۆڤ لە کەمەگایەکدا بکوژرێت، لە ڕاستیدا بە بەهاکردنی ژیانی مرۆڤ بووەتە یاسایی و فەرمی. نابێت هیچ کەسێک و هیچ دەزگا و دەسەاتێک مافی ئەوەی هەبێت سزای لەسەدارەدانی کەسێک بدات. تەنانەت ئەگەر تاوانی کەسەکیش کوشتن بێت، نابێت کوشتن بە کوشتن وەڵام بدرێتەوە. فەلسەفەی سیاسەتی دادوەریی مرۆڤدۆستانە تەڕکردنەوە نییە، بەڵکو پەروەردەکردنی تاوانبار و پاراستنی کەمەگەیە. ئەزموونەکان دەریانخستووە کە سزای لەسەدارەدان ناتوانێت ڕەگری لە تاوانەکانی وەک کوشتن بکات و تەنانەت ژمارەیان کەم بکاتەوە. هەکاری زۆرێک لە تاوانەکان، بە تایبەت لە سیستەمێکی وەک کەماری ئیسلامیدا، هەژاری، بێکاری، ئالوودەبوون و بەبەشبوونە. بە ئەوەی مامەڵە لەگەڵ کوشتن

و دزی و ئەم جۆرە تاوانانەدا بکرێت، پێویستە زەمینە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی لەناوببرێت. لە سەدارەدانزەمینەی ئەو تاوانانە لەناو نابات، بە پێچەوانەوە کوشتن و ئینسانکوژی بە ئەنقەست ئاسایی و ڕەگەپەدراو دەکات. لەسەدارەدان سزایەکی گونجاو نییە بە هیچ تاوانێک.

خاڵێکی دیکە ئەوەیە کە لە کۆماری ئیسلامیدا دادگای کارامە و دادپەروەر نییە. نە یاسا ئیسلامییەکان و نە تاوانناسی و یاساکانی تاوانکاری ئیسلامی پێیوەندییان بە سەرتاییترین مافەکانی مرۆڤەوە نییە، نە پرسەی گرتن و دادگاییکردن و دادگا و شێوازی دادوەری. بە نمونە بەپێی یاساکانی تەسەندنەوە، هاوڕەگەزبازی، لادان، زینا (پێیوەندی دەرەوەی هاوسەرگیری) و سوکایەتیکردن بە پێغەمبەر سزای لەسەدارەدانن، لەکاتێکدا لە هەر سیستەمێکی دادوەریدا کە بەنی شارستانیەتی هەبێت، ئەمانە بە هیچ شێوەیەک بە تاوان نازانرێن. لە ڕاستیدا سزادانی سزادراوان لە سیستەمی قەزایی کۆماری ئیسلامیدا، جا لە سەدارەدان بێت یان هەر سزایەکی دیکە، بە تەواوی نادادپەروەرانەیە و دەبە بگوترێت تاوانکارانەیە. تەنانەت بە پشتبەستن بە یاساکانی ئەو وڵاتانەی کە لەسەدارەدانیان ڕەگەپەدراوە، لەسەدارەدان لە کۆماری ئیسلامیدا تاوانێکی ڕوون و ئاشکرایە. هەموو ئەوانەی لەم سیستەمەدا سزا دراون یان هیچ تاوانێکیان ئەنجام نەداوە، یان تاوانێکیان لە ڕووی یاسایی و دادوەرییەوە نەسەلمێنراوە و لە هەر حاڵەتێکدا پێویستە دەسەڵاتیان لە دادگای لەهاتوودا بپشکنرێتەوە. ئەعدام لە هە ڵ وڵاتێکدا کوشتنی دە وڵە تییە ، بە ڕام لە کۆماری ئیسلامیدا لە سەدارە دانی تاوانێک دوو بە ڕدە وامە چونکە خە ڵکی بەتاوان لە سەدارە دە درێن.

ئە مە ش بە ڕگە یە کی دیکە لە سە ڕ گرنگی و جیددییە تی بە ڕە نگاربوونە وە ی سزای ئەعدام لە ئێراندا. هیوادارم بە ڕووخانی کۆماری ئیسلامی، دەسیەی هەموو ئەوانەی لە سیستەمی قەزای سەدەی ناوەڕاستی ئەم حکومەتەدا سزا دراون، لە دادگای دادپەروەر و جەماوەریدا دووبارە بخرێنەوە بەر لێکۆڵینەوە. بەداخەوە ناتوانرێت پەداچوونەوە بە حوکمی ئەو کەسانەدا بکرێت کە لە سەدارە دراون، بەڵام دەکرێت قەرەبووی خانەوادەکانیان بدرێتەوە و بەشێکی زەریان دەتوانرێت کەرامەتیان بە بگەڕێندرێتەوە.

خاڵی سەهەم ئەوەیە کە لە کۆماری ئیسلامیدا تەنانەت لەسەدارەدانی زیندانیانی غەیرە سیاسیش بابەتێکی سیاسییە. ئەمەش بەو مانایە کە حکومەت دەیەوێت کەمەگە بە لەسەدارەدان بترسێنێت و دەسەڵاتی دەزەخی خۆی جێگیر بکات.

کەماری ئیسلامی هەوە دەدات بە لەسەدارەدان دەسەلاتی خۆی نیشان بدات. فەرمانەکانی تەسەندنەوە، لەسەدارەدانی زیناکار یان کەسێک کە لە ئیسلام گەڕاوەتەوە، لە ڕاستیدا چەسپاندنی دەسەلاتی حکومەت و یاسا و پیرەزییە ئیسلامییەکانە.
بەگشتی لەسەدارەدان لە هەر کەمەگایەکدا جۆرێک لە دەسەلات ڕەهای سەروو ئینسانی بە حکومەتەکان دەبەخشێت و هەر لەبەر ئەم هەکارەش لە بابەتی یاسای دادوەری تەدەپەڕێت و دەبێتە بابەتێکی کەمەایەتی-سیاسی. ئەمە بە تایبەتی لە کەماری ئیسلامیدا ڕاستە. کەماری ئیسلامی هەرکاتێک دەرەتانی لە بەبەدرەت، هەرکاتێک لە سەگشە دابنرەت و وەک ئەمە لە هەموو لایەکەوە گوشاری لەسەر بێت، تیغی ئەعدامەکە دەکەشێتە دەرەوە. خۆ لەسەدارەدان بابەتێکی سیاسییە، بە تایبەت لە ئەراندا.
لەبەر هەموو ئەم هەکارانە، ئەمە لە بنەڕەتدا، لە ڕووی سیاسی، ئینسانی و کەمەایەتییەوە دژی سزای لەسەدارەدانین. ئەبێت سزای لەسەدارەدان لە کەمەگادا هەبوەشێنرەتەوە و قەدەغە بکرەت.
حەسەن سالحی: ئەگەر ڕەگەمان پەبدەیت بچینە ناو ئەم بابەتەوە، چۆن مامەڵە لەگەڵ ئەم شەپەلە دەندانەیە، ئەم شەپەلە کوشتنەدا بکەین، کە پەشتریش هەبووە بەڵام ئەمە لە دەخێکی نوەدا سەری هەداوە. دەتوانین ڕوبەڕوو ببینەوە، چۆن دەکرێت لەبەردەم ئەم لەسەدارەدانەدا بوەستیتەوە؟
حەمید تەقوایی: لە کەمەگای ئەراندا شەشکی خۆباتکارانە و بەربەاو بەڕەوەدچێت و بەشە جیاوازەکانی کەمەگا لەگەڵ خواستە ئینسانیەکانی خۆیاندا لە کاتی خۆباتدان. وەک ئەو خەشفراوانەکانی کرەکاران کە ئەستا مانیان گرتووە، یان وەک ئەو مامەستا و خانەنشینانەی کە گردبوونەوەی سەر شەقامەکان ئەنجام دەدەن، یان ئەو خوەندکارانەی کە بەردەوام نارەزایەتی دەردەبەن بەرامبەر بە هەموو جۆرە جیاکاری و چەوساندنەوەیەک لەلایەن حکومەتەوە، و ئەو ژنانەی کە لەسەر ئاستی سەرتاسەریدا، بەبە حیجابی ڕوبەڕویی حکومەت بوونەتەوە و هتد و هتد.
خاڵی یەکەم ئەوەیە کە دژایەتی بە سزای لەسەدارەدان و داواکاری قەدەغەکردنی سزای لەسەدارەدان بە دروشم و داواکارییەکانی ئەو نارەزایەتیانە زیاد بکەین. ئەو خانەنشین و مامەستایانەی کە تەنها ئەمە لەسەر شەقامەکان بوون، ئەو نارەزایەتیانەی کە لە ڕەژی جیهانی کرەکاردا لە ١ی ئایاردا ڕوویدا، یان ئەو خوەندکارانەی کە لە بەنە جیاوازەکاندا بانگەواز دەکەن، پەویستە سەرنجیان لەسەر هەوەشاندنەوەی سزای لەسەدارەدان بێت.
لەڕەدا دوو خاڵ هەیە. یەکەکیان بە هەوەشاندنەوەی سزای

لەسەدارەدان بەگشتی کە لەسەرەو ڕوونم کردەوە، ئەوی تریان ڕزگارکردنی ژیانی ئەو کەسانەیە کە لەژێر سزای لەسەدارەداندان و مەترسی لەسەدارەدانیان لەسەرە. دەسیەی ئەم ئازیزانە بە ناو و ناونیشان و وێنەکانیانەوە لە میدیاکانەوە بڵاوبکرێتەوە و ئەمەش پێش هەموو کەسێک دەستی خەزانەکان ماچ دەکات. ئەم قوربانیانەی سیستەمی دادوەریی تاوانکاریی کەماری ئیسلامی دەبە بە کەمەگە لە ئێران و لە ئاستی جیهانیدا ئاشنا بکرێن. پەویستە جیهان تێبگات کە حکومەت بە دەرکردنی سزای لەسەدارەدان چ جۆرە تاوانێک ئەنجام دەدات. بەم شێوەیە دەتوانین فشار بخەینە سەر و ڕێگری لە لەسەدارەدانی ئەو کەسانە بکەین کە لە ئێستادا لەلایەن حکومەتەوە بە دیل گیراون.

لە ئاستێکی تردا ئەبێت بزووتنەوەی دادگاییکردن لە بەرامبەر شەپۆلی لەسەدارەداندا چالاکانە بێت. بزووتنەوەی دادگاییکردن بزووتنەوەیەکی بەرفراوانە لە ئێراندا کە هاوبەشییەکی زۆری لەگەڵ بزووتنەوەی دژ بە لەسەدارەدان هەیە. زۆرێک لە داواکارانی ئازیزانیان لە سەدارە دراون و بەو پێیش دژی حکومەت شەڕ دەکەن و بە دادگاییکردنی ئەو بەرپرسانەی بەرپرسیارن لە کوشتنی ئازیزانیان. ئەم بزووتنەوەیە بە هەی مەژووی خەیەوە دەتوانە لە بەرامبەر شەپۆلی ئەم دواییەی ئەعدامەکاندا ڕێکخراوەکی بەرچاو بگێڕێت، بە هەی ئەو چالاکییە سەرکەوتووانەی کە تەنانەت لەسەر ئاستی جیهانیش بەرامبەر بە حکومەتی ئەعدامەکان، دژی تەڕەسەندنەوە و لە دژی سیستەمی دادوەریی تەواو نامرۆڤانەی ئیسلامیی ودژی ئینسانی ئیسلامی کردوویەتی. وە بە بانگەوازەکانی، بە لەدوانەکانی لە میدیا و فەزای کەمەڵایەتی و لە هەمەتە مەیدانییەکاندا، لەوانەش بە کەبوونەوە لەگەڵ کەسوکاری ئەو کەسانەی کە سزای لە سەدارەدانیان بەسەردا سەپێنراوە لەبەردەم زیندانەکاندا، بە هەڵکردنی ئاڵای بەرەنگاربوونەوەی سزای لەسەدارەدان.

بەم شێوەیە پێم وایە لە دەی ناڕازایەتییەکانی ئێستادا، بزووتنەوەی داوای یاسایی، بزووتنەوەی دژ بە سزای لە سەدارەدان، بزووتنەوەی کرێکاری، بزووتنەوەی خوێندکاری، بزووتنەوەی ئازادکردنی زیندانیانی سیاسی توانای ئەویان هەیە کە چالاکتر بێنە دەرەوە دژی سزای لەسەدارەدان و داوای هەوەشاندنەوەی دەستبەجێی سزای لەسەدارەدان و هەوەشاندنەوەی سزای لەسەدارەدان بکەن، ئەو ئازیزانە کە ئێستا لە چنگی حکومەتدا دیلن بە ناو و وێنەی خەیانەوە بخەنە کارنامەی خەیانەوە. هیوادارم بەم شێوەیە شەپۆلێکی گەورەی ناڕازایەتی لە دژی ئەم لەسەدارەدانانە ڕێکبخەین.

حەسەن ساڵحی: لەئاستی نەودەوەتیدا دەمانەوێت چاوێک بخشێنین و

بزانین چی دەکرێت بە ئەوەی زیاتر و زەرترین فشار بخرێتە سەر کەماری ئیسلامی. بە تایبەتی هەندێک لەو جەلادانە وەک کاک حەبیب ئەسیوەند دوو ڕۆژنامەیان هەبووە. ئەو کە ڕۆژنامەی سویدیشی هەبووە، لە ساڵی ١٣٩٩ لە کاتی گەشتکەیدا بە تورکیا ڤەندرا و حکومەتی سوید هیچ هەنگاوێکی نەگرتەبەر. دوای لەسەدارەدانی، یەکێتی ئەوروپا و وڵاتانی دیکە بە ناڕازایەتییەکی دیپلۆماسی ڕازیبوون. لە ڕاستیدا دوای باران فەرەنجیم بە چیە. لە گەڕەپانی نەودەوەتیدا چی بکرێت؟

حەمید تەقوایی: لە گەڕەپانی نەودەوەتیدا دواجار فاکتەری دیاریکەری ناڕازایەتییەکانە. خەپیشاندانی سەر شەقامەکان بە فشارخستنە سەر حکومەتەکان. تەنانەت ئەگەر بمانەوێت چالاکییەکانی لە بیکردن، کە بوونەوە لەگەڵ ڕەکخراوە نەودەوەتییەکان، لەگەڵ حکومەتەکان و هتد بێتە ئاراوە، دەبێت پشت بە ناڕازایەتی شەقامەکان ببەستین. ئەو فاکتەرەی کە وامان لێدەکات بتوانین حکومەتەکان و دامەزراوە نەودەوەتییەکان ناچار بکەین لە کارنامەی خەیاندا هەنگاوی یەکلاکەرەوە و بەردەوامتر بگرنەبەر، ناڕازایەتی و فشاری ڕای گشتی و کەمەڵگای وڵاتەکانی خەیانە.

فاکتەری دیاریکەر لەرەدا، هەروەک خودی ئێران، خەباتی شەقام و مەیدانییە. ئەستا لە دەرەوەی وڵات بانگەوازی زەر لە دژی لەسەدارەدانەکانی ئەم دواییە کراوە. ئەم کەتایی هەفتەیە، لە درێژەی ناڕازایەتییەکانی شەممەدا، لە زەرەک لە شارەکاندا ناڕازایەتی دژی لەسەدارەدانەکان ڕەکخرا. ئەو خاڵەی کە لەسەر پێویستی بەاوبوونەوەی هەواڵی لەسەدارەدانەکان لە میدیاکانەوە جێختم لەسەر کردەوە، لە بنەڕەتدا دەتوانرێت بەرەو دەرەوەی وڵات بگوازرێتەوە. دەرەوەی وڵات بوارێکی فراوانە بە ئەم کارە. ناو و وێنەی ئەو ئازیزانە کە سزای لەسەدارەدانیان بەسەردا سەپێنراوە، لەوانەش هاووڵاتیانی ئەو دوو ڕۆژنامەیەی کە باست کرد، پێویستە لە تەلەفزیۆن و سەشیال میدیا و میدیای جیهانی و ڕۆژنامە و بەاوکراوە و دەنگی ناڕازایی خەڵکی سەربەرز بە شێوەیەکی بەرفراوان ڕوومان بکرێت ، لە ئێران و لە هەموو وڵاتان، تا دەتوانرێت لە میدیاکاندا ڕەنگ بدەداتەوە. نەک هەر ئێرانییەکانی دانیشتووی دەرەوەی وڵات، بەڵکو هەر کەسێکی ڕاستگۆ کە دژایەتی لەسەدارەدان بکات، دەتوانێت پێیوەندی بەم بزووتنەوەیە بکات.

بە بۆای من ئەمە فاکتەرێکە کە کەماری ئیسلامی ناتوانێ چاوپۆشی لێ بکات. لە ماوەی ڕابردوودا توانیومانە لە سەردەمی جیاجیادا بەم شێوەیە بەشێک لە زیندانیانی سزادراو بە لە سەدارەدان ڕزگار بکەین و ئەمجارەش بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە شەڕەشی ژن ژیان ئازادی

زیاتر لە پشوو سەرنجی بە ئەران و بارودۆخی خۆکی ئەران ڕاکێشاوە، تەواو ئەگەری ئەوە هەیە کە بە چالاکییەکانی شەقام و مەیدان، بە نامەزایەتییەکی بەرفراوان لە شار و وڵاتە جیاوازەکاندا، هەروەها بە چالاکییەکانی لەبیکردن و فشارخستنە سەر دامەزراوە و حکومەتە نوودەوەتییەکان، تا دەتوانرێت زەرترین لەو لەسەدارەدانانە لە ئاستی جیهانیدا ئیدانە بکرێن وە پەویستە وەنەی ئەوانەی مەحکوم بە لەسەدارەدانن لە ئاستی جیهاندا بناسرێن و بەم شێوەیە دەتوانین شەپۆلی ئەعدامەکان بوەستێنین و کەماری ئیسلامی هەنگاوەکی دیکە پاشەکشە پێبکەین.
٩ی ئایاری ٢٠٢١، ١٩ی ئوردی بەهیشتی ١٤٠٢

بیرەوەرییەکانی فەقێیەکی گومڕا-٦١-.. شەماڵ بارەوانی

ئایا لەبەر کچەمسولەکی ئیسلامی، من وازم لە ئیسلامییەکان هێنا!؟

بابەینەوە سەر بەسەرهاتی خۆشویستی من و کچەئیسلامییەکە.

لە بەشی پەشووتری بیرەوەرییەکانی فەقێیەکی گومڕادا، ئاماژەم بەوەکرد، کە نەمدەزانی چۆن و بەچ ڕێگایەک بەمە پەشێوە بە خوازبێنی ئەوکچە ئیسلامییە. فەقێیەک پەشنیاری بەکردم، کە بە هاوسەری مەلا(س.) بڕۆم، گوتی ئەو وەکو کوڕی خۆی سەیری تە دەکات و بەگومان هەوەی باشت بە دەدات.

منیش ڕێک بەدادە(س.)م گوت. گوتی: بەسەر چاو، بڕۆم ئەوانە من دەیانناسم، زەر لووتبەرزن و بەند دەفەن، بەخوا بەتە ناخورێن، بڕۆم نیگەران مەبە، من هەموو هەوڵێک دەدەم لەپەناو ئەو کەسەی کە هیچ جیاوازی نییە، لەگەڵ(ە.)ی کوەم.

دواتر دیاربوو، گوتوبوویان، جارە نامانەوە بەشووی بدەین، کە ئەوەم بیستەوە، کورد وتەنی: منیش بەردەکم لەسەری دانا.

جا دوای ساڵێک، من وازم لەو حیزبە ئیسلامییە هێنا، چەندین ساڵ بوو

ئەندامیان بووم.

هەندێک لە دەروێشکانی ئەو حیزبە، ئەوانەی کە زۆر دەمارگیرانە و نەخوێندەوار و بەڵام ئەزبەنییانە و دەروێشانە شوێن تەریقەت(حزب)کەوتبوون. گوتبوویان ئەو کوڕە، زویربووە و لەبەر ئەو کچە وازی لە حیزب هێناوە!

جارێ پێش ئەوەی قسە لەسەر ئەوە بکەم، زۆر جار دەڵێم هەر باش بوو، ڕێک نەبوو، کورد وتەنی(خێری پێوە بوو)، ئاخر بشم هێنا بوایە، بەگومان دواتر و دوای کەلەژ، نێک هەر حیزب، وازم لەدنیایێک شتی تر هێنا و دەستبەرداری زۆر مەبدەئی پێشووترم بووم.

دەنیام لەکتری جیادەبووینەوە، یان باشتر بڵێم لەکتریان جیا دەکردینەوە.

بە حوکمی ئەوەی من بووم بە کەسێکی گومڕا و سیکۆلار و لائیک و هەڵگەڕاوە لە ئایین.

جا بە ئەوە من ناڵێم وەڵام، هەڵبەت مەبەستم لەڕە و لەو بەشەی بیرۆڕییەکانی فەقیاتیم، وەڵام و وەڵامکاری نییە، پێویستیشم بەوە نییە، گەر وەڵامی هەر کەی سەبارەت بە من دوا و قسەی هەڵبەست و بە دەی خەی هەنییەوە و پەی وەنا و بوختان و درەی کرد و هەرچی لەبارەمەوە گوترا، بدەمەوە، ئەوە بەگومان دەبێت وەک ئەو بە ئیشانە، منیش بەی دانیشم و تەنها هەر خەریکی وەڵام دانەوەی بە ئیشکان بم.

لەڕە و لە گەڵانەوەی ئەو بەسەرهاتەم، کە تەنها مەبەستم گەڵانەوە لەپێناو گەڵانەوە و باسکردن لە بەسەرهاتێکی تری ناو سەدان بەسەرهاتی تری ژیانی فەقیاتیمە و پێویستبوو وەکو هەموو بەسەر هاتکانی تر، لەدوو توێی بیرۆڕییەکانمدا، تەماریان بکەم.

هیچ مەبەستێکی ترم نییە. خوێنەری ئازیزیش، لەمیانی خوێندنەوەی هەموو بەشەکان، بەی بەیان دەبێت، ئایە من لەبەر ئەوە بوو وازم لەو حیزبە ئیسلامییەی من ئەندامیانبووم هێنا!؟

بەهەی ئەوەی کچە مەسوولەکەیان نەدا پێم، وەکو ئەو بوهتانەی بەیان هەڵبەستام، گوایە ئەوە بوو هەکارەکەی!

یان ئەو دەیان پرسیار و سەدان گومان و ڕەخنەیە بوو، کە سەبارەت بە ئیسلامی سیاسی و دەگما و دەکترین و ئایدیەلەژیاکەیان، سەبارەت بە

پرۆگرام و ئەجێندا و تەواوانینی حیزبەکەیان، سەبارەت بە مەزهەب و ئایین و کەلەپووری ئایین و مێژووی ئایین و زەرشتی تر، کە سانایەکی زەر بەر لەو بەروارە، لەمەشکمدا دروست ببوو؟

ئەو دەیان پرسیار و سەدان گومان و ڕەخنە زەرەی، کەم و زەر، بەردەوام و لەرە و لەوە و لە زەر شوێندا، دەمدرکاندن.

ئەو دەیان پرسیار و سەدان گومان و ڕەخنە زەرەی، کە لە دەرەنجامی خوێندنەوە و بیرکردنەوە و بەراوردکاری و ئەزموونی چەندین ساڵەم لە دایک بوون، نەک لەدایکبووی ڕەقەکی شەخسی و خەشەویستییەکی تاکلایەنە و بە ئاکام و کاردانەوەیەکی هەرزەکارانە.

ئەو گومان و پرسیار و ڕەخنانەی کە هەر لە پەلی پەنجی ئامادەییەوە دەستیان پێکرد و لەدایک بوون و تا قەناغی دووی کەلەژ(ئەوکاتەی دەستم لەکار کەشایەوە لەو حزبە ئیسلامییە سیاسییەی تێیدا ئەندام بووم)گەیشت بە ترپک.

خوێنەر لە میانی خوێندنەوەی بیرەوەرییەکانی فەقێیەکی گومادا، دەگات بە وەڵام و حەقیقەتەکە و هەموو شتێکی بە ڕەشن دەبەتەوە و ڕاستییەکەی وەک خەری ئاسمان بە دەردەکەوێت.

دەرد و مەرگی عیشق.. عەلی سیرینی

خەم و دەرد و مەرگ وەستاون بە سەرما
فەرمانی دەڕۆ وەختی کەچ و سەفەرە
ڕەژ و شەو دە و دەڕوا دەورانی فەلەك
ڕەحم ناکا بەم دەڕۆ پە زام و کەسەرە
وەرە بیکە لە ڕاهی خودا لایە لە حوسنی
تەعەتت، ڕووم بە خەری ڕووت نیلەفەرە *
ڕەبەنتم جە نوختەی نەماوە دەم بە ساغیی
هەر چرکە لە عیشقت دەڕۆی نوکە خەنجەرە
چی دەبە جارە دەستت بەنی بە سەر دەما

کانی خۆنە بیگرە نەوا ئەم کۆسەرە
وەرە خامۆشی کە قوڕپەی خوێن و گریانم
لە دەمەوە تا دەمم دەبێی ڕێگای مەحشەرە
چاوانم کە بینی لە خەتانی خوێن گۆزاوم
بارین لە ئەسرین بە ئەم زامەم بە خەبەرە
جارە نەهات بپرسە حاڵی فەوتاوی من
مەلی دەم نەگەیین دامێنی چ قەزاو قەدەرە
کەوتووم بە سەر ئەژنە هاوار خودایە
بە زین بگا مەم لە عەشقیدا دەست بەسەرە

عەلی سیرینی

---

*- نیلەفەر گوڵکی ئاوییە لە گەڵ خەر هەڵات لە ناو ئاو سەر دەردەنێت و بەرەو خەر دەوەستێت تا ئاوا دەبێت. کە خەر ئاوا بوو ئنجا سەر دەخاتەوە ناو ئاو.

ئەوارانە ٣٢.. سەردار جاف

ئەوارانە
ئافاتە لە زەردەوە بە ئەشکەوە دەرکەوت
سوەر سوەر، دابەانی ڕەژانی شەهلا دەبێژە
هەشتان ژوانەکان پە تام و بە نەبوون
پاکیزەیی سەری لە ئاسە ونە
نیگای تاسوقم دەنێژە
مشتە خەرئاوابوون
شەبەیخونی تاریکیمە و نوێژی بە دادەبەستم
نزاکانم بە دی نایە
لەوەتەی هەم ڕەم هەتە
شەرمم شەڵە و
شەم گەرم و ڕەحیش قەزاخەی ڕەنگاڵە
خەری تام و بەی هەنایە
ئەستێرە هەندە لەناوین

بوونە مەفتەنی بیرکاری و نیگای چاوم
گەڵای ئەواران شەهلایی
دەروەشی پاکیزییم و
بە رەح سپی تەوە ماوم
خەرمانە سپی سپی تەژی وەک بەفر
دەت و لە رەحما دەسکنە
هاودەم سپی دەی میوان
گەلە گەلەگورگەکن و
لەخن و شلوەی سەر سپین
تریفەی ئاسمانی من
چرایەکە هەر بە ژوان
شارە بەنی
دوگمە و دەڵابی سەر سینە و
تاوە بارانی کەنتاکی دەرکردووە
رەح دەبەتە داهانەک و
ئوس فیردەوسی رەکردنمە
بە هارەوا ەەی کردووە
من لە شکان وا دەمەوە
قووە قووە مینا هەناسە ئاوەنەی لالە
چرایەکە
ژاەە و تەنیایی دەفەنە
خە من کەڤەری ساتە نیم
وەک کاتژمەر زەنگ لەبدەم
جە ساباتیم چنارەکە
بە لای وادی و ڤەتەرسە دەمفەنە
ئیتر بە چی دەەەی بەکەسم
تە دونیای منی و
خەشمدەوەی خەشەویسترین کەسم

٧ / ٥ / ٢٠٢٣

ئەزموون وەك ئاخاوتنێك لە ناو ژیان، مانیفێستی شیعری نوێبخشی.. سەباح هەنجەر

لە ناو کەمەگای کوردیدا هیچ سەرچاوە و وزەیەکی ئەدەبی بە ئاستی شیعر نەبووتە بنەمای پەیوەندی و مایەی بەرهەمهێنانی بیرکردنەوەی چالاك، واتە: ئەندێشەی چاك، کرداری چاك، گوتاری چاك. هەروەها بەو پایە کەمەایەتی و هەشنبیریەش پەسند نەکراوە و نەدروشاوەتەوە.
گیانی زمانی دەربڕینی کوردیش، تا ئێستا هەر بە تەنیا لە ناو پرۆژە شیعرییەکاندا زیندووە، کوردیش ویستی شیعر نووسین و هەستیاریی شیعری زۆر بەهێزە، تواناکانی خەی تەدا تاقی دەکاتەوە، هەکەوتە کەمەایەتییەکەشی وەریدەگرێت و هەوایی بە بەردەوامبوون و پەرەسەندنی دەدات، داهێنان بە وەرگرتنی قووڵاییەکانی ژیان بەرهەم دێ، لەم بەرهەمهێنانەشیدا ژیان دەخاتە ناو پرۆژەی دەزینەوەوە.
ئەگەر دەربڕینەکیش لە فۆرمی ئاستدار و تیشکەی خەماڵییەوە دانەچەابێتە ناو بوون و زەمینەی تەواوی دەربڕینەوە، بەهیچ شێوە و کەشوهەوایەك ناتوانێت نوێبخش بێت و بێتە ناو پرۆژەی دەزینەوەوە.
بە شاعیری نوێبخش وەرگرتنی قووڵاییەکانی ژیان زیندووبوونەوەی زمانە، زمانی دەزینەوەش زمانێکی یەك ئاراستەیی نییە، بەپرسیاری زەرەوە لە ئاستە هەمەچەشنەکانی خەی دەکەیتەوە، قووڵاییەکان هەزی وشە و ئەزموونی تەدا نوستووە، لە دەربڕیندا ئەم هەزە تاقی دەکرێتەوە و دێتە ناو پرۆژەی دەزینەوەوە، لەو چرکە زیندووەی مرۆڤ خەی لە ئاشکرا دەبێت و دەزانێت کێیە، لەم چرکەدا: زمان دەبێتە هەست و سەز و مەسیقا و خەون.
بەشێوەیەکی سەرەتایی نوێبخشی لە ژیان و بیر و بیرکردنەوەی کەمەگا دەرکەوتووە و هەنگاوی بە نراوە، بنەماکانی گەان بەرەو پەداویستییە هاوچەرخەکان و هەشیاری دەبێتە پێوەری دەزینەوەی ئەدەبی، هەروەها نوێبخشی هە و ئامانجە بە پێوەندیکردن بە چالاکییەکانی ژیانەوە، بەشێك، بەشێکی لابەلاش نییە لە ژیان. ئاستەوخە ناوکی ژیانە، مرۆڤ لە بارووباری بەختەوەریدا وەك خوداوەندێکی ئاستەقینە دەژێنێت، ئەفسانە و ئەفسوونێکی واشی تەدایە گیان و جەستە لە بەندی بحەونەتەوە.

بابەت ورووژاندن و شەوازی شاعیر هەستکردنە بە چرکە زیندووەکانی ژیان و شەبوونەوە بە ناو ناواخنی سروشت و لەدایکبوونی وەرزەکان و گونجان و تەبایی نەوانیان. واش بەرانبەر ئابهەنە هەست بەم شەبوونەوە و گونجان و تەباییی نەوانیان بکات.
هەستی نووسینیش بە ساتەوەختی زەر ناسك، یان زەر دژوار تەدەپەە.
تەوانینەکان ئاوگەیان تەدەکەوە و دەسکەن.
شیعری ئاستەقینەی خاوەن جیهانبینی، کە خودی مرۆڤ دابەژتەوە، لە ژیری و پەند و سەز و تاسە و ترپەی گەرمیی دە و خەونی ەمانسیانە بەدەر نییە، ئەگەر شیعریش ەووت کرایەوە لە ژیری و پەند و سەز و تاسە و ترپەی گەرمیی دە و خەونی ەمانسیانە بە هیچ جەرەك ئاستەقینە و خاوەن جیهانبینی نییە، کە خودی مرۆڤ دابەژتەوە.
شاعیری نوبەخش هیچ کاتەك چاوەوانی هاندان و ستایش ناکات، هەر کاتەکیش چاوەوانی هاندان و ستایشی کرد، ئەوە بەوای بەوە نییە ئەوەی کە نووسیویەتی خەبوونی و داهەنان بەت. دەربەینی نایاب بەهەی کرداری گەیاندن و هەشیاریی زمانەوە لە ئاستی ئاسایی دەپەەتەوە بە ئاستی ئەستەتیکا و خەبوونی، دەبەتە خاوەن پرسیار لە نەوان وریاییی زمان و وریاییی ئاخاوتن.
زمانی ئەستەتیکا، شەواز و ئەدگاری خەی لە دەربەینکردن و دەربەینەوە وەردەگرەت. لە ئەزەلەوەش گیان، گیانی جەستەیەکە شەوەیکی دیاریکراوی چرکە زیندووەکانی بە ژیان و نەشونما دەزیوەتەوە، شەوازیش ناوەند و گیانی نووسەرە، هیچ گیانەکیش بە جەستەیەکی دیکە وەرناگیرەت.
شەواز و شیعرییەت و زمان، ئەزموون بە دیاردەکانی ژیان و وەناکردنی کەەگا پەشنیازیان دەکات، دیاردەکانی ژیان و وەناکردنی کەەگاش پەیوەندی بە هەمووانەوە هەیە، بەشدارین لە چالاککردن و بەەوەبردنی، پەیامی هونەریی مرۆڤگەلەکە، کە هەوەی سەینەوە و لەبەینبردنی ئەو شتانە نادات، کە ژیان دەخەنە باروبوارەك بەرگری لە بە ژیانبوون و ئازار و ئازادیی خەی دەکات.
ژیان و بوون و دنیاش لەناو شیعری نایاب و ئەستەتیکی و خەبوونیدا نوەن، لەناو ەشنبیریی کوردیدا نوبەخشی هەشتان بە ەوونی شوەنی شیاوی بە نەکراوەتەوە، ئاخاوتن لەبارەیەوە دەبەتە هەرا و زەنا، پەویستە ئەو بەیارانەی لەم بارەیەوە بوونەتە مایەی سەرنجی کەمەیکی کەم، بە ئاستەکی دیکەوە بخرەنە ناو ئاخاوتنەوە.
ئایا ئاخاوتنەکانمان لە خودی نوبەخشیی دەقەوە دەرچوونە، یان لە دەرەوەی دەقەوە وەرگیراون و لە جەستەی تەنك و ناسکی دەقدا پراوەی پەدەکەین، کە جەستەی تەنك و ناسکی دەق هیچ پراوەیەك وەرناگرەت جگە لە پراوەی گیان نەبەت.

نووسینەك گەیشتبەت بە ئاستی دەق، پەیوەندیی ئاستداری چارەنووسسازی بە ئەستەتیکا و خەبوونییەوە هەیە، کە هەمیشە وەك سەرچاوەیەکی ڕوون، هەزەکە بە بەرهەمهێنانی سەرچاوەی دیکە، بەرەنجامی خودێکی هەژاو و هەشمەند و وریایە. بەشێکیش لە خودی هەژاو و هەشمەند و وریا گەیشتوون بەو هەقیقەتە، کە شیعر بگەڕێتەوە ناو سەز و هەست و ڕوونی و ئاشکرایی لە دەربەیندا، ئەمەش وەك دیاردەیەك پەویستە بخرێتە ناو ئاخاوتنەوە. زۆر جاران گەڕانکارییە ڕەچاونەکراوەکان کاریگەریی ڕاستەوخۆیان لەسەر چۆنیەتیی بیرکردنەوەی کەمەڵگا و بیر و دەربەینی تاکی نووسەرەوە هەیە. دەبێتە بابەتی نووسینەکانیان، بەڵام نابێتە مانای ڕوون و دیار، بگرە لە چۆژدا دەبێتە سرووشی مانا و چالاکیی وێنە، سرووشی مانا و چالاکیی وێنەش شاعیر لەوە نزیك دەخەنەوە بچێتە ناو جیهانبینیی تەسەوفەوە و لەو جیهانبینییەوە پەی بە نهێنییەکان ببا و بە هەقیقەت بگات، واتە: شاعیر پەیبەر و شیعریش پەیپەبراو.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

جیایی

پانتایی جیاکارم لە بەرهەمەکانمدا خوەقاندووە، لە پانتاییەکدا دەستنیشان ناکرەم. ئەرە لە پانتاییە شیعرییەکاندا، دەچمەوە سەر چ پانتاییەکی خە تایبەتیکردن. تایبەتکار بەی هەیە تەواوی هەبووکانی، کە توانای کاریگەرییان تەدا دەرکەوتووە، ڕاکەشتە ناو بیرکردنەوەی چالاکی، کە بەردەوام هەما و هەماپەکراو بەرهەم دەهێنێت. لە یەك کاتیش لەناو هەموو پانتاییەکاندا کار بکات و دەستیان بە ببات.
بەرانبەر بە ئاگایی خەم جەنگاوەرکی مەشقکردوو و ئەهلی زیندووەتی دە و یەکەتیی ئەشقم، پانتایی ئەستەتیکا و ڕەبازی وردبوونەوەم لە ژیانمدا هەبژاردووە، دەمەوێت بە ڕاناوی نادیار زمانی تەدا هەستیار بکەم، هەستیاریی تەواوی زمانی کوردی لە شیعری کلاسیکیماندا تواوەتەوە و دەرکەوتووەتەوە. کاتەك شیعری کلاسیکی دەخوێنمەوە هەست دەکەم تەواوی زمانی کوردی ڕووبەڕووم وەستاوەتەوە. دەمباتە ناو جیهانەك، کە قسەی لەبارەی دەزینەوە و چرکە زیندووەکانی بوون کردووە، نەك گەڕانەوە. خەون و ناوەندی وشە: هەوەدانن بە خەناسین. لە ماڵی گەورەی شیعردا هەموومان پەکەوە داوای شیعرییەت و زمانەکی نەرم دەکەین، ئەو داوایە وزەی گەشەکردنی کرەکیجوانی و بەرزکردنەوەی ئاستی هەقیقەتی گیانی و درامای ژیانە. نەرمیی زمان لە نەرمیی ئەو کەرستەوە دێت، کە

دەربەینی لەدەکات، زمان شانەیەکی زیندووی زەر قووە لە جەستە و پەکهاتەی مرۆڤ لە گەانی دید و پەیوەندییەکاندا.
جیاییی تاقیکردنەوەی من ئەویە: جیهانی پارچە پارچە دەخوەقێنم و پەیوەندیی هەما و هەماپەکراویش دەپچڕێنم و دەستنیشانیان ناکەم. سەرچاوەکانی نووسین و ئاستەکانی دەنگ و تەبینیکردن و سەرنجدانم، لە جوانیی بەگەرد و بە هاوتای ژیان وەردەگرم، دەگمەن و تاقانە دەبن بە هەما و هەماپەکراو.
شیعر چەند بچەتە ناو ژیان و دنیای خودایی و هەقیقەتی ەژگارەوە، هەندەی دیکە گیانی تا هەتایە پەروەردە دەکا و دەیپارێزێت و ئەفسانە و ئەفسوون لەخودی خەیەوە برەو پەدەدا.
شتێك لە نووسین، کە وەك ئەزموونێك پەشکەشم کردبەت، بەکاربردنی زمانی خەونە بە زمانی نووسین و ەاچەناندن و چالاککردنی ناخی پە توانایی و یادەوەری. دواجار تواندنەوەی چالاکییەکانی بیر لە هەستیاریی نووسیندا.
چامەی درەژی فرە دەنگ و ئاستدار، پرۆژەیەکی کامە و لەسەر ئاستی بوون و کرانەوەی بەردەوام ەادەوەستێت، سروشتی دایکی هەستەکانمە، ئاسەیەکی ئەفسانە و ئەفسوون ئاساییە، ناتوانم لەی دەربازبم، بە کامەترین فەرمی شیعریی دەزانم و پەیەوی دەکەم، لە ەایە و تانوپۆی ەستەکانیدا توانای جووەاندنی فرە دەنگی و فرە پەیوەندی دەسکێت. مانا و زمان دەگەتەوە ئەو ئاستداریەی هەزی نووسین ئاشکرای دەکات و دەیهەنێتە گەە، واتە: قووبوونەوە بە ناخی بیندراو و شەپەلی کات و شوەن سیمای بوون.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوەنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین.

فرە دەنگی

ەوانینی گەردوونی بار و بوار بە گەشەسەندنی شیعر دەخسەنێت، ببەای ببە پەیوەندیی بە شەشی گەیاندن و فەرمکانییەوە نییە. خەیاڵ و ئەو ئاسەیەی جیهانی بەهەیەوە وەنا دەکەیت، لە دەرەوەی کەناەکانی ەاگەیاندن کاری شیعرییێت بەەوە دەبەن، لە کەك وەرگرتن: دەست واەا و دیموکراسین، سەرسامیی خەشیان بە نەشونمای نوەبەخشیی گیانی ژیان ناشارنەوە.
دەتوانین لەوە دەنیابین، کە شیعر هەموو سەنگایی ساتە وردەکانی بە تەنیا خستە سەر هەقوەانی خەیاڵ، وەك بەرزایی و ناوەندی کاریگەر چووە ناوی و کرەکی ژیانی بە هەیەوە وەنا کرد. بەگومان لە باروبوارەك نزیك دەبینەوە، شیعری تاك دەنگی دەبەتە خەنیشاندانەك و دەربەین لەو باروبوارە بەهەزدا.

دەکرێ لە بچووکبوونەوەی دنیا لە بینینی شاشەدا، یان هەر فۆرمێکی گۆیاندنەوە، شیعری فرە دەنگ لە چنین و ئایە و تانوپۆی توند و تەی ببەستە جەگرەوەی خەیاڵ، وەك بەرزایی و ناوەندی کاریگەر.
لە شیعری فرە دەنگیدا خەیاڵ ڕەگەزی سوودبینینە، بەرزایی و ناوەندی کاریگەر نییە. نیشاندانی باوەڕ و گیانی کراوە و دەوڵەمەندیی ئەم شێوازە، بەئەندازەیەك لە چیرۆك و شانامە و ڕەمان و داستان و ئەدەبی پەخشاندا بە ئاشکرایی دەگاتە لووتکەی بینین و تێگەیشتنی ڕوون.
لە شیعری درامیدا گفتوگۆ لەگەڵ هەست و ئەقڵی خوێنەر و شاکەس و کەسایەتییە جەراوجەرەکان دادەمەزرێنێت، هاوتاییەك دەدزێتەوە لە باری نووسیندا پەیڕەوی دەکات. لە پێکهاتە و بنەمای منی شیعریدا پێکدێت و دەبیندرێت، خێی لە منی تاکە کەسی شاعیر دەکشێتەوە، ئەو و ئاستی شاکەس و کەسایەتییە جەرا و جەرەکان و چەژمك دەگەیێنن، چەژی ئاراستەکراوی شاکەس و کەسایەتییە جەراوجەرەکان و واتاناسی.
زەرەك لە شیعری ئیمەڕەمان، لەسەر سیستمی تاکدەنگی منی شاعیر وەك ڕەگەزێکی کارپێکەر بەڕەوە دەچێت، ئەم شێوازەش وەك هونەر هەرچی پێبوو بەخشی، چاوەڕوان ناکرێت هونەرێکی کاریگەری پێ مابێت بە بەخشین و سەرسامی، چونکە هیچ شتێك ڕوونادات قسەکەر یەك قسەکەر و پانتایی نووسینەکەی داگیرکردووە، هەروەها بوونی شیعریش وەك شێواز و شێوە دەخاتە مەترسییەوە. لە کارایی و زیندوویی و هێز دووری دەخاتەوە، کە کارایی و زیندوویی و هێز باروبوارەکن هەمیشە زیندوومان دەکەنەوە و سەرچاوەی سەرسوڕهێنەرن.
یەکەمین کردەی هەستیارکردنی زمان، ڕستەکان بە مەبەستی گەیشتن بە چاوگە دەنگییەکان درێژ دەکاتەوە، چاوگە دەنگییەکانیش هەمیشە ئاگایی زمان تێیدا دەبێتە باروباری ڕاستەقینەی نووسین و وزەی ترپە و ئاواز، لەم باروبوارەیەوە هەستیاریی زمان ڕوو دەدات. چەند ترپە و ئاوازێکی لە دەبێتەوە بەناو خەیدا دووبارە پەخش دەبێتەوە، جەراوجەریی ترپە و ئاواز: خەسڵەت و مەرك و ماکی ناسینی ئەم چەشنەن، پشت بە وێنەهێنانەوەی یەك لە دوای یەکیش نابەستێت، زیاتر گەڕانەوە دەکاتە خەبووژانەوە و دەرکەوتن و ئاراستە وەرگرتن.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین.

دەستکاریکردن

دەقەکانم، ئەوانەی چاپم کردوون و ئەوانەی چاپیشم نەکردوون، هەمیشە لەسەر مەزی کارکردن دەستیان بە دەبەم، هەر چەند ڕستەیەکیان دەستکاری دەکەم و چەند لاپەڕەیەکیان دەخەمە سەر و چەند

لاپەڕەیەکیشیان لە لادەدەم. تا ئەستاش نەگەیشتووم بەدوا داهشتنیان.
ئەو هونەر و دەڕاوکەیەی دەستکاریکردنەش لە کارکردنی بە وچانی کاتژمێر، گواسترایەوە ناو باروباری دەروونیی شاعیریەتیی من.
کاتژمێر تەکان دەدا بەرەو ناو دەقی کات. دەقی کاتیش هەمیشە ئەو چرکەیەی جوانە تەیدا چاوەڕوانیت، کە هەز دەخاتە ئەو چرکەیەی بەی دەڕوات، ڕەیشتنی منیش هەمیشە بەرەو دەقی شیعرییە. هەموو شتەکانی کاریگەرییان بە نەشونمای ژیانەوە هەیە. لە زەینمدا ئامادەیان دەکەم و دەیانکەم بە بەشەك لە چالاکییەکانی بیرکردنەوەم.
دەستکاریی بەردەوامیش کارەکی دروستە بە نووسەری پە توانا و ئەزموونی پەیڕەوە، بە ناو پرسیارەکانی، کە بوون بەیەك جار دەستنیشان ناکەن، بەرگری و دەربەین لە داهێنان دەکەن، چونکە هەر جارەك، کە دەستکاری دەکات، بەو نیازە بە تەواوی ژیان لەناو دەقەکەیدا ببینێت، یان ژیان بە تەواوی بهێنێتە ناو دەقەکەیەوە و بیگەیەنێت بە ئاستی خۆونی نووسین. ئەویش یەك لە مەحاڵەکانی نووسینە، نووسین هەوڵدەدات بە مەحاڵ، مانەوەش لەناو ئەو مەحاڵە سووربوونی نووسەرە بە بینینی ژیان بە تەواوی لەناو دەقی بگەرددا.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

شاعیر

شاعیر، سەر گەرمییەکانی خەی لە سنووری بیرکردنەوە و جیهانبینییەوە دەست پەدەکات و گیان و هەستەکانی چالاکە بەگشت جوانییە هاوبەشەکان. ئاراستەی ئاڕزکردنی جوانییە هاوبەشەکان نییە. سادەکردنەوەیەتی، بەرپرسە بەرانبەر بەرزبوونەوە و هسکاندنی ڕوانینی پە شیعرییەت و جووڵەی ئاخاوتن لە زماندا، پەیوەستیشە بەوەی پەیوەندییەکانی نەوان جوانی و فەرەکانی کەمەگا وەك پرۆژەیەکی پەرەپەدان و پەرەپەدراو وەربگرێت.
کاری گوتار دامەزراندنیش لە پەیوەندییەکانەوە بکاتە وەنەیەکی ڕاستقینەی ئەزموونکراوی هەقیقەت و بەهای مرۆڤ. لە هەمان کاتدا لە تواناکانی دەربەیندا بەرزیان بکاتەوە ناو ڕایەڵ و تانوپۆی هستە و ترپە و ئاوازی ویژدانیان، لەیەوە وەك نیشان و نیشانە پیشانیان بدات، هەروەها دەسەڵاتی هەستیاریشی بەسەر ئاشکراکردنی چارەنووسی جوانی لە شەوازی نادیاردا، پشتگیر و پاڵپشت لە بەرزبوونەوە و بەهەزکردنی و داکەکی لە مانەوەی بکات.
تەوەرەکانی هەست و سەز و خەون بخاتە گەڕ بە هەشتنەوەی بەردەوامیی چەژی گیانی. جوانی وەك ڕەگەزەکی چالاك و بنیادنەر، لە پەکهاتەی

دەقدا بکاتە ناوەندی بەیەکگەیشتنی پەیوەندییەکان و باوەڕهێنان بە هەقیقەت و تواناکانی ژیان. بە واتای ڕاستەقینەی لەناو دەوروبەرەکی بە هەز لە هەشیاریی فیکریدا، ئاکار دابەژرێت. بەدواداچوونی مێژووی گیان و ئەوانی دیکە و چاونەترسیش بەرەو ڕووی ئەم ئاکار داڕشتنە بکاتە مالی هەر هەموومان و گەوهەر و ناوکی هونەری مانا دەرنەکەوتووەکان لە چرکە زیندووە دەگمەنەکان هەڵداتەوە.

کردەی نووسین وەك سەرتایەکی هەمیشەیی و خاڵە یەکتربڕەکانی کات و شوێن بپارێزێت. بە فراوانییەکی ئاستدار و کاریگەریش بانگەوازی لایەنداریی تەواوی ڕابگەیەنێت، دواجار بە ئاستی بەهای مرۆڤ بیناسێنێت، بپرسێت ئەرێ ئاستداریەکانی شیعر و مرۆڤ چین، لە واقیعدا جێبەجێیان بکات و جێی پەسندی بن. تا چەند توانیویەتی جوانی و هونەر بگەیەنێتە ئاستی ژیان و درکاندن و بەهای مرۆڤ.

سەنگەك هەیە ناوی مێژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەڵدەبزێکەین.

فەرهەنگ

وشە لەناو فەرهەنگدا بە یەك مانایی سنووردار و پابەندە، باروبواری هەڵکەڵینی نەماوە و چەسپاو و جێگیر و نەگۆڕە، لەسەر ئاستێکی چەسپاو و جێگیر و نەگۆڕیش پەیوەندی بە دەستنیشان کراوە، واتە: لەناو ژیان و بزووتنەوەی بەرەو پێشچوون کار و چالاکی لە وەرگیراوەتەوە و خانەنشین و لاکەنارە و ئاستداری لە وەرگیراوەتەوە.

شاعیر لە وشەکانی ناو ژیاندا دەچێتە کەشی زاڵ و ڕۆشنی خۆیەوە، وشە لە ساتێکی وردەکارانەدا لە ژیان ئەزموون دەکات. شیعریش، هەز لە خودی زمان وەردەگرێت، بەزمانی ناو ژیانیش شیعرییەتی دەژێتە و پەیوەندییەکانی بە جیهان دەبەستێتەوە، کار و چالاکیی وشە گەرمەکانی ناو ژیان، وشە بە هەزەکانی ناو فەرهەنگیان لە خەیاڵگەی نووسەری خودوریا دەربەدەر کردووە. هەست بە نائومێدییەکی ترسناك دەکەم لەو وشانەی لەناو فەرهەنگاندا وەنەوز دەدەن. دوای گواستنەوەیان بە ناو ڕستەی شیعریی کتوپڕ خەوی دووبارەکردنەوەی لە دەکەوێت. لەباری دووبارەکردنەوەشیاندا، بچووکتر دەبنەوە. دەستواژە لەناو فەرهەنگدا خەشباوە و بە ئومێدە، بەیەك مانایی دەی داکەوتووە و فەرمەکانی کەتایی پەهەناوە.

شاعیریش لەناو فەرهەنگدا سە دەبێت و وەناکانی کورت دەهێنێت، نەك سەرسام. لە وشەکانی بەردەست و زەینی خەیاڵە دەست پێدەکات و ئاسەی هاندان و فەزای زاڵ دەبێت. ڕۆشنبیرانی ئەکادیمی و فەرهەنگنووس و زمانەوان لە وشەکانی ناو فەرهەنگدا کار و چالاکییەکانیان بەرهەم

دەنن. لە فەرهەنگدا ئاستی جیاکاری زمان نییە. هەموو داهێنانێکی زمان لە ئەدەبدا لە دەرەوەی فەرهەنگ ڕوودەدات، دەقی نایابیش لە کرێکدا لە پێیوەندیی زمانەوە هێز و سەرکەوتن وەردەگرێت، ئاسێك هاندەرێتی، ئاسێی ئاستداری و پێکهاتە و پێکهاتن.
لەناو مەژووی ئەدەبدا، ئەدەبێك نییە لە وشەکانی ناو فەرهەنگەوە سەرکەوتنی بە دەست هێنابێت، بێ فەرهەنگ لای من بووە تەلیسمێکی بکوژ، زوو خەم لە قەڵەمڕەوی دەسەڵاتی دەرهێنا. ژیان فەرهەنگی شیعرە، هەر شاعیرێکیش هانا بە وشەکانی ناو فەرهەنگ ببات، نامەیی و دەستپاچەیی خۆی بە شیعر ئاشکرا دەکات. مامەڵەی لەگەڵ وشەی ئامادەکراوە، بایەخی ساتە هەشیارییەکانی ناوەوەی خۆی لە دەست داوە، واتە: ڕەسەنی بەکارهێنانەوەی لە بیرچووەتەوە و هەست بە کاریگەریبوونی ناکات. ئەگەر نووسینێکی ئەدەبیش ساتە هەشیارییەکانی ناوەوەی نووسەر، خرەشانی تواناکان و چالاکیی نەبووبێت. دەقێکی بەتاڵە لە ئەفسانە و ئەفسوون و هەشیاریی نووسین.
سەنگێك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بۆی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

ناونیشان

زۆر نییە لەناو ڕەخنە و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی کوردیدا ناونیشان وەك بابەتێکی سەربەخۆ و گرینگ، بەهای پەبەخشراوە و مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت. لە هەموو بارووبارەکانیشدا ناونیشان و ناوەرەك دەچنەوە سەر یەك ماك و بنەما، ئەویش ناوەندە، واتە: دەقەکە، ئەگەر ناونیشان داهێنان بێت، دەبێتە هەستگەرمی و سرووشەك، داهێنانێکی تر بەدوای خۆیدا دەهێنێت. هەڵبژاردنی لەسەر بنەما و بیرکەی: ئەفسانە و ئەفسوون هەڵبژاردنێکی هەشمەندانە و داهێنرانەیە، لە وێنە و سرووش و دەربەیندا بەدەردەکەوێت و وزەی ئەو هەستە دەدزێتەوە، کە لە ناوەرەکدا بەدواداچوون و هەنگاو هەڵێنانە بە کەکردنەوەی تاڵە تیشکەکان و وزەی ڕاستەقینە و هەوێنی شیعرەکە. لە ناوەرەکدا دەقی نوێبەخش یەکەیەکی یەکگرتووی تێدا نییە، چونکە ژیان پارچە پارچە بووە و جەرەك هەوەشێندراوەتەوە. هەندەك جار پارچەکان لەك دوورن و هەندەك جاریش لەك نزیك. گرینگ ئەوەیە لە هەردوو بارووباری لەك نزیکی و لەك دووریی پارچەکان هەرەم و دەربەینی ژیانن و بنەمایەکی پێیوەندییان هەیە. هەست بە پچڕانی پێیوەندیی نێوان ناونیشان و ناوەرەك ناکەین. ئەم دوو بارووبارەی لەك نزیکی و لەك دووری دابەش دەبن بەسەر دوو خاڵدا:
خاڵی یەکەم: ئەو دەقەی، کە دەقێکی نوێبەخشە یەکەیەکی یەکگرتووی

تەدا نییە، ناونیشانەکە دەبێتە تاڤە تیشکێك لە ناوەڕۆکەکەدا.
خاڵی دووەم: ئەو دەقەی، کە دەقێکی ئاساییە یەکەیەکی یەکگرتووی تەدایە، ناونیشانەکە دەبێتە ئامانی سەرەکی و بە تەواوی جێستەی دەقەکەدا شێ دەبێتەوە و دەبێت بە ئایڤە و تانوپە، لە ناونیشانەوەش درێژە بە شیعرەکە دەدات ناونیشانەکانی من وەك تاڤە تیشکەکن بە مانا و ناوەڕۆکی دەقەکان. نەك وەك ئامانی سەرەکی بەتەواوی جێستەی دەقەکەدا شێ بووبێتەوە، هەروەها تاڤە تیشکەکان لەخۆیدا کە دەکاتەوە.
ناونیشان ناتوانێت ئایڤە و تانوپەی ناو دەق ڤەکبخات، لەبەر ئەوەی ئەو خەی هەوەدەدات بە زمانەکی نەرم لەگەڵ ڤەگەز و توخمەکان پەیوەندی دروست بکات و هاوگونجان پەیدا بکات، لە ناوەڕاستی هەشتاکاندا: (ئەحمەدی مەلا) زەدی خەی: (زەردك) بە ناونیشانی کەشیعرەکی بەکارهێنا. ئەمە دەستپەشخەری و دیاردەیەك بوو لە ناونیشانی کەشیعری کوردی، زەریش بەجوانی گەیشتووە بە ناوەندی خەبوونی داهێنان.
بەشەك لەناونیشانی کەشیعری کوردی بەلامەوە وردبوونەوە و مەودایەکی هونەری و دەخگەڵن و سەرسامبوومە پەیان، نەشمتوانیوە سەرسامیی خەم بەرانبەریان بشارمەوە، ئاستەکی باڵایان بەدەقەکان داوە و هەکارەك بوونە لە هەکارەکانی داهێنان و گەلەك پنتیش لە ناوەڕۆکدا ڕووندکەنەوە، ئەو ناونیشانەی سەرسامیان کردووم ئەمانەن:
یەکەم: سەمای بەفری ئەواران – ی جەلال بەرزنجی.
دووەم: سووتان لەبەر باراندا – ی ڤەفیق سابیر.
سێیەم: تەمە سپییەکانی ڤەح – ی کەریم دەشتی.
چوارەم: هەلانەی نغرە – ی مارف عومەر گوە.
پێنجەم: تاڤگەی مەند – ی نەژاد عەزیز سورمە.
شەشەم: کاتە قامیش بەئاگا هات بووبووە بلوەر – ی سامان دزەیی.
ناونیشان بەلای منەوە بەسەر سێ دەخ و ئاستدا دابەشدەبێت و تەدەپەڕێت: ئەوەی لەڕدا وەك بار و بوار و دەخگەڵین، بەجەش و ئەمەکەوە دەمەوە ئاماژەی پێبدەم. ناونیشانی: (خەون وا خەی گەڵایەوە)یە. سرووشی ئەم ناونیشانەم بەجەش و سرووشکی دووربەدووری ناونیشانی: (زەردەشت وا دوا)ی نیتشەوە لا دروست بووە و لە داشتنیدا هاوگونجانەکم بەکارهێناوە، هەروەها ناونیشانی: (کاتە قامیش بەئاگاهات بووبووە بلوەر)، لە سروشت و سرووشی دەڕە شیعرەکی: (مەولانا جەلالەدینی ڤەمی، لە سرووودی نەی) وەرگیراوە.
ئەوەی من گەرموگوەییەکی زەر شاراوەیە، ئەگەر خەم ئەم گەرمی پەبەخشینەی ئەزموونی خەم نەهێنمە بەرباس، کەس هەستی پەناکات و خاڵەکی هاودەقی لە نادەزرەتەوە، چونکە زەر بە ئاگاییەوە لە

ناوەندی ناونیشانەکەی نیتشەوە بەهەرەم وەرگرتووە و چووەتە دەرەوە، یان ناونیشانەکە لە سەرسامیی خۆی وەستاندوومی و بەی خستووەوە بە دروستکردنی سەرسامی خۆبوونی خەم. هەرچی سامان دزەییە لە ناوەندی دەکەی ەمی نەچووەتە دەرەوە و ماوەتەوە، هەروەها ئەوەندەی من ئاگاداربم، واشبزانم ئاگاییەکی ەوون و وردم لە شیعری نوەی کوردیدا هەیە. وشەی (ئاو)، وەك ناونیشان یەکەم جار: (سامی شەش) لە ژمارە (1)ی بەاوکراوەی (نەبەرە)، ساڵی 1970 بەکاریهەنا، شیعرەکی تەدا بەاوکردەوە بە ناونیشانی: (بووکی ئاو). ئەم ناونیشانە بە سەرەتای حەفتاکان ناونیشانەکی دەخگەە و کاریگەر بوو، پاش چوار ساڵی: (عەباس عەبدوەا یووسف) بەجەرەك لە جەرەکان وەریگرت، یان گواستییەوە، کردی بە ناونیشانی نامیلکەیەکی بەناونیشانی: (ئاو). جا نازانم ئەم شەوازی وەرگرتنە دەچەتە چ خانەیەك، وەرگرتن، یان گواستنەوە، یان … تاد، بەام هەندەك ناونیشان هەیە. دەقاودەق وەرگیراوە، یان گواستراوەتەوە، یان … تاد، (بەفری گەرم – الثلج الحار) لە بنەەتدا ناونیشانی ەمانەکی: (یوری بونداریف)ە، (غائب طعمة فرمان) وەریگەەاوەتە سەر زمانی عەرەبی. (نەوزاد ەفعەت) لە ساڵی 1992، دەقاودەق وەریگرتووە، یان گواستوویەتییەوە، یان … تاد، کردی بە ناونیشانی کەشیعرەکی خۆی، هەروەها ناونیشانی بەزەبر زەمینەیەکی کاریگەر و ترپە و ئاوازی مانەوە لە مەشکدا دەهەتەوە و واقیعی خۆی تەدەپەەنی، دەبەتە واقیعی خواستراوی نووسینەکی تر، یان دەخگەەینەك. نموونە: ناونیشانی کەشیعری: (گوە بەدەکان)ی بەدلەر، ناونیشانەکی ئەجگار ناسراوە و کاریگەری و زەمینەی کاریگەر و ترپە و ئاوازی مانەوەی لە مەشکی: (نەوزاد ەفعەت)دا جەهەشتووە و بە بە هیچ ئاماژەیەك لە شیعرەکیدا، جا بە ئاگایی بە، یان بەئاگایی بەکاری هەناوە: (شەی گوە بەدەکانی باخی ئیرەم. گەڤاری ەامان، ژمارە 50. ل: 128) ناتوانین لەم بارەوە لە وردەکاری بەراورد بکەینەوە، لەبەر ئەوەی دەخگەەین نییە. گواستنەوەیە.

من هەروا بە سادەیی ناونیشان وەرناگرم و بە قووەی و وردبینییەوە، فەزای زاەی دەخونمەوە و جەگای بایەخمە، ناونیشانی دەخگەە واتای جیابوون و جیاوازییە. لەو دەخەوە خونەری نموونەیی تەدەگات نووسەر قووەبینە، یان ەووکەش.

ویستم لە ناونیشاندا کارەکی تایبەتمەند پەشکەش بکەم، لە جەگای پیت و دەنگدا وەنەبکەشم، واتە: ئەگەر ناونیشانی شیعرەکم: (باەندەی مەلەوان) بەت. لە شونی ناونیشان وەنەیەکی ماسیگرە، یان قورینگ … تاد، بکەشم. لەیەك کاتدا هەم شەوەی وەنە و هەم نیشانەی نووسین بدات. ئەو ویست و هەوەم تەنیا وەك بیرکردنەوەیەك مایەوە

و جۆبەجێم نەکرد، پێکهاتەی شۆڕ کارکردنەکەشم بنیاد نابوو. جۆبەجێ نەکردنەکەشم تەنیا لەبەر ناکارایی و ئاستی شارەزانەبوونی نەخشەسازەکانی ڕۆژنامە و گۆڤارەکان بوو.
ساڵی 1993، هەوڵەکم لە شۆوازی ناونیشان پێشکەش کرد. شیعرەکم بە ناونیشانی: (سەباح)، لە ژمارە (460ی پاشکۆی ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ)دا بڵاوکردەوە. مامۆستام لەگەڵ چوار توخمەکەی بوون، وەك پێکهاتەی گەردوون و جەستەی خۆم کردبوو. (با، خۆڵ، ئاگر، ئاو). لە هەر بەشێکی سەربەخۆدا ناوی توخمە مامۆستا لەگەڵ کراوەکەم وەك ناونیشانی لاوەکی لەژێر بەشەکە دانابوو، نەخشەسازی ڕۆژنامەکە هونەرمەند: (هەڵگورد جوندیانی)، ئەم شۆوازی ناونیشانەی بە ڕیزپێ و نامە زانی، بەنابەدەی کاری تەدا کرد، ئەنجام هەوڵەکەی منی بە تەواوی نەگەیاند. لە دوای بڵاوبوونەوەیدا، بەم ئاشکرا بوو ئەم شۆوازە سووریالیە فەرەنسییەکان لە سەرەتای دروستبوونیان پێشکەشیان کردووە. ئەم هەوڵەشم وەك سەرەتایەك مایەوە و لەی دوورکەوتمەوە، بەڵام ناونیشان بەوەنە وەك پرۆژەیەکی دواخراو لام ماوەتەوە و لە کەشیعرەکم تا بەم بکرێت و بتوانم پێشکەشی دەکەم، دەشزانم لە شۆڕ کارکردنەکەمدا بەرەو کوێ دەڕۆم و چ هەڵە و هەمایەك دەکەم بە ناوەند.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

مانیفێست

وەك پرۆژەیەك مانیفێستی شیعریی خۆم ڕاگەیاند، بە ئەوەی ئەم ڕاگەیاندنە ببێتە پاڵپشت و تیشکە بە ئەزموونی شیعریم. مانیفێست و خەوونکردنەوە، پێنجەمەر و ڕوانینی تایبەتیی نووسەرن، بە کەرەستەیەکی خەمیو و ئەزموونەکی ڕاستەقینەوە بەرانبەر نووسین و ئاسەی چاوەڕوانی نووسین. بە نووسین و گەڵاڵەکردنی، بە قووڵی سەرجەم دەقەکانی خۆم بە توانای گەڕان لە ژیان و هونەر، هەنایەوە ناو زەینم. لە مەودای خاڵی لاوازی، تا خاڵە سەرسوڕهێنەکانی ئەزموونم وەرگرت، بەوپەڕی هەشمەندی جیاکاریی هەستکردن لە مەوداکانی مامەوە و تەفکریم، تا بووە پرۆژەی باش بیرکردنەوە و گفتوگۆیەکی ڕۆشن. بنەماکانیم لە شەوق و کاکڵە و ناخی ئەو مەودایانە دەزییەوە، کە لە واقیعی نووسیندا هەناومەتە گەڕ. ئەو واقیعەی چەنیشی بیر لە دەکەمەوە و دەیجووڵێنم.
پێش نووسین بیر لە مانا ناکەمەوە، دوای نووسین مانا دەدەزرێتەوە، هەروەها بیر و ڕاکانی ڕامگەیاندوون، هەموویان لە دەقەکاندا شوێنی ژیربەژی و ئەو ئاماژە و نیشانانەی تەیدا بەرهەم هاتوون، ئاشکران.

چارەسەری هەندێك لە هەستە ئەمانسیە سەرتاییەكانیشم كردوون، هەم بە ژێر دەنگ لاواز و سەرسوهێنەكانی كەشاون. خۆنم كردووە بە فەرمی دەستپێكردن و دووبارە گەڕانەوە بە واقیعێكی دامەزراوی خۆنی.
سەنگێك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەكوێنێت، بەی دەردەكەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەكەین

قەناغ

شیعر وەك درەژبووەوەی قەناغی پەشتری وەرناگیرێت، لە هەندێك ئەگەزدا یەك دەگرنەوە، لە زەر ئەگەزیش تەواو ئاستیان دەكەوێتە نەوان، دژی قەناغ و ئەباز و قوتابخانە و دابەشكردنم، دەقی داهێندراو بەسەر تەواوی ژیاندا دابەش دەبێت.
ژیان و خوێندنەوەی ئووداو و دیاردەكان بەیەك ئاراستە نایەن، بە جیاكاری بیری یاخی و كەرەستەكانی شیعری لە كەشی شەوە گەیندان، ئاستیش بەرەو گەڕان و تەكەڵاوبوون وەردەگرن. هیچ قەناغێكیش ناتوانێت قەناغی پەشەخەی تەواو لەناو خۆیدا ون بكات، داهێنانەكانی لە گەشەیەكی تەنگەبەر گەمارە بدات. جیاكارییەكان سروشتین. جیاكارییەكانی ئەو قەناغ و ئەزموونانەی لە داهاتووشدا دەبنە هە و مایەی گفتوگۆی گەڕانكاری هەمدیس هەر سروشتی دەبن.
شیعر لە زماندا ئەونەقی شیعرییەت بەدەست دەهێنێت، زمانیش بە ئاراستەی هاتنی، ئاستی گەڕان و تەكەڵاوبوون وەردەگرێت.
ئایا زمانی قەناغەكانی ژیان درەژەپەدەر و دووبارەكردنەوەی یەكن. بە جیاكاریی ئەو دەستكەوتە هونەرییانەی لە ئاكامی پەرەسەندنی بیر و پەویستییە كەمەایەتی و شارستانییەكان ئەزموون كراون و دامەزراون، یان بابەت و مەبەستەكان شەوازیان دەگەڕێن و نیشانەكانی هەست پەدەكرێن. زمانی شیعر، شیعرییەت لە زمانی قەناغێكی دیاریكراو وەرناگرێت، واتە: زمانی شاعیرێك، لە زمانی شاعیرێكی ترەوە دەست پەناكات، هەموو سەردەم و مەوداكان ئادەكەشتە ناو بازنەی بەوەچوونی خۆی، هەز دەژنەتە ناو تەكانەكانی بە بەكاربردن و ئاماژە ژیربەژییەكان.
هیچ قەناغێك نابیندرێت، داهێنان تاجی لەسەر هەمایەكی دلەری نانابێت و ئەستەرییەكی بەرهەم نەهێنابێت. نموونە: قەناغی كلاسیكی تاجی داهێنانی خستە سەری: (نالی). قەناغی یەكەمی نوبەخشی، تاجی داهێنانی خستە سەری: (گۆران). لە قەناغی دووەمی نوبەخشیدا، ئاستەكی تر دەتە گەڕ و ناتواندرێت داهێنەرێك وەك تاك و ئەستەرە دەستنیشان بكرێت و هەموو هونەرەكانی تەدا كەبووبەتەوە.
نموونە: هەندێك فەرم و شەواز و گوتاری شیعریی لای: (لەتیف هەمەت)

هەیە. لای: (ئەنوەر قادر محەمەد) نییە. هەندێك فۆرم و شێواز و گوتاری شیعرییش لای: (شەرکە بەکەس) هەیە. لای ئەوانی تر نییە، یان هەندێك فۆرم و شێواز و گوتاری شیعریی لای : (فەرهاد شاکەلی) هەیە. لای هیچێکیان نییە، کەواتە: لەم قۆناغەدا فۆرم و شێواز و گوتاری شیعری پڕڕەی سەندووە و ئاستی کەی وەرگرتووە، تاك وەك ئەستێرە و هەمایەك وەرناگیرێت. فرە هەمایی هاتووەتە ناو داهێنانی شیعری کوردییەوە، بەتایبەت لە قۆناغی کلاسیکی و قۆناغی یەکەمی نوێبەخشیدا، هەموو هونەرەکان لە هەریەك لە: (نالی و گۆران)دا کەبووونەوە. بەیە تواندرا وەك تاك و ئەستێرە دەستنیشان بکرێن. لەگەڵ ئەمەش قوتابخانە و قۆناغ و ڕەباز و تەوژم … تاد، لەناو دەچن. تەنیا شیعر، شیعری بەگەرد. بە پلەی یەکەم دەمێنێتەوە. درێژەپێدان و مژوویی نین. هەندێ باری قووڵی سەرسامی تەسەوف لە شیعری ئەمڕۆ دەبیندرێن و دەربڕین لە ژیان دەکەن.

سیماکانی لە قۆناغی کلاسیکی ڕەونەقیان بیندراوە، وەك پێویستییەك لەمەڕدا ئەزموون دەکرێنەوە، ئەو پێویستییە ونبوونی نوێبەخشی نییە لەناو کلاسیکدا، ئەو شتانەی لە ڕەژ و ڕەژگاری خەیاندا بەرەو بە ئەدەبووون دەچن، شتەکانی لەناو کەمەڵگادا ئەدەبن و ئەوانی تواناشیان تەدایە ببنە ئەدەب، دەقئاوەزان بە جیاکاریی، بنیادی دامەزراندنە. هەڵی ڕوونی ڕوانینەکان بخاتە باری قووبوونەوە و سیما هاوبەشەکان بناسێنێت. زمانی جیاکار، ترپە و ئاوازی جیاکاری لە دەبەتەوە. شێوەکانی دەربڕینیش لە ترپە و ئاواز وەردەگرێت. وەك فۆرم و پێکهاتەی ڕستە بەندیش جیاکارییەکان بەرەو چەندین ئاراستەی جیاکار ڕامانەدەکەشن و بە کارامەیی بە گەڕمان دەخەنەوە بە دوانەخستنی ژیان، کە ژیان خەی کردەیەکی دواخراوە. خاوەن فۆرم و توانایەکی سەرسوڕهێنیشە.

سەنگەك هەیە ناوی مژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

پێویستی

من چەژ لە سەردەمی خەم، واتە: چرکە زیندووەکانی ئەستا وەردەگرم و بە ئاس و دووریەکی گەرم و ئاسوودەی دەزانم، ڕەژ و ڕەژگارەکانی تەدا بەناویەکدا دەچن و بەیەك دەگەن، خەم فریو نادەم بە ڕابردوو و داهاتووەوە، ئەمە منی دوورخستەوە لەوەی شیعری خەسوورکردنەوە و هەوەستی دروستکراو بنووسم. ئەدەبەکی بە کاکە و زیندوو، لە گومانی ناوونی ڕابردوو و داهاتووەوە بەرهەم نایێت. لەم لەوردبوونەوەوە هەستم بە ژیان و هەبژاردنی شتەکانی دەوروبەر، پەکهەنان و شیکردنەوە هەوەستی وەرگرت. شەپەلی هەشیاری لە ناخمدا

خۆی هەڵاوێشت و بەڵگەی ئەوەی پیشان دا، لە ناختدا پەیامبەرەك خوەقاوە پەویستی بە دەربڕین و نووسینی کتێبەکە بە هەمووان، کتێبی بە هەمووانی من شیعرە، شیعری بەگەردیش پەیامی نییە، بەڵام مانا و سرووشی هەیە، واتە: هەست بکەیت شتێك هەیە و بیرت پێدەکاتەوە.
لەو خرشانەی خۆون و واقیع و ژیان داوایان لە گیانم کرد، پەویستە کەمان بکەیتەوە، خاڵی بەیەکگەیشتنمان شیعرە. فەزای زیندووی پەیامبەریەتی لە بوونم ئسکا. گەڵانێکی ئیشیی لە ئوانینە سەرتاییەکانم بەرپا بوو، بەڵام لە ئووبەڵووبوونەوەیەکی گیانیی یەکەمین ئامادەبوونی نووسین لە سەلیقە و چێژمدا چێخماخێی دا. خۆی وەك کاتێکی بەرجەستە لە بینین و نووسین پیشان دا. ژیان و مەرگم لەناودا کردە سەرمەشقی پایداربوون.
سروشتی دەربینیش دەگەڵەن، هەندە جار واقیع و ژیان جەدەهەم و دەچمە ناو خۆون. هەندە جاری دیکەش خۆون جەدەهەم و دەچمە ناو چرکە زیندووەکانی واقیع و ژیان. ئەم جەگەڵەکردنە بیرکردنەوە و گفتوگە و بینین و دەروونم ئازاد دەکەن و دەچمە ناو کەشی نووسین، واتە: دەزینەوەی واقیعی نووسین. نووسینیش لە هەموو شوێنکدا هەیە، لە هەندەك شوێندا بەڵوونی و سادەیی، لە هەندە شوێنی تردا بە نیمچە ئوونی، لە هەندە شوێنی تریشدا بە شاراوەیی. تا لە بەشاییەکانیش پەویستە شاعیربم، لە مردنیشدا وەڵامی پەداویستییە شیعرییەکان بدەمەوە. سوپاس بە خودا چارنووسی لەدایکبوونم لە وەاتەکدا بووە، شیعری تەدا شتێکی جەوهەری و خشەویستە.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوەنت، بەی دەردەکەوت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکین

ئەخنە

نووسین لەبارەی دەقەکانم ئەکخراون، ئایا بوونتە هەیەك لە دید و دیدگایانەوە بە خەمدا بچمەوە، ئەخنە ئامرازەکە بە باش تەگەیشتن لە ئەدەب، جەرە سەرلەشوانەك بە خوەنەر بەدی ناهەنت. سەربەخێی دەق و خوەنەر گرینگە، کردەیەکی شارستانی و زانستییە، ئەشنبیر سەداسەد خەشحاڵە پێی، بەڵام لەو ئەخنانەی وەك مەبەست ئایدەکەشمە ناو ئەو نووسینەوە یەکەکیانم بە دەستنیشان نەکرا پسپەڕانە لەناو دەقەکم بە پرەگرامەکی ئەکادیمی، یان خەیاڵەکی داهەنرانە کاری کردبت و بەشەك لە کردەی ئەخنەیی لەناو خەیدا هەگرتبت. کەم ئەزموونی و کەم و کورتیی دەقی منی خستبتە بەردەم کەمەك نیشانەوە، یان خوەنەری خستبتە خوەندنەوەیەکی تایبەتییەوە، کە پشت بە میتەدەکانی ئەخنەگر ببەستت.
ئەو دیاردانە وامان لەدەکەن بپرسین، ئەرە ئەم نووسینانە بە

□□کـدەخرەن. هەقیقەت لە کـوێیە. ئایـا هیـچ لەو نووسـرانەی، کە □□شنبیریی خەیان ئامادەیی لە نووسینە □□کخراوەکەدا نەبینیوە، توانیویانە پەیوەندییەکانی نەوان دەقەکانم بخوێننەوە و خەیان تەیدا ئامادە بکەن بە کارەکی زانستییانە، کە توانای مانەوەی هەبەت، خا□□ـك، یـان چەنـد خـا□□کی قەنـاعەت پەکەر بخـاتە نـاو گفتوگۆوە، کە مەترسی بەت بە ئەو بیروا هونەرییانەی من پەشکەشم کردوون، ئاراستە و بەوای ئەدەبیی منیان پەکهەناوە.
□□خنەگرانی ئەکادیمی و خەیان داهەنەریش، توانیویانە پانتاییەکی هەمیشە ئامادەی ئەزموونم پیشان بدەن. هەستیاریەکی قووەی تەدابەت لەناویدا ئاسوودە بیر بکەمەوە و پەیوەست بم بە خەونی نووسین. هەمیشە بەوایەکی پتەویشم بە جیهانی مندالییەوە هەیە. ئەو هەستە پاکەی لە گیانی مندالییەتی پەروەردە کراوە. هەمان هەستی پاکیش لە سروشتدا دەجووە□□ت. مندالی و سروشت ناوەندکن لە هەموو لایەکەوە بەیان دەچم.
لە پەیوەندییە برادەرییەکانم بە هەموو هەستەکانمەوە □□ز لەبەرانبەر دەگرم، کەچی زوو لەوە حالی دەبم بەرانبەر پەویستە وەك گوزەکی پووچ لە لەژاییدا فە□ بدرەت. چەلەکە پشت و پەش و تەنیشتی خەی دەبینەت. خاونی بینین و مەودایەکی بەشوماریشە. بە پەچەوانەی چەلەکە یەك ئاراستەی بینینم بە ژیان هەیە. ئاراستەی بینینی هەقیقەت و بەرزایی □□شنبیری و داهەنان، پەیە□ویشی دەکەم. چ زیانەکیش بەو هەیەوە پەم بگات پەی زەرەمەند نابم.
دیاردەی بەزراو لە ئەزموونی شاعیریەتیی من بیندراوە، هەبووە بە نووسینەك بردوومیەتە کەشکە□ان، دوای ماوەیەکی ئەجگار کورتیش هەر خودی هەمان کەسی خاون ئاراستەی کەشکە□ان، بوونی ئەدەبیمی □□ت کردووەتەوە، کە ئەو ماوە ئەجگار کورتە ناتواندرەت وەك گە□ان و ئەزموون لە دید و دیدگا تەماشا بکرەت.
ئەگەر نووسەر خەی لە ئەنجامی ئەزموون و کارکردنی لەناو ئاماژە ئەدەبییەکاندا گەیشتبەت بەو دوو ئاراستەیەی کارکردنە و هاتبەتە سەر □□شنایی باو□□ك، وەك ئاکامی وەرچەرخانەك بیر لە ئاستەکان دەکەمەوە و پەی خەشحاە دەبم. ئەگەر مایەی سوودوەرگرتن بەت، سوودیشی لە وەردەگرم، بە□ام ئەگەر لەژەر چاووونی و □ازیکردنی دژەکانم ئەو هە□گە□انەویەی کردبەتە داو و هە□□ك و کردەی نووسینی بەدوادا ببات، لەوانەیە بتوانەت لە ماوەیەکی ئەجگار کورتدا بە چەند ئاراستەیەکی دیکەشدا کەش و نیشانە و ئاراستەکردن وەربگرەت. کاری □□خنەگر لەسەر ئەم پایە دەوەستەت سەنگی ئەدەب لە □□شنبیریی کوردیدا دەربخات. هەندەك نووسین لە ئاستی هەرە بەرز □ایانگرتووم. بەگومان ئەمەیان زەدە□□یی تەدایە. هەشە بە شەویەك دایپە□سیوم لە

نزمترین ئاستی ئەدەبی دیاریکراوی کردووم. ئەمەشیان بەگومان ونکردنی ڕەشنبیریی تەدایە.
خەشم لەو دوو بەرەی دژ بەیەکە باش حاڵیم، داهێنان لەو پاداشتە نییە، کە لە ڕەخنەگر، یان هێزی بااەدەستی سیاسی وەردەگیرێت. خورپەی دە فەرمانڕەوایی بەردەوامیی داهێنانە. دیاریەکە خودا و زمان ئەو خورپەی دەڕمان دەدەنە و ئاشکرای دەکەن.
هیچ ڕستەیەك لە بارەی نووسینەك نامدرەوشێنتەوە، ئەگەر هەست و دەروونی نووسەرەکەی تێیدا ئازاد نەبێت، تا سەر ئەسکان گیر بخوات لە خۆقاندنی دوو دیوی و کلکایەتی، لەگەڵ هەموو نووسینەکدام، تەنیا لەگەڵ ئەو نووسینەدا نیم ك و بوغز و تاکتیکی سیاسەت تێیدا دەستەاتدار بێت. ئەو نووسینانە هەشیاریی ڕەخنەیان تێدا بەکار نایێت. زیاتر چاودێریی نووسین و هەڵکوتانە سەر و پەلاماردانن. ئەم جەرە ڕەتکردنەوانەش تەنیا شکست بە خاوەنەکەی تەمار دەکەن. شکستییەکەش دەبێتە بابەتی لادانی ڕەخنە لە میتەدە ڕەخنەییەکان و ئەم و ئەو ڕازیکردن لەسەر ڕەنجی ئەو دەقانەی خاوەنی هەقیقیترین بنەمای شیعرییەتن.
هەندەك لە نووسینی بەزراو، یەك لەوانە لە ژمارە(126)ی هەفتەنامەی: (پاشکۆی عەراق – 28/2/1990)، بەناونیشانی: (عاجباتی هەشتەم لە جیهانی ئەدەبی کوردی)، بە شێوەیکی گاڵتەجاڕانە ئاماژەیان بەو وێنە شیعرییە: (شەمەندەفەر گوڵەبەڕۆژی مەژوو دەکرتەنێت) داوە.
لە ئایندەشدا گاڵتەکردن بە ئەزموونی سەرکەشان بەردەوام دەبێت. پێش منیش گاڵتە بە ئەزموونی سەرکەشانی دی کراون، دواتریش بوونەتە هەمایەکی ڕوون و زەر درەوشاوە. نموونە: گەران، کە توانیویەتی سیمای داهێنانی تاقانەی خۆی دەربخات، چووەتە ناو هەندەك کەڵ و کەمەڵ، نیمچە ڕەشنبیری کەم ئەزموون و ناڕەشن بە: (هەلوور بەلوور تەکامە – زەرد و سوور و شەمامە) تانیان لێداوە. لەبەر ئەوەی شیعری لە دەرەوەی ژیان دەرهێنا و کردی بە ژیان، ئاسە و دووری و پانتاییەکیشی بە خوێنەری نموونەیی جێهێشت. ئەم دەربینیان وەك بەهانەیەك دەهێنایەوە، کە لەسەر ئەم کەشە خەماییە سیماکانی شیعری کوردی دەرخستووە و بە کارامەیی و وردی هەوەی تەگەیشتنی کەشە خەماییەکانی داوە، من لەردا سەرنجەکانم دەرخستووە و لەم نەکەیوەتەوە، واتە: ئەم دەربینەم تەنیا بە ڕوونکردنەوەیە. بەهەرحاڵ ئەرە ئەو ڕەزدارانە کە بوون و لە مەژوودا چییان پێکرا. لەمەدا ئەمەمانان چەندیان دەناسین، وەك ڕەگ و سەرچاوەی چەژبەخش پێوەندییە نادیارەکانی خەیاڵکردن و بیرکردنەوەمان لەك ئاشکرا بکەن. لە لەکجیا بوونەوە و پێکەوەبوونیانیش هاوگونجانەك نیشان

بدەن، یان لە پانەرامای داهێنان لە کوێندەر دەستنیشانیان بکەین. ئەوانەی هەقیقەتی داهێنانی مەزنیان زانیوە ئەوە دەزانن، کە (گۆران) توانی دیوانی نوێبەخشی شیعری کوردی بنووسێت، لەگەڵ تەپڵەینی ڕۆژگار پەگە و ناوبانگ و شاعیرییەتی زیاتر بدرەوشێتەوە لەوەی، کە خەی لە ژیاندا مابوو، هەیبوو، کەواتە: بەرهەمهێنانی شیعری بەگەرد ئەفسانە و ئەفسوونی هەموو سەردەمەکان و بەگەڕخەری هەزی ژیانە. لەکدانەوەی شیعر، یەك لەو گوناهانەیە، کە لەخشبوونی بە نییە، لە لەدەستدانی ئەزموونی ئەستێتیکای بەشك لە نووسینی کوردی، لە لەکدانەوەی ئەم وێنە شیعرییەم، بەدە داوای بووردن لە گیانی بەهەزی ئەم گوناهە دەکەم، ڕەنگە خوێنەر هەندەك جار تەگەیشتنی بە دەق بگاتە ئاستی تەگەیشتنی نووسەرەکە و قووڵتریش بچێت.

دەقی من کەم تا زەرەك هەشیارییەکی جیاکاری هەناوەتە گەڕە و لەناو کلتووری کوردییەوە هاتووەتە بەرهەم، ڕەنگە هەیەکەشی ئەوەبێت ویستبێتم لەناو ئەم کلتوورەدا هەوە بە خەبوونی خەم بدەم. ئەم وێنەیەش بەرهەمی بیری گەرمی منە، خەیاڵی شاعیرییەتیم لە هەنانە پەشەوەی منداڵی تاقی کردووەتەوە.

یەك لە جەژنەکانی حەفتاکان، جەژنانەکانم پەنجا فلس بوو، لەگەڵ یەك لە کوڕەکانی مامم چووین پەنجا فلسەکەمان خستە سەر هەڵی ئاسنینی شەمەندەفەر بەو نیازەی، کە بەسەریدا بەوات پەنجا فلسەکە گەورە دەبێت و فەرمی سەد فلسی وەردەگرێت. بە ئەنجامی ئەو کردارە دەتوانین چەژ زیاتر لە جەژن وەربگرین. کەچی بە شەوێکی وا هەردوو دیوی پەنجا فلسەکەی سەییەوە شوێنەوار و نیشانەی پارەی پەوە دیار نەما. جا شەمەندەفەر لە چەژی جەژنەك بەبەشی کردووم و چەژی ساتەك لە منداڵیی کوشتووم و نەفەسبە دنیای ئەفسووناوی دەستکاری کردم.

لەم وێنەیەدا سەینەوەکەم وەك کاردانەوەیەك کار پەکردووە و جووڵاندووم. بەلای زەرەك شەمەندەفەر هەی گەیاندن و گەشت و خەشحاڵی و بەاچەی ئاواتە، بەڵام لە دید و دیدگای ئەو کاتی من وەك دەندەیەکی ترسناك تەماشا دەکرا، هەروەها وەك وێنەیەکی ووبەڕووبوونەوە و گرژبوون بەکار براوە. شەمەندەفەر هاوتا کراوە بە کەسایەتیی دیکتاتەر و جووڵێندراوە، کە نەشونماکردنی ژیان و زمان و نیشانە دەستەوە و دەوروبەرەکی نالەبار و بەربەستە بە گەشکردن و پەشکەوتن.

هەزی خود لەم وێنەیەدا دەسەڵاتدارە، دەقئاوەزانییەکی نیشانە ناسیشم لە نەوان هەزی نووسین و هەشمەندیی کەمەڵگادا دەزیوەتەوە. دەزینەوەی ئەم دەقئاوەزانییە لە کەشی ڕەخنەنووسەك نییە، کە

خاوەنی پرژەی دەزینەوە نەبەت.
کات و شوێن و هەما و هەزی خودی چالاك لە دەربەینەکانمدا وەنەیان زەرە، بەڵام تا بەڵی پە سرووشی هەمەچەشنی مرۆڤ و شەوازی تەقینەوەی خەرا.
لە بارخراپیی کەشە و گرفتی ڕەخنەی ئەدەبی کوردیدا، هەندەك لە نەوەی پەش خەم و نەوەی دوای خەمی گوڵایەیان، بەهەوەی شانەیەکی لەك نزیك، نووسینم لە بارە ڕەکدەخەن. بە ئاشکراش کار بە ئەم هاوکاریەیان دەکەن. شانە دووبارەکردنەوەی ڕەفتاری خەڵایەتییە، بەهەمان جەر و دەستووری سەلەفییانە بەڵەوە دەچەت. هەر خەوندیدەیەك ئەفسانە و ئەفسوون و ناوەندەکی زاە و کاریگەرە لە نووسیندا، ئەو ئەقەیەتە کەنخوازانەی بەوایان بە بیرکردنەوەی ئەوی دی نییە. ترسی هەوەشانەوە وەك عەلیشیشی گیقبووەوە دەیانباتەوە ناو قەبارەی سروشتیی خەیان، کەواتە: دژایەتیکردنەکە بە سروشتی و تەمارکردنی ناکەکیی ئەوی دی وەردەگرم. نووسەر بینینی ژیان و سەیری دنیاکردنی، بووە کەنترەکردنی ئەوی دی، لەگەڵ دەروون و بیرکردنەوەی خەی گەیەوەتە کەتاییەکی بەزراو. نووسەرەکیش لەگەڵ خودی خەی گەیشتە کەتایی، گونەتەڵ و چەنەباز و منگەمنگکار و دەعبای پەلوپە شکاو و مردەخە، پەویستە بچەت داوا بکات لە خانەی پیر و پەککەوتووەکان ناونووس بکرەت. بگرەوبەردەم لەگەڵ ئەوی دی نییە، بینینی ژیان و سەیری دنیاکردنم لەگەڵ دەروون و بیرکردنەوەی خەمدا، هەمیشە لە ئەزموون و نیشانە ناسیدایە. شانە دەستکردی دەسەڵات و هەزی باڵا دەستی سیاسییە. کار پەکردنیشی بە نیازی ڕە پە بزرکردن و دووچاری گرفتکردنی ئەوی دی، خەی ترسەکی کەمەرشکەنە لە ئەزموونی پە شایەن بە ئاماژە، باوەڕ پتەویشم بەهەزی خەونبینیم بە نەوبەخشی، وا دەبینم یەك یەك دەگەڵەن و ووبەووی داهەنان شەرمەزار و چاو بەرەوژەر دەبن. خاوەن پرژەش دەبەت بە خاوەنی ئەو سەروەرییە بەدەنگەی کە دەقە، هەروەها جیاکاریی نەوە جیاکارەکانیش بە دیاردەیەکی تەندروست دەزانم و ڕەزی لەدەنەم، بەڵام بەز لەو بارە ناسروشتییە دەکەمەوە لەسەر بنیادی ڕوانین دروستی ناکەن و ئیرەیی و حوکمی پەشینەی بە سوود بەڵەوەی دەبات. بە هیچ جەرەکیش بیرم لەوە نەکردووەتەوە هەڵی هاوبەشی خەم لە شیعری کوردیدا جیا بکەمەوە، بەڵام هەردەم ئەو بیرکردنەوەیە دەمخواتەوە، کە هەنگاوەکی چوست و بنچینەیی دیکەبم لە ئەزموونی قەناعەت پەهاتووی خەم. لە هەموو ناوەندەکی بە گەچەیش دوور دەکەومەوە، سەرگەرمی بەدیهەنانی خەونی نووسین دەبم، جەشەکی خەسك و لەخەو و باشم بە خوەندنەوە و نووسین لا پەیدا بووە. لەگەڵ ئەمەش: سەرجەم ئەزموونی هیچ شاعیرەکی کوردم بەدە

نەبووە، بەڵام شیعری تاك تاك و هەڵبژاردەم بەدە بووە و ماچم کردووە. ئەم بارەی خەم بە ئەزموونی ئەوانی دی، بەهەمان چەشنیش لای ئەوانی دی بە ئەزموونی خەم بە ڕەوا دەزانم.
لە سەرجەم دەقەکانیشدا ئاراستەیەکی خۆنیم، یان نیمچە خۆنیم دەربەیوە، خۆون سرووش و سروشتی پەغەمبەرانە، خودا دەیدات بە کەسی پەیامدار. من وەك کەسایەتی، خۆنەکم لە شیعرەوە بەرهەمهاتووم، خۆنیش ئادگەیەنم. نادیارییەك لە خۆندا هەموو گەمارکانی شکاندووە، نووسین ئاوی ئەو نادیارییەیە. خۆون درەوشانەوەی واقیعە، زمان لە دەقی خۆنیدا ئامرازی گەیاندن نییە، ئامرازی سرووش و چالاکیی وەنە و ناسینی ڕەنگکانە. ئاسانە بگەیت بە ئەوی دی، بەڵام ئاسان نییە بگەیت بە خودی وریای خۆت، کە گەیشتی بە خودی وریای خۆت، دەرەوە و ئەوی دی بەلاتەوە دەبنە شتەکی لاوەکی، یان زۆر لاوەکی. گەیشتووم بەو قەناعەتە ڕەهایە، تەمەن و کات هەر هەندە باروبوار و ماوەم دەدەن بزانم من چیم لە ژیان دەوەت، بە گرینگیشی نازانم، بزانم دەرەوە و ئەوی دی چییان لە من دەوەت.
ئیلتیزامم بە بەوا هونەرییەکانی خەمەوە هەیە، کلتووری نیمچە تایبەت بە خەشم هەڵبژاردووە و کاری پەدەکەم. هەستیش دەکەم کەمەگای ئەمە چووەتە ناو نەریت و ئابردووەوە، پەویستە دەربهەندرەت، مانەوەی توانا و ئەزموونی هەدەبزکەنەت و زیان بە گەشەسەندنی دەگەیەنە و خەمینی دوا دەخات.
لەو هەموو گەچەانەی پەم کراون، تەنیا وەك نموونە و ڕوونکردنەوە: تیشکەك لە یەکەکیان وەردەگرم و مەودایەك دادەمەزرێنم: لە 6/3/1985 لە هەی بەهەوەبرایەتی ڕەشنبیری خوەنەری هەولێر، یەکەتی نووسەرانی کورد – لقی هەولێر، کەکەکی شیعر خوەندنەوەی بە کەمەك شاعیر ڕەکخست، ڕەکخەر و کەگەڵ: (محەمەد خدر مەولوود) بوو، من بەشی پەنجەمی (زەوان)م خوەندەوە. کەپلەیەك لەم بەشەی خوەندمەوە ئەمەیە:
(من کەوتنی خەم خەش دەوە
باوەشمی تەوەردەنم) زەوان: ل41
کەگەڵ بەم کەپلەیە کاریگەر بوو. تاسەی بەردەوامیشی بەی هەبوو، هەر چەند جارەك یەکتریمان دەبینی باسی ئەم کەپلەیەی دەکرد. ویستی کەچیرەکەك چاپ بکات. داوای لەکردم ئەم کەپلەیە وەك کلیل بەکار بهەنێت و ناونیشانی کەچیرەکەکەی بکاتە (کەوتن)، لە کاتەکدا ئامادەبوو هەموو دەربەینی ڕەحی خەی لەژێر کەپلەیەکی زەواندا ناودەر بکات. دواتر ساردییەك کەوتە نەوانمان و زەوانیش وەك کتێب چاپکرا. لە ژمارە (15)ی ڕۆژنامەی: (ئاسە – 14/11/1989)، نووسینەکی لەبارەی زەواندا نووسی بەناونیشانی: (دەقی مردوو:

زەوان = جل و بەرگ = .)، کارەکی بە زەوان کرد، مەگەر ڕەشبا بە داری بەری کردبێت و هەر ئەڵا ئەڵا و دەستنیشانکردنی چییەتییەکی دیاریکراوی بوە.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

خوێندنەوە
شەوازی خوێندنەوە بەشەك لە بەهای چەژی لەناو خەیدا هەگرتووە، سەرەنجام ئەم گواستنەوەی چەژەش دەبێتە بەشەك لە ڕەشنبیریی گوەگر.
شیعر وەك دەق، شیعر وەك شەوازی خوێندنەوە. دوو یەکەن لە یەك سەرچاوەو پەریان نەگرتووە.
وەك دەق دەسەاتی جوانی و بیرکردنەوە لە چەژدا دروست دەکات.
وەك شەوازی خوێندنەوەش، دەنگ و جووڵە و ئاوازی پیت و هەماکانی دەست و ەوخسار، ەەی جوانی و بیرکردنەوە دەگەەن و دروستی دەکەن.
ئەزموونی شیعر خوێندنەوەی ناو هەە و بەر میکرەفەنم هەیە، بەەام شەوازی خوێندنەوە و دەنگ و جووڵە و ئاوازی پیت و هەماکانی دەست و ەوخسارم پەیوەندیی خەی لەگەە گوەگر نادەزەتەوە، نەتوانینی گواستنەوەی مانا و جوانی لە نائاگاییم دەجووەت و مەوداکانی بیرکردنەوەی خەم لەگەە مەوداکانی چەژی گوەگر سەرچاوەکانیان تا ادە و ئاستی ەژانە ناویەك لەك نزیك نابەتەوە.
لە 15/9/1985: (دەزگای ەەشنبیری و بەاوکردنەوەی کوردی) نووسینگەی هەولەر، کە: (مەحموود زامدار) بەرپرسی بوو، کەەکی شیعر خوێندنەوەی بە شاعیران: (فەرەیدوون عەبدول بەرزنجی و قوبادی جەلیزادە و ئیسماعیل بەرزنجی و محەمەد حوسێن هەەبجەیی و من) لە هەەی بەەوەبەرایەتی ەەشنبیری جەماوەری هەولەر ەەکخست، من شیعری: (داباریـن)م تەدا خوێندەوە. (حوسێن عارف) سەرنووسەری گەقاری (کاروان) بوو، دوای تەواوبوونی کەەکە ئەم گەورەییەی نواند و بە بزەیەکی باوکانەوە شیعرەکەی لە وەرگرتم و لە ژمارە (43) گەقاری کاروانـدا بەاوی کردەوە. ئامەژگاریشی کردم، شەوازی شیعر خوێندنەوەم باش نییە. ئەم ئارەزووە لەناخی خەم بمرێنم، کە لەبەر میکرەفەن دەربکەوم و بناسرەم. پەی گوتم: میکرەفەن بە گەرانیبەژ سەکەی تاقیکردنەوە و خەپەشکەشکردنە، تە شاعیری و بەرەو شیعری جیهانبینی و تەەامان دەەی. لەم چوار شاعیرەی تر، کە شیعریان خوێندەوە جیابووی. لەم باروبوارەدا زمان و شەوازت بە هونەری جەراوجەر و قووبوونەوە دەوەمەند بکە، بەردەوامبوونیش بەی سەلماندم ئەو چوار شاعیرە وەك سەرەتا و لە یەك شوێنپە مانەوە.
دوای ئەم گەورەیی نواندنەی هەمیشە وەك داهێنەرەك و مرۆڤکی گەورە

تەماشام کردووە و ڕەز و شکۆیە لە نەوانمان بەردەوامی هەیە.
شیعر شوێنی ڕاستەقینەی گرتووە. چەبوونەوەی چەژی کەمەڵگای کوردیش لە شیعردا بووەتە ناوەند. هیچ هونەرێکی دی هەندەی ئەم بەشە پەروەردەی چەژی کەمەڵگای نەکردووە. هەندێك خورپەی بزربووی ناخ هەن، ڕەگەزەکانی دیکەی ئەدەبی نایدەزنەوە. تەنیا شیعر لەباری درەوشانەوەیدا دەتوانێت بیاندەزێتەوە. نووسین و هونەر ئاراستەیان بەرەو ژیان و چەژە، بەڵام کردەی داهێنانی پەتی، ستایشی ژیان نییە لە پێناوی چەژدا، تەڕوانینی نوێ لەبارەی ژیان و چەژ دەخوێقێنێ و دەیکاتە قەناعەتی مرۆڤ، مرۆڤی نوێبەخش و بەخشندەش ڕازەکان دەدەزێتەوە.
سەنگێك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوێن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین.
تەپڵاندن
بە هیچ شێوەیەك بەوام بە تەپڵاندن نییە، بگرە بەوام بەگەڕان و جیهانبینیی جیاکار هەیە. تا ئێستاش نەمتوانیوە بەوا بەوە بهێنم: (نالی)، (باباتاهیر)ی تەپڵە کردووە، هەروەها: (گۆران) جێستەی شیعری کلاسیکی بەتەواوی جێهێشتووە. ئەمەمانا نیش خاڵی جیابوونەوەی ڕەهامان لەگەڵ نەوەی پێش خۆماندا نابێت. دەقئاوەزانییەکی بەهێز لە نێوان هەموو نەوەکاندا ئاشکرایە و لەوانەی دوای ئەمەمانا نیش بەردەوامی دەمێنێت. وا دەبینم هەر ڕەژ و ڕەژگارەك جیهانبینیی خۆی بەسەر کەسی خاوەن جیهانبینیی ڕەشنکار و هەمای هەمەچەشن دەسەپێنێ. وەك چۆن هەموو وەرزەك بە فراوانی سەیری ئاو و هەوای تایبەت بەخۆی دەکات و دەیسەپێنێتیش، ئەم ئاو و هەوایەش کەم و زۆرەك کاریگەری بە بارستی خۆی بەسەر نەشونمای درەختەکان جێدەهێڵێت. ئەوەی تەبینیم کردووە نەوەی پێش ئەمە ستوونی ژیانیان هەنایە ناو شیعر و ئەزموونیان کرد. ئەمە ستوونی و ئاسەیی و بازنەیی ژیان و خەیاڵ و خەونمان هەنایە ناو شیعر و فراوانتر ئەزموونمان کرد و درەوشاوە و دەوڵەمەندتر ناساندمان.
نەوەی دوای ئەمەش کەمەڵك جیهانبینیی زیاد دەکەنە سەر قەناغی شیعری ئەمە. ئەمە یاسای ژیانە و دەبێت قبووڵمان بێت. قبووڵکردنی ئەم هەقیقەتە ناوەندەکی چەسپاوە لە بەوابەخبوون و هەقیقەت بینین و دیاردەکانی پەیوەندیدار بە چییەتی بوونەوە.
پرەژەی تەپڵاندنم نییە، زیاتر خوێندیدەی پەکهەنانی هەڵە و هەماکانی خەمم، شیعرییەت سیمای ڕوونی گشت نەوەکانە و شانەیەکی زیندووی زەر قووڵە لە جێستە و پەکهاتەی مرۆڤدا.
دەقئاوەزانی دەتگەیەنێت بە فەرمی ڕەشنبیری و بیرکردنەوەی چالاك و دەتدرەوشێنێتەوە. ئەگەر ڕەشنبیرییەك دەقئاوەزانی لەگەڵ گیانی

بەهێزی ڕۆشنبیریی دنیا نەهێنێتە ئاستی هەست پێکردن، نەیتوانیوە لە پێیوەندی و گفتوگۆ و بیرکردنەوەی ئەوانی دیکەدا، ببێتە کۆسایەتییەك: بتوانێت زانستی ژیان کە بکاتەوە. ڕۆشنبیرییەکیش نەتوانێت ببێتە کۆسایەتییەك. زانستی ژیان کە بکاتەوە، لەناو ڕۆشنبیریی دنیادا خەیاڵی باش بڕۆوە نەچووە.
لە بەرزبوونەوەی هێڵی هونەری دەتوانێت لەناو ڕۆشنبیریی دنیا نیشتەجێ بێت و لە گۆڕان بە بنەڕەتیش چالاك و بەرهەمدار بێت، خەسڵەت و ئاسەی خەبوونی بدزێتەوە. چرکەساتی ئاسەی خەبوونیش، چرکەساتێکی گەرم و ئاسوودە و چڕە لە ژیاندا.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدە بزەکەین

بەهرە

لە دامێنی هەر دەقەکم، مەژوویەك تەمارکراوە، بەی بەوام بەوە هەبێت نووسین هەڕچوون و کاتی تایبەتییە، یان بەهرە و سرووش ماوەیەکی دوور و درێژ بەردەوام بەشدار و هاوکارم بن لە نووسینی بەشە پێکهێنەرەکانی دەق. لەو تەمەنەی نووسینمدا، کە نزیکە چارەگە سەدەیەکە بەکامی دە لەناو سنوورەکانی لە هاتوچۆدام، ژیان هاندەر و هەکاربووە بە وزەی خرۆشان. ئاوی چەند دەقەکم کردوون، ئەوانەی نووسیویشمن هەشتان لە نووسینیان تەواو نەبوویمە و نەگەیشتووم بەدوا داشتنیان. بەواشم وایە بەهرە و سرووش کار لە ئامادەبوونی نووسەر دەکەن بە کەشی خرۆشان، بەڵام وەك هاندەر و هەکار و خورپەیەکی شاراوە نەك شتێکی بنەڕەتی و تەواوکاری بنیادی بەردەوامیی نووسین، لە نووسیندا زیاتر تەڕامان و خۆن و ئەستێتیکای ویژدانی، بە پلەی یەکەم کاریگەری و بەشداریی بەردەوامیم دەدەنە. ناخی وریام ئامادەی بنیادی بەردەوامیی نووسین دەکەن.
سەرتاکانی نووسین لە هەشیاری و یاداشت و خۆنمدا ئامادە دەبێت. چاوەڕوانی کەشی نووسین دەکات. لەوانەیە ئەم کەشە چەژبەخشە شکە و بەهرە و سرووشی نووسین بێت و بنەماکانی بڕۆوە ببات، کە ژیان و سروشت و دەبەر وەك تەیەکی گەردوونی ببینە و مامەڵەی ئەستێتیکی لەگەڵدا بکات. تا ئادەیەکی زەر باش نووسین پێویستی بە ژیری هەیە، تا دەستت بەسەر ئامرازە هونەرییەکانیدا بشکێت، ئەفسانە و ئەفسوونی نووسین بەهەی بەهرەیەکی پەروەردەکراودا بەجێ بهێنێت.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدە بزەکەین

خوێنەر

لەناوەوەی خەم، بە بەچوون و تێگەیشتنی زاهیدەك ژیانم هەبژاردووە و بە چاوی دەمار و خوێن و پشت سەیری تەواوی شیعری کوردی دەکەم، شیعری: زمان و ئەستێتیکی و مرۆڤدۆستانەشم خەشدووت، شیعر وەك توانا و ئەزموون هەگری وزەی ژیانە. لەناو شیعریشدا ژیان دووچاری نەسرەوتن و هەندەك جەنگی پەویستی کردووم. بوەریەکانی ووبەووبوونەوە بەرانبەر ئەو مەترسییانەی لە لەناوچووندا دەبن بە هەست، کتێبی دەگمەنن. هەوە دەدەم تەیان بگەم، دواجاریش بیانووسم، ئەو ژیانەم لا جوان و پەسندە، هەست و خوون لەناو دەقی شیعریدا دەیکەنە ئاماژە و ئاخاوتن. لە ئاخاوتندا لە خاڵی هاوبەش نزیك دەبینەوە، یان دەگەین بە وەامەك بە ئاخاوتن. خوون و یادەوەری لە سەبەریدا بە یەکتری دەگەن و دەبن بە واقیعەك لە واقیعەکانی بوون. لە نەوان پەسندکردن و ەتکردنەوەی خوێنرانی هەشیار و خوێنرانی ئاساییدا، نووسین لەکوە خەی دەدەزێتەوە. جیاکاریی نەوان خوێنری زەر و خوێنەر ئاشکرایە. قەناغی شیعری کلاسیکی کوردی پە خوێنەرە، بەام خوێنری نییە.

ئەو مشتومە لە نهێنیی ئەو دەقانەدا بە دەست دەکەوت، وەك سەرچاوەی چەژبەخش پەویستمان بەخوێندنەویانە. پەیوەندییەکی دەخەشکەریان لەگە مووچەك و تەزوو و خورپەی شاراوەی ناخ پەکهەناوە.

من یەك بەباری خەم، کە پەستی دامدەگرت و لە هەموو دنیا بە ئومەد دەبم پەنا بە دیوانی: مەحوی، یان دیوانی: حاجی قادری کەیی، یان دیوانی: گەران، یان دیوانی: دیلان، یان کەشیعری: ئەحمەد تاقانە … تاد، دەبەم. لە شیعری کوردیدا ئەمانە نموونەی دەگمەنن. ئامادەم دەکەنەوە بە گرینگیدان بە هەموو بوارەکانی ژیان، یان دەگەمە فەرمی گەیشتن بە هەموو شتەکان و ناخی خەم. هەر هەموو ئاستەکیش ەز لە ژیان دەنەت و هەوەی بەرەو پەشەوە بردن و گەشەندن و بیرکردنەوەی باشتر دەدات، هەریەکیش بە تێگەیشتنی خەی چەژی لە وەردەگرت. نووسەریش لەسەر بنەما و فراوانبوونی مەوداکانی زمان و هەشتنەوەی بە زیندووەتی ئەو متمانەیەی دەبەتە خوونکی بەدیهاتوو، لە خوونەوەش دەست پەدەکاتەوە. من خوونم هەیە، لە خوونکانمدا دەست پەدەکەمەوە و دەچمە ناو مەوداکانی بیرکردنەوە و نووسین.

سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوەنەت، بەی دەردەکەوت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

وشە

وشەی: خوون و منداڵی و مردن، بەئاگاییم دەجووەنن و لام دووبارە

دەبنەوە، دەبێت لە پەرەسەندنی خەیاندا قسەم لەبارەیانەوە هەبێت و چوارچێوەیەکیان بە بگرم، فەزا و ڕۆگەزی ئەم وشانە دیدگای منیان دیل نەکردووە، زیاتر بەلای خەیاندا بەکەشیان کردووم. لەناو مندا ڕۆگیان وریایە و بەگەشکردنم ناساندوون، کەشوهەوان بە ئەزموونی خۆونیم، لە شیعردا ئیلتیزامم بە فەزای بوونەوە هەیە، نەك فەزا و ڕۆگەزی هاندەر و هەکار. بوون لە دەقدا دەبێتە شەپۆلی مانا و جوانی و شیعرییەت. شیعری من مەبەستی مەژوویی تێدا نییە. داشتنەکی بوونی و گەردوونی و خۆونییە. کار لەناو خۆون دەکەم بە دروستکردنی جیهانبینی، خۆون و منداڵی و مردن پرسیاری ئەزەلین، نەکراوە وەڵامەکی ڕۆها بە پرسیارەکانی ئەزەلییەت بدرێنەوە، هەر وەڵامەکی دەبێتەوە کەمەڵك پرسیاری دیکە بە ئازادکردنی واقیع. دووبارە نیاز و کەکەڵەی گەڕان و دەزینەوە گەرم دەکەنەوە، دەمانخاتە بەردەم ئازادیی دەربڕین و هەکاری گەڕاو، خۆون و خەیاڵ و توانا و ئەزموونمان دەجووڵێنێت، دەکرێت ئەم پرسیارە دوابخرێت بە دوای کەتایی زەوی، یان دوای دەزینەوەی بزەی مەنالیزا و بەختیاری تا هەتایی، بەوا بە بەختیاری تا هەتایە، کاریگەرترین و بەپیتترین ناوەڕکی مەژووی گیانی پێکهێناوە.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

لایەنگر

بەلامەوە گرینگە هەموو ئاستەك ببێتە لایەنگری دەقەکانم، یان نا. بەهای دەربڕینی ئازاد شوێنی نووسینی لە جیهان دەزیوێتەوە، بە تەواوی مانای ئازادی، ئازادیم لە جەری بیرکردنەوە و هونەرە جوانەکان و چەژی نووسین بە خەم دابین کردووە، ئازادی لەناو هەستیاریی نووسین دەتوێنمەوە، کەسی دووەمیش بەهەمان ئازادی بەوەوە دەچێت. منی وەك نووسین بەلاوە گرینگە، یان نا. ئەو قناعەتەشی لا وەنا دەکەم بە هەموو توانای گیانی و هەزی ئەقیمەوە ئاماژەکان بە دەربڕین و ناوەندی بەرهەمهێنان بگەیەنم، بارەکی گیانیش لەناوەندی نووسین چەژی هاندانم دەگەیەنێتە پلەی توانەوە و تەکەڵاوبوون بە زەرەك لە شتەکان. هەویش دەدەم ژیانی چەژدار و بەجوانی پەیوەست بخزێنمە گیانی گەردوون و ئادەمیزادەوە. گەردوون و ئادەمیزادیش بگەڕێنمەوە باری یەکەمین فەین. ئەستێتیکای هاوبەش و ڕەشناییەکانی ناو دەق دەکەمە هونەری لەکدانەوە و تەگەیشتن بە پەخشکردنەوەی ڕەشناییەکانی خەیاڵ و ئەندەشەی وەرگر. وابەستەی کلتووری پە چالاکیی کوردیم، ئەو کلتوورەی پەیوەندیی بەهەر هەموو کەمەگاوە هەیە. بەرهەمی هەشمەندییەتی، کەواتە: ئەمە ناوەڕکی

گشتیی کلتوورین. تەکەشانەکی سەخت دەکەم، ناوەڕۆکەکی دەوڵەمەند و بە پیت و فەڕ بم.
کلتوور بەو بارە زیندووەی خۆقاندوویەتی، بەناوبانگترین جەری دەربەینی ڕەشنبیریە. تا پاشماژەکی دووریش هەر بەو شێوە چالاکەی دەمێنێتەوە. مامۆستای من لەگەڵ نووسیندا مامۆستای ئیماندارە لەگەڵ خودا و سەرچاوە. خودا و سەرچاوەش دەبێ پرسیار و گفتوگۆ، پرسیار لە چییەتی بوون و نەبوون و شوێنزا و گەردوون. دواجاریش دەمەوێت بزانم ئەو دەزینەوانە چین، کە پێیان گەیشتووم، پرسیار و گفتوگۆمان چۆن بوونەتە یەکانگیربوونەوەی ئاسەکانی ناوەند و نووسینیان لەوە درێژ بووەتەوە.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

شەواز
جوانی لە سادەیی و قووبینییەوە دەخوەقێت. لەیش شتە سادەکان لەناو دەبا و دەی جوانی تەدا هەور ناکرێتەوە، شتە جوانەکان بە سادەیی دەوترێن. لە بەشەك لە بەرهەمی هەشتاکانم لە بنیادی قووی تەمومژدا کارم کردووە، تەمومژ لە ئەنجامی جوانیی زمان دروست دەبێت، لەیش لە ئەنجامی بنیادی ڕووکەش و هەی زمانەوە.
نموونە: بەزمانەك، واتە: لاەك دەچێتە لای مرۆڤەك، داوایەك دەخاتە ڕوو. بەزمانەکە لای خەی مانا و لەکدانەوەیەکی بە داواکەی هەیە و دەزانێت چی دەوێت، بەام لەبەر ئەوەی ڕوونیی زمانی نییە. ناتوانێت داواکەی لە بەرانبەر بگەیەنێت.
شاعیر هەن ڕوونیی زمان و جیهانبینییان نییە. لە دەروون و هەستی یەکئاستیی خەیان مانایەکیان بە نووسینەکەیان داناوە، بەام ناتوانن ئەم مانایەیان بە شەوازەکی ڕوون لە بەرانبەر بگەیەنن، لەی ئەم نەگەیشتنەیە. ژیان خەی پڕ لە شەوازی گەان و جموجووە و هاندان و هەکار، تەنانەت ڕەنگی سروشتیش گەان لە خودی خەی پەروەردە دەکات. درەخت لە پارچە زەویەکی بچووکدا کەشوهەوای نەشونما وەردەگرێت، هەموو ساەکیش گەاکانی خەی لەناو دەدا و هەمای ڕوون و شەوازی گەا نوێیەکانی دەکاتە کردەیەکی ڕاست. یەك شەوازیش لە ئەزموونی خەوندیدە و وەی دەزینەوەی ژیانی بە پیتدا، دەساتدار نابێت. مانەوە و کارکردنیش لەناو شەوازەك ڕایە و تانوپۆی داهێنان هەدەوشێنێتەوە، هەموو سەربەخۆیی و دەساتەکی کەلکەشیش زەوت دەکات، گیانی بەردەوامبوونیش دادەزێنێت. ئەو شەوازەی لەناوەاستی هەشتاکانەوە ئەزموونم کرد، هەوەم دا لەو ئەزموونەدا کار لەناو مانای زمان بکەم و مانای بابەت بمرێنم.

ئەزموونەك بوو، ویستە هونەری و کەلکەشیینە زمانەوانییەکانم تەیدا پەشکەش کرد. دوای ئەم پەشکەشکردنەش خواستی گەلان لەناوەوە هەژاندمی، هەستم کرد کارەکی دیکە هەیە بە کردن، دنیایەکی دیکەش هەیە بە بینین و شەوازی ژیان. کاتەك ڕەگا بەخەم دەدەم ئەزموونەك واز لە بەنم و سەرگەرمی ئەزموونەکی دیکە بم، دیارە وەك ئەزموون گەیشتووەتە دوا ئاستی و لام تەواو بووە، ئەگەر لەناویشیدا بمنمەوە دووچاری خەدووبارەکردنەوە و پەکوتە دەم، خەدووبارەکردنەوە و پەکوتەش کەشی نووسینم لەبەرچاو دادەخەن، لەو باروبوارەدا هەزی خود و ەستە کاریگەرەکانی مرۆڤی نوبەخشیش بە جوانی و ژیان، بە کاریگەر دەبن.

سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوەنت، بەی دەردەکەوت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

ڕاگەیاندن

ڕاگەیاندن کەناڵ و ناوەندەکی خزمەتگوزارە بە کردەی ڕەشنبیری. لەناو ڕەژنامەوانیی کوردیدا گەیشتووم بە ئەزموونی بەپیتی زەرەك لە نووسەرانی کورد و سوودمەند بوویمە بە بیر و بەچوون و فەرمەکانیان. لەلایەکی دیکەشەوە هەندەی لە بەشەك لە ڕەژنامەوانی بە ناهەق لەبارەی منەوە نووسراوە، هەندە بەهەق لەبارەی ئەهریمەنەوە نەنووسراوە. سەرەڕای ئەمانەش بەبە هیچ هەیەك بە مەبەست و هەڵەی دەستئەنقەست ناوم لە لەکەینەوە و چاوپەکەوتنە ئەدەبییەکان دەسنەوە. بەشەك لە ڕەژنامەوانیی کوردی هەوەی تەدا دراوە هەقیقەتی شیعری من بشوەنت. لە ڕەژگاری ژیاندا ئەوانەی لە چەژی باوخوازەوە تەماشای ەستە کاریگەرییەکانی ژیان دەکەن تاوانکارن، نوبەخشکانیش قوربانیی ئەو هەزە باەدەستانن، کە تاوانکاران دەجووەنن و ئامادەیان دەکەن بە بەجەهەنانی مەرام و تاکتیکە سیاسی و شکستە ئەدەبییەکانیان، دیمەنە سادە و کاریگەرەکانی ژیان وەردەگرم بە تەکەاوکردنی فەرمەکانی گەیاندن چەند ئاستەکی زمانەوانیی شیعرییەتی تەدا دەکەمە ستوونی تایبەتکردن و درەوشانەوە. وەك دەقی بە ئەدەببوو دەیخەمە بەردەم کەمەك نیشان و پرسیار، شتە سادەکانیش بەردەوام لە سرووتی تایبەتی و دانایی لەناو خوەقاندنی نووسین زانیاریی ویژدانی و گەرمایی هەستەکانن. بوونمان لەناو خەیاندا لەپەناو ژیان و جیهانبینییەکی باشتر بەرجەستە دەکەن، تا لە ژیان کاریگەری و کردەوەی خەیان نیشان بدەن.

سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوەنت، بەی دەردەکەوت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

تۆامان

بەدەنگی لە قووڵایی نەزانراودا پێیوەندیی دیکە لەگەڵ ژیان و بوون و گەردوون دەدەزێتەوە، پێیوەندییە ساردبووەکانیشی لەگەڵ واقیع زیندوو دەکاتەوە. هەندێك شت لە واقیع وەردەگرێت، لە بیرکردنەوەی ڕەکی دەخاتەوە و ئامادەی گوتنی دەکات. پێکهاتەی سرووتی کەسایەتیم لە نیشتەجێبوون لەسەر زەمین بە خە گونجاندن لەناو سەرچاوەکانی ژیان وا هەڵکەوتووە. ئاخاوتن لەناو دەق دروست دەکەم. لە قسەکردندا خودی ئامادەکراو دەتە پێشەوە، لە ئاخاوتنی ناو دەقیش ئەفسانە و ئەفسوونی خودی وریا و هەشمەند. ئەگەر زەر بدوێم، تۆامانی ناوەوەم دەکوژێت و بنیادی ئامادەبوونی بەردەوامیی نووسینم دەشێژێ، ئەفسانە و ئەفسوونی خودیشم بەتاڵ دەبێت. زەر دوان تەنیا بە کەسی سیاسی گونجاوە، باروبوار بە گفتوگۆ لەگەڵ ئەویدی دروست بکات، نووسەریش باروبوار بە تۆامانی تاکییەتی و هەستەکانی خۆی دەستەبەر دەکات. خەم بە تەگەیشتن لە کرەکی ڕەژگار و بەباکی گرتووە، پرەژەکانم بەهۆی زمان و ئەفسانە و ئەفسوونەوە پڕە پەدەدەم، نازانم ئەوەی نووسیومە باشە، یان نا. بەڵام بەو ڕاستییە گەیشتووم پەویستە لە هەوڵی تۆامان و بەدەنگی بەردەوامبم، کە دەقی بەگەرد بەدەنگییەکی بەردەوامە.

بەدەنگی لای من مانا قووڵەکانی خەون و گەردوون ئاگادار دەکاتەوە و پرسیاری ژیان و بوونی هەیە و دەیکات بە توانا و ئەزموون.

سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوڵێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

گفتوگۆ

هەمیشە خەم لە گفتوگۆ و دیمانە ڕەژنامەوانییەکان بەدوور گرتووە، ئەو دەسکەوتانەی لە بار و بواری شیعرەوە بە دەستم هەناون، دەکرێ بکرێنە جەگرەوەی هەموو گوتن و نووسینێکی دیکە. هیچ نیازێکی گوتنیشم نییە لە دیمانە ڕەژنامەوانییەکان بیکەم بە ناوەندی دەربڕین و درکاندن. هەموو ساتە هەشیاری و نهێنی و هەستکردنەکانی ڕایە و تانوپۆی نووسینیان چنیوم، لە هەناوم خەیان ڕاپسکاندووەتە دەرەوە و لە دەقەکانم درکاندوومن. خە تەرخانکردنیشم بە بەرهەمهێنانی دەق بەلاوە گرینگ و ناوەندە. دەق بنەمای پێیوەندییەکان جوان و فراوان دەکات، فەرمەکانی دەروونیش دەگەڵێت. سەرتا شتە گشتییەکان دەدەزمەوە. دواتر گیانی بزەوی شتەکان دەنووسمەوە و هەستی تەدا دەخوەقێنم.

نووسین و قسەکردن لە بارەی شیعر بە کردەی دەزینەوە تەناگەم، زیاتر گواستنەوە و گەیاندنە. هەوە دەدەم خەمی لە بپارەزم، لەگەڵ ئەوەش

لە هەموو بابەتەك پتر، تامەزرۆی خوێندنەوەی دیمانە ڕۆژنامەوانییەکانی شاعیرانی بە ئەزموون و ژینناموی کەسایەتییانم.
تەڤوانین و زەر وردبوونەوەش لە شیعردا دەمانباتەوە بە سەردەمی لەدایکبوونی یەکەمین مرۆڤ. نووسین ناتوانێت لەبارەی یەکەمین مرۆڤ ستەیك، تەنیا ستەیك بەهەز بکات، تەنیا لەرزەی گیان دەتوانێت لەناویدا وردبەتەوە و بگات بە بارەی تەڤامانی یەکەمین مرۆڤ.
سەنگەك هەیە ناوی مەژوو، هەموومان وەك شیر دەکوێنێت، بەی دەردەکەوێت چەندمان هەوەن دەبین و چەندیشمان هەدەبزەکەین

تشرینی یەکەمی 2002 هەولێر

لەگەڵ عامە مەچە شامە!.. سەدیق سەعید ڕواندزی

بەوانکەم، تاکی هیچ نەتەوەیەک وەک تاکی کورد (مەبەستم باشووری کوردستانە) هەڵگری هەندەک خاسیەت و تایبەتمەندی کەمەڵایەتی و پەروەردەیی و کەسی سەیر و سەمەرە بێت. بە جۆرەک هیچ کرانەوە و پشکەوتنەک، گەڕانکاریی و هوشیارییەکی هزریی و کەمەڵایەتی، ناتوانێت یاخود ئەستەمە کاریگەریەتی لە سەر ئەو تایبەتمەندییانە، بە ئاراستەیەکی دیکەی جیاواز و نوە دابنێت. یەکەک لەو خاسیەتانە، لاساییکردنەوە و شوێنکەوتن و مەدەلخوازییە. لە باشووری کوردستان، هەرئەوەندە شتەک دەبەتە مەد، ئیدی هەمووان وەک بە بەغا، چاو لە یەکتری دەکەن و لاسایی یەکتری دەکەنەوە. وەک ئەوەی دەڵێن:_(لەگەڵ عامە بە شامە) سەرنج بدەن، ئەستا وەرزشی شاخەوانی لە کوردستان بەتە مەدەل، لە پیرەمەردەکی هەفتا ساڵییەوە بیگرە، بە ئافرەتەکی سەد کیلەیی، بە منداڵ و نەوجەوان و فەرمانبەر و نەخوێندەوار و سیاسی و کادیر و مامەستای زانکە و یزیشک تا بە هەمووان دەگات. کەسانەک ئەو وەرزشە دەکەن، کە نەخۆشی (بەرزی پەستانی خوێن، پەرکەم، سستی گورچیلە، شەکرە، ڕەبە، دە) و چەندان نەخۆشی دیکەیان هەیە، لەکاتەکدا هەر کەسەک کەمەک هوشیار بێت، دەبە بزانێت نابە ئەو کەسانە ماندووبن، چونکە دەمرن. لەو ماوانەی ڕابردوودا،

چەندان کەس بە تەقینەوەی مین، هەڵدەران لە شاخ، نەرەی دە، بەرزی پەستانی خوێن، نزمبوونەوەی شەکرە، لە میانەوەی ئەو بە ناو وەرزشە شاخەوانییەی لە باشوور دەکرێت گیانیان لەدەستدا. بگرە کەسێک لە ڕواندز، لە شوێنێک بە هەی شاخەوانییەوە بەرمین کەوت، کە دەیان ساڵە لەوەگەیە. ئایا ئەمانە، نیشانەی ناهوشیاریی و نەزانین نییە لە کردنی کارێک کەهی خەیان نییە. بەگومان لە هەموو دنیادا، وەرزشکان تایبەتمەندن و هی هەموو کەسێک نین، مەگەر چەند محمەد عەلی کلایی و زیدان و مارادۆناو لە جیهاندا هەن؟ بەیە ئەوەی بە ناوی شاخاوانی دەکرێت، لە ڕاستیدا گاڵتەجارییەکە ئەوسەری دیار نەبێت. کە دەتە سەر هوشیاری تەندروستی، کورد هەموویان دەبن بە پزیشک. پێت دەڵێن: گەر دەتەوێت لەش ولارەکی ڕێک و ساغەمت هەبێت، ئەوا وەرزش بکە، شەکر مەخە، برنج مەخە، نانی سپی مەخە،،شیرینی و شوکەلاتە مەخە! باشە، کەس هەیە ئەمانە نەزانێت؟ دواتر با بپرسین مرۆڤ ئەگەر ئەمانە نەخوات چی بخوات؟ مەگەر سندووقێک سەو، جەگەی سەد گرام گۆشتی ئاژەڵ دەگرێتەوە؟ مەگر دە کیلە لالەنگی، جەگەی جەگەی یەک شەکەلاتەو چوکلێت دەگرێتەوە؟ کە دەتە سەر ئایین، هەموویان مەلای دوانزە عیلمن و خەیان پە ئایینداری برەفەکتە، کەچی هەر ئەو کەسانە درە دەکەن، ناپاکی دەکەن، دوو ڕوو بە بەڵێن و هەڵپەرستن و بە ئارەزووی خەیان نرخ نزم و بەرز دەکەنەوە. سەرنج بدەن، عەمەڵ کردن بە تەمەدەل، هەرچی هاووڵاتی ئەم باشوورەیە، ڕووی کردەتە ماڵی خودا. کەسانێک هەن، بە درۆزایی ژیانییان، ناوی خوایان نەهێناوە، مەیان خواردەتەوە، مەگەر خوا بزانێت چەند کاری خراپ و لادانییان بە درۆزایی ژیانیان کردووە، کەچی لە ئاخیر و ئەخری عومریان، دوای ئەوەی دەزانن هیچیان پە نەماوە و هەر دەمرن، دەگەڕێنەوە لای خوا، وەک ئەوەی ئایینداری گاڵتەی منداڵان بێت! تە کە خەت پە گەڕاوە و خوداپەرستە، بەچی لە تەمەنی بیست ساڵی ناگەیتەوە لای خواو لە تەمەنی هەشتا ساڵی ئەمە دەکەیت؟ باشە ئەو هەموو تەچووە مادییەی لە عومەڕ خەرج دەکرێت، قوتابخانە، بنکەی تەندروستی، باربەی منداڵانی شەهید و کەمدەرامەتی پە بکرێت، خەری زیاتر نییە؟ هەمومان دەزانین لە ئایینی ئیسلامدا، سوننەت و واجب هەیە، واجبەکان دەبە هەر بکرێن، بەڵام ئاساییە، زەریش ئاساییە سوننەتەکان بە جە نەگەیەندرێن، چونکە لە بەرنبەردا، مرۆڤ هیچ گوناهێکی بە نانووسرێت. کە دەتە سەر سیاسەت، هەموویان چاودێری سیاسین و دەبنە شەڤەکاری سیاسی لەم کەناڵ و ئەو کەناڵ. کە دەتە سەر پەرەپەدانی مرۆیی و پەروەردەیی خەزان و کەشە کەسی و تایبەتییەکان، هەمووان دەبنە ئەشە. جوبران و لوقمانی حەکیم. ڕەنمایییت دەکەن، وەعزت بە دەدەن و پێت دەڵێن بەختەوەر بژی، خەم

مەخۆ، چەژ لە ژیان ببینە، هەست بە ئاسوودەیی بکە، ژیان ئەو ساتانەیە کە تیایدا دەژیت. ئەوانە، هەندە کافامن، نازانن خەمی هەر مرۆڤێک لە ناخی مرۆڤەکە خۆی دایە و کەس ناتوانێت لە بری کەس هەست بە خۆشی و کامەرانی بکات. ئەوانە، لە سەنگەی ژیانی خۆیانەوە، ژیانی ئەوانیتر دەبینن. دەی باشە، کە دەتوانێت گەشبینی و بەختەوەری لای عاشقێک دروست بکات، کە مەعشوقەکەی لەدەست داوە؟ کە دەتوانێت، درک بە خەمی گەورە و پەنهانی مرۆڤێکی دەشکاو و تەکشکاو لە خۆشویستی بکات، کە دەتوانێت ببێتە حەکیمی مرۆڤێکی خەمبار، کە دایک، برا، باوک، ئازیزترین کەسی لە دەست داوە! بە ڕاست، گاڵتەجاڕی لەو شوەیە، جگە لە نەو ئەمە، لە هیچ شوێنێکی ئەم دنیایە هەیە؟ کەس هەیە لە یەک کاتدا، خۆی بە جۆرەها شێوە بناسێنێت و نمایشی ماسکاویی بکات؟ هەندێک جار، ئەم جاڵتانە دەگەنە ئاستێکی هەندە کاریکاتێری، مرۆڤ نازانێت پە بکەنێت یان بگریت! لەو ڕۆژانەی ڕابردوودا، لە یادی ڕۆژی کرێکاراندا، وێنەی نووسەرێک بەاوکرایەوە و تەڕکانی تێنییەوە کە گوایا کرێکارە، من نازانم ئەو نووسەرە بە پیشە چییە، بەڵام زەرباش ئەوە دەزانم، ئەم نووسەرە، کەم بەرپرسی ئەم هەرەمە هەیە نەیبینێت و نەیانناسێت و هەرکاتێکیش ئارەزووی کرد نەیانبینێت. هەر لە سەرێک کەمارەوە بە سەرکی هەرەم و وەزیران و وەزیر و سکرتێری حزب و تا بە هەر کادیرێک دەگات. باشە ئەمە بە کرێکارێکی داماو دەچێتە سەر؟ ئەم نووسەرە، کەی ئارەزووی کرد، لە شاشەی تیڤی ئەو بە ناو کەناڵانە دەردەکەوێت: کە بە پارەی دزاراوی نەوتی ڕۆشو و ڕووتانی ئەم هەرەمە، پەخشی بەرنامەکانییان دەکەن و لە چرکەیەکدا سەدان گەڵا لە پەخشی ڕاستەخودا خەرج دەکەن، کەچی منداڵی پەشمەرگەیەکیش، لە ژێر نایلۆن و جەمەلەن و دار و پەرتوودا دەژیت. باشە کرێکارێک، لە خۆنیش سەرێک کەمار، سکرتێری حزب، ستەدیەی یەک لەو کەناڵانە دەبینێت؟ ئیدی کوێوی ئەم برادەرە لە کرێکارێکی داماو دەچێت؟ بە داخەوە ئەم تایبەتمەندییانە و سەدان دیکەی نەشاز و نەشیاو، لە مرۆڤی کورد هەنە و دەرخەری ئەو ڕاستییەن، کە ئەمە تەنها بە ناو پەشکەوتووین، دەنا هەشتا زەرینەی هەرە زەرمان، بە ئەقڵی سەدکانی ناوەڕاست بیر دەکەینەوە. مرۆڤ هیچ کاتێک نابێت لەگە عامی بچێتە شامە، هەموو جیاوازییەکان، داهێنانەکان، ئاگایی و هوشیاریی و درککردنی تاکانە، لەوە سەرچاووە دەگرن، کە مرۆڤ خۆی لەمەگەل جیا دەکاتەوە، لەدەرەوەی کولتووری باوە، هەڵگەی هەمان عەقڵییەتی ڕەشکی و هەمووکی نییە، بەڵام مرۆڤ چ کاتێک دەتوانێت بەم شێوەیە بێت؟ بەگومان کە هوشیار بووە وە، کە خوەندییەوە، بەیە گرنگە مرۆڤ هەمیشە هاوشێوەی هەمووان نەبێت و هەرگیز بەوای بەو پەندەی سەرەوە

نەبەت.

حەقیقەتی ئەردۆغان.. گەران هەڵە بجەیی

[بە ئەو مسوڵمانە کوردەی هەموو کورد دەکاتە قوربانی تورکەکی مسوڵمان، بە هەودارانی ئەردۆغان لە باشوور]

ئەردۆغان ئەو کەسەیە کە زیرەکانە ئیسلام بە بەرژەوەندی خۆی و حیزبەکەی بەکاردەهێنێت، ئیدی ئەم بەرژەوەندیە چۆنی خواست، ئەو خۆی لەگەڵیدا دەگونجێنێت ، با ئەگەر لەسەر حسابی ئاینەکەیشی بێت.

بەنمونە لەم ماوەیەدا ئەردۆغان پەنای بە چەند کردەیەک بردوە کە بەهیچ جۆرێک لەگەڵ قەناعەتی ئاینی و پرنسیپی ئیسلامیدا یەکناگرنەوە ، بەڵام ئەو چاوی لە بەرژەوەندی خۆی و حیزبەکەیەتی نەک بەرژەوەندی ئاینی.

- چەند ساڵێک بوو پەیوەندی نێوان تورکیاو ئیسرائیل تێکچوبوو ، هەردوولا یەکتریان بە پشتڵکاری مافی مرۆڤ تاوانبار دەکرد،لە بەهەی نزیکبوونەوەی هەڵبژاردنەکانی تورکیا کەساڵێک کەمتری ماوە ،وە بەمەبەستی بەرزکردنەوەی کەرقی حیزبەکەی، ئەردۆغان چەندین هەنگاوی نا ، یەکێک لەوانە ئاساییکردنەوەی پەیوەندیەکانیان بوو لەگەڵ ئیسرائیل ، ئەم هەنگاوە کووتووپڕەی ئەردۆغان بە ئیسرائیلیەکانیش جێگەی سەرسوڕمان بوو .
+تورکیا یەکەم دەوڵەتی ئیسلامیە کە ئیعترافی بە ئیسرائیل کردوە.
+تورکیاو ئیسرائیل گەورەترین ئاوگەڵی بازرگانی لە نێوانیاندا هەیە کە ساڵانە بە چەندین ملیاردلار دەخەمێنرێت.
+گەشتیارانی ئیسرائیلی بە تورکیا ساڵانە لە نیوملیۆن گەشتیار تێپەڕدەکات.

+مەزنترین کارگەی درووستکردنی کەرەستەی سەربازی ئیسرائیلی لە تورکایە.
+تورکیا گەورەترین هەناردەکەری چیمەنتۆیە بە ئیسرائیل [کە بە بیناکردنی مستەوتەنەکان بەکار دەهێنرێن]
+ناوی تورکیا لە نێو ئەو وەاتانەدا {نیە }کە لەووی دارایی‌وە کەمەکی فەلەستینیان کردووە.
+ئەردەغان یەکەم سەرەکی مسوڵمانە کەمەدالیای [جوامێری ئیسرائیلی] پێبەخشراوە.
+ئەردەغان یەکەم سەرەکی وەاتەکی مسوڵمانە کە زیارەتی گەی دامەزرێنەری بزافی زایۆنزمی{ تیودەر هەرتزل} ی کردوە .
+ئەردەغان یەکەم سەرەکی مسوڵمانە کە تا ئێستا [٥] جار سەردانی ئیسرائیلی کردوە.

- سەفەرکردنی هاوەاتیانی ئیسرائیلی بە تورکیا بە ڤیزەیە ،بەڵام بە فەلەستینیەکان [ئەگەر ڕێگەیان پێبدرێن] ئەوە بە ڤیزەیە،

+دەمەک ئەردەغان کووفیە{جامانە} ی فەلەستینی لەمل نابوو ،لە بەردەم میدیاکاراندا گووتی [قودس هەی سوورە]و بەرەنگاری هەر وەاتەک دەبینەوە باوەزخانەکەی بگوزەتەوە بە ئەو باژێڕە ،بەڵام هەر زوو لەو قسەیە پەشیمان بوویەوە ،بەوەی بە فەرمانی خودی خۆی کەمپانیای{لیماک} بەگوژمەی [٢١] ملیۆن دۆلار ، درووستکردنی بینای {باوەزخانەی ئەمریکای لە قودس} لە ئەستەگرت.شایانی ئاماژەیە خاوەنی ئەو کەمپانیایە[نیهاد ئەزدمیر] ە کە دەستەکی نزیکی ئەردەغانە،هاوکات زاواکەی ئەردەغان[بیرات بەیرەق] و [بن علی یەدرم] پشکیان تێیدا هەیە.
بەمەش تورکیا بووە سەرمەشقی هەموو وەاتانی جیهان کە دەستی بە کارەکی هەستیار و مەترسیدار برد ،هاوکات دەستایەتی و دەسەزی خۆی بە ئیسرائیل سەلماند.
+لە تورکیا ٢٦ قاعیدەی عەسکەری ناتە هەیە.
+تورکیا تاکە وەاتی ئیسلامیە کەبەفەرمی ڕێگەی بە هاوسەرگیری هاوڕەگەزبازەکان داوە.
+تورکیا تاکە وەاتی ئیسلامیە کە [کەناردەریای نوودیست]ی هەیە،واتە ڕووتبوونەوەی تەواو .
+تورکیا تاکە وەاتی ئیسلامیە کەدژی قورئان وبنەماکانی ئیسلام کاری کردوە ، بەوەی فرژنی تێیدا قەدەغەیە .
+یەکەم دەوڵەتی ئیسلامی تورکیایە کە بەفەرمی ڕێگەی بە لەشفرۆشی داوە.

+ژمارە ئەو مانای کاری لەشفرەشیان تەدا دەکرێت لە سەرانسەری تورکیادا پتر لە {٢٠٠٠٠} ماڵە.
+داهاتی ساڵانەی تورکیا لە بواری لەشفرەشیدا [چوار ملیار دۆلار]
+ئەوانەی کاری لەشفرەشی دەکەن بە گەوادەکانیشەوە ژمارەیان [٣٠٠٠٠٠]کەسە.
+٢٦٥ کارگەی درووستکردنی مادەکحولیەکان لەتورکیا هەیە .
+دەرکردنی ئیخوانەکانی میسر لە تورکیاو داخستنی بارەگاو میدیاکانیان ، بە دەنگی مسوڵمانانی جیهانی لەکەوتەوە بەکوردیشەوە.

+ئەردەغان ،وەک ئامرازێک ئاین بە گەوجاندنی کوردە ئیماندارەکان بەکاردەهێنێت، بەتایبەتی ئەوانەی ئەردەغان بە خلیفەی نوێی موسوڵمانان دەزانن.
+لەکن ئەردەغان هەموو کورد دوژمن و نەیارن ،ئیدی با مسوڵمانی عەیار ٢٤ بێت،وەک عەلی قەرداغی و هاو فکرەکانی.

گەر ئەم حەقیقەتانە لەکن هەندێک کاڵفامی ئیسلامی باشوور نوێبن،ئەوە بەدنیاییەوە بە دوونوێژی ئەردەغانی نەژاد پەرست و فاشست لەخشتە براون.
+گەر پرسیار ئەوەبێت ئەی بۆچی لەگەڵ ئەم هەموو فەزاحەتشدا هەشتا ئیمانداران باشوور سەرسەختانە داکەکی لەدەکەن؟
+بەبۆچوونی من وەڵامەکە ئەویە ،ئەو جۆرە کوردە ئیمانداران بەیاریان داوە گەر فەزیحەتەکانی ئەردەغان لەوەش زیاتربن ، هەر داکەکی لەدەکەن و وەک ئیمانداریکی بەگانەپەرست و خەفرەش بمێننەوە ،کە ئەمەش لادانە لەپرەنسیبە ئەخلاقی و نەتەوەیی و نینسانیەکان.
ئاشکرایە کوردی مسوڵمانی حیزبی و غەیرە حیزبی نیشتەجێی باشوور هەستی نەتەوایەتی و مرۆڤدۆستی لەکن زەربەیان غائیبە ،ئەوانە ئازاری مسوڵمانێکی فەلەستین یا بورما [کە دەنیام زەربەیان نازانن بەرما دەکەوێتە کوێ] کە هەزارەها کم لەمانەوە دوورە ،هەستیان دەبزوێنێت و داکەکییان لەدەکەن و فرمێسکیان بەدەژن،کەچی لەئاست ئازار و مەینەتی و چەوساندنەوەی کوردانی باکوور و ڕۆژئاوا { کەوکوەرولان} ،دەتوانم بڵێم بەکارە نائینسانیەکانی ئەردەغان دژی هاوزمانی خەیان خەشحاڵن و خەنی دەبن.
سەرنج/ ساڵی پار کەتایی مانگی {٨} ئەم بابەتەم بە ناونیشانێکی دیکە نووسی، کە ئاراستەی علی قەرداغیم کردبوو.هەست دەکەم دووبارە پەست کردنەوەی لەم دەخەی ئەستادا کە[هەبژاردنەکانی

تورکیا] بەڵام ئەو، بە پێویست دەزانم.
جگە لەوەی ناونیشانەکەیم گەی ،هاوکات کوورتم کردەوو لەهەندێک شوێنیش دەستکاریم کرد.

هەڵبژاردنی تورکیا و ئەنجامەکانی، ئەرگان یان کلیچدار؟.. لوقمان ئابەاخی

هەڵبژاردنەکەی ئەمجارەی تورکیا، بەتایبەتی بە سەرکایەتی، کە یەکشەمە، ١٤ مایسی ٢٠٢٣ دا دەکرێت لە هەر سێ ئاستی ناوخەیی، هەرەمی و تاادەیەکیش نەودەوەتیدا بایەخێکی زۆری پێدارو.
وا بە بیست ساڵ دەچێت ئەردەگان، لە پێشدا وەکو سەرکۆزیران و دواتریش وەکو سەرەککەماری تورکیا، حوکمی کردووە و ئێستایش سەرباری ئەوەی کە تەندروستی باش نیە، بەڵام لە کەبەکەی ئەم هەڵبژارنەیشدا بەشدارە بە درێژپێدان بە پێستی سەرەککەماری تورکیا.
لە لەکەینەوەیەکی نەردیک مەنیتەر کە لە ٢٥/٣/٢٠٢٣ دا بەاکراوەتەوە، دەریخستووە، ەجەب تەیب ئەردەغان، سەرەککەماری تورکیا نەشتەرگەری بە لابردنی وەرەمێکی شەرپەنجەیی بە کراوە و تووشی نەخۆشی سەرئێشە بووە، لەنەو ئاەزییە تەندروستییەکانی دیکەیدا، هەندەکجار ەفتاری ناەک و تەقینەوەی تووەیی و لەدوانە ناکەکەکانی لە دەرکەوتن و گفتوگەکانیدا هەست پەدەکرێت.
ئەو لە سەرتای دەستبەکاربوونیدا وەکو سەرکۆزیران، بە چەند هەنگاوێکی ئەرەنی دەستی بە کارەکانی کرد کە بە ماوەیەک سەقامگیری ئابووری و سیاسی لە ناوخەدا دروستکردبوو. نەیارەکانی و ووەاتانی ەژئاوایشی بەوە دەنیادەکردوە کە سیاسەتێکی دیموکراسی، لیبراەی و ئایینیەکی میانەەو پیادەدەکات. بەو شێوەیە ناوخە و دەرەوەیشی دەنیاکردەتەوە کە ئەو سەرچاوەی ئارامی و سەقامگیری ئابووری، سیاسی، ئەمنی وکەمەایەتی دەبێت کە دوایی دەرکەوت ئەمە تەنها فریودانی ناوخە و دەرەوەی تورکیا بووە بە ەگ داکوتان و بەهەزکردنی دەسەاتی حوکمەکەیەتی بە گەیشتن بە ئامانجە

ڕاستەقینەکانی.
بەڵام ئەردەگان و ژەمەکەی ئەستا سەرچاوەی نائارامی، پشێوی وناسەقامگیرین نەک تەنها لە ناو تورکیادا بەڵکو لە ناوچەکە و لە جیهانیشدا.
گوتاری سیاسی ئەردەگان لە سەرەتادا و لە ساڵی ٢٠٠٠ وە گوتارەکی کەنسەرڤەتیڤی، نیمچە عەلمانی و نیمچە لیبراڵی بوو وە بەڵێنی (سفر گرفت)ی دابوو لە ناوخە و دەرەوەی تورکیادا. بەڵام لە دوای ٢٠١٠ وە گوتارکەی دەگۆڕێت بە گوتارەکی ئایینی توندڕەو و شۆڤینیەکی نەتەوەپەرست و ڕەگەزپەرست کە بەرگی ئیخوانی ئیسلامی بە بەردا کردبوو.
ئەگەری هەرەسی ئەردەگان و ژەمەکەی ساڵ بە دوای ساڵ وە بەهۆی سیاسەتە چەوت وهەڵەکانی ئەردەگان و لەشکرکێشیەکانی و شەڕەنگێزەکانی بەردەوام لە هەڵکشاندا بووە.
هەرچەندە ئابووری تورکیا لە دە ساڵی یەکەمی حوکمڕانیەکەی ئەردەگاندا گەشە و بەرەوپێشچوونی بە خێوە بینیوە، بەڵام لە دەیەی دووهەمی حوکمڕانیەکەیدا هەموویانی لە دەستداوە و ڕووی لە هەدەرکردووە.
ئەمانەی خوارەوە مشتێکن لە خەرواری شکستەکانی ئەردەگان بەهۆی سیاسەتە چەوت و شەڕەنگێزیەکانیەوە:
١- خراپبوونی باری ئابووری کە بەرزبوونەوەی هەڵئاوسان بەهۆیەوە بە ڕێژەی ٨٠٪ لە سەدا هەشتا زیادی کردووە. ئەم ڕێژەیە ئەوەیە کە حوکمەتەکەی ئەردەگان خەی دانی پیاناوە بەڵام چاودێران ڕێژەی هەڵاوسانەکە بە دوو ئەوەندەی ئەو ڕێژەیە زیاتر مەزندە دەکەن.
٢-دابەزین و هاڵەی لیرەی تورکی کە بەهاکەی لە ساڵی ٢٠٠٥ دا بەرامبەر بە دۆلار لە ١،٥ واتە لە لیرە نیوەکەوە گەیشتە سەروو ١٩،٥ نەزدە لیرە و نیو لە ساڵی ٢٠٢٣.
٣- بە کوشتدانی هەزاران ڕۆڵەی تورکیا لەو جەنگە درێژخایەنانەی نێوان سوپای تورکیا و هێزەکانی پەکەکە کە بە دەنیاییەوە بەردەوام چارەسەری ئاشتیانە بوونی هەبووە کە ئەردەگان بە هیچ کلۆجێک ئامادەگی دیالۆگ و چارەسەری ئاشتیانە لە هەگبەکەیدا نەبووە.
٤- بەفیڕۆدانی کات، ووزە و ڕەنجی حوکمەتەکانی پێش خەی بە چوونە ناو یەکێتی ئەوروپاوە بە دوورکەوتنەوە لەو ئامانجە و ناشرینکردنی تورکیا و بوونە هەکاری پەراوێزبوونی تورکیا لە مەحفەلی نەودەوەتی.
٥- بەفیڕۆدانی سەدەها ملیار دۆلار بەهۆی درێژدان بە شەڕە درێژخایەنەکەی لەگەڵ پەکەکە وە لەشکرکێشیەکانی تری بە داگیرکردنی خاکی سوریا و لیبیا کە ئەگەر ئەو پارانە بە ئاوەدانکردنەوەی

تورکیا و خۆشگوزەرانی هاووڵاتیەکانی تورکیا بە جیاوازی تەرخان بکرایە، لیرەی تورکی هاوێی نەدەکرد و ئابووری تورکیا ئابووریەکی بەهێز دەبوو و ئەگەریش زەر بوو کە ئێستا تورکیا ئەندامی یەکێتی ئەوروپا بووایە.

٦- ئەژێی بێکاری و هەژاری گەیشتە بەرزترین ئاست کە خەڵکی تورکیای تەواو تووڕە و بێزارکردووە لە ئەردەگان و دەسەڵاتی کە هەکاری ئەو بێکاری و هەژاریەی ئێستای خەڵکی تورکیان.

٧- لە کاتێدا پتر ٥٠٠٠٠ پێنجا هەزار هاووڵاتی تورکی گیانیان لەدەستداوە و پتر لە ملیۆنێک هاووڵاتی ماڵ و کەسانی نزیکیان بە هۆی بوومەلەرزەکەی ٦ ی شوباتی ئەمساڵەوە بێلانە و ماڵ و دەرەتان، بوون کە هەکاری سەرەکی هەرەسهێنان و ڕووخانی زیاتر لەو ١٧٠ هەزار بینایە لەو ١١ پارێزگایەدا دەگەڕێتەوە بە کەمتەرخەمی حوکمەتەکەی ئەردەگان لە چاودێری و سەپاندنی یاسا و جێبەجێکردنی ڕێساکانی تایبەت بە سەلامەتی خانووبەرە. کەچی ئەردەگان خۆی لە کۆشکەکدا دەژی سەدان ملیۆن دۆلاری تێچووە، خاوەنی فۆکەی تایبەتە کە پتر لە ٤٠٠ چوارسەد ملیۆن دۆلاری تێچوە و مووچەکەیشی لە ٨٨،٠٠٠ هەشتاو هەشت هەزار لیرەو بووە بە ١١٩٠٠٠ سەدونەزدە هەزار لیرەی تورکی.

٨-ئازادی ڕادەربڕین و پرەس لە نزمترین ئاستدایە بەشێوەیەک کە تورکیا ئێستا یەکەکە لە خراپترین ووڵاتەکانی دنیا بە ئازادی پرەس و ڕادەربڕین. وەکو سەرچاوە باوەڕپێکراوەکان ئاماژەیان پێکردووە، تورکیا تەنها لە پێش ئەفگانستان و کۆریای باکووروەیە لەو بوارانەدا.

٩-ئیفلیجکردنی سیستەمی دادوەری و دەستوەردانە کاریانەوە، دەرکردن یان پەراوێزخستنی دادوەرە بەلایەنەکان و وە دامەزراندنی زەرەک لەو دادوەرانەی کە تەنها وەلائیان بە خۆی هەیە. ئەردەگان بەردەوام ئەم دادوەرانەی بەکارهێناوە بە جێبەجێکردنی ئەجێنداکانی خۆی و شەرعیەتدان بە زیندانیکردنی هەزاران کەسی بەتاوان کە بە تاوانی دروستکراو، فابریکەکراو، وە بەحوکمی ناڕەوا و نادادپەروەرانە حوکمدراون و زیندانیکراون.

١٠-پەشێلکردنی مافی مرۆڤ و ڕێزنەگرتن لە ڕێکەوتننامە نێودەوڵەتیەکان.

١١-پەشێلکردنی سەروەری ووڵاتانی دراوسێ و نادراوسێ، داگیرکردنی خاکی ئەو ووڵاتانە و گوێندان و بەڕێزیکردن بە یاسا نێودەوڵەتیەکان.

١٢-دەرچوون لە پەیماننامەی ئێستانبوڵ کە پەیوەستە بە مافی ئافرەتەوە. دەرکردنی یاسایەک کە ماف بەو پیاوانە دەدات کە بە زەر لاقەی ئافرەتانیان کردووە، لە جیاتی ئەوەی سزابدرێن و زیندانی

بکرێن، هاوسەرگیری لەگەڵ ئەو ژنە لاقەکراوانەدا بکەن.
١٣- بەرزبوونەوەی گەندەڵی و ڕەشەی تاوان لە تورکیادا بەهۆی بەکاری، هەژاری، گەندەڵی و خراپ بەڕێوەبردنی ووڵاتەوە.
١٤- لە کاتێکدا کە لە تورکیادا لەشفرۆشی مەڵەت پەدراوە و هاوڕەگەزبازی ڕەگەپەدراوە، ئەردەگان بەردەوام خەریکی دروستکردن و پەروەردەکردن وپەدانی یارمەتی دارایی بووە بە چەندین گرووپی ئیسلامی توندڕەو و ئیخوانی لە هەرەم و لە جیهاندا کە مەبەستی سەرەکی ئەردەگان بەکارهێنانی ئەو گروپ و لایەنە ئیسلامیە توندڕەوانەیە وەکو کارتی فشار بە سەر ئەو ووڵاتانە بە گەیشتن بە ئەجێنداکانی خۆی.
ئەمانە و زۆری تر کە بارودۆخی ئەستای تورکیا و ژیانی تورکەکانی لە خراپەوە بە خراپتر و خراپترین بردووە و ئەگەر لە هەڵبژاردنەکەیشدا بیباتەوە، ئەوانەی لەسەرەوە ئاماژەیان پەدراوە، زۆر خراپتر دەبن.
لە بەرامبەردا کلیچدار ئۆغلە کە ڕکابەرەکی بەهێزی ئەردەگانە، سەرەکی ئەستای پارتەکەی مستەفا کەمال ئەتاتورکە، کە پارتەکی نیمچە عەلمانی نەتەوەپەرستی ڕاستەوە، چەندین بەڵێنی داوە بە ڕاستکردنەوەی ئەو بارودۆخەی تورکیا کە ئەردەگان بەو دەردەی بردووە.
کلیچدار دەڵێت کە ئەو دژی سیاسەتە چەوت و شکستخواردووەکانی ئەردەگانە و ڕاستیاندەکاتەوە.
لەرەدا تیشک دەخەمە سەر ئەم بەڵێنانەی کە لە بەرنامەی هەڵبژاردنەکەیدا، کە ٢٤٠ لاپەڕەیە، نووسراون:
١-گرتنەبەری ڕێگای زانستی بە بووژانەوەی ئابووری تورکیا و لیرەی تورکی.
٢- هەوڵی خستنەوەی تورکیا بە سەر بە ڕێچکەی ئەندامبوون لە یەکێتی ئەوروپا.
٣-زیندووکردنەوەی دیموکراسیەت و ڕەزگرتن لە ئازادی دەربڕین.
٤-هەوڵی چارەسەرکردنی کێشەکان بە شێوەیەکی ئاشتیانە.
٥-گەڕانەوەی شکە و سەربەخۆیی بە دادوەر و دادگاکان.
٦-ئازادکردنی زیندانە سیاسیەکان و هەوڵشاندنەوەی یاسا قەرەقوشیەکانی ئەردەگان.
٧- گەڕانەوە بە پەیماننامەی ئەستەنبوڵ و بە یاسا مسۆگەرکردنی مافی ئافرەت بە حیجابکردن.
٨-ناردنەوە و گەڕانەوەی ٣،٧ ملیۆن، سێ ملیۆن حەوت سەد هەزار کۆچبەری سوریایی لە ماوەی ٢ ساڵدا بە سوریا. هەبەتە ئەم کارە هەروا ئاسان نیە و پێویستی بە کاتێکی زیاتر و هەوڵی دیپلۆماسی

بەردەوام و بودجەیەکی زەبەلاح هەیە.
٩-هەوەشاندنەوەی سیستەمی سەرکایەتی کە لە ٢٠١٨ ەوە ئەردەگان بە بەرژەوەندی خۆی بە یاسا جێگیری کرد و گەلانەوە بە جیاکردنەوەی دەسەلاتەکان. هەبەتە ئەمەش کارەکی ئاسان نیە کە پەویستی بە ٥/٣ واتە لە ٦٠٪ دەنگی پەرلەمان هەیە بە هەوەشانەوەی یاسای سەرکایەتیەکە.
ئەردەگان هەر ئەوەندەی باوەی بە دیموکراسیەت هەیە کە لە خزمەت ئەجەنداکانی خۆیدا بەت، تەنانەت هەبژاردنیش لای ئەو نوکتەیەکی بەتامە و هیچ سەنگەکی نیە. بە نموونە لە کەی ١٠٤ سەدوچوار سەرک شارەوانی کە لە هەبژاردندا و بە دەنگی خەلک ئەو پەستەیان وەرگرتبوو، ئەردەگان بە حوکمەکی قەرەقووشی ١٠١ سەد و یەک پەستی لەو هەبژەردراونە سەندەوە، بە تاوانی دروستکراوی بە بنەما و درە دادگاییکران و خرانە زیندانەوە وە پەستەکانیشی بەخشی بە ئەندامانی پارتەکەی خۆی کە ناوی (قەیوم)ی لەنابوون.

ئەردەگان ئەنجامی یەکەمی هەبژاردنی شارەوانیەکانی ساڵی ٢٠١٩ ی قبووڵنەکرد کە حیزبەکەی خۆی و کاندیدی پارتەکەی ئەو پەستەیان دەاندبو، خولەکی تری هەبژاردنی سەپاند کە ئەگەر لەبەر فشاری گەورەی ناوخە و نەودەوەتی نەبوایە وە لەبەر ئەوەی زەرەرمەندی یەکەم کەسی خۆی نەبوو، دەاندنی خولی دووهەمیشی قبووڵنەدەکرد.
ئەمە خۆی لە خۆیدا ترس و خەم و نیگەرانیەکی قووڵی دروستکردووە کە لە ئەگەری دەاندا، ئەردەگان ئەنجامی هەبژاردنەکان قبووڵنەکات، بە تایبەتی کە هەموو دادوەرکانی دادگای باڵای تورکی دەستبژێری ئەردەگان خۆیەتی و کاریگەری ەاستەوخۆی هەیە بەسریانەوە. ئەمە جگە لەوەی ئەپەزیسیۆن ترسی ئەویشیان هەیە کە ئەردەگان سووپایەکی ئامادەکردوە بە تەزویرکردن و تەنانەت بەکارهەنانی بەشەک لە کەچبەرە سوریەکان بە دەنگدان بە بەرژەوەندی خۆی.
ترسی زیاتریشیان لەوەیە کە لە ئەگەری دەاندا، ئەردەگان هانی ئەندامان و هەوادارانی حیزبەکەی بدات کە پشەوی، نائارامی و ناسەقامگیریەکی ئەوتە دروستبکەن کە بگاتە شەی ناوخە و لە ئەنجامدا داوا لە ئەردەگان بکرەت لە بەرامبەر کردنەوەی خۆی بە سەرککمار، بارودخە شەقاو و ناجەگیرەکە سەقامگیر و ئارام بکاتەوە.

لوقمان ئابەاخی
١١ ی مایسی ٢٠٢٣

پەیـــــــامێک لە بەرزاییەوە.. عوسمانی حاجی مارف

مەسعود بارزانی سەرۆکی پارتی لە وتارەکدا بە یەکێتی و پارتی وتی نابێت چیتر خەریکی یەکتر شکاندن بن، لە هەمان کاتدا پەیامێکی پێشکێشکرد و ڕایگەیاند:" بە دەرفەتی دەزانم بانگەوازێک ئاراستەی هەموو حیزب و لایەنەکان بکەم بە هەڵدانەوەی لاپەڕەیەکی نوێ".
وتیشی:" داوا لە یەکێتی و پارتی دەکەم کەبنەوە و بەرپرسیارانە و کوردستانیانە باسی هەموو کێشە و گرفتەکان بکەن و کاربکەن بە چارەسەرکردنیان، پێش ئەوەش هەردوو مەکتەبی سیاسی پارتی و یەکێتی دابنیشن و ناونیەکان نەهێن و زەمینەسازی بکەن بە ئەو کەبونەوە فراوانە".
ئەم جۆرە پەیامانە جگە لە هەندە قسەی گشتی و ناڕۆشن، کە وەک ئامۆژگاری براگەورەیەکە، ناتوانرێت ئەنجامگیریەکی ئەرێنی بە قازانجی ئایندەی خەڵکی کوردستانی لە دەرکەشرێت، یاخود مەبەستی ئەم جۆرە پەیامانە تەنها وتاری کەسانێکە کە بە خەیان لەدەسەڵاتدان و لە پگەی توانایی دەسەڵاتکەیانەوە لە بەرزاییەوە داوادەکات، هەزو لایەنەکانی تر کێشەی لەگەڵدا دروست نەکەن و ئەوەی بە خەی پەویستەو خوازیاریەتی هاوکارو پشتیوانی بن و نەیشکێنن.
گەر نیازی بارزانی بەم جۆرە نیە بەچی کێشەکانی نەوانیان ڕەوانەی کەبونەوەی هەردوو حزب دەکات و داوایان لەدەکات کار بە چارەسەری بکەن!. ئایا چارەسەری کێشەکان لای شەخسی مەسعود بارزانیە، یان لای کەبونەوەی هەردوو حزبە؟، وا ڕەوانەی کەبونەوەی هەردوو حزبی دەکات، ئەو دوو حزبەی کەهیچ کات کێشەکانی نەوانیان چارە نەکردوە. بە هەردوو حزب کەم دانیشتن و کەم دانوسان و کەبونەوەو سەوداو مامەڵەیان کرد؟ و نەیان ویست و نەیان توانی ئەنجامێکی سەقامگیر و ئارامی سیاسی بدەن بە دەستەوە. یان باشترە بڵین، بە گشتی پگەی پارتی باتر خەی نواندوەو نیشاندراوە، بەیە پگەو ڕەی لایەنەکانی تری کردەتە پاشکەی بەرژەوەندیەکان و سیاستەکانی بنەماڵەی بارزانی و پارتی.
مەسعود بارزانی لە هەلومەرجێکی سیاسی وهادا ئەم وتارە ئەدات کە لە نەو هاوکێشە سیاسیەکانی ئەستای ناوچەکەدا هاوسەنگی هەز تا

ادیەک بە قازانجی بنەماڵەی بارزانی و پارتی خۆی گرتووە، بەیە لە پێگەیەکی باڵاترەوە هەوە ئەدات لەگەڵ ئەگەری ئەو ئاوگەڵانەی لە بەرنامەی گەڵاڵە کردنەوەو ڕەکخستنەوەی دەسەڵاتی سیاسی و پایەی ئابوری عێراقدا پێشبینی دەکرێت، خەیان بگونجێنن، ئەمەش چەن سەردەگرێت و کەی سەردەکەوێت مەسەلەیەکی ترەو جێگای پرسیارە!

لەم نێوەدا کردنەوەی "یادگەی نیشتیمانی بارزانی"ش لەلایەک سیناریۆی نمایشکی شانۆگەریانەیە، وەک مارشەک بە زیاتر نیشاندانی پێگەو توانایەکانی بنەماڵەی بارزانی و پارتی، لە لایەکی ترەوە بانگەوازەکە بە ملکەچکردنی تەواوی لایەنەکانی تری کوردستان، بە تایبەتی سەپاندنی پەشمەرجی ڕەکەوتنە، بەسەر یەکێتی نیشتمانیدا تابە قازانجی زیاتر بە پارتی بکەوێتەوە، جا لەهەرجەرە کەبونەوەیەکدا بێت، بەیە ئامادەبونی نوێنەرانی یەکێتی لەو یادگەیەدا، قەبوڵکردنەکی سەرتایە بە مەرجەکانی پارتی، لە پەیوەند بەو نەخشەو ڕەکەوتنانەی کە حکومەتی هەرەم لەگەڵ حکومەتی عێراقدا دەبێت واژەیان بکات، مەسعود بارزانی دەیەوێت بنەماڵەکەی و پارتی خاوەنی ئەو ڕەکەتنانە بن کە لە گەڵ حکومەتی عێراقدا پێکیدێنن، ئەمەش مانای هەڕدانەوەی ئەو لاپەڕە نوێیە کە مەسعود بارزانی بانگەوازی دەکات بە تەواوی لایەنە سیاسیەکانی کوردستان، تا ئەو لایەنانە پەیگیرانە درەژدان بە پاشکە بونیان بە بەرژەوندیە سیاسی و ئابوری و دارایەکانی بارزانی و پارتی دوپاتکەنەوە.

جەنگی دژە شەشی سوپا و میلیشیاکان لە سودان!.. نوری بەشیر

جەنگی نێوان سوپا و میلیشاکان پێی نایە چوارەمین هەفتەوە، ڕەکخراوی تەندروستی جیهانی ئاگاداری دا کە ئەم جەنگە زیاتر لە ٧٠٪ی نەخەشخانەکانی لەکار خستووە. خەڵک لە برسێتی و نەبوونی پێداویستیە ڕۆژانەیەکانی خەراک و نەبوونی ئاو و کارەبا بەسەر دەبەن. زیاتر لە یەک ملیۆن کەس ئاوارەی وڵاتە دراوسەکانی وەک:

چاد، میسر، سودانی باشور، ئەسیوبیا، ئەریتریا و لیبیا و ئەفریقای ناوەراست، بوون. زۆرێک لە وڵاتە گەورەکان بە پێلە هاوڵاتیانی خۆیان لە سودان کەشایەوە. نزیکەی زیاتر لە چوار ملیۆن کەس لە جەنگاو ڕووگای خۆیان رایان کردوەو ئاوارەی ناوچەکانی تری سودان بوون. ژمارەی کوژراو خۆی دەدات لە هەزار کەس و بریندار چەند هەزاری تێپەڕاند کە لە نەویاندا منداڵانێکی زۆرن هەن. خەرتومی پایتەخت لەژێر ڕەحمەتی دەسەڵاتی سەرباز و هێرشی میلیشیاکاندایە بەردەوام. ناوچەی دارفور جەنگی خەڵکی زۆر تێیدا توند بەتەوە. زیاتر لە یەک ملیۆن پەنابەری وڵاتانی تر کە لە سودان دەژیان ئاوارەی وڵاتانی ناوچەکە بوون، بە هەزاران تەن لە یارمەتی ڕەکخراوە خێرخوازیەکان بە خەڵکی سودان لەلایەن سوپا و هێزە ملیشیاکانەوە دەستی بەسەردا گیراوە، نەدراوە بە بەخەڵکی.

ئەم جەنگە کە لە ١٥ی ئەپریلی ئەمساەدا لەنەوان هێزەکانی سوپا بە ڕابەرایەتی عەبدولفەتاح بورهان و هێزە میلیشیاکانی پشتیوانیی خێرا بە سەرکردایەتی محەمەد حەمدان دەقلو ناسراو بە حەمیدەتی دەستپێکرد و پێش ئەم بەروارە هەردووکیان وەک یەک هێزی سوپای چەکدار لە بەرەیەکدا بوون لەبەرامبەر جەماوەری نازی و ئاپۆیوی سودان و حزب و هێزە مەدەنیەکاندا کە بەرگرییان لە نازایەتیەکانی خەڵک دەکرد، لە گفتوگۆدا بوون بە گوزانەوەی دەسەڵات بە دەسەڵاتی مەدەنی.

ئەم جەنگە ترسناکەی ئێستا بەدژی خەڵکی سودان دەستی پێکردووە بە کتایهەنانە بەو خرۆشان و شەڕشە جەماوەریەی کرێکاران و زەحمەتکێشان دژ بە نایەکسانی ئابوری و هەژاری و سەرکوتی سیاسی بەرپایان کردو لە ئەپریلی ٢٠١٩دا دەسەڵاتی چەندین دەیەی عومەر حەسەن بەشیریان لەدەسەڵات هەنایەخوارەوە. بەڵام بەکتاییهاتنی دەسەڵاتی بەشیر کتایی بەدەسەڵاتی بەرژوازی نەهات، بەوهەیەوە کە شەڕش ئەرکەکەی خۆی تەواونەکرد. بەرژوازی ئامادەترو بەتەجروبەتربوو، سیناریەی جەراوجەری بەکارهەنا. سەرەتا سوپا بە رزگارکردنی دەسەڵاتی بەرژوازی لەژێر زەبری شەپۆلی شەڕش و خرۆشانی جەماوەری رازیبوون بە قوربانیدان بە دەسەڵاتی عومەر حەسەن بەشیر و زیندانیکردنی و دواتر لیژنەی هاوبەشی سەربازی و مەدەنی پێکهەنا کە گوایە تا کتایی ساڵی ٢٠٢٢ دەسەڵات بگوزرەتەوە بە دەسەڵاتێکی مەدەنی.

لەم دەوریەدا وەک دەوریەکی شەڕشگێڕانە لەخوارەوەی کەمەگادا ڕەکخراوبوون دەستیپێکرد لەکەمیتەکانی بەرگری گەڕەک و لەمەیدانداببوونی هێزەکانی ڕەکخراوە مەدەنیەکانی وەک کەمەڵەی پیشەگەرانی سودان و ڕەکخراوە کرێکاریەکان و هێزی ئازادی و گەڕان،

بەردەوام فشاری جەماوەر لەسەر هێزەکانی سەربازی زیادی دەکرد و ئەمەش ترسی خستبووە دڵی دەسەڵاتی سەربازی و میلیشیاییەکان. ترسیان لەم دەسەڵاتە دووڵایەنە و نامۆزایەتیەکانی خوارەوەی کەمەگا هەبوو کە دەست بەرن بە راماڵینیان، بۆیە لە ٢٥ی ئۆکتۆبەری ٢٠٢١ کەدەتایەکی سەربازیان کردو کوشتارێکی زۆریان کردو دەسەڵاتی سەربازی خۆیان یەک دەستکردەوە. عەبدولفەتاح بورهان بووە سەرۆک و محەمەد حەمدان دەقلو بووە جێگری. بەڵام ئەمە نەیتوانی پاشکشە بە هەلومەرجی نامۆزایەتیەکان بهێنێت و بەدوای سێ ڕۆژ لە کەدەتاکە لە ٣ی ئۆکتۆبەردا نامۆزایەتی سەرتاسەری سودانی گرتەوەو زیاتر لە چوار ملیۆن خەڵک ژانە شۆقامەکانی شارە گەورەکان و بەدروشمی "نا" بە دەسەڵاتی سەربازی و خوازیاری دەستبەجێ گواستنەوەی دەسەڵات بە دەستی حکومەتێکی مەدەنی بوون.

هەلومەرجێکی شەشگەڵانە بەردەام بوو. لەسەر هەر بانگەوازێکی کەمیتەکانی بەرگری گەڵک لەگەڵ هەموو فشارێکی دەسەڵات و بەینی هەڵکانی ئینترنێت و سەرکوتی خۆپیشاندانەکاندا، بەڵام نامۆزایەتی ملیۆنی بەدژی دەسەڵاتی سەربازی ئەنجامدەدرا. بەوهەیەوە هێزەکانی سوپا بەناچار کەوتنەوە سازش و چاوبەست و جارێکی تر بانگەوازی پێکەوەکارکردنی دەسەڵاتی دووڵایەنەی سەربازی و مەدەنییان کرد. بەڵام دەسەڵاتدارانی سەربازی کە خۆیان دەستیان بەسەر بەشێکی بەرچاوی ئابوری سودانداگرتوە، قبوڵکردنی ئەو دەخە کارێکی پەسەندکراو نەبوو.

کەموکوڕی سەرکی شەش و جەماوەری کرێکارو زەحمەتکێشی ڕاپەڕیو، کە لە نەبوونی ئاسەی سیاسی سۆشیالیستی و ڕێکخراوی سیاسی کەمەنیستی و شەشگەڵانەی چینی کرێکاردا خۆی بەرجەستە دەکرد، کە ئەوەش وایکرد جەماوەر لەناو وەهمی حکومەتی مەدەنیدا گیربخۆن، نەك شەشکەیان تا ڕاماڵینی سەرجەم دەسەڵاتی بەرژوازی بە سەربازی و مەدەنیەوە درێژە پەیدەن، وایکرد کە سەرەنجام فرسەت بداتە دەست بەرژوازی کە لەگەڵ هێزەکانی سوپا و میلیشیاکانی سەر بە عەبدولفەتاح بورهان و محەمەد حەمدان دەقلو، شەکی ناوخۆیی بەسەر خەڵکی سودانداا بسەپێنن کە لایەن دەوڵەتانی ناوچەکەو هێزە ئیمپریالسیتیەکانەوە ئاگرکەی خەش دەکرێت. ئامانجی ئەم شەش لەباربردنی هەلومەرجی شەشگەڵانەو کەتایەهێنان بە دەورو نەخشی جەماوەری کرێکارو زەحمەتکێش لەمەیدانی سیاسیدا و بە ئیرادەکردنیان. دوای ئەوەش هێزە شەکەرەکان خۆیان وەك ئەوەی ئەستا لە سعودیە لە دانیشتندان و بە پاڵپشتی وڵاتانی زلهێزی سەرمایەداری جیهانی و ناوچەیی ڕکبکەون و دەسەڵاتێکی سەربازی بەهێزی سەرکوتگەری بەرژوازی جێگیربکەنەوە لەژێرناوی سودانی یەکدەست و یەکپارچەدا و جارێکی

دیکە دەستەبات و سەروەت و سامانی کەمەگا لەنێوان خەیاندا دابەشبکەنەوە.

سەرەتای ئایاری ٢٠٢٣

کوشتارەک کەخەرەکە لە بیربکرە لەدەرسیم.. حەمەد مەناف

کەمەلەک کوشتار رووی ئەداوکە بەشکچی لەکتەبەکەی باسی دەکات بەدەم دامرکاندەنەوەی ناوچەی ساڵ هەڵدراوی کوردی دەرسم کە ئەستا ناوندراوە (تونجەلی) کە لەساڵی ١٩٣٧و ١٩٣٨ دا قەومان ئەو ڕووداوانە بە ڕەشترین لاپەڕەکانی مێژووی تورکیای کەمارین و بەخشکەی ویان بە ئانقەست لەلایەن زەربەی مێژوو نوسانەوە چ لاوەنی بووبن یان تورک بە دەنگیان لە ڕاکراوە یان شوێن دراوە هەر کە بەربەرەکانە و سەرکوت کردنی دەرسم بەردەوام بوبە کار بەدەستان کارەکی وایان دەکرد تا ئەو جێیەی دەکرە زانیاریەکی کەم لەسەر ئەو ڕووداوانە بگاتە دونیای دەرەوە چاو دەرانی دیبلەماتیك لە ئانکەرا وەیان دەزانی عەمانیەت زەر گەورەیە و لیزامی دەکرە بەنام هیچ بەیان نە دەچوە سەر یەك مەبەست لە عەمانیەتانە دەچن لەگەڵ ئەوشدا دوای قەومانی ڕووداوەکانی کونسولی بەریتانیا لە تەابزۆن، کە شوێنی دیبلەمات کارەکی هەرە نزیکبوو لە دەرسم باسی زەبر و زەنگی دەندانە بەبە جیاوازی دەکرد وە بە ئاشکرا ئەو ڕووداوانەی لەگەڵ کوشتاری ئەرمەنیەکان لە ساڵی ١٩١٥ بەراورد کرد بە هەزاران کورد ژن و منداڵیش کوژران ئەوانەی زەربەیان منداڵ بوون خرانە نەو چەمی فوراتەوە بە هەزاران کەسی دیکە لە ناوچەی کەمتری دووژمن کەلە سەرەتادا ئەژەد و مەد و ماڵات و سامانی دیکەیان لە ستەندنن دورخرانەوە بە وەاتی ویلایەتەکان ئەنادەلی ناوەندی بەدوای ئەم سەرکوت کردنە دا ڕاگەیندرا ئیدی لە تورکیا مەسەلەیەک نیە بە مەسەلەی کورد.

دەرسم ناوچەیەکەی دەست پە ڕانگەشتوی بەرزە بە چیای سەر بەفر شەوەی باریک و دەد و تەرەی قوە لە ناوچەی ڕەژهەڵاتی تورکیا لەو

ناوچەیەدا چەند عەشیرەتێکی بچوک دەژیان بەڵام گای بەخێو کردنی ئاژەڵ و باغەوانی بەرهەمی دارستان ژیانێکی مامەڵە و مەژی پەراوێزیان هەبوو ژمارەی گشت دانیشتوانی ناوچەکە لە ناوەڕاستی ساڵانی (١٩٣٠)دا بە ٦٥٠٠٠ تا ٧٠٠٠٠ دەخەمێندرا دەرسم لەووی کلتوریەوە ناوچەیەکی جیاواز و تایبەت بوو لەکوردستان بەشێکی لە بەر هەکاری جوگرافیایی بەشێکی تریشی لە بەر هەکاری تەکنیکاوی لە تایبەت مەندیەکانی ز؟انی و دینی خۆی هەندێک لە عەشیرەتەکان بەکوردی کورمانجی بەلام زەربەیان بە زمانێکی سەربەکوردی کە بەزازاکی بەنووبانگ قسەیان دەکرد لەرووی دینەوە هەمویان سەربەفرقەی دینی عەلەوی بوون کەلەووی کەمەلایەتی لەکوردە سونەکان جادەکرەتەوە.

بەربەرەکانی نیزامی وهەرش بەدەرسیم لەوەلامی ووداوەکیقایمت بەژێ چکەڵە دەستی پێکرد واوەدەچو سوپالە بیانو گەڵابە وچاوەڕانی هەیەکی ڕاستە وخۆ کرد بە بەسزادانی عەشیرەتەکان ئاژەک لەمارسی١٩٣٧ پردێکی چرپی کەلە شوێنێکی ستراتیژ بوو سوتێندرا چەندین هەڵی تەلەفۆنی هەڵپەسێندرا بە ئەوەی ئەو کارەی سوپا گومانی لە سەید ڕەزا دەکرد ئەو عەشیرەتانەی سەر بە ئەو بوون ڕەنگە سووپا پێی وا بوبە ئەوا سەرەتای ئەو سەرهەڵدانە چاوەروانکرایەوە کە ئەوە دەقەومە سەرچاوەیەکی تورکی باسی ئەوە دەکات هەر هاکات لەگەڵ ئەو ووداوە لە شوێنێکی دیکەی کوردستانیش ووداوەکی بچوک قەوما دەڵێ ئەوە نیشانەی هاوسەنگیە لە نەوان ناشیلانیستە کوردەکاندا هەر چەنێک بەت سوپا لەو سونگەیەوە دەست دەکات بە دەست تەوەر دان یەکەم دەستە لەو سەربازانەی کە ناردن بە گرتنی گومان لە کراوان لەلایەن عەشیرەتی چەکداریەوە پەشیان پە گیرا ئەو تەکەڵە چونانە زەر گەورەتر بووەوە لەو کاتە کە عەشیرەتەکان دەستیان لەوە گەڵاوە ڕابەرانی خەیان ڕا دەست بکەن هەرشێکی گەورە دەستی پێکرد عەمەلیاتی نیزامی بە مهارە کردنی هەرەمەکە لە گشت هاوینی ساڵی ١٩٣٧دا بەردەوام بوو سەید ڕەزا هاوکارە هەرە نزیکەکانی خەیان ڕا دەست کرد بەڵام لە بەهاری دوایدا عەمەلیاتەکە دەست پە کرانەوە تەنانەت بە هەزی گەورەتر و کە بە شێوەیەکی بە بەزەیانە بە زەبر و زەنگەوە دەستیان کرد بە سەرکوت کردنی عەشیرەتەکان عەشیرەتە سەر هەڵدراوەکان پیاوان دەستیان کردوە بەڵام ژن و منداڵ چوون خەیان لە ئەشکەوتەکان دەشاردەوە.

لە کەتایدا کاتێک کە زستان دا هات ئیدی سوپا نەیدەتوانی عەمەلیات

بکا بۆیە ئاگر بەستی ڕاگەیاند پێشنیازی چارەسەرکی ئاشتیانەی ڕاگەیاند بەڕێنی دا کاتێک خەیان لە عەشیرەتەکانی دیکە نە گەیەنن ئەو خەسار و سەدمانەش گایەندویانە قەرەبوو بکاتەوە ئەو بەڕێنانە بوە هەی فریودانی سەرکی سەرهەڵدراوان سەید ڕەزا بە فێڵ هەنایە نەو قایمقامەکەی ئەوی دەناسی باوەڕی پێ کرد سەید ڕەزا بە خەی و پێنجا پیاوی کە لەگەڵی هاتونەتە نەو شار گیران خەرا دادگایی کران سەید ڕەزا و یازدە کەس کەلەگەڵی بوون دەست بەجێ لە سەدارەدران. ڕاپەرتە ڕەسمیەکان بە شانازی و پیشەیەوە باسی ئەوە دەکەن کە چەندە جەردە و کەسوکاری قەڕاچەکراون، چەند گوند و مەزرا ئاگریان تەبەر بوو ئەو دەستانەی کە لە ئەشکەوتەکان خەیان حەشاردابوو هەموویان لەناوچوون ژمارەی کوژراوانیش باس دەکات کە ژمارەیان حەفتاوشەش کەس باس دەکرێت. لە ڕاپەرتەکی دیکەدا هاتوە دەستەو دامازرێنەرانی عەشیرەتی حەیدەران بەشێک لە عەشیرەتی دەمیان کوژران کەدگاتە ژمارەی نەوان سە تا حەوت هەزار کەس لە هەمان کاتدا باسی ویرانکردنی دەیان گوند دەکەن. لەساڵی ١٩٣٨ تەنە لە حەڤدە ڕەژدا باسی کوژران یان بە زیندوویی گیرانی ٧٩٥٤ کەس تەنە ئەوانەی کوژراون ١٠٪ دانیشتوانی تونجەلی کوژراون بەڵام کوردەکان دەڵێن ژمارەی کوژراوان و خەسارەکان زەر لەوە زیاتر بوون.

کورتیلەچیرەك: ئاری عوسمان خەیات

- (من… لە… دەبەنەوە…)
  لە 47 ساڵیی, کچەکەم شوو بە کوەە کوردەکی سوەدنشین دەکات، دوای دوو ساڵ دەچنە کەپنهاگن, تەنە سەری ساڵان بە SMSك پیرەزباییم لە دەکەن.
  لە 51 ساڵیی -بە تەکلیف- لە کابینەی ئەو سەرەك وەزیرانەی کە خزمی خەزووری کەنەبرادەرەکمە، دەبمە وەزیر!
  لە 53 ساڵیی، سەروەت و سامانەکی زەر پەکەوە دەنەم، خەیشم نازانم چەن!
  لە 55 ساڵیی، دەستی چەپ و پەراسووەکانی لای ڕاستم لە

ووداوێکی ئێتێمۆبۆلدا لە ڕێگەی (سلێمانی- کەرکووك) دەشکێن!
لە 57 ساڵیی, دووجاران سەفەرم کردووە، جارێك بۆ دوورگەکانی (باهاماس) و ئەویتریان بۆ (پۆرتدۆگاس)، ئەگەرچی لە جەنگەڵە چۆەکانی ئەوە, پێنگێکی گەورە پەلامارم دەدات، بەڵام سەلامەت دەبم. (سەفەری یەکەمیان بە پارەی گەندەیی و دووەمیش..)
لە 59 ساڵیی, چوارەمین عەمەلییاتی مەعیدەم، لە نەخۆشخانەیەکی ویلایەتی (ئاریزۆنا) بۆ دەکرێت.
لە 61 ساڵیی، یەکەمین ڕێمانی بۆ ناونیشانی خۆم دەنووسم، بەڵام هەرگیز بۆاونا بۆتەوە!
لە 65 ساڵیی، دەست دەکەم بە نووسینەوەی یادگارییەکانم، بەڵام تەواوی ناکەم، ئەوکات تۆ دەگەم هێشتا هیچ لە خۆم تۆ نەگەیشتووم!
لە 69 ساڵیی، لەناو پارکی گەورەی شار، بەدەم پیاسەکردنەوە، ڕۆژنامەنووسێك لێم دەپرسێت: بەلای تۆوە، ژیان چییە؟ نازانم چ وەڵامێکی بدەمەوە، ئەوکات تۆ دەگەم، هێشتا هیچیش لە ژیان تۆ نەگەیشتووم!
لە 75 ساڵیی، لە ئێوارەیەکی غەمگینی پایزدا: هەموو شتێك تەواو...
ئیتر مرۆڤ ئاوایە، هەموو تەمەنی خۆی خەسار دەکات، بۆئەوەی وەك پاڵەوانی ناو ڕۆمانێکی حیز بژی.
من خەڵکی کفریم، لە کەلار دەژیم و گۆڕەکەم دەبەنەوە خانەقین!

ئەیلوول- 2016

کێشەی ناوچە کێشە لەسەرکان!.. عوسمانی حاجی مارف

هەرچەندە لەتەواوی ژیانی سیاسی دەسەڵاتداریەتی حکومەتی بەعسدا، بەزاری و نارەزایەتیەکی فراوان و سەراسەری بەتایبەت بەرامبەر بە

دەورانی دەسەڵاتداری سەدام دەبیسرا و دەبینرا، بەڵام ئامادەیی بە کەتایبەتمەندی ئەو حکومەتە درندەیە، لە هاوسەنگی و توانای هێزەسورانی جەماوەری خەڵکی عێراقدا گۆڕانی نەکردبوو. دواتر پاش هەشت ساڵ لە جەنگی ئێران و عێراق و جەنگی کەنداوی ١٩٩١، تا ئاستێکی زۆر حکومەتی عێراقی لاوازو پەریشان کردبوو، هەبەتە لە بەرئەوەی لە بەرامبەریدا ڕیزی یەکگرتوی ئیرادەی جەماوەری نازی و نیشاندانی ئەتەرنەتیفێکی سەربەخۆ بە هەنانە مەیدان و دەورو دەخالەتی ڕاستەوخۆی خەڵک لە دەسەڵاتی سیاسیدا گەڵاڵە نەکرابوو، سەدام بە هەر ئابلوقەیەکی ئابوری کە بەسەریدا سەپێنرابوو، دەیتوانی بەردەوامی بە دەسەڵاتە سەرکوتگەریەکەی بدات، بەبێ ئەوەی سەر لە هەر نەخۆشیەتی و بەرامبەرکەیەک بکات کە لە بەرامبەریدا دەوەستا.

ئەوەی لە ساڵی ٢٠٠٣دا تەواوی دامودەزگاکانی حکومەتی عێراقی لەیەک هەڵوەشاندو کەتایی بە حکومەتی عێراق و دەسەڵاتی سەدام هەنا، لەهەمانکاتدا شیرازەی ئابوری و سیاسی و کۆمەڵایەتی عێراقی شێواندو لەکترازان و وەرانیکرد، ئاشکرایە ڕۆڵی هەرشی سەربازی و داگیرکاری دەوڵەتی ئەمریکاو پیادەکردنی نەخشەکانی ئەمریکا بوو لە ناوچەکەدا بەگشتی و لە عێراقدا بەتایبەتی.

عێراقی دوای ٢٠٠٣، دەورانێکی تەواو جیاوازترو جەنجاڵتر لە پرسەی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا، کە بە پێ لە کارەسات و نەهامەتی و نائارامی پێناسە دەکرێت. ئەو هێزە ئیسلامیانەی بە ناوی ئەپەزسیۆنەوە کە لە تەواوی هەسورانی سیاسیاندا نەیانتوانی هەناسەبدەن لە بەردەم حکومەتەکەی سەدامدا، داوتر بە ناوی گروپی جیاو هێزی میلیشیاوە، سەرشەرانە چارەنوسی خۆیان گرەدا بە چارەنوس و دەورو نەخشەکانی ئەمریکاوە. لەهەمانکاتدا پاشکۆبوونی خۆیان بە دەخالەتی ئێران لە مەیدانی سیاسی عێراقدا سەلماند. هەر لەم نەوشدا حزبەکانی بزوتنەوەی کوردایەتی بوونە "هاوخەبات" و هاوسەنگەر و هاوبەشی ئەو گروپ و هێزە ئیسلامیانە، کە پێکەوە حکومەتی تەوافقی و بەشبەشنەیان پێکهەنا، بە ئامانجی تاڵانچێتی و جەردەیی و داگیرکردنی چاڵە نەوتیەکان و دابەشکردنی تاڵانکاریەکانیان. لەهەمانکاتدا تاقیکردنەوەی هێزەکانیان بە دەسەڵاتی سیاسی بە هێزی میلیشیاو لەهەمانکاتدا پارچە پارچەکردنی عێراقیان بە پێوانەی نفوز و پێگەی چەکداری و سیاسیان لە هەر پارچەیەکدا بەرەودەبرد.

ئەوەی بەدوای ٢٠٠٣وە گوزەرا، جێگای خۆیتی ئاماژەی پێبدەین،

بەرزی ئاستی هاوسەنگی حزبەکانی کوردایەتی بوو لەو سەرتایەدا، واتە پارتی و یەکێتی، لەلایەک بە بەشداریيان لە حکومەتی عێراق و پیکهێنانی حکومەتدا ڕۆڵی تایبەتیان نمایش دەکرد. لە لایەکی ترەوە فراوانکردنی نفوزی سیاسیان و دامەزراندنی هێزەکانیان بوو لەو ناوچە کوردنشینانەی کە پێشتر لەژێر سایەی دەسەڵاتی حکومەتی بەعسدا بون.

هەرچەندە ئاستی پێگەی حزبەکانی کوردایەتی باڵاترو بەتواناتر بون لە تەواوی ئەو هێزە ئیسلامی و تائیفیانەی کە لە پرۆسەی پێکهێنانی حکومەتی عێراقدا ڕۆڵيان دەبینی، بەڵام پارتی و یەکێتی نەیاندەتوانی و نەیاندەویست جگە لە جەردەیی و تاڵانی لەسەر بنەمای نەخشەو سیاسەتەکانی دەوڵەتی ئەمریکا، سنوربەزێنی لەسەر ئەو ناوچانەدا بکەن کە حکومەتی عێراق خۆی بە خاوەنی دەزانی، یان نەیانتوانی و نەیانویست حکومەتی تایبەت بە خۆیان دامەزرێنن و ئەو ناوچانە لە عێراق جیابکەنەوە. هەربۆیە بەشێوەیەکی کاتی ڕەکەوتن لەسەر مادەی ١٤٠و هەشتنەوەی کێشەکان بە کاتێکی "گونجاوی" نادیار! ناچار ناویان لێنا، ناوچە کێشە لەسەرکان، یان ناوچە جێناکۆکەکان.

بە دوای ٢٠٠٣وە ناوچە جێناکۆکەکان، بەتایبەتی شاری کەرکوک کە مەوقعێتێکی تایبەتی هەبوو لە کێشەو پێوەندی نێوان حکومەتی عێراق و حکومەتی هەرێمدا، بەڵام بەشێوەیەکی نافەرمی و بوونی هێزی میلیشیای حزبەکانی کوردایەتی، ئەو ناوچانە لەژێر سایەی دەسەڵاتی هێزەکانی یەکێتی و پارتیدا مایەوە، ئەم هێزانە لە دەورانی باڵادەستیان و شەوازێک لە حکومرانی، جگە لە وەرانکردنی شارەکەو بەزارکردنی دانیشتوانەکەی و خولقاندنی فەزایەکی نائارام، هەروەها بە خوڵقاندنی دەخی کینەی نەتەوەیی دژ بە خەڵکی تورکمان و عەرەبزمان، هەرگیز کارەکی ئەرێنی و دەخشکەریان لە چاوەڕوان نەکرا.

لە ٢٠٠٣وە تا ٢٠١٧ چەندین گفتوگۆو دانوسان و ڕەکەوتنی بەئاکام لەنێوان هەرێم و بەغداد بانگەشەی بە کرا، بەو مانایەی هەر هێزێك بەگوێرەی توانایی هاوسەنگی هێزەکەی و ئەو نەخشە سیاسیەی بە قازانجی خۆیتی لەو گەمانەدا دەوریان دەبینی، تا زیاتر پێگەی خۆیان بەرنە پێشەوە و جێگایان بەتەوە، لەهەمانکاتدا هیچ جدیەتێك لە ئاراستەی هیچ لایەنەکیاندا نەبیستراو نەخرایەڕوو بە چارەسەری کێشەکانیان، لەونەوەدا تەنها بەرزکردنەوەی ئاستی هاوسەنگی هێزەکانیان، پێوانەی هەنان و بردنی دانوسان و کێشەکانی نێوان

خەیان و گەمە سیاسیەکانیان بوو، لەپەناو کەنترۆکردنی چالە نەوتەکان و نیشاندانی نفوزو بالادەستی هێزەکانیان، نەک هەوەدان بە جەگیری سیاسی و بیرکردنەوە لە ژیانی خەشگوزەرانی و ئاسودەیی بە دانیشتوانەکەی. بەیە ریکلامی ئەوەی کەرکوک دەی کوردستانە، کەرکوک قودسی کوردستانە تەواو پروپوچ و بەماناو ەیسوا دەرهات، تا ئەوکاتەی هاوسەنگی و توانای هێزەکانی حکومەتی عەراق لە ١٦ی ئەکتەبەری ٢٠١٧دا گەیشتە ئەو ئاستەی توانیان بە هەرشی سەربازی هێزەکانی پارتی و یەکەتیان لە کەرکوک بە ئاسانی و بەکەمترین خەرج دەرپەڕاند.

ەوداوەکانی ٢٠١٧ دیفاکتەی ئەو مەژووە نالەبارەبوو کە شکاندنی پەزو شکەی ئاستی هاوسەنگی بزوتنەوەی کوردایەتی نیشانداین، لەبری بانگەوازی کوردستانی سەربەخە و ئابوری سەربەخە، ناچارکران بە قەبوەکردنی گەلانەوەو ملکەچی بە بەغداد، هەر لەسەر درێژدان بەم پرسیە، ئیتر پەروەندەی کەشیەک لە ئارادا نەما کە ناوی ناوچە کەش لەسەرکان و مادەی ١٤٠ بەت.

بەمانایەک بەجیا لەکەتاییهەنان بە پەروەندەی ناوچە جەناکەکان کە لەناو گەمەی سیاسی پارتی و یەکەتی و حکومەتی عەراقدا وەک کارتەکی قومار یاریان پەدەکردو دواتر پارتی و یەکەتی دەراندیان، لەهەمانکاتدا مەسەلەی کوردو چارەنوس و ئایندەی خەلکی کوردستانیش، بووە قوربانی پەداویستی و بەرژەوەندی سیاسەتی ەەژو گەمەی سیاسی حزبەکانی بزوتنەوەی کوردایەتی، کە لەناو گەژاوەکی سیاسی و ئاەزتردا لەقاەب دراو بە جەهەرا.

هەر بەیە دەبینین هەمو ئەو سەوداو مامەلانەی پارتی و یەکەتی کە هاوکاتی یەکلایی نەبونەوەی کەشکانی نەوان خەیان لەگەە حکومەتی عەراقدا، درێژەی پەئەدەن و هەر لایەکیان لە پارتی و یەکەتی بە ئەجندای جیاوازەوە پەشوازی لە سیاسەتکانی حکومەتی عەراق دەکەن، جار لەگەە جار خەسەتی خەادەستکردنی زیاتر و واقعیەتکی نارەشن لە ئایندەی دەسەاتی سیاسی خەیان و چارەنوسی کوردستان دەخەنەوو.

لەگەە هەر پاشکشەپەکردن و سنوردارکردنەکی دەسەاتی پارتی و یەکەتیدا، لە دواشیکردنەوەدا بەمانای ئەوە نابەت کە کەتایی دەسەاتیان دەبەت لە کوردستاندا.

هەبەتە هەلومەرجی سیاسی عەراق و کوردستان بەگشتی و پەگەی حکومەتی عەراق و حکومەتی هەرەم لە ئەستادا لەو ئاستەدا نیە کە

کۆشکان بە ئاسانی و سادەیی بەیەکجاری یەکلایی ببنەوەو تەواو کۆتایيان بێت، بەجۆرێکی تر ئەوە بێم بە هەر فشارێک کە لەسەر بزوتنەوەی کوردایەتیە و دابەزینی زیاتری ئاستی هاوسەنگی دەسەڵاتی پارتی و یەکێتیە، بەڵام لە کۆتایدا بەهەر ئاستێک لە هاوسەنگی، ئەو ئاوگۆرو پێشهاتانەی لە ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەراستدا پێشبینی دەکرێت لەجۆری رێکخستنەوەی پێیوەندیەکانی سەرمایەداری، فرسەتی ئەوە بە پارتی و یەکێتی دەمێنێتەوە تا پێناگایەک بە بەردەوامی دەسەڵاتیان و بەردەوامی بە تاڵانچێتی و کێڵگەی سەرمایە پێدا کەنەوە، بەوپەڕی سوکایەتی و ڕیسوایش بێت دەمێننەوەو بەشدار دەبن لە دابەشکردنی هەر جۆردەیی و تاڵانچێتی و کێڵگەیەکی سەرمایەدا کە بەتە ڕەتینی ژیانی دەسەڵاتی سیاسی لە عەراق و لە کوردستاندا.

واتە بە دابینکردنی ژیانێکی ئاسودەو بە ئاسایش و خۆشگوزەران لە کەمەڵگەی عەراق و کوردستاندا، پێش هەموشتێک ، پێوەستی بە خرەشان و شەڕەشێکی جەماوەریە کە تەواوی دەسەڵاتی هەزە میلیشیا قۆومی و تائیفیەکان پاککەنەوە.

دیموکراسی و مافی مرۆڤ و ئۆپۆزسیۆن.. وەرگێرانی: کاوە عومەر

دیمانەی حەسەن ساڵحی لەگەڵ حەمید تەقوایی

بە پشتبەستن بە چاوپێکەوتنێک لەگەڵ کەناڵ جەدید ئامادەکراوە حەسەن ساڵحی: دەزانین کە بە هەزە ئۆپۆزسیۆنە ڕاستەکان، هەم پاشایەتیخوازەکان و هەم کەماریخوازەکان، بەواتە دیموکراسی و مافی مرۆڤ جێگەیەکی گرنگیان هەبێت. ئەوان خەیان بە لایەنگری دیموکراسی و مافی مرۆڤ دەزانن و بانگەشەی ئەوە دەکەن کە دەیانەوێت لە ئێراندا بەدی بهێنرێت. لەکاتێکدا هەزە چەپەکان و بەتایبەت حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری ئێران دیموکراسی و مافی مرۆڤ بە مانای ئازادیی خەڵک نازانن و سەرنجیان لەسەر ئەو مەقولات و داخوازییانە نییە. هەکارەکە چیە؟

حەمید تەقوایی: بە بەوای من دیموکراسی و مافی مرۆڤ نوێنرایەتی ئەو شتە ناکەن کە خەڵک دەیانەوێت و ئاواتەخوازن و کە بەڕاستی ڕزگاری کەمەڵگاش بەوەوە پەیوەستە.
وەک نموونە دوو بابەتی بنەڕەتی هەوەشاندنەوەی سزای لەسێدارەدان و جیاکردنەوەی ئایین لە دەوڵەت لەبەرچاو بگرن. ئەم داخوازییە بنچینەیی و بەپەلەیەی خەڵکی ئێران لە جاڕنامەی مافی مرۆڤدا بەدەنگیان لە کراوە. واتە ئەگەر هەموو بەگەکانی جاڕنامەی مافی مرۆڤیش لە ئێراندا جێبەجێ بکرێن، دوو کێشەی بنەڕەتی کەمەڵگای ئێران، واتە سزای لەسێدارەدان و دەستوەردانی ئایین لە حکومەتدا، لە شوێنی خۆیان دەمێننەوە. ئەمەش لایەنێکی ناتەواو و ناکافی مافی مرۆڤە.
بەڵام لایەنی گرنگتر ئەوەیە کە جاڕنامەی مافی مرۆڤ بەدەنگە و هیچ لەبارەی یەکسانی کەمەڵایەتی و ئابوورییەوە ناڵێت. وە کاتێک یەکسانی بە لایەکدا جێدەهێڵێت، بە کردەوە هیچ شتێک لە ئازادی نامێنێتەوە. چونکە مافی سودوەرگرتن لە ماف و ئازادیەکان بابەتێکە و ئیمکانی کڕێک وەرگرتن لەیان بابەتێکی دیکەیە کە بە هەمان شێوە گرنگە. کاتێک کەسێک لە ڕوانگەی ئابوورییەوە فشاری لەسەر بێت و لە سەرتاییترین داهێنانەکانی ژیان بەبێش دەبێت و بەناو خۆمی نانی هەبێت، بەگومان ناش توانێت مافە مەدەنی و کەمەڵایەتییەکانی خۆی بەکاربهێنێت. هەموو مرۆڤەکان مافی سەفەرکردنیان هەیە، بەڵام ئەگەر پارێت نەبێت ناتوانی سەفەر بکەیت. هەموو مرۆڤەکان مافی خۆیانە خانوویەکی شیاویان هەبێت، بەڵام زەرینەی کەمەڵگا توانای خاوەندارێتی خانوویان نییە، هەمان شت بە مافی کات بەسەربردن و وەرزش، تەنانەت چارەسەری تەندروستی و دەرمان و خوێندن و...هتد.
هەبوونی هەموو ئەم مافانە بە تەواوی بەستراوەتەوە بە توانای بەکارهێنانیان. سەبارەت بە ئازادی ئادەربڕین، بەکارهێنانی تریبۆنەکان، ئادیۆ و تەلەفزیۆن، ڕۆژنامە و میدیا بە گشتی لە بنەڕەتدا و بە کردەیی لەلایەن خاوەن دارایییەکان و لەسەدا یەکەکانی کەمەڵگەوە قەرخ دەکرێت. لە دەیەکانی ئابردوودا سۆشیال میدیا تا ئادیەک ئەم قەرخکارییەی شکاندووە، بەڵام لە هەر حاڵەتێکدا نوخبەیەکی دیاریکراو و سنووردار لە چینی دەسەڵاتدار خاوەندارێتی ڕۆژنامەگەری و ئادیۆ و تەلەفزیۆنن و کۆنترۆڵی دەکەن. لەڕێشدا بە زەرینەی کەمەڵگا و جەماوەری خەڵک، مافی ئازادی ئادەربڕین بە تەواوی سنووردارە و مەرجدارە بە ئامرازە ماددییەکانی کڕێک وەرگرتن لێم مافە.
بەیە کێشەی بنەڕەتی ئاگەیاندنی مافی مرۆڤ ئەوەیە کە یەکسانی و نەهێشتنی هەڵاواردنی ئابووری و کەمەڵایەتی ناگرێتەوە و دەبێت

بگوترە ژیانی ماددی و ئاستەقینەی مرۆڤکان ناگرێتەوە و لە ئەنجامدا زۆرێک لە ئەو مافانەی کە ڕیزکراون لەسەر کاغەز دەمێننەوە.
بەگومان دانپێدانانی ئەو مافانە زۆر باشترە لە سیستەمێکانی وەک کۆماری ئیسلامی کە بە هیچ شێوەیەک دان بەو جۆرە مافانەدا نانێت. بەڵام مەسەلەی باشتر و خراپتر نییە. باسەکە سەبارەت بە ئامانجەکانی خەڵکە و وەدیهێنانی کردەیی خواستە ڕەوا و بنەڕەتییەکانی خەڵکە. هەر بۆیە ئێمە هێزی چەپ ئازادی و یەکسانیمان دەوێت. مافی مرۆڤ و دیموکراسی هیچ مانایەکی نییە بەبێ ئەگەری بەکارهێنانی ئازادی و یەکسانی، کە وەک من ڕوونم کردەتەوە لە ڕاگەیاندنی مافەکانی مرۆڤدا ئاماژەیان پێنەکراوە.
ئێم لەدوانە سەبارەت بە دیموکراسیش ڕاستە. هەروەها دیموکراسی ئەو ڕوونکردنەوەش کە چینە دەسەڵاتدارەکان، واتە سەرمایەدارەکان لە دونیای ئێمەدا، لەسەدا یەک دەسەڵاتدار، بە ئازادی هەیانە. پێناسەی ئەوان بە ئازادی ئەوەیە کە پەرلەمان و پارتەکیان هەبێت کە هەر ٤ ساڵ جارێک هەڵدەبژێردرێن، بەڵام لە ماوەی نێوان ئەو دوو هەڵبژاردنەدا، خەڵک هیچ ڕۆڵێکی سەرکیی نییە لە بڕیار و سیاسەتەکاندا، چ ناوخێیی بێت یان دەرەکی. حکومەتەکان تا دوای ٤ ساڵ دەبێن و دەدوورن! بەزۆری لە ساڵی یەکەمدا ئەوانەی تێنانێت دەنگیان بە حکومەتی ئەستا دا پێشیمان دەبنەوە، دەنگەکانیان دەگۆڕێت، بەڵام دەستیان لە هیچ شوێنێک گیر نابووە تا هەڵبژاردنی داهاتوو. دوای ٤ ساڵ حزبێکی تر دێتە سەر کار و دیسان هەمان تاس و هەمان حەمام. بە ئێم شانازییە تێنانێت ئەزموونی کۆمەڵگاکانی ڕۆژئاواش نیشانی دەدات کە دیموکراسی بە مانای ئازادی نییە. لەبیرمە لە بزووتنەوەی داگیرکەردا کە نزیکەی ١٢ ساڵ لەمەوبەر پێکهاتبوو، دروشمێکی بنەڕەتی ئەوە بوو کە ئازادی لە سندوقی دەنگدانەوە نایێت. ئێمە ئەو خاڵە بوو کە هێزە بەڕاستی ئازادیخوازەکان لە کۆمەڵگاکانی ڕۆژئاوادا وروژاندیان.
بەگومان لە کۆماری ئیسلامیدا دیموکراسییەکی پەرلەمانیی دەرەکی نییە و دەخەکە زۆر لە کۆمەڵگا لیبراڵەکان خراپترە. بەڵام لەڕەشدا باسەکە لەسەر خراپ و خراپتر نییە، باس لە ئایدیاە و خواستی ئینسانی جەماوەری خەڵکە، کە بە دیموکراسی و مافی مرۆڤ نوێنرایەتی ناکرێت و بەدیناهێنرێت.
بەڵام ئەوەندەی پێوەندی بە بانگەوازی هێزە ڕاستەوکانەوە هەیە بە دیموکراسی و مافی مرۆڤ، ئێم هێزانە تێنانێت نوێنرایەتی لیبرالیزمیش ناکەن. بە ئەوان مافی مرۆڤ و دیموکراسی بەرگی پەوپاگەندەی ناسیۆنالیزمە گەورەیی خوازەکیانە. زۆربەی هێزە

ڕاستەوەکان پاشایەتیخوازن، واتە لەگەڵ حوکمڕانی بەماوەیی و خانەدانی و ئەرستەکراتی و ئەمەش بەتەواوی پێچەوانەی تەنانەت سەرتایەترین و لیبراڵترین پێناسەی دیموکراسییە. هەروەها مافی مرۆڤ دەگەڵنەرتەوە بە کوروشی هەخامەنەد، واتە ئیمپراتۆرکی سەردەمی کۆیلایەتی! "مافی مرۆڤی کۆرشی" لە ڕاستیدا ستایشی دەسەڵاتی ئێرانی کۆنە نەک بانگەشەکردن بە مافەکانی مرۆڤ لە سەدەی بیست و یەکدا! پەرستنی ڕابردوو، هەڵی سووری یەکپارچەیی خاک، دوژمنایەتی بەرامبەر بە حیزب و هێزەکانی ناوچە سنووریەکان وەک جوداخواز، پێناسەکردنی سوپا وەک هێزێک کە فەلسەفەی وجودی بەرگریکردنە لە یەکپارچەیی خاک، هەوڵدان بە زیندووکردنەوەی ئەو دیکتاتۆریەت کە خەڵکی ئێران جارێک بە شەش ڕووخاندیان و هتد. بانگەوازی هێزە ڕاستەوەکان بە ئەم مەقولانە بە تەواوی وەرگیراو و بانگەشەکارانەیە.

ئەمە هەوەکەکانمان لەسەر ئازادی و یەکسانی و خەشگوزەرانی مرۆڤکان چەکردوەتەوە، واتە ئازادی یاسایی و مەدەنی، یەکسانی کەمەایەتی و ئابووری و لە ئەنجامدا خەشگوزەرانی هەمووان. ئەمە خواستی جەماوەری گەلە و بە بەچوونی من مەسەلە و دروشمی ناوەندییە کە شەشی ژن، ژیان ئازادی، لەسەر ئەو ئامانجانە بنیات نراوە.

حەسەن ساڵحی: جیاوازی لە نێوان هێزە ڕاستەوەکاندا هەیە. ئەوان بەسەر دوو گروپی سەرەکیدا دابەشبوون، کە بریتین لە پاشایەتی و کەماریخواز. ئایا جیاوازی هەیە لە مامەڵەکردن لەگەڵ چەمکەکانی دیموکراسی و مافی مرۆڤدا، یان تە باوەڕت بەبونی هیچ جیاوازییەک هەیە؟

حەمید تەقوایی: جیاوازییەکی ئەوتە نییە. کەماریخوازی لە کەمەڵگای ئێراندا هەمیشە خاڵی هاوبەشی زۆری لەگەڵ پاشایەتیدا هەبووە. کەماریخوازەکان هەرگیز ڕەخنەی زۆریان لەسەر دەسەڵاتی پاشایەتی و بەماوەیی و ئەرستەکراسی حکومەت و هتد نەبووە، لەکاتێکدا هەموو ئەمانە تەنانەت لەگەڵ لیبراڵ دیموکراسیشدا ناکۆکن .

لە ڕووی مەژوویەوە، لە شەشی دەستوورەوە، کە دامەزراوەی دەسەڵاتی پاشایەتی پارێزراو بوو، و دواتر دەستوور تەکەڵە بە شەرعیەت بوو، کەماری و شێوەی سەرەتایی ئازادی، لە ڕاستیدا خاڵی بوو لە ناوەڕۆک. بەڵای من هەرچەندە دەست پێشخەراانی شەشی دەستوری ئاڵای ئازادییان بەرزکردەوە، بەڵام کاتێک دوو دامەزراوەی دەسەڵاتی پاشایەتی و ئیسلام هاتنە ناو دەستوورەوە، هیچ کام لە ئامانجە سەرەتاییەکانی ئەو شەشە بەدی نەهات. لەو کاتەوە تا ئەمە سەبەری ڕەشی ئایین و پاشایەتی بەسەر کەشوهەوای سیاسی ئێراندا زاڵ بووە و کەماریخوازی تەنانەت لە نێو هێزە ڕاستەکانی

ئەپەزسیەندا جەگەیەکی ئەوتەی نەبووە.
ئەوەندەی پەیوەندی بە بارودۆخی ئەمڕۆوە هەیە، سنووردارەوەن بە چوارچێوەی بەرتەسکی دیموکراسی و مافی مرۆڤیش تایبەتمەندییەکی کەماریخوازەکانە. کەماریەکان لەگەڵ یەکسانی و خۆشگوزەرانی و ئازادیدا نین.
لە بنەڕەتدا تەنها ئەگەر خاڵی دەستپێکەکەت ئازادی و یەکسانی بێت و دیموکراسی و مافی مرۆڤ نەبێت، دەتوانیت ڕەخنەیەکی قووڵت هەبێت لە دامەزراوەی پاشایەتی. تەنانەت شاخوازی دژایەتی لیبراڵ دیموکراسیش دەکات، چونکە لیبراڵ دیموکراسی باوەڕی بە خوێن و حوکمەانی خانەدانی نییە، بەڵام کەماریەکان تەنانەت ڕەخنەیەکی وایان نییە. هەمیشە ئازادیخوازی خۆیان لە چوارچێوەی پاشایەتی دەستوریدا پێناسە کردووە، کە وەک لە ئەزموونداا بینیمان، بە مانای ڕەتکردنەوەی پەرلەمان و دیموکراسی دێت، تەنانەت بە مانا لیبراڵەکەی وشەکە. لەم ڕوانگەیەوە پەم وایە هەموو هێزە ڕاستەکانی ئەپەزسیۆن زۆر شتیان هاوبەشە.
حەسەن ساڵحی: بەڵام لە هەندێ وڵاتی ئەورووپادا ژێمی پاشایەتی هەیە، بەڵام ماف و ئەرکی پاشایەتی زۆر سنووردارە. لەم بارەیەوە چی دەڵێی؟
حەمید تەقوایی: شێوەش لەو کەمەڵگایانەدا ڕوویداوە کە بەڕاستی دەسەڵاتی پاشایەتییان کردە دامەزراوەیەکی تەشریفاتی و توێکە.
فاکتەرێکی گرنگ کە لە مێژوودا بووە هەی ئەوەی کە دەسەڵاتی پاشایەتی ببێتە دامەزراوەیەکی فەرمی لە وڵاتانی ئەورووپادا شێوەی گەورەی فەرەنسا بوو کە بە تەواوی دەسەڵاتی پاشایەتی لابرد و کاریگەریی قووڵی لەسەر هەموو ئەورووپا و هەموو جیهان هەبوو. دوابەدوای شێوەی فەرەنسا، لە زنجیرەیەک شێوە و بزووتنەوەی کەمەڵایەتیدا، دەسەڵاتی پاشایەتی بەتەواوی وازی لە هێنرا، بەڵام لە هەندێک وڵاتدا هێزە کۆنەپارستەکان توانیان دەسەڵاتی پاشایەتی وەک دامەزراوەیەکی ڕەوەسمی بپارێزن. بەڵام تەنانەت بەم ڕەوەسمانەی پاراستنی دەسەڵاتی پاشایەتیش، هێزە دیموکراسی و لیبراڵەکانی ناو ئەو کەمەڵگایانە دژی بوون و ئەستاش دژین. بە نموونە لە ئینگلتەرا هێزە پێشکەوتنخوازەکان و بەشێکی زۆری خەڵک دژی بنەماڵەی شاهانن، چونکە خەرجێکی زۆری خستەتە سەر شانی خەڵک و لە کاتێکدا کە خەی یەکەکە لە گەورەترین سەرمایەدارەکان، تەنانەت باجەکانیش نادات.
خاڵێکی تری گرنگ ئەوەیە کە لە وڵاتانی شاهانەی ئەورووپادا پاشا و شاژنەکانیان هەشتەوە بە ئەوەی دەسەڵاتی خۆیان وەک سیمبولی میللەت بەکارنەهێنن و نامەزایەتییەکان پاشکش پێبکەن. پێگەیەکی

هەندێ پیرۆز و مەعنەوی لەدەرەوەی دەوڵەت و کۆمەڵگایان پێدراوە کە دەتوانن بە "مەرسومی شاهانە" پەرلەمان دابخەن و بە قەیرانی حکومەتەکەیاندا تێپەڕن. دەمەوێت ئەوە بڵێم کە دەسەڵاتی پاشایەتی لە وڵاتانی ئەوروپادا نوێنرایەتی نییە و دەرئەنجامی دیموکراسی و لیبرالیزمە نیە، بەڵکو بە پێچەوانەوە خاڵی لاوازی و دەرئەنجامی ناپایەداریەتییە.

ئەوەندەی پەیوەندی بە کۆمەڵگای ئێرانەوە هەیە، خاڵێک دەسێی دەسەڵاتی پاشایەتی بە شۆڕشی ٥٧ داخست و گەلانەوە بە دەسەڵاتی پاشایەتی، تەنانەت بە مانای وەدەقاوەدەقی وشەکەش، بە تەواوی دواکەوتوانە و کۆنەپەرستانەیە. گەلانەوە بە دەسەڵاتی پاشایەتی بە مانای ئەوە نییە کە ژەمەکی وەک ئینگلتەرا یان سوید دامەزرێت، بەڵکو بەو مانایە کە هەمان شێوازی چەوساندنەوە و گەلستانی ئاریامەهری لە ئێراندا زیندوو دەبێتەوە. ئەستاش کاروکردەوە و جموجۆڵ و سیاسەتی شاخوازەکان لە ئەپەزسیەندا، سەردەمی چەوساندنەوە و ستەمکاریی ئیمپراتۆرییان بیردەخاتەوە. لەگەڵ جاوید شا، هەرش دەکەنە سەر هێزەکانی ئەپەزسیۆن و هەوڵی پەکخستنی خەپیشاندانەکانی دەرەوەی وڵات دەدەن. وەک وتە بەناوبانگەکە دەڵێت ساڵێک کە باش نەبێت لە بەهارەکەیدا دەردەکەوێت.

پادشاخوازی ئەم هەزانە تەواو جیاوازە لە کۆمەڵگاکانی وەک ئینگلتەرا و سیستەمکانی تری ئەوروپی کە خاوەنی ڕووسمی پاشایەتین. لە ئینگلتەرا دەتوانی هەرچیت بوێت دژی پاشا و شاژن بڵێیت، گاڵتە بە بنەماڵەی شاهانە بکەیت، کتێب بنووسیت و کاریکاتێری بکەشیت و فیلم لە دژی ئەوان دروست بکەیت. لە ئێرانی شاهانەدا هیچ کاتێک شتێکی وا نەکراوە. ئەستاش هێزە ڕاستەوەکانی ناو ئەپەزسیۆن تەحەمول شتی وا ناکەن. ئەمانە نوێنرایەتی هەمان ئەو کولتوورە سیاسییە دەکەن کە پێش کۆماری ئیسلامی حوکمڕانی کۆمەڵگای دەکرد.

ئەمانە هەموو جیاوازییەکی گرنگن کەلە نێوان دەسەڵاتی پاشایەتی، واتە توێکڵێک کە لە ڕابردوودا بەجەماوەر و بە کردەوە هیچ ڕێگەیەکی نییە، لەگەڵ ئەو دەسەڵاتە پاشایەتییەی کە هەمیشە لە ئێراندا فەرمانڕەوای ڕەها بووە و ئەمەش هەوەی زیندووکردنەوەی دەدەن.

حەسەن ساڵحی: ئەمە دەزانین کە کۆماری ئیسلامی حکوومەتێکی دژە دیموکراسی و دژە مافی مرۆڤە، تەنانەت بە مانای لیبەرالی ئەم وشانە. ئایا ئەمە هەکار نییە کە هێزە ڕاستەوەکان جەخت لەسەر مافەکانی مرۆڤ و دیموکراسی دەکەنەوە؟

حەمید تەقوایی: کۆماری ئیسلامی دژە ئازادییە، دژە یەکسانییە، پێ لە هەڵاواردن و هەکاری هەژاری و نیشتەجێبوونە بە جەماوەری خەڵک،

و جیاوازییە قووڵکانی نێوان "مافی فەلەکی و نەهامەتی گشتی"، بەڵام هێزە ڕاستەوەکان جەختکردنەوەیان لەسەر ئەم پرسانە نیە.
بەڵێ کەماری ئیسلامی دیموکراسی و مافی مرۆڤ پێشێل دەکات، بەڵام تاکە حکومەت نییە کە ئەمانە پێشێل دەکات. پێش کەماری ئیسلامی، لە سەردەمی پەهلەویدا هیچ باسێک لە مافی مرۆڤ و دەموکراسی نەکراوە.
ئەمڕۆ هێزە ڕاستەوەکانی ئەپۆزسیۆن ووە لە مافی مرۆڤ و دیموکراسی دەکەن نەک لەبەر مرۆڤدۆستی و ئازادیخوازی، بەڵکو لەبەر ئەوەی ئەمڕۆ چینی دەسەڵاتداری هەموو حکومەتە سەرمایەدارییە ڕۆژئاواییەکان لە مافی مرۆڤ و دیموکراسی لادەدەن. بانگەوازی هێزە ڕاستەوەکان بە دیموکراسی و مافی مرۆڤ هیچ پێوەندییەکی بە داخوازییە ئازادیخوازەکانی کەمەنگاوە نییە، بەڵکو ڕاگەیاندنی سەر بە ئەردوگای سەرمایەداری ڕۆژئاوایە.
ئەم پێوەندییە دیموکراسی و مافی مرۆڤ لەگەڵ ئەردوگای بەرژوازیدا دەگەڕێتەوە بە سەردەمی شەڕی ساردا. لە سەردەمی شەڕی ساردا دیموکراسی بە هەر حکومەت و هێزێکی سیاسی دژە سۆڤیەت و دژە کۆمۆنیست جێبەجێ دەکرا. پینۆشێت و گروپە سەربازییەکانی دیکەی ئەمریکای لاتین و دیکتاتۆریەتی جیهانی سێهەم وەک ڕژێمی شا هەموویان وەک بەشێک لە ئەردوگای دیموکراسی پێناسە کران.
پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ تەنیا لە بلۆکی سۆڤیەتدا لە ژێر زەبیندا بوو و لەم دیکتاتۆریەتانەی سەر بە ئەردوگای ڕۆژئاوا نەبوو. ئەم ماناو بەکارهێنانە سیاسییە و جێبەجێکردنی دیموکراسی و مافەکانی تری مرۆڤ بەتەواوی لە مانای ڕاستەقینەی ئەو وشانە دوورە و بەتەواوی دژە دیموکراسی و دژە مرۆڤە.
تەنانەت ئەمەش لە بلۆکی بەندیکانی جیهانیدا دیموکراسی بە واتای لایەنگری حکومەتکانی ڕۆژئاوایە، بە نموونە دژی بلۆکی چین و ڕووسیا. بەو پێیەی دەیانەوێت سەرنجی حکومەتکان ڕابکێشن و ڕزامەندی یان پشتیوانی حکومەتکانی جیهانیان هەبێت، هێزە ئەپۆزسیۆنە ڕاستەکان بە هەمان شێوە قسە دەکەن کە حکومەتکانی ڕۆژئاوا ئازادی یان مافی مرۆڤیان لەدەستداوە. وە هەروەک هەموو دیکتاتۆریەتکانی جیهانی سێیەم، ئەم فۆرمە بە ناسیۆنالیزم و گۆڕیخوازی نەتەوەییەوە دەبەستنەوە. ئەم هێزانە، وەک لە سەرەوە ڕوونم کردەتەوە، مافی مرۆڤ دەگەننەوە بە کوروشی گۆڕ و دیموکراسیش بە دەسەڵاتی پاشایەتی دەگەننەوە! ئەمەش بە واتای دوجار کەنەپەرستی. تەنانەت ئەوەندە لیبراڵ نین کە دان بەوەدا بنێن کە دەسەڵاتی پاشایەتی حکومەتێکی خۆناوی و بەماوەیی و ئەرستۆکراتییە و بە پێناسە و سروشت دژە دیموکراسییە. یان ئیمپراتۆریەتێکی سەردەمی کۆیلایەتی ناتوانێت هیچ پێوەندییەکی بە

سەرتاییترین مافەکانی مرۆڤەکان هەبێت. بە بۆچوونی من لە سیستەمی فیکر و ڕێبازی هەزەکانی ئەپۆزسیۆنی ئاستەوەدا، چ پاشایەتی یان کۆماری، نەک لیبرالیزم، بەڵکو ناسیۆنالیزم و گۆڕەیی توندڕەو، پێگەیەکی کلیلی و سەرەکیی هەیە و ئەمەش لە لەکدانەوەیان بە مافەکانی مرۆڤ و دیموکراسیدا بەتواوی دەتوانرێت ببینرێت.

حەسەن ساڵحی: پێتوانیە کۆماری ئیسلامی لە مەژووی سەد ساڵەی ئێراندا ئیستسنایە؟ زۆرێک لە هەزەکانی لایەنگری سەرمایەداری دژی کۆماری ئیسلامین. ئایا ئەم دەخە خەی نابەتە هەکاریک کە خەبات بە دیموکراسی و مافی مرۆڤ قورسایی هەبێت؟

حەمید تەقوایی: بەڵێ، کۆماری ئیسلامی لە تاوان و کوشتاردا بە تەواوی تایبەتە، بەڵام تا ئەو شوێنەی کە پەیوەندی بە دژە دیموکراسی و دژە مافی مرۆڤەوە هەیە، بەدەر نییە. وا نییە کەمەگا بە هەلومەرجی لیبراڵ دیموکراسیدا تەپەیبێت و کەوتبێتە ژێر ستەمی ڕەشی کۆماری ئیسلامی. پێشتریش سەرکوت هەبووە، پێشتریش هەواڵێک لە مافی مرۆڤ نەبووە.

لە دوای شۆڕشی دەستووری، بزووتنەوەی زەرمان هەبوو بە گەیشتن بە دیموکراسی، تەنانەت بە مانا پەرلەمانی و لیبەراڵکانی وشەکەش. بەڵام ئەمە هەرگیز ڕووی نەدا. پەرلەمان لە ژێر گەوهەری ئەقڵی شا و لە چل ساڵی ڕابردوودا لە ژێر عەبای وڵی فەقیەدا بوو بە دامەزراوەیەکی فەرمی. سەبەری خودا جەگای خەی بەخشی بە ئایەتی خودا، بەڵام ستەم و دیکتاتۆریەت لە شوێنی خەیدا مایەوە.

بەیە کاتێک دەڵێین کۆماری ئیسلامی تایبەتە، پەیوستە بە تەواوی بزانین ئەم تایبەتمەندییە چییە. خەسەتەکە ئەوە نییە کە سەرکوتکردن، بە یاسایی، نکۆڵیکردن لە دیموکراسی، پەشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ لەگەڵ کۆماری ئیسلامیدا هاتبێتە ناو ئێرانەوە. وا نەبوو، هەموو حکومەتەکان بەو شێوەیە بوون. شۆڕشی ١٣٥٧ بە زگاربوون بوو لەم دیکتاتۆریەت و سەرکوت و بە یاساییە، کە بەداخەوە لەلایەن ئیسلامییەکانەوە هاک کراو و حکومەتێکی تری تاوانکاری لەکەوتەوە.

بەڵێ، لە ڕووی چەندایەتییەوە، تاوانکانی ڕژێمی ئیسلامی زۆر بەرفراوانتر و قەزەونترن لە ڕژێمەکانی پێشوو. ئەم حکومەتە ڕێکردی لەسەدارەدان و ڕێکردی سەرکوت و ڕێکردی تاوانکانی شکاندووە و دەست بە ئەنجامدانی کوشتارێک دەبات کە پێشتر بە خەیاڵدا نەدەهات. گومانی تەدا نییە، بەڵام لە هەموو حاڵەتەکدا تاوان تاوانە. ئایا دەتوانێت بگەیتە کەمەگەیەکی ئینسانی ئازاد و یەکسان و ئاودان یان حکومەتێکت دەوێت کەمتر تاوان بکات؟! ڕوونە کە ئەم دووەمیان ئەوە نییە کە هیچکەس بیەوێت. خاڵێک دەیانەوێت

سزای لەسەداردان بە تەواوی هەبووشتەوە، لەکاتێکدا حکومەتەکانی پەشوو هەموو پشتیان بە ئیعدام بەستبوو، خەڵک دەیانوەت چەمکی زیندانی سیاسی لە کولتووری ئەو کەمەگایە دوور بخەنەوە، لەکاتێکدا زیندانییە سیاسییەکان تەنیا لە کەماری ئیسلامیدا سنووردار نین. دەموەت ئەوە بەم کە باسەکە لەسەر بەراوردکردنی کوشتن و تاوان نییە. مشتومڕەکە لەسەر خەکوشتن و تاوان و سەرکوتکردنە، کە دەبەت بنبە بکرێن. شەشی ژن ژیان ئازادی، وەک لە جانامەی ٢٠ ڕەکخراودا ڕاگەیەندراوە، شەشەکە لە دژی سەد ساڵەی دیکتاتۆریەت و نەک تەنیا دژی کەماری ئیسلامی. کەماری ئیسلامی خراپترین جۆری دیکتاتۆریەتە، بەڵام تاکە دیکتاتۆری نەبووە لە مێژووی نوێدا. پەویستە ئەم شەشە بتوانێت ڕەگی دیکتاتۆریەت ببڕێت و ئەو بنکە ژەمە تەکبەدات کە پەویستی بە دیکتاتۆریەت هەیە بە ئەوەی کەمەگا بەڕاستی بتوانێت ئازادی و خەشگوزەرانی و یەکسانی بەدەستبهێنێت.

حەسەن ساڵحی: زۆر کەس باس لە جیاکردنەوەی ئایین لە دەوڵەت دەکەن و دەڵێن پابەندن بە دیموکراسی و مافی مرۆڤەوە. پێت وانییە ئەمە هەنگاوەکە بە پشەوە بەهەر حاڵ؟ ئایا ئەمە نابێتە بنەمای گەیشتن بەو ئازادی و یەکسانییەی کە لە وقسەوباسەکانتاندا وتتان و زەمینەی بە ئامادەبکرێ؟

حەمید تەقوایی: بەگومان هەموو چاکسازییەک و هەموو هەموارکردنێک و هەر هەنگاوێک لە ڕەگای ئازادی تەنانەت لەسەر کاغەز، ئازادییە یاساییەکان، هەنگاوەکە بە پشەوە و پشەوازی لەدەکەین. کاتێک لە جیاتی دیموکراسی و مافی مرۆڤ جەخت لەسەر خەشگوزەرانی و ئازادی دەکەمەوە، مەبەستم ئەوە نییە کە بە هیچ شێوەیەک باسی مافی مرۆڤ نەکرێت، یان کەماری ئیسلامی، یان ئازادی و خەشگوزەرانی و یەکسانی. بەڵای من دەکرێت چاکسازی بکرێت، لەئەنجامی شەشی خەڵکدا و بەهۆی فشاری کەمەگاوە، هەندێک هەنگاو نراوە، کە ئەمە پشوازی لەدەکەین، بەڵام ئەمە خەمان، وەک هەزێک کە بەڕاستی دەمانوەت ئازادی و یەکسانی بەدی بهێنرێت، بەم ئامایە شە بکەین.ئەمە دەیکەین. پەویستە سەرتا دوا وشە بگوترێ. کەمەگا بە ئایدیاڵە مرۆییەکانی خەیەوە هەڵدەستێت نەک بە دیدگای وەدیهاتنی وردە وردەی ئایدیاڵەکانی. بە نموونە پەویستە هەنگاو بە هەنگاو یاساکان هەموار بکرێنەوە بە ئەوەی وردە وردە بگاتە زەرترین داواکاری. ئەمە لە مێژوودا هەرگیز ڕووی نەداوە. لەوانەیە کەمەگا لە ژێر توندترین بە یاسایی و ستەمدا بێت، بەڵام بە بەرزترین ئایدیاڵ دەتوانێت دەخەکە پەچەوانە بکاتەوە نەک بە داشکاندن.

سەیرکەن ئەم باسە دوو خورادییەکان هەمیشە هەیان بوو کە ئەمە

کەماری ئیسلامی دەگەڕێن و وردە وردە بەرەو هەڵوەرجی باشتر دەڕۆن. دەیانگوت ئاخر جۆری ئیسلامیی ڕوحانی یان خاتەمی لە ئیسلامی خامنەیی باشترە. بینیمان ئەم هەڵە نەگەیشتە هیچ شوێنێک و نەیتوانی بگاتە هیچ شوێنێک. بەتایبەتی ئەمە جەماوەری خەڵک لەگەڵ شەڕشی ژن ژیان ئازادیدا بە گەڕانی وردە وردە تێپەڕیوە. دەزانن ئەمە پراکتیکی نییە. ئەمە ئایدیالی شەڕش نییە. ئەو ئامانجانەی کە خەڵک هەیەتی، هەزی بزوێنەری خەڵک لە شەڕشی ئەستادا، گەیشتن بە هەموو ئازادییەکە، هەموو خۆشگوزەرانییەکە، و هەموو ئینسانیەتەکە. بەیە ئەگەرچی لە کەتاییدا خەبات بە مافەکانی مرۆڤ لەرە و لەوە فشار بخاتە سەر حکومەت، بەڵام ناتوانێ وەک ئایدیاڵێکی شەڕش و وەک ئامای شەڕش کار بکات. پەویستە بە زەرترین داواکاری و ئامانجی خەڵکەوە بچینە ناو ئەم شەڕە، بە ئەوەی بەڕاستی بتوانین شەڕش بگەیەنینە سەرکەوتن.

٣ی ئایاری ٢٠٢٣ ، ١٣ی ئەردی بەهیشت ١٤٠٢

"زیرەکیی دەستکرد" بەرەو کوەمان دەبات؟.. فازیل شەوە

هەرگیز لە ئەقڵی هیچ کەسێک دانەبوو، کە بزانێ داهێنانی (سفر) لە بیرکاریدا، لە سەدەی پێنجەمی پێش زایین، چ گەڕانکاری و پێشکەوتنێکی بەسنوور لە میژووی شارسانییەتی مرۆڤدا بەدوای خۆیدا دەهێنێ. ئەمە بە داهێنانی (تیەریی ئەژەیی) و چەندان داهێنانی دیکەش هەر درووستە!

لەم سەردەمەشدا داهێنانی(زیرەکیی دەستکرد)، چەندانبار، نەک هەر سەرلەبەری شارستانییەت و بوون و ئایندەی مرۆڤایەتی، بە خەرایێکی چاوەڕوان نەکراو، وا دەگەڕێ، بەکوو دە تەواوی گەردوون و هەسارەش بخاتە ژێر کەفی خۆیەوە!

بەیە لەجێی خۆیەتی بپرسین:

- زیرەکیی دەستکرد، چ داهێنانێک دادەهێنێ؟
- بەهای کەمایەتی و ئایینی و پەروەردەیی و ئەخلاقی و کەلتووریەکانمان ئایندەیان چییە؟
- ئەووتی پەروەردە و فێرکردنی ئەمە – وەک کورد، لە (٢٠٢٣) و

ئایندەدا، لە کوێی ئەو داهێنانە دایە؟

بە هاسانکاریی لە تێگەیشتنی بابەتەکە، خەم بە دوور دەگرم لە گوتنەوەی زاراوە و چەمکی زانستییانە و تەکنەلۆژیانەیی پێویست بەو بابەتە، کە ڕەنگ بە خوێنەر تووشی سەرئێشە بکات، چونکە پێناسەکانیان لە بواری پراکتیزەدا جوانتر خەدنوێنن. بەڵام هەر دەبە ئاماژە بە دوو زاراوەی باو بکەین: زاراوەی(Intelligent) و زاراوەی(Smart)، کە لە کوردیدا بە هەردووکیان زاراوەی (زیرەک) بەکاردێ. لە ئەو دووانە جیاوازن. زاراوەی (Intelligent) ئاماژەیە بە باڵاترین پلەی زیرەکی کە دوو سەرچاوە لە خەدگرێ: ئەو بەهرە و توانست و کارامەییە خوداکردەیە کە لە ڕێی بەماوەیی پەمان دەگات، لەگەڵ هەرچی زانیاری و زانست و مەعریفەیەک کە دەتوانرێت بە چەندان ڕێگا وەدەستی بێنین و فێریان بین. هەرچی زاراوەی (Smart)ە، هەر ئەو زانیاری و مەعرفییانە دەگرێتەوە کە فێریان دەبین. بە واتایەکی دیکە (Intelligent) پلەکەی باڵاترە لە (Smart). بەیە زیرەکیی جۆری (Intelligent) توانای بیرکردنەوەی لۆژیکییانەی هەیە و گەر کەسێکی خاوەن زیرەکیی (Intelligent) دابەزرێنین، ئەوا بە ئەوەنییە کە ئەمە ڕێنمای پێبدەین و داوای لێبکەین چیمان بە بکات، بەڵکوو، دەبە بە ئەوە دایبەزرێنین کە ئەو پەمان بە ڕێنماییەکان چیین و چی بکەین و چۆن کارەکانمان ئەنجام بدەین. کەواتە زیرەکیی جۆری (Intelligent) سەرچاوەی داهێنانی زیرەکییە ـ زیرەکییەک کە پەشتر بوونی نەبووە. لە لای خەڵکی عەوام (زیرەکیی دەستکرد) بە (AS) وە بە (AI) ئاماژەیان پەدەکرێ، بەڵام زاراوە زانستییەکە(AI) کەیە.

بە گوتەی زەر لە زانا و بیرمەند و فەیلەسەفانی سەردەم، ئەگەر ئەمە دەخەش بین کە ئیمە کەمەگای مرۆڤایەتی گەیشتووەتە تەپکی پەشکەوتنەکی تەکنەلۆژیی و دیجیتەڵی باڵای پەشبینینەکراو، ئەوا بە هەڵداچووین، چونکە ئیمە لە جیهانەکی دینامیکی و پشەودا دەژین و ئایندەمان تەخ و نادیارە. داهێنانەکان سەرسوەهێنەرن، بەڵام پتر بە ئارەستەی بازاڕ دا دەڕۆن و بەها مرۆییەکانیان تەواو وەلاوە ناوە. ئاخە داهێنانی زیرەکیی دەستکرد بە ئەوەنییە یارمەتیدەربە بە فەراهەمکردنی ژیانەکی کوالەتی بەرزی پە لە ئاسوودەیی و سەرفیرازی بە مرۆڤ؟ بە ئەوەنییە ووبەووی نەخەشییە کەمەایەتی و دەروونییەکان ببینەوە و ئایندە جوانتر و خەشترکەین؟ ئایە ئەو داهێنانە نوێیە لە کوێی داپەروەریی کەمەایەتی و ژینگەیی و خزمەتگوزارییەکان دایە؟ بەچی ڕەژەی نەخەشی و پەتاکان و قەیرانی

ئابووری و دابەشبوونی چینایەتی …تاد لەهەڵکشان دانە؟ ئامانج لەو داهێنانە زامنکردنی ژیانێکی باشتر نییە، بە دروستتکردنی داهاتوویەکی زیرەکیی دەستکرد؟
دەبینین زاراوەی "زیرەک" لەم سەردەمدا بە شێوەیەکی بەرفراوان بەکاردێ، بە نموونە مۆبایلی زیرەک، ئۆتۆمبێلی زیرەک، دەمژمێری زیرەک، ماڵی زیرەک، ژەرخانی زیرەک، شاری زیرەک، تەنانەت وڵاتی زیرەک و هاوشێوەکانی. واتا دەستواژەی "زیرەک" نوێنرایەتیی چەمکی هێوا و ئاوات دەکات کە پێوەستە بە ڕوانگەی مرۆڤەوە. دەوڵەتی زیرەک پێوەستە بە مەرج و ژینگە و کەلتوور و سیستەمی بەهای کەسەکە. سەرەڕای ئەوەش، چەمکی گشتی داهاتوویەکی زیرەک، دەبێ بە مانای ژینگەیەکی ژیان بێت، کە زۆر باشتر بێ لە دەخی ئێستا.
ئەوەی تاکو ئێستا، دەستکەوتە، هەر ئامێرێ تازە باوەکانن کە زیرەکانە تەکنەلەژیا و ئامرازەکان بەگەردەخەن و چاودێری دەکەن و کارەکانیان مەیسەر دەکەن. ئەگەر زیرەکیی دەستکرد نەتوانێ بەربەستەکانی بەردەم داهاتوو لە دابینکردنی پێداویستیی کەمەایەتی و ستراتیژیی داهێنرانەی خەشیهێنەر بکات، ئەوا ئەمە لەبەردەم کارەساتی گەورە و مەترسیدار دایە. لە پاڵ داهێنانی دەستکرد دەبێ داهێنانی درووستکردنی (بەها)کانیش، وەک ئامانجی مرۆڤایەتی لەبەرچاو بگیرێن.
ئێستا وەک چوون ئەمە شاهیدی لەناوچوونی کەمپانیا زەبەلاحەکانی وەکو کەداک، وانگ کەمپیوتەر، نەکیا، بلاکبێری، کەی مارت، شارپ و چەندانی تر بووین. ئەوا دەبێ خەمان ئامادە بکەین بە بە خاکسپاردینی دەیان کەمپانیای گەورە گەورە کە بژێوی سەدان هەزار خیزانیان لە ئێستە دایە. ئەمە هەموومان شانازی بە (google search) وە دەکەین وەک دەزگایەکی فرە مەزنی زانیاریی هەمەچەشن، لەکاتێکدا وا (chatgpt search) بەڕێوەیە، کە بەرنامەکانی لەسەرووی خەیاڵی مرۆڤ و بەمزووانە جیهان داگیر دەکات.
یەکێک لە دیارترین خەسڵەتەکانی زیرەکیی دەستکرد، ئەنجامدانە کاری ئاڵۆز و مەزن و وردە بە خێراییەکی لە ئادەبەدەری سنوورشکێن کە دەگاتە خاڵی وەرچەرخان. ئەوجا ئەمە هەر سەرەتایە و ئایندە نادیارە. ترسەکە لەوەدایە، داهێنەری ئەو کەمپانیایانە، ئەوەندەی ئەوان بیر لە بازاڕ و قازانج دەکەنەوە نیو ئەوەندە بیر لە ژیان و ژینگە و مرۆڤ و بوونەوەرەکان ناکەنەوە. چەمکی "زیرەک" چەندین دیدگای جیاوازی هەیە، وەک چەمکی زیرەکبوون، چالاکانبوون، ئامانجداربوون، لە جێبەجێکردنی بیرەکە داهێنەرەکان بە بەدەستهێنانی داهاتوویەکی خوازراو، کەواتە بژاردە و بژارکردنی

ئەو چەمکانە بە مرۆڤایەتی گرنگن، هەرچەندە ئەوە لە دەست مرۆڤایەتییدا نییە، بەڵکوو لە دەست پەرژەوەندخواز و سەرمایەدارە زەبەلاحەکاندایە، کە دەیانەوە ئیمە بە ڕەبەت بکەن و لە ژێر ریمەتکەنتەڕەی ئەوان دابین – کە تا ئەستا تاادەیەک سەرکەوتوون.
لە ڕواڵەتدا، دروستکردنی داهاتوویەکی زیرەک، زۆر بەرفراوانترە لە تەنها زیرەکیی داهاتوو کە خەڵک خەیان بە سیناریە ئەگەریەکانی داهاتوو ئامادە دەکەن، بە ئەوەی باشتر بتوانن ڕووبەڕووی تەحەددیەکانی داهاتوو ببنەوە. هەوەکان بە دروستکردنی داهاتوویەکی زیرەک پەویستی بە بیرکەی داهێنرانە هەیە بە بەکارهێنانی پەیوەندیی دیجیتاڵی لە هەموو شوێنێک، هەستوەرە زیرەکەکان، زیرەکیی دەستکرد، ئینتەرنێتی شتەکان، دەستاگەیشتن بە هەموو زانیارییە مرۆییەکان، و کارگەی بە خەشکردن و خاراندنی دەرفەتەکان بە باشترین کوالیتی ژیان. لە، ڕیزبەندیی تەحەددا کەمەایەتی و ئایینی و پەروەردەیی و کەلتووریەکانیش دووروودرێژن. ململانێیەکی نوە بەڕووە، کە پەشتر شارستانیەت و مرۆڤایەتی پە ئاشنا نەبووە یان هەر نەیاندیوە- مامەڵەکردن لەگەڵ ئەقڵێک کە لە دەرەوەی کەللەسەری مرۆڤ، مامەڵەکردن لەگەڵ ڕەبەت و ریموتکەنترەڵ و دوگمەکان، کە ڕەنگبە بچووکترین هەڕەشەی تەکنیکی کەی زەوی و ژیان و ژینگە بخاتە بەر مەترسییەکی یەکجار مەزن، دەیانجار مەزنتر لە پەتای کۆڤید-١٩ کە بینیمان چۆن جیهانی خستە زەلزەلە.
تەحەددایە کەمەایەتییەکان زەرن: هەڕەکشانی ڕەژەی بەکاری؛ درێژبوونەوەی کاتی بە ئیشی و دەستبەتاڵی، زیادبوونی ڕەژەی تاوان، تەکچوونی بارودۆخی ژینگەیی، سەرهەڵدانی دەرد و پەتا و نەخۆشیی کە پەشتر لە مەژوودا نەبوون؛ دابەشبوونی کەمەگاکانی جیهان بەسەر دوو چین یان دوو جیهانی لەکدوور: جیهانی زیرەکیی دەستکرد و جیهانی چەقیوی نیە تەادسیەنە داخراوە پاشکەتووەکان!
شارستانیەتیی ئایندەی نزیک، شارستانیەتیی (کەد)ە، کە هیچ کەس، وەک تاک یان کەمەگا، ناتوانە خەی لەبدزەتەوە، ئەوا ئەگەر نەبە بە کەیلەیی ئەو (کەد)انەش. هەج شتەک، هیچ کونج و گەشەیەک لە ژیانی (تە)دا نامینی شاراو بەت، تەنانەت، دەزانن لە چ دەمژمەرەکدا دەخویت و کەی ڕادەبە و لەو کوە ساتەکانت بەسەر دەبی، بەبە ئەوەی تە پەبزانیت. تەنانەت دەتوانن بە ئاسانی چاودێری و بەڕووبردنی سیستەمی ئاەز بکەن. هەرچەندە ئەمە ناتوانین نکەی لەو هەموو کارە جوان و ورد و مرۆڤدەستانە بکەین کە زیرەکیی دەستکرد پەشکەشمانی دەکات، کە لە ژوومار نایەن.
گەورەتین تەحددای کە ئیمەە، لەم بوارەدا، ڕووبەڕووی ئەمە بەتەوە، تەنیا لە مەترسییەکانی زیرەکیی دەستکرددا نییە، بەڵکو لە شکستیی

ئەمە دایە – تا ئێستا – لە دەزینەوەی بناغە فیکرییەکانی جیهانی بە گۆڕینکردن و چارەسەرکردنی ئەو (کێشانەی) زیرەکیی دەستکرد بەدوای خۆیدا دەهێنێ:

• چیمان پێدەکرێ و چیمان لێدەست دێ، ئەگەر زیرەکیی دەستکرد، دەسەڵاتی هزری و بیرمەندی خۆی بەسەر هزر و بیرمەندی مرۆڤدا سەپاند و ئەمە بووین بە پاڵە و سەپانی بەردەستی ئەو؟

• چیمان لێدەست دێ، ئەگەر خوانەخواستە، زیرەکیی دەستکرد، گەڕانکارییەکی چاوەڕوانەکراوی لە کێش و هەوا و ژینگەدا کرد؟

• چ ڕوودەدا ئەگەر زیرەکی دەستکرد (بوونەوەری نەبوو) خەلق بکات کە پێشتر نەبوون، جا هەر بوونەوەر و زیندەروەرێک بێ.

• چ دەقەومێ ئەگەر سیاسییەکی گەمژە، کەدی نهێنیی ئەو زیرەکییەی بکەوێت و دەست و هەموو جیهان بکاتە بارمتەی خۆی – هەمیشە هیلتەر و مەسەلەنی و سەددام و هاوشێوەکانیان حزووریان هەیە.

• ئەدی چارەنووسی بەها کەمەڵایەتی و ئایینی و ئەخلاقی و کەلتوورییەکان چیان بەسەر دێ؟

•

خاڵێکی گرینگ کە هی ئەوانیە بیشارینەوە، سیستم و ژەمی سەرمایەداریی (ڕۆژاوا) ئێستا بەجددی کار لەسەر بە لیبەراڵکردنی تاک دەکات. تا ئەو ڕادەیە کە مرۆڤێک درووستبکات هیچ پابەند نەبێ بە حکوومەتکانەوە و دەبە خۆیان خۆیان بژێنن – بەتام لەژێر چاودێری ئەواندا بن. بەیە ژمارەی ئەو فەیلەسوف و بیرمەند و ئەدیب و هونەرمەند وحەکیمانە کەم نین لە جیهاندا کە بەردەوام هاواردەکەن: " تکایە پەژەکانی زیرەکیی دەستکرد بوەستێن و ڕاگرن!". پەرەسەند و کەوەکە بوونی کێش و قەیرانەکان کە بەردەوام لە هەڵکشاندان، گەیشتوونەتە ئەو ڕادەیە، کە ترس هەیە، چیدی ئەقڵی مرۆڤ دەروەستیان نەێت و پێیان چارە نەکرێن. ئەمە زۆر مەترسیدارە، کەرگەلینە!

جا، سەرەای لایەنە گەش و جوان و پە بایەخاکانی زیرەکیی دەستکرد، دەبە باسی ووەکی دیکەشی بکەین کە قووەکەی زۆر خەستتر کردووەتەوە، بە کەمەکای مەمانان و هاوشێوەکانمان. کاتێک دەبینین، کە ئەم کەمەگایانە، درووروونزیک فەیان بەسەر ئەو گەڕانکارییە مەزنانەی جیهانەوە نییە کە ئێستا ووودات. ئاخر بەڕاستی جیگەی پرسیارە، کە چلۆن زانکەیێک دەتوانێ، هەنگاوێک بنێ، گەر هەنگاوێکی شەرمنانەش بێ، بەرەو ئەو داهێنانە نوەیانە، کاتێک ڕیزبەندیی ئەو زانکەیە، لەسەر ئاستی زانکەکانی جیهاندا، لە پلەی دوای (٦٠٠٠) هەزار دابێ! چلۆن، بتوانین باسی زیرەکیی دەستکرد

بکەین ئەگەر، ژمارەیەکی بەرچاوی مامستاکانمان، لە پلە بەرزەکانیشدا – لەگەڵ ڕیزم بەیان، تاکو ئەستا ئیملکی کەسی یان پیشەیی خەیان نەبە. لە کوە دونیادا بووە، مامستای زانکە بچەتە لای هەرزەیەکیی خاوەن دوکانی فەتەکەپی، بە مەیسەرکردنی کارەکانی؟!

کزەم لەجەرگەوە دە، کە دەبینم، نەوان ئاستی خوەندن و پەروەردە و پلانی هەرەمەکەم ئاسمان و ەەسمان، دوورە لە پەشکەوتن و گەەانکاریيە مەزنەکانی لە وەاتە پەشکەوتووەکاندا ئەنجامدەرن. ئەوەی زامەکەی قوولتر کردەوە، تا ئەم چرکەساتە، هیچ تروسکایەک دیارنییە، کە بەتەمای گەەانکاری بن. باەەخانەی بەرز و جوان و دیکەری گرانبەهای زانکەکان، پەوەری پەشکەوتنی ئاستی زانستیی نین. جاک دەریدای فەیلەسوف (Jacques Derrida) جوانی گوتوە:"هەر ەووداوەک لەم سەردەمدا، دەرگا بەەووی ەووداوەکانی دیکەی داهاتوودا دەکاتەوە، کە ناتوانین پەشبینی بکەین."

کودەتای ساەی ١٩٦٠ لە تورکیا.. فارس حسەن فارس

کودەتای ساەی ١٩٦٠ز سەرەتایەکی نوە لە مەژووی تورکیادا گەرانکاری گەورە بەدوای خەی دا هەنا تورکیا لەسەردەمی دیموکراتەکاندا دەخی ولات بەتەواوی تەکچوو لە ئەنجامی کەمەە هەکارەک وای کرد سووپا کودەتا بەسەر پارتی دیموکرات کە لەسەر دەسەلاتی تورکیا بوو بکات .

هەکارەکانی کودەتای ساەی ١٩٦٠ز

کەمەە هەکارەک هەبوو کە وای کرد سووپا کودەتا بکات وەکو ئەمانەی خوارەوە :

١.سیاسی

لەئەنجامی ئەوەی دیموکراتەکان بەرەو تاکرەی چوون ئەمەش ململانە سیاسی درووست بوو لە نەوان پارتی دیموکرات و پارتی گەلی کەمار هەروەها پارتی دیموکرات لەگەە پارتە ئەپوزسیەن پارتی دیموکرات لەگەل ئەمان لە ململانە دابوو سەرجەم گەڤار و کەنالەکان و

کۆبونەوەکانی ئەم پارتانە قەدەغەی کرد و چەندیک ئەندام لەوانە دەستگیرکرد بەتایبەت ئیسمەت ئینۆنۆ یەکەک بوو لە کەسایەتیە ناودارەکانی تووركیا بەتایبەت لەناو سووپا .

٢.ئابووری

ئابووری ولاتی تووركیا هەر چەندە لە سەرەتا دا پارتی دیموکرات چەند پلانێکی دانا بە گەشەی ئابووری ولات بەلام لە کۆتایی پەنجاکان دەخی ئابووری خراپتربوو نەک باشتر ئەمەش بەهۆی قەرزی زۆرەوە و هەلاوسانی ئابووری و دابەزینی درای لیرە و کورتهێنانی بودجەی ولات کاریگەریەکی خراپی هەبوو لەسەر پارتی دیموکرات رووخانی پارتەکە و هەکاری کودەتاکە .

٣.کشتوکال

هەرچەند لەم کەرتە دەتوانین بلێن پارتی دیموکرات هەنگاوەکی گرنگی نابوو بە پەش خستنی ئەم کەرتە بەلام ئەم هەنگاوە زیاتر کەسانی دەولەمەند و کەسانی نزیک لە دەسەلات سوودی بە ئەوان بوو خەلکی ئاسایی هیچ سودی نەبوو ئەوەش یەکەک لە هەکارەکانی کودەتاکە دادنرەت .

٤.کەمەلایەتی

ئەم لایەنە هەر لەسەرەتا پارتی دیموکرات گرنگی بەم لایەن دا هەندە چاکسازی تەدا کرد بەتایبەت لایەنی ئاین بەەام ئەو چاکسازیانەی ئەو کردی لەکەتاییەکانی پەنجاکان کاریگەریەکی خراپی بەدوای خۆی هەنا بووە و بەکاری رەژ لەدوای رەژ لە زیاد بوون دابوو و رەژەی کەچ کردنیش بە شارەکان زیادی کرد ئەوەش هەکاری کەوتنی پارتی دیموکرات .

رووداني کودەتای ساڵی ١٩٦٠ز

لەئەنجامی ئەم هەکارانە سووپا هاتە ناو دەخەکە لەو کاتەدا ولات لە دەخەکی زۆر ئالەز دابوو ولات لە پرەنسیبەکانی ئەتاتورک دورکەوتەوە بەیە سووپا بە سەرکایەتی جەماە گورسیل کە سەرەکی کەمەەی ئەتاتورکیەکان بوو ئەم کەمەلەیە نهێنی بوو لە سالی ١٩٥٤ز بەمەبەستی چاکسازی دامەزرا بوو بەیە پەش ٢٧ ئایاری سالی ١٩٦٠ز جەمال گورسیل چەند نامەیەک بە عەدنان موندەرس نارد کە وازلە دەسەلات بهێنیت حکومەتەکی کاتی پەکبهێنریت بە ئەوەی باوردەخی ولات باشتر بکرەت ئەوبوو ئەو نامەیە هیچ وەلامەکی نەدرایەوە بەیە سەرەک ئەرکانی وشکانی جەماە لە ٢٧ ئایاری ساڵی ١٩٦٠ز گەمارەی

کۆشکی سەرکایەتی و حکومەت دا بەیە لەرەو سەرە جەلال بایار و سەرکی وەزیران عەدنان موندەرس دەستیان لەکار کۆشایەو .

گەرانکاریەکانی دوایی کودەتای ساڵی ١٩٦٠ز

کەمەک گەرانکاری رووویدا لەوانە :

١. کودەتاچییەکان راگەیاند کودەتاکەی ئەوان جیاواز لە کودەتاکانی تری رۆژهەلاتی ناوەراست ئەوان بە راست کردنەوە و گەرانەوە پرنسینەکانی ئەتاتورک بوو .

٢.پاراستنی مافی مرۆڤ و ئازادی هاولاتیان .

٣.ئازادی رادەبرین و لابردنی سانسەرکان لەسەر رۆژنامەگەری .

٤.رەگەدان بە کردنەوەی پارتی نوە .

٥.دەستوورەکی نوە .

٦.هەلوەشاندنەوەی ئەو یاسایانەی دژی دیموکراتین .

ئەنجامی کودەتای ساڵی ١٩٦٠ز

١.بە گشتی لەئەنجامی ئەو شلەژانە گەورەیدا کە لەسەردەمی حکومی پارتی دیموکراتدا کە بەسەر کەمەلگای تورکیادا هات و لەبەر یەکترازانی ژیانی ئابوری و سیاسی کەمەلایەتی .

٢.ولات کەوتە دەخی هەلاوساندنکی گەورەو کە بوە بەربەست لەبەردەم گەشەی ئابوری و بوجەی ولات بە تەوای پەکی کەوت تەنها مەبەستەکەی کەشە هەنو کەیەکان بوو.

٣.هەروەها سیاسەتەکانی پارتی دیموکرات بە تەواوی کاری کردبوە سەر پەرتەوازەکردنی ریزەکانی گەل و گومان و دلەراوکەی بلاوکردبوە کەمەلگا لە دەخەکی چینایەتی و کەمەلایەتیدا دەژیا.

٤.دەزگاکانی پەروەردەو فەرکردن تا دەهات خراپتر دەبون لە بەرامبەر هەر جولەیەکی کەمەلگاشدا حکومەت زیاتر زەبرو زەنگی بەکاردەهنا ئازادیەکانی بەرتەسک دەکردەوە

کانی ماسی.. پشکۆ ناکام

((کاتی خۆی لە مەرگی "گۆران"ی مەزنا ، کاژیکەکان جگە لە هەڵەشە خەڵکیان هاندا بوو کە کەس لەگەڵ تەرمەکەیا نەچێ بە بە خاک سپاردنی چونکە ئەو "شیوعی" بوو.....))

شەستەکانی سەدەی ڕابردوو شاری سلێمانی لە دەخەکی یەکجار جەنجاڵ و بە سەر و بە بەری بوو ، هەر وەک "شیکاگۆ" ئاخن بوو لە باند و گروپی شەقاوە و پیاو کوژ ،خەیان لە شارا حاکم بوون و سەیریش لەوایە سەرەک باندەکان بە ناوی دایکیانەوە بوون:ئامە ، حەلاو..ئامە درەژ … جگە لەوەی لەناو خەیانا بەر بوو بوونە یەکتر وەکو مەزمەکیش بەر بوو بوونە گیانی خەڵکی شارەکە ، سەرانە..کوشتن..فانن، و تاوانی زەری تریش ، بەڵام هیچ جەماعەتەکی دژ بە خەڵک وەک ئەوەی"کانی ماسی" نەبوو ، ئەوانەی خەیان بە "نەتەویی"!! ئەزانی و باک گراوندەکی"کاژیکانە"یان هەبوو ئەویان کردبوو بە بارەگای خەیان ، دیارە و بە یەقینەوە "پارتی" ئاگای لە بوە گومانیش نیە کە هاوکاری کرد بوون بەڵام بە ئەوەی خەی دوور بگرە لەو تاوانانەی ئەکرا بە دەنگی هەڵبژارد بوو بە تایبەتی زەربەی زەری قوربانییەکانی 'کانی ماسی' شیوعییەکان بوون ، کە ئەمە بە پارتی وەک حەڵوای جەژن بوو !!
دوای کودەتای 1963/ی بەعس و ئاوارە بوونی شیوعییەکان ، پیاو کوژەکانی کانی ماسی بە هەلییان زانی بە لەناو بردنیان و زەر وەحشییانە کەوتنە تەسفیە کردنیان گوایە ئەمان کاژیک و نەتەویی خاکی پیرەزی کوردستان !! لەو شیوعیە ناپاکانە پاک ئەکەنەوە..
باوکم کە لەگەڵ کودەتاکەی بەعسا بە سودفە لە حوکمی ئیعدام دەرباز بوو(خۆی بە ووردی لە بیرەوەرییەکانیا باسی لەوە کردوە) ، خۆی گەیانبەوە کوردستان ، بەڵام ڕوو بە ڕووی مەترسییەکی تر بەوە کە "پارتی" بوو ، گرتیان و لە گوندی"تیمار"ی قەرەداغ دەست بەسەر کرا کە ئەو کاتە کەچ کردوو"حەمە ڕەحیم/ خاڵە حاجی" بەرپرسی ناوچەی پارتی بوو لەوە ، هاوینی هەر هەمان ساڵ باوکم ناردی بە شوێنمانا کە سەردانی بکەین، ئەمەش من و دایکم و شەرمینی خوشکم بە چەن ڕۆژە لەوە بووین ،دیارە بە کانی ماسیا ڕەشتین ، بە گەڕانەوەش هەمان ڕێگا ، باوکیشم وا هات لە گەڵمانا کە لەوە بگەڕێتەوە کەشکەکەی

!!تیمار..بە گەیشتنمان بە کانی ماسی پیاوێک بەرەو ڕوومان هات کە وێک بەڵێ ی چاوەڕوانی کردبین کە دوا تر زانیمان ئەوە"عوسێی ئامە" بوو، کە ئەمە باوکمان جە هەشت و بەرەو شار کەوتینە ڕێ ،چاومان لە بوو عوسێی ئامە باوکمی بردبەوە لای کانییەکە و قسێی بە ئەکرد"لە خوار کانییەکە شیوەک بوو کە تەرمی دەیان شیوعی و غەیرە شیوعی لە بوو کە بە دادگای کوردایەتی گوللە باران کرا بوون" ..ساڵ هات و ساڵ ڕەشت ، باوکم خەی بە شەرمینی خوشکمی گەڕابەوە کە قارەمانی کوردایەتی و ناظم گزاری کانی ماسی پە ی ووتبو: من ئەمری کوشتنی تەم پەیە و ئەبە بتکوژم ، بەڵام ناتکوژم ..لە ترسیشا نیە ، زەرم لە کوشتوون..ڕەگەت پە ئەیەم بگەڕێتەوە بە تیمار…

ئەم بەسەر هاتە لەبەر یەک هە گرنگە کە باس بکرە ئەویش ئەویە کە "کانی ماسی"یەکێی

"گەڕاڵە"ی کاژیکەکان هەموو بیر و بەچوونی خەیان تەنها لەسەر لەناو بردنی شیوعییەکان بونیاد نابوو جگە لە دروشمە هەزەلییەکانیان : بەڵوو خەشترە لە خورما..ئەمە کوردین کوردمان ئەوە عەرەب " …ز"ە ونامانەوە .. جامانە لە عەگال فەنک ترە…هتد..سوەندیشیان بە کورد و کوردستان بوو، پەشیان وابوو بە لەناو بردنی شیوعییەکان ئاسایە لەگەڵە" دراکەلا" هاوکار بن..!! لەم فەلسەفە بە بەرییە لە فەلسەفە ، تە ئەگەین کە "کانی ماسی" بوو بووبە" قوتابخانەی کوردایەتی" و لە هەمان کاتا "قەسابخانە"یەک بوو بە خەکی شیوعی و نیشتمان پەروەر و دیاری سیاسەت و شارەکە..

هەڵگرتنی بیری نەتەوایەتی مافێکی سەرەتایی هەر کەسێکە ، بەڵام بە فیکر و ئایدیا و مەنتیقەوە ، نەک بە میزاجی سەرخواردنەوە و کلکایەتی حیزبی تر و بوون بە جەللاد ، هەر بەیە پاشماوەی کانی ماسی و قوتابخانەی کاژیک دوای دەیان ساڵ، خەیان گیژ کردەوە و لە دوای ئاش بەتاڵ بە دە پانزە کوێی گەڕەکەوە چوونە شاخ بە ڕزگار کردنی هەر هەموو پارچەکانی کوردستان کە لای ئەوان لە پەنج شەش پارچە و سەرەمقەست زیاترە ، بە داخەوە گەرمای هاوینی شارباژێڕ کردنی بە دوو بەشەوە و کورد لە خەوی پەک هەنانی دەوڵەتی سەر بەخەی خەی بە بەش بووە..ئەو خەوە چوە مەژووی قوتابخانەیەک و قەسابخانەیەک بە

ناوی کانی ماسی…

گۆڤاری `هانا`ی ژمارە ٨ بڵاوبووەوە

بە خوێندنەوەی ژمارە ٨ کلیکی ئێرە بکەن..

Hana_8_1PDownload

کتێبی تایبەت هەر بە ئاست تایبەتە.. یووسف ئیسماعیل

زۆرن ئەو کتێبانەی کە کەمێک وتە و دەقی زێڕین وەردەگێڕن و لەکتێبەکدا کەی دەکەنەوە، بەڵام هەندێک جار وەرگێڕ تووشی کەمێک گرفت دەبێت کە لێی بە ئاگایە. کاتێک خوێنەر لەگەڵ دەقەکان بەرەو ڕوو دەبێت تووشی کێشەی تێنەگەیشتن یاخوت هەست بەوە دەکات دەقێکی کامل و واتادار نییە، بەم شێوەیە نووسەر دوای چاپ دەکەوێتە گوومانەوە.
کتێبی تایبەت کە لە دیزاینێکی جوانی تایبەت نەخشێنراوە و بە دوو سێت و پێنجا لاپەڕە کەوتەتە دەستی خوێنەران و خۆشویستانی ئەدەب. لێرەدا نووسەر زانا خەلیل کە وەرگێڕانیکی تەل و تەسلی بە کردووە و هیچ دەقێکی لە وەرگێڕانی تەواو بە بەش نەکردووە، و دیزاینی ناوەوەی کتێبەکەی پێ بە پیستی دەقە زێڕینەکان داندراوە، کە پێکهاتووە لە بیست (٢٠) بەشی دەقی ئاتوونی کەس ڕەشنبیر و هونەرمەندو فەیلەسوف و نووسەری بەناوبانگی جیهانی، نموونە: ئەمانی ، فەرەنسی ، یەنانی ، ئەمەریکی ، ئەرلەندی ،سکەتلەندی … هتد.. هەرە بەش تایبەتمەندی و بواری جیا جیا لە خە دەگرێت.
وەگەر تەواو کتێبەکەی ئامادەی دەستی خوێنەران کردووە. لە هەر بەشێکدا ناو و وێنەی کەسی و ڕەکەوتی لەدایکبوون و مردنی فەیلەسوف و بیرمەندەکەی تێدا باسکردووە، ورد بوونەوەی لەم کتێبە دەتوانن زۆر شت بەدی بکەن چونکە هەر دەقێک کە لەم ژیانە پەویسە بیزانین و

سەرنجی بخەینە سەر کە زەر وشەی مانادار پەکدەهێنێت.
لە کتێبی تایبەتدا وەرگێر لە پێشکێشکەی دا بەرچاو ڕوونی دەدات بە خوێنەرانی و پاڵیان دەتێتە نێو دونیایەکی جیاواز کە لە بەردەم وتە بەنرخەکان بگەن و لە ژیانی ئێستادا بەرجەستەی بکەن.

هەندێک لە دەقەکانی کتێبی تایبەتدا...

• خەم لە کەسێک مەخە کە لە ناکاو
لەگەڵت دەگەڕێ
لەوانەیە وازی لە نواندن هێنابێ و
گەڵا بەتەوە سەر کەسایەتی حەقیقی خۆی.

• بەدەنگەکی نزم چاکە بکە
بەیانی کارەکەت بە دەنگی بەرز قسە دەکات.

• خەشویستی وەک قاوە وایە؛
ئەگەر زیادەیی بکەی لە خواردنەوەی ناهێڵە بخەوی...

• زەردەخەنە وشەیەکە
سەرتاکەی باوکە و کۆتاییەکەشی دایک..

• هاوکاریم مەکە،
بەڵام ئازاریشم مەدە.
ڤەت لێم بەتەوە،
بەڵام وا هەڵسوکەوت مەکە
کە خۆشتدەوێم.
خۆشحاڵم مەکە،
بەڵام خۆشحاڵیشم لێتەکەمەدە.

لەکتێبی تایبەت دا هەزارەها وتەی جوان و داڕژراوی تەدایە کە هەموو ژانەرێک لە خۆیدا دەگرێت، تایبەت، تایبەتە بە وتەی جوان و سەرسامکەر کە هەمیشە ئارەزووی ئەوەمان کردووە چێن دەقە گرینگەکانی ئێم فەیلەسووف و زانایانە بەدەست بهێنن، لەرەدا هەمووی کەکراوەتەوە و لە بەردەستی خوێنەردا ئامادەیە. کتێبی تایبەت لە وەشانی دەزگای کولتوورە و چاپی یەکەمی لە ساڵی ٢٠٢٢ دەرچووە لە چاپخانەی تاران.

• سەرچاوە لە کتێبی تایبەتەوە.

درۆی دروشـــم.. ئەگـــەر خـــوا ڕەزاقە، ئەی بۆ هەژاری هەیە؟.. بەختیار محەمەد

گەورەترین درۆی دروشمی ئایینەکان ئەوەیە، کە دەڵێ خوا ڕازیقە (ڕسقدەرە). وەك دەزانین، لە سەرانسەری دنیادا ملیۆنان مرۆڤ لە برسان دەمرن، کەچی خوا ڕسقیان نادا و تۆریان ناکا (خۆ ئەوان کاریش دەکەن، ئەگەر کار هەبێ). هەر مرۆڤ نا، بەڵکو زۆربەی هەرە زۆری ئاژەڵە بێلانەکانی وەك سەگ و پشیلە لە کۆمەڵگەکانی ئێمەدا برسین و هیچ نییە بیخۆن و خوا ڕسق و ڕۆزیان نادا… کەواتە ئەو درۆیە چییە، کە دەڵێ خوا ڕەزاقە؟

ڕاستییەکەی، ئەگەر مرۆڤ ئەو ڕسق و ڕۆزییە زۆرەی لەسەر ئەم گۆی زەوییە هەیە بە دادپەروەری دابەشی نەکا، ئەوا هەرگیز خوا ڕسقی کەس نادا (واتە ئەو هیچ دەخلی بەم مەوزوعەوە نییە).

لە قورئانیشدا لەم بارەیەوە هاتووە دەڵێ: ((أن الله هو الرزاق ذو القوة المتين)) (الذاريات: 56)؛ یان دەڵێ: ((الله خير الرازقين)) (الجمعة: 11)؛ یانیش لە ئایەتێکی دیکەدا دەڵێ: ((و ارزقنا و انت خير الرازقين)) (المائدة: 114). لە ئینجیلی مەتی ئیسحاحی (6) ئایەتی (25) و (26) یشدا هاتووە دەڵێ: ((لەبەر ئەوە پێتان دەڵێم: بایەخ بە بژێویتان مەدەن لەبارەی ئەوەی چی دەخۆن و چی دەخۆنەوە و لەشیشتان چ جل و بەرگێك دەپۆشێ. ئایا ژیان لەوە زیاتر نییە، کە تەنها خۆراك بێ و لەشیش لەوە زیاتر نییە، کە تەنها جلپۆشین بێ؟ لە باڵندەی ئاسمان بنێن! ئەو نە گەنم دەچێنێ و نە دەیدووروێتەوە و نە لە سایلۆش عەنباری دەکا، بەڵام باوکی ئاسمانییمان رسقی دەدا. ئایا ئێوە زۆر لەو باشتر نین؟))… ئەم ئایەتانە هیچیان لە واقیعی برسیەتی ملیۆنان مرۆڤ و گیانلەبەر کەم نەکردووەتەوە و کەسیان لەووی جەستەوە تێر و پێ نەکردووە… گەلێ، خۆ من ئەوەش دەزانم، کە ئەم گوتە و دروشمە ئایینییانە بۆ ڕۆح (ڕۆحی ئیماندار) سوودبەخشن و ئارامی و شادی و ورەبەرزیی بە ڕۆح دەبەخشن، بەڵام ناکرێ لەسەر بنەمای واقیع و لۆژیك باسی ڕاستییەکان نەکەین، ئەو

□استییانەی، کە یەقینی ئیمان تووشی شك دەکەن. هەربۆیەشە □استی و زانین، کە سەرچاوەی گومانن لە هەموو شتك، تەنانەت گومان لە □استی و زانین خۆشیان، مایەی نیگەرانی و دڵەاوکێن. ئیمان بۆیە خۆشە، چونکە یەقینی تێدایە: یەقینی بێ پرسیار و بێ گومان؛ بەڵام بێ ئیمانی و ئیلحاد بۆیە ناخۆشن، چونکە پڕن لە گومان و لە پرسیار: گومان و پرسیاری عەقڵانی لە هەموو یەقینەکان. ئا لێرەوە عەقڵ تا پرسیار و گومان نەکا، کەواتە عەقڵێکی ئازاد نییە. ئا لێرەشەوەیە، کە عەقڵ لەگەڵ ئایین دەکەوێتە ملانێ و ناکۆکییەوە: ئایین ئیمان و یەقینی دەوێ، بەڵام عەقڵ پرسیار و گومانی دەوێ؛ ئایین وەهمەکان دەکاتە □استی، بەڵام عەقڵ دەیەوێ ئەم وەهمانە تێك بشکێنێ. ئەو کاتەشی، کە عەقڵ یەقینی دین و ئیمان بەجێ دێڵێ، ئا ئەو کاتە عەقڵ دووچاری خەمۆکی و دڵەاوکێ دەبێ، بەڵام خەمۆکی و دڵەاوکێیەك، کە خاوەنی پڕۆژەی پرسیارە و بە دوای زانین و مەعریفەدا عەبداڵ و وێڵە.

بەختیار محەمەد

کاروباری وشە.. نەژاد عزیز سورمێ

وا پێدەچێ -کاروباری وشە- لەناو هەراو ژاوەژاوی کاروبارەکانی تردا خەریکە ون دەبێ .. هەنووکە و هەنووکەیی و حاڵی حازر و – من خۆم و ئەوانیتر بێ دەزەخ- لە بارودۆخێکی وەك ئەمێدا ـــ بۆجگە لە کاتی پێویست ـــ یا بێ تەواوکردنی ویقاری ئەوانەی بە کاروباری ترەوە خەریکن ، وا دەرناکەوێ وشە ئەو بەها و نرخەی لا مابێ پێویستە هەیبێ یا بەلانی کەمەوە ئەوەندەی ئەوانە تێی دەگەن بەکاروباری وشەوە خەریکن..

- بازاڕ و پیشانگاکانی کتێب لەم چەند ساڵەی دواییدا بەدەر لە هەندێ هۆکاری بابەتیی دیکە ئەوەیان یەکلایی کردووەتەوە - □□□□

جێی سەرنج لەوەدایە ئەوانەی کاروباری وشە هەڵدەسووڕێنن لەهەر بوارێکیدا بێ بەتایبەتیش لە کێمەڵگە و ناوەندی وەك هی خۆمان هەمیشە کاوبا – وهم – ڕکیان کردووە بە قیبلەنووما گوایە دەخوێندرێنەوە ، کە لە هەقیقەتیشدا ئەمە لە کاوبا و تراویلکە زیاتر نییە … سەیرایەتی (پارادۆکس)ـــەکەیش لەوەدایە سەرەڕای ئەوەیش مێژوو بۆمان دەگێڕێتەوە وشە زۆرجار نانی پێ بۆاوە و سەری پێ چووەتە قوڵ و ماڵی پێ وێران بووە..

سەنگدێیی ئەم ڕێژگارە لەوەدایە سپی و ڕەش و بۆری تێکەڵ کردووە ، ئاکام وشەی زەنگئامێز وەك دەبینی دەسلایەز و بۆدەرەتان و کەوتووەتە پەراوێزانەوە.

ئینجا ئەوە من لێی حاڵیم ، تۆیش و ئەوانیش دەیزانن کە دەخوازێ حسابێك بێ ئەو بێ حسابیە بکرێ... بەڵام قسەکە لێرەدایە کاممان بیکەین و چۆن و لە چ هەل و مەرجێك و کامە کاودان دا .

تۆ بڕێی – وشە – ئەوەندە نەهێنێ ؟

ڕڕڕڕڕ

بێ بەدەنگی لە کێیسی عەلی سیاسی کراوە؟.. عوسمانی حاجی مارف

سەرلەبەیانی ڕێژی سێشەممە، ڕێکەوتی ٢٥ ی نیسانی ٢٠٢٣، هێزێکی چەکدار هەڵیانکوتاوەتە سەر ماڵی عەلی مەحمود و دەستبەسەریان کرد. تائێستا لە زیندانداین‌و هیچ زانیارییەك لەسەر چارەنوس و دادگایکەی ئاشکرا نەکراوە. دوای چەند کاتژمێرێکیش لە بەاوبوونەوەی هەواڵەکە و دەربینی ناڕەزایەتی لەلایەن ڕێژنامەنوسان و ئازادیخوازانەوە، وتەبێژی ئاسایشی هەولێر پاساوی بە زیندانیکردنەکەی بەوە ڕاگەیاند، گوایە عەلی مەحمود دادەی تاوانبارێکیداوە و ئاسایشیش بەو ''تاوانە'' ناوبراویان

دەستگیرکردووە! لە هەمان کاتدا لە ڕێگەی بەناوکردنەوەی فیدیۆیەکەوە کە ئاسایش ئامادەی کردوە، ووتە لە عەلی مەحمود وەرگیراوە کە دان بەوەدا دەنێت، کەسێکی داڕێژراوە!.
ئەم سیناریۆیە هەرچیەک و هەرچۆنێک بێت، دروست یا نادروست، ئەوە دەگەیەنێت کە تەمەتبارکردنی عەلی مەحمود بە تاوانێکی لەو چەشنە، مانای ئەوە نیە، کە تا ئێستا هیچ هەواڵێک دەربارەی زیندانیکردن و لێکۆڵینەوەو ووتە وەرگرتنی و ئاکامی دادگایکردنی نەزانین و نابێت ئاگادرنەبین، بەچی ئەم کەیسە دەبێت وەها شاراوەو نهێنی بێت؟، بە فەرامۆش کراوەو بەدەنگی لێکراوە؟، بەتایبەتی ڕۆخنەو ناڕازایەتیەکی بەرفراون لە بەرامبەر ئەم کەیسە دەنگدانەوەی هەیە، کەمپینی ئازادکردنی عەلی سیاسی بەتە خواستێکی جدی و دەسزانەی ئازادی خوازن.
دەبوایە ئاسایش و دادگا لەلایەک زەر شەفافانەو ئاشکرا مامەڵەی ئەم کەیسە بکەن و بەردەوام ەای گشتی ئاگادارکەنەوە، لەلایەکی ترەوە هەچ پەویست بەوە ناکات کە عەلی لەسەر تەمەتێکی لەم چەشنە دەستبەسەربێت و لە زیندانەدا ەایگرن، پەم وایە تەواوی ئازادیخوازان گەرەنتی ئەوە ئەدەن کە هەرکات پەویست کات عەلی مەحمود لەبەردەم دادگادا ئامادە دەبێت.
بەیە جەری مامەڵەی ئاسایشی پارتی لە هەولێر، لەسەر ئەم کەیسە تەواوی ئازادیخوازان دەخاتە سەر پەداگری ئەوەی کە ئەم کەیسە ئەشە سیناریۆیەکی دروستکراوبێت، لەلایەکی تریشەوە مەسەلەکە بە سیاسی کراوە، گەر تاوانێکیش رویدابێت.
لە هەر حاڵەتێکدا، ئەوە خواستی ەای گشتی ئازادی خوازانە کە داوای ئازادکردنی دەستبەجێی عەلی مەحمود دەکەن. واتە پەویستە ئاسایش و دادگای هەولێرو بەرپرسانی پارتی بە جدی بەدەنگ ئەم خواستەوە بێن، پەویستە دەستبەجێ عەلی ئازادکەن، لە هەمان کاتدا وردەکاریەکانی بەدواداچون و لێکۆڵینەوە لەم کەیسە، ڕەژانە بە ئاشکرا ەابگەیەنن و ەای گشتی ئاگادار کەن، نەکردنی ئەم کارە نابەرپرسیاریەتیەکی نائینسانی و بەڕێزیەکی زەر نابەجێ و ئاشکرای ئاسایش و حکومەت و بەرپرسانی پارتی و دادگای هەولێر دەگەیەنێت، کە بەرامبەر ئازادیخوازانی کوردستان پیادەی دەکەن.
ئازادی بە عەلی مەحمود

پەگەی ڕەکخراوە کرێکارییەکان، پەشهاتەکان ساڵی ١٤٠١ پەگەی ڕەکخراوە کرێکارییەکان، داواکاری و خۆاگرییان – جەعفەر عەزیمزادە

وەرگێڕانی بۆ کوردی:کاوە عومەر

١٣ی ئەردیبەهەشت ١٤٠٢
ئەم دیمانەیە لە ماڵپەڕی فاسی هەواڵی ڕۆژ وەرگیراوە

ئەم جاڵنامە و بیرکانە کە بە تەپڕاندنی بارودۆخی ئەستای وڵات پەشنیار دەکرێن بنەمایەکی ماددییان هەیە. جا چ ئەو بیرکانەی کە لەگەڵ گواستنەوەی ناشڕەشگەڕانەدا دەگونجێن، یان ئەو بیرکانەی لەسەر بنەمای ڕاپەڕین و شۆڕش خۆیان پەناسە دەکەن، یان ئەو جاڵنامە و بیرکانەی کە ژیان و مانەوەی خۆیان لە گەڕەپانی پەشهاتە سیاسییەکانی وڵات و دەستگرتن بە دەسەڵاتدا دەبیننەوە ، لە بەندو بەست کردن لەگەڵ تاڵانچی و تاوانبارانی نودەوڵەتی. بنەمای ماددی هەموو ئەمانە، سیمرغی پەشهاتەکی گەورەیە کە بەسەر کایەی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئێراندا دەفڕێ و چین و توێژە کۆمەڵایەتییەکان و هێزە سیاسییەکانی کەکردەتوە بە ئەوەی داهاتووی وڵات لەسەر بنەمای بەرژەوەندییە چینایەتییەکانیان دابەژن.
ئێران فەردا: جەعفەر عەزیم زادە، کرێکاری خانەنشین و سکرتێری یەکیەتیی ئازادی کرێکارانی ئێران، یەکێک لە و خەبات کارە ماندوونەناسانەی کۆمەڵگەی کرێکاریی ئێرانە. ئەزموونی کارکردنی لە کارگە و پەژەی پیشەسازی جەراوجەردا هەیە. جگە لەوەش وەک کرێکارێکی خەمخۆر و پابەند هەنگاوی کاریگەرانەی ناوە لە پەناو جەبەجەکردنی داواکاری کرێکاران. عەزیم زادە یەکێک لە دامەزرێنەرانی کۆمیتەی بەدواداچوون بە دروستکردنی ڕەکخراوی کرێکاری ئازاد و یەکێتی سەرتاسەری کرێکارانی دەرکراو و بێکار بوو کە دواتر ناوی گۆڕدرا بە یەکێتی ئازادی کرێکارانی ئێران. هە روە ها ئە زموونی چە ند دە یە ی چالاکییە کانی لە شۆە ی چالاکی جەراو

جەر لە گە ڵ کرێکاران و ئە و کە سانە ی هەگر و خە مخۆری چینی کرێکاری ئێران بە شداری کردووە . جگە لەوەش ساڵانێکی زۆرە لە مانگرتنە جەراوجەرەکاندا چالاکانە لە جەبەجێکردنی داواکارییەکانی کۆمەڵگەی کرێکاریدا بەشدار بووە و بەهۆی ئەمەوە چەندین جار تامی گرتن و زیندانی کردووە. بەڵام هەمیشە پەداگری لەسەر بیروباوەڕی خۆی کردووە و بە ئیرادەیەکی پتەوە دەنگی کرێکاران بووە و لەسەر مافەکانیان قسەی کردووە و بەردەوامە.
وەک هەڵسوڕاوێکی کرێکاری هەڵسەنگاندنت بە پێشهاتەکانی ساڵی ڕابردوو چییە و چ دیدگایەکی کورتخایەن یان درێژخایەن بە داهاتوو پێشبینی دەکەیت؟
ئەو پێشهاتانەی لە مانگی شەهریوەی ساڵی ڕابردوو لە ئێران دەستیان پێکردووە و تا ئێستاش زیندوو و دینامیکین، پێشهاتە سەر ڕاستە سیاسییەکانن کە حکومەتیان لە هەموو لایەنەکانی بوونی خۆیدا گەیاندووەتە ئاستەنگێکی یەکلاکەرەوە. بە بۆای من ئەم دواییە شەڕێکی کەمار و خەڵکی ئێران دەگەڵتەوە بە تەواوی هەلومەرجی ئابووری، سیاسی و کۆمەڵایەتی زاڵە بەسەر وڵاتدا.
سەرەڕای ئەوەی کە ڕاپەڕینی نەتەوەیی هەشت مانگی ڕابردوو بە ماوەی دوو سە مانگ گەرمی سەرەتایی خۆی لەدەستداوە، بەڵام ئەو هەلومەرجەی کە لە دوای ئەم ڕاپەڕینەوە لە وڵاتدا پەرەی سەندووە ناتوانرێت بگەڕێندرێتەوە بە ساڵی ١٤٠١. بەو هەکارە سادەیەی کە هەموو ئەو هەکارانەی کە بوونە هۆی سەرهەڵدانی مانگی شەهریوەر و پەش ئەوەش بووە هۆی سەرهەڵدانی ٧٨ و ٨٨ و ٩٦ و ٩٨ نێک هەر لە شوێنی خۆیان ماونەتەوە بەڵکو چەتر بوونەتەوە.
کەماری ئیسلامی تەواوی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی خۆی وەک حکومەت بە شێوەیەکی بە وێنە لەدەست داوە. دەبینیت لە کاتی قسەکردن لەسەر حکومەتێک، پەش هەموو شتێک سەرنجی گشتی بەرو لای هێزی سە یانە و ئەرگانی سەربازی و ئەم شتانە دەکات، لە کاتێکدا حکومەتێکی تەقلیدی پێکدەت لە پێکهاتەیەکی ئابووری و پەیوەندی کۆمەڵایەتی کە حکومەت هاتەتە ئاراوە، دەسەڵاتی سیاسیی ئەم پێکهاتانە و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی لەسەر بنیات نراوە. بە واتایەکی تر، هەموو حکومەتێکی ئاسایی لە هەموو قۆناغێکی مێژوویدا، لانیکەم لە پەیوەندییەکی ئەرگانیکی ڕێژییدایە لەگەڵ پێکهاتەی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسیەکانی ئەو کۆمەڵگایەی کە تێیدا حوکم دەکات. کەماری ئیسلامی ساڵانێکی زۆرە پێکهاتەیەکی وای تێدا نییە و هەر لەبەر ئەم هەکارەش تا ئێستا بە سەرکوت و خنکاندن ماوەتەوە. ئایا شێوازی ئێستای کەماری ئیسلامی بە درێژدان و چەکردنەوەی سەرکوت و خنکاندن دەتوانێت تەنانەت بە ماوەی مامناوەندیش بیپارێزێت؟ بە

بەوای من وەڵامی ئەم پرسیارە نەرێنییە، چونکە کەماری ئیسلامی بە هەی ئەو قەیرانە کەڵەکەبووە ئابووری و کەمەڵایەتی و سیاسییەی کە لە دوای ڕووخانی دەسەڵاتی پاشایەتییەوە هەیگرتووە، هەندێ ئیفلیج بووە کە تەنانەت توانای بەڕێوەبردنی کارگەیەکیشی نییە بە بە قەیرانی نیە، لە لایەکی دیکەوە بارودۆخی ئابووری و سیاسی و کەمەڵایەتی- فەرهەنگی ٤٥ ساڵی ڕابردوو وەک دایکێک تەوی گەشەسەندووی شەشەکی کەمەڵایەتی گەورەی پەروەردە کردووە.
وەک دەرەنجامێک، لە وەڵامی پرسیارەکەتدا، دەبە بەم کە ئێران لە پرسەی شەشەکی گەورەی کەمەڵایەتیدایە و سەرهەڵدانی هەشت مانگی ڕابردووش نوکی شاخی سەهەینی ئەم شەشەیە، کە نیشانەی گەڵانکاری بنەڕەتی و مەزنی مەژوویی دەبەت لە ئێراندا. بە بەوای من ئەم شەشە دەبەتە سەرەتای لاپەڕەیەکی نوەی مەژوویی لە ئێراندا، کە لەکچوونێکی بەرچاوی لەگەڵ قەناغەکانی ڕابردوو و ئێستادا نابەت و سروشتییە کە لە چوارچێوەی گەڵانکارییەکی وەها گەورەدا، زەرەک لە کلتور و سیاسەتە هزرییە نەریتیەکان و تەکەشانەکانی هەتا ئێستاش پەراوێز دەخرێن.و لەگەڵ مەیداندار بوون و کاریگەرییە قووڵەکانی بزووتنەوە کەمەڵایەتییە گەورەکان لە ئێراندا، کە هەرگیز بەو ڕادەیە لە گەشەکردن و پەگەیشتن و فراوانبووندا نەبوون، نە لە سەردەمی شەشی ١٣٥٧ و نە پەش ئەوە، بەهرەمەندی نەریتە سیاسیی- خەباتکارانە و بەچون و بیرکردنەوە ڕەکخراوەی نوە و پەکدەن، ئەمانە کەمترین پەکهاتەکانی ڕەوتی پەشهاتە سیاسی و کەمەڵایەتییەکانی ئێرانن.
پەگەی ڕەکخراوە کرەکارییەکان لە پەشهاتەکانی ئەم دواییەی ئێراندا چەن هەدەسەنگەنن؟ ئایا سەرکەوتوو بوون لە گەیشتن بە ئامانج و داخوازییەکانی چینی کرەکاردا؟
کاریگە ییە کانی هە ڕ دامە زراوە و ڕەکخراوەکی کرەکاری لە ئێران بە پەی کاریگە ری ڕاستە وخەیان لە سە ر بارودەخی کار و بارودەخی ژیانی چینی کرەکار حوکم نادرەت. ئەمە ئێرانە و لە ئەنجامی سەرکوت و خنکاندن و قەدەغەکردنی زەرەملەی بوونی ڕەکخراوە سەربەخە کرەکاریەکان، هیچ ڕەکخراوەکی سەربەخە نەیتوانیوە بە شوەیەکی ئاسایی، وەک خەی، بچەتە ناو میتابەلیزمی بارودەخی کارکردن و ژیانی کرەکاران لە ناوچەکانی تری جیهان بوونی هەیە. بە ڕام لە هەر شوەنێک ئە و ڕەکخراوانە لە نەو کرەکاراندا کاریگەرییان هەبووبەت و توانیویانە لە نزیکەوە لە مانگرتنەکانی کرەکاریدا ئامادە بن، ڕەڕەکی گرنگیان هە بووە لە گە یشتن بە خواستە کانیان. بە تایبەت لە پەوەندی لەگەڵ کەمترین حەقدەست و بابەتەکانی وەک گرەبەستی کاتی کە لە سەرەتای نەوەدەکاندا هەەمەتی گرنگ و

گۆڕیان دەستپێکرد و بە شێوەیەکی کاریگەر بووە هۆی ئەوەی کە ئەو بابەتانە بە تەپڵبوونی کات ببنە ناوەندی قورسایی داواکاری کرێکاران. هۆشیارکردنەوەی خەڵک سەبارەت بە مافی کرێکاران بە دامەزراندنی ڕێکخراوی سەربەخۆی کرێکاری و ئاشکراکردنی سیاسەتی دژە کرێکاری ماڵ (خانە)ی کرێکار بابەتێکی دیکەی سەرکی و گرنگ بوون کە ئەو ڕێکخراوانە سەرکەوتوو بوون لە بەاوکردنەوەی لە نەو کرێکاراندا.

بەڵام هەشتا ناتوانرێت بگوترێ ئەم ڕێکخراوانە توانیویانە هەرشی حکومەت و خاوەنکارەکان بە سەر بارودۆخی کار و ژیانی کرێکاران ڕابگرن. نەک هەر نەیانتوانیوە بوەستێنن، بەڵکو سەرەڕای ئەو خەبات و ململانێی ڕۆژانە کە هەم ئەم ڕێکخراوانە و هەم کرێکاران لە ناوەندە جەراوجەرەکانی بەرهەمهێناندا کردوویانە و ئەو تەچووە قورسانەی کە بەیان داوە، کەماری ئیسلامی سەرکەوتوو بووە لە کەتاییهێنان بەو هەلومەرجە دەزخییەی کە ئەمڕۆ ، دەیبینین بەسەر چینی کرێکاردا دەسەپێنێت.

هەر لە بەر ئەم هۆکارە، پەمواییە ڕێکخراوانە لە میتابەلیزمی چینی کرێکاردا دەبە بە شێوەیەکی سەرەکی لە کاریگەرییە کەمایەتی و مەژوویەکانیاندا هەسەنگێندرێت. لەم ڕوانگەیەوە دەبە بەم ئەم کاریگەرییانە زەر قووە و گەورە بوون. لە ئەنجامی بوونی ئەو ڕێکخراوانە و کەمێک سەرکردەی کرێکاری لە شوێنی کار و هەروەها ڕێکخراوە چەپەکان، لە پەنسەیەکی بیست ساڵدا لە سەرەتای هەشتاکانی سەدەی ڕابردووەوە، کە مانگرتن جگە لە قەدەغەکردن بە حەرام دادەنرا، ئەران بوو بە پایتەختی... مانگرتنی کرێکاران لەسەر ئاستی جیهانی. بەتە و چینی کرێکار گەیشتووەتە پەگەیشتنێکی وا لە ڕەهەندێکی جەماوەریدا کە بەڵای من وەک هەزێکی کەمایەتی زەبەلاح و لە خوارەوە و بە ئاگادارییەوە و ڕێکخراوە لە پشهاتەکانی ئەستادا بە یەکەمجار لە مەژووی... ئەران لە داشتنی داهاتووی سیاسی وەات ڕێکی یەکلاکەرەوە دەگەڕێت. ئەمش بە مانای نکۆیکردن یان کەمکردنەوەی ڕۆی کرێکاران لە شۆڕشی ١٣٥٧ یان دەیان ساڵ پەش ئەوە نییە. بەڵکو ئەم خاڵە "بە یەکەمجار" لەو ڕوانگەیەوە بەکاردەهێنم کە لە سەردەمی شۆڕشی ١٣٥٧ یان قەناغەکانی پەش ئەودا، ئەمە شاهیدی بزووتنەوەیەکی گەورەی داواکاری کرێکاری نەبووین کە شۆڕشێکی وەک شۆڕشی ١٣٥٧ شێوەی خەی لەسەر شانەکانی خەی وەربگرێت. بەڵکو هەر ئەم پارت و ڕێکخراوە سیاسیانە بوون کە لە ئەنجامی کاریگەرییە جیهانییەکانی شۆڕشی ئەکتەبەر و لەسەر بنەمای پەکهاتن و گەشەی سەرەتایی چینی کرێکار، ئایدیالی کرێکارییان بەدوادا هێنا. لە ڕاستیدا تەنانەت ئەوە نەبووە کە ئەو حیزب و

ڕێکخراوانە لەسەر شانی بوونی بزووتنەوەیەکی کرێکاری گەورە و کۆمەڵایەتی پێک هاتبن. بەڵام ئێستا دەخرێکە زەر جیاوازە و چینی کرێکاری ئێران چینێکی کۆمەڵایەتی گەورەیە کە لەسەر بنەمای پێگەی خۆی لە بەرهەمهێنانی سەرمایەداری و دزێکردنی پێوەندییەکانی لە پێکهێری ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابووری-سیاسی کۆمەڵگادا دامەزراوە و لەوەش گرنگتر، سەرهەڵدان و بابەتیکردنی ململانێکان لە چەند دەیەی ڕابردوودا بزووتنەوەی چینایەتی بووەتە بزووتنەوەیەکی هێندە گەورە کە دەتوانێت بە شێوەیەکی هۆشیارانە و ڕێکخراو ڕێکی مێژوویی لە پشهاتە سیاسییەکانی ئێستا و داهاتووی وڵاتدا بگێڕێت.
چۆن دەتوانرێت لەو ژینگە مەترسیدارەی ئەمەدا خەڵاگری ڕێکخراوە پیشەییە-مەدەنییەکان زیاد بکرێت؟ ئایا ڕێکخراوە کرێکارییەکان پلانێکیان بەم ئاراستەیە هەیە؟
سەیرکەن بە هەی دەخی پشێوی سیاسی وڵات و لانیکەم لەم بارودۆخەی ئێستادا ناتوانرێت وشانێکی پراکتیکی و گشتی بخرێتە سەر مێز بە خەڵاگری سەندیکاکان و ڕێکخراوە مەدەنییەکان. ئەم ڕێکخراوانە لە سەرتای دامەزراندنیانەوە تووشی توندترین و ئیفلیجکەرترین هەرشی حکومەت و دامودەزگا ئەمنییەکانی بوون، لەگەڵ ئەوەشدا وەک بینیمان نەک هەر تا ئەمڕۆ بەرگەیان گرتووە، بەڵکو ڕێکی گرنگیان هەبووە لە شکاندنی بەربەستی سەرکوتکردن و خنکاندن. لە ڕاستیدا بەو پێیەی ئەم ڕێکخراوانە لە بنەوە لەسەر بنەمای هەلومەرجی بابەتیی هەبوو و پێویستی گەڵانکاری کۆمەڵایەتی و سیاسی لە قۆناغی ئێستای وڵاتدا پێکهاتبوون، تەنانەت بە درێژەی هەلومەرجی ئێستاش، بە بەوای من ناتوانرێت سەرکوت بکرێن یان لەناوببرێن یان تێکبشکێنرێن. هەرچەندە لە هەندێک کاتدا هەوراز و نشێو هەبووە وەک تا ئێستا و ئەگەر دەخی ئێستا بەردەوام بێت، هەمان شت دەبێت.
بەم مانایە دەبێ بەم باشترە باس لە چۆنیەتی و پێسەی بەرەوپێشبردن و سەرفرازی یان نەبوونی پێشخستنی و سەرفرازی و پێکهێنانی بەرفراوانی دامەزراوەی یەکێتی، مەدەنی و سیاسی لە ئێراندا، بە لە بەرچاوگرتنی بارودۆخی سیاسی وڵات بکرێت. بەڵای من ئەو ڕاپێینە سەرتاسەرییەی کە لە مانگی ئێیلولی مانگی ڕابردوو دەستی پێکرد، بەو پێیەی حکومەت سەرکەوتوو نەبووە لە سەرکوتکردنی تەواوەتی ئەم ڕاپێینە و گەڵاندنەوەی بارودۆخی کۆمەڵایەتی و سیاسی وڵات بە ڕێتینی پێشوو و لە لایەکی تریشەوە بە ناسکترین شێوە قۆناغی ژیان. لە خێدایە و چیتر توانای کۆنترۆڵکردنی تەنانەت بە بایەخترین قەیرانە ئابووری و کۆمەڵایەتی-سیاسی و کولتوورییەکانی نییە، ئەم ڕاپێینە ناکوژتەوە و ئەگەری ئەوە هەیە لە ماوەیەکی کورتدا زەر زیاتر دەست پێبکات بەهەزتر لە پێشوو بەتەدرێوە.

بە مانایەکی تر دەبە بەم کە ئەمە لە دەخەکی درەژخایەن و تەنانەت تادەیەک بەردەوامدا نین بە ئەوەی چارەسەرکی گشتی و تەتینیمان هەبەت بە خەاگری سەندیکاکان و ەکخراوە مەدەنییەکان لەم دەخە مەترسیدارەی ئەستادا. سروشتییە کە لە ژەر هەلومەرجەکی وادا، هەموو ەکخراو و دامەزراوە و بازنەیەک، بە پەی ەوونکردنەوە و شیکردنەوەی بارودەخی سیاسی ئەستا، سیاسەتی خەاگری و ەگەانی لە چوارچەوەی پەشهاتەکانی ئەستادا هەبەت.

بەگومان پەویستە جەخت لەوە بکەمەوە کە بەو پەیەی لە ماوەی بیست سالی ەابردوودا سەندیکای کرەکاری و ەکخراوە مەدەنییەکان لە بارودەخەکی سەخت و دوو فاکتەیدا پەکهەنراون و لە بنەەتدا بەهەی سەرکوتی توندەوە نەیانتوانیوە ببنە سەندیکای کرەکاری و ەکخراوی مەدەنیی ئاسایی، لەگەە ەوتی پەشهاتەکانی ئەراندا.هەروەها گەانکاری گەوریان بەسەردا دەت و زەربەیان ناتوانن لە چوارچەوەی پەشهاتەکانی ئەستا و هاوسەنگی هەزە سیاسییەکان کە بەردەوام دروست دەبن، هەروەک هەلومەرجی نوە کە دروست دەبەت، لانیکەم بەو فەرم و وەنەیەی کە تا ئەستا بوون. چەند لەو ەکخراوانە لە ماوەی ئەم قەناغەدا و لە کەتاییدا بوونیان لەدەست دەدەن و چەندی تریش سەرهەدەدەن و گەشە دەکەن شتەکە کە پەشهاتەکانی داهاتوو وەاممان دەدەنەوە.

به ەام ئه وه ی ەوونه له درەژه ی پەشهاته کانی ئەستا و به ەه وپەشچوونی بزوتنەوەی شەشگەانەی خەکدا ەووبه ەووی پەکهەنانی به ربەاوی سه ندیکای کرەکاری ناوخەیی و سەرتاسەری و ەکخراو و دامه زراوه مه ده نی و سیاسییه کان له سه ر بنه مای ئه و بزوتنه وه کەمه ەایه تییه گه وره یه ی له ئاماده بووندا ده بینه وه دیمەنی پەشهاتە سیاسییەکانی ئەران، ئەو بوو کە کاریگەریی یەکلاکەرەوەیان لەسەر داەشتنی پەکهاتە سیاسی، ئابووری و کەمەایەتییەکانی وەات دەبەت.

بەهەی ئەم دەخە ناسەقامگیرە و بیرەکەی قەرەبوو نەکردنەوەی پەکهاتەی هەبوو، بیرەکەی گواستنەوە لە کەمەگادا پەشنیار کراوە. لەم دوایینەدا لەم پەوندییەدا باسی جەراوجەر بە شەوەی جیاجیا خراوەتەوو. تەنانەت نوسخەی پەشکەش کراوە و جاەنامە نووسراوە. شیکاری ئەوە بە ئەم پلانە و بیرەکە و گفتوگە و ونوسخەکان و جاەنامەکان چییە؟

نازانم مەبەستت لە گواستنەوە چییە؟ ئایا ئەوە ئەویە کە کەمەک هەزی کەمەایەتی لەبەردەم "شەش"دا دەیخەنە بەردەم خەک یان مەبەستت گواستنەوە، بە وریاییەوە ئەم وشەیە بەکاردەهەنن بە دەربەینی دەرئەنجامی ەاپەینە جەماوەرییەکان.

بەڵام باشە من پێم وایە ئەمە لە ئێراندا ووبەووی شۆشکی کۆمەڵایەتی و مێژوویی گەورە دەبینەوە، دوای ئەوە (هەرچەندە قۆناغی ئێستا درێژە بکێشێت) ئێران و ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست گەڕانکاریی گەورە و نەگەڕاوەی بەسەردا دێت. بەم مانایە دەمەوێت بڵێم ئێم جانامە و بیرکانە کە بە تێپەڕاندنی بارودۆخی ئێستای وڵات پێشنیار دەکرێن بنەمایەکی ماددییان هەیە. جا چ ئەو بیرکانەی کە لەگەڵ گواستنەوەی ناشۆشگەڕانەدا دەگونجێن، یان ئەو بیرکانەی لەسەر بنەمای ڕاپەڕین و شۆڕش خەیان پێناسە دەکەن، یان ئەو جانامە و بیرکانەی کە ژیان و مانەوەی خەیان لە گەڕەپانی پێشهاتە سیاسییەکانی وڵات و دەستگرتن بە دەسەڵاتدا دەبینەوە ، لە گەڵان بەدوای سات وسەدا لەگەڵ تاڵانچی و تاوانبارانی نەودەوڵەتیدا.

بنەمای ماددی هەموو ئەمانە، سیمورغی ئاوگەڵەکی گەورەیە کە بەسەر کایەی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئێراندا هەڵفڕیوە و چین و توێژە کۆمەڵایەتییەکان و هێزە سیاسییەکانی کەکردەتوە بە داشتنی داهاتووی وڵات لەسەر بنەمای بەرژەوەندییە چینایەتییەکانیان.

بەڵاستی شۆڕش دیاردەیەکە کە لە ئەنجامی ململانێ توندەکۆمەڵایەتی و چینایەتی و ئابووقە سیاسییەکان لە کۆمەڵگایەکدا ووودەدات، بە چارەسەرکردن یان خۆگونجاندن و کەمکردنەوەیان لە ناخ و بەستێنی ئەو کۆمەڵگایەوە و بە دروستکردنی درزێک لەو چەقبەستوویەی کە تەواوی پێکهاتە سیاسییە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی گرتەتەوە، چووەتە قۆناغێکی ململانێی گەورە و ژێروژورکەر و دووبارە پێناسەکردنەوەی پێکهاتە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی-فەرهەنگییەکان و لەسەر ئێم بنەمایە هێزە چینایەتی و کۆمەڵایەتییە دژبەیەکەکان هەریەکەیان ئاسە و بەدیلێکی سیاسی خەیان هەیە .لەبەردەم کۆمەڵگادا وەستاون. لەسەر بنەمای ئەمە، بەاوبونەوە و لەدایک بوونی جانامە لە هەلومەرجی ئێستای وڵاتدا، نێک تەنیا بیرکەیەک، بەڵکو بە بەشێکە لە سەرهەڵدان و شەقام و پرسەی ماددی دیاریکردنی ئەرکە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی-فەرهەنگییەکانی پێشکەوتنی وڵات، و من بە وەسوەسەیەکی تایبەتەوە بەدوای هەموویاندا دەگەڕێم، ووونە کە وەک کرێکار و چالاکوانێکی کرێکاری، لەگەڵ جانامەی کەمترین داواکارییەکانی ٢٠ سەندیکا و ڕێکخراوی مەدەنیدا هاوڵا و هاوڕێم وەک بەدیلێک لەناو دلی بزووتنەوەی شۆشگەڕانەی گەلی ئێراندا سەیری دەکەم.

لە هەمان کاتدا پێویستە جەخت لەوە بکەمەوە کە لەگەڵ پێشکەوتنی ڕاپەڕینە جەماوەرییەکان لە ئێران و دەرئەنجامەکانی تا ڕادەی نکۆڵیکردنی سەرخانی سیاسی دامەزراو، چین و

پێکهاتەکەمەکانی یەتیەکان و هێزە سیاسیەکانی هاوتا لەگەڵ ئەو چین و پێکهاتە کەمەکانی یەتیانە چوونە ناو دەخێکی تاادەیەک درێژخایەن ململانە لەگەڵ یەکتردا بکەن بە دیاریکردنی ئەرکەکە، ئایندەی سیاسی وەک کاریگەری دەبێت لەسەر بوونی چینی کرێکار و بزووتنەوەی یەکسانیخوازی ژنان لە گەڵپانی پێشهاتەکاندا.
بە هەوەی مەهدی زەمانی

حوکمەانی ئتحاد تەرەققیی ١٩٠٨-١٩٨٠ شەری سەربەخۆی ١٩١٩-١٩٢٢.. ەیان خالید محمد

جەمعیەتی ئتحاد . تەرەققیی لەدەسەەات . چارەنووسی گەنجیە تورکەکان کە چالاکی سەرەکی و وبەردەوامیان
بریتیبوو لە وەی لەناو چاپەمەنیە زەرو زەوەندەکاندا ەخنە لە ئمپراتەریەتی عوسمانی بگرن. ئەم سیاسەتە لە تەموزی ١٩٠٨وەختایک باندەکی بچووکی ئەفسەرانی گەنجی یاخی بوون. دوای روخانی ئیمپراتەریا لەسەر دوو تەوەرە کاری دەکرد یەکتی ئاشتوو سەسیالستی دروست کرد دوای مردنی لە ٥نیسانی ١٨٨٢قوتابخانەکی روناکبیری لە دوای خەیەوە بە جەهەشت کە تەرخانی زانستە کەمەاتیەکان کرابوو. ئەوان خەیان زیاتر وەک مەفرەزەی گەریلا دەبینی کە ئامانجیان بەرگری کردن بووە لە نشتیمان سوەتان پەشەکا لە ٢٣تەموز رەگەی بە گەرانەوەی گەنجە تورکەکان دا دەسەوجی دووەم دەستوری پاشایەتیە وەک جاردانی حورمەت تەماشا کرا لە ٢٤تەموز تەواوی شارە گەورەکانی ئیمپراتەریا برایەتیان بە خەوە بینی تەرەقی رەخراوی سەرەکی گەنجینە تورکەکان بە نزیکەی تا نەمان هەموو لاوەزیەکانی پلورا لیزمی عوسمانی لەناو برد کەمەلەی ئحتاد تەرەقی بەتەواوی خەی لەگەڵ تورکیزم دەناسیتەوە . لە ئانجامدا ناتوانی بیرکەی دەسەلات لە دەسەلاتداران لە رەگەی یاری هەلبژاردنەوە قبول بکەت.
هاوکات لەگەڵ خە گەینی بەربەری بە پارتی تاقانە کەمیتەتا دەهات زیاتر ئاشکرا تر دەبوو بە زمان حاەی ناسیە نالزمی تورک ئەم پەرەسەندنە وا بەدیار دەکەوە پارادەکسال بیت بەتایبەت لەسەر ئەو

هاوبەندی لەگەڵ ڕێکخراوی سەرەکی ئەرمەنەکان تاشانک)کۆمیتەی شەرشگێری ئەرمەن (هەیبوو کە هەتا دوای ئاشوبەکانی ئەدەنی ١٩نیسانی ١٩٠٩ کە قوربانیەکان زیتر ئەرمەن بوون کە ڕێخراوی ناوخۆی کۆمیتە بە دکتەر نازم سپەردرا نەهادین شاکر سپەردرا کە هەردوکیان روانگەی بانتور ا نزمیان هەبوو بەهان شەوە ڕێکخراوەکە ژمارەک روناکبیری ناسیونانیستی بەدەر بوو وە کۆمەڵەی)نیشتیمانی تورک ١٩١١دامەزرا (تورک کەگە) هەزی تورک .ڕێخراوی نمچە سەربازی لە ساڵی ١٩١٣دامەزرا (و تورک)ماڵی تورکان لە ساڵی ١٩١٩دامەزران(کە ناسیونالیزمی و تەرەقی تیدا گەسەی سەند.

لە ٢٩ئۆکتۆبەری ١٩١٤دوو کەشتی سەربازی ئەرەمانیگەبەن برسیلا کە بە فەرمی لە لایان ئەستەمبول گر درابوون دوای ئەوەی لە راوەدونانی بەریتانیەکان رزگاریان بوو بەم باردمانی بەرەی روسیەکانیان کرد بەمە هاتنە ناوەوی ئیمپراتەریتیان بە ناو شەر راگەیاند وە هەروەها کۆمەڵەی هاوپەیمانان توانیان کۆمەڵەی ئحتاد ترەقی لەناو ببەن وە دەتوانن بەیبریاری ئحتادیەکان بە چوونە ناو شەر بەبە بەرژەوەندی هیچ لاینک بوو لە لە کاتەکدا هیشتا پاریسو لەندەن داوایان لیکرد بی لاین بیت وە هەروها بەلگەنامە عوسمانیەکان لەلایان حکومەتی تورکیا بلاوکرانەوە لە ساڵی ١٩٩٤بە دورخستنەوەی حەقیقەتی قەتلوحامە کە دەتوانن بەین زەربەی قەتلوحاتی ئەرمەنەکان بەشی زەرترینیان لە لایان ڕێکخراوی تایبەتی نیشتیمانی ئورگانی ئاسایشی سە پیاوەکە

بەرەو دەبر ان کە کۆمیتە چیەکانی ئیحتاد و تەرەقی بەخەوە دەگرت کە بە گویرەی پەناسەی یەکەک لەوانە(فوئاد بالقان) دروشمی ئەم ڕێکخراوە تایبەتە بریتبوو لە (بیسوتنە).

هەروەها سوارە خەڵکانی کورد لە ژەر حوکمرانی عەبدولعەمید دروست کرابوون ئەوانیش بەشداریان لە قەتلوحامەکەدا گرت بەرهمی مولک سامانی ئەرمەنەکانیان دەست بەسرا گرت ئەم بەشداری کردنە لە تاوان هاوپەیمانیی نەوان ئتحعادی تەرەقی سەقامگیر کرد. هاوپەیمانەک وەک ئەوەی تەنەر ئاکچام ئاماژەی بە دەکات لە ساڵی١٩١٩بوو بە بناخەی کۆمەلایتی شەری سەربەخۆی ئاگربەستی مەدرس داگیرکردن و دابەشکردنی ئەوەی لە ئیمپراتەریەتی عوسمانی مابووە بە دواوو هات بەرتانیی فەخیمە دەستی سەر لەبەری ویلایەتی موسل)کوردستانی ئستای موسل داگرد(ئیتالیاو فەرەنساش پارچەیکی ناوچەی زەریایی ناوەراستی تورکیای ئەستای سمیرانی داگیر کرد دواجار لە ١٦ئایارئ. ١٩١٩نورەی پایتەخت هات تا بکەوتە ژەر دەستی هیزەکانی ئنگلیز فرەنساو ئیتالیەکان.

پەیمانی سیڤەر لە(١٠ئابی ١٩٢٠)حکومەتی عوسمانی ناچار کرد کە

مەری بکات تەرخان کرابوو بە پارچە پارچە کردنی ئمپراتۆریا . ئەوەی کە زیاتر ترسناکتر بوو ئەنادۆل بوو بەشێکی گەورەی ترسای ڕژهەلاتی بە یەنان بەسترا, کە سەرتا بەرانگاربونەوەی ئەم زنجیرە داگیرکەرانە لاواز بوو کە تەنها سوپای ڕژهەلات بوو لە لایان کازم قەرەبەکر سەرکردایەتی دەکرا دەیتوانی نەرەی بەرگریکی چالاک بەرەوە ببا ئەویش تەنها لە ناوچەی قەفقاس ویرای چالاکی چەندین ڕەکخراوی هەمەچشن کەچی ئەم ڕەکخراوانە هەر تەنها مشتک بەگزادیان کەکردەوە کە زەر جار بریتیبوون لە پرسە ناخە کا نی ئعتیاد و تەرەقی کە لەهەموو لایەک خەیان ئامادە دەکرد وە دواجار ئەرزەرەم سیواس)لە ٢٣تەموز سالی ١٩١٩لە لایان بەگزادە ناوخەکان ڕەکخرابوو بوو بە یەم بلاتفەرمی بەرگری کە چەندین روبەروو بونەووو هەرش رویدا دواین هیرش کە بە گرنگی دەزانم باسی لەوبکەم ئەویش ئەوەبوو کە کەتایی بەشەری سەربەخەی هینا کە بریتیبوو لە و هیرشەی کە بە سەرکردایرتی مستەفا کەمال بوو لە ئابی سەپتەمبەری ١٩٢٢ لە ٩ سەپتەمبەر سمیرنا کەوت سوپای یەنان بە لەشاو هاتن زیاد لە سەدان یەنانی لە ئەنادۆل دەرکـــران وە چەکردنـــی دەردەنیـــل ئەســـتەمبوول بە بە شەر لە ١٩ئەکتەبەر کەتای شەری سەربەخەی راگەیاند.
شەری سەربەخەی لە واقیعدا تاجی خستە سەر زنجیرەک شەر لە سالی ١٩١٢ لە بالقان دەستیپەکرد دواتر پرەسیسی دەرچوونی ئیمپراتۆریای عوسمانی و گەرینی ئەنادۆلی بە ئیسلامی کراو بە ناوکیکی ناوەندیی وەاتەکی میراتگر بە کەتا گەیاند.

دەوەتـــی عەباســـی لەســـردەمی بویهییەکان.. خەیبەر چاوشین

لەپاش ئەوەی دەوەتی عەباسی لە سەردەمی تووركەکان دەسەلاتی خەلیفە زەر لاواز بوو بەیە بنەمالەیەك لە هەرەمی فارس دەركەوت توانی دەست بەسەر هەرەمەکە دا بگرە دواتر عەراق و چەند هەرەمەک داگیرکرد ئەوانیش بویهییەکان بوون بویهییەکان لەگەە خەلیفە دەوەتی عەباسی بەرەویان برد،

هەکارەکانی دەركەوتنی بویهییەکان دەست گرتن بەسەر دەوەتی

عەباسی :

١.لەوکاتەدا دەوڵەتی عەباسی لە هەرەمە دوور دەستەکان و سەختەکان دەسەلات لاوازبوو .

٢.لاوازی دەسەڵاتی خەلیفەکان چونکە بریاری کۆتایی بەدەست سەرکردەکانی تووركبوون .

٣.گەندەڵی والییەکانی دەوڵەتی عەباسی .

٤.ململانی لەگەڵ عەلەویەکان و خەواریجەکان و شەرش یەک لە دوا یەکەکانی وای کرد دەوڵەتی عەباسی هێزی کەم بەتەوە بەرەو لاوازی بروات .

٥.ململانە نێوان سەرکردەکانی تورك لەناو خێیان .

بویهییەکان

لە سەرەتای سەدەی چوارەمی کۆچی لەسەر شانەی سیاسی دەرکەوت ئەوان لە ولاتی دەیلەم لە باکوور کۆچیان کرد بە هەرەمی فارس و ئەسفهان جێگیر بوون دوای ناجێگیری دەسەڵات لەو ناوچەیە کەسێک دەرکەوت بەناوی علی کوری شوجاعی کوری بویهی بوو توانی دەست بگرن بەسەر ئەسفهان و شیراز و کرمان و تەواوی هەرەمی فارس دا بگرێت و دواتر ململانە نێوان سەکردەکانی تورك هەرشی کردە سەر عەراق توانی تورکەکان لە دەسەلات دووربخاتەوە ،

پەیوەندی نێوان خەلیفە و بویهییەکان

بەهاتنی بویهییەکان بە شاری بەغدا دوورخستنەوەی تووركەکان لە دەسەلات دووربخەنەوە دەی خەلیفە بەدەست بهێن خەلیفە ئەوانی لە پەستە گرنگەکان دابنێن بەڵام بەمشەوە درێژەی نەخایاند بویهییەکان رووی راستی خێیان دەرخست توانی خێیان بەسەر خەلیفە بسەپێنن خەلیفە تەنیا وەکو ناو مایەوە ئەگەر خەلیفەکان بە قسەی سەرکردەکانی بویهییەکان نەکات لە پەستەکەی خەلیفە لای دەدەن،

دەوڵەتی عەباسی لەماوەی حکومرانی بویهییەکان ٣٣٤ _٤٤٧ کۆچی

دەوڵەتی عەباسی لە سەردەمی بویهییەکان بە تاریکترین سەردەمی مێژووی دەوڵەتی عەباسی دادەنرێت چونکە لەگەڵ سەردەمکانی تر جیاواز بوو لەبەر ئەوەی لەسەردەمی بویهییەکان سیستەمی نامەرکەزیان پەیرەو دەکرد و دەسەلات دایە بەهەرەمکان کە خێیان

بەرەو ببەن بەنام باج دەبە بنەرن بە خەلیفە هەروەها خەلیفەیان لە گشت کاروباری وەات دوورخستەوە تەنیا کاروباری ئاینی بە هەشتەوە و لە پەستە گرنگەکانی کەسە نزیکەکان دادنا هەروەهاش لە پەستە والیەی نزیکەکان لە کەسە نزیکەکان خەیان دادەنا ئەم دەخەی درەژەی کەشە تا بەهاتنی سەلجوقە تورکەکان لە رەژهەلات هەرشیان کردە سەر بویهییەکان لە ساەی ٤٤٧ کەچی کەتایی پە هینان سەردەمەکی تری نوە دەوەتی عەباسی دەستی پەکرد ئەویش سەلجوقیە تورکەکان بوون .

هەکارەکانی لەناو چوونی دەسەاتی بویهییەکان

١.ململانە نەو بنەماەی بویهییەکان شەریان بوو لەسەر دەسەات .
٢.هەرەمەکانی دوورەدەست لە دەسەاتی بویهییەکان یاخی بوون .
٣.گەندەی لە نەو دەزگاکانی دەوەت .
٤.خەلیفە داوای لە ناوچە سنووریەکان بەهانای خەلیفەوە بەن .
٥.دەرکەوتنی سەلجووقییەکان وەکو هەزەکی نوە

بارودەخی سیاسی تورکیا لەسەردەمی دیموکراتەکاندا.. زاید مستەفا محمود

پارتی دیموکرات لە لە تورکیا لە دوای ساەی ١٩٤٥ ز دەرکەوتن بەهەی گەرانکاریە جیهانییەکان تەنانەت تورکیاشی گرتەوە، ئەوەبوو پارتی دیموکرات لە ساەی ١٩٤٦ ز لەلایەن جەەال بەیار دامەزرا، دواتر لە هەەبژاردەکانی ١٩٥٠ ز بووە یەکەم پارت کە زرینەی کورسی نوەنەرانی بەدەست هەنا، ئیدی بەو سەردەمە دەوترە سەردەمی دیموکراتەکان لە تووركیا لە نەوان ساەانی ١٩٥٠ _١٩٦٠ز ، دوای پارتی دیموکرات هاتە سەردەسەلات ئەو بەلەنەی دابووی توانی هەندک لەئازادیە دیموکراتەکانی فەراهەم کرد وەکو ئازادی رەژنامەگەری و فرە پارت و پارتی ئەپەزسیەن بەلام هەندە نەبرد رووی راستەقینە خەی دەرخست و هەنگاوەکانی بەرەو تاکرەوی چوو،

سیاسەتی ناوخۆ:-
لەسەرەتا حکومەتی عەدنان لە رووی ناوخۆییەوە هەڵگری سیاسەتێکی راسترەوانەی توندرەوانە بوو هەوڵێکی زۆری ئەدا گشت لایەنەکان بخاتە ژێر دەستی خۆیەوە هەر وەکو ئەمانەی خوارەوە :

١_ کۆمۆنیستەکان :

هەر وەکو پێشتر باسمان کرد تورکیا خۆی لە بەرەی رۆژئاوا نزیک دەکردەوە و بوو بە هاوپەیمانی ئەوان ئەمش وای کرد سیاسەتی دژی کۆمۆنیستەکان پەیرەو بکەن هەڵمەتێکی دەستگیرکردنی کۆمۆنیستەکان دەستی پێکرد دواتر لە تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥١ز یاسای دژ بە کۆمۆنیزمی لە ئەنجوومەن قەبولکرا و بوو بەمادەی ١٤١ کە بەپێ ئەو ماددەیە حوکمی لە سەدارەدان بەسەر هەموو ئەو کەسانەدا دەسپێنین کە هەوڵی چالاک کردنی ئەو رێکخراوانە دەدەن کەسەر بە کۆمۆنیزمن،

هەر لەو سەردەم دا سالی ١٩٥٥ز حکومەتی تورکیا کۆمۆنیستەکان بەو کوشتارەی دژی ئەرمەن و یۆنان و یەهودیەکان لە ئەستەمبەل و ئەزمیردا تەمەت بار کرا سالی ١٩٥٧ز حکومەت بریاری توندترکرنی دژە کۆمۆنیزم دەرکرد و دادگایەکی تایبەتیش دانا،

٢_کوردەکان

بەهەی ئەو سیاسەتی پارتی گەلی کۆماریەوە کە بەرامبەر کوردی دەکرا کوردەکان بەلای پارتی دیموکراتەوە چوون، پشتگیری ئەو پارتیان دەکرد، پارتی دیموکراتیش بەڵەنی دا رە بە کوردەکان دەدا چەند یانەیەکی رەنشنبیری و پارت و گۆڤار دابمەزرێن یەکەک لە کەسایەتییەکانی کورد بەناوی موسا عەنتەر دەرکەوت، جگەلە کوردەکان پارت و یانەی تورکیش بەشداربوون وەکو یەکەتی ئەدەبیاتی تورك وپارتی نیشتمانی ، بەڵام ئەم هەلوەستەی پارتی دیموکرات تا کەتایی بەردەوام نەبوو لە بەلەنەکانیان پاشگەزبوونەوە لە ساڵی ١٩٥٧ز دەستی بە دژایەتی کوردەکان کرا چەندین کەس دەستگیرکرا و حکومی زیندانی چەند ساڵك بەسەریان سەپاند،

٣_پارتی دیموکرات بەرەو تاکرەوی

پارتی دیموکرات سەرەتا ئازادی و رادەبرینی فەراهەم کردبوو بەلام وردە وردە بەلای تاکرەوی چوو لە بەلەنەکانی کشایەوە سەرەتا بە یاسای دژە کۆمۆنیستەکان دەستی پێکرد دواتر وردە وردە چەندین یاسای دژی ئازادی و دیموکراتی دەستی پێ کرد لەوانە :-

١_بریاری ٢١تەمووزی ساڵی ١٩٥٣ ز دەرکرد تیا هاتووە تەوگلانی مامەستای زانکە بە سیاستەوە قەدەغەکرا ئەمەش مەبەست زیاتر قەدەغەکردنی دەنگی نارەزایی ناوەندی رەنشبیری ولات بوو .

٢_سالی ١٩٥٤ز بریارەکی دەکرد لە سزادان دا حکومەت مافی ئەوەی هەیە ئەو فەرمانبەر لەسەر کار لابەبات بە ئەوەی فەرمانبەرەکە رەتبکاتەوە .

٣_سالی ١٩٥٤ز بریارەکی دەرکرد لەسەر رەژنامەگەری ئەویش هەر نوسەرەک یان رەژنامەنووسەك رەخنە لە کەسایەتییەکانی حکومەت بگرەت تووشی سزای زیندانی یان سزای ماددی دەردرەت .

٤_لە سالی ١٩٥٦ز بریارەکی نوە سەبارەت بە رەژنامەگەری دەرکرد کە تیادا هاتووە نابە وتار و گۆڤاری رەژنامەکان بارودۆخی ئابووری ولات بلاوبکەنەوە یان لە رەژنامەی بینانی وەربگەرنە سەر زمانی تووركی و رخنەگرتنیش لە ئەندامانی ئەنجوومەن قەدەغەیە سزای ٥ سال زیندانی و ماددیش ٥ هەزار لیرە .

٥_لە سالی ١٩٥٦ز ئەنجومەن یاسایەکی دەرکرد لەسەر گردبوونەوە یان خەپەشاندان و
رەپەوان کە سەرجەمی قەدەغە کرد لە شوەنە گشتییەکان بە بە مەلەتی دەسەلات ئەم تایبەت بوو پارتە ئەپەزسیۆنەکان بوون .
ململانە ناوخەییەکان

ململانە لەگەل پارتی گەلی کەماری

هەر لەسەرەتای ١٩٥٠ز وە ئەو دووپارتە رکابەری یەکتر بوون پارتی دیموکرات چەند هەنگاوەکی نا تا ئەم پارتە لاواز بکات

١□□ □□□□ □□□□ □□□□ □ □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□ □ □□□□□□ □ □□□□□□□□□□□□ □□□ □□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□□□□□□□□. □□□□□□ ١٩٥٣ز بریاری دەست بەسەر داگرتنی سەرجەم سامان و دارایییەکانی پارتی گەلی کەماری درا لەماوەی حوکمیدا دەستی خستووە ئەگەر نەتوانە بداتەوە ئەوا ئەبە مایەپووچ بوون و هەلوەشاندەوە پارتەکە رابگەینەت .
٣□□ □□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□ □□ □□□ □□□ □□ □□□□□□□□□□□□□□□□□□□

و پارتەکە بوو .

چەندی شتی دیکە بەرامبەر پارتەکە کرا ململانێکە لەساڵی ١٩٥٥ز گەیشتە لوتکە د.قاسم گولك کە سکرتێری پارتەکە بوو دەستگیرکرا بەشداری هەلبژاردەکانی ساڵی ١٩٥٧ ز و هەلبژاردەکانی شارەوانییەکان نەکرد ئەم ململانێیە تا کۆتایی هاتنی دیموکراتەکان بەردەوام بوو .

ململانێ پارتی دیموکرات لەگەڵ پارتە ئۆپۆزسیۆنەکان

لەپاڵ ململامی پارتی گەلی کەمارە چەندین لایەنی تریش دەنگی نارازی لە حکومەت دەگیرا تەنانەت لە خودی ناو پارتی دیموکراتیش دەستی پێ کرد داوایان چاکسازی دەکرد بەلام عدنان گوێ لێ نەگرتن لە ناو پارتەکەیان دەرکرد و دواتر چەند ئەندامی تر پێیوەندی بەو پارتە پچراندوو پارتی نوێ دایان مەزراند یەکیک لەوانە پارتی ئازادی بوو لە لایەن فوزی لەتیف قەرە عوسمان ئوغلو کە داواکاری ئەم پارتە ئەوبوو داخوازی دیموکراتییانە خستەروو بەلام گوێ لێ نەگیرا پشت گوێ خرا.
لە ساڵی ١٩٥٨ز رووداوی شەرشی ١٤ تەمووزی عێراق کاریگەریکی نەرێنی لەسەر حکومەتی عدنان دەبوو لە ترسی هەمان رووداو لە تورکیا رووبدات بۆیە حکومەتی عدنا. بەڕێی نیشتمانی راگەیاند بە بیانوی ئەوەی پارێزگاری لە ئیسلام دەکات
لە پارتی گەلی کەمار کە ئەم پارتە دژ دین بوون بۆیە پارتی دیموکرات لەم ڕووە بتوانێت رای گشتی بەدەست بهێنێتەوە ئەم ململانێیە بەردەوام بوو دوای بەرپەکی یەکێتی هەزکانی ئۆپۆزسیۆن دامەزرا بە سەرکایەتی عیسمەت ئینۆنۆ بوو کە بەردەوام ڕەخنەی لە حکومەت دەگرت دوای حکومەت عیسمەت ئینۆنۆ و چەند ئەندامی تری پەرلەمان و پارتە سیاسیەکانی تر دەست گیرا کران حوکمی زیندانی بەسەر ئەواندا سەپێنرا بەلام ئەمە خەلی زیاتر تووڕە کرد راژانە سەر شەقام لەشارە گەورەکان وەکو ئەنقەرە و ئەستەمبەل و ئەزمیر بەڕووە چوو و قوتابیان و مامەستایانی زانکۆش بەژدار بوون بەتایبەت کەلەژی سەربازی ئەمەش وای کرد سووپا تەداخولی دەخەکە بکات .

سیاسەتی دەرەکی

تورکیا لەسەردەمی دیموکراتەکان لەرووی سیاسەتی دەرەوە زەر سەرکەوتوونەبوو چونکە زیاتر بەلای دەستووری ساڵی ١٩٢٤ ز کە زیاتر

جەختیان لەسەر پرسە نەتەوەیەکان دەکردەوە کەملەك پەیمان و کۆشە رووياندا لەم سەردەمدا وەکو ئەمانەی خوارەوە :-

١_پەیمانی ناتە یان باکووری ئەتلەسی :-
ئەم پەیمانە لەکەتایییەکانی چلەکان بەسترا ئەو ولاتانەی دەگرتەوە کە دەکەوتنە باکوری ئەتلەسییەوە ئەوانیش وەکو ئەمریکا و کەندا و بریتانیا و فەرەنسا و نەرویج و دانیمارك و ئەلمانیای رۆژئاوا و بەلجیکا و هەلەندا دواتر هەر یەك لە تورکیا و یۆنانیش هاتنە ناو بەلام هاتننەوە تورکیا کەملەك رەگری لەبەردەم بوو ئەویش ولاتی نەرویج و دانیمارك کۆشەی سیاسی هەبوو لەگەلی جگە لەوەش شوەن جوگرافیای تورکیا زەر دوورە لە باکووری ئەتلەسیەوە بەلام دواتر بەرەگەی گفتوگۆوە تورکیا لە ساەی ١٩٥٢ز بووە ئەندامی ناتە بەشداری لە جەنگی کەریاش کرد .

٢_پەیمانی بەغدا :-
ئەم پەیمانە لە نەوان بریتانیا و ئەران و عەراق و پاکستان و تورکیا بەسترا ئەم پەیمانە زیاتر بە پاراستنی ناوچەکانی کەنداو بوو لە دژی یەکەتی سۆفیەت زیاتر بە بەرژوەندییەکانی بریتانیا بوو .

٣_پەیمانی بەلکان
ئەم پەیمانە بە فشاری ئەمریکا لەساەی ١٩٥٣ ز بەسترا لە نەوان یۆنان و تورکیا و یۆگەسلاڤیا و بولگاریا زیاتر مەبەست لەم لەپەیمانە دوورخستنەوە بوو لە بیر و هزری چەپەکان بوو بەلام تەدا سەرکەوتوو نەبوو چونکە هەر یەك لە بولگاریا و یۆگەسلاڤیا لەکاتی جەنگی جیهانی لە لایەن یەکەتی سۆفیتەوە رزگارکران کەوتنە ژیری فکر و هزری چەپەکان بەلام سەرەکترین هەکار شکستی ئەم پەیمان بە ئەوە دەگەرەتەوە تەکچوونی پەیوەندی یۆنان و تورکیا بوو .

٤_کۆشەی قوبرس
ئەم کۆشەیە لە نەوان تورکیا و یۆنان تا ئەستا رەنگدانەوەی سیاسی لە ناوە و دەرەوە هەیە کۆشەی قوبرس لە ساەی ١٩٥٤ ز یۆنانییە قوبرسەکان داوای دەکرد کە قوبرس بخرەتەوە سەر یۆنان و بریتانیاش پشتگیری کرد بەلام تورکیا قایل نەبوو بەیە تورکیا بە هەموو شەوەیەك دژی ئەم پرسەییە بەیە یۆنان پرسەکەی خستە بەردەم نەتەوەیەکگرتووەکان کە داوای کەی یۆنان رەتکرایەوە ئەمەش توندوتیژی تایفەگەری لە نەوان ئەو دوو ولاتە رووویدا و گرژی و ئالەزی خراپ ناوچە سنووریەکان گرتەوە لە ساەی ١٩٥٥ ز پەلاماری

کونسلخانەی تورکیا لە شاری سلانیکی یۆنان درا هەر چەندە حکومەتی یۆنان هاوخەمی بە رووداوەکە بە حکومەتی تورکیا راگەیاند بەلام خەلکی تووركیا ئەمیان قەبوول نەکرد دەستیان بە خۆپیشاندانیان کرد لە شارەکانی ئیستەمبۆل و ئەزمیر گرتەوە و پۆلاماری کلیسا و ناوچەکانی خەلکئ یۆنان درا کە لە ناو خاکی تورکیا دەژیان کە ئەمش زیانی ماددی زۆری گەیان قەبارەی زیانەکە بە ملیار لیرەی تووركی مەزەندە دەکرا ئەم بارودۆخ بەوشیوە بەردەوام بوو تا حکومەتی تووركیا چەند رەکارەکی گرتە بەر بە بلاوپە کردنی خۆپیشاندەران کەتایی ئالەزییەکانی هەردوو ولات بەلام تا ئیستاش لەگەل بە پەیوەندی ئەو دوو ولات بەشەویەکی گشتی زەر باش نیە .

کەتایی حوکمی پارتی دیموکرات

دوای ئەوەی خەلك زەر لە حکومەتی دیموکرات بەزاربوون بەتایبەت دەستگیرکردنی ئەندامەکانی تری پارتە سیاسیەکانی تر و دەست لەکارکەشانەوە بەشکی زەرئەندامانی خودی ناو پارتی دیموکرات وای کرد کە دەخە زیاتر ئالەز بوو لە ئاکامدا سووپا بەسەرکەیاتی جەنراڵ جەمال کورسل فەرماندەی باڵای هەزی وشکانی و سەرکی کەمەلەی ئەتاتورکەکان کە کەمەلەیەکی نهەنی بوو و لە سالی ١٩٥٤ ز دامەزرا بەمەبەستی چاکسازی سووپا دامەزرابوو لە ٣ ئایاری ١٩٦٠ز نامەیەکیان نارد بە وەزیری بەرگری کە داوای دەست لە کار کەشانەوە جەلال بایار و عەدنان موندەرسیان دەکرد و حکومەتەکی کاتی دابەمەزرەنەت بە ئەوەی ولات لەو قەیرانو سیاسیە و ئابوری رزگار بکات بەلام بە وەئام بوون دواتر لە ناو کەمەلەکە بریاردرا لیژنەی یەکەتی نیشتمانی پەک بهەنین دواتر سووپا چووە ناو ئەنقەرە و گەمارەی کەشکی کەماریان دا عدنان و جەلال خەیان رادەست کرد و سووپاش بەسەرکایەتی جەماە کورسل لە ٢٧ ئایاری ساەی ١٩٦٠ز لە رادیە و تەلفزیۆنەوە کەتایی بە حوکمی دیموکراتەکان هەناوە کودەتاکە سەرکەوتووبووە لاپەرەیەکی نوە لە مەژووی تووركیا دەستی پە کرد .

کۆمەڵی گەلان.. حەلیمە عزیز حسەن

باسی کۆمەڵی گەلان وچەنیەتی پێکهاتنی ومەبەست و ئامانجەکانی باسێکی زۆر دورودرێژە وڵەم باسەدا بەکورتی ئاماژە بەچەند سەرچاوەیەک دەکەین کەباسی مافی میللەتانیان کردووە بەپێی بەیارەکانی (عصبة الأمم)کەباسی کوردیشی دەبوایە بگرتایتەوە ،دکتۆر عیسمەت شەریف وانلی لەسەرچاوە (١١٠)دا،لەوباسەی دەربارەی چواردە مادەکەی (ولسن)ی سەرۆککۆماری ئەمریکادا دەربارەی (کۆمەڵەی گەلان)وتویەتی:

((ولسنی سەرۆک کۆماری ئەمریکا پیاوێکی حقوقی بوو،یەکێک بوو لەوانەی بەشداری کردبوو لەداڕشتنی ڕێکخراوی کۆمەڵەی گەلاندا و ولسن سێ نموونەی هەناوتەوە بەجەبەجێکردنی ،باسی (نەتەوەکان ومافی چارەنوسی گەلان کەلەبەشی پێنجەمدا لەباسی ئینتیداب _چاودێریکردن)دا باسی سێ وڵاتی غەیری تورکی کردووە وسەربەخۆییان بدرێتە پاش ئەوەی بەماوەیەکی کەم لەژێر چاودێری کۆمەڵەی گەلاندا دەبن کە ئەوسێ وڵاتە بریتین لە؛

١-ئەرمەنیا،٢-کوردستان،٣-ئارابیا -کەمبەست لەوڵاتە عەرەبەکانە)کە وتوویەتی؛ئەمانەی سێیەم بریتین لەجزیرەی عەرەب، سوریا،فەلەستین،لوبنان،ئەردەن، عەراقی عەربی کەبەئاشکرا وتویەتی عەراقی عەربی دیارە مەبەست لەی ناوچە عەربنشینەکانی عەراق بووە).

دکتۆر عیسمەت شەریف لەباسەکەیدا لەسەری دەوا ودەڵەت :ولسن لەونەخشە وپەژەیەی بە دامەزراندنی کۆمەڵەی گەلان ئامادەکردبوو ، بە کوردیش هەمان شتی باسکردبوو کەبریتی بوو لەدانانان بە(سەربەخۆیی نیشتیمانیدا)، بەڵام لەبەرئەوەی بەشی ڕۆژهەڵاتی کوردستان(مەبەستی کورداتانی ئێرانە) بەشێک نەبووە لەدەوڵەتی عوسمانی بەیە لەپەژەکەی ولسندا باسنەکراوە،دکتۆر عیسمەت شەریف لەکۆتایی ئەوباسەیدا وتویەتی (لەدوای شەڕی دوهەمی جیهانی کە (نەتەوە یەکگرتوەکان)جەگەی (عصبة الأمم)ی گرتەوە، لەمادەی دوویدا وتراوە ؛هاوشانی لەنەو گەلاندا هەبەت وپەویستە هەموو نەتەوەیەک مافی چارەنوسی خۆی هەبەت)).

دەربارەی ڕەلی ولسنی سەرۆک کۆماری ئەمریکا کەدکتۆر عیسمەت شریف باسیکردووە،دکتۆر کەمال مەزهەر لەکتێبەکەیدا(چەند لاپەڕەیەک لەمەژووی گەلی کورد)، وتویەتی؛((لەگەڵ تەواوبوونی شەڕی یەکەمی

جیهانی، کۆمەڵی گەلان (عصبة الأمم) بوو بەدروشمێکی ڕەخساو ، بەیەکسات کە کۆنگرەی ئاشتی لەپاریز (١٨/٩/١٩١٩)دا کرایەوە، بایەخی بەکۆمەڵەی گەلان ولە٢٥/٩دا جێبەجێکردنی پەیژەی (عصبة الأمم)دا بەلەژنەیەکی باڵا (ئەوەی وەکو لەپەشدا باسکراوە دکتۆر عیسمەت ناویبردووە، بەسەرکایەتی ولسنی سەرۆکی ئەمریکاو دەوڵەتە سەرکەوتووەکان هەریەکەیان دەیوسیت پەیگرامی کۆمەڵەی گەلان بەشێوەیەک داڕێژرێ کەلەهەموو سەرکەوە لەگەڵ ئامانج وبەرژەوەندیەکانی خۆیدا بگونجێت.

ئامانجە سەرەکیەکانی کۆمەڵەی گەلان بەپێی ئەویی لەبەڵێنەکەی دا هاتووە، پوخت دەبنەوە لە:
1- پێکهێنانو پاراستنی ئاشتیو ئاسایشی نێودەوڵەتی.
2- کارکردن بە پتەو کردنی هریکاری نێوان دەوڵەتان.
3- پێنابردن بە هەزلە چارەسەری کێشەو باسو خواسە نێودەوڵەتیەکاندا.
4- ڕەزگرتنی یاسا نێودەوڵەتیەکانو ئەو پەیمانو بەڵێنانەی کە لەپەیماننامە نێودەوڵەتیەکاندا هاتووە.
5- دامەزراندنی چەند پەیوەندیەکی پتەو دەستانە لەنێوان دەوڵەتە جیاجیاکاندا لەسەر بنەمای یەکسانیو دادپەروەری.
6- لە بەڵێنەکەدا مادەیەك هاتبوو کە پەیوەست بوو بەشەوەی کارگەی داگیرگە ئەمانیەکانی پەشوو لەگەڵ ئەو ناوچانەی کە ملکەچی دەوڵەتی عوسمانی بوون لەچوارچێوەی ئەودا کە ناسراوە بەنیزامی ئنتیداب کە تیایدا هاتووە:
گەلانی وڵاتانی لەسەنراو لەئیمپراتۆریەتی عوسمانیو ئەمانی پاش پەگەیشتنی سیاسیان نە گەشتنە پەیەوی دەسەڵاتو سەربەخۆیی، بە ەکو پەویستیان بەاوەژو یارمەتی دەوڵەتە گەورەو پەشکەوتوەکان بوو بە گەیشتن بەسەربەخۆیی تەواو.

دکتۆر کەمال لەسەری ئەروا وئەڵێت؛ پەیمانی ئاشتی ئەوکارانەی خۆی پە تەواو نەکرا چونکە فریای تەواوکردنیان نەکەوت بەیە کۆمەڵەی گەلان لەساڵی ١٩٢٠ دادامەزرا وهەتا ساڵی ١٩٤٦ مایەوە (وەکو واتراوە کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتوەکان جێگای (عصبة الأمم) گرتەوە.
وە یەکەتی سۆڤیەتیش بەیە نەبوو بەئەندام لەکۆمەڵەی گەلاندا چونکە ئەو ڕەکخراوەی بەلایەنگری ئاشتی نەدەژمارد،لەڕاستیدا زۆربەی بەیارەکانی کۆمەڵەی گەلان بە خواست ومەبەستەکانی ئەو دەوڵەتە زلهێزانە بووە کە لەو کۆمەڵەسا دەسەڵاتەکی زۆریان هەبووە وەکو حکومەتی بەریتانیای ئەوەژانە.

لەرەو دەمانەوەت ئاماژە بەوە بکەین کە کەمەکی گەلان لەئەنجامی داوای چەندین بەیارو یەکخراوو گەلدا پەکهات بەدامەزراندنی دەستەیەکی نەودەوەتی کە رەنگی سیاسی ببینەت لەرەکخستنی پەیوەندیە نەودەوەتیەکانو ئەو گرفتانەی دەنە ەەی وەك پاراستنی ئاشتی جیهانی وپەنابردن بە جەنگ وەك پەناوەك کە ئەو گرفتو ناکەکیانە چارەسەر بکات.
کەمەکە لەسەر جەنگکی وەرانکەر دامەزرا، جا دەوەتە سەرکەوتووەکان ویستیان بەهەشتنەوەی دەسەاتیان بەسەر دەوەتانی ژەردەستیان بەداشتنی یاسایەکی نوە قەرەبوی زیانەکانیان بکەنەوە کە ئەو یاسایە کەبوونەوەی نەودەوەتی دانی پەدا بنەت، شیاوی باسە بیرەکەی دامەزراندنی ەەکخراوەی نەودەوەتی لەبەندەکانی وەسنەوەهات.

بیرەوەرییەکانی فەقیەکی گومەا(60).. شەماە بارەوانی

مەلا من و کەمەک فەقەی تری لە حوجرە کردە دەرەوە!

مەلا ەزگار مەلایەکی تا بەیت ەەحسوک بوو، مەلایەکی ەووخەش و کەمەدی بوو. لە نەو فەقەکان، لەهەمووان زیاتر منی خەش دەویست و ەەزی زیاتری دەگرتم. ئەو حافیزولقورئانییەم، وای لە کردبووم لای هەموو مەلاکان، خەشەویست بم.

کە گوتیشم دەەم، مەلا ەزگار پەی گوتم، توخوا مەە، زەر تکای لە کەردم و هەوەی دا کە نەەم، بەەام من ئاخریەکەی ەەیشتم لەو(حوجرەکەی مزگەوتی دەشتی هەولەر) نەمتوانی تەحەمول کەم و هاتمەو ناو هەولەر و حوجرەی مزگەوتی حاجی عەلی سەرانی.

ئاخر بنەساو تا هەولەر، بە من زەر دوور و ناخەش بوو. دەبوایە هەموو ەەژ بەیانییەکەی زوو، بە پاس بەین بە مزگەوتی سەواف و قوتابخانەی ئیسلامی مەلا عەبدوەا پەلپیتانی.

ئەو زەر بەزاری دەکردم. بەو شەویە مەلا ەزگار و مزگەوتی دەشتی

هەولێر و بنەساوە و هاوە فەقێکانم جێ هێشت. دواتر و دوای ئەوەی کەلەژی شەریعەم تەواو کرد و گەشتمە خوێندنی باڵا و ماجستێر لە باکوری کوردستان، لە شاری (وان)، و لە هەمان کاتدا لە دەیەکی دەوروبەری قەزای بەردەشیش مامەستای وانەبێژبووم، دوای هەشت ساڵ، ئەوکاتەی لەحوجرەکەی ئەو بووم، پەلی پەنجی ئامادەیی بووم، گەژێک تەلەکەم بە هات، سەیر دەکەم مەلا ئەزگار کەرکوکی خەیاتی.

دوای سڵاو و چاک و چێنی و هەواڵ پرسین،

گوتی: دەین بە سەردانیت، تە لەکوێی بەردەشیت؟

ناونیشانەکەم پێدان و هاتن و گوتی: زۆر دەخەشم و ئاگادارم کە لە ڕووی فیکریەوە گەڕاویت و وازت لەو ئیسلامییانە هێناوە. گوتم بەڵام نەبووم تە سفی. هاهاها، دووبارە بەیادی جارانەوە دامانە قاقا.

مەلا ئەزگار چوار دەروەشیشی لەگەڵ دابوو، دیاربوو لە تەکیەی ئاکرە و لەزیارەتی شێخ دەهاتنەوە. هەرچەنەک بێت، ئەو لە من باشتر و بەوفاتر بوو، منی لەبیر نەکردبوو و هاتە سەردانیم.

ئینجا بابینەوە سەر دووبارە گەیشتنم بە ناو هەولێر. کە بنەساوەم جێ هێشت و چوومە ئەو حوجرەیەی مزگەوتی حاجی عەلی سەرانی.

حوجرەکە چوار فەقێی تری ئیسلامی و یەکگرتووی تێدابوو و خەڵکی هەڵەبجە و سلێمانی و کەیە بوون، کە هەموویان لە پەیمانگای ئیسلامی دەیان خوێند. ئەوان لە من بەتەمەنتر و لە خوێندنیش لە پێشتربوون و ماوەیەکیش بەر لەمن هاتبوون بە ئەو حوجرەیە.

جا هەمووجار دەیانگوت: شەماڵ لەوەتەی تە هاتوویت بە ئێرە، وەڵا هی ئێمە خەنی بووین، مەلاژن، مەبەستیان دادە(س.) بوو، ئێمەی بە خواردنی جەربەجەر خەنی کردووە.

پێشووتر هیچی بە حوجرە و فەقێکان نەدەنارد، بەڵام لەوەتەی تە هاتووی، هەرسەعاتە و شتێک دەنێت، جارێک چا، جارێک قاوە، جارێک شیر، جارێک شەربەت، جارێک کێک و جارێک شیو، جارێکیتر میوە.. حەققەت وابوو.

دەرگایەک لەنێوان حوجرەکەی ئێمە و ماڵی مەلا هەبوو، زوو مەلا ژن بانگی دەکرم: شەماڵ کوەکەم، وەرە ئێمە بەرە، هەر جارە و خواردن

و خواردنەوەیەکی دەهێنا، چییان بویستبوایە، گەر مناڵکانی لە قوتابخانە بووان، پارەی وەمن دەدا، چیم بە وان بهێنابوایە، دەیگوت بەخۆشتان و بەحوجرەش بیهێنە.

کە دەڵێشتنەوە بەهەڵەبجە، کلیلی ماڵەوەی بە من دەدا و دەیگوت ئاگات لەماڵەوە بێت و چیت ویست هەموو شتێک لەناو سەلاجەکەدا هەیە، بە دەی خێت بکەیت و نەیانخەیت گەردنت ئازا ناکەم.

جا منیش زەرجار دەچووم و شتم دەخوارد و دواتر تەلم بە دەکرد و بە شێخی دەمگوت: دادە تازە پشیلەیەک لەماڵی ئێوە چوو گیان سەلاجەکەتان و خواردنەکانتانی هەمووی خوارد، دەیگوت ئەیەڵێ، دەمگوت پشیلەی دوو پێ، دەماندا قاقا و دەیگوت کوڕەکەم شەماڵ، ماڵ ماڵی خۆتە.

مەلا ژن، ئەوکات خەیشی دەیخوێند و دواتر پەیمانگای ئیسلامی تەواوکرد. زەر ڕەزی منی دەگرت. بە سەردان خەی و مەلای هاوسەری و مناڵکانی هاتن بە سەردانی ماڵەوەمان لە بادینان.

دواتر کە دەرکرام لەو حوجرە، ئاگام لەی نەما، لە قەناغی سێی کەلەژ بووم و لە کەلەژی شەریعە و لەحوجرەش دەمامەوە، لە مزگەوتی بەرزنجی. تەلەکم بە هات، دوای دووساڵ ڕەیشتنم لەوە.

تەلەکە مەلاژن بوو، هەواڵی پرسیم و گوتی: زەر گلەییم لێت هەیە، هەرکەسێک ئەوەی کردبا، نەدەبوو تە بیکەیت. کچەکەم مرد و تە نەهاتیتە پرسە، هەرچاوەڕێ بووم، کەچی تەلیشت نەکرد. کچەکەی شەرپەنجەی بوو، بەردەوام لە حوجرە دەهات بەلای من و فەقە کانی تر.

ئەفسوس ئەو پەپوولەیە، لە تەمەنێکی زەر زووەوە ماڵئاوایی لەژیان کرد و ڕەحی بەرەو ئاسمان فڕی.

جا پێی گوتم: دەزانم ئازارت چەشتووە، دەت شکاوە و لەمان زویرت، توخوا بمان بوورە. بە خوا پیاوەکەی من سروشتی ئاوایە، منیش بە دەستیەوە گیرم خواردوە.

دواتر و دوای ماوەیەکی زەرکەم، هەواڵی جیابوونەوەی ئەوم لە مەلا بیست، زەرم پێ ناخۆش بوو بەڕاستی.

جا ئەو مەلایە، جارێکی تریش من و چوار پێنج فەقێی تری لە مزگەوت و حوجرە دەرکرد.

ئەو مەغریب بوو، من لە چەشتخانەی حوجرە، خەریکی چەشت ئامادەکردن و پەتاتە سوورکردنەوە بووم.

فەقێیەکی تریش(سەید سەردار)هەرگیز پەشنوژی نەدەکرد، کوەکی زۆر شەرمن بوو و شەرمی دەکرد پەشنوژی بە خەکەکە بکات.

فەقێیەکی تریش، فەقە(هەیاس) ەشتبوو بە نانەواخانە نان بکەت. دوو فەقەی تریشمان لەگەە بوو(ەدوان و محەمەد وەیسی)، ئەوانیش گچکە بوون و بەکەک پەشنوژی نەدەهاتن.

ئەو خەکە لە مزگەوت هەرچاوەی ئەمە بوون، فەقێیەکمان بەین پەشنوژییان بە بکەین.

مەلا(س.ح) نەهاتبوو، ئاخرێکی کەسمان نەەشتین. مەلا(س.ح) بەوەی زانی، زۆر تووەبوو. هەموومانی لە حوجرە کردە دەرەوە. گوتمان بەم شەوە بە کوە بەین؟

دوای بیرکردنەوە، بەیارمان دا بەینە مزگەوتی(ەحمە).

هەموومان ەیشتین بە حوجرەی مزگەوتی ەحمە، مەلا(س)، نازانم چۆن زانیبووی ئەمەی دەرکراو دەینە ئەوە، خەرا تەلی بە مەلای ئەوە(مەلا ئیدرس)کردبوو، مەلا ئیدریسیش یەکگرتوو و هاوەی مەلا بوو. قبووەی نەکرد، تەنانەت بە شەوکیش بەت، تا ق و تووەیی مەلا(س.)چاک دەبەتەوە، برەینە ئەوە و لای فەقەکانی ئەوە بمەنینەوە.

ناچار ەشتینە حوجرەی مزگەوتی حاجی بەدرییە کە مەلا(فایز) لەوە بوو، ئەویش
یەکگرتووبوو، شەو لەوە ماینەوە.

پەیامنەر.. چیرۆکی: نەوزاد بەندی

ئەکرا بەین پیاوەکی بەشانس بوو ، هەرچەندە خەی پەچەوانەکەی ئەسەلماند ..هەمیشە داد و بەدادی بوو لەوەی لە لەزگە و ..لەزگەی

دوو دیو و هەموو جەرە لەزگەکاندا شانسی نییە . . کام جەریان کە زەر گرانە ، ئەیکەە ، هەیئەواسە ، خاولیەکەی پەوە ئەکا ، دوای چەند خولەکەک ، خاولەکەی لەسەر زەویەکە وەک پشیلە گرمەە بووە ..ئەیانووت گەرمی کە ، گەرمی ئەکرد ، سوودی نەبوو ..
بەەام خەەک پەیان ئەووت ، تە سەیریکە ، کاتە سەرەی سەربازیت هات ، جەنگ وەستا .. کە بەشی ناوخەییت وەرگرت ، ئیتر دوای تە بەشی ناوخەیی نەما ..شانسی وەک هی تە ، خوا بە کەسی نەداوە ..
لە ئاژانسەوە نامەیەکی دەنگیی بەهات ، گوایا ئەم چالاک نیە لە گردکردنەوەی هەواەی خوەناوی و جەرگبەا .. لایک و سەبسکرایبی ئاژانسەکەیان زەر دابەزیوە ، کار وا بەوا پارەی سپەنسەر و شتیان نامەنە …
ئەمیش لە داخا جگەرەکەی هەەدا ، کەوتە ناو شەربەتی کچەکی بچوکەوە ، کە بە جلی فەرگەوە بەرەو خوەندن ئەەەی .. سەرەکی بەرز کردەوە و خەسەیەکی لەکرد ، وەک پەی بەە : زلە ! تەپەەکی جگەرە و شەربەتی انی لەک ناکەیتەوە ؟
(قوربانت بم گوەی من .. ببووره ! .. فەەی دە .. ها .. ئەوە پارە ..بەە شەربەتەکی تر بکەە)
دەستی خستە سەر مایکەکە و نامەیەکی دەنگیی بە بەەەوەبەری ئاژانسەکەیان نارد :
(قوربان چی بکەم ؟ لە دوەنەوە تەنها ەووداو کە ەەکەوتم کردبە، بورانەوەی بەنگلادیشییەک بوو ، سەرەتا وامانزانی گیانی لە دەستداوە ، دوایی هەستایەوە سەرپە ..زەریش ئەگەەم .. گوە قەەاخ ئەکەم . . ئەم دوو ەەژە وەات زەر ئارامە ..)
بەەەوەبەر ویستی پەی بەە گوەرەکە لە گوەی چ گایەکا خەوتووی ؟
کەچی ووتی : گوە قەەاخ کە ، لە سەبەری چ دارتوویەکا خەوتووی ؟ ووەات ئارامی چییە ؟ ئەیهاوار .. لە سەرەک وەزیرانەوە هەتا پاسەوانی باخچەی ساوایان ، شیر و تیر لە یەکتری ئەسون .. ەەژ نییە ، دوو سە پیاوی گەورە نەکوژرەن و ..چوار پەنجە قەەبەست و شوەنبزر نەکرەن .. سەیری ئاژانسەکانی تر بکە ، هەر ئەچیتە ناویانەوە ئەبە خەت بەی بە عەرزا ، ئەگینا بە فیشەک سەرت هەەئەگرن ..فەان خەی کوشت ..فیسار خەی خنکاند ..فەان نووسەری بەناو بانگ ەای کرد بە ئەوروپا و بوو بە ئاشەوان ..ژمارەی قوربانیانی شەەە تەقەکە گەیشتە چوار کەس ، هەر چواریشیان ئامەزا و خاەەزان ـــــ
لەرەدا نامەی دەنگەکەی وەستا ، لەوە ئەچوو پاتری مەبایلەکەی وەستابە ، بەەام بەەەوبەری ئاژانس هەر بەردەوام بوو لە قسەکردن :
(ئەی ئەوانە هەواە لە کوەوە دەنن ؟ هەواەی وا خوەناوی و بە

پەللە ..هەشتا خەسووکە بوکەکەی نەکوشتووە ، ئەوان یاویانە لە شیش و کردوویانە بە هەواە .. هەشتا زاواکە دەستی لە خەزووری نەوەشاندوە ، ئەمان براندی دەمانچەکە و ژمارەی فیشەکەکانیشیان دابەزاندووە .. هەشتا مناڵەکە نەکەوتەتە ناو بیرەکەوە ، ئەوان وەنەی بنی بیرەکە و سورەتی حەزرەتی یوسفیشیان دابەزاندووە ..ئەی چەن ، ئەوانە پەیامنەرن ، نەک جەنابت ، بە دوو ڕۆژ ، تاقە هەواڵەکە یەکت ناردووە ، بەنگلادیشی مرد ..بەنگلادیشی مرد .. دوایی دەرکەوت نەمردووە و.. ئەسڵەن بەنگلادیشیش نەبووە ، کوڕەکی ئەسمەری خەڵکی تەپەکوڕە بووە ..)

بە تەنیشت قەسابخانەیەکدا ڕەی ، بەنی شەڕەکی ئەکرد ، بەیە خەی مات دا و قیدیەی مەبایلەکەی خستە سەرپە ، چاوەڕەی قەسابەکەی ئەکرد کەردەکەی بەرزکاتەوە و کابرا بکوژە ..

(کیلەی دوگ چەن بووە بە دوانزە هەزار ؟) کابرا بە ناڕەزایەکەوە قامکی لە دوگەکە ئەدا و بەردەوام بوو (خەزگە لە دوگیش بچووایە ، زەرد ..زەرد ، ئەڕەی کاستەری خواردووە)

قەسابەکە ووتی : (برا جوانەکەم ! ئەوە بە دەست من نییە ، بە سەیری جەلانە و پەتپەتەنی نرخی دەلار بکە ، مەڕەکە ئەکەی ، هەشتا نەتبەستەتەوە ،بووە بە مریشک .. یان لەت ئەکەن بە حوشتر . . حوکمەت بە دەلارەوە گرتوویەتی ..)

شانسی ئەم ، قەسابەکە دەرچووی کەلەژی هونەرە جوانەکان بوو ، بەشی پەیکەرسازیی و ..لە ناچاریدا بوو بوو بە قەساب ..ئەوەندە ناسک و نەە قسەی لەگەڵ خەڵکەکەدا ئەکرد ئەتوت باسی سیمفەنیای هەشتی بیتهەڤنیان بە ئەکا ..

(سەیری پەیجەکان بکە) بەڕەوبەر کەوتەوە نامە ناردن (کوڕەک ئەم بەیانییە ، بە چەقە برا گەورەکەی کوشت ..دایک وباوکەک لە شیرین خەودا ، سەری کوڕەکەیان بە خشت پان کردەوە ..کچەک لە ژووری پشتەوە ، خەی خنکاند ..وەات ئارامە ؟ ها ؟ بەس پەم بەە تە خەریکی چیت ؟ معامەلەی کلکە ماسیحە ئەکەی لە گوزەری کەوفرەشاندا ، چەم دەرئەهەنی ؟)

(نا قوربان .. شتی وا چەن ئەبە) لە دەی خەیدا ووتی دە وەرە ئەندازەی تەلاسازیی تەواو بکەیت و بە پاروو نانە ، ئەم هەموو تەە تەت بەسەردا بکەن .. لەبەر کەمپانیا و ئەندازیاری تورکی و ئەرانیی ، کەس ئاوە لە ئەمە ناداتەوە ، ئەگینا من لە کوە و پەیامنەریی لە کوە : (هەندە لەو هەواڵانە درەن .. پەنجا جار یاس خزریان مراند ، کەچی دوەنە لەگەڵ کچەکی شەخ و شەنگا تراکەکی دابەزاند .. ڕۆژ نییە عادل ئیمام نەمرەنن .. کابرا بریندارە ،ئەەن مرد ..یان ئەەن لە گوندەکی زیقار ژنە مەردەکەی سەر بەی

یان هەرامەکەی بە بەی ..ئەوانە هەموو درەن .. من نامەوە هەواڵی درەت بە هەبەستم ئەگینا پەیجەکەت بە ئەکەم بە توبی عەدلیی ..)
(با واز لە هەواڵی کوشت و کوشتار بنین .. ڕاپەرتەکم پەیە ، بەوا بکە دنیام خەکەکی زەر ئەیخونەتەوە و .. فەە و لایک و سەبسکرایبمان ئەفەن .. باسی پزیشکەک ئەکا ، لە تەلارەکی پزیشکیدایە ، دەرمانخانە و تاقیگە ، مانگانە کرەی شوقەکەی بە دەدەن کە یەک ملیەن دینارە .. کرەی ئاو و کارەبای نیشتمانی و مولیدە و ئەنتەرنەتیشی بە دەدەن ..لە هەر فەحس و دەرمانەکیش کە بەیان ئەنرە ، سەدا پەنجای قازانجی ئەدەنە ..مناەکانی لە قوتابخانەی تورکیی ئەخوەنن و خەرجی ساڵانەی خوەندنیان ، لەسەر دەرمانخانە و تاقیگەیە .. هەموو هەفتەیەکیش جارەک ، دەعوەتەکی شاهانەی لە یەکەک لە ڕیستەرانتە گەورەکانی شار بە ساز ئەکەن .. هەر ئامەرەکی پزیشکیی نوە دابەت ، بەی ئەکەن و لە پاکەتەکا ئەیازەننەوە ،
Seen by Nawzad Bandy at Sun 5:36 AM
Nawzad Bandy
ئەستا بیانووی ئەویان پە ئەگرە کە تەلارەکی پزیشکیی تازە ئەفەری زیاتریان بە ئامادەکردووە و ..سەرباری ئەوەی تەلارەکیان تازەترەکە ، ساڵانە دوو گەشتی کەناراوەکانی مالدیف و یەنانیشی بە دەکەن و.. هەفتەی جارەکیش ، کورسی پەشەوەی یانەی شەوانەی پە لە ئافرەتی شەخ و شەنگی بە دابین ئەکەن ..لەگە سویچی ئوتومبیلەکی کیلەمەتر سفر ..)
بەەوەبەری پەیج ، کە لە سەوزفرەشییەوە هەنابووی و..چەندین ئیشی وەک ئاژەفرەشی و .. حیمایەی بەرپرس و ..خانوو فرەشی و ..باەندە فرەشیی کردبوو ، زەر تووە بوو ، خەریک بوو ئەو نیشانە ەشەی کە هەندەی دەنکە گەیژەک ئەبوو ، لە سەبەری لای چەپی لوتیدا ، لە بندا دەربەنە ..(ئەرە تە تەبیعیت ؟ چەن لەسەر پزیشک و شت ئەنووسیت ؟ ئەی نازانی هەر یەکەکیان کومەە مەسئول و شت لە پشتیانەوە خەیان مەاس داوە و .. هەرچی بکەن ، ئەیکەن .. ؟ بە تەمای ڕاپەچی دادگا و زیندان و تەحقیقمان بکەی ؟)
لە دەی خەیدا ووتی : ئەمە چ تەپەە گەمژەیەکە ! خوایە لەت ڕازیم ، بەام ئەمە کەمەگا نییە منی تەدام .. هیچ کەسە لە شوەنی خەی دانەراوە ..ئەم بەەوەبەری من ، حەق وابوو ببەتە جەلاد لە زیندانی دیکتاتەرەکا ..کەچی بووەتە ەژنامەنووس و ەژی سەد قاوە لە ئەفەسکەیدا ئەخورەتەوە ..
(هەروەها ڕاپەرتەکی ترم بە دەستەویە باس لەو مامەستایانە ئەکا کە قەرزارن ، کەچی خەیان وا پیشان ئەدەن شاهانە ئەژین و .. لچ لە

کاڵاکانی بایعیی میریی هەڵئەقورچەنن و نایبەنە ماڵەوە ، هەر لەوە بە نرخی خۆ ئەیفرۆشنەوە بە بایعە چاوزەقەکان ، کە بە جۆرە نرخی کاڵاکان ئەشکێنن وەک بڵێی بە کاری فڕەدانیش نایەن ـــــ)
لەو کاتەدا لەسەر شەقامەکە ، کابرایەکی چاویلکە لەچاوی پان و پڕ ، دەستی برد لە گیرفانی شەواڵە پان و پڕەکەیدا ، دەمانچەیەکی گۆرەی میکارۆفی دەرهێنا ، لە حاڵەکدا دەمانچەی ئەخستە سەرپێ و لە هەمان کاتیشدا ، مامەستایەکی ئاینیی کە لە پێشیەوە ئەڕۆیشت و دەستەکی بە مناڵەکی حەوت ساڵانەوە بوو ، دەستەکەی تری دوو عەلاگە تەماتە و باینجان ..پێش چرکاندن و کوشتنی مامەستا ئاینییەکە ، ئەم لە جیاتی وێنەی بگرێ ، بە هەموو هێزیەوە باوەشی کرد بە کابرای پان و پڕدا و ..ویستی بیدا بە زەویدا نەیتوانی ، دەمانچەکەی میکرۆفیش لە نێوان سنگ و سکی هەردووکیاندا ئەهات و ئەچوو .. مامەستای ئاینی و خەڵکەکە تەکەا شەژان و بەملاولادا ڕایاندەکرد .. دوو پۆلیس لە دوورەوە وایان نیشان دەدا ئەو دووانە دانس ئەکەن نەک زەران ..
کابرای پان و پڕ ، هانکە هانکی پێ کەوت ، چونکە ئەم زەر بەتوندی باوەشی لە نابوو ، خەریک بوو هەناسەی ئەبڕی ، بە حاڵ ئەیتوانی هەندە جنەوی پیس لە دەم و لچە شینەوە بووکەیەوە بەتە دەر ..جنەوگەلەکی وا بتکردنایە بە گەشتی بەرخەوە ، سەگ بەنی پەوە نەدەکرد ..
پەیامنێری پەیجەکان لە پەناو پاسارەوە خەیان دابوو بە زەویدا و ..خەریکی وێنەگرتنی گەرمە هەواڵەک بوون ..
(پەیامنێرەک و پیاوکوژەک لە ململانە و دەستەویەخەدان ..پیاو کوژەکە دەمانچەیەکی میکارۆفی بە دەستەویە ، لە تەکاریفیش ئەچێ ، بەڵام ڕەنگی تەری دەسکەکەی زیاتر ئەمانباتەوە سەر میکارۆف ..پیاو کوژەکە لە هەوڵی خۆ دەربازکردنداية ، بەڵام پەیامنێرەکە ناهێڵێت و …پۆلیسەکانیش لە دوورەوە پەدەکەنن وەک ئەوەی سەیری زەرانبازی نێوان شاری شاپل و پیاوە قەڵەوەکە بکەن .. ئەمە لە شەقامی تەنیشت چوخمەکەین ، خەڵکەکی زەر ڕادەکەن و..ئوتومبیلەکان پاشە و پاش ئەگەڕێنەوە و هەڵدێن .. بە لایەنی کەمەوە دوو ئوتومبیل لە یەکیان داوە و .. هەروەها ماتەڵەکی دەلیقەری وەرگەڕاوە ، نازانرێ ئاخۆ سەرنشینەکەی مردووە ، یان بریندارە ..کەس نایپەرژێتە سەر کەس و ..پیاو ئەو پیاوەیە خەی دەرباز ئەکا ..)
ناڵەی فیشەکەک ..بە دوایدا فیشەکەکی تر ، کەترە شینکەکانی سەر گومەزی مزگەوتی خانەقای هەڵفەاند .. ڕاکردنی پیاوەکی دەم و لچ شینەوەبووی پان و پڕ و .. شل بوون و کەتنە سەر زەوی پەیامنێرەکە لە یەک کاتدا بوون.. جا پۆلیس و خەڵک و پەیامنێرەکان ، پێش

مەشکان گەیتشتنە سەری و نیشتنە سەری لە چواردەوری کەبوونەوە بە جەرەک بواریان نەدەدا ئەمبوەانسەکە بیگەیەنەتە نەخشخانە .

بە لایەنی تورکیا لە میانی شەری دووەمی جیهانی.. ڕەیان محمود حەمەد

تورکیا دوای سەرهەلدانی شەری دوەمی جیهان سوور بو لەسەر ئەوەی کە بەبە لایەنیەوە پابەندبە ، بەلام ئەمە ڕەگای لە تورک نەگرت چاودەری بارودەخەکە بکەن. دوا بەدوای پەیماننامەی سەڤیەت- ئەلمانیا کە لە ٢٣ ی ئابی ١٩٣٩ مەرکرا ، شوکری سەراج ئەغلەی وەزیری دەرەوەی تورکیا لە ئەیلولی ١٩٣٩ دا سەردانی مەسکەی کرد، بەلام تورک رازی نەبون دەستبەری بدەن بە سەڤیەت بە بەکارهینانی گەروەکان لە لایەن هەر دەولەتەکی دژ بە یەکەتی سەڤیەت. تا بەهاری سالی ١٩٤٠ تاکە ڕەفتار کە تورکیا ئەنجامی دا داخستنی گەروەکان بوو لە سالی ١٩٣٩ بەروی کەشتیە جەنگیەکانی بیانی . ئەمەش جەبەجە کردنی هەردوو مادەی ٢٠و ٢١ کە لە پەیماننامەی مەنتردا هاتبون، خە بەدەستەوەدانی فەرەنساش لە ٢٦ی حوزەیرانی ١٩٤٠ لە بەردەم ئەلمانیادا، یارمەتی تورکی دا کە پابەندبن بە هەلوەستی بە لایەنی . دکتەر ڕەفیق سایدام سەرەک وەزیران(٢٥ی کانوونی دووەم ١٩٣٩- ٨ی تەموزی ١٩٤٢) لە حوزەیرانی ١٩٤٠ دا بە ئەنجومەنی نیشتیمانی رایگەیاند کە تورکیا لە بەرامبەر ئەوەی کە رویداوە. خەی دوور لە شەر دەگرە.

تورکیا سوور بوو لەسەر ئەوەی کە دەولەتانی بەلکانی دەوروبەری نەخرەنە ناو شەرەوە، لە میانی سالی ١٩٤٠ دا تورکیا لەوە دەترسا ئەلمانیا بەرەو ڕژهەلات بچە بەیە چالاکیی خەی نواند بە ئاراستەی بەتین کردنی یەکەتی نەوان دەولەتانی بەلکان و گەیشتن بە جەرەک لە ڕەکەوتن سەبارەت بە ململانەیەکانی هەرەمی ، بەلام سەرنەکەوت، ڕمانیا وبولگاریا وردە وردە لە دەوری ئەلمانیا دە خولانەوە لە هەمان کاتدا داگیرکردنی یەنان لە لایەن ئیتالیاوە لە تشرینی یەکەمی ١٩٤٠ دا گرفتەکی گەورەی هینایە ئاراوە. بە شەویەک کە

ئەنتەنی ئایدن وەزیری دەرەوەی بریتانیا لە شوباتی ١٩٤١ دا سەردانی ئەنقەرەی کرد بە باس کردنی هەلوەستی سەربازی لەگەل سەرانی تورکدا، هەروەها بە وەرگرتنی رەزامەندیان سبارەت بە بەکارهەنانی سوپای بریتانیا لە بەرگری کردن لە یۆناندا، لە مانگی حوزەیرانی سالی ١٩٤١ دا تورکیا خۆی بە شوویەک بینیوەکە چەندین ولاتی ژەردەستەی هەزەکانی سەربازی ئەلمانیا دەوریان داوە. لەوانەش یۆنان و یوگسلاڤیا و کریت و رومانیا بولگاریا و سوریا ، تەنانەت دورگەکانی یۆنان لە دەریای ئیجە نزیک لە کەناری تورکیا کەوتنە چنگ ئەلمانیاوە. لەرەوە سەرانی تورک دەرکیان بەوە کرد کە بەرژەوەندی تورکی دەخوازە بەلەنەک لە ئەلمان وەربگرن کە دەست درەژی نەکاتە سەر ولاتەکەیان، (فەن باین) ی بالیەزی ئەلمانیا لە ئەنقەرە توانی تورکیا قایل بکات تا وتوژ لەگەل ئەلمانیا دا سازبکات بە پەرەپەدانی نەوانی هەردوولادا. ئەوی یارمەتی ئەم خاڵەشی دا چەندین فەرماندەی سەربازی تورک بون ،کە هەستی خۆشویستیان بەرامبەر بە ئەلمانیا هەبوو ، بەیە تورکیا پەیماننامەی دەستایەتی و پەلاماردانی لەگەل ئەلمانیا لە ١٨ ی حوزەیرانی ١٩٤١ مەرکرد کە ماوەکەی ١٠سال بوو. هەروەهالە 5ی تشرینی یەکەمی ١٩٤١ دا رەکەوتنامەیەکی بازرگانی لەگەل ئەلمانیا مەرکرد بەم پەیە تورکیا ٩٠ هەزار تەن مادەی کرەمی خاوی گرنگ لە سالانی ١٩٤٣و ١٩٤٤ بە ئەلمانیا دەنەرئ لە بەرامبەر دا بە بە های ١٠٠ ملیەن لیرەی تورکی و چەک و کەرەستەی جەنگی لە ئەلمانیا وەردەگرە .

هاوپەیمانان هەولیاندا تورکیا قایل بکەن لە پال ئەواندا بەژداری لە شەردا بکات بەتایبەتیش دوای ئەوەی ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا هاتە ناو شەرەوە، هەروەها رەکەوتنی هاوپەیمانان لە هەردو کەنگرەی مەسکە و تاران کە لە سالی ١٩٤٣ دا بەستران کە پەویستە تورکیا لە کەتای سالی ١٩٤٣ دا بەژداری لە شەردا بکات ، هەولەکی زەری فشاری دیبلەماسی لەگەل تورکیادا درا لەوانەش داواکەی هەریەک لە (رەزفلت) ی سەرەکئ ئەمریکا و (چەرچل) ی سەرەک وەزیرانی بریتانیا کە ئاراستەی عیسمەت ئینەنەیان کرد دوای گەرانەوی لە کەبونەوەی تاران کە لە تشرینی دوەمی ١٩٤٣ بەسترا. داواکەش بریتی بو لەوەی کە هەنگاوی تورک لە بنچەدا لەسەر ئەمەی رازی بون بەلام رازی بونەکەیان بەوە بەستەوە لە هاوپەیمانان جارەکی دیکەش چەکی پە بدەن.

دیارە تورک هەستیان کرد کد تەرازوی هەز لە شەردا لە بەرژەوەندی هاوپەیمانانداە و شکستەکانی ئەلمانیاش بەدەر دەکەون. بەیە هەندە هەنگاویان هەلەنا لە وانە ١٤ ی حوزەیرانی١٩٤٤ دا رایانگەیاند کە

تورکیا گەروەکان بە رووی کەشتیگەلی ئەلمانیا دادەخات بە پێی پەیماننامەی مترەو رەکەوتنامەی ١٩٣٩ ی نێوان تورکیاو بریتانیاو فەرەنسا . دواتر لە ٢٢ی شوباتی ١٩٤٥ دا شەریان لە دژی ئەلمانیاو ژاپۆن لە ١ی ئادار رایگەیاند. ئەگەر لەم هەنگاوانە بروانین ، دو شتمان بە دەردەکەوێت یەکەمیان : ئەم هەنگاوانە شوێن زیاتر لەوەی کە ناوەکی بن،چونکە شەر کەتای دەهات و تورکیاش بەراستی بژداری شەری نەکرد.
دوەمیان: بە ئەوە دەگەرێتەوە کە تورکیا دەیویست کورسیەک لە کەنگرەی نەتەوە یەکگرتوەکان مسۆگەر بکات کە پێشنیاز کرابوو دابمەزرێ ، بەتایبەتی کە کەنگرەی مالتا رەگای بەو دەولەتانە نەدا کە شەریان دژ بە تەوەر رانەگەیاند بو ، ئامادەی کەنگرەکە بن کە لە ٢٥ ی نیسانی ١٩٤٥ لە سان فرانسیسکە بژدار بوون بە دارشتنی پەیماننامەی دامەزراندنی دەستەی نەتەوە یەکگرتوەکان و لە ٢٦ ی حوزەیرانی ١٩٤٥ دا کەتای پێ هەنا و بەم شیوەیە نەتەوە یەکگرتەکان دامەزار و تورکیاش بوە ئەندامی کارا لە ١٥ی ئابی ١٩٤٥ دا داوای رامەندیی پەرلەمان لەسەر پەیماننامەکەی.

وەستانی تورکیا بەبێ لایەنی لە میانی شەردا کارەکی ئاسان نەبوو وە زەر گران لەسەری وەستا. چونکە ناچار بو سوپایەک بهەلەتەوە کە ژمارەکەی یەک ملیۆن جەنگاوەر بوو . هەروەها کاروباری ژیان لە زەربەی دەزگاکانی دەولەت وەستا لە ئاکامی پەیوەندی کردنی ژمارەیەکی زەری خەلک بە سوپاو هەزی چەکداری تورکیا هەرچەندە تورکیا بژداری شەری نەکرد بو بەلام شوێنەواری شەر بە ئاشکرا بە کەمەلگەی تورکیەوە دیار بوو. بە تایبەتی دوای ئەوەی کە سامانەکی زەری ئابوری ولات خرایە خزمەت سوپاوە. بەیە گەل مەینەتیەکی زەری چەشت، هەر بەو بەنەیەوە ناچار بوو کەرستەی خەراک بکاتە پسولە، لە ئاکامی ئەو کارەشدا نرخی کالای بەکاربردنشی بەشوەیەکی زەر بەرزبوە. لەبەر کەمی لەلایەک و وەستانی بازرگانی نەودەولەتی لە لایەکی دیکەوە. وە بارگرانی رەوشونی ئابوری لەسەرشانی توژی مامناوەندی و هەژار ، لە توژی دەولەمەند زیاتر بوو، چونکە پەیوەندی کردنی ژمارەیەکی زەری خەلک بە سوپاوە بوە هەی کەم بونەوەی کرەکار ، بازرگانی دەرکیش روبەروی قەیرانی ئابوری بوەوە. ئەمە سەرباری ئەو پارە و سامانە زەرەی کە حکومەت بە کرینی چەک و کەرستەی سەربازی تەرخانی کردبو، حکومەت ناچار بو یاسای بەرگری نیشتیمانی لە ١٨ی کانونی دوەمی ١٩٤٠ راگەیاند کە دەسەلاتی زیاتری بە حکومەت دا تاکو چاودەری چالاکیکانی ئابوری بکات، لیژنەیەکیش لە سەرەک وەزیران و وەزیرانی ئابوری و دارای بەرگری

چەندی دیکە پەکهات بە جێ بەجێ کردنی یاسای ناوبراو. وە پرسیارو بەچونی زۆریش دەخرایە روو سەبارەت بە سودی بەردەوام ، بونی سیستەمی تاک حزبی لە حوکمی ولاتدا ، بە تایبەت کە ئاراستەی رای گشتی جیهان بەرەو زیاتر کرانەوەی دیموکراسی و چەسپاندی پرانسیپەکانی ئازادی هەنگاوی دەنا ، ئەم هەمو بانگەوازانەش ئاماژە بون بە دەست پەکردنی قۆناغەکی نوێی مەژووی تازەی تورکیا، کە بریتی بوو لە سەرهەلدانی دیاردەی فرە حزبی.

پەیمانی وەستاندنی شەڕ کە بە پەیمانی (مەدراس) ناسراوە.. بەخاڵ سوڕ علی

دەوڵەتی عوسمانی بەر لەساڵی ١٩١٤ توشی داڕزاوی وتەنگ وچەڵەمەیەکی زۆر گران بوو بوو، بەهیچ شێوەیەک چارەسەی ئەم بارودۆخە ئاڵۆزەی پەنەدەکرا کە بە (پیاوە نەخۆشەکە) ناوبانگی بۆاو ببووە. تاقمی (ژون تورک)کە نەخشە کێشی هاوکاریکردنی دەوڵەتی عوسمانی بوون لەگەڵ ئەمانەکاندا ودوای ئەم شکاندنەی بەسەر تورکدا هات، ژون تورکەکان هەریەکەیان بەشێوەیەک خەیان دورخستەوە لە ئەرکی ئەوبارگرانیەی بەسەر وڵاتدا هاتبوو، سوپاکانی وڵاتە هاوپەیمانەکان ڕاژنە ناو خاکی تورکیاوە وپاشماوەی خەلافەتی عوسمانیان ناچارکرد پەیمانی(مودراس)مەربکات وبریتانیا وفەرەنسا وئیتالیا هەریەکیان دەستی بەسەر ناوچەیەکی تورکیادا گرت بە ئەستەمبەلی پایتەختەوە ،دەربارەی پەیمانی مەدراس (ڤیچارد ڤالینسەن) لەلاپەڕە ١٩ی کتێبەکەیدا باسی مەرجەکانی ئەم پەیمانەی کردووە کە لە(٣٠/١٠/١٩١٨)دا مەرکرابوو کە بریتی بوون لە؛

١- نەهەشتنی دەسەڵاتی مەرکەزی لە ئەستەمبەڵدا بەسەر شوێنەکانی ترەوە.

٢- هەوەشاندنەوەی هێزی سوپاکانی عوسمانی.

٣- ئەو شوێنانەی لە ئەفریقادا بەر لەشەڕ لەژێر دەسەڵاتی عوسمانیدا

بـــوون هەمـــووی دەخـــرەتە ژێـــر ســـایە ودەســـەڵاتی دەوڵەتە هاوپەیمانەکانەوە.
٤-سەربەســـــتی هـــــاتووچۆکردن وتەپڕەبـــــوون بەنـــــاو تەنگەئاوەکاندا،وەبەکارهێنان لەلایەن هاوپەیمانەکانەوە.
٥-دانی دەسەڵاتێکی تەواو بەسوپا وهێزەکانی هاوپەیمانەکان لەهەر شوێن وناوچەیەکدا کەبەپێویست بزانرێت بە دابینکردنی ئاسایش لەجیاتی هێزەکانی تورک (ئەوەی شایانی باسە دەربارەی هەڵویست بەرامبەر بەکوردستان ومافی کورد.

کـــورد لەدیکۆمێنتێکـــی وەزارەتـــی دەرەوەی بریتانیـــادا لەرۆژی ٦/٣/١٩٢٠ باسـی تلگرافێکـی شەخسـی ونهینیکـراو کەلەهەمـان رۆژدا کەلەوەزارەتی دەرەوەی بریتانیاوە نەردراوە بە (ئەدمیرال روبیک) کەلە ئیستەمبەڵ بووە لەوتلگرافەدا وتراوە.
((تەلگرافی ژمارە /١٦٩تا لەڕۆژی ٢٧/٢/١٩٢٠دا، هیچ باس وپەشنیارێک نەخراوەتە بەردەمی کەنفرانسی ئاشتی دەربارەی ئەوەی کوردستان لەژێـــر حیمـــایەتی فەرەنســـا وئینتگلتەرا بـــت وباســـی دواڕۆژی کوردستانیش نەکراوە،
بیر لەوە کرابووەوە کوردستان لەتورکیا جیابکرێتەوە وسەربەخۆ بـت وبپـارێزرێت بەڕام بەجەهەنـانی ئەوە هەشتـا نەخـراوەتە بەرچـاوە ونەخـراوەتە کـار ،ئەم تەلگرافەشـت بەیە بە دەنەـرم بەئەوەی ئەو پەوپاگەندانە بەدرەبخرێتەوە کە لەم ەوەوە باودەکرێنەوە))

بەگومان دەوڵەتە هاوپەیمانەکان لەمەژبوو مرخیان لەوەاتی عوسمانی خەشکردبوو،هەریەکەیان ئەگەر بەی بکرایە هەموو میراتەکەی عوسمانی بەخەی دەبرد وبەجگە لەەوسیای قەیسەری کەبووبوو بەسەڤیەت ووازی لەوبەشە هەنـابوو کەپەیمـانی (سـایکس بیکە) بەی تەرخـانکردبوو، ئەوانیتر وەکو بریتانیا وفەرەنسا وئیتالیا هەریەکەیان بەشەویەک هەڵپەی دەکـرد، لەوانە بریتانیـا لەهەمووییـان زەرتـر توانیبـووی مەبەستەکانی خەی بهێنێتەدی.
دەربـــارەی هەڵپەی ئەو دەوڵەتـــانە (Patrick Kimross) لەلاپەڕە١٣٩ی کتێبەکەیدا ،باسی چۆنیەتی دابەشکردنی بەشەمیراتی عوسمانی کردووە کەوتوویەتی:(لەدوای تەواوبوونی شەڕ،حکومەتی بریتانیا لەبەردەمی چوار شتی قبوڵکراودا وەستابوو:
یەکەم:ئەو بەشەی کە بە ەوسیای قەیسەری دانرابوو بەپەی پەیمانی سایکس بیکە،دوای ئەوەی سەڤیەت جەی روسیای قەیسەری گرتەوە وسەڤیەت وازی لەو بەشە هەنا ئیتر پەوسیت بەوە نەما باسی ئەو بەشە بکرێت.
دووەم: بەپەی پەیمانی سایکس بیکە دەبوایە بەشی زەری وەاتانی عەرەب

لەنێوان بەریتانیا وفەرەنسادا دابەش بکرێت وبەپێی ئەو میسۆپتامیا بە بەریتانیا وسوریا وناوچەی کیلیکیا بە فەرەنسا دەبوو.
سێیەم وچوارەم:ناوچەی (ئەدالیا)هەتا دەگاتە (کیلیکیا)بە ئیتالیا دەبەت لەگەڵ دورگەکانی (دودیکانیز)وەمەبەندی (ئەزمیر)لەگەڵ زەوی وزارەکانی دەوروبەری.
بەم جۆرە لەدرێژەی باسەکەماندا دەمانەوەت بەیین ئەوەی بە تورکیا دەمایەوە بریتی دەبوو لەچەند ناوچەیەکی کەم لە (ئەناتۆلیا)وچەند ەەبازێک کە دەیگەیانەسەر دەریای ەەش ودەریای ئیجە، بەەام لەهەمووی گرنگتر ئەو چاوتەبەینەی یەنان بوو کەبەتەمابوو دوای شەە دەستگیربەت وئەوەبوو لەسەرەتای ساڵی ١٩١٥دا(سەر ئەدوارد گرای) گەلەک ئیمتیازاتی دەستیشانکردبوو کەبەدرەت بەیەنان وسەرەک وەزیرانی یەنان(ڤنزولوس)ئەوەی پەسەندکردبوو کەئەمەش بەتەمای دروستبوونی یەنانەکی گەورەبوو کەهەموو ناوچەکانی (Heilenism) بگرەتەوە،لەدواییشدا ڤنزیلوس لە(لوید جۆرج)نزیکبووەوە بەهیوای ئەوەی دەست بەسەر هەموو کەنارەکانی دەریای ئیجەدا بگرەت، لەکاتەکدا بەیار وابوو ئەوبەشە بکرەت بەئیتالیا.
ساتەک شەە بەایەوە،دوای دوومانگ پاش کەنفەانسی پاریش، ڤنزیلەس ئەو داخوازیانەی خستە بەرچاوی ئەنجومەنی باڵا لەپاریس، لای (لوید جۆرج) ئەو داخوازیەی ڤنزیلەس شتەکی ەەوابوو وەبەسودیش بوو چونکە بەمە یەنانیەکان دەیانتوانی کارەکی وابکەن لەناوخاکی تورکیادا ەەگەیەکی باش ولەبار دابین بکرەت وبپارەزرەت بە هاتووچەکردنی ەەگەی هندستان و(لەرد کرزن)یش لایەنگری ئەم بەچوونە بوو.

تـــــا بلـــیەک بەدیـــــــوارەکی بەدەلاقەوە.. عارف کوردە

لەپشت دەلاقەیەکەوە
ەیزەک تابلۆی،
ەەنگاوەەنگ هەەواسراوە
باوەەکی پە نهەنی..
نیشتیمانەک بەندکراوە..

خەرەتاو بەگەردنی
گەردەلوولەوە نووساوە
پاساریەک کولەیەک،
بەدەنووکیەوەو
پەچوەکانیش دەمیان داپچڕاوە
ئەفسانەکان دووبارەدەبنەوە
حیکایەتخوانەکانیش،
بنەشتەکانیان دەجوونەوە
زەردەخەنەکان،
بەبەردەوامی وەنەدەکەشن
چەقەکان زمان دەگەزن
بەفر.. لەکفن ئەچێ
تاریکی..،
بەکەی شەوەیە
وەک دارەکی قرپەک
قرچەقرچی دێ..
بەسەر جەستەیەکی شکەتەوە
درەختەک، ووتاوەتەوەو
ڕەنگی پەوەنەماوە
لەو ژەنە ئەچێ..،
لەبیابانی مەرگ گەڕابەتەوە
ئومێدەکانی خەتانی خوێنکراوە
کەلی ژوورسەری،
مەژوویەکی ڕەشی پەویە
گەڕەکەی بەنی سەوی لێدە
لەگەڵ باراندا.. دەبارێ
ئاسمان، ئەو ئاسمانەی جاران نیە
خەڵەمەشاوی لێدەچێ
خاچەکەی عیسا،
بەهەموو دیوارەکەوە داکوتراوە
مریەمەکان پاکیزەییان لێدەستداوە
مەدەلی ئەم زەمەنەن
باهەزی نەو هەنراوەکانن
پەنجەکان ئەقیژەننو،
لەحەزمەتا دووکەڵیان لەبەرزدەبەتەوە
شەختە، کراسی ئاگری لەبەردایە
لەژێر تریفەی هەیقەکی شارەوەدا

زستان.. گۆڵا یەکی وشکەوە بوە
ڕەوە چەلەکە هەڵدەفڕن
تا بلەیەکە بەسنگی هەورەوە
دەبنەوە بەتەرزەو
ملی گوڵەگەنمەکان دەپڕێنن
مردووەکان.. هاوار هاوار دەکەن و
هەموومان، کوەی مریەمەکانین
لە پەشانگایەکی بەناونیشان.

بە هەی منەوە بوو.. احمد مطر.. وەرگێڕانی: پشکۆ ناکام

(فیکرەی ئەم پەخشانە شیعرە شیعرەکی
شاعیری ناسراوی عەرەب"احمد مطر"ە)
""""""""""""""""""""

خەکینا :
هەرچیەکتان لە قەوماوە
وا لە ئەستەی منا
ڕەز و بەستان و ئاوە ڕەشەکەی ژەرتانم دزیوە
خاک و ناموستانم ئەتک کردوە
هەرچی لای ئەوە گران بەهایە
هەموویم ئەتک کردوە و وا لە ئەستەی منا
دەرپەڕاننتان لە هەموو شوێنە
چرای دە و قودسەکەتانم فوو لە کرد
بەڕێ ،،،وا لە ئەستەی منا
کە من هاتم شار چۆڵ کرا
من بووم لەهەموو شوێنکانا
فەرمانی پاشە کشەم یا
هەزەکانیشتان پاشەکشەیان کرد
من شکستم پە هەنان
من ئاوارەم کردن
وەک"کا" و "قامیش" فڕشتنم لە بازاڕا

من بووم هەرچی دەمی بکردایەوە
ئەمووت: زیاد لە پەویست قسە ئەکا
هەرچیەک ڕووی یا
بە هەی منەوە بوو
جگە لەوەی من ووتومە
هەرکەسە چی ووت درێژە
کە خاک و نانی ئەوەی بردوە
جگە لە "من"ەک
وەک چۆن ئەتکم کردن
خەشم ئەتک کرا !!
بە هەموو جورئەتکەوە
بە هەموو بە ئەدەبییەکەوە
ئەڵێم :
هەرچیەکتان لە دزرا
من بردومە و لە کەسیش ناترسم
ئەی من ، بەخەشیتان بە یا بە تاڵیی
سەرکردە هەڵبژێراوەکەتان نیم..!!
ڕەنگە کەس هەڵینە بژاردبم
بەڵام گەر داوایەکم هەبوو
کەس ئەڵێ: نا..!!
ئەیکوژم..لە خوێنی خەی غەرقی ئەکەم
وەک ئەوەی کە "هەم" قبوەم کەن ، یان
بچن ئاوی "ڕووبارە خوێن" بخەنەوە
دوای ئەوەی گیانی تووڕەیی و بەرنگاریم
تیاتانا کوشت
فەرموو تووڕە بن...
سەری خەتان بکەشن بە دیوارا
دوای ئەوەی فەری گەعدە و دزی و سەرچەپیم کردن
دوای ئەوەی قەناعەتم پە کردن
ناڕەزایی جگە لە ئاژاوە گەڕی
هیچ نیە و دوورە لە مانا
کە فەرم کردن: سەرچاوەی بە دەنگی ئاڵتونە
دوای ئەوەی کردمن
بە سەهۆڵ بەندان و تەختە و ئاسن
دوای ئەوەی هیلاکم کردن
تا ماندوو بوون و نیگەرانی
لە بەر یەک هەڵیتەکانن

ئەو وەک بووکەشووشە و شەقشەقە
"یاری" ن لە دەستما
هەرچیەکتان بە سەرا هاتوە
وا لە ئەستۆی منا
بە ئارەزووی خۆتان لە ئادیە و سەتەلایتەکانا
بەڵێن : بە نەعلەت بە وەک شەیتان
خیانەتم لە کردن
مەلعون کوێی مەلعونم
بە چی ئەچێ...!
کە هەر یەکەتان ئەیەوێ لە ماڵەوە
بە هاوار و جوێن و بەڵێن بێ
لە ناوم بەرێ..!
من تا ئەستاش هەموو پلە و ناسناوەکانم لە گیرفانایە
وەک " مار " سەردەرئەهێنم
هەر کە" سەر"م وون بوو
تاوان نامێنێ لەبەر چاوا
ئەستا ئەزانن من کێم..؟
من سەرکتانم
هەرچیەکتان لە بەسەر هات
.....وا لە ئەستۆی منا

(بوکە سورە) ی سەردار قادر.. رەزا شوان

وەژەی منداڵان، بەشێکی گرنگە لە رەشنبیریی منداڵان. وەژەی منداڵان زانستی و هونەرە. گرنگی و کاریگەرییەکی زۆری لە دروستکردنی کەسایەتی دروست و لە رەوتی ژیانی ئەمڕۆ و داهاتووی منداڵاندا هەیە. گەشە بە دەروون و جەستەی منداڵان دەکات و زاخاوی خەیاڵ و بیر و هەشیان دەدات، رەڤێکی گرینگیشی لە پەروەردەکرن و رەشنبیریکردن و لە ئاراستەکردن و لە ئامادەکردنی منداڵان بە داهاتوو هەیە. لەبەر گرنگی رەڤی وەژەی منداڵان، ئێم سەردەمە بە (سەردەمی وەژەی

منداڵان) ناودەبرێت. بیرمەندان و نووسەران و پێروەردەکاران و توێژەران و دەروونناسانێکی زۆری لە جیهاندا سەرقاڵ کردووە. وێژەی تازەی منداڵانی کورد، لە وێژەی کوردیدا، لق و هونەرێکی تازەیە و مێژووی بە (١١٧) ساڵ پێش ئێستا دەگەڕێتەوە. کە تەکەشەر و نووسەر و کوردستان پێروەری گەلەکەمان (ئەمین عالی بەدرخان:١٨٥١ ـ ١٩٢٦) لە ساڵی (١٩٠٦) دا، لە شاری (ئەسپارتە) ی یۆنان ـ چونکە بەدرخانی باوکی لەسەر کورایەتی دووریان خستبووە بە یۆنان ـ هەنراوەیەکی، بە ناونیشانی (دەلالیا زاروان ـ نازی منداڵان) نووسی و لە ڕۆژی (٢٢/ نیسان/ ١٩٠٦) دا، لە ژمارە (٦) ی ڕۆژنامەی (کوردستان) کە لە شاری (قاهیرە) دەردەچوو، بە ناوی خوازراوی (زینە) وە بەاوی کردووە. دەتوانین ئەو هەنراویە، بە سەرەتای سەرهەڵدانی وێژەی تازەی نووسراوی منداڵانی کوردی دابنێین. هەر هەمان هەنراوە، لە ژمارە (٥) ی گۆڤاری (هاوار) کە لە (دیمەشق) بە کوردی و عەرەبی دەردەچوو، لە ڕۆژی (٢٠/ گەلاوێژی/ ١٩٣٢) دا بە هەمان ناونیشان (دەلالیا زاروان) بەاوکراوەتەوە. هەر ئەمین عالی بەدرخان هەنراوەیەکی تری بە منداڵان هەنیوەتەوە و لە گۆڤاری (هاوار) دا بە ناونیشانی (لەریا بەدرخان) وتا (لایلایە بە بەدرخان) ی بەاوکردەتەوە. کە کامەرانی کوێی (د. کامەران بەدخان) دەلاوێنەتەوە، ئەو کاتە کەرپەیەک بوو لەناو لانکدا. دەقی تەواوی (لەریا بەدرخان) م، لە پەرتووکی (چەپکەک لە لای لایەی دایکانی کورد) دا بەاوکردەتەوە، کە لە ساڵی (٢٠١٩) دا چاپکردووە.

بەڵام وێژەی زارەکی منداڵانی کورد، مێژوویەکی زۆر دێرینی هەیە، لەگەڵ بوونی گەلی کوردمان لە کوردستاندا، سەری هەڵداوە. بە سەدان چیرۆک و حەکایەت و نەزیلەی ئەفسانەیی و فەلکلۆری کوردیمان بە منداڵان هەیە، کە بە (چیرۆکانی بەرئاگردان) ناویان دەبەین. شایەنی باسیشە کورد خاوەنی کۆنترین لایلایە لە هەموو جیهاندا، کە مێژووی بە (١٤) هەزار ساڵ پێش ئێستا دەگەڕێتەوە. لایلایەش بەشێکی گرنگە لە وێژەی منداڵان.
(لامارتین) دەڵێت:"جوانترین هەنراوە لە سەرانسەری جیهاندا لایلایەی دایکانە".
لە دوای راپەڕینەکەی ساڵی (١٩٩١) لە باشووری کوردستاندا، زەمینە و هەلێکی باش بە گەشەکردن و پێشکەوتنی وێژەی منداڵانی کوردمان ڕەخسا. لە ڕووی چەندێتی و چەنیەتی و

داهێنانەو چەند هەنگاوێکی باشی ناو. کۆتەسەر پێیکانی. ئۆگۆرچی تا ئێستاش لە ئاستی خواست و پێداویستییەکانی منداڵانی کوردامان نییە. ئەمەش هەی خۆی هەیە. بەڵام سەرەای ئاستەنگییەکانی بەردەمی و پشتگیری نەکردنی، لە سایەی دەسەزی و هەوە و پەرەشی کەمەک لە نووسەرانی بواری ژانرەکانی وێژەی منداڵانی کورد ـ ئۆگۆرچی لەچاو ژمارەی منداڵانی کوردەو، ژمارەیان زۆر کەمن ـ بزووتنەوەی وێژەی منداڵانی کوردمان ساڵ لە دوای ساڵ بەرەو پێشەوە و داهێنان هەنگاوی ناو و دەنەت. ئەمەش مایەی دڵخۆشی و مژدەیەکی گەشبینییە بە داهاتوویەکی بەرز و شیاوتری وێژەی منداڵانی کوردمان.

یەکەک لەو هەزانقانە ناسراو و دەسەز و خەمخۆرانەی پەشکۆتنی وێژەی منداڵان. هەزانقان مامەستا (سەردار قادر)ە. لە ساڵی (١٩٦٤) دا، لە شاری دەربەندیخان لەدایکبووە، قەناغی سەرەتایی و ناوەندیی هەر لەم شارەدا تەواو کردووە. لە ئەستادا نیشتەجێی شاری سلێمانییە. مامەستا سەردار لە ساڵی (١٩٨٨) ەوە دەستی بە نووسینی هەنراوە بە منداڵان کردووە. دانەبەاوە درێژە بە نووسینی هەنراوە و بە چالاکییە هونەرییەکانی منداڵانی کوردمان دەدات و خزمەتێکی بەرچاوی کردوون. مامەستا سەردار قادر تا ئێستا پێنج نامەلکەی هەنراوەی بە منداڵان چاپکردوون، ناوکانیان (جۆژنانە، گاڵەسکەی باڵدار، بەڵەمی کاغەزی، هەوری ژنیار، بوکە سورە). ئەوەی ئێمە لەم نووسینەماندا کردوومانەتە توشوی باسکەمان (بوکە سورە) یە.

پەرتووکی (بوکە سورە) بریتییە لە (٢٥) هەنراوە، لە هەنراوەکانی مامەستا سەردار، کە لە ساڵی پاردا (٢٠٢٢)، (١٠٠٠) دانەی لە چاپکردووە. کاک (رامان عەبدوڵا) دیزاینی بەرگی بوکە سورەی کردووە. هەزانقان و چیرۆکنووس و رەمانووسی منداڵان، مامەستا (ئەمین محەمەد) یش، پەشکییەکی پوخت و جوانی بە نووسیوە.

مامەستا سەردار قادر بە زمانێکی کوردی پەتی و شیرین و سووک و ئاسان و رەوان، بەپێی قەناغەکانی تەمەنی منداڵی هەنراوەکانی هەنیونەتەوە، ریتم و کێش و سەروای هەنراوەکانیش هیچ گیری و گریوگەڵەکیان تێدا نییە. زۆر بە ئاسانی و ساکاری هەنراوەکانی داڕشتوون. منداڵان دەتوانن بە ئاسانی چێژێکی زۆریان لەوەربگرن و بە ئاسانی

لە بەریان بکەن و بە دەنگ و ئاواز و گۆرانییەوە بیانچڕن. مامۆستا سەردار، ئیلهام و بیرکەکانی هەنراوەکانی، لە ژیانی منداڵانی کورد و لە ژینگەی دەوروبەریان و لە سروشتی جوان و ڕەنگین و قەشەنگی کوردستانەوە بەهاتوون. هەنراوەکانی ناو پەرتووکی "بوکە سورە" گەلە بابەتی هەمەچەشنیان لەخۆگرتوون، ئەمانە ناونیشانی هەندە لە هەنراوکانین: (مەروی ئاوریشم، هەور، باران، باوک، نەورۆز، هەنگ، باخچەکەم، قوتابخانەکەم، بوکەکەم، دایک، چەلەکە، پەپولە، بوکە سورە، گوڵفرۆش، هەنجیر،... هتد).

وەکو نموونە، تەنیا دووان لە هەنراوەکانی مامۆستا سەردار قادر بە خوێنەران دەنووسین. مامۆستا سەردار، لە جیاتی نوقە و گەزە، چەپکە هەنراوی نوێی شیرین و ناسکی بە جۆزنانە پەشکەش بە منداڵانی کوردمان دەکات. نووسیوەتی:

وەرن جۆزنانەم پەیە
شیعرەکی خۆش و نوێیە
جۆزنانەکەم شیرینە
دەڵێی نوقە و هەنگوینە
چەپکە شیعری ناسکن
لە خونچەی بەهار دەچن
وەک گەوگاڵی منداڵە
بزە دەخەنە ناو ماڵە
بە ئاوازی خۆش دەدوێ
پەڕە لە گۆرانی نوێ
وەک پەرسیلەی بەهارە
ئای چەند مزر و ئاودارە
پەشکەشە بە ئەوەی دەپاک
منداڵی ژیر و چالاک

لە هەنرای (بوکە سورە). بوکە سورە ناوی باڵندەیەکی پڕ ڕەنگینی جوان و دەنگ خۆشە، لە جۆرەکانی چەلەکە و شالوورە (بلبل) ە. لەم هەنراوەیدا بوکە سورە بە زمانی کوردی خۆی بە منداڵانی کورد دەناسێنێت. منداڵان تا تەمەنی پێنج ساڵان، خەیاڵین و باوەڕ بەوە دەکەن کە ئاژەڵ و باڵندە، وەکو مرۆڤ، دەتوانن بەو زمانەی بیانەوێت قسە بکەن. مامۆستا سەردار، نووسیوەتی:

بوکە سورەم ڕەنگ ڕەنگم
خۆشن ئاواز و دەنگم

کـلـــــــــکـــم ڕەش و ســـــــــــــــــــــپـیـیـــە
ســـەریـشـــــــــــم قـــــــــــــــــــــاوەیـیـــە
ســـــەر بـــاڵـــــکـــــــــــــــــــــانـــم زەردە
نـــاخـــــــــم ســـــــپـــی و بـــــــــــــــگـــەردە
هـــــاوەڵـــی کـــەنـــــاری و قـــومـــــریـــم
لـــە دەشـــــــت و هـــــــــــــــەردا دەژیـــم
گـــەردنـــــــــــم ڕەنـــــــــــگی ســـــــــــورە
دەنـــــــــــــگـــم وەکـــو شـــالـــــــــــــورە
کـــە بـــە ئـــــــــــــــــــــــــــازادی دەفـــــــــــــــم
بـــەرەو ئـــاســـمـــان بـــــــــــاڵ دەگـــــــــــــرم

ڕەزا شـوان
نەرویـج: ٢٠٢٣

فیستیڤاڵی ساڵانەی قوتابخانە و باخچەکـــان و چـــنـــد ســـەرنجێک.. نوسینی: عەلی حەمەڕەشید

بە خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئەربکەن..

AliHamaRashidDownload

نوێژی شەو.. دەکەش قادر

لە نوێژی مەغریبی ئەمەوە مدا
نزام کرد
جێنزرگەی خەیاڵ و ژوانم
ڕووەو ڕۆژئاوا بە

ڕووڕو نیگای تۆ بۆ.
دوێ ئێوارە
خەیاڵم لای ئێو ڤەیسە بوو
کە لە نوێژی عەسردا دەستنوێژی شکاندم.
سەرمخستە سەر باڵی چەپی
قژی ئاڵاسکاوم
شانە دەکەم و
دڵی تەژی دەکەم لە خەم
خەم دەکەم بە شاباڵی نوێژی شەو.
دوێ بەیانی
کە هەڵسام
چاوی خەیاڵی تۆ لەسەر سینەم کایەی دەکرد و
هەڵیدەگەڕفیم.
هەموو نوێژەکانم دەژەنە نەو
پەکی تەنیاییتەوە
خەم لە ڕقی ئێو نەوەساندە دادبەم کە شەوان دەژەنە نەو عەتری
جەنگ.
عەتری تۆ کایەکردنی منداڵی منە لەسەر خیابانە
کە دەچەتەوە نەو دڵی سلێمانیی و
گەیژە دەکاتە جوانترین بووکی سپیپۆشی دنیای زستان.
عەتری نوێژ و
عەتری من دوانیەکی دانەبڕاون لە نیگای تۆ
نیگای تۆ نوێژی نیوەی شەوە لە گریانی منداڵی.
تۆ خوناوی سەر گوڵگەنمی گیانمی
ئیحساسم تژی دەکەی لە سروەی بەیان.

سلێمانیی
دەکەش قادر
•

هەرەمی کوردستان بەرەو کوێ؟ یەکێتی چینایەتی دانیشتوانی عێراق، سیاسەتێکی پراگماتیکی و تاکتیکی نییە!.. جەمال کەشش

لەکەوتنی سەرۆکی مانگی (٤)ی (هەولێرو بەغدا) لەسەر ئادەستکردنەوەی دەسیەی نەوت بە حکومەتی عێراقی، پاش بەیاری دادگای پاریس، ئەرگانە فەرمییەکانی (پارتی)، ملکەچییەکەی بە سەرکەوتن و حەکیمی و ئایندەبینی سەرکەوە بە خەڵکی کوردستان فرۆشتەوە.

بەسەر بادان و لەژێر لووە هاوبەشە بایکۆتکەرە "بندیوارەکە"، قوباد تاڵەبانی، وتی وا باشتر بوو بە خواهیشتی خەمان ئیمزاکەمان بکردایە، نەک وەک ئێستا ناچار بوویند.

ئەو لایەنانەی تەنانەت مەسرەفی پروپاگەندەی هەڵبژاردنەکانشیان لە لایەن دەوڵەتانی کۆنەپەرستانی ناوچەکەوە دابیندەکرێت (کە ئەمە تەنها بەسە بە هەڵوەشانەوەی حزبەکانیان)، بە هلهەلەوە پەشوازییان لە هەنگاوەکە کرد و موژدەی گەشکردن و بوژانەوەی ئابووریان بە خەڵکی کوردستان دەدا، بەنام بەشە ئادیکاڵە بەناو چەپەکە ، "هاوبەشەکەی پرۆژەی ئیفراندەم" کە هەندەی نەما بوو ناوی "ئیفراندەمی کرەکاری" لەبنەن ، ئەم ئیکەوتنیان "بەبنبەستی دەوڵەتی کوردی" لە قەڵەمدا و لە داخی خیانەتی فرۆشتنی "خەونە شاعیرانەکە "یان بە چەند ملیارد دەلارەک، تەر جوێنی دەسەاتدارانی یەکێتی وپارتی یان کرد.

بەرهەم ساڵح (سەرۆکی پەشووی کەماری فیدراڵی عێراق)، پەدچەت ئەو دەرکی بە شلەقی وناکارایی حکومەتەکەی سودانیش کردبەت، پرۆژەیەکی هەندەک گشتی تری پەشنیار کرد (کەنفیدراڵی بە کوردستان و گرەبەستەکی تری نەوان حکومەت و هاوەاتی و گەینی سیستەمی حوکمانی لەپەرلەمانیەوە بە سەرکایەتی) دیارە، هەمومان دەزانین دەستورو گرەبەستە کەمەایەتیەکان سازانی فەرمی هەزە چینایەتکانن. دەستپەشخەرییەکە لە بەدەنگییەکی کوشندەدا خنکا.

هەندەک کەسایەتی و دەزگای ئاگیاندن وناوەندی لەکەینەوەی لەکاڵی، داوای دەستلەکارکەشانەوەی حکومەتی هەرەمیان کردو چەند

سینارۆیەکیان بە ئاپۆاندنی دەخی ئاوارتە خستە ووە، هەڵبژاردنی ئاستەو خە وپێکهێنانی حکومەتی کاتی…
ئەژەی هەژاری لەسەرووی (٣٥٪)، بێکاری لە سەروی (١٥٪) و لە نێوان لاوانیشدا لەسەروی سەدا (٢٠٪)ەوەیە. کەرتی تەندروستی و پەروەردە ، بەرهەمهێنان و پیشەسازی و کشتوکاڵ، کارەبا و تەکنەلەژیا،سیستەمی بانکی وپارەو پرسەی ئاوگەی دراو، تەکەا و بەکەک و پێن لە گەندەی وهەدەردان ودزی و سپیکردنەوە. عەراق ، یەکەک لە زەرترین ئەژەی زیندانیانی تاوان و حوکمدراوانی بە سزای ئیعدام هەیە. یەکەک لە هەرە گەندەترین دەوەتەکانە و ناشفافترینانە، هەزە میلیشیایە- سەکتە ئایدیەلەژییە ئاینیەکانی لایەنگری کەسایەتیەکاریزماییەکان ، بەشەکی دامەزراوەکانی دەوەت و بازاڕ و جوگرافیایان لە کەنترەدایە .
ئاپۆینی ئەکتەبەر ساڵی (٢٠١٩)ی پایتەخت و شارەکانی خوارووی عەراق، بە ئاوگەی سیاسی و ئابووری و کەمەایەتی و فەرهەنگی، بەکوشتنی هەزار کەس و بریندارکردنی (٢٠) هەزار و ڤاندن و زیندانی سەدان لە لایەک و لە لایەکی دیەوە بە لاەدابردنی ئامانجی واقعی ئاپۆینەکە و گەینی بە ئاستەی هەڵبژاردن و ئاکشانی هەڵپەرستانی نەو ئاپۆیوان بە نەو پرسەی پەرلەمانی، پاشکشەیەکی بەسەردا سەپێنراوە.
ئەو حزب و هەزە سیاسیانەی کە لە شارەکانی موسڵ و تکریت و ئەنبار و دیوانیە …پێکهێنەرو گوایە نوێنەری ئەو ناوچانەن لە حکومەتی عەراقدا، هەمان پێکهاتەی دەستەی فەرمانەوای دەسەاتی عەراقن، بەرپرسیارن لە شەوماەوەرانی چ لە ناوچەکانی خەیان وچ لەسەرانسەی عەراق. خەکی ناەزایی ئەو ناوچانەش بەهەمان ئادە لە چینی باادەست و کەنەپەرستی حەلبوسیەکان و عەزمیەکان و حزبی ئیسلامیەکان و عەللاویەکان تووەن و ئامانجیان لە نیوبردنی ئەم سیستەمە سیاسیەیە.
شەو ئاشتی، ەکەکەوتن وگرژیەکانی نەو حزب وقەوارە سیاسیەکانی ئەستای دەسەاتدارانی عەراق، چ لەگەە حکومەتی هەرەم، چ لە کەرکوک، نەینەوا، بەغدا، پێوەندیان بە ژیان و مافەکانی خەکەوە نیە. ئەوان لەسەر ئەو شوناسە ئاینی و نەتەوەیی و تایفی و کەمایەتیە بیروباوەروهەزانە جوداخوازی وهەژمونگەری چینایەتی لە نەو ئەو گروپانەدا بەدەستدەنن تا مەرکەکی ەوایی بە نوێنرایەتی خەیان بدەن وەک حزبی ئەو تاقمانە سیاسەت بکەن. ئەمە تەنها کەشەی ئەو ناوچانە نیە کە هەمە ەنگن وسروشتی مەژووی دانشتوانەکەین، بابەتەکە ئەوەیە تەواوی خەکی عەراق لە ەگای میدیاوە ادەکشرێنە نەو " کەش" دروستکراوەکانی دەستی خەیانەوە.

لە بارەی مافەکانی خەڵکی کوردستانەوە، بەو بڕیارانەی دادگای فیدراڵی عێراق و پاریس، خەڵکی کوردستان هیچ زیانێک ناکات، هیچ لەدەست نادات. بەڵام دەرگا بەووی دەسیەی زۆر گرنگدا واڵا دەکات.
چارەنوسی قەوارەی هەرەم، لەتوند پەچەکی مەژوویدایە، حکومەتی هاوبەش نەماوە، هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان ناتوانێت هەر هەمان حکومەتی ئێستا بەرهەم بهێنێتەوە. دەبێت دوو ئیدارەیی بەئاکامێک بگات.
پتر لەشش هەفتەیە بەی نەوت گیراوەتەوەو کەشتیکانی کناری جیهان ئەوانەی نەوتی کوردستانیان بەبازاڕ دەگەیاند، بەبتاڵی گەڕانەوە. وا لەکەدەرتەوە کە ڕاگرتنی نەوت، لەلایەن دەوڵەتی عێراقەوە بکرێتە قەرەبووی مەرجەکانی ئەپیک بە کەمکردنەوەی بەرهەم بە پارەزگاری نرخی نەوت.
ئەگەرلە پرسەی شکەگرتن وپیکهێنانی حکومەتەکەی سودانی وردبینەوە، یەکێتی چینایەتیەکی نەو بەرژوازی پێکهاتەکانی دانشتوانی عێراق بە هەژموونی دەوڵەت بەسەر عێراقدا دەبینینەوە.
پێشینەیەکی مەژوویی لە خەباتی ئازادیخوازانەی خەڵکی کوردستان بە مافە سەرەتایی وئازادییە کەمەایەتیەکان کەلە کوردستان کە وەک نەریتی ژیانی ڕەژانەی لەهاتووە (مافەکانی ژنان وئازادی و مافەکانی تاک لە پێوەندی بەئاین وئیلحادو خواردنەوەو پۆشاک …) ئەبێت وەک هاوڵاتیانی ناوچەکانی تری عێراق چاولێبکرێت و بەهیچ جۆرێک نابێت وەک تانەی یاسای ئەحوالی شەخسی ، بچێتە گرفانی ئیسلامیەکانەوە.
ڕاپەڕینی ئەکتۆبەری ٢٠١٩ بەدەنییاییەوە لەمودوا هەر بە بەغدا وناسریەو بەسرەوە قەتیس نابێت و دەپەڕێتەوە موسڵ و دیوانیەو هەولێرو سلێمانیش. ئەم یەکێتی یە چینایەتیەی کرێکاران وزەحمەتکێشانی عێراق و بەرژەوەندی هاوبەشی تەواوی خەڵکی عێراق لە بەرامبەر دوژمنە هاوبەشەکانیان ئاکتێکی تاکتیکی و پراگماتیکی نیە.
ئەمەش لەگەڵەوی بەهەزبوونی ڕەوتی کەمەنستی دایە لە نەو ناڕەزایەتیە بەردەوام وڕاپەڕینەکانی خەلکی عێراقدا.

جەمال کەشش کەتایی ئەبریلی ٢٠٢٣

لەسەر دراما یەک سە ەژ زیندانی کرام.. حەیدەر عەبدولەحمان

زەرم دەربارەی زنجیرە درامای ئەرانی (پەستی شەر) ی دەرهەنەر (جەمشید مەحمەودی) بیستبوو، بەەام تا خەم نەکەوتمە ناخ تەوژمەکانی، نەمزانی درامامش هەیە وەک ماددەی هەشبەر ئامودەی خەیت دەکات و ئەقرەت لە هەدەگرە و وەک شەپەلەک لەگەە خەیت ادەماەە.
ئیدی چ پنج و بەربەستەک نامەنە بتگرەتە خەی تەنیا خوا نەبە.
سە ەژان چ تاوانەکم نەکردبوو خەم سزا دا، خیانەتم لەگەە کەس نەکردبوو، لەژوورەکی تەنیادا خەم زیندانی کرد.
سە ەژان بەیانیان و ئەواران و شەوان، بەسە بەش و سی و چوار ئەلقەوە، بەدیار ەوداوەکانی زنجیرە درامای (پەستی شەە) ی دەرهەنەری بە رەچەەک ئەفغانی(جمشید مەحموودی) ادەچەەکام.
لەناو دیالەگە ئاگرین و وەنە سیحراوی و گەرانیە حەزینەکانی، لەگەە ئەو باوکە بەد بەختە ژیام (نەعیم – هادی حیجازی فەر) کە پانزە ساەان لەزیندان دابوو، بەو ئاواتەی رەژە بە ئازاد بکرەت و بە(ساحل ـــــ پەردیس ئەحمەدیە) ی کچی شاد بەتەوە، ئەو ساحلەی بەمندالی لەک جیابوونەوە، بەعازەبی باوکی خەی بینییەوە.
بەم بەنەیەوە ویستیان هەردوکیان تەەەی ئەو لەک دابەانە دوورو درەژیان بکەنەوە، باوک و کچ بە سەیران و کەیف و سەفا ەوویان لەشیمالی ئەران کرد، نەیانزانی مرەڤە گورگەکان لەکیان دادبەەنن و مەرگەساتەکان ەوویان تە دەکەن.
زەر هەگری ەەزا پەروانە(عەلی ەەزا کەمالی)ی هاوەە ی گیانی بەگیانی نەعیم بووم، دەسەزییەکی لەوەفاو قوربانی دانی هاوەییەتی نیشان داین، نموونەی نەبەت.
ئەو خەشویستی و وەفادارییە ەەسەنەی لەژنەکەی ەەزام بینی (ژیلا شاهی) هەموو خەەکی فەری زمانی ەاستەقینەی خەشویستی نەوان هاوسەران کرد، هەر جارە لەناخی دەیەوە بەەەزای مەردی دەگوت (قوربانت بم)، دەم لەگەەیا لەبەخەوە هەەدەکەنا، چەن ئەوەندە راستگە بوو لەو گوتنە.
کەخەشویستی سەدرا(میهرداد سدیقیان) بە ساحلم بینی، تەگەیشتم کە هەشتا خەشویستیە پاکیزەییەکانی سەردەمی مەم و زین لەملاو لەولا هەر ماون.
سەرم لەتواناو دەسەاتی هونەریی ئەو سیناریە نووس و دەرهەنەرە سوەمابوو، کە چەن ئەو خەەکە بەکەمەەیان پەکەوە خستبووە ژەر

سیحری وروژاندن و شاگەشکە بوونە کردووە، کە هەر یەکەو دەستی لەسەر دەی خەی داناوە نەوەستە، کە چەن دەیانتەزەنە و هەندە جاریش ناچاری فرمەسک ەشتنیان دەکات...
من خەم سە جاران لەتاو داهەنانی هەندە لەدیمەنەکانی ژەر ەەژنە بارانەکان و سەمای سەدرەو ساحیل، بەناچاری بە تاوەک پشووم دا، لەتاو شاەاوی ئەو هەموو جوانیەی داگیریان کردم.
ستاتیکا هەر تەنها لە سیناریە و وەنەو هاوەنەکانی کامەرادا نیە، بەەکو سەرچاوەی هەرە بە تینی دراماکە لەستاتیکای نواندنی ئەکتەرە بلیمەتەکاندایە، کە بەنواندنە بەهەزەکانیان دەت دەلەرزەنن، لەسەرووی هەمووشیانەوە مەنسوور- کە (موجتەبی پیر زادە) ەەەەکەی دەبینی، ئەو ئەکتەرە ەەهیبەی ترس و خرەشکی تەقەنەری دروست کردبوو، کە بینەر لەچاوو حەرەکەی ەوخسارو تەەامانە کارەباییەکانی، هاوەنەی کامیراکانی تەک دەشکاندو لەبەدەنگی و کپ بوونی دا چاوەکانی پئ دادەخستی.
ئەکتەرەکی وەک نەعیم (هادی حیجازی) کەسایەتیەکی ئەوندە بەهەزی هەبوو، باەانسی نواندنی دراماکەی گەیاندبووە لوتکە، بە ئەوەی هەموو ئەو مەرگەساتانەی ەوو بەەوویان بەوە، ترس، یا داهەزران، لە ەوخساریدا دەرکەوە.
بەەام وەەای هەموو موچەک و وروژاندنە بەتینانەی دراماکە، ئاشناشی کردم بەکەمەەگایەکی تاوانکارو مافیاو خوەن ەەژ، کە لەواو لەوە لەبە ەەزی بەرامبەر بە یاساو، کەمەەگایەکی بەەەاو تینوو بە غەدرو ەق و تەەەسەندنەوە.
کەمەەگایەکی ناشیرین، کە تەیدا یاسا لەداوە مووەک لاوازترە، تەنانەت کوشتن و بەین و چەقە کەشی لەناو جەرگەی بەندیخانەکانیشدا دەکرەت.
ئەوەی لەو دراماییدا کەمەەگای ئەرانی بەو قەزەونیەوە ببینە، ئیدی بەهەموو ژیانی تەکەەی نابەت و لەی نزیک نابەتەوە.
کەمەەگایەک دروشمەکی ئایینی هەەگرتووە، بەەام بەسەدان گروپی چەتەگەرو ەەگرو بکوژو قاچاخچی ئەوتەی تەدایە، لە هیچ وەاتەکی مافیایی وەنەی نەبەت.
کەس نازانە ئەو کوشتن و بەەیە، چەن لەژەر سانسەری توندو تیژی ئەو وەاتە دەربازی بووە !!
جگە لەتاوان دەرهەنەر زەر بوەرانە پەنجەی لەسەر مافە زەوت کراوەکانی ژن داناوە، لەچەند دیمەنەکدا ژنە غەدر لەکراوەکەی ەەزا نیشان دەدات (ژیلا) کە بەسیغە ژنی ەەزایەو هەر سە مانگ جارەک بە ەەکەوتن نوە ی دەکاتەوە، هەمیشە بە دەم گریانەوە ئاواتی ئەوە دەخوازە، هاوسەرگیری بە ئەبەد لەگەە ەەزا بکا، بەەام ەەزا ەەگرە

لە بەردەم بەدی هاتنی ئەو ئاواتەی، بە یە شەوکیان دەی خەی بە ەزا دەکاتەو دەە بە هاوسەرگیری نەکەین؟
خە من قستی سەیارە نیم هەر سە مانگ جارە سیغەکە نوە دەکەیتەو؟
بەام کاتە بە ژنەکەی دەە خەت ئامادەکە دەچین بە دادگا، ژنەکە باە دەگرە، وادەزانە ئەو ئەوەژیە چاوەوانی دەکرد و لەگەە ەزا مارە بەی دەکەن، بەام لە ناکاو پەی ادەگەیەنن کە ەزا خانووی بەناو کردووە، وەک قەربووی ئەو غەدرەی ەزا لەی کردووە، بە یە بەدەم گریانەو بە ەزا دەە من پەویستیم بە خانوو نیە، پەویستیم بە تەیە.
گرنگ دەرهەنەر زەر بەاستگەیی گوزارشتی لەهەقیقەتی کەمەگاکەی خەی کردووە وەک هەیە.
ەنگە هەمووتان هەموو شتە دەربارەی جەمشید مەحموودی دەرهەنەر نەزانن، بەام من کورتە زانیاریەکتان پئ دەدەم ، حەز دەکەم بزانن کە ئەو لە ەسەندا ئەفغانیە، بەام تەمەنی یەک ساە بووە، رای کردەتە پاکستان و دواتریش بە یەکجاری لەئەراندا گیرساوەتەو.
ئەستا لەئەران لەگەە (نافید مەحموودی) برا دەرهەنەرو بەرهەم هەنەرەکەی بە یەکەوەن و کار بە دراماو سینەما دەکەن و تەمەنی چل ساەک دەبەت، سیناریەنووس و بەرهەم هەنەرو دەرهەنەرە، لەەگەی فیلمی(چەند کیلە مەترەک بە خەشەویستی)، بوو بەخاوەنی ناودارییەکی زەرو چەندین فیلمی بەناوبانگی دروست کردووە وەک:
مردن لە ئاوی پیرەزدا
چەند کیلەمەتر لەخەشەویستی
حەوت و نیو
تەکشکاندنی بیست ئەسقان لەیەک کاتدا 1918
دایکەکی مەزن
لەو فیلمانە چەندین خەاتی گرانبەهایان وەرگرتووە.
جگە لە (پەستی شەر)چەند زنجیرەیەکی تریشی هەیە وەک :
ئازیزەکەم
سەبەر
لە دوماهیدا دەەم: چەند ئەوەندەی ئەو هونەرە گەورانە دەبینین ئینجا دەزانین ئەمە مانان چەند فەقیرو پەەپووتین لەو بەرهەمانەی ناوی دەنەین دراما

ئەلیزابیس گورلی فلین(١٨٩٠ – ١٩٦١)، ئابڕەکی یەکسانیخوازی کرێکاریی.. ئامـــــــادەکردن و وەرگێـــانی لە ئینگلیـــزییەوە : عەبدوڵا سەمان(مەشخەڵ)

ئەلیزابەس گورلی فلین ئابڕەکی کرێکاریی و هەسوارەکی بواری خەباتی یەکسانی ژن و پیاو، کە ڕۆڵی سەرەکی لە نەو بزووتنەوەی چینی کرێکاری ئەمریکا بەگشتی و ڕەکخراوی کرێکارانی پیشەسازی جیهان بەتایبەتی بینیوە. ئەلیزابیس فلین ئەندامی دامەزرێنەری یەکەتی ئازادیە مەدەنییەکانی ئەمریکا و هەروەها لایەنگرێکی دیاری مافەکانی ژنان و کۆنترۆڵکردنی لەدایکبوون و دەنگدانی ژنانی ئەمریکا بوو. لە ساڵی ١٩٣٦ پەیوەندی بە حیزبی کۆمۆنیستی ئەمریکاوە کردووە و لە دواڕۆژکانی ژیانیدا، لە ساڵی ١٩٦١ بووەتە یەکەم سەرەکی حزبی کۆمۆنیستی ئەمریکا. ئەلیزابەس گورلی فلین لە ٧ی ئابی ١٨٩٠ لە شاری کۆنکەرد لە ویلایەتی نیو هامپشایر لەدایک بووە، خێزانەکەیان لە ساڵی ١٩٠٠ ڕوویان لە نیویۆرک کردووە و لەوە لە قوتابخانە حکومییەکانی ناوچەکە خوێندوویەتی. دایک و باوکی سۆسیالیزمیان پێ ناساند و ئاشنایان کرد بە مارکسیزم. کاتێک تەمەنی تەنها پانزە ساڵ بوو یەکەمین وتاری خۆی بە ناوی "سۆسیالیزم چی بە ژنان دەکات" لە یانەی سۆسیالیستی هارلم پێشکەش کرد. وەک بەرئەنجامێک هەستی بە پێویستی تێکۆشان لەپێناو گەلانکاری کۆمەڵایەتی کرد و بەیارەکیدا کە دواتر پێشیمان بووەوە، کە پێش تەواوکردنی خوێندنی ئامادەیی، قوتابخانەی مەریس بەجێبهێڵێت. بەڵام سەرچاوەکانی دیکە باس لەوە دەکەن کە بەهۆی تێوەگلانی بە سیاسەتەوە لە قەناغی ئامادەییەوە لە قوتابخانە دەرکراوە.

هەڵسوڵابوون لە یەکێتیی کرێکارانی پیشەسازی جیهان

لە ساڵی ١٩٠٧وە، ئەلیزابیس فلین ژیانی خۆی وەک ڕێکخەر و هەڵسوڵاوی یەکێتیی کرێکارانی پیشەسازی جیهان تەرخان کرد و بەشداری یەکەم کۆنفرانسی ئەو ڕێکخراوەی لە ئێلوولی هەمان ساڵدا کرد. چەند ساڵ پاشتر ئەلیزابیس کەمپەینێکی لە نێوان کرێکارانی جلوبەرگ لە پێنسیلڤانیا و کرێکارانی ئاوریشم لە نیوجەرسی و کرێکارانی چێشتخانەکان لە نیویۆرک و کرێکارانی کانەکان لە مینیسوتا و میسۆلا لە مۆنتانا و سپۆکین لە واشنتۆن و هەروەها کرێکارانی قوماش لە ویلایەتی ماساشوستس بەڕێخست، کە بەرجەستەبوون و لێهاتوویی ئەم ئاباڕە کرێکاریە نیشان دەدات. هەو لەو ساڵە ١٩٠٧ ئەلیزابیس بە ئاباڕێکی کرێکارانی پیشەسازی جیهان لە ویلایەتی مینیسوتا بە ناوی جۆی ئۆی جۆنز ئاشنا دەبێت کە شانزە ساڵ لە خۆی گەورەتر بوو، بەڵام ئەلیزابیس لە ژیاننامەکەیدا دەڵێت "عاشقی بووم و لە کانوونی دووەمی ١٩٠٨ هاوسەرگیریمان کرد. لە ساڵی ١٩٠٩ ئەلیزابیس بەشداری لە گفتوگۆکانی تەکشان لە پێناو ئازادی ئادەربەین لە شاری سپۆکەیندا کرد، کە تێیدا خۆی بە زنجیر بە عەمووودی کارباوە بەستەوە بە ئەوەی کاتێک دەستگیری دەکەن، دەستگیرکردنەکەی دوابخات. پاشان ئەلیزابیس پۆلیسی تەمەتبار کرد بەوەی کە خانەکانی باڵەخانەی زیندانەکە وەک خانەی لەشفرۆش بەکار دەبەن. تەمەتێک کە وای لە پۆلیس کرد هەوەی کەکردنەوە و دەستبەسەرداگرتنی ئەو ژمارەیەی ڕۆژنامەی کرێکاری پیشەسازی بدەن کە ئاپەرتەکەی بەناوکردبوو. لە ٤ی ئازاری ١٩١٠، دەسەڵاتدارانی شاری سپۆکەین پاشکشەیان کرد و مافی ئازادی کەبوونەوە و ئادەربەین و خۆپشاندانی ئەندامانی یەکێتیی پیشەسازی جیهانیی بە فۆرمی دان پیانا. ئەلیزابیس فلین لەو ماوەیەدا دە جار دەستگیرکرا، بەڵام بە هیچ چالاکییەکی تاوانکاری سزا نەدرا. ئەلیزابەس بەردەوام بیانووی پەدەگیرا. لەساڵی ١٩١٦، دەرکردنی ئەلیزابیس فلین و جۆ ئیتۆری هاوڕێی لە ڕێکخراوی یەکێتیی

کرێکارانی پیشەسازی جیهانیی ڕویدا کە بەپێی وتاری مۆژوونووس ڕەبەرت ئەم ئەلیف کە لە گۆڤاری مۆژووی مینیسۆتا کە لە هاوینی ١٩٨٨ بڵاوبۆتەوە، سە کرێکاری کانەکانی مینیسۆتا کە لەڕووداوەکی نەخوازراودا بە تەمەتی کوشتن دەستگیرکرابوون و بەم بەنەشەوە سە لە ڕابەرانی یەکێتیی کرێکارانی پیشەسازی جیهانیی تەمەتبار کران، هەرچەندە هیچ کام لەو سە ڕابەرە لەو کاتەدا لەو شوێنە نەبوون و لە شوێنی دیکە بوون. ئەو سە کرێکارەی کانەکان کە هیچیان بە شەویەکی ڕەوان بە ئینگلیزی قسەیان نەدەکرد، ڕووبەڕووی زیندان بوونەوە. ولیەم هەیوود؛ ئەلیزابیس و جە ئیتەری بە بەرپرسیار زانی کە ڕەگەی بە کرێکاری کانەکان داوە کە دان بە تاوانەکانیاندا بنێن کە ڕەنگە هەر لە سزای تاوانەکەیان تەنەگەیشتبێتن. هەیوود لە ژیاننامەی خۆیدا نووسیویەتی کە ئەلیزابیس فلین و ئیتەر بەهەی ئەو کارەساتەوە لەڕیزەکانی یەکێتیی کرێکارانی پیشەسازی جیهانی وەدەرنران.

هەڵسوڕاوبوون لە ڕەکخراوە جەماوەرییەکان

ئەلیزابیس فلین لە ساڵی ١٩٢٠ ئەندامی دامەزرێنەری یەکێتیی ئازادیی مەدەنییەکانی ئەمریکا بوو، کە ڕەخنەی سەرەکی بینی لە هەڵەمەتی دژی سزادانی ساکە و ڤانزێتی. ئەلیزابیس بە تایبەتی خەمی مافەکانی ژنان بوو، پشتگیری لە مافەکانی کەنتەڕەکردنی لەدایکبوون و دەنگدانی ژنان دەکرد. هەروەها ئەلیزابیس ڕەخنەی لە ڕابەرایەتی سەندیکاکان گرت کە پیاوان زاڵن و ڕەنگدانەوەی پەداویستییەکانی ژنان نین. لە نێوان ساڵانی ١٩٢٦ بە ١٩٣٦، ئەلیزابیس فلین لە باشووری ڕۆژئاوای پەرتلاند لە ویلایەتی ئۆریگن لەگەڵ وەبلی ماری ئیکوی هاو سەنگەر و هاوڕەبازیدا ژیاوە. هەرچەندە ئەلیزابیس زەربەی کاتەکانی لە پەرتلاند تەندروستی باش نەبووە، بەڵام لە ساڵی ١٩٣٤ لایەنگرەکی چالاک و هەڵسوڕاوی مانگرتنی لەنگشەری کەناری ڕۆژئاوا بوو. لە ساڵی ١٩٣٩ ئەلیزابیس دووبارە بە دەستەی بەڕێوەبەری یەکێتیی ئازادیی مەدەنییەکانی ئەمریکا هەڵبژێردرایەوە؛ بەڵام کاتێک ئەدەلف هیتلەر و جۆزەف ستالین لە ساڵی ١٩٣٩ پەیماننامەی نادەستدرێژییان واژە کرد، یەکێتیی ئازادیی مەدەنییەکانی ئەمریکا لەساڵی ١٩٤٠، سەرجەم ئەندامانی حیزبی کۆمۆنیستی لە ڕیزەکانی خۆی دەرکرد، کە ئەلیزابیس یەکێک بوو لەو دەرکراوانە. لە ساڵانی ١٩٢٧-١٩٣٠ ئەلیزابیس وەک سەرکایەتی بەرگری نەودەوەتی کار دەکات. لەو ماوەیەدا چالاک بوو لە تەکۆشان لەپێناو ئازادکردنی ڕەکخراوانی کرێکاری زیندانیکراو و دەستبەسەر.

ئەلیزابیس و کەمپی زیندانی فیدرالی ئەلدەرسەن

لە ساڵی ١٩٣٦ ئەلیزابیس پەیوەندی بە حزبی کۆمۆنیستەوە کرد و گۆشەی فەمینیستی بە ڕۆژنامەی دەیلی وەرکەر دەنووسی. دوای دوو ساڵ بە کۆمیتەی ناوەندی حیزبی کۆمۆنیست هەڵبژێردرا. ئەلیزابیس لە جەنگی جیهانی دووەمدا ڕۆڵێکی گرنگی هەبوو لە وەرخستنی کەمپەینی هەڵی ئابووری یەکسان و هەقدەستی ژنان و دامەزراندنی دایەنگە و باخچەی ساوایان بە ژنانی کرێکار. لە ساڵی ١٩٤٢ لە نیویۆرک خۆی بە هەڵبژاردنی کۆنگرەس کاندید کرد و ٥٠ هەزار دەنگی بەدەستهێنا. لە مانگی تەممووزی ساڵی ١٩٤٨دا دەیان سەرکردەی حزبی کۆمۆنیست دەستگیرکران و تۆمەتبارکران بە پێشێلکردنی یاسای بە داکۆکیکردن لە ڕووخاندنی حکومەتی ئەمریکا لەڕێگەی توندوتیژییەوە. دوای ئەوەی لە دادگا تاوانیان لە بەیارەکەیاندا. ئەلیزابیس فلینیش هەمەتەکی بە ئازادکردنیان دەستپێکرد بەڵام لە مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥١دا خۆی لە شەپۆلی دووەمی دەستگیرکردنەکاندا دەستگیرکرا و پاشان لەگەڵ شانزە ئەندامی دیکەی حزبی کۆمۆنیست؛ دادگایی کرا. ئەوان تۆمەتبار کران بە پیلانگێڕی دژ" حکومەت دوای دادگاییکردنی بە ماوەی دوو ساڵ لە کەمپی زیندانی فیدرالی لە شاری ئەلدەرسەن لە ویلایەتی ڤەرجینیای ڕۆژئاوا زیندانی کرا. دواتر بیرەوەرییەکانی ناو زیندانی نووسی بە ناوی چیرۆکی ئەلدەرسەن: ژیانی من وەک زیندانییەکی سیاسی. دوای ئازادبوونی لە زیندان، ئەلیزابیس دەستی بە چالاکییەکانی لە نێو بزووتنەوەی چەپ و کۆمۆنیستی ئەمریکا کردەوە. لە ساڵی ١٩٥٧ وەک کۆمۆنیستێک خۆی بە ئەنجومەنی شاری نیویۆرک کاندید کرد و ئەمجارە تەنها ٧١٠ دەنگی بەدەستهێنا.

ژیانئاوایی ئەلیزابیس فلین

ئەلیزابیس فلین لە ٥ی ئەیلوولی ١٩٦٤ لە تەمەنی ٧٤ ساڵیدا لە یەکێتیی سۆڤیەت کۆچی دوایی کرد. حکومەتی یەکێتیی سۆڤیەت پرسیەکی فەرمی دەوەتی لە گەڕەپانی سووردا بە ئەلیزابیس فلین

ئەنجامدا و زیاتر لە ٢٥ هەزار کەس بەشدارییان تێدا کرد. بەپێی خواستی لەوەوپێشی ئەلیزابیس خێی، دەسەڵاتدارانی یەکێتیی سۆڤییەت تەرمەکەیان بە فڕۆکە ڕەوانەی ئەمریکا کردەوە بە ئاوەی لە گەڕستانی والدهیم لە شیکاگۆ لە نزیک گۆڕی یوجین دەنیس، ولیەم هەیوود، ئیما گۆلدمان و شەهیدانی شەڕشگێڕ هایمارکێت بە خاک بسپێردرێت. ئەلیزابیس دوای مردنی کتێب و جل و بەرگ و ماڵوحاڵەکەی بەجێهێشت بە خانەی کرێکارانی کاسەلیکی دەرێتی دەی لە شاری نیویۆرک. ئەلیزابیس و دەرێتی دەی بە یەکەمجار لە ساڵانی ١٩١٠ یەکتریان بینی و ئەلیزابیس فلین بە بەردەوامی جل و بەرگ و بەتانی دەنارد بە خانەی کرێکارانی کاسەلیکی نیویۆرک. ئەلیزابیس لە ٧١ ساڵی تەمەنی پێ لە تەکۆشانی خێدا، جگە لە سەدەها وتاری ئیرتجالی، ٢٩ کتێب و نامیلکە و چەندین وتاری سیاسی و جەماوەری نووسیوە و بەاوکردەتەوە.

ڕەنگدانەوەی تەکۆشانی ئەلیزابەس فلین لە ئەدەب و هونەر

ئەلیزابیس فلین بە جێ هێی هونەرمەند و سووردخوێنی چینی کرێکاریی ئەمریکا دەبێتە ئیلهامبەخش و لەساڵی ١٩١٥ لە گەرانی (کچە یاخیبووەکە) کە هەر خێی نووسیویەتی، باس لە ڕەی شەڕشگێرانەی ئەلیزابیس لە خەباتی ڕەکخراوی کرێکارانی پیشەسازی جیهان دەکات. جگە لەمەش ئەلیزابیس فلین لە ڕەمانی (جوانی سوسنەکان)ی جۆن ئاپدایکدا وێنا کراوە کە دەوترێت پێیوەندی خەشویستی لەگەڵ کارلە ترەسکای ئەنارکیست هەبووە، کە بە نامە و بیرەوەرییەکانی فلین پشتڕاست کراوەتەوە. هەروەها ئەلیزابیس فلین لە ڕەمانی (ملیۆنە ساردەکان)ی جەس والتەرشدا بەتە بابەتی ئەدەبی گەرانەوە.

سەرچاوە : https://en.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_Gurley_Flynn

---

کرێکارانی کارگەکانی وەاتی چین شیعر لە تەلەفۆنکانیان

دە نووسن

ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: گەران عەبدوڵڵا

دەرفەتێکی بە وێنە لە مێژووی ئەدەبیاتی چینی کرێکاردا

زەحمەتە بیر لە هیچ شوێنێکی جیهان بکەیتەوە کە بوون بە شاعیر هەنگاوێکی پیشەیی و دەستانە بێت، بەڵام ئەمە بە تایبەتی بە هێژارترین و بەبەشترینەکان ڕاستە کە هەوەدەدن پێگەیەک لە ناوچە ئابووریە تایبەتییەکانی وڵاتی چین بەدەستبهێنن.
لەم ساڵانەی دووایدا کەمێکی زەر لە بەگەنامە بەاو بووەوە سەبارەت بە بارودۆخی کرێکارانی چین، بە ناو فیلمی " مانگی ئاسنین- Iron Moon" لە ٢٠١٥دا سەرنجیان خستە سەر بابەتێکی زەر تایبەت ئەوەش شیعری کرێکارانی پەناهەندە بوو. سەرنجەکان خرایە سەر چەند لاوێک کەچەن ڕووبەڕووی ئەو بارودۆخە ئابووری و کلتوورییە دەبنەوە لە ڕەی تەوزیفکردنی ئەو ١٤ سەعات کارە تاقەت پەوکێنەی ڕۆژانەی سەر هەڵەکانی کەکردنەوە و لە پاکەت نان لە شیعردا. ئەمە دەبینین شاعیری هەست ناسک (وو نیاونیاو) کە بەمانای (چەلەکەی ڕەش دەت) چەن لە مەیدانێکی کارەوە بە مەیدانێکی تری کار لە شاری گووانژە لەخواروی وڵاتی چین وەڕە بە بەدەست هەنانی کارێک لە بواری ڕۆژنامەوانی لە ڕۆژنامە نەوخەییەکانی کارخانەکاندا. خە و بەخت خەی دەکات بە کارخانەکاندا و شیعرەکی کرێکارییان بە دەخوێنەتەوەو بە پێکەنینێکی شەرمنانەوە چاوەڕێی وەڵام دەبێت.
کەسێک لە ناو نووسکەرانی کرێکاران بە شەوێکی گاتە ئامەزانەوە وتی: " دەزانم لاوان بە دوای خەونەکانیان دەکەون، بەڵام…" کەسێکی تر قسەکەی پێ دەبڕی و لەسەر چاویلکەکەیەوە بە فیزەکەوە سەیرێکی دەکات و دەڵێ: " بەڵام چیدەکەی؟ ئەگەر بروانامەیەکی باشی خوێندنت هەبێت دەتوانی موچەیەکی باشت هەبێت، بە بە بوونی بەوانامە ناتوانی کارێکت چنگ کەوێ. یەکێکی تر لە ئەندامانی نووسینگەکە زەر بە سادەییەوە وتی ئەگەر "وو" دەیەوێت شتێک بنووسێت ئەوا باشترە تەزێک گەشبین تربێت.
مەینەتی کرێکارانی کەچکردووی لادە بە شار دیاردەیەکی نوێ نییە لە وڵاتی چین. بزووتنەوەی ڕەشنگەری لە ١٩١٠ کان و بیستەکاندا بەهەی نیگەرانیان لە پرسەی بە مەدەرنەتەکردنی چین، تیشکیان خستە سەرپەراوێز خراوەکانی سیستمی دەرەبەگایەتی کەن و هەروەها ئەو جووتیارانەی لە گوندەکانەوە کەچیان دەکرد بە شار. ئەم دەخە لەسەر دەستی یەکێک لە گەورە نووسەرانی سەدەی بیستی وڵاتی چین " لە شەن"

کە لە ەەی زمانی خەەکی ەەش و ەووتەوە چیرەکی ەاستەقینەی ژیانی جووتیارانی لادێی لە شاردا خستە ەوو. ئەم کارە لە دەیەی سیەکان و چلەکاندا درەژەی کەشا لەسەر دەستی کەمەەەک لە نووسەر و هونەرمەند لەوانە: لە شی بە ەەمانی " کوەە عەرەبانچییەکە- Rickshaw Boy " و ژانگ لیینگ بە درەژترین کاری کارتەنی بە ناوی "سان ماو".
لەگەە ئەوەشدا تاوەکوو ئەستا چیرەکی کرەکارانی پەنابەر پشت گوە خراوە، ئەگەر چی لەو چەند دەیەیەی کە ماوییزم دەسەەاتدارە و کرەکاران و جووتیاران و سەربازان گوایە ناوەندی دەسەەات پەک دەنن، کەچی ئەو ئەدەبەی پەشتر بە شەوەیەکی زەر کەم کاریگەری هەبووە، لە ئەستادا لەلایەن دەسەەانی ناوەندەوە بە بایەخ کراوەو کاریگەرییەکی کەمی لەسەر ئەزموونی ەاستەقینەی ئەو کەسانە هەبووە کە بانگەشەی نوەنەرایەتیکردنیان دەکرد.
پاش ئەو ریفەرم و کرانەوانەی وەاتی چین لە ساەانی هەشتاکاندا لە بوارەکانی کشتوکاە و بەتایبەت کردنی کەرتی پیشە سازی و هەنگاونان بەرەوە بازاەی سەشیالیستی وەکوو ئەوەی بانگەشەی بە دەکەن، مەزەندە دەکرەت ٢٧٤ ملیەن کرەکاری پەنابەری چینی لە لادەکانەوە رووویان کردبەتە شارەکان بە کارکردن لە کانەکان و کارگە زەبەلاحەکان. بە ناوی شەرشی کەمەنیستییەوە کرەکاران داماەران لە هەموو پەداویستییەکانیان. ئەم بارو دەخە لە هەنراوەیەکی زەر جواندا دەخرەتە ەوو لە لایەن کرەکارەکی بیناسازییەوە بە ناوی " شی شیانگنان"ەوە. ئەم گەنجە لە ەەی بەراوردکردنی ئەو وەنە شکدارەی لینین لەسەر سەکەی قوتابخانەکەی بەو کرەکارە پەنابەرانەی وەستگەی شەمەندەفەرەکان کە ماەەکانیان لە کیسەیەکی پلاستیکدایە بەسەر شانیانەوە وەکوو " کەەەکی پە لە تەقینەوە" بەراوردەکرد.

لەسەرەتاکانی پەست سەشیالیزمدا هەشتا نائومەدی باەی نە کەشابوو بەسەر بارودەخەکەدا شیعرییەتی کرەکارانی پەنابەر (ناکرەت تەکەەاوی بکەین لەگەە پروپاگەندەکانی " شیعری کرەکاری" بە هەنگاوی گەورە بە پەشەوە) کە ئەمە یەکەک بوو لەو ژانرە ئەدەبییانەی بە دووای مەرگی " ماوتیسەنگ"دا لە ١٩٧٦ دا وەکوو کلتوورەک چرەی کرد.
ئەم ەەچکەیە لە ئەدەب بە پەچەوانەی " ئەیتی چەواشەکار"ەوە ناسراو نییە. ئەم ژانرە بە چەند ناوەک دەناسرەتەوە لەوانە: " ئەدەبی برین یان شیعری تەمتومان"، ئەم ئەدەبە تا ئەم کاتەی ئەستاش هەر بە پشت گوە خراوی ماوەتەوە. لە ئەستادا ئەم شەوە ئەدەبە شکە و شەوەی بە خەی داوە و ناکرەت لە بیربکرەت.
نووسینی ئەم شەوەیە لە شیعر لە خەیدا پیشاندانی خودە، هاواری

ئەوانەیە کە دەنگیان نییە لە بەرانبەر دابەانیان لە یەکتر، لە کارەکەیان و ئەو بەرهەمەی بەرهەمی دەنن و گەانەوەی هەستی مرۆڤ بوونیانە.

چەند نمونەیەک لە شیعرە کرەکارەکان:

(١)

گوەگرتن لە گەرانیی سەر شەندەفەرە بە کەتاییەکان
داسەکەت دانە
خاکەنازەکەت دانە
کوەکەت جەبهەە
هەروەها دایکت جەبهەە
بەرازو مەەکەت بفرۆشە
دەستهەگرە لە زەویەکەت
لە ژنەکەت جیا بەرەوە
ئەمە دەچیین بە شار

ئەمە دەچیین بە شار
دەمانەوەت بچیین بە شار
چی دەکەین لە شار
کە گەشتیینە ئەوە دەبینیین.

(٢)

کرەکارەکان ناتوانن جیاوازی نەوان شەو ەژ بکەن

لە بەر دەکەین
جلە ئیلکترەستاتیکەکان
کەاوە ئیلکترەستاتیکەکان
پیەاوە کارەباییەکان
دەستکەش کارەباییەکان
ملوانکەی کارەبایی
هەموو شتەک ئامادە
بەدەنگ چاوەی فەرمان دەبین
ئەو دەمەی زەنگەکە لەدەدات
دەمان گەرەننەوە بە دوواوە بە سەردەمی چن*.

*چن – زنجیرە فەرمان ەواکانی چین لە ٢٠٦ پ ز دیواری چینیان درووستکرد.

(٣)

لەگەڵ ئامێرکان سەما دەکەین
بەلەدانەکی نەگەڕێ،
لەدە و لەدە…
ژان دەڕواو ئەمە سەما دەکەین
لەگەڵ ئەو ئاوازەدا، پێیەکانمان ناوەستە
هەزم دەپروکێ، ئەم یاسا پێناینە ناگەڕێ
هەمیشە قەرەباغییەکی زەر، هەشتا هەستکردن بە تەنیایی
لە پێکدا ئامێرێک ئاوازەکەی دەگەڕێ
لە چاو تروکانێکدا دەستی کەسێک دەپەڕێ
هاوارت لە ناو دەنگی ئامێرکاندا دەخنکێ
خوێنی گەرمی تە ناتوانێت ئاگر لەو ئامێرانە بەردا
ئەوەتانە ئەوانی تر خوێن ساردانە جێیان هەشتی
هەروەک ئامێرێکی شکاو
کە بوو خوێنی تازە ژاوی تێی، وەک ئەوانی تر سەیرەو
ئاوا بە ئەسەر؟

_____

تێبینی : ئەم بابەتە لەم سەرچاوەیەی خوارە ئامادەکراوە.
Iron Moon: An anthology of Chinese Worker poetry
Translated by: Eleanor Goodman

_____

ئەم بابەتە لە ژمارە ٢٣ی (بانژەی ئەدەب و کەلتوور) بڵاوبەتەوە..

پەم لە موسافیر و تەم فەدا.. ژ هەبجەیی

(1)
لەچکەکانم حەوسەیان چوو
کچبوونم لە کراسەکدا ،
بە قاچی شەقامەکەوە درژ دەوا..

(بایەك) پێم فڕبووە ،
کراسم دەنوقێنێ
کچبوونم چاوشارکێ!
(2)
چەند دڵکم مابوو بگەمە تۆ،
چەند وشەیەك فوو لە باڵیان کرا
چەند پەنجەرەیەك لەمندا نووسین
کێتا جار عیشق لە،
پێخەفی زمانا پووچگەرا !
(3)
ڕشتن لە پرچەکاندا جادە،
پڕاوەکان لە هەنسکی پێیەکاندا برین،
ئەم دێتەنگییە دەڕواتە کوێ؟
لەسەفەری چوارشەمەیەکدا ،
ژنبوونم پێ لە موسافیر و
تێم فڕدا..
(4)
تا چاوەڕوانی خەیاڵدان نەخۆش..
چوومەتە ئاوێنەیەکەوە سارد،
تۆ زستانترین فەرهەنگ،
کە گەرما گەشتە فەنا،
تۆ بوون لەمندا ون !
(5)
ڕژاوەتە من حەوشەی ،
تەقەتەقی کەوشەکانت ،
گسکێك بانگم دەکا ،
گەڵا تا پاییز
دووری تا کەوشەکانت،
گسکێك لە تۆدا مردن !
(6)
دەڵاوکێکان چوونەتە پەنجەی نەزۆك،
یەقین چەقیوتە لێژیی
تا ڕکاتی گریان ،
قفڕك لەنوێژدا واژێی دەرگا ،
تۆ هێشتا موسافیری لە جانتا !
(7)
لەگەڵ ئەزموونێکدا ڕشتم..

دیوار تاهێزی تیابوو ،
چووە لوتکەی هەچنین..
تا سواڵی ئومێد ،
گیرفانەکانم گرینێك،
دابەزین لەژیاندا تا کۆتایی تۆ،
وێستگەی قەفەسێکە جریوەترین..
فڕۆدانی تۆ ئەزمونێکە لە منا !

ڕۆژ هەڵەبجەیی

ئێوارانێ ٣١.. سێردار جاف

ئێوارەیێ و
شڕۆبییەکی شێخ و شێنگ لێ گێشت
بێ ئاودامانی خوێنەوە
بێ سەر مەملەکەتی قژێ سوورە ئاڕسکاوەکەدا غلەر بێتەوە
گۆڵاکان سپی سپی
مینا کۆوەی بەفر
درەختەکان رووت رووت
کەزێی لوولی بەرداوەتەوە
سەما وەک خێی
بێ گۆڵا زەردەکانەوە لکاوە
بەرگەی سەرما ناگرێ
سەرە ڕەی مەرگی تەنیوە و مەستبوونی بیرچێتەوە
خەرندە خەرابا تەکە
وە و گۆژ و کاسی مەیخانەیەکی تووڕەیە
بێ دەم کاوژی ڕەوە
گۆڵا وەریوەکانی دەراندەری دەژمێرێ
خووی بێ لەنجەی سەما و شەختەوە گرتووە
سپێدانی لێ تاریوە و
فەنابوون هەدی هەدی قەزاخەی دەرگاکەی لێگرتووە
ئیتر ئاوازە وێنەکانی بێ ڕۆژانی جوانیمان نانێرێ
بێ پێخواسی وێنەکم لێ سەراغا نوقمم

بە سوتاوی لە تەنهایی دەبینرەوە
یەتوپیایەک لە گەردانەی حەرفەکانی ئەوینما گیربووە
نە بەم قووت دەدرە ،
نە دەکرە بە مەفتەنی خەی بسپەرەوە
بە تەنها خەم گەەکی بە کەمەم
ونبووم وەرن بمدەزنەوە
وام لە ناو جانتای دەلارەکانتان
لە تەنیشت سەزانییەکانتان
بەنی وە وەستیتان بە سەرما دە
نە نوگرە سەلمانم نە عەرعەر
نە تەبزاوە نە لەواری مەرگ
ئەوە ئیتر ناتوانن بمدزنەوە
مناەیم سپاردە برسەتی ئەمەم
شەرم پە بوو لە چوکلەت
شەوم تەنهایی و ونبوو
گەمەکانم نوقمی چاوشارکە
لە تەک گریانەکانم رادەبورن و خە گەل دەکەن
دەچمە سەفەری ئوس و دیداری شەهلا
سەمای چاوم پە دەبن لە هەپەکە
ئیتر بە دەەی دەترسم و بەکەسم
خەشمدەوەی خەشەویسترین کەسم

٢٦ / ٤ / ٢٠٢٣

کودەتای سەربازی ساەی ١٩٨٠ لە تورکیا.. گیابەند سەاحەدین حەمەد

لەسەعات١٥،٤ سەر لەبەیانی رەژی هەینی رەکەوتنی ١٢ ی ئەیلولی ١٩٨٠ کودەتای سەربازی بەسەرکایەتی کەنغان ئەفریقی سەرکی ئەرکانی گشتی روویدا.

کودەتاکە حوکومەتەکەی سلیمانی روخاندەرووو ئەنجومەنی نوێنەران و پیرانی هەڵوەشاندەوە، هەروەها کارکردنی بەدەستوور راگرت و پارتەکانیش هەڵوەشاندەوە، هاوکات سەرجەم رەکخراوە پیشەسازیەکانی بیجگە لە یەکەکانی کرێکارانی تورکیا لەساڵی ١٩٥٢ دەمەزراند، سەرکردایەتی پێنج قەیش پێک هاتبوو لە جەنەراڵ ئەفرین و چوار سەرکردەی سوپا کە ئەمانە بووون جەنەراڵ نورەدین ئەرسین فەرماندەی هێزەکانی وشکایی و جەنەرال تەحسین شاهین کایا فەرماندەی هێزی ئاسمانی و جەنەراڵ نەجات فەرماندەی هێزی دەریایی و جەنەراڵ ساوات سیلاسەن، فەرماندەی پێش هەروەکو لە بەیانامەی سەربازی ژمارە ١ کە سعات٦ی سەر لە بەیانی کاتی ئەو وەاتە بڵاوبووە،هەیەکانی دەستەوەردانی سەربازی بە کورتی لەوەدابوو کە دەوڵەت و دەزگا سەرەکیەکانی توانای کارکردنیان نەماوە، هەروەها هەیکەلی دەستوری پریەتی لە ناکۆکی و نەگونجان پارتە سیاسیەکانیش لە هەڵوەستی خەیاندا توندرەن دەستەجەمعی پئویستیان نیە بە چارەسەرکردنی گرفتەکانی وەڵات.

لە ئەنجامی ئەم هەکارانەدا هێزەکانی جوداخواز چالاکیەکانیان زیاد کرد و هاوڵاتیان سەروماڵیان پاریزراو نەبوو، پرانسیپەکانی ئەتاتورکیش کەوتە مەترسیەوە بیروباوەڕو داب و نەریتی لار پەڕەی سەند هەرشەکانیش بە سەر گشت کایەکانی کەمەڵگە بوون، وەکو قوتابخانە و زانکەکان دەوڵەتیش هیچ تواناو دەسەڵاتەکی نەنابوو.

لە تشرینی یەکەمی ١٩٨٠ حوکومەتەکی تازا بەسەرکایەتی ئەدمیراڵی خانەنیش بولاند ئەلسە پیک هات کە هەندە ئەندامی هەردوو حوکومەتە کودەتاچیە سەربازیەکانی ساڵانی ١٩٦٠و ١٩٧١ بەشداریان کرد.

پەستی بەرگری و ناوخە پەروەردە درا بە سەربازییە خانەنیشیەکان، مامەستایانی زانکۆش هەندی وەزارەتیان وەگرت تورکەت ئەزالیش کە بە بلیمەتی ئابوری مایەی رەزگرتنی نەودەوەتی وەسفکرا بووەجەگری سەرەک وەزیران و بەرپرسی کاروباری ئابوری، ئوزال ئەوکاتە بە دووەمین کەسایەتی لە حوکومەت دوای سەرەک وەزیران دادەنرا.

لە تشرینی دووەمی کانونی یەکەمی ١٩٨٠ چەندین کەش دژ بە رەخستنەکانی چەپەو ورژەنران بەتایبەتی ئەوپاری چەپ و یەکەتی پەشکەتخوازی کرەکاران و لقەکانی پارتی رزگاری نیشتمانی پارتی و بزوتنەوەی نەتەوەی بزوتنەوەی کورد.

زانکە و قوتابخانە باڵاکانیش بوونە گەرپانی سەرەکیی کاری

ڕێکخراو ڕاستڕەو تووندڕەوەکان کە دواتر شاری چەکداریان لێگەڕێ چەندین گروپی چەپڕەوەی تووندڕەو هەڵگیرساند، لەدوای کودەتاکە دیاربوو پێش کودەتاکە١٧٠٠ ڕێخراوی تووندڕەو هەبوون کە ٢٠٠ هەزار ئەندامیان هەبوو وەرای ملیۆن کەسی هاوسۆز دیمەنی سیاسی پارتە تورکەکان بەر لە کودەتاکە لەرووی فەرمیەوە ئەوەی دووپات کردەوە کە بە دەسەڵاتن لە ئاست دەزینەوەی ریگەچارەی دروست بە گرفتەکانی سیاسی و ئابووری، بەردەوامی تورکیا سەرباری ئەو ئیتفاقە سیاسیانەی هاتنە سەر حوکم.

ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی لیژنەیەکی ڕاوێژکاری بەسەرکایەتی سەعدی ئیرمالن لە ٢٣ تشرینی یەکەمی ١٩٨١ دامەزراند بەمەبەستی گەڕاندنەوەی دیموکراسیەت بە وەات و بەشدارکردن لە دارشتنی دەستووری تازە کە شوێنی دەستووری ١٩٦١ بگرێتەوە کە کودەتاچیەکان بە سەرچاوەی گرفتە تازەکانی سیاسیان لە قەڵەم دا کە تورکیا پێوەی دەناڵاند.

سەردەمی کەمار و دامەزراندنی حیزبی گەل لە تورکیا.. دەخواز حسەن حمد فقێ

مستەفا کەمال هەستی بە ڕەک خستنی سیاسیکرد دووای سەرکەوتنی تەواو بەسەر بیانیانی داگیر کاردا لەسەر هەردوو ئاستی سەربازی و دیبلۆماسیدار مستەفا کەمال حزبێکی تازەی بەناوی (خلق فرقەسی) واتا حزبی گەل دامەزراند لە ٢٠ تەموزی ١٩٢٣ دا. واتا پێش ڕاگەیاندنی کەماری تورکیا لەسەرو بەندی وتو وێژکانی لەزاندا پڕۆگرامێکی کورتی بە داشت وەک پوختەیەک بە بناغەی پڕۆگرامی حزب، لەساڵی ١٩٢٣ بەپێی ئەو پەیڕەو پڕۆگرامە هەڵبژاردن کرار ئەم پڕۆگرامەش دوو بابەتی تەدابوو..
١ـ حزب پتەو کردن حوکمی گەل و پەیڕەو کردنی حوکمەکە لەلاین خەیەوە لە ئەستە دەگرە هەروەها کاردەکات بە ئەوەی تورکیا بگەینتە ئاست دەوڵەتێکی هاوچەرخ و یاساش تاکە فەرمان ڕەوا بێت،

٢ـ مافی گەل لەدیدی حزبەوەر بەشێوەیەک هەموو تاکەکی ئەم نەتەوەیە یەکسانی تەواو لەهایان بە ئازادییەکی لەها هەیە حزبیش هەموو جیاوازیەکی چینایەتی یان تایف گەری و لەگەز پەرستی و یان ئابووری نەوان تاکەکان کە یەکسانی گشتی وماف و ئازادییەکانیان دەشێوێنێت ر لەت دەکاتەوە.
لە ١٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٢٧دار حیزبەکە یەکەم کۆنگرەی خۆی بەست و بەیاریشدرا کە هەر چوار ساڵ جارێک کۆنگرەکە ببەسترێت،
لەیەکەم کۆنگرەدا بەیار لەسەر پەیڕەو پەڕەگرامی حزب و سیستەمی ناوخۆی و دروشمەکەی درا کە لەچوار تیر پێکهاتبوو هەرچواریان لەسەر چووار بناغە چەسپێندرابوون کە گوزارشتیان لە ژەمی تازەی تورکیا دەکرد ئەوانیش:(کەماری و میلەتخوازی و گەل پەرستی و عەلمانیەت)
لەمیانەی کۆنگرەی دووەمدا لەساڵی ١٩٣١ بەسترا دووبناغەی دیکەی بە زیادکرا ئەوانیش (دەوڵەت گەر و کودەتا گەر)بوون ئەم بناغانە لەناو خودی دەستوری ساڵی ١٩٢٧دا بوون دواتر بوونە بنچینەی سیستەمی دەوڵەت بەوەی کە تورکیا کەمارەکی میلەتخوازوگەل پەرست و دەوڵەت گەرو عەلمانی وکودەتا گەر،
لەپەڕەگرامی فەرمیدا ئەم بناغە بەفەرمی لەکدانەویان بەکراوە (محمد عزةدروزة) لەتەکتەبی (ترکیاالحدیثة) ئەم لەکدانەویەی بە دەخاتە ڕو بەم شێوەیە:
لە راڤەکردنی کەماری دا هاتووە:-
حزب لەو باوەڕدایە کە چاکترین شێوە بە دەستبەرکردنی بنەمای قایمی حوکمی نەتەوە و دەسەڵاتەکی کەماری یە بەیە بە هەموو تواناوە بەم بناغەوە پابەند و ئامادەیە داکەکی لە سیستەمی کەماری بکات.
لە راڤەکردنی عەلمانیەت دا هاتووە:
حیزب وەک و پرانسیپەکی بنچینە ئەوەی پە قبووڵە کە یاسا و ڕەساکانی دەوڵەت لەسەر بناغەی زانست و هونەر دابنرێ هاوکات لەگەڵ شەوازەکانی شارستانیەتی تازە پەداویستەکانیان بگونجینن ئەو حیزبە دینی پە کاریکی ویژدانیە مافی پاریزگاریکردنی پیداوە لە بەرامبەر هەر دەست تێوەردانیک هەروەها پیی باشە ئایین لە کاروباری سیاسی جیابکاتەوە ،پاراستنی زمانی نەتەوەی ڕەشنبیری لە کاریگەری زمانی ڕەشنبیری بیانی کاریکئ پەویستە بە بەرژەوەندی نەتەوەی تورک لە ئستاو ئایینداندا
لە راڤەکردنی گەلپەرستدا هاتووە:-
سەرچاوەی ویست و سیاسەت و نەتەوەیە ریخستن و بەکارهێنانی ئەم دەسەڵاتەش لەلایەن دەوڵەتەوە وەیە ئەمەیە بناغەی ناوەرەکی حیزب

،حیزبیش مافی هەموو تاکەکی لە چەمکی گەلپەرست دەردەکەوی هەموو تاکەکان لەبەردەم یاسادا یەکسانن هیچ جیاوازیەکی چینایەتی قبوڵ ناکەن
لە پرانسیبە بنچینەیەکانی حیزبیش ئەوەیە کە چینی هەرەوەزو جیاواز پیک نایەت بەڵکو لە چەند گروپێکئ دابەشکراوی هەمجەر پێک هاتووە کە جیاوازیان هەیە لەروی ڕەوشی ژیان و کارکردن و پیشەکان وەک جوتیارو پیشەگەریو بازرگانی دابەش بوونی ئەوانەش بەپێی جۆرەکانی کارکردن بە ژیان پەویستە هەموو لایەکیش لەی بەختەوەر دەبن.
لە ڕاڤەکردنی دەوڵەتگەریدا هاتووە:-
بنەماو ئامانجەکانی حزب ئەوەیە کە نەتەوەی تورک لەماوەیەکی کەمدا بگاتە ئاستێکئ بەرزی شارستانیەتی خۆشگوزەرانی هەروەها نیشتمانی تورکیا بگاتە هەمان ئاست و سود لە هەوە و تەقەڵایەکانی تاکەکان ببینی،حیزب کار دەکات لە پەناوی ئەوەی کە حکومەت بە شەوازو سامانی خۆی کاری ئابوری پیشەسازی ئەنجام بدات کە تاکەکانی میللەت ناتوانن ئەم کارانە بەتەواوی بکەن.
لە ڕاڤە کردنی کودەتایی هاتووە
حیزب بە پەویستی نەزانی دەست لە کاروباری دەوڵەت وەربدری، چونکە بەوە ناسراوە کە دەسزە بە بیرەکەی کودەتا کە بە هەوە و کەشش بەدەستی هەناوە پەویستیشە بەرگری لی بکات،ئیمە قەرزارین بەوەی کە بە نیشتیمان هاتە ئاراوە لە دەسزەی ئەو پلەو پایە بەرزە کەمەایەتیە کە نەتەوە بەدەستی هەناوە، بەیە کودەتاگەری دروشمی بەرزی نەتەوەیە.

پەیمانی لەزان.. دیمەن عمر حسن

لە ڕۆژی 25ی تشرینی دووەمی سالی (1923)لە شاری (لەزان)لە سویسرا ولاتانی هاوپەیمانی جەنگی جیهانی یەکەم کونگرە یەکیان بەست بە ئامادەبوونی نوێنەرانی ئەمریکا و ڕوسیا وبریتانیا و فەڕەنسا و ئیتالیا و تورکیا مستەفا کەمال ئەتاتورک خۆی ئامادە بووڵە کەنگرەکە دا بە ئیمزاکردنی بەیارەکانی لەو کەنگرەیدا تورکیا دەستی هەلگرت لە وڵاتانی موسل و ئەو گرەبەستانەی کە دەولەتی عوسمانی بە ستبووی لەگەل ئەلمانیا و بریتانیا لە پێش جەنگی جیهانی یەکەم بە دەرکردنی نەوت و ئاسن بەرامبەر بە دەست هەلگرتنی

ولاتانی هاوپمان لە کۆنگرەکەدا ئەمریکا وەوسیا پشتگیری تورکیا و مستەفا کەمالیان کرد میراتی نەوتیان دابەشکرد لە نەوان خەیاندا ئەمریکا چواریەکی نەوتی ولاتی موسل کەرکوکی بەرکەوت وە بەریتانیا مافی دەست بەسەر گرتنی (ئنتداب)عەراقی پەدرا . کەبونەوەکانی لەزان وچەنیەتیی مەرکردنی بە شەویەکی گشتی وتویانە ئەو دەولەتانەی لەکەبونەویەدا بەشداربون لەبەریتانیا ، فەرەنسا ، ئیتالیا ، ژاپەن، یەیان،ەەمانیا ، یەگلاقیا ، لەکاتی کۆنگرەکەدا بەلام بەهیچ شەویەک خەلیفە بەشدار نەبووە لەگەرمەی کەبونەوەکانی لەزاندا لەسەرتادا لەسەر ناوەەکی ماده کان بەپەی ئەو ەەشنوسەی بە کۆنگرەکە ئامادەکرا بوو هندەک ەووداو و هەلویست هاتنە کایەوە کە هەمووشیان سودی تورکانی تەدابوو لە کەبونەوەکانی لەزان لە 20ی تشرینی دووەم سالی 1922دا کەشیەک پەیا بوو لە نەوان فەرەنسا وئەلمانیا فەرەنسا بەئەوەی خەی توشی سەرئیشە یەکی تر نەکات لەگەل تورکەکاندا پەیمانی (فرەنکلین–بویون)لەنەوان فەرەنسا و تورکیا مەرکرا. نوەنەری تورکیا ودەولەت هاوپەیمانەکان مەبەست ئەو دەولەتانەی لە شەی یەکەمدا دژی حکومەتی عوسمانی هاوکاری یەکتربوون لەم قەناغەدا هەردوولایان لە پەشبەکەدا بوون وهیچ لایەکیان لەخواست ومەبەستەکانی لاکەی تر نەگەیشت و(لەرد کرزن)وەرزیری دەوەره ی بەریتانیا لە گه رمەی چالاکیدا بوو بە تەمای ئەوە نەبوو دان بە سەربەخەیی حکومەتی تورکیادا بنەت بەسەرکردایه تی کەمالیەکان چەنیەتی هەلبژاردنی نوەنەرانی تورک لەناو ئەندامانی ئەنجومەنی بالای میللیدا بە ئەوەی ببن بە نوەنه ری حکومەت لە گفتوگەکانی لەزاندا . دەربارەی مادەکانی پەیمانی لەزان و ناوەەکی مادەکانی باسکی دوورودرەژ و گەلەک سەرچاوەلەی دواون بەلام ئەوەی ئەمە مەبەستمانە لەی بدوەین بریتی یە لەو مادانەی دەستنیشانی مافی هاولاتیانی تورکیای تیادا کراوە کە دەبوایه هاولاتیانی کوردیشی بگرتایەتەوە بە ماده (37ر38ر39)ی پەیمانەکە کردووە لە سالی 1927دا لەمەسکە چاپکراوە لەوەدا وتراوە مادە /37ی بەلەن ئەدا هیچ بەیارویاسایەک دەرنەکات پەچەوانەی ناوەەکی مادەکانی ئەم پەیمانە بەت مادە/38حکومەتی تورکیا بەلەن ئەدات هەموو دانیشتوان سەربەستیەکی تەواویان دەبەت بە جیاوازی لە ەووی نەتەوایەتی و زمان و ەەگەزو ئاینیانەوە. مادە/39هیچ جەرە فشار وبەرهەلستیەک ناخرەتەبەر هیچ هاولاتیەکی تورکیا و ەەگەی لەناگیرەن لەبەکارهەنانی هەر زمانەک ک بیەوە بەکار یبەنیت لەکاروباری خەیدا وەکو بازرگانی و ەاگەیاندن و نوسین و بلاوکردنەوەی چاپەمەنی لە شوەنه گشتیەکاندا. پاشئەوەی کەمتەرخەمی کورد و ناەەکی لەنەوانیاندا بوو بەهەی ئەوەی پەیمانی سیڤەر پشتگوەخرا و ئەو

قناغی بە کورد دانرابوو لە ماویاندا سودلەو هەل ودەرفەتە وەربگرە کەبی ەخسابوو هیچی نەهەنرایە دی وەکو لەباسی پەیمانی سیڤەردا بە دووروودرێژی باسمانکردووە سالەک بەیاردرا لە جیاتی سیڤەر پەیمانەکی تر ببەسترەت کە جەگەی ئەو بگرەتەوە تورکەکان هەرچی توانای خەیان هەبوو هەموویان بەئەوە تەرخانکرد پەیمانی تازەی وابەتە پەشەوە بەهیچ شەویەک بەمووش بەلای ناورەکی مادەکانی سیڤەردا نەچەت بەگومان ئەوەی تورکی والەکردبەئاسانی بەو ئەنجامە بگات بریتی بوو لەوەی بارودەخی دەولەتە هاوپەیمانەکان وهەلوەستیان بەرامبەر بە تورکەکان بەتەواوەتی گەرابوو ئینگلیزی کەبونەوەی لەزان لە ژەرەوەموو شتەکی لەسەر حسابی کورد لەگەل کەمالیەکاندا بەیبووەوە ومەبەستەکانی خەی مسۆگەر کردبوو کە بریتی بون لە وازهەنانی تورک لە داواکردنەوەی ویلایەتی موسل و دەستکردنی کەمالیەکان بە پاشگەزبوونەوە لە و دەستایەتیەی لەگەل سۆڤیەتەکاندا هەیانبوو. تورکیاش ئەوەی مسۆگەر کردبوو کە حکومەتی بەریتانیا بەهیچ جەرەک بایەخ نادات بەکورد وەکو ئەوەی لەسیڤەردا بایەخی پەدابوو وحکومەتی بەریتانیاش بەلەنی پەدابوو بەشەویەکی ەسمی دان بە حکومەتی تورکیادا ئەنەت و کوردیش لە کەبونەوەکانی لەزاندا بەهیچ شەویەک جولەیان لە نە هات و ئەگەر لەسیڤەردا شەریف پاشای خەندان و بەدرخانیەکان و ژمارەیەک لە ەشنبیرانی کورد لە چالاکیدا بوون, لەمەی لەزان ئەوەی لە کورده کانەوە ەوویدا بریتی بوو لە هەلوەستی ئەو کوردانەی لە ئەنجومەنی تورکەکاندا بوون و هەرلە کەنەوە لە کەنگرەکانی ئەرزەوم وسیڤەردا هاوکاریان بوون کە ئەو هەلوەستە بریتی بوو لە هەلوەستەکی چەرت ونا ەکی کوشندە کە کورد بەدەمی خەی وازی لە مافی خەی هەنا.

دەخی کورد لەنەوان سالانی ١٩٧١_ ١٩٨٠ز لە تورکیا.. فەرهنگ خلیل قادر

لەدوای کودەتاکەی ١٩٧١ سەرکردایەتی سووپای تورکیا سیاسەتی بەرامبەر کورد دژایەتی و نکەی کردن لەنەتەوەی گەلی کوردیان

دەکرد هەمان ئەو هەنگاوانەی سەرکردەکانی سوپای کودەتای ١٩٦٠ پەیەڕەویان دەکرد وە چەندین هەنگاوی نوێی تر بە توندترین شێوە گرتە بەر،

هەنگاوەکانی حکومەتی تورکیا دژی کورد

١_ باری نائاسای لە دووانزە ویلایەتی کورد نیشین راگەیەنرا.
٢_ هەەمەتەکی فراوانی سەرکوت کاری دژ بە هەزە کوردەکان پیادە کرا بە هەزاران کورد دەست گیرکرا بەشێکی زۆری کە ئەندامانی پارتە سیاسیەکانی کورد وەکوو(DDKO) و پارتی دیموکراتی کوردستانی تورکیا بە تەمەتی خیانەتی مەزن تەمەت بارکرار
٣ەەە

و لەگەڵ دەخی کوردا بگونجێندرێت

٤.ڕەخراوی کاوە
ئەم ڕەخــراوە لە ســاڵی ١٩٧٧ دامەزرا کە ئامانجیــان پێکهێنــانی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی بوو ئەمانە زیاتر لەنێو لاوەکان و خوێندکاران بڵاو بووە
کۆمەڵەی تێکۆشین
ئەم کۆمەڵەیە لە ســاڵی ١٩٧٨ز دامەزرا لە زیــاتر باوەڕیــان بە خەباتی چەکداری هەبوو هەبوو لە پێناوە سەربەخۆی کوردستاندا
بزووتنەوەی رزگاری خوازی نەتەوەیی کوردستان
ئەم ڕێکخراوە لە گەنجە چەپەکانی ناو پارتی دیموکراتی کوردستانی تورکیایان دامەزراند کە باوەڕیان بە خەباتی چەکداری هەبوو و بە کوردستانێکی سەربەخۆ و دیموکرات کاریان دەکرد ، بەرنامەشیان بەو شێوەیە بوو کە لەگەڵ هیچ داگیرکەرێکی کوردستاندا مامەڵە نەکەن

٥- پارتی کرێکارانی کوردستان ئەم پارتە وەک گروپێکی مارکس لینینی لە ناوەندەکانی خوێندی باڵا لە تورکیا دەرکەوت وە دواتر وردە وردە پەرەی سەند و لەساڵی ١٩٧٤ ز دا ئەم گروپە زیاتر گەیشتە ئەو باوەری لە ڕەگای بیربەچوونە مارکسیەکانەوە دەزی کورد چارسەربکرێت ، لە نێوان ساڵانی (١٩٧٣ ١٩٧٧ز)دا کە گرووپەکە بە ئاپەچیەکان دەناسران هەتا دەهات زیاتر پێش دەکەوتن ، و لەکۆتایی ساڵی ١٩٧٧ز دا (عبدوڵڵا ئۆجەلان یەکەم ڕەشنووسی پرۆگرامی پارتی کرێکارانی کوردستان لە شاری (عینتاب) و لە ٢٧ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٧٨ ز دا ئەم گرووپە یەکەم کۆنگرەیان لە گوندی (فیس)ی سەر بە شاری ئامەد بەست ، کە چوار ڕۆژی خایاند و تیایدا بەیاری دامەزراندنی پارتی کرێکارانی کوردستان دراو لەرشەوە ئەم پارتە ووردە ووردە دەستیانکرد بە هەرشکردنە سەر ئاغا و موکدارە کوردەکان و لایەنگرانی حکومەتی دەستیان بە خەباتی سیاسی لە دژی دەوڵەتی تورکیا کرد.

پەیمانی لۆزان.. زوهاد اسحد عیسا

لە ٢٤ تەمموزی ١٩٢٣ دا ، لە شاری لۆزانی سویسرا واژۆکرا ، لۆزان بیرەکەی ئەو دەوڵەتە کوردییەی لە ناو برد کە پەیمانی سیڤەر لە ١٠ی ئابی ١٩٢٠ دا لە سەر رووبەری ٢٠٪ تەکرای خاکی کوردستانی گۆڕی نەخشاندبوو ، پەیمانی لۆزان دوای لاوازبوونی دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کەماری تورکیای هەنایە پەش دەرگای دیبلۆماسی لەسەر حکومەتێک کردەوە کە (مستەفا کەمال ئەتاتورک) حکومداری بوو هاوکات بووە هەکاری نکۆلی دامەزراندنی قەوارەیەکی سەربەخۆ بە کورد و ئەرمەن ، مستەفا کەمال ئەتاتورک هەولی دیبلۆماسی و پالپشتی یەکەتی سۆڤیەتی جاران توانی پەیمانی سیڤەر هەلوەشێنەتەوە ، پەیمانی لۆزان بکاتە جەگرەوەی بە هاوپەیمانانی دوای جەنگی جیهانی یەکەم بە تایبەتی (بریتانیا و فەرەنسا) گرنگ بوو تورکیا ڕەلەکی چارەنوسسازی هەبەت لە یەکلایکردنەوەی کەشکانی ڕۆژهەلاتی ناوەراست ، مەرجی تورکیا ئەوبوو پەیمانی (سیڤەر) جەبەجە نەکرێت ، لۆزان خاکی کوردستانی دابەش کرد نەخشەیەکی تازەی بە بەرژەوەندی ولاتانی ناوچەکە بە ڕۆژهەلات و بە کوردستان دارشت ، ڕەککەوتنەکە لە نەوان (١٣) وەاتی دەست ڕەیشتوو دا واژەکرا (تورکیا ، بریتانیا ، فەرەنسا ، ئیتالیا ، یۆنان ، بەلجیکا و ڕومانیا هەروەها یەکەتی سۆڤیەتی گوسلاڤیا ، یابان ، بولگاریا و پورتوگال) هەموو بە ماددەو برگەکانی لۆزان رازی بوون بریاریان لەدا ، دوای شەری (چالدەران)ی ١٥١٤ لە نەوان ئیمپراتۆریەتی سەفەوی و عوسمانی دا بە جاری دووەم لۆزان کوردستانی گۆڕی بەسەر هەر چوار ولاتی (تورکیا ، ئێران ، عێراق ، سوریا)دا دابەش کرد ، پارچەی پەنجەمی کە بە کوردستانی سوور ناسراوە کەوتە بن دەست یەکەتی سۆڤیەتی پەشوو ، ئەستا لە بەشی ئەرمەنستان ئازربایجان و گورجستان و تورکمانستان بووە لۆزان زەبەکی کاریگەری لە دەزی کورد گەیاند نەیهەشت داخوازییەکانی بە پەی ماددەی (٦٢،٦٤)ی پەیمانی سیڤەر بەندی هاوکات نەخشەیەکی تازەی بە دارشتنەوەی قەوارەی سیاسی و جوگرافی لە ناوچەکەدا کەشا ، گرفت و ناکەکی قوولی لە نەوان گەلانی ناوچەکەدا دروست کرد ، هەرچەندا هەشتا لە زەر شوەن دەرهاوەشتەکانی لە شەرو نا ئارامی دا دیارن بەلام لە پارچەکانی کوردستان دا هەولی سرینەوەی ئاسەواری پەیمانی لۆزان بەشکە لە خەباتی سیاسی و مەدەنی ، لە باشوری

کوردستان بە کردەنی هەلکاری دابەشکردن سراوەتەوە لە ١٩٩١ەوە قەوارەیەکی سیاسی زامنکراوە بەرەوە گشتپرسی و سەربەخۆیی هەنگاوی مەزن هەلدەگرێت ، لە رەژئاوای کوردستانیش هەول بەردەوامن بە قەوارەیەکی هاوشێوەی باشوری کوردستان .

زوهاد اسحد عیسا

بەشی زانستە کەمەلایەتییەکان / زانکۆی سەران

وەرنەوە بە هەمـــــــوو شتێ!.. نەوزاد بەندی

لوتژەندنی دەسەڵات لە هەموو جەرە بازرگانی و پیشەکانی ناوبازاڕ ، ئەوەندەی کارەساتە دوو ئەوەندە کەمیدییە ..ئاخر چۆن ئەبە تە سەرقاڵی سیاسەت و وەات بەەوەبردن بیت ، کەچی سەرقاڵی تاوەر دروستکردن و نەخشخانەی ئەهلی و هاوردەکردنی جگەرە و دوگ و بەرز و سەروپێیش بیت ؟ باسی مادەی 140 بکەیت و سەرقاڵی هاوردە کردنی ئوتومبیل و بەفرگرە و تیقی و عەلەفی مریشک و مانگایش بیت ؟ مەعقولە حوکمەتە لەگەە سەرکی ووەاتاندا دانیشە و هەمان ەژیش خەریکی ترانزەتی ئامدیوکردنی وەجبەیەک باەندە و قوماش و کەمپیوتەر و چەقە بە ؟ .. ئەم کاەا و پیشە جیاوازانە بە گەورەترین کەمپیوتەر داونلەد بکەیت ، گەرم ئەبە و سوور ئەبەتەوە و داوای ئەپدەیت ئەکا .. نەخشی فرە کاەا وئیش و تایبەتمەندیی ، بە ناو خەکەکەیش درەژ بوونەوەی هەیە ، چونکە ئەمانە گەورەیش نەبن ، لە شوەنی گەورە دانیشتوون و.. بچووک پە لەئاوە ەژاوەکەیان ئەخشەنە .. جەرە فرەشیارە پەیدا بوون وەک دەسەەات خەریکی بازرگانیکردنی تەکەە و پەکەەن :
(وەرنەوە بە پەنیر .. ماست ..تایت .. سابونی زەنابیلیی .. قەیماغ .. جلی کوردی .. مریشکی سوور ..ماسی تازە ..تەختەی حەمام .. برمەی گەرم .. ماەە موبەەیدەی سووتاوی بە .. برنجی بە ..ئاردی بە .. غەسالە و سپلیتی سووتاوی بە ..قەنەفەی بە .. بیفرەشە..!!)

ـــ نەوزاد بەندی ـــــ

یەکی ئایاری خۆناویی، قۆتوعامی شیوعییەکان لە پشتئاشان.. بەدواداچوون: ستیڤان شەمزینی

پشتئاشان گوندێکی چڕ و دوورەدەستی بنای قەندیلە، تا ئەو ساتەی لە یەکی ئایاری 1983 نەبووە جێگەی شەڕێکی خۆناویی کە بە کوژرانی 82 کەس لە ئەندامانی حزبی شیوعی کۆتایی هات هیچ ناوبانگێکی نەبووە بە تایبەت ناوبانگی سیاسیی. تەنانەت هەروەک قادر رەشید "ئەبو شوان" لە کتێبەکەیدا "پشتئاشان لەنێوان ئازار و بەدەنگیدا" باسی دەکات تا ساڵی 1982 کەس بیری لێوە نەکردبووە، ئەو گوندە بکاتە بنکەی سەربازیی یان سەرکی خۆی، کاتێک حزبی شیوعی ئەم گوندی هەڵبژارد، وەک پەناگەیەکی ئارام دژی پێخوش کردبوو، بەڵام هەرگیز بە خەیاڵیاندا نەدەهات، دوای کەمتر لە ساڵێک پشتئاشان بە شیوعییەکان دەبێتە گۆڕستانێکی گەورە.

یەکی ئایاری خۆناویی

تا ساڵی 1983، حزبی شیوعی کە ئەندامێکی بەرچاوی جووت بوو، لە شێوەی شاخی براکاندا بەڵایەن وەستابوو، بەڵام لە کۆتاییەکانی نیسانی ساڵی 1983 گرژییەکی زۆر لە نێوان شیوعی و یەکێتی دروستببوو، یەکێتی تا دەهات لە نزیکی بارەگا سەرەکییەکانی حزبی شیوعی لە بناری قەندیل هەزی کەدەکردەوە، بەڵام حزبی شیوعی بە بیریاندا نەدەهات هەرشە زەبروشەنگێکی یەکێتی پشتئاشان بکاتە ئامانج، چوونکە پێیانوابوو ئەوانەی لە پشتئاشانن زیاتر ژن و منداڵن.
ڕۆژی یەکی ئایاری ساڵی 1983 کە هاوکاتە لەگەڵ جەژنی جیهانی کرێکاران، یەکێتی بە بەشداریی سەدان پێشمەرگە بە سەرکردایەتی "نەوشیروان مستەفا" پێلاماری بارەگانی شیوعی و پاسەک و حسک لە پشتئاشان، قەناقا، بەڕە، ئاشقەکە و ڕەزگە، دەدەن، پاش بەرگرییەکی کەم هێزکانی یەکێتی دەتوانن پشتئاشان و تەواوی ئەو گوندانە بگرن کە هێزکانی حزبی شیوعیان تێدابوو، تەنانەت توانیان

بەشێک لە سەرکردەکانی حزبی شیوعی وەک "کەریم ئەحمەد، ئەبو سەرباز، قادر رەشید" بە دیلی بگرن.
بەیانی ڕۆژی یەکی ئایار، ئەستگەی دەنگی شۆشی عێراق، کە ڕادیۆی فەرمی یەکێتی بوو، بەمشێوەیە سەرکەوتنەکەیانی لە پشتئاشان و قەرناقا بەاوکردەوە "ئاشبەتاڵ، ئاشبەتاڵ. تەڵە بە سەبرە، ئەمما بەزەبرە، بەڵە بە زەبر بوو. مارکس گەڵە هەڵتەکەنە، بزانە چۆن تەحریفییەکانی ئاخر زەمان، بە قاعیدە و قیادەوە بەرەو دیوی ئێران هەڵهاتن. بیانکوژن، بیانبەن ئەوانەی دەیانەوە کەوکانی کوردستان تەعریب بکەن. حسک و شیوعی و قیادە مەوقەتە ڕەنجی کورد بە با دەدەن. کوردستان لە قاعیدە و قیادەی تەحریفییەکان پاککرایەوە".
قادر ڕەشید لە کتێبەکەیدا "پشتئاشان لەنێوان ئازار و بەدەنگیدا" نووسیویەتی "هەزەکانی یەکێتی بە سەرکردایەتی نەوشیروان مستەفا لە بەهاری 1983 هەرش دەکەنە سەر بارەگاکانی حزبی شیوعی و پاسک و حسک لە گوندەکانی پشتئاشان، قەڵەناقا، بەڵە، ئاشقەڵەکە و ڕەزگە. نزیکەی 90 کەس بە دەندەترین شێوە دەکوژرێن و چەندین کەس بریندار دەکرێن. ئەوەی جێگای سەرنجە شێوەی هەڵسوکەووتی نەوشیروان و هەزەکەیەتی لە شەڵەکەدا. نەوشیروانییەکان پەنجەی کچێکیان بەناوی "ئەحلام" بەیوە بە ئەوەی ئەڵقەکەی لە بەبەن، تەرمی پەشمەرگەیەک بە ناوی عەلی حوسێن لە ژێر خاک دەردەنن بە گەڵان بە دوای چەکەکەیدا و تەرمەکەشی لە ڕەخی ڕووبارەکە بە جەدەن، کەسێک بە ناوی ئەبو مەکسیم کە خاوەنی 7 منداڵ دەبەت بە بە ئەوەی دەست بکاتەوە دەدرەتە بەر ڕەژنەی گوللە و دەکوژرەت، ئەو دیلانەی پارەیان پەبووە ڕووتدەکرانەوە و دەکوژران".

ڕەی نەوشیروان مستەفا

قادر ڕەشید "ئەبو شوان" لە دیمانەیەکدا کە ڕۆژنامەنووس "ستیفان شەمزینی" لە کەتایی ساڵی 2009 لەگەڵیدا ئەنجامداوە دەربارەی ڕەی نەوشیروان مستەفا دەڵێت "لەبەرئەوەی نەوشیروان مستەفا بەیادەر و ئەندازیاری ڕاستەوخۆی خۆنەشتنەکەیە، لە ڕادیۆکەیانەوە هاواری دەکرد من دیلم ناوەت! پەرەزتان پاک بەت! تەڵە بەسەبرە ئەمما بەزەبرە! نەوشیروان دەیتوانی ئەو دیلانە نەکوژەت! لەچیرەکی (زەماوەن ئەگەیین)دا، فازیل کەریم ئەحمەد (جەعفەر) کادری پەشکەوتووی ڕاگەیاندنی یەکێتی، دەیگێڕێتەوە نەوشیروان بە دەستی خۆی دیلەکانی کوشتووە! هەربەیە ڕاستەوخۆ هەموو ئەرکەکی حزبی بەجێدەهێڵێت و ڕوو دەکاتە سوریا، قارەمانی چیرەکەکە نەوشیروانە و ناوی لەناوە شەڕە!".

پەشمەرگەیەکی بەشداربووی حزبی شیوعی لە شەڕی پشتئاشان کە دواتر بە دیلی دەکەوتە دەست یەکێتی لە دیمانەیەکدا کە ڕەحمان غەریب لە ساڵی 2008 ئەنجامیداوە، دەڵێت "ئێمە چەند دیلێک بووین، لە پێ لەو دیوی زیندانەکەوە گومان لە هاوار بوو، کە سەرنجماندا دەبینین، نەوشیروان مستەفایە، لە مەفرەزەیەک پەشمەرگە تووڕە دەبوو کە بەچی دیلیان بە هەناوە، ئەوە ڕەککەوتنەکان شکاند".
ئەبو شوان سەرکردەی ئەوسای حزبی شیوعی پێیوایە سەرکردایەتی یەکێتی هەموویان بەرپرسن لەو تاوانە، بەڵام بەشی شەری بەر نەوشیروان مستەفا دەکەوێت. بەیە دەڵێت "هەموو سەرکردەکانی یەکێتی بەیاردەری ڕووداوەکەی پشتئاشانن، بەڵام پشکی شەر بەر نەوشیروان مستەفا و تەواوی ئەوانەی ڕاستەوخۆ بەشداریی شەڕەکە بوون، دەکەوێت. حزبی بەعس تاوانبارە لە داشتنی نەخشەی لەدانی پشتئاشان. کەمەڵەی ئەران و حزبی دیموکراتی کوردستانی ئەران ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ بەرپرسیارن لەو خوێنڕشتنە".
بەپێی سەرچاوە مێژوویەکانیش نەوشیروان مستەفا سەرکردەی مەیدانی هەموو هێرشە سەربازییەکانی یەکێتی بووە بە سەر تەواوی حزب و لایەنە کوردستانییەکان. تەنانەت پشکە نەجمەدین لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا "ئەزموون و یاد" ئەوە بە بیر دەهێنتەوە کاتێک دیل بووە لای یەکێتی، نەوشیروان مستەفا پێی وتووە "حزب نەماوە لە کوردستان سەرکردەیان لە نەکوشتبێت، بەیە تەش دەکوژین و لە تەڕکردنەوە ناترسین".

ڕەی حکوومەتی بەعس

ئەبو شوان، لە چاوپێکەوتنێک کە لە دیسەمبەری 2009 کە لەلایەن ڕۆژنامەنووس "رزگار چوچانی" لەگەڵیدا ئەنجامدراوە دەڵێت "خدر مەعسوم لە چاوپێکەوتنەکدا، بە ئاشکرا دەڵێت (پەلاماردانی پشتئاشان بە بەیاری سەرکردەکانی یەکێتی بووە). ئەوە ڕاستییەکی مێژوویە و چووە لاپەڕە ڕەشکانی مێژووی یەکێتییەوە، بەڵام دەبووایە خدر ئەوەشی بووتایە ئەو هێرشە بە سەر پشتئاشان، بەیار و هاوکاریی بەعسیشی تیادا بوو".
سەید کاکە، کە ئەوسا سەرکردەیەکی دیاری سەسیالیست بوو، هاوکات یەکێکە لە بەشدارانی شەڕی پشتئاشان پێیوایە کارەساتی پشتئاشان بە بەیاری بەعس بووە و دەڵێت "یەکێتی لەگەڵ حکوومەت ڕەککەوتبوو، ڕۆژی پەشتر حکوومەت 500 تەپی لەداین، کە یەکێتی هجومیان کرد شکان، ئەوارە بوو، من لەبەردەمیان بووم، فیشەکمان نەما، ناردم فیشەک بێت، گوتیان فیشەک نییە، کە فیشەک نەبێت سبەی هجوم بکات چی

دەکەی؟ گوتم سەحب بکەن، بە شیوعییەکانیشم گوت لەرە ئاوا دەبین دەچینە قەندیل، هەمووتان سەحب بکەن".
قادر رەشید باس لەوە دەکات چەند رۆژێک بەر لە کارساتە خوناویەکەی پشتئاشان کاتێک نوێنەری ئاشتی نەوان پارتی و یەکێتی بووە، چەند گۆرە بەرپرسێکی عەراقی بینیوە لە بارگای سەرکردایەتی یەکێتی بوونە، بەتام یەکێتی وەک فەلەستینی پێیان ناساندوون. بەبەوای قادر رەشید ئەم وەفدەی حکوومەت لەگەڵ یەکێتی تاوتوێی لەدانی شیوعییەکانیان کردووە.

تەبینی: ئەم بەدواداچوونە لە ژمارە "20"ی گۆڤاری "شەپەل" لە رۆژی 2013-5-1 بەناوەکی خواستراوەوە بەاوکرابووەوە. بە پەویستم زانی لە چل ساڵەی ئەو کارساتەدا دووبارە بیخەمەوە بەر دیدی خوێنەران.

بە دواداچوون: ستیڤان شەمزینی

پەشکەوتنی " زیرەکی دەستکرد" دەتوانێت شارستانییەت لە ماوەی بیست ساڵدا بەرەو نەمان بەرێت*.. زاهیر باهیر

ئەمە قسەی دکتەر جۆفری هنتن-ە، Geoffrey Hinton ، کە بە باوکی ڕەحی زیرەکی دەستکرد ناونراوە . دکتەر هنتن کە بە ماوەی چەند دەیەیەکە لەو بوارەدا کار دەکات و لەگەڵ چەند پسپۆڕێکی دیکەدا کاریان لەسەر ' زیرەکی دەستکرد' " Artifical Intelegence " دەکرد لەم ڕۆژانەی پەشوودا لەو پرۆژەیە لە گووگڵ پاشکشەی کرد.
هەکاری پاشکرشەکردنەکە بە دەڕێک خستە بەرچاو ئەویش گەیشتنەتی بەو قەناعەتەی کە پشەوچونی ' زیرەکی دەستکرد' مەترسیدارە لە سەر ژیان و کەمەک کە دەگاتە پلەی زیرەکتر لەوەی کە دروستی کردووە ، واتە لە خەیان .
بە کشانەوەی لەو پرۆژەکەی گووگڵ دەنگ و سەدایەکی گەورەی دروست کرد کاتێك کە جیهانی بە ئاگاهەنایەوە لە مەترسی دیجیتەڵ زیرەکیی

. ئەم ئاگەدارکردنەوە وای لە هەر یەك لە ئیلون میسك، کەشکی سپی و بەرنی سەندەرس " Elon Musk ، White House ، Bernie Sanders " کرد داوای یارمەتی و کۆمەکی لێبکەن، بەڵام ئەو رەتیکردەوە.
ئەو کە لەم ماوە زۆردا بە تایبەت لە ساڵی 2018 و بە یارمەتی هاوکارەکانی زۆر بە چێی و بە ماندووبوون لە پشەوەبردنی ' زیرەکی دەستکرددا' گەیشتە قەناعەتی ئەوەی کە مەشکی دیتجیتەڵی ڕەنگ مەشکی بایەلەجی سەرکوت بکات ، واتە پەشی بداتەوە.
دکتەر جەفری هنتن کە خۆی بە سۆشیالیست دەزانێت ڕەنگە وەڵامەکەی بە کەسان و لایەنانی بەدەسەڵات قەناعەتکەر نەبێت و نەیانەوێت بیبیستن. لە وەڵامی پرسیارەکانی ڕۆژنامەی گاردیاندا وتی " حکومەتی ئەمریکا بە ناچاری نیگەرانییەکی زۆری سەبارەت بە ئاسایشی نیشتمانی هەیە . مەیلی منیش ناکەکە لەگەڵیانا.....بە نموونە، دەنیام کە وەزارەتی بەرگری پێی وایە کە تاکە دەستی سەلامەت بە ئەم شتانە وەزارەتی بەرگری ئەمریکا خۆیەتی ، تاکە گروپێك لە خەڵك کە لە ڕاستیدا چەکی ئەتەمی بەکاردەهێنن"
دکتەر هنتن درۆژەی بە قسەکانی داو وتی " من سۆسیالیستم " بوو وتی "پەموایە خاوەندارەتی تایبەتی میدیا و ' ئامرازەکانی حیسابکردن' ، باش نیین".
"ئەگەر لە چوارچێوەی سیستەمێکی سەرمایەداریدا سەیری ئەوە بکەیت کە گووگڵ چی دەکات، ئەوا بەو شێوەیە بەرپرسیارانە ڕەفتار دەکات کە چاوەڕێی دەکەیت. بەڵام ئەوە بەو مانایە نییە کە هەوەدەدات زۆرترین سوود بە هەموو خەڵک بەدەستبهێنێت، بەڵکو لە ڕووی یاساییەوە پابەندە بە زۆرترین سوود بە خاوەن پشکەکانی، ئەوەش شتێکی زۆر جیاوازە."

ئەو بە بەردەوامی لە دیمانەکانیدا کە پرسیاری زیاتری لێدەکرێت وەڵامی زیاتر دەداتەوە. کاتێك کە پرسیاری ئامۆژگاری لێدەکرێت قسەیەکی وای لا نییە و دەڵێت "من کەسێکی سیاسی نیم " "من تەنها کەسێکم کە لەناکاو ئاگادار بووەوە کە مەترسی ئەوە هەیە شتێکی بەڕاستی خراپ ڕووبدات. خۆزگە چارەسەرێکی جوانم هەبوایە، وەك: 'تەنها واز لە سووتاندنی کاربۆن بێنە و باش دەبیت.' بەڵام ناتوانم چارەسەرێکی سادەی ئاوا لەو جۆرە ببینم."
درۆژە بە قسەکانی دەداو دەڵێت " لەماوەی 50 ساڵی ڕابردوودا هەوەم داوە مەدەلی کامپیوتەر دروست بکەم کە بتوانێت شتەکان فەربێت کەمێك وەك شێوازی فەربوونی مەشک، بە ئەوەی باشتر تێبگەم کە مەشک چۆن شتەکان فەردەبێت، بەڵام بەم نزیکانە بەیارمدا کە ڕەنگە ئەم مەدەلە گەورانە لە ڕاستیدا زۆر باشتر بن لە مەشک..... "پەویستە

ئەستا زۆر بیر لەوە بکەینەوە، و ئەگەر شتێک هەبێت کە بتوانین بیکەین. هەکاری ئەوەی کە من ئەوەندە گەشبین نیم ئەوەیە کە هیچ نموونەیەک نازانم کە شتە زیرەکترەکان لەلایەن شتە کەمتر زیرەکەکانەوە کۆنترۆڵ بکرێن..... پەویستە لە خەیاڵی ئەوەدا بیت کە لە ئەمە زیرەکتر بێت بە هەمان ڕادە کە ئەمە لە بەقەك زیرەکتر بین. ئەوە زۆر باشە کە بڵێین: 'باشە، مەیانبەستنەوە بە ئینتەرنێتەوە '، بەڵام هەر ئەوەندەی قسەمان لەگەڵ دەکەن، دەتوانن وامان لێبکەن شتەکان بکەین."

" "ئەم شتانە یارمەتی حکومەتە دەسەڵات سەپێنەرەکان دەدەن لە لەناوبردنی ڕاستییەکان، یان دەستکاریکردنی دەنگدەران.. مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم هەڵەشانەدا، لە دەخەکدا کە ئەمریکییەکان تەنانەت ناتوانن ڕازی بن کە چەکی هەرشبەرانە نەدەن بە کوانی هەرزەکار، ئەوە شتێکی قورس نییە بیری لێبکرێتەوە."

" لە ئەقاڵدە، Uvalde ، [کەمەکوژییەکەی ساڵی 2022ی 21 کەس لە قوتابخانەیەکی سەرەتایی لە تەکساس کوژران]، 200 پۆلیس هەبوون کە نەیاندەوەرا لە دەرگایەکەوە تەپەن، چونکە کابراکەی دیوەکەی تر تفەنگی هەرشبەری هەبوو و تەقەی لە منداڵان دەکرد. لەگەڵ ئەوەشدا، ناتوانن بەیار بدەن کە چەکی هەرشکردن قەدەغە نەکەن . ئا لەم بارەدا سیستەمێکی سیاسی تەواو ناکارامەی لەو جۆرە، سیستەمێکی دروست نییە بە ئەوەی ناچار بێت مامەڵە لەگەڵ ئەم هەڵەشانەدا بکات".

مەترسییەکانی زیرەکیی دەستکرد

بە گوێرەی دیمانە و قسەکانی جەفری هنتن کە من هەنەکیانم لە سەرەوە داناوە کە خودی ئەویش لە هەموو کەس باشتر لە وردەکاری و وەزیفەکانی ' زیرەکی دەسکرد' دەزانێت گەر بەو شێوەیە بێت کە ئەم دەیەت زۆر بەترسیدارە. ئەم مەترسییەش زیاتر دەبێت ل کاتێکدا کە کار بەو بکرێت ئەرک و وەزیفەکانی و توانای فراونتر دەبێت ، لە حاڵەتێکی ئاوادا مەترسییەکانیش گەورەترن .

دکتەر هنتن لە شوێنێکی دیکەدا دەڵێت " حکومەتە دەسەڵات سەپێنەرەکان گەورەترین ئامای سوورن کە ئەوە پیشان دەدات کە مرۆڤایەتی ناتوانێت دەستی بە مەترسییەکانی ' زیرەکی دەستکرددا ' بگرێت پێش ئەوەی درەنگ بێت."

پشبەکەی 'زیرەکی دەستکرد' لە ئەستاوە کەمبوونەوە بەرهەم دەهێنێت. ڕۆژی سەشەمە، 02/05، کەمپانیاکانی پەروەردە کە لە بەرسەکانی لەندەن و نیویۆرک بازرگانی دەکەن، سەدان ملیۆن دۆلاریان

لە بەهایان سەراوەتوە، دوای ئەوەی کەمپانیای چێگ " Chegg ، کەمپانیایەکی ئەمریکی کە یارمەتی ئەنلاین دەدات بە خوێندکاران بە کاری نووسین و بیرکاری، ڕایگەیاند کە ChatGPT کاریگەری لەسەر گەشەی کەیاران هەیە.

ترسەکان سەبارەت بە دەرئەنجامە چاوەڕوانەنکراوەکانی پەرەپەدانی ' زیرەکی دەستکرد' کەنترۆڵنەکراو، بووە هەی ئەوەی لە مانگی ئازاردا نامەیەک بەاوبکرەتەوە – کە واژەکارەکانی بریتی بوون لە ئیلەن ماسک و ستیف وەزنیاک، هاوبەشی دامەزرێنەری ئەپە – کە داوای وەستاندنی دروستکردنی " زیرەکی دەستکرد بکەن" لانیکەم بە شەش مانگ . پرسیاری ئەوەش کراوە کە ئایا پەویستە "هەموو کارەکانی کە بە ئەتەماتیکی دەکرێن دووربخەینەوە، لەوانەش ئەوانەی کە بەدیهێنراون".

کەبەندی ئابووری جیهانی ، WEF ،کە ڕەکخراوەکە لە پشتی کەبوونەوەکانی داڤەسوەیە ، لەم هەفتەیەدا ڕایگەیاند کە پەشبینی دەکەن گەڕانکاریە تەکنەلەژییەکان لەوانەش' زیرەکی دەستکرد' ببنە هەی جۆرە پشەویەکی "بەرچاو" لە بازاڕەکانی هەلی کاردا. کەمپانیای WEF ڕاپرسیەکی لە زیاتر لە 800 کەمپانیا کردووە کە 11.3 ملیەن کرەکار و کارمەندیان هەبووە، 25%یان ڕایانگەیاندووە کە پەشبینی دەکەن' زیرەکیی دەستکرد' لەدەستدانی هەلی کار دروست بکات، هەرچەندە 50% ڕایانگەیاندووە کە پەشبینی دەکەن گەشەی هەلی کارەکان هان بدات. لە مانگی ئازاردا، گەدمان ساشە ڕایگەیاندبوو، پەشکەوتنەکانی ئەم دواییە لە بواری ' زیرەکی دەستکرددا' دەتوانێت ببەتە هەی ئەتەماتیکیکردنی نزیکەی 300 ملیەن فولتایم کار، واتە جەگایان بگرەتەوە کە ئەمەش بەشی پارەزەران و ئەدمین لەنەو ئەو کەسانەی کە کارایییان لەسەر دادەنێت دەگرەتەوە.
لە کاتەکدا کە 'زیرەکی دەستکرد' لەوانە کە دروستیان کردووە زەر زیرەکتر بێت ئیتر کەنترۆکردنیشی زەر گران دەبێت بە یە مەترسیەکان هەر لەو ئاستەدا کە لە سەرەوە و لە لایەنکانی دیکەی ژیاندا دەردەکەوێت ئاسان نابێت. وەای ئەوانەش کە ئەو لیدوان و شیکردنەوانە بە بارودۆخی زیرەکی دەستکردە کە تا ڕادیەك هەشتا لە سەرەتادایە ، دیارە بە تەپەبوونی زەمەن و کاری زیاتر لەسەر دروستکردنی و پەگرماکردنی زیاتری مەترسیەکانیش گەورەتر دەبن .

بەشرییەت بەرەو کوێ؟

ئەمە پرسیارەکە کە کەس ناتوانێت بە دەقیقی وەامی بداتەوە، بەام

لەگەڵ ئەوەشدا هەمومان مافی ئەوەمان هەیە کە ئەی خەمان و پەشبینیمان بخینە بەرچاو.
من وا پەشبینی دەکەم کە لە ماوەی چەند دەیەیەکی دیکەدا زەربەی کارەکان جگە لەهەندەك کاری دەستی کە دەگمەن دەبن هەمووی لە لایەن ئەبەت و ' زیرەکی دەستکردەوە' ئەنجام دەدرەت. بە واتایەکی دیکە ژمارە و ئەژەی کرەکاران بەرەو کەمی و کەمتر دەڕوات . لەو حاڵەتەشدا توانای کڕینی خەڵکی زەر کەم دەبەتەوە بە ئەو کاڵایانەی کە لە بازاڕدا دەبن . کاتەك کە کاڵا پەویستی بە سەرفبوون هەیە کڕین هەیە بەڵام زەربە کاریان نییە ، دەوەت گەر لەناونەچەت دەبەت بەڵك پارەی شیاو بە هاووەاتیانی زامن بکات تاکو پەی بژین بە کەنیی کاڵاکان و پەداویستییەکانیان .
لەو بارەشدا نرخی پیداویستییەکان و کاڵاکان زەر زەر هەرزان دەبن چونکە خاوەنکار و کەمپانیاکان بەی تەچوونی کاڵاکانیان ئەکجار کەم دەبەتەوە . هەکارەکەش نەدانی کرە و مووچەی کرەکارە، نەدانی پارەی نەخەشی و هەیدەیی و خانەنشینی بیمەکانی، و کە ئەستا کرەکاران و کارمەندان شایستەین .
هاوکاتیش دەوەت ئەژەیەك کە بتوانەت بیمەی ئەم هەموو خەڵکە بەتاڵەی پەبداتەوە باج لەسەر کاڵاکان و خاوەنکار و کەمپانیاکان و قازانجیان دادەنەت .
لە کەتاییدا ئەوە دووبارە دەکەمەوە کە زەر زەحمەتە بتوانین پەشبینی ئایندە بکەین و ئەکخستنەوەی کەمەە و بەیوەبردنی لە سای سیستەمی سەرمایەداریدا کە ئامرازەکانی بەرهەمهەنان، کرەکارانی زیندوو بە مردوو دەگەەت، زەر زەر زەحمەتە.

*سەرچاوەی ئەم نوسینە لە چەند وتارەکی ڕۆژنامەی گاردیانەوە وەرگیراوە

Zaherbaher.com
زاهیر باهیر
04/05/2023

هەوڵستی کودەتاچییەکان لە نێوان ساڵی(1980 _1983) بەرامبەر بەکورد لە تورکیا.. ڕەشاد زرار احمد

هەرچەندە کودەتای 12ی ئەیلولی 1980 بەپاساوی گەڕانەوەی دیموکراتی و پاراستنی ئارامی و سەقامگیری وەات ئەنجام درابوو دوای کودەتاکە سیاسەتی حکومەتی تورکیا بەرامبەر بە کورد شێوازیکی نوێی گرتە خۆ و سەرکردە سەربازەکان، وەک ئەوانەی پێش خۆیان، رایانگەیاند: کەدان بەهیچ مافیکی نەتەوەی کورددا نانێن،ئەم هەوڵستەش بەرووونی لە قسەکانی جەنەرال ئەفرینی سەرکردەی کودەتاچییەکان دەردەکەوەت:کەلەسەرەتای ساڵی 1981دا وتی:هەموو لایەنە جوداخوازەکان بەبەزەییانە تیکدەشکێنرێن هەروەها وتی: کورد چەند جارێک لەسەردەمی ئیمپراتۆری عوسمانی،سەردەمی ئەتاتورک شەڕشی کردووە هەولی جوداخوازی داو هەرکاتیک تورکیا لاواز بووە کوردەکان پلانیکی جەهەنەمیان داناوە بە ئەوەی تورکیا دابەش بکەن"هەروەها وتی بەڕەن"کورد هەن، بەڵام لەناگەڕێین وەات دابەش بکەن ناتوانن هیچ شتك لەئەمە بستەنن، ئیمە بە هەموو تواناوە کار بە ئەوە دەکەین کەئەم کیشەیە لە ڕەگەوەیشەوە هەڵکەشیێن"دوابەدوای ئەم قسانەو دوژمنایەتی تورکەکان بە کورد کودەتا چییەکان هەڵسان کەمەڕەگایان گرتە بەر بە توندنەوەی ڕەگ وریشەی کورد کەلەهەردوو کودەتای 1971-1960جیاواز بوو بەگرتنە بەری کەمەڕەک ڕەگا بە ڕەشکردنەوەی شوناسی جوگرافیاو کلتوری کوردی:

1- هەر لە سەرەتاوە لەکوردستاندا هەمەتەکی فراوانی دەستگیرکردنی نیشتیمانپەروەرانی کوردیان دەست پێ کرد وباری نائاسای لەشارەکانی بە وتەی تورک"ڕژهەات وباشوری ڕژهەاتی وەات"ئاگەیاندرا، سەرجەم چالاکی و ساسی وکەمەایەتی ڕەشنبیرییەکان قەدەغەکران وسەرجەم بلاوکراوەکوردیانەی کەنوسینیان بەکوردییە قەدەغەکران خاوەنکانیان دەسگرکران بەوەتەمەتبارکران کە گوایە هەوەی بارچەبونی یەکیتی نەتەوەی کوردیاو داوە.

2- کاربەدەستان ئابەوقەی ئابووری وتەندروستیان دژی دانیشتوانی گوندەکان کوردستان توندترکرا مامەستاو فەرمانبەرو دکتەر بەناوچە تورکنیشینەکانیان دوردەخستنەوە بە کەچکردنی دانیشتوانی گوندەکان.

3- قەدەغە کردنی زمانی دایک و ونوسینی بە کوردی گوەگگرتن لە مەسیقای کوردی قەدەغە کردنی پەشینی جلوبەرگی کوردی گەر هاتوو هاوەاتی پابەندی ئەم رەنمایانە نەبوو ئەوا بە1-3ساڵ زیندانی دەکرەت.
4- لەدرەژەی سیاسەتە شۆڤینیکانیدا بەرامبەر بەکورد هەسان بە راگواستنی دانیشتوانی گوندەکان بەرەو رەژئاوای تورکیا بەپاساوی پاراستنی سنوریان لە هەوەی جوداخوازی گەرینی ناوی گوندو شارچکە کوردییەکان تەنانەت ناولینانی منداڵانیشیا بەناوی کوردی قەدەغە کردبوو.
5- لەدرەژەی کارەکانیان کوردستانیان کرد سەربازگەی فراوان بەیەکەکانی سوپای دووەم وسییەم یەکە تایبەتییەکانی کەماندە و دەزگای هەوەگری (میت)کەکاریان کوشتن و تەقاندنی کورد ورفاندنیان بوو.
6-رژەمی سەربازی بەراوە دوونانی گروپەسیاسیە کوردییەکان بەقەستنەوەی رەکەوتن لەگەڵ هەردوو وەاتی ئەران وعەراق توانی لەساڵی 1982بەقوەای(30)کم هاتە ناو سنوری باشوری کوردستان، دوای چەند پەکدادانەك لەگەڵ پارتی کرەکاران ئامانجی تورکیاش لەم هەرشانە تەنگهەچنین بوو بە جوەانەوەی نەتەوەیی رزگاریخوازی کورد و بەئەوەی کار نەکاتە سەر بزاڤی کوردەکانی تورکیا، کە لە ئەنجامدا روبەرووی بەرگریەکی سەختی پەشمەرگەبوونەوە دوای سەرزەنشتکردنیان لەلایەن کەمەی نودەوەتییەوە تورکیا ناچاربوو ناوچەکوردیەکان جە بهەن و لەعەراق پاشەکشە بکەن.

ئازادی رادەربەین هەموومان جوان دەکا.. رەسوە بەختیار

نامانەوە بچینە ناو گوتار و چەمکە فەلسەفییەکان، وەک ئەوانەی شتەکی وای لە نازانن، کەچی خەیان کردەتە دەماستی ئەو گرووپ و لایەنانەی باس لەئازادی دەکەن، کەچی دوای ماوەیەک دەردەکەوە ئەوانە خزەندراونە ناو تەکانی ئازادی، یان دوای ماوەیەک لەهەموو خاە و پرسەی ئازادی پاشگەز دەبەتەوە، بەو پەیەی بەپەستەک پەستەکیان پە بەخشی.

کەس تەمەتبار نییە سەر بەچ ئایدەلۆژیا و رەباز و لایەنەکی، گرنگ ئەوەیە تەی مرۆڤ بتوانی وەک مرۆڤ قسە بکەی، وەک مرۆڤ مامەڵە بکەی، ئەمە دەزانین زۆرەک لە پەڵەک بوونەتە کوەک، بەڵام مافی کەسانی دیکە موکی تە نییە تا بە ئارەزووی خۆت، قسەی لەسەر بکەیت.
لەسەرتادا باسمان لەوەکرد پەویست ناکات شەن و کەوی فەلسەفە و ئایدەلۆژیایەکان بخەیتە روو، ئەوەی هەیە بەپەی بە پەی ئەزموونی رەژانە دەبیندرە، نەک فەان و فیسار وایانگوت.
تە دەبینی لەو وەاتانەی جەرەک لەژیاری پەوە دیارە، لەمامەڵە و قسەکردنی رەژانەدا بەدەردەکەوە، کاتەک قسان لەتەک یەکتردا دەکەن زۆر بەسانایی و بە گرژی لەتەک یەکتردا بەیەک دەڵەن بەیارمەتیت دەتوانم لەم کورسییەوە بچمە کورسییەکی دیکە، (یەکەم رەگەی گرتووە) ، دووەم کەمەک ماندووە و شونەکەی ناخەشە.
دەسەڵات و تاکیش دەکرە زۆر بەهەمنی و بە توندوتیژی هیچ لایەک و بەپەی ئەو یاسا و رەنوەنانەی هەموو لایەک ئاشنان پەی.
ماوەیەکی زۆر لەرەژنامە و گەڤارەکان کارم کردووە، زەرجاە و بەردەوام ئەو کەشەی ئازادی رادەربەین لەنەوان تاک و دەسەاتدا بەتە جەگەی پرسیار، بەڵام هیچ کات لەم دوو لایەنە بەهەمنی لەگەڵ یەکتردا ئاخاوتنیان نەکردووە، تاک زوەملەکراوەکان وا دەزانن بەهەرشکردنە سەر دەسەات ئەوا دەتوانە هەموو ئامانجەکانی بەدەست دەنە، ئەو نازانە ئەو وشنانەی ئەو دەریدەبە تەنیا لەکەدارکردنی بەرامبەرەکەیەتی، دیارە دەسەلاتیش لەبەرامبەر ئەو قسانە چەندین دامودەزگا و پارەزەری هەیە، ئەمجارەیان تاکی قوەبەسەر سەرەایی نەسەندنی مافەکانی تەمەتبارە بەلەکەدارکردن، کاتەک رووزەووی دادگا دەبەتەوە سەری سوە دەمەنە و ریاتریش رق ئەستوور دەبە، دوای کەشمەکەشمەکی کەم و زۆر تاکی خاوەن ماف دەخرەتە زیندانەوە، چونکە دەکرا تاکی زوەملەکراو یان وستوویەتی ئازادانە رای خۆی دەربە، کەچی ئەو هەرش دەکات.
لەرەوە دەکرە عەقە بکەینە سەنگی مەحەک، شتەک هەیە پەی دەڵەن : دەکرە بەنەرم و نیانی لەگەڵ یەکتردا بدوەین، ئەگەر دەسەات بەنەرم و نیانی بەرامبەر ئازادی رادەربەین بجوولەتەوە مانای ئەوە نییە لاوازە، بەکو لەسەنگەی هەزەوە قسە دەکات، هاووەاتییانی خەشی رادەنە بەوەی هەسوکەوتەکان نەرم و نیان بە، چونکە کەمەگەی ژیار بەگەانەوە بە عەقە پەشدەکەوە.
لەکەتایدا ئازادی رادەربەین هەموومان جوان دەکا رەگە نادا گرژی و توندوتیژی ببەتە لەمپەر لەبەردەم مامەڵەکردنی ژیارانە.
کەمەگەی کوردستان بەهەموو پەکاتەکانەوە، جەرەک لەگرژی و توندی لەهموو ئاکار و رووخساریدا زۆر بەرووونی بەدەردەکەوە، ئەگەر کەمەک

پەداچوونەوە بکەین، ئەوا جوانترین نموونە لەم ناوچەیە دەخەینە روو، ئەو ناوچەیەی لەئەستادا لەگوگە ئەرسیشدا بەرژەوەندی ناوەڕاست ناوی دەهێندرێ.

بەقەد دوری نزیکین!.. هێدی گەیاوی

ئەستا لە شەمەندەفەری درێژی تەمەنا
سەرکەوتم …
بە دەستکم
خوا حافیزی لە خەمی منداڵی و
یەکەم وەستگەی شارو نیشتیمانەکەم دەکەم
بە دەستکەی ترم
عەینەکەکەم لە چاوە کزەکانم چە دەکەم
بەئەوەی ژیاننامەی ئەوسا و ئەستام بە پەنجە لەرزەکانەم بنوسمەوە!
سروشتی ژیان پانتا فراوانە؛
وەک ئەو دەریایەی تا چاو بە دەکا دوور دوور ئەنوێنە …
وەک ئەو ئاسمانەی لە قوڵایی بەرزیدا بە وەنەیە…
وەک ئەو زەمینەش سەرتاپا سەراب دایپۆشیوە
ئەوسەری نابینرێت…!
تەنیا و بە حەوسەڵە خەمی ڵابردوو و خەمی ئەستا
لە فارگەنەکداین
ئەوەندە لەگەڵ یەکتریدا ناکەک نین زەریش تەباین؛
ئەوی بچکەلەو منی گەورە
هاوبیر و هاوخوێن و یەک ڕەگەز
تەنیا ئەوەی لە یەکتری جیامان دەکاتەوە
ڕووخسار و باڵامانە!!!
سەیر نیە منی ڵابردوو لەگەڵ منی ئەستادا
هاوڕێ و هاوسەفەربین ، چونکە لەیەک کاتدا
ئەو مەژوویەک لە ڵابردووی
پەشکەش بە مەژوویەک لە داهاتووی
تەمەنەک کردووە….

لە یەک کاتدا:
هەم ئابردووی ئەم و
هەم ئەستای من بەقەد دووری لە یەک نزیکن و
یەکسانیشن بە یەک !!

گەورەترینەکان.. نەوزاد بەندی

گەورەترین درەزن ئەو کەسەیە،

کەسەکی خەشویستوە و

هاوسەرگیریی لەگەڵ کەسەکی تردا ئەکا ..

* * *

گەورەترین گەمژە ، ئەو کەسەیە ، خەڵک لە خەی کە ئەکاتەوە و

خوا لە خەی دوور ئەخاتەوە ..

* * *

ناپیاوترین کەس ،

کەسەکە بەوای بە بیر وباوەڕەک نییە و ..

بە دەستکەوتنی ماە و سامان ،

بانگەشەی بە ئەکا ..

* * *

گەورەترین سەرکردە ،

کەسەکە هەموو جیهان ،

بە سەرکردەی خەیانی ئەزانن ،

نەک تەنها تیرە و بنەماڵەیەک ..

⋆ ⋆ ⋆

گەورەترین بازرگان ،

ئەو بازرگانەیە

کە بیر لە مرۆڤکان ئەکاتەوە نەک گیرفانی مرۆڤکان ..

⋆ ⋆ ⋆

گەورەترین سەرلەشواو ،

کەسەکە ، لە دوای شەست حەفتا ساڵ تەمەن ،

هەشتا بە دوای دنیادا ەائەکا و

بە تەمایە ئاسوودەیی دەستکەوە ..

ـــــنەوزاد بەندی ـــــ

بیرم نەبوو ..!

گەورەترین بە ەەوشت ،

دەعبایەکە ،

دیکتاتەرە ئەەوخەنە ،

بە ئەوەی خەی بچەتە جەگاکەی و

درۆژە بە دیکتاتەریی بدا ..!!)

ئەو ەەمـــــانە جـــــوانەی، کەم خوەندرایەوە.. شوان حەسەن

رەمانی " پیاوەکی بەچارەنووس" لە نووسینی (ئیمرە کیرتەز) ە لە وەرگەەانی(ەوونای شوانی).

زۆر جار لە ڕێگەی هەندێک وشەوە، دەڕوانمە ئاستی زانیاریی(مەعریفە) نووسەر، بەرپرسیاریەتیی و بوێریەکەی، بەرانبەر چەند چەمک و دەستەواژەیەک بە من زۆر گرنگ و سەرنجڕاکێشن. چەند ساڵێک بەر لە ئێستا، ناونیشانی ئەو کتێبە، سەرەتا وەک فیلم کەوتە بەرچاوم، بەدوای نووسەرەکەدا گەڕام و بەشێک لە چاوپێکەوتنەکانم خوێندەوە، لە نێوان فیلمەکە و چاوپێکەوتنەکان، نزیکبوونەوەیەکی زۆرم بە ئەو نووسەرە دروستبوو، زۆر دڵنیا نیم کە کتێبەکەم بە سویدی خوێندبێتەوە، چونکە کتێبی دیکەی ئەو نووسەرەم خوێندیتەوە.
بەڕام هیندەی پێمکرابێت چاوپێکەوتن، ئەو نووسینانەی لەسەری نووسراوە بخوێنمەوە. دەخۆشم کە ئێستا بەزمانێکی جوان و دەوڵەمەندی کوردی ڕەمانێکی دەخوێنمەوە، ڕاستیەکەی هەموو کتێبێک گرنگە، بەزمانێکی دەوڵەمەند وەربگێڕدرێت، هەتا نزیکبوونەوە و ئاشنابوونێک دروست بێت، لە نێوان زارەوە و بنزاراوەکان، خۆشبەختانە ئەو کتێبە دەخوازێی من ، ئەو شانسی پێ بدایە، بەیە لە دەوە سوپاسی وەرگێڕ دەکەم.
بەگشتی لە سوید گرنگیەکی زۆر بە نووسینەکانی (ئیمرە کیرتیز) دەدرێت، باوەڕم وایە، تەنیا پێیوەندی بەوەوە نییە، کە "خەڵاتی نوبێل"ی وەرگرتووە، بەڵکو شاهێدێکی زیندوویی هەڵەکەستیش بووە.
ئەو پێچوانەی وتە بەناوبانگەکەی (تیودەر ئەدەرنە) کە دەڵێت" لە دوای ئاوشڤیتز ناتواندرێت چیتر شیعر بنووسرێت" ئیمرە کەرتیز دەڵێت " نەخێر لەدوای ئاوشڤیتز تەنیا دەتواندرێت ئەدەب لەسەر ئاوشڤیتز بنووسرێت" خێی هەردووکیان گوزراشت لە گۆڕەیی پرسەی "کەمەکوژی جوولەکەکان" دەکەن، چونکە ئەوان ئەگەر لە ئامرازیش هاوانەبن، ئەوە لە ئامانجە گۆڕەکە، قەت دژی یەکتر ناوەستنەوە، بەیەش توانیان ئەو مەژووە بە زیندوویی بهێڵنەوە، نەک هەر بە میللەتەکەی خۆیان، بەڵکو بە شەرمەزارکردنی ئەو میللەتانەش کە بەشداربوون لە کەمەکوژیەکە، وەهەروەها ئەوانەش کە بەدەنگیان هەڵبژارد. بەڕام ئیمرە کیرتیز ووریایە، وەک خێی دەڵێت:" هەرگیز نەمویستووە ببم بە نووسەری گەل" لە شوێنێکیتر دەڵێت:" نامەوێت هەڵەکەست بنووسمەوە، بەڵکو دەمەوێت ڕەمان بنووسمەوە" نایەوێت دەقە ئەدەبیەکەی لەناو مەژوودا بتوێنێتەوە، بەڵکو ئەدەب بنووسێتەوە، بە بەوای من ئاگایی نووسەر لەسەر ئەو جۆرە بابەتانە زۆر گرنگە، واتە کە لەسەر بابەتێک دەنووسی، بزانی چەند بە خێت گرنگە، نەک گەرمی بازار.
دەچینە لای ناونیشانەکە و لە ڕێگەی وشەی " چارنووس" خوێندنەوەیەک بە دنیابینی نووسەر دەکەین.
با سەرەتا ئەوە بڵێم، لە مەژە بەم یەکلابێتەوە، کە سەرچاوەی ئەو

وشەیە لە میتۆلۆژیاوە پەیوەتە ناو هەندێک لە داستان ، هەنراوە، ئاینە ئیبراهیمیەکان و …
چارنووس بەکوردییەکی پە بە پەستی وشەی قەدەر.کە بەهەی کاریگەری ئاینی ئیسلامەوە، پەیتاوە ناو زمانی کوردی و بووە بە وشەیەکی کوردی.
بە تەگەیشتن لە چارنووس، دەکرێت بگەیینەوە سەر حیکمەتی چیرەکە ئەفسانەکەی " گرەی ئەدیب" لە یۆنان، کە ئامانج تێیدا ئەوەیە، ئەوەی لەچارەت نووسرابێت هەر ئەوەیە، ئەگەر کەتایییەکەی بە کووشتنی باوکت و هاوسەرگیری لەگەڵ دایکشت کەتایی بێت، ناتوانی لەوەی بێت نووسراوە ڕزگارت بێت.
بەڵام جوانیەکەی ئەو ڕەمانە لەوەدا دەست پێدەکات، نووسەرێک زەر بە ووریایی مامەڵە لەگەڵ ئەو چەمکە دەکات و بەسەر ڕابردوودا پازدەدات و لە زەمەنێکی مەدەرن دەنشێتەوە، ڕاستگەیانەترە ئەگەر ناونیشانەکەی بەڵەم کە دەکەوێتە ناوەڕاستی ئەو بازنەیەی کە کافکا لە " دادگایی" بەی دیارکردووین، لەوە پەمان دەڵێت لەژێر سایەی دەسەڵاتێکی ستەمکار، تە خاوەنی خۆت نیت، بەڵکو دەسەڵات چارنووست دەنووسێتەوە، واتە قەدەرێک لە دەرەوەی دەسەڵاتە غەیبییەکەی ناو ئەفسانە و ئاینەکان، بوونی هەیە. بەهەڵە خوێندنەوەی بە مەکە؟ نووسەر لە چاوپێکەوتنێک دەڵێت" باوەڕم بە ئاین و دەوڵەت نییە" بەڵام ئەوەمان لە بیرنەچێت لە ژێر سایەی دەسەڵاتێکی دیکتاتەر، هاوڵاتی خاوەنی شکە، لە ئەستا و داهاتووێکی نادیاردا دەژی . هەر بە بە بیرهێنانەوە(ئوریانا فالاچی) لە چاوپێکەوتنێک لە قەزافی دەپرسێت" تە باوەڕت بە خودا هەیە؟
معەممەر قەزافی: ڕوون و ئاشکرایە. بەڵێ بە دەنیاییەوە! بۆچی ئەم پرسیارە دەپرسیت؟
ئۆریانا فالاچی: لە بەر ئەوەی لام وابوو تە خۆت خودایت!
ئۆریانا باش دەزانێت، ئەو جۆرە دەسەڵاتدارانە، پێیەوی دەسەڵاتی خوایی دەکەن و، چارنووسی هاوڵاتیەکانیان خستەتە ژێر دەستەڵاتی خۆیان.
پاڵەوانە بچکۆلانەکەمان دەڵێت" چما نایانەوێت ئەمە حالی ببن. گەر چارنووس هەبێت ئەوە ئازادی شیاو نییە…بە پێچەوانەوە گەر ئازادی هەبێت ئەوا هیچ چارنووسێک نییە"
ڕەگە چارەیەکترمان نییە، جگە لەوەی پێکەوەگەشتەک، بە ناو ئەو ڕەمانەدا بکەین، بزانین کە چارنووسی کارەکتەرەکان دەنووسێتەوە؟ ئایە چارنووسێکی پارچە پارچەکراوی مرۆڤێک، یەکدەگرێتەوە؟ گریمان بۆچارسەریە دەروونیەکان لەک نزیکیش بکرێتەوە، بەڵام ئایە هەزێک هەیە، ئەو زەمەنێت بە بگەڕێنتەوە؟

نووسەر بە زەمەنەکمان دەگەڕێتەوە، کە تەمەنی چواردە ساڵە، بە هەکارەک زیندانی دەکرێت، کە بەلای ئەو قەت بابەت نەبووە، ئەویش "جوولەکەبوونیەتی" کە بە ئەو تادەشمرێت واتایەکی نییە، بەڵام ئەو کاتە بە دەسەاتەکی نازی کە (هەنگاریا) داگیردەکات زەر گرینگە، لەوانگەی نازییەکان لەبەر ئەوەی ئەو جوولەکەیە کەواتە مافی ژیانی نییە، ەاپەچیی دەکەن بەرەو تاقیگەکانیان، ئیمرە لە چاوپەکەوتنەک دەڵێت:" ئاوشوێتز منی کرد بەجوولەکە" لەوەوە بەچارەنووسی کارەکتەرەکەمان دەست پێدەکات، بەڵکەوت هەزی سەقیەت ئەو ەزگاردەکەن و دەگەڕێتەوە ناو کەمەگەکەی خۆی، کە لەی دەپرسن" کە گەایتەوە ناویان هەستت بەچی کرد؟" دەڵێت" ق" ئەوەی چاوپەکەوتنی لەگەڵ دەکات، دەیەوێت هەکاری ەقەکە بزانێت، نووسەر دەڵێت" پەیان ناخۆش بوو، کە ەزگارم بوو، دیاربوو بە هەنگاریەکان دەرفەتەکی باشبوو، ئەمە نەهەڵەن" تە سەیربکە، ئەو ەوشتی کەمەگەیەک بێت تە لە نەوایانیاندا گەورەبووببیت و ەگەت لەو نیشتیماندا ەچەوبێت، ئایەچەن دەتوانی ژیان لە نەویاندا بکەیت؟ لە کاتەکدا دەست و دراوسەیەکانی دوەنێت، دەستی دوژمن بگرن و ماڵە و ماڵی پەبکەن، هەتا ژیان و ماڵ و موەکت لە بستەنن، ئەو چ چارەننووسەکە؟ ئیمرە کیرتەز هەر ئەو دەخاتە سەر ناسنامەکەی" نەخەم بە جوولەکە دەزانم نە بە هەنگاری"

بەمن زەر خۆشبوو، کە لە دەمی پاەوانەکە ئەو هەستەم خوەندەوە، کە پەشوتر کرێتیز لە چاوپەکەوتنەک باسیکردبوو، ئاخر هەندەک ئازار وەک کووتانی خاڵ وان، لەوانەیە گونجاوتربێت بەڵەم، وەک ژمارە کوتراوەکانی دەستی جوولەکەکانی، زیندانی دەستی نازییەکان وابێت" گەرەکی بوو بزانێت- چ هەستەکم هەبوو کاتەک بە وەات گەامەوە و ئەو شارەم بینیەوە کە جەم هەشتبوو؟- ،،گوتم، "ەک" بەک بەدەنگ بوو… بگرە باش دەزانێت ەکم لە کەیە، گوتم،" گشتیان"دیسانەوە بەدەنگ بوو"بە گومان هەمووتان دەزانن پاش ئەوەی نازییەکان دەردەکرەن، سەقیەتیەکان دەن، ئەوجارە چارەنووسی " ئیمری " دەکەوێتە دەست سەقیەتیەکان، ئەو چ نەهامەتیەکە، لە نیشتیمانەک بژیت حەز لە زمان و خەکەکەی نەکەی؟ نەشتوانی بەجەی بهەی وەک خۆی باسی دەکات .سەقیەتیشی سەرتا وەک ەزگارکەرەک و پاشان وەک داگیرکەرەک سنووری ژیان و هزرت بە دیاری بکەن؟ئەو چارەنووسە یا داهاتووەکە بە خێت دیاری دەکەیت؟ پاش ماوەیەک کەشەی لەگەڵ ئەوانیش بە دروست دەبێت، حەز لەوانیشی ناکات،.ئاخر ئیمرە کیرتەز دەڵێت:" نووسین ناسنامەی منە" کەواتە زەر زەحمەتە نیشتیمانەکی دادپەروەر بە زمان بەدزەتەوە، هەتا ئیسرائیلی مەملەکەتی جوولەکانیش نابێت بە ماڵەک بە ئەو.

لە چاوپێکەوتنێک باسی ئەوە دەکات کە حەزناکات منداڵ بنێتەوە(بە گومان ئەو پێیوەندی بە یەکێک لەو دەرئەنجامانەوە هەیە، کە لە پاش خوێندنەوەیێک وورد، لەسەر کەمێکوژیەکە دەیگاتە) بەڵام خەشبەختانە هەکار نییە، بە (ماگدا)ی هاوژینی ، چونکە ئەو چوار منداڵی لە پیاوەکەی پەشوتر هەیە، بەڵام دەڵێت" کتێبکانم دەمهێنەوە" خاڵێکی جوانە کە باوەڕی بە بەردەوامبوون هەیە، لە ڕێگەی کتێبکانیەوە.وەک گوتم ئەوە چارەنووسی نووسەرەکەی ئەمەیە.لە چاوپێکەوتنێک زەر بە خراپی باسی مەژووی کەن و ئەستای ئەوروپا دەکات، هەکاری هەڵەکەستیش بە مەژووە دەندانەکەیان دەگەڕێنیتەوە و هەنووکەی ئەوروپاش بە پاسیف و لە دەرەوەی مەژوو وەسفدەکات، بەکورتیەکەی دەڵێت" ئەوروپا کاریگەری ئەرێنی لەسەر دەرەوەی خۆی نەمایە" ئەو باوەڕی وایە " ئەک" هەر بەردەوامە بەڵام ناسیۆنالیستە ئەوروپیەکان ، ناوەکەیان لە" جوولەکە" کردووە بە" موسلمان"، مەبەستی ئیسلامیەکان نییە، چونکە جیاوازییەکە باش دەزانێت. بەداخەوە مەژوو پەمان دەڵێت" ق بەرانبەر بەگروپێک، هەمیشە هەبووە، هەتا ئەستاش هەر بەردەوامە" .

پاش ئەوەیە کەمێک نووسەرە دەخوازێکەی منتان ناسی، ئایە مرۆڤ چارەنووسی بەدەستە خۆیەتی یان نا؟

ڕەمانی " مرۆڤێکی بە چارەنووس" هەندە جوان و ڕاستگۆیانە نووسراوەتەوە، لەهەندێک شوێن وەک خوێنەر ئارامییەکەی پاڕاوانەکەمان ماندووت دەکات، بەڵام کە بە بیرت دەتەوە پاڕاوانەکەمان منداڵەکە، دیسان بەردەوام دەبیت لە خوێندنەوەی. ئەو ڕەمانە، وێنەیەکی تەواو جیاوازت دەداتە لەسەر (ئاوشفێتز- بەشڤێد) ئەوانەی کە بە خۆی دیتیتی، وەک منداڵێکی چواردەساڵە، چۆن هەستی پێکردووە، لەشوێنێک ئەوها باسی سەربازە ئەمانەکان دەکات" دەبێت دان بەوەشدا بنێم، کە بە بەوای من یەکزەڕە ترسناک نەبوون، بەڵووتەکی ئارام دەهاتن و دەچوون، پاسەوانی ڕیزەکانیان دەکرد، وەڵامی پرسیاریان دەدایەوە، سەریان دەلەقاند، تەنانەت دەستانە بەسەر شان و پشتی هەندەکمانیان دەدا" کەمەناسەکان ئەوەیان یەکلاکردەتەوە کە منداڵ بەگشتی لە ئەستادا دەژیت، ڕەها نییە، چونکە منداڵیش جیاوازیان تەدایە،بەڵام پاڕاوانە گچکەکەی ئەمە زیاتر لەزەرینەی منداڵەکان دەچێت.بەیە وەک منداڵێک چی دیتەوە ئەوە دەگێڕەتەوە، لەو کاتەی لە بەندگەکەی هەواڵی ئازادبوونیان بە کەمێک زمان دەگوترێتەوە، دەڵێت:" ئەمیش دروست وەکوو ئەوانی پێش خۆی، لە ئازادی بەولاوە باسی هیچ شتێکی دیکە ناکات، تەنانەت بە وشەیێک، نە بە ئاماژەیێک باسی ئەو شەربایە ناکات، کە وەختە سوەمان بەی بەتەوە و بەمان نەهاتووە" لە شوێنێکیتر وەک بەیت

شتێکی نوێی ئاشکراکردبێت دەڵێت" بە بوێریەوە دەڵێم، نەمبیستووە لە هیچ شوێنێکی دیکەی جیهاندا هەندێی نەو گرتووان باسی ئازادی بکرێت"وەک گوتم ئەوە نیشاندانی خەیاڵێی منداڵێکە کە لە ئەستادا دەژی و ئەوەی پەویستی پێی هەیە لە هەموو شتێکی دیکەی پە گرنگترە، برسیەتی کەواتە خواردنی دەوێت" هەروەها سەرتاشکانیشی لە بووە و سابوونیان دراونێتە، پاشان ئەوانیش چوونەتە گەرماوەکە و لەوێدا – وەکوو بیستم- هەمان بەلوعە و دووشی ئاوی لە بووە، لە لەوێدا لە جیاتیی ئاو، گازیان بەسەردا پژاندوون" بە گومان ئەوە یەکلابەتەوە کە گازیان بەسەر جوولەکەکاندا پژاندوو، بەڵام پاڵەوانە بچکۆلانەکەی ئێمە ئەو ڕاستیە نازانێت، بۆیە دەڵێت" وەکوو بیستم" ئەوە گرنگی گەڕانەوەیە، چی دەبینیت و چی دەبیستیت لێک جیابکەیتەوە. " ئێمە ئەو شوێنەیە، کە لە ئاوشفتزدا باسیان لێوە دەکرد، شیر و کەرە دەرخواردی دەدرێن تاوەکوو – بە نموونە- هەموو ئەندامەکانی ناوسکیان بە لەکەینەوە و کەلکی زانستی دەر دەهێنن. لە دیارە ئێمە تەنە بە چوونەکە" وەک گوتم نووسەر لە زەر کەس ڕاستیەکان باشتر دەزانێت بەڵام ئەو دەیەوێت ئەو کاتمان بە بگوازێتەوە کە بەخێی دیتیتی و بیستیتی، بۆیە زەر بەڕاستگۆیانە دەڵێت:" تەنە بەچوونەکە" بە بەوای من ئەو جەرە ڕاستگۆیە پەگەی نووسەر و نووسین بەرزتر دەکاتەوە، چونکە منداڵێک کە کەمەڵێک لەکدانەوە ببینێت، نایەت یەکێک هەڵبژێرێت و بیکات بە یەقین، ئەگەر بەگەی بە هەزی نەبێت، بۆیە گرنگە وەک بەچوونەک ئاماژەی پە بکات و خەی ناکات بەشارەزا.

ئەو ڕەمانە، هەموو ئەو تەوانینە کەم زانیارییانەی بەشەک لە ڕەخنەگرانی کوردی هەدەوشێنتەوە، کە بە کەمکردنەوەی کتێبێک وشەی "ژیاننامەی نووسەر" بەکار دەهێنن، ئیمرە لە چاوپەکەوتنەک دەڵێت" دوای چەندان ساڵ، لەخەیاڵی نووسینیبووم ، هەتا ڕۆژەک ڕەمانی " نامە"ی (ئەلبێرت کامە) دەرگایی خەیاڵیکردمەوە، سەزدە ساڵی پەچوو تا لەو ڕەمانە تەواو بووم" بەدەنییایەوە ئەو تەکنیکە بەرزە، پەویستی بە کاتێکی زەرە، ئێمن تەبینم کردیە، بەشەک لە خوێنەر و ڕەخنەگرەکانمان نووسینەوەی هەقیقەت و ژیاننامە لەک جیاناکەنەوە. جارەک لە کەڵەکی (susanna alakoski) بووم، گوتی:" زەریان نووسی و گوت کە ڕەمانەکەم ژیاننامەی خێمە، هیچم نەگوت، تا ڕۆژەک بەتاقەتبووم بە ڕۆژنامەنووسەکم گوت" تەگەیشتم، بەڵام ئایە ڕەمانە یاخود نا؟" بە بەڵێ وەڵامی داوە، گوتم ئە تەواو" وەک گوتم هەندێی بەدوای ئەوەن بە وشەیەک یا بە ڕەنووسەک نووسینەکە بکوژن، ئەوە بەدوای ئەوەنین بزانن نووسەرەکە چی پەبەخشیوون، بەگومان ئەوەش پاشماوەی مالوێرانی شەڕە ئایدلۆژیەکانە، وەک ئەو، بەزەوقی

ئەو نەنووسیت، کەواتە نووسینەکەت باش نییە و لە تەکنیکی هونەری ڕۆمانnووسی نازانیت.ڕاستە ڕۆمانی " پیاوەکی بەچارەنووس" ژیاننامەی (ئیمرە کیرتەز) ە بەڵام کتێبێک نییە، نووسەر بە چەند دەمژمێرێک کەتایی پێ هێنابێت. بەڵای منەوە گرنگی ئەو ڕۆمانە لەوەدایە، دەروونی منداڵەکت بە شیدەکاتەوە کە لەژێر کاریگەری جەنگ و زیندانەدا ژیاوە. ڕۆمانەکە بە ووردی باسی شەوازی بیرکردنەوەی جووەکانت بە دەکات" گرنگ ئەوەیە نائومێد نەبین، چوون شتەکان بە شەوازێک بەسەر دەچن" بوونی ئەو هیوا و ئومێدە بناغەیەکی گرنگی کەسایەتی جوولەکە دروستدەکات، بەیە(سیگمەند باومان) کە یەکەکە لە کەمەناس و بیرمەندە گەورەکانە، خەڵک بەگشتی بە ئەو خاڵە هاندەدات و دەڵێت:" لە هەلەکەستیش خەڵک بە هیوا نەببوو" بە گومان پاڵەوانی ئەو ڕۆمانەش لەگەڵ گواستنەوەی ئازارەکان ئەو هیوا و ئومێدەمان بە دەگوازێتەوە" خەکوژەکان، ئەمانیش دەگمەن بوون" دەسەڵاتی ستەمکار لەو هیوا و ئومێدە زۆر دەترسێت، بەاوبوونەوەی بە متمانەیی و ڕۆشبینی گەورەترین سەرکەوتنە بە ئەو، بەیە وەک (داڤید بنگۆریۆن) گوتەنی:" ئەگەر چووی بە لای یەکەک وشەی موستەحیلی بەکارهێنا، بەجێی بەڵێو بە لای یەکەکتر" ئەگەر لەسەر شوێنیشی نەبێتەوە، ئەو هەستێ دەڵێم، بەداخەوە بەشێکی زۆر لەو نووسەرانەی دژە دەسەڵات، بە ئومێدی بەاودەکەنەوە، بەیە کاتیان هاتووە، بە وەرگرتنەوەی کەمەک وەڵام پشتیان لە بکەین و بچینە لای کەسانیتر، چونکە هیچیان پێ نەماوە.
زۆر حەزدەکەم زیاتر باسی ئەو ڕۆمانە جوانە بکەم، ڕاستیەکەی وەرگێڕانی کتێب ئادەی و زیرەکی وەرگێڕ نیشاندەدات، بەیە زۆر سوپاسی بەڕێز(ڕووناک شوانی) دەکەم.کارەکی زۆر گرنگی کردووە.وەرگێڕ لە بڕایەکە دەنووسێت" ڕەنگە هاندەرم بە وەرگێڕانی ئەم ڕۆمانە، جگە لە ناوەڕۆکە ئینسانییەکەی، ئەوە بێت، کە لە نێو دەڵێکانیدا پێسەی قەکردنی کورد(ئەنفال) م لە لا بەرجەستە دەکات" هاوەای وەرگێڕم، لە نێوان دەرکان، بە ئەوەی لە ئازارەکان بگەین، دەبێت لە هونەری گێڕانەوە لەهاتووبین، جوولەکەکان جگە لەوەی خاوەن سەدان کاری گرنگن لەسەر کەمەکوژییەکەیان، ئەوە هەتا ئەستا پێنج کەسیشیان لە ڕۆزگاربووانی هەلەکەست خەڵاتی نەبلیان وەرگرتووە.

کۆبوونەوەی کۆمسیۆن و جانامەی ٢٠ ئەنکراو.. و: کاوە عومەر

بە پشتبەستن بە چاوپێکەوتنێک لەگەڵ کەناڵ جەدید ئامادە کراوە

حەسەن ساڵحی: لە ٢٢ی نیسان کۆبوونەوەکی گرنگ بە پشتیوانی لە میساقی ٢٠ ئەنکراو لە شاری کۆپنی ئەڵمانیا بەڕێوەچوو. لەم کۆبوونەوەدا ٧٣ ئەنکراو و حزب و دامەزراوەی سیاسی بەشداریان کرد و پشتیوانیان لە جانامەکە کرد و زیاتر لە هەزار و ٣٠٠ چالاکی کۆمەڵایەتی پشتیوانیان لە بەستنی کۆبوونەوەکی لەو شوێنە کرد. لەم چاوپێکەوتنەدا دەمانەوێت لایەنە جەراوجەرەکانی ئەم کۆبوونەوە و گرنگی پێگەکەی بخەینە بەر باس و جارێکی دیکە پێداچوونەوە بە جانامەی ٢٠ ئەنکراودا بکەین.

حەمید تەقوایی، کۆبوونەوەی کۆمسیۆن بە پشتیوانی لە جانامەی کۆمترین داواکارییەکانی ٢٠ ئەنکراوی پیشەیی و مەدەنی لە ئێران بەڕێوەچوو کە چەند مانگ لەمەوبەر بەناوکرایەوە و پێشوازییەکی زۆر باشی لێکرا، هەروەها پێشوازییەکی باشی لێکرا. حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری یەکێک بوو لەو حزبانەی کە پاڵپشتی و بەشداری کۆبوونەکەی کرد. بەڕای ئێوە گرنگی ئەم کۆبوونەوە چی بوو و بۆچی حیزب بەشداری تێدا کرد؟

حەمید تەقوایی: بەڕای من گرنگی ئەم کۆبوونەوە ئاستوخە پەیوەندی بە گرنگی و پێگەی میساقی ٢٠ ئەنکراوی ناو کۆمەڵگەوە هەیە. بەناوبوونەوەی ئەم جانامەیە هەنگاوێکی گەورە بوو بە پێشەوە بە شێشی ئەستا و بە هەموو ئەو خێکەک کە بەڕاستی ئازادی و ژگارییان لەم هەلومەرجە دەوێت. جانامەکە داواکاری بنەڕەتی زۆر ڕوون و ئاشکرای وروژاندووە کە داواکاری کرێکاران و داواکاریی تەواوی خەڵکی پانراوە بەرو خوار هەڕەی هەژاری، داواکاری هەموو ئەو خەڵکەیە کە ئازادییان دەوێت، داواکاری ژنانی خوازیاری یەکسانی و مافە سەرەتاییە ئینسانیەکانی خۆیان دەوێت. لەم جانامەیەدا دەتوانن خواستی گەنجان و خانەنشینان و هەموو چین و توێژەکانی ژیان ببینن. لە جانامەکەدا پرس و ئازارەکانی بەشەوێکی زۆر ڕوون و بنچینەیی وروژاند و زۆر بە ڕوونی داواکاری پێشکەوتنخوازانە و پێشڕەویان ڕاگەیاند، کە دەکرێت بڵێین دەنگی شێشی ژن و ژیان ئازادی و ئاڵای ئەم شێشەیە.

گرنگییەکی تری جانامەکە ئەوەیە کە ئەو هەزانەی بەناویان

کردەتەوە، ڕێکخراوی ناسراو و متمانەپێکراوی کرێکاران، خوێندکاران، خانەنشینان، مامەستایان، ڕێکخراو و چالاکوانانن کە مەژوویەکیان لە کەمەڵگادا هەیە و ئەمەش شکێیەکی تایبەت و سەنگێکی تایبەت. دەدات بە جانامەکە دوای بەاوبوونەوەی جانامەی ٢٠ ڕێکخراو ، دەیان گرووپ و ڕێکخراوی خوێندکاری و یەکێتیی پزیشکان و گەنجانی گەڕەک و ڕێکخراوکانی داکۆکی لە مافی ژنان چالاک و بەشدار لە بزووتنەوەی شۆڕشی ئەستاشدا لە بەیاننامەیەکی هاوبەشدا پشتیوانی خۆیان بە میساقەکە ڕاگەیاند. ئەم مانیفەستە لە دەی کەمە ڕگاوە و لە ناخی ناڕەزایەتییە کەمە ڕایەتییە کانە وە سە رهە ڵدە دات کە زۆر پێش شۆڕشی ئەم دواییە بە ردە وام بوون.

بە لە بەرچاوگرتنی ئەم هەوڵەستەی جانامە، بە سروشتی خۆی هەر جۆرە بزووتنەوەیەک بە پشتیوانیکردن لەی هەنگاوێکی ئەرێنییە و بە بەچوونی من کەبەندی کەن یەکێک بوو لە خاڵە بەرزەکانی ئەم پشتیوانییە. وەک ئاماژەت پێدا دەیان حزب و ڕێکخراوی جیاواز پاڵپشتی و بەشداریان لە کەنفرانسی کەن کرد. زیاتر لە هەزار کەس پشتیوانی خۆیان بە ئەم گردبوونەوەیە ڕاگەیاند. هەندێکیان لە خودی کەنفرانسەکەدا بەشداریان کرد. خەکەکی زۆر لە ڕەگەی سەشیال میدیاوە بەشداری کەنفرانسەکەیان کرد. بەهەمان شێوە لە ئەرانەوە، لە زیندانەوە، چالاکانی بزووتنەوەی کرێکاری و بەشێک لە دامودەزگاکانیش کە جانامەکەیان بەاوکردەوە، پەیامیان بە کەنفرانسەکە نارد و پەشوازییان لەکرد. بەم مانایە دەمەوێت بەم کەنفرانسی کەن بزووتنەوەیەکی کەمەڵایەتی بوو بە بەرگریکردن لە جانامەی ٢٠ ڕێکخراو؛ بزووتنەوەیەک کە بە شێوەیەکی بەرفراوان ئەم جانامەی بەرز کردەوە، خستیە سەر مێز، سەرنجی بە خۆی ڕاکێشا، سەرنجی میدیاکانی ڕاکێشا و هتد. ئەمانە هەموو دەستکەوتەکانی ئەم کەبونەوە بوون.

بەپێی ئەو وەسفانەی کە دامن، وەڵامی ئەو پرسیارە زۆر ڕوونە کە بەچی حیزب بەشداری و پشتیوانی کرد. هەر لە سەرەتای بەاوبوونەوەی جانامەی ٢٠ ڕێکخراوەوە،حزبی ئەمە بە بەردەوامی و هەمەلایەنە پشتیوانی لە کردووە و بەگەکانی وروژاندووە و ڕوونی کردووەتەوە و شرۆڤەکردوە. جانامە لە بانگەشەی حیزبدا جەگەی گرنگی هەبووە، لە تەلەفزیۆنی کەناڵ جەدیدەوە جەگەی تایبەتی هەبووە، ناساندن و پشتیوانی جانامە، چاوپێکەوتن لەگەڵ دەیان کەس کراوە، پانێلی لەسەر ئەم بابەتە ساز کراوە و هتد ., هتد. بە پەیەوکردنی ئەم سیاسەتە، حزبی ئەمە پاڵپشتی و بەشداری کەنفرانسی کەنی کرد.

ئەمە پحزبەکی بەرگریکاری خەڵاگر و یەکلاکەرەوەین، بە هیچ گومانێک. ئەمە ئەو حیزبەیە کە وەک مانیفەستی شۆڕشی ژن ژیان ئازادی

بەرگریمان لە جانامەش کردووە. بەڵای من هەوەستی ڕاستەقینەی جانامەکە ئەمەیە. ئەمە زمانی شەش و مانیفەست و ئاڵای شەشە، هەربۆیە هەر جۆرە بزووتنەوەیەک بە پشتیوانی لەم جانامەیە، بزووتنەوەیەکی پێشکەوتنخوازانە و ڕادیکاڵە بە ئاراستەی بەهێزکردنی شەشی ژن ، ژیان، ئازادیدا.

حەسەن ساڵحی: باست لە ڕووماڵی میدیای گشتی کرد. لە بی بی سی ڕاپۆرتەکم بینی کە دەڵێ چەپەکان لە ژێر یەک سەقفدا کۆبوونەتەوە. بەڵام ئەو جانامەیەک کە دراوەتە دەرەوە تایبەت نییە بە چەپ. واتە مەساتەکە کە بەشە جیاوازەکانی کۆمەڵگە لە دژی کۆماری ئیسلامی یەکدەخات. ڕەکخراوەی ئەم کۆنفرانسەش بەدواداچوونیان بە چاوپێکەوتنەکان کرد و ڕایانگەیاند کە ئەمە جانامەیەکە بە شەش. بە لەبەرچاوگرتنی ئەمانە ئایا دەکرێ ئەم جانامەیە بە بەڵگەنامەیەک هەژمار بکرێت بە دژایەتیکردنی ڕاست؟

حەمید تەقوایی: وەک ئاماژەم پێدا، جانامەی ٢٠ ڕەکخراو مانیفەستی شەشە. لانی کەم ئەمە هەستەنگاندن و ڕوونکردنەوەی حزبی ئەمەیە. ئەم جانامەیە لە لایەن ٢٠ ڕەکخراوی دژ بە ڕاستەوە بەهاونکرایەوە، دژی کۆماری ئیسلامی، دژی ئەو حکومەتەی کە دەیانەوێت بیووخێنن، بەهاوکراونەتەوە. کەتایی تەوەرەکەی ئەوەندە قووڵ و ئینسانی و ڕادیکاڵە کە لە بەرەی چەپی کۆمەڵگادا دادەنرێت. سەرئەنجام داواکاری شەشگەڵەی و ڕادیکاڵ لەلایەن چەپ و سەسیالیست و کۆمۆنیستەکانەوە دەوروژێنرێت. بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە کە ئەم جانامەیە تایبەتە بە چەپ. بەو مانایەی کە تەنیا هەزەکانی چەپ دەبێ یان دەتوانن پشتیوانی لە بکەن. تەنها هەر ئەوەندە بەسە کە شەریف و ئازادیخواز بیت بە ئەوەی بەرگریکاری ئەم جانامەیە بیت. تەنها پێویستە بەڕاستی یەکسانیت بوێت، دژی هەر جۆرە جیاکاری و ئیستغلاڵێک بیت بە ئەوەی بەرگریکاری جانامەکە بیت.هەر ئەوەندە بەسە کە خوازیاری ڕووخانی تەواوی سیستمی کۆماری ئیسلامی و حوکمڕانی یەک لەسەدەکان و حوکمی مفتەخۆر و تاڵانچی و دز و چەوسانەوە و ئیستغلالکردنی کرێکاران و ڕاکێشانی زۆرینەی کۆمەڵگا بە ژێر هەڵەی هەژاری بیت .خوازیاری ژێروو ژوورکردنی هەموو سیستەمەکە بیت تا ببیتە پشتیوانی جانامەکە و ئەمەش بە مانای زۆرینەی ڕەهای خەڵکی ئێران دێت. ئەو خەڵکەی هەستانەوە و ئاڵای شەشی ژن ژیان ئازادیان هەڵکرد، لەوانە ژن، گەنج، هەشتاکان، کرێکار، خانەنشین، مامەستا، کەلکەزێنەکان، نەیارانی سزای لەسەدارەدان، لایەنگرانی ئازادی زیندانیانی سیاسی و هتد..هتد. ئەم بەشە مەزنەی کۆمەڵگا مەرج نییە هەمووی چەپ و کۆمۆنیست بێت بە بەرنامە و ڕوانگەیەکی سەسیالیستییەوە، هەروەک دەکرێ لە بارەی

حیزبەکی وەک حیزبی ئەمە و کۆمەنیزم بە گشتی بگوترێ. بەڵام هەمووان لەگەڵ ئازادی و یەکسانیدان و لەگەڵ هەڵوەشاندنەوەی هەر جۆرە چەوسانەوە و هەر جۆرە ئیستغلالێک و هەر جۆرە دزی و تاڵانییەک و حکومەتی کاک ئاغای باڵای سەر و...هتد.
لە جانامەکەدا هاتووە کە مرۆڤکان هەرکاتێک بیانەوێت بتوانن دەسەڵات بوخەنن. واتە باسی حکومەتی شورایی کرا. باس لە تەکدانی هەر جۆرە دیکتاتۆریەتێک دەکرێت. باسی ئازادییە بە مەرجەکان کراوە. ئەمانە داواکاری زۆرینەی زۆری خەڵکی ئێرانن کە ئەمە پێی دەوترێت ٩٩٪، هەربۆیە پێویستە بگوترێ جانامەکە هی شەڕشە. بە شەڕشی ژن ژیان ئازادی دژی نێک هەر کۆماری ئیسلامی، بەڵکو دژی هەر جۆرە دیکتاتۆریەتێک، هەر جۆرە حکومەتێک لە سەرووی خەڵکەوە، هەر جۆرە ئابوورییەک لەسەر بنەمای چەسانەوە. ئەم جانامەیە دژی ئەم دەخەیە و بەم مانایە بە بەوای من جانامەیەکی شەڕشگێڕانەیە لە دژی کۆماری ئیسلامی.
ڕوونە کە ئەپۆزسیۆنی ڕاستەو و حزبە ڕاستەوەکان و هێزەکان بە گشتی ستراتیژێکی جیاواز پەیڕەو دەکەن کە پێویست ناکات لێرەدا بچمە ناو ئەم باسەوە. ئەمە پێشتر زۆر شتمان لەم بارەیەوە پێوتوون. بەگومان ئەو هێزانە هیچ نزیکایەتیەکیان لەگەڵ جانامەی بیست ڕەکخراوەوە نییە، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە کە ئەمجانامە تەنیا بە ئاڵای حزب و تەکشرانی چەپ دەزانین، بەڵکوجانامە لە ڕاستیدا ئاڵای هەموو کرێکاران، هەموو ژنان، هەموو لاوانە و هەموو خەڵکی ئازادیخوازی ئێران. جانامە بەڕاستی و بە شێوەیەکی بابەتیانە ئاڵای شەڕشی ژن ژیان ئازادییە لە بەرامبەر دەسەڵاتدارە سمفتەخۆرە لە سەدا یەکەکاندا.

حەسەن ساڵحی: لە سەرەتای قسەوباسەکەتاندا حاماژەتان بە گرنگی جانامە کرد. ئەو پرسیارەی من هەمە ئەوەیە، ئایا ئەو هێزانەی بەشداریان لەم کەبەندەکەدا کردووە، ئایا هەمان هەسەنگاندنیان بە پەگە و ڕەگی ئەم جانامەیە هەیە؟

حەمید تەقوایی: پەموایە هەموو هێزەکان لە گرنگی ئەم جانامەیە تێدەگەن. بەڵام لەڕووی ئەو هەڵوەستەی کە دەیدەن بە جانامەکە، ڕوونکردنەوەیان چییە بە پێیوەندی نێوان جانامە و شەڕشی ئەستا، هەسەنگاندنیان چییە و هتد، بەچوونەکان جیاوازن. وەک ئاماژەم پێدا هەسەنگاندنی حیزبی ئەمە ئەوەیە کەجانامە ئاڵای شەڕشە، مانیفەستی شەڕشی ژن ژیان ئازادی و مانای سەرکەوتنەکەیەتی. مانای ڕاستەقینەی ڕووخاندن لەم جانامەدا دەربەدراوە، مانای ڕاستەقینەی

ئازادی، مانای ڕاستڤینەی یەکسانی، لەم جامەدایە، هەرچەندە لە ئاستی تیۆری و شیکاریدا نییە، بەڵکو وەک بەڵگەنامەیەکی سیاسیە. ئەمە هەڵسەنگاندنی ئەمەیە. هیوادارم هەزەکانی تری چەپ هەمان هەڵسەنگاندنیان هەبێت. لەوەتەی جانامەکە دەرچووە، حزبی ئێمەش بەهەمان ڕوونکردنەوە پاڵپشتی دەکات، بەڵام نەمبینیوە حزبەکانی تریش بەو جۆرە ڕوونکردنەوە و هەڵسەنگاندنە پشتگیری میساقەکە بکەن. وەک چۆن هەڵسەنگاندنی شەڕشی ژن ژنان ئازادی لە نێوان هەزەکاندا جیاوازە و تەنانەت ڕەنگە بەچوونی جیاوازیان هەبێت سەبارەت بە دروشمی ژن ژیان ئازادی ، ئەم جیاوازییانە لە ڕوونکردنەوەی جانامەکەدا دەبینین.

حەسەن ساڵحی: باس لەوە کرا کە بە شێوەیەکی سەرەکی هەزە چەپەکان بەشداری کۆنفرانسی کەنیان کردووە. پرسیاری من ئەوەیە، ئایا ئەم جانامەیە دەتوانێت ببێتە بنەمایەک بە یەکخستنی هەزە چەپەکان؟

حەمید تەقوای: ناکرێ جانامە وەک بنەمایەک بە یەکەیزی لایەنەکان هەژمار بکرێت، چونکە یەکەیزیی هەزە چەپەکان پێویستی بە بەڵگەنامەی زۆر ستراتیژی و بنەڕەتیتر هەیە، هەروەها یەک میتەدۆلۆژیا و یەک هەڵەی ئاراستە ، کە لەم زمینەیەدا جیاوازی بوونی هەیە لە نێوان حزبەکاندا. بەڵام جانامەکە دەتوانێت یەکەک بێت لە تەوەرەکانی چالاکیی پراکتیکی هاوبەشی نێوان هەزەکان. به هه مان شێوه ڕەحی به ڕەوه چوونی ئه م کەبەندە دواجار کارەکی هاوبه ش بوو له نێوان ئه و هەزانه ی که کەمتر بینیومانن پێکه وه دانیشتبن. ئەم هەزانە کە بەزەری جیاوازییەکانیان لە پێوەندییەکانیان لەگەڵ یەکتردا بەرجەستە دەبن بە پشتیوانیکردن لە جانامەکە کەدەبوونەوە و ئەمەش جارەکی دیکە گرنگی ئەم جانامەیە دەردەخات. کەواتە بەکورتی دەبە بەم کە هەموو هەزە چەپەکان دەتوانن و پێم وایە دەبە، ڕەکبخەن، یەکتر بگرن و بە هەمان ئاراستە لە دەوری میساقی کار و چالاکیی هاوبەش بە شێوازی جیاواز کار بکەن. لە هەمان کاتدا ناکەکیەکانیان لە شوێنی خۆیاندایە و هەر لایەنەک و هەر هەزەک دواجار ئەجێندای خۆی پێیەو دەکات. جانامەکە دەتوانێت ئەم ڕەوە بگەڕێت و هیوادارم کەبەندی کەن یەکەم هەنگاو بێت بەرەو پشتیوانی هاوبەشی زیاتر بە جانامەکە.
حەسەن ساڵحی: چ کردەوە و چالاکییەکی دیکە بە پشتیوانی لەم میساقی 20 پەکهاتە دەکرێت. باست لەوە کرد کە کۆنفرانسەکە هەنگاوەکی گرنگ بوو، بەڵام چ چالاکیەکی تر دەتوانرێت ئەنجام بدرێت؟
حەمید تەقوایی: بە بەچوونی من پشتگیریی جانامەکە لە زنجیرەیەک

چالاکیی کردارىدا نیشان بدرێت. بەس نییە کە ڕاگەیاندنێک بکەین یان کەنفرانسی پشتیوانی ڕەکبخەین و دواتر لە سیاسەتی ڕۆژانەماندا باسی جاڵنامەکە نەکرێ. وەک وتم هەر حزبێک بەرنامەی تایبەتی خۆی هەیە، بەڵام پایەیەکی گرنگی چالاکییە کردارییەکانی حزبەکان دەبێت ئەوە بێت کە ئەم جاڵنامەیە بە شێوازی جیاواز بەرزبکرێتەوە، لە کەمەگادا بە زینەدوویی بهێنرێتەوە، ڕوونی بکرێتەوە، بگە جیاوازەکانی بکەنە ئامای بزووتنەوە جیاوازەکان.
هەر بگەیەکی ئەم جاڵنامەیە پەیوەندی بە بزووتنەوەیەکی دیاریکراوی ناو کەمەگەوە هەیە. داواکارییەکانی بزووتنەوەی ژنان، بزووتنەوەی دژ بە سزای لەسێدارەدان، بزووتنەوەی کرێکاری، بزووتنەوەی خانەنشینان، مامۆستایان، ژینگەپارێزان، پەلکەزێڕینەکان و هتد، هەموو ئەمانە لەم جاڵنامەدا دەربەدراون. لایەنگرانی ڕاستەقینە و بەردەوامی دیموکراسی و ئازادی، تەکۆشەرانی دژ بە دەزگای سەرکوتکەر، دژی زیندان و پەلەنی زیندانیانی سیاسی، دژی لەسێدارەدان، خەباتکارانی دژ بە سوپای پاسداران و مادەی هەشبەرە ستەمکارەکانی حکومەت، نەیارانی ئەم دەی قووەی نەوان هەژاری و سەروەت و سامان، نەیارانی هەر جۆرێک لە دەسەڵات لە سەرووی خەڵکەوە و سەروو خەڵکەوە ، هەموو ئەمانە لە بگە جیاوازەکانی ئەم جاڵنامەدا نوێنرایەتی کراون.
پشتیوانیکردن لە جاڵنامە واتە پلانێکی دیاریکراوی کارکردن بە بەرزکردنەوە و بەاوکردنەوەی تەوەر و بگەکانی جاڵنامە لە هەریەکێک لەو بزووتنەوەیانەدا. لە خەپشاندانەکانی دەرەوەی وڵات، لە شەوەی گرافیتی و دروشمی گردبوونەوە ناڕازایەتییەکان و خەپیشاندانی شەوانە لە ناوخۆی وڵاتدا، وەکو لافیتە و هاشتاگ و تراکت و ئایکۆنی ڕیکلام لەسەر پلاتفۆرمە جیاوازەکانی سۆشیال میدیا، دەتوانرێت بگەکانی جاڵنامەکە و خودی جاڵنامەکە وەک... مانیفەستێکی شەش بە شەوازی جیاجیا، بخرێتەروو و ببرێتە دەی کەمەگەوە. پشتگیری لە جاڵنامەکە تەنها لە ڕاگەیاندنی هەوەستەکدا سنووردار نەبێت. ناوەکی جاڵنامەکە بکرێتەوە و ڕوون بکرێتەوە. پەویستە هەوەستی دەربخرێت و پەیوەندییەکی لەگەڵ شەشی ژن ژیان ئازادیدا نیشان بدرێت و چین و توێژە بەرفراوانەکانی کەمەگا بانگهێشت بکرێن بە ئەوەی بچنە ناو ئەم جاڵنامەوە. ئەم جاڵنامە دەتوانێ نەک هەر هەزاران، بەڵکو سەدان هەزار و ملیۆنان لایەنگری هەبێت. ئەمەش بە ئەگەرێکی زۆرەوە تەواو ئەگەری هەیە. پەویستە ئەمە بکرێتە واقیع و هەموو لایەنگرانی جاڵنامەکە و بە تایبەت چەپی حزبی کە پشتیوانی جاڵنامەکە دەکەن، لە چالاکییەکانی ڕۆژانەیاندا ئەمە بکەنە ئامانج و ئەم جاڵنامەیە بکەینە ئامای زۆرینەی خەڵکی ئێران

و ئاڵای بزووتنەوە. ناڕازایەتییەکان لە کۆمەڵگای ئێراندا. ئەمە مومکینە و ئەمە ئەو ئامانجەیە کە پحزبی ئەمە بەدوایدا دەگەڕێت و هیوادارم هەموو ئەو هێزانەی بەرگری لە جاڵنامەکە دەکەن ئەم ئامانجە کردەییە بخەنە کارنامەی خەباتیانەوە.

حەسەن ساڵحی: لە کۆتاییدا باشە کە ئاماژەی میساقێکی دیکە بکرێت کە ئەویش گرنگە. مەبەستم لە جاڵنامە "داواکارییە پێشکەوتنخوازەکانی ژنانی ئێران"، کە دوای بەاوبوونەوەی جاڵنامەی ٢٠ ئەکخراو بەاوکرایەوە. وە ژمارەیەکی بەرچاو لە چالاکانی کۆمەڵایەتی بەتایبەت داکۆکیکارانی مافی ژنان واژۆیان لەسەر کرد. شەشی ئەستا شەشکی ژنانە و داخوازییەکانی ژنان بەشکی گرنگ لە شەشی ژیانی ئازادانەی ژنان پێکدەهێنن. لەم ڕوانگەیەوە ئەم جاڵنامە شایانی سەرنجە. بەچوونی ئێوە چییە لەسەر چۆنیەتی بەهێزکردنی ئەم جاڵنامەیە؟

حەمید تەقوایی: بەڵێ، وەک خۆت وتت، بەڵگەنامەیەکی دیکە هەیە کە پێگەیەکی گرنگی هەیە لە شەشدا، ئەویش "جاڵنامەی داواکارییەکان بە پێشخستنی ژنانی ئێران". ناوی تەواوی ئەمەیە. ئەم جاڵنامەیە ڕۆژی پێش ڕۆژی ٨ی مارس ڕۆژی جیهانی ژنان بەاوکرایەوە و پێشوازی لێکرا، بەڵام پێویستە زیاتر لەمە بزانرێت. پێویستە زیاتر لەمانە بەرز بکرێنەوە. دەتوانرێت هێزی زیاتر لە دەوری ئەم بەڵگەنامەیە ئابکەشرێت.

دوای بەاوبوونەوەی ئەم جاڵنامەیە،حزبی ئەمە هەر لە سەرەتاوە پشتیوانی لێکرد و بە بەڵگەنامەیەکی تەواوکەری جاڵنامەی ٢٠ ئەکخراوی زانی. ئەم بەڵگەنامەیە بە شێوەیەکی کردەیی بەگەکانی پێیوەست بە مافەکانی ژنان لە جاڵنامەی ٢٠ ئەکخراودا فراوانتر کرد و داواکارییەکانی بزووتنەوەی ئازگاریخوازی ژنانی بە شێوەیەکی هەمەلایەنە و بە تەواوی خستەڕوو. دەکرێت بە بەگەکانی تریش هەمان شت بکرێت، بەڵام وەک خۆت وتت ئاخر پرسی ژن مەسەلەی سەرەکی شەشە و ئەم شەشە بە دروشمی سەرەکی ژن ژیان ئازادی و ناڕازایەتی دەربڕین بەرامبەر بە مافی ژن دەستی پێکرد. ئەستاش دەبینین بزووتنەوەی بە حیجابی بزووتنەوەیەکی بەربەاو و بەهێز لە کۆمەڵگادا، کە بەڵاستی دەسەڵاتی بە ئومێد و بەدەسەڵات کردووە. ڕوونە کە بەرەنگاربوونەوەی بەمافی ژنان پرسێکی هەنووکەیی و گرنگە و جێی خەیاتی کە بە تایبەتی لەم دەخەدا بە هەمان هێزی جاڵنامەی٢٠ ئەکخراو پشتیوانی لە جاڵنامەی داخوازی پێشکەوتنخوازانەی ژنان بکرێت. هیوادارم بتوانین پلان و ئەکخستنی کۆنفرانسێکی هاوشێوەی کۆنفرانسی گشتی بە پشتیوانی لە جاڵنامەی پێشکەوتنخوازانەی داواکارییە پێشکەوتنخوازەکانی ژنان دابنێین. ئەم جاڵنامەیە لە

چالاکی و خۆباتی ژانماندا پێگەیەکی تایبەتی هەبێت. زۆر گرنگە سەرنجی هەموو کەمەگا لە ناوەوە و دەرەوەی وڵات بە ئەم جانامەیە ڕابکێشین. بەڵای من دوو بەڵگەنامەی جانامەی کەمترین داواکاری بیست ژنکخراو و جانامەی داواکاری پێشکەوتنخوازی ژنان دەتوانن بەباشی نوێنەرایەتی شەشی ژن ژیان ئازادی بکەن و ئاڵای پێشەنگی ئەم شەشە بن.

٢٥ی ئەپریلی ٢٠٢٣، ٥ی ئەردیبەهەشتی ١٤٠٢

پەیوەندیەکانی تورکیا بە وڵاتانی دراوسێ.. ئەیهان جادر سەفی

دوای ڕاگەیاندنی کۆماری تورکیا لەساڵی ١٩٢٣ پەیوەندی دیبلۆماسی لەگەڵ وڵاتانی دراوسێ بەسترا چەندین پەیمانی لەگەڵ وڵاتانی دەوروبەری بەستی بە چارەسەرکردنی کێشە و گرفتەکان و پێشکەوتنی تورکیا بەستبوو .

پەیوەندی تورکیا لەگەڵ عێراق: دەکەم پەیوەندیەکە ئەوە بوو کە کێشەی ویلایەتی موسل بوو چونکە موسل لە ساڵی ١٩١٨ لە لایەن بریتانیا داگیر کرابوو . موسل ناوچەیەکی دەولەمەند بوو لە نەوت و هەرووها ئەم کێشەیە لە ساڵی ١٩٢٤ بریتانیا جێختی لە گرەدانی موسل بە عێراقەوە کرد پێشنیازی تورکیایان کرد بەڵام ڕەتیکردەوە کاتێکلایەنەکان ڕەکەوتن مەسەلەکە ڕاوێژی کەمەڵی گەیان کرا لە جنێف کە هەشتا تورکیا تەدا ئەندام نەبوو وە لە ١٩٢٤ چەندین پێکدادان لە نێوان تورکیا و هێزەکانیبریتانیا رووید دا کەبریتانیا داوای کێشانەوەی تورکیا کرد لە ناوچەکان وە سنورەکی کاتی لە نێوان هەردوو لا پێکهێنا ١٩٢٥ کەمەڵی گەیان بریاری دا کە موسل بخرێتە سەر عێراق وە تورکیا ئەم بریارە پەسەندکرد لە ساڵی ١٩٢٦ لەبەرامبەر وەرگرتنی سەدی ١٠ نەوتی موسل بە ماوەی ٢٥ ساڵ.

پەیوەندی لەگەڵ ئیران : پەیوەندیەکی دەستایەتی لە نێواندا هەبوو ئەم پەیوەندیە لە ٢٢نیسانی ١٩٢٦ واژۆ کرا و هەردوو لا لە پەیمانەکەدا رەکەوتن لەسەر رەگەزدان بە دامەزراندنی رەکخراوەی گروپەک هەرووها پەش ئەم پەیمانە واژۆبکرێت پەیوەندیەکە پەشکەوتنی بەخۆوە بینیوە سەردانی وەزیری دەروەی ئیران تەیمورتاش لە پایزی ١٩٢٦ واژۆکردنی پرۆتۆکۆلێکی کاتی لە ٢ی کانوونی دووەمی ١٩٢٧ لە نێوان تورکیا وئیران دامەزراند و پەیوەندی تەلەگرافیی لە نێوان ئەنکەر و تاران لە ساڵی ١٩٢٨ دامەزراند . هەرووها بە هەی جموجۆلی گرپی چەکدارەکان لە سەر سنورەکان بەتایبەتی جموجۆلی گروپە کوردەکان بە سەر بنکەی تورکیا ئەم پەیوەندی لەساڵی ١٩٣٠ توشی تەنگەژە بوو تورکیا ئیرانی تەمەتباری دەکرد بە فەرمەشکردنی بەرپرسیارەتی لەسەر سنورەکان بەڵام زۆری پەنەچوو پەیوەندیەکە وەکو جاران لەهاتەوە وەزیری دەروەی تورکیا لە ١٧ی کانوونی دووەمی ١٩٣٢ سەردانی تارانی کرد لە ٢٣ی هەمان مانگ پەیمانی سنور لە نێوان هەردوو لا بەسترا بە نەهەشتنی کەشکان لە نێوانیاندا.

رەکەوتننامەی سەعد ئاباد :ئەم پەیمانە لە نێوان تورکیا و ئیران و عەراق و ئەفغانستان لە ٨ی تەموزی ١٩٣٧ بەسترا ئەم پەیمانە بە پەیمانی چوار قۆلی دادەنرا ئەم پەیمانە بەسترا بە مەستی گفتوگۆ بکەن بە چارەسەر کردنی ئەو کەشانەی کە زیان بەرژەوەندی ئەو لایەنانی دەگەیەنن هەرووها پەیمان بدەن هیچ لایەنێک پەنا نەبات بە لایەکی تر هیچ چالاکیەکی سیاسی پەیرەو نەکات هەمیشە لە ئاشتی دابن.

پەیوەندی لەگەڵ سوریا :کەشەی هاتای کە لە ساڵی ١٩٣٦ فەرەنسا رایگەیاند کە سەربەخۆی سوریا کە هاتای بخاتە سەر دەوڵەتی نوێی سوریا ئەمەش بە کەمەگەی تورکیا قوت نەدەچوو کەشەکە خرایە بەردەم کەمەڵەی گەلان لە١٩٣٧ رەوانەی هەرەم کرد بەریتانیا لەو نیگەران بوو کەلەئاست مەترسی ئیتالیەکان کەلەن بکەوتە نیوان تورکیا وفەرنسیەکان هەر بە یەکدی نەوانیان تا گەیشتە ەەکەوتنەک کە هاتایی بوو قەوارەیەکی سەربەخۆ پارەزرانی نەودەوەتی دەستورەکیان بەدانا بە هەلبژاردن لە ئەیلوولی ١٩٣٨ئەنجام دا بەزرینەیەکی کەمی تورکی واتە ٢٢لە ٤٠ کورسی پەرلەمان کەتای هات پەرلەمانی نوە سەربەخۆی هاتای راگەیاند نزیکە ساەەک لە ١٩٣٩ ئەو دەوەتە لەگەڵ تورکیا راگەیاند ئەوەی تەرەیی مەزنی سوریەکانی لەکەوتەوە تا ئەمرەش ئەم ناوچەیە بەشک لە سوریا دادەنێن لەسەر نەخشە.

پەیوەندی لەگەڵ یەنان : کەتایی١٩٢٠کان و سەرتایی ١٩٣٠کان

پەرسەندنەکی پلەبەپلەچاکبوونی پەیوەندییەکانی تورکیای لەگەل وڵاتانی دەوروبەردا بەخەوبینی پەیمانەکی هەرش نەکرد سەریەک،لەگەل ئیتالیا لە ساڵی ١٩٣٨مەرکرا . هەوروەها بە تەکشانی ڕژێیی دپلەماتی ئیتالی .ئاشتیش لەگەل یۆناندا پەکهات . لە ئەکتوبەری ١٩٣٠ دوا سەنگەی ترس هاوبەش لە یەکتیخوازیی بولگاریيەکان . ڕەکوتتنامەیکی دەستایەتی لەگەل یۆناندا مەرکرا . پاش چەند کەنفرانسەک لە بالکان،. لە لەسالی ـ١٩٣٤دا، پەیماننامەی بالکان لەگەل یۆناندا . یەگەسلاڤیا. ڕومانیا. تەرکیاش وەک ئەندامەکی مەرکرا .

دەرئەنجام:

لەڕدا بەمان دەرکەوت کە یەکەمین پەیمانی دەستایەتی لە نەوان تورکیا و ئێران لە ٢٢ ی نیسانی ١٩٢٦ هاتە واژە کردن ، وە بەهەی شەرشەکانی کوردەوە لە تورکیا لە ساڵی ١٩٣٠ پەیوەندیەکانی نەوان تورکیا و ئێران دوچاری تەنگژە بووە . بەهەی ئەوەی تورکیا ئێرانی تەمەت بار کرد بە کەمتەرخەمی لە پاراستنی سنورەکانیان ، وە بەمان دەکەوت کە ڕەکەوتن نامەی سەعد ئاباد لە نەوان چوار وڵات لە ساڵی ١٩٣٧ کەشکی سەعد ئاباد لە تاران مەر کرا بە دروست بونی هاوپەیمانیەتیە ئەو وڵاتانەی ئاماژەمان پە کردن ، هەروەها کەشەی ویلایەتی موسل کە ئەو کەشەیبوو تورکیا لەگەل بریتانیا لەسەر موسل هەیبوو کە ئەو هەرەمە بە نەوت دەولەمەند بوو هەروەها بریاری کەمەلەی گەلان لە ساڵی ١٩٢٥ بریاری دا کە تورکیا لە سەدا ١٠ی نەوتی ویلایەتەکەی بە ماوەی ٢٥ سال پە بدرە لە ئەوش لە بەرامبەردا واز لە خواستەکانی ئەو هەرەمە بەنەت لەکەتایدا هاتای خرایە سەر سوریا وتورکیاش ناچاربوو کەقبوڵە بکات.

تورکیا لەئەنجامی ڕیکەوتنامەی دەستانە لەگەڵە یەنان توانی مەترسی لەسەر خەرئاوای تورکیا دوربخاتەوە.

ڕەوشی تورکیا لە دیاریکردنی

هەڵی 36.. شەوقی ملا احمد

لە 23 کانونی دوەمی ساڵی 1980 سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا جەمی کارتر لە بەردەم کۆنگرەسی ئەمریکا وەستا گوتی " هەر هەوڵێک لە هەر لایەنێک بە بە دەستگرتن ودروست کردنی هێزێک لە ناوچەی کەنداو لە تەوانینی ئەمریکا هەرشە بەسەر بەرژەوەندیکانی ئەمریکا بێت بە هەر شێوەیەک بێت دژی دەوستینەوە هەتا ئەگەر بژادەی بەکار هێنانە هێزیش بێت".

وتەانی کارتر ئەوکات ئاماژە بوون بە جولەکانی حکومەتی عێراق کە لە هەوەی فراوانکردنی هێز وسنوری دەدا، لەو هەوڵانەش هەرش کردنە سەر ئێران و دواتریش کوەت ئاماژەی ەوون بوون بە وتەکانی کارتر، عێراق لە تەوانینی ئەمریکا بەخالی گرینگی بەرژەوەندیکانی دەدەنرا چونکە بە ستراتیژترین ناوچەی کەنداو هەژمار دەکرێت بەتایبەت بەهەە بەرزترین یەدەگی وزە لە خاکەکەیدا.

هەربەیە پاش جەنگی کەنداوی دووەم و شەرەش وەاپەرینەکانی کوردستان وکەوە مەیەنیەکەی کووردانی باکوری عێراق ئەمریکا هەی ئەوەی بە ەخسا کە دەرگایەک بە بەیهەنانی بەرژەوەندیکانی بکاتەوە بەهاوکاری ئەنجوومەنی ئاسایش. دوای ئەوەی وولاتی فەرەنسا پەژەی ناوچەی دژە فرینی پەشکەشی ئەنجومەنەکە کرد بە سەپاندنی ناوچەی دژە فەین بەسەر بەشێک لە ناوچە جیاوازەکانی عێراق. لەوانەش باکوری وەات کە ئەستا ناوچە سنوریەکانی هەرەم دەگرەتەوە. بەیارەکە بە زەرینەی دەنگ چووە بواری جە بەجە کردن.

ئەستا سی ودوو ساڵ تەدەپەەت بەسەر بەیاری (688)ی ئەنجومەنی ئاسایشی نەودەوەتی. دوای ئەوەی خەلکی کوردستان بەیاری ەاپەرینە مەزن وشکەدارەکەی ئاداری 1991 دا، توانی هەزە داگیرکەر ودەندانەکەی بەعسی شەقینی لە کوردستان وەر بنەت، دوای قوستنەوەی دەرفەتی شەژاوی حکومەتی عێراق لەدوای شەی داگیرکردنی وەاتی کوەت. سوپای عێراقی ئەوکات لە بەهاری 1991 دا خەی ەکخستەوە بە گەانەوە بە باشور و ەایگەیاند دەگەەتەوە و تەە دەکاتەوە، ئەمە کارەکیکرد کە زەرینەی خەکی هەرەم بەرەو وەاتانی دراوسە بەەکەوتن و کە بە کەەوە گەورەکە ناسراوە هەر ئەم کەەوە بووە هەکاری سەرەکی کە بوونەوە و بەیاردانی ئەنجومەنی ئاسایشی نەودەوەتی بوو.لە ەژی 0ی نیسانی 1991 بەیارەکی گرنگ و مەژوویی بە ژمارە (688) دەرکرد بە پاراستنی کورد لە هەرش و هەەشکانی رژەمی عێراق، لە دانیشتنی ژمارە (2982) ئەنجومەنی ئاسایش بە زەرینەی (10) دەنگ بەیاری (688)ی دەرکرد و تەنها سە وەات لەگەە

بەیارەکە نەبوون و دوو ئەندامیش بە بەلایەن بوون دەنگیان دا.
ئەم بەیارە بەتەنها بریتی نەبوو لە پاراستنی کورد لەهەڕەشەکانی سەدام لەعەراقدا، بەڵکو هەڕەشکی جیاکەرەوەشی لەنەوان کوردستان و بەشەکانی تری عەراق کە بە هەڵی (36) ناسراوە، ئەم بەیارە بە دەستپەکەکی گرینگ دادەنرەت بە بەدیهەنانی مافە ڕەواکانی کورد کە دواتر زۆرینەیان بەدیهاتن، بەتایبەت دروست کردنی قەوارەی هەرەمی کوردستان دروست کردنی حکومەتەک کە زۆرینەی دەستەڵاتەکانی بەنی سەربەخۆییان لە دەهات.
دەرکردنی ئەم بەیارە کوردی لە کوردستانی عەراقدا بردە قۆناغەکی نوێوە بەجۆرەک توانی هەر سێ پارێزگای هەولێرو سلێمانی و دهۆک وەک هەرەمەکی سیاسی و ئیداری جیاواز لە دەسەڵاتی حکومەانی سەدام پێکبهێنەت و کەوتە ژێر چاودێری ئەمریکاو کەمەگەی نێودەوڵەتییەوە.
ئەگەر باس لە ڕەی ولاتانی دراوسێ بکرەت لە ڕووداوەکانی ئەو کات دا دەبینین ئێران هەر لەسەرەتاوە پشوازی لە ئاوارەکان کرد بە هیچ ڕەگریەک سنورەکانی بە واڵا کردن، بەڵام تورکیا سەرەتا دەرگای بەسەر ئاوارەکاندا نەکردوە کە کە پەنایان بردبوە بەر سنورەکانی باکوری کوردستان و تورکیا، بەهەیەوە ژمارەیەکی زۆر لە ئاوارەکان بەهەی دەخی نەگونجاوی تەندروستی وسەختی وساردی بە خەراکی گیانیان لە دەستدا، دواتر ڕەگای بە کردنەوە
هەروەها حکومەتی تورکیا دوای ماوەیەک ژمارەیەکی زۆر لە ئاوارەکانی گەاندەوە بە عەراق و ریکخراوەی لەبوردنی نەودەوەتی لە راپەرتەکدا بەاوی کردەوە؛ لە مانگی ئازار تا مانگی ئایاری (1991) نزیکەی (2584) ئاوارە بەبیانوی لەبوردنی گشتی حکومەتی سەدام، لەلایەن تورکیاوە ڕەوانەی عەراق کراونەتەوە.
هەموو ئەمانە پەمان دەڕەن کە حکومەتی ئەوکاتی تورکیا هیچ ڕەلەکی ئەرەنی وەهای نەبینی لە بەهاناوە چوونی کوردانی باکوری عەراق تەنها ئەوە نەبەت کە ڕەگەی دا کە فەڕەکانی هاوپەیمانان لە نەو خاکی تورکیا چاودێری جموجەلی حکومەتی عەراقی بکەن لە ناوچەی دژە فەیندا

بارودۆخی سیاسی تورکیا لە نێوان ساڵانی ١٩٤٦ تا ١٩٥٠.. فەنەک ئەمەزان حمد

دوای سەرهەڵدانی ئۆپۆزسیۆن لە ٢١ ی تەممووزی ١٩٤٦ یەکەم هەڵبژاردن ئەنجامدرا . ئەم هەڵبژاردنە لە چوارچێوەی فشارێکی زۆری پارتی گەلی کەماری بەڕێوەچوو ، بەهۆی پەدانی بڕتیلی زۆر بە خەلک و ترساندنی خەلک . لە ٢٣ ی تەممووزی ساڵی ١٩٤٦ ئەنجامی هەڵبژاردن ئاشکرا کرا ، کە پارتی گەلی کەماری ٢٩١ کورسی و پارتەکانی تر هیچیان بە دەست نەهێنا . دوای هەڵبژاردن کازم قەرەبەکر بە سەرۆکی ئەنجومەنی نیشتمانی و ئەجەب بەکر بە سەرۆک وەزیران دانرا . سەردەمی ئەجەب بەکر بە نوێنەری باڵی توندڕەو لە ناو پارتی گەلی کەماری ناسرابوو . ئامانجی حکومەتەکەی لەدانی دەنگی ڕۆژنامەکانی ئۆپۆزسیۆن و دژایەتی کردنی دیموکراتی بوو ، لەم ڕووەشەوە توندڕەوەکانی ناو پارتی گەل پاڵپشتیان دەکرد .لەڕووی سیاسەتی دەرەکی پەیوەندی توندی لەگەڵ ئەمریکادا هەبوو، لەپرۆژەی ترومان هاوکاری لە ئەمریکا وەردەگرت. لە١٢ی تەموزی ١٩٤٧ڕەکەوتنی لەگەڵ ئەمریکا بەست ،لەڕووی سیاسەتی ناوخۆی بریاری دا پەیوەندی نێوان کەرتی تایبەت و کەرتی حکومەت بەهێز بکات،دابەزاندنی نرخی لیرە بەرامبەر دۆلار، درێژکردنەوەی حوکمی عورفی، دەکرکردنی یاسای یەکێتی سەندیکای کارو خاوەنکارەکان لە١٩٤٧،لەئابی ١٩٤٧دەستی لەکارکەشایەوە.

لە تشرینی دووەمی ١٩٤٧حسن ساکای بووە سەرۆک وەزیران ،لەسیاسەتی دەرەکی هەوەدان بە نزیک بوونەوە لە ئەمریکا. لە تەموزی ١٩٤٨ڕەککەوتننامەیەکی لەگەڵ ئەمریکا بەست بە وەرگرتنی هاوکاری لەپرۆژەی مارشال. دانانی بابەتی ئاینی لەقوتابخانەکان، ئەمەش لە حوزەیرانی ١٩٤٨ بەهۆی ململانە و دەستی لەکارکەشانەوەی خۆی ڕاگەیاند.

حکومەتی شەمسەدین گەنابتای لەکانوونی دووەمی ١٩٤٩پەکهات ،هەولیداوە شکە بە پارتی گەلی کەمار بگەڕێتەوە، لەگەڵ پارتی دیمرکرات ئەکەوتننامەی بەست لەشوباتی ١٩٥٠.

سیاسەتی تورکیا بەرامبەر بەئایەن

لەنێوان ساڵانی ١٩٤٧و١٩٥٠ بەهۆی سەرهەڵدانی ئۆپۆزسیۆن، ڕەگای خۆش کرد بە زیاد بوونی جموجۆلی ئاینی لە تورکیا. گەشەکردنی ئیسلامی

سیاسی لەژیانی سیاسی تورکیا، باشترین ڕێگابوو بە ڕێگریکردن لە بەاوبوونەوەی بیری کەمالیزم و گەرانەوە بوو بۆئاین.

عوزر خوایی بە شیعر.. نەوزاد بەندی

دەمکە شیعرم نەنوسیوە ..
دەمکە لەم شقامدا،
شیعری جوانتان نەبینیوە ..
شقامکەم ،
پە بووە لە دز و جەردە ..
هەر فریای ئەوە ئەکەوم ،
ئاگادارتان بکەمەوە و
لە ڕوویان هەماەم پەردە ..

* * *
ئەوان حەز ئەکەن خەکەکە ،
دەست لەو خاکە هەگرن و
بە هەبەستەوە سەرقاڵ بن ..
بە ئەوەی هەر دەربەدەر و ..
هەر جەردە خاوەنی ماڵ بن ..

* * *
ئەوان لاوانیان ڕاهەنا ،
لەسەر سوکایەتی و جنەو ..
میدیایان پە کرد لە درە و ..
ڕۆژنامە نوسی وەکو دەو..

* * *

ئەبە شیعر
جلی سەربازی لە بەرکا ..
کاسکەت و

بەری لەسەر کا ..
ببە بە فیشەک
بە بەنەو ..
هەر هیچ نەبە ،
خەککە هەسەنە لە خەو ..

نەوزاد بەندی

بەیاننامەی هاوبەشی هەردوو حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی عێراق و کوردستان، سەبارەت بە پشتیوانیکردن لە مانگرتنی کرێکارانی ئێران!

بەپێی هەواڵێک کە حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی ئێران/ حیکمەتیست (خەتی ڕەسمی)، بەاویکردەتەوە، چەندڕۆژ دەبە شەپۆلێکی تازەی مانگرتنی کرێکارانی ئێران لە بەشێکی زۆر لە ناوەندە پیشەسازیەکان، کە تا کاتی نوسینی ئەم بەیانە نزیکەی ٨٥ ناوەندی گرتەتەوە، سەریهەڵداوە. مانگرتنە کرێکاریەکان ناوەندەکانی بەرهەمهێنانی نەوت و گاز و پترۆکیمیایی و ئاسن و پۆڵا، لەشارەکانی عەبادان، بوشەهیر و یەزد و دەیان شاری پیشەسازی تری گرتەتەوە و کرێکاران پشتیوانی و یەکریزی خۆیان لەدەوری خواستی زیادکردنی کرێ بەڕێژەی ٧٩٪، بەدەستهێناوە و وەک هەزێکی یەکپارچەی چینایەتی لە بەرامبەر کۆمپانیاکان و کۆماری ئیسلامی ئێران ڕاوەستاون.
ئەم شەپۆلە لەمانگرتنی کرێکاران لەگەڵ ئەوەدا کە دەورێکی تازەو بەربەیانێکی نوێ و لاپەڕەیەکی تر لەخەباتی چینی کرێکاری ئێران لەپێناو ژیانێکی ئازاد و شکۆمەندانە بەرەوپێش دەبات. هاوکات لەدرێژەی خۆیدا پایەکانی دەسەڵاتدارێتی چینی بەرژوازی و حکومەتی ئیسلامی لەئێراندا لەرزاندوە.

بەگومان بەرەوپێشچونی چینی کرێکار لە ئێران لەم خەباتەیدا، دەتوانێ نەک هاوبەرێکی چینایەتی و شۆڕشگێڕانە و ئاسۆیەکی ڕۆشن بە سەرکەوتنی جوڵانەوەی شۆڕشگێڕانەی جەماوەری زحمەتکێش دابینبکات، کە ڕۆژانە بە یەکسانی و بەدەستهێنانی خۆشگوزەرانی یەخێی کەماری ئیسلامی گرتوە، بەڵکو نمونەیەکی سەرکەوتوانە و ئومێدبەخش لەخەباتی یەکگرتوانەی کرێکاران لە ئاست ڕژێماتی ناوەڕاستدا بدات بەدەستەوە لەلایەن کرێکاران و جەماوەری نازیزەوە، لەخەباتی خەیاندا لەدژی دەسەڵاتە سەرکوتگەرو کۆنەپەرست و گەندەڵکانی ناوچەکە بەدەستیەوە بگرن و وەک مەشخەڵێک بە گەیینی هاوکێشەی چینایەتی و بەدیهنانی گەلانکاری یەشیی بەدەستیەوە بگرن.
هەردوو حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی عێراق و کوردستان، سەرەڕای ئەوەی پشتیوانی بەدرێغی خەیان لەم شۆڕشە لەمانگرتنی کرێکارانی ئێران و داخوازیەکانیان رادەگەیەنن، هاوکات سەرکەوتنی کرێکارانی ئێران و بەدیهاتنی خواستەکانیان بەسەرکەوتنێکی گەورە بە چینی کرێکار لەعێراق و کوردستان دەزانن. هەربۆیە هەردووحزب بانگەوازی چینی کرێکار لەعێراق و کوردستان دەکات کە پشتیوانی لەبکەن و لە سەنگەری خەباتی کرێکارانی ئێران لەدژی دەسەڵاتی سەرمایە لەئێراندا هابوەستن. نابە کرێکارانی ئێران و مانگرتنەکانیان لەم جەنگە چینایەتیدا بەتەنیا جێبهێڵرێن، بەربۆیە هەردوو حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی عێراق و کوردستان بە ئەرکی خۆیان دەزانن کە هاوپشتیەکی فراوانی کرێکاریی لەئاستی ناوخۆ و جیهاندا بۆلای هابکەشن و بەوپەڕی توانایانەوە بەم ئاراستەیە دەستبەکاربن. ئەمە خەمان بە بەشێک لەئەردوی کار و خەباتی ئەنتەرناسیونالیستی کرێکاری دەزانین و بەتەواوی توانامانەوە لەپاڵ کرێکارانی ئێران و خەباتەکەیاندا رادەوەستین.

بژی هاوپشتی جیهانی کرێکاریی
سەرکەوت خەبات و مانگرتنە کرێکاریەکان لە ئێران
حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی عێراق حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی کوردستان
٢٥ی نیسانی ٢٠٢٣